

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE

Rūdolfs Brūzis

14.–16. gs. tuvciņas ieroči Latvijas arheoloģiskajā materiālā

**Promocijas darbs vēstures zinātņu doktora zinātniskā grāda
iegūšanai**

I. daļa

Darba zinātniskais vadītājs:

Dr. hist., asoc. prof. Armands Vijups

Rīga, 2013

EIROPAS SAVIENĪBA

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs sagatavots ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā «**Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē - 2**».

This work has been supported by the European Social fund within the Project „Support for Doctoral Studies at University of Latvia – 2”.

Promocijas darbs „14.–16. gs. tuvciņas ieroči Latvijas arheoloģiskajā materiālā” sagatavots Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē, Arheoloģijas un vēstures palīgzinātņu katedrā, laikā no 2007.–2013. gadam.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie avoti un literatūra, iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: _____ / Rūdolfs Brūzis

201_ . gada _ . jūnijs

SATURS

I DAĻA

Anotācija	4
Annotation	4
Ievads	5
Avotu un literatūras apskats	10
1. Latvijas 14.–16. gs. tuvcīņas ieroču izpētes metodoloģija	32
2. Tuvcīņas bruņojuma un taktikas attīstība Eiropā 14.–16. gs.	45
2.1. Tuvcīņas bruņojums	46
2.2. Tuvcīņas taktika	61
3. Tuvcīņas ieroču atspoguļojums Latvijas 14.–16. gs. ikonogrāfiskajos un rakstītajos avotos	74
4. Durami griežamie ieroči	95
4.1. Duramie zobeni	97
4.2. Duramie kaujas naži	107
4.3. Dunči	117
4.4. Šķēpi	147
4.5. Pīķi	177
5. Cērtamie ieroči	181
5.1. Cērtamie zobeni	183
5.2. Cērtamie kaujas naži	189
5.3. Cīrvji	195
6. Sitamie ieroči	219
Kaujas vāles	220
7. Kombinētu funkciju ieroči	229
7.1. Kaujas āmuri	229
7.2. Helebardes	241
8. Tuvcīņas ieroču korelācija 14.–16. gs. apbedījumos Latvijā	245
Secinājumi	258
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	264
Tekstā un atsaucēs izmantotie saīsinājumi	287

SATURS

II DAĻA: PIELIKUMS

1. Tabulas	4
1.1. tabula. Arheoloģisko lauka izpētes darbu hronoloģija, apjomi, bruņojuma vienību un kopējais senlietu skaits	4
1.2. tabula. Estoka tipa zobeni, to detaļas	8
1.3. tabula. Duramie kaujas naži, to detaļas	10
1.4. tabula. Dunči	11
1.5. tabula. Iedzītņa šķēpi	17
1.6. tabula. Apaļas uzmavas šķēpi	22
1.7. tabula. Daļēji skaldņotas uzmavas šķēpi	24
1.8. tabula. Skaldņotas uzmavas šķēpi	25
1.9. tabula. V. tipa pīķi	31
1.10. tabula. Cērtamie zobeni, to detaļas	32
1.11. tabula. Cērtamie kaujas naži	34
1.12. tabula. A tipa cirvji	35
1.13. tabula. B tipa cirvji	38
1.14. tabula. C tipa cirvji	40
1.15. tabula. D tipa cirvji	45
1.16. tabula. Āvas cirvji	48
1.17. tabula. Kaujas vāles	50
1.18. tabula. Kaujas āmuri	51
1.19. tabula. Itāļu un vācu tipa helebardes	52
2. Attēlu tabulas	53
I. Durami-griežamie ieroči	53
I.I. tabula. Estoka tipa garā varianta zobeni	54
I.II. tabula. Estoka tipa īsā varianta zobeni	53
I.III. tabula. Zobenu detaļas	55
I.IV. tabula. Duramie kaujas naži, to detaļas	56
I.V. tabula. A 1 varianta dunči	57
I.VI. tabula. A 2 varianta dunči	58
I.VII. tabula. A 3 varianta dunči	59
I.VIII. tabula. A 4 varianta dunči	60
I.IX. tabula. A 5 a apakšvarianta dunči	61
I. X. tabula. A 5 b apakšvarianta dunči	62
I.XI. tabula. B 1 b apakšvarianta dunči	63
I.XII. tabula. I. tipa dunči	64
I.XIII. tabula. VI. tipa duncis	65
I.XIV. tabula. Dunču detaļas	66
I.XV. tabula. A tipa iedzītņa šķēpi	67
I.XVI. tabula. B 1 varianta iedzītņa šķēpi	68
I.XVII. tabula. B 2 varianta iedzītņa šķēpi	69

I.XVIII. tabula. B 3 varianta iedzītņa šķēpi	70
I.XIX. tabula. C tipa iedzītņa šķēpi	71
I.XX. tabula. B 1 varianta uzmavas šķēpi	72
I.XXI. tabula. B 2 varianta uzmavas šķēpi	73
I.XXII. tabula. F tipa uzmavas šķēpi	74
I.XXIII. tabula. Daļēji skaldņotas uzmavas šķēpi	76
I.XXIV. tabula. G 1 varianta uzmavas šķēpi	75
I.XXV. tabula. G 2 varianta uzmavas šķēpi	77
I.XXVI. tabula. G 3 varianta uzmavas šķēpi	78
I.XXVII. tabula. G 4 varianta uzmavas šķēpi	79
I.XXVIII. tabula. V. tipa pīķi	80
II. Cērtamie ieroči	81
II.I. tabula. Okšota XIII. tipa zobeni	81
II.II. tabula. „Landsknehtu” tipa zobeni	82
II.III. tabula. Cērtamie kaujas naži	83
II.IV. tabula. A 1 varianta cirvji	84
II.V. tabula. A 2 varianta cirvji	85
II.VI. tabula. A 3 varianta cirvji	86
II.VII. tabula. B 1 varianta cirvji	87
II.VIII. tabula. B 2 varianta cirvji	88
II.IX. tabula. B 3 varianta cirvji	89
II.X. tabula. C 1 varianta cirvji	90
II.XI. tabula. C 2 varianta cirvji	91
II.XII. tabula. C 3 varianta cirvji	92
II.XIII. tabula. C 4 varianta cirvji	93
II.XIV. tabula. D 1 varianta cirvji	94
II.XV. tabula. D 2 varianta cirvji	95
II.XVI. tabula. D 3 varianta cirvji	96
II.XVII. tabula. M 3 varianta cirvji	97
II.XVIII. tabula. Garkāta āvu tipa cirvji	98
II.XIX. tabula. Berdiša tipa cirvji	99
III. Sitamie ieroči	100
III.I. Kaujas vāles	100
IV. Kombinētu funkciju ieroči	101
IV.I. Īskāta tipa kaujas āmuri	101
IV.II. Garkāta tipa kaujas āmurs	102
IV.III. Itāļu un vācu tipa helebardes	103
Tabulās izmantotie saīsinājumi	104

14.–16. GS. TUVCIŅAS IEROČI LATVIJAS ARHEOLOĢISKAJĀ MATERIĀLĀ

Anotācija

Atslēgas vārdi: tuvcīņas ieroči, funkcionalitāte, tipoloģija, hronoloģija.

Darbā aplūkoti 658 artefakti – zobeni, šķēpi, pīķi, cirvji, dunči, kaujas naži, āmuri, helebardes un vāles, kas Latvijas teritorijā izmantoti periodā no Livonijas konfederācijas nostiprināšanās 13./14. gs. mijā līdz tās izjukšanai 16. gs. otrajā pusē. Darba mērķis ir izpētīt 14.–16. gs. tuvcīņas ieročus Latvijas arheoloģiskajā materiālā, īpaši akcentējot to funkcionālos un tipoloģiskos aspektus. Piecās nodaļās apkopoti Latvijā arheoloģiski atrastie 14.–16. gs. tuvcīņas ieročus, tie klasificēti pēc to funkcionālajām un tipoloģiskajām pazīmēm, izpētīta to nozīme bruņojuma komplektā un izcelsmes vieta. Vienā nodaļā analizētas rakstīto un ikonogrāfisko avotus ziņas. Promocijas darba novitāte ir apkopoto ieroču izpēte vienotā kontekstā. Tā rezultātā vienā pētījumā apvienotas funkcionālā, tipoloģiskā un kultūrvēsturiskā pieeja.

14TH–16TH CENTURY MELEE WEAPONS IN THE LATVIAN ARCHAEOLOGICAL MATERIAL

Annotation

Keywords: close combat weapons, functionality, typology, chronology.

The paper deals with 658 artifacts – swords, spears, pikes, axes, daggers, combat knives, hammers, maces and halberds, which were in use in the territory of Latvia in the period from the consolidation of the Confederation of Livonia in the turn of the 13th/14th century till its dissolution in the second half of the 16th century. The aim of this paper is to explore the 14th–16th century close combat weapons in the Latvian archaeological material, with particular emphasis on the functional and typological aspects. In five chapters, 14th–16th century close combat weapons from Latvian archaeological material have been summarized, they have been classified by their functional and typological characteristics, as their role in the arms kit and place of origin have been identified. In one chapter and written and iconographic sources have been analyzed. Novelty of the paper is study of summarized weapons in united context. As a result, in one study functional, typological and cultural approaches have been combined.

IEVADS

Promocijas darbā no arheoloģiski avotpētnieciskā aspekta aplūkoti Latvijā atrastie 14.–16. gs. tuvcīņas ieroči. Tie apskatāmajā periodā lielā mērā atspoguļoja militārās domas attīstību un noteica kaujas taktiku, jo bija tās aktīvais elements, kas vienmēr tendēts pārspēt aizsardzības bruņojumu. Tuvcīņas ieroču veiksmīgas izmantošanas rezultātā mainījās tā iedarbības objekta fiziskās veselības stāvoklis un psiholoģiskais noskaņojums. Zuda kaujasspējas un samazinājās uzbrukuma motivācija. Šādu apstākļu panākšanai komunikācijā ar pretinieku viduslaiku sabiedrībā, kas bija oficiāli ideoloģiski motivēta karot, bija noteikts prestižs. Kauja, kas izcīnīta tuvcīņas apstākļos, piederēja pie dižciltīgo karavīru nerakstītajiem morāles likumiem, ko apliecina bruņinieku turnīru noteikumi, kā arī apstākļi, ka elitārāka 14.–16. gs. karaspēka daļa – smagi bruņotā kavalērija visbiežāk nelietoja tālcīņas ieročus. Savukārt, mūsdienās 14.–16. gs. tuvcīņas ieroči veido jebkuras vēsturiskās vai arheoloģiskās kolekcijas vienu no kultūrvēsturiski vērtīgākajām un nozīmīgākajām daļām.

Ar terminu „tuvcīņas ieroči” promocijas darbā saprasti aukstie uzbrukuma ieroči,¹ kas lietoti pretiniekiem atrodoties attālumā līdz četriem metriem. Tuvcīņas ieroči izpētei tika izvēlēti, jo: 1) tie veido reāli pieejamu avotu grupu, kas ir daudzskaitlīgāka par rakstītajiem un attēlojošajiem avotiem; 2) tie veido nozīmīgāko bruņojuma daļu, kas kopā ar kaujas plānojums veido taktiku un izšķir kaujas rezultātu; 2) tie ir viens no būtiskiem militārās sistēmas aktīvajiem elementiem, kas vienmēr ir tendēts pārspēt pasīvo – aizsardzības bruņojumu, 2) tuvcīņa apskatāmā periodā militārajā taktikā ir dominējošais kaujas veids. Darbā aplūkoti zobeni, kaujas naži, dunči, šķēpi, cirvjī, vāles, kaujas āmuri un helebardes.

Promocijas darbā aplūkotais periods ietver laiku no viduslaikiem tipiskās pārvaldes veidojuma – Livonijas konfederācijas – nostiprināšanās 13./14. gs. mijā līdz tās izjukšanai 1561. gadā. Livonijas konfederācijas nostiprināšanās sakrita ar to procesu pilnbriedu, kas militārajā jomā Eiropā aizsākās 13. gs. vidū un noslēdzās līdz ar Simtgadu karu.² Kopš 13. gs. vidus, plākšņu bruņām pakāpeniski nomainot riņķīšu bruņas, lielākas izmaiņas notika uzbrukuma bruņojuma komplektā, mainoties arī kara

¹ Tuvcīņa // Justs, F. *Militāro jēdzienu skaidrojošā vārdnīca ar pamatterminu tulkojumu angļu valodā*. Rīga: Avots, 2008. 975. lpp.

² Roggers, C. J. *The Military Revolutions of the Hundred Years War*. In: Hammer P. E. J. (ed.) *Warfare in Early Modern Europe 1450 – 1660*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2008. P. 21–58.

taktikai un karaspēka sastāvam.³ Livonijā šie procesi kļuva izteikti 14. gs. gaitā – kaujas taktikā palielinājās kājnieku nozīme, gadsimta beigās bruņojumā parādījās kolektīvi apkalpojamie uguns šaujамie ieroči. Izzuda iepriekšējie un parādījās jauna izveidojuma šķēpi, palielinājās kaujas cirvju nozīme un tipoloģiskā daudzveidība, kā arī ienāca virkne jaunu Rietumeiropas izcelsmes ieroču. Savukārt, pētāmā perioda beigas iezīmēja plašas kompleksa rakstura izmaiņas, kas Eiropas militārajā sfērā notika periodā no 1560.–1660. gadam.⁴ Livonijā šis process fiksējams 16. gs. otrajā pusē – militārajā sfērā tas bija novecojušās Livonijas ordeņa kara stratēģijas un taktikas krahs pēdējās tā izcīnītajās kaujās,⁵ vienlaicīgi Latvijas teritorijā strauji ienāca agro jauno laiku karošanas iespējām atbilstošs, standartizēts bruņojums. Tomēr aprakstītās izmaiņas militārajā sfērā stratigrāfiski ne vienmēr datējamas ar konkrētu gadskaitli. Tāpēc aplūkojamais ieroču materiāls hronoloģiski ierobežots periodā no 14.–16. gs.

Termins *Latvija* promocijas darbā apzīmē teritoriju, kuru ietver Latvijas Republikas robeža. To nosaka līdz 1940. gada 16. jūnijam Latvijas Republikas noslēgtie līgumi, kā arī vēlāk noslēgtie starpvalstu līgumi par robežas atjaunošanu vai noteikšanu.⁶

Darba mērķis ir izpētīt 14.–16. gs. tuvcīņas ieročus Latvijas arheoloģiskajā materiālā, īpaši akcentējot to funkcionālos, tipoloģiskos, hronoloģiskos un kultūrvēsturiskos aspektus.

Darba uzdevumi ir:

- a) apkopot Latvijā arheoloģiski atrastos 14.–16. gs. tuvcīņas ieročus;
- b) klasificēt un analizēt ieročus pēc to funkcionālajām un tipoloģiskajām pazīmēm – aprakstīt to funkcijas, datēt ieročus stratigrāfiski, pēc analogijām Latvijā, tuvākajās kaimiņzemēs vai citās Eiropas zemēs, izveidot ieroču tipoloģiju un korelāciju slēgtajos kompleksos;
- c) izpētīt ieroču nozīmi bruņojuma komplektā un izcelsmes vietu;
- d) pēc darbā izmantotās sistemātikas katalogizēt visus apskatītos ieročus.

³ Parker, G. (ed.) *The Cambridge History of Warfare*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 84–96.

⁴ Parker, G. The „Military Revolution,” 1560 – 1660 –a Myth? In: *Hammer P. E. J. (ed.) Warfare in Early Modern Europe 1450 – 1660*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2008. P. 1–20.

⁵ Pretrunas starp Ordeņa praktizēto kaujas taktiku un 16. gs. beigu militārajām prasībām uzskatāmi izpaudās 1560. gadā notikušajā Ērgemes kaujā, sīkāk skat. Zeids, T. Ērgemes kauja un tās vēsturiskā nozīme. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis*, 1961, Nr.7 (168), 3.–11. lpp.

⁶ Latvijas Republikas valsts robežu likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2009, 2. decembris, 2.–4. lpp.

e) apzināt un analizēt darbā ar 14.–16. gs. ieročiem nepieciešamās metodes, tostarp arī interdisciplinārās;

f) apskatīt tuvcīņas bruņojuma un taktikas attīstību Eiropā no 14.–16. gs., salīdzināt to ar procesiem Latvijā;

g) analizēt rakstīto un ikonogrāfisko avotu sniegtās ziņas par ieročiem, veikt visu trīs avotu grupu konfrontāciju.

Kopš arheoloģisko pētījumu Latvijā aizsākuma 19. gs. otrajā pusē, ir uzkrājies daudzskaitlīgs, līdz šim plašāk nepētīts viduslaiku perioda arheoloģisko avotu materiāls. Promocijas darbā aplūkoti 658 tuvcīņas ieroči, to fragmenti un detaļas. Šo avotu izpētei pakļauta promocijas darba struktūra – I. daļa aptver tekstu, ieroču izplatības kartes un papildinoša rakstura attēlus, savukārt II. daļu veido Pielikums.

Promocijas darba nodaļā „Latvijas 14.–16. gs. tuvcīņas ieroču izpētes metodoloģija” sniegts darba teorētiskais un metodikas pamatojums. Nodaļā aplūkotas arheoloģijas un vēstures zinātnēs izmantotās metodes, kas lietotas darbā ar arheoloģiskajiem artefaktiem, rakstītajiem un ikonogrāfiskajiem avotiem. Darba interdisciplināritāti atspoguļo citu zinātņu – vēstures, kriminālistikas, bibliotēkzinātnes, vēsturiskās valodniecības un mākslas vēstures metodoloģija.

Promocijas darba nodaļā „Tuvcīņas bruņojuma un kaujas taktikas attīstība Eiropā 14.–16. gs.” sniegts abu būtisko militārās sistēmas elementu apkopojošs un vispārināts apskats plašākā kontekstā. Ieroči kā priekšmeti nepastāvēja savrupi, tie bija viena vai vairāku antropomorfu darbību cēloņu rezultāts. Līdz ar to tuvcīņas bruņojuma un taktikas attīstība analizēta kontekstuāli, kā arī to savstarpējās mijiedarbības skatītas kopsakarībā ar procesiem militārajā sistēmā Latvijā 14.–16. gs.

Ieroči, to izmantošanas cēloņi, norise un sekas viduslaiku sabiedrībā bieži asociēti ar kristietībā dogmatiskās Taisnās tiesas sižeta saturisko būtību. Līdz ar to ierocis nebija tikai priekšmets, bet par to sabiedrībā eksistēja noteikta semantiska izpratne, kas atspoguļota ikonogrāfiskajos avotos. Promocijas darba nodaļā „Tuvcīņas ieroču atspoguļojums Latvijas 14.–16. gs. ikonogrāfiskajos un rakstītajos avotos” apkopotas abu avotu grupu ziņas, kas veltītas tuvcīņas ieroču tematikai. Skaitliski nelielā rakstīto un ikonogrāfisko avotu grupa atklāj svarīgu ieroču kultūrvēsturisko kontekstu. Nodaļā analizēts ieroču apraksta un attēlojuma īpatnības, šīs ziņas konfrontētas ar artefaktu arheoloģisko kontekstu.

Promocijas darba pamatnodaļas strukturētas, vadoties pēc tuvciņas ieroču funkcionālās klasifikācijas principiem. Apakšnodaļu struktūra veidotas, vadoties pēc tuvciņas ieroču tipoloģijas principiem.⁷

Ierocis tikai retos gadījumos funkcionēja viens, līdz ar to par pēdējās promocijas darba nodaļas – „Ieroču korelācija 14.–16. gs. slēgtajos kompleksos Latvijā” – mērķi izvirzīts korelēti analizēt trīs tuvciņas ieroču tipoloģisko grupas, lai noteiktu kādi eksemplāri vienlaicīgi varēja sastādīt bruņojuma komplektu. Nodaļā apskatītas un salīdzinātas šķēpu, dunču un cirvju tipoloģisko grupu eksemplāru korelējamās īpatnības apbedījumos un vienā savrupatradumu kompleksā. Nodaļā korelācijas gadījumi sistematizēti hronoloģiski un tipoloģiski.

Promocijas darba II. daļā ievietotajā 1.1. tabulā apkopota informācija par 14.–16. gs. tuvciņas ieroču atradumu intensitāti Latvijas arheoloģiskajos pieminekļos tajos lauka izpētes vai uzraudzības darbos, kas skāra 14.–16. gs. kultūrslāni, kas organizēti mērķtiecīgi un par kuriem pieejami vismaz senlietu saraksti. Pārējās apraksta tabulās ievietota informācija par promocijas darba I. daļā analizētajiem ieročiem – šeit atrodamas ziņas par ieroču atradumu vietu un apstākļiem, tagadējo glabāšanas vietu un inventāra nummuru, precīziem izmēriem, tipoloģisko piederību. Kataloga tipa attēlu tabulās ievietoti lielākā daļa no promocijas darba I. daļā analizēto ieroču attēliem.

Galvenā promocijas darba novitāte ir ietverta tā nosaukumā – apkopoto 657 arheoloģisko avotu – 14.–16. gs. tuvciņas ieroču izpēte vienotā kontekstā. Latvijas 10.–13. gs. tuvciņas bruņojumu pētījis arheologs Māris Atgāzis. Tomēr pētnieka aizstāvētajam promocijas darbam⁸ nav sekojis neviens plašāks apkopjošs pētījums nākamā perioda – 14.–16. gs. – ieroču arheoloģijā. Atsevišķos līdzšinējos pētījumos viduslaiku ieroču tipoloģiskās grupas apskatītas atrauti viena no otras. Pārsvārā analizēti atsevišķi 14.–16. gs. ieroči viena arheoloģiskā pieminekļa, tā arheoloģiskā slāņa vai slēgtā kompleksa kontekstā. Līdz ar to nepieciešams aktualizēt Latvijas arheoloģijas zinātnes apritē 14.–16. gs. tuvciņas ieročus kā atsevišķu, zinātniski analizētu arheoloģisko artefaktu kopumu. Promocijas darbā aplūkoto tuvciņas ieroču izpētes vienoto kontekstu noteicis pētījuma mērķis, ko veido arheoloģiskajā historiogrāfijā nozīmīgākie artefaktu aspekti – funkcionālais, tipoloģiskais un

⁷ Sīkāk par šiem principiem un ieroču apraksta sistēmu apakšnodaļās skat. promocijas darba nodaļā „Latvijas 14. – 16. gs. tuvciņas ieroču izpētes metodoloģija”.

⁸ Atgāzis, M. *Tuvciņas ieroči senā Latvijā 10.–13. gadsimtā* (promocijas darbs, glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas nodaļā). Rīga, 1998. 256 lp.

hronoloģiskais. Kā novitāte Latvijas 14.–16. gs. arheoloģijas historiogrāfijā jāmin ieroču kultūrvēsturiskā konteksta analīze un šo artefaktu attēlu katalogizēšana 51 tabulā⁹ pēc vienotiem tipoloģiskiem principiem.

Promocijas darba tēma organiski iekļaujas mūsdienu pētniecības posmā (kopš 1990. gada) izstrādāto viduslaiku arheoloģiskā materiāla pētījumu virknē. Darbā aptvertā ieroču un to arheoloģiskā konteksta izpēte papildina citus ar viduslaiku arheoloģiju saistītus pētījumus, sniedzot plašāka konteksta iespējas.

Pētāmo avotu kompleksa un interdisciplināra rakstura analīzi atspoguļo darbā izmantotā metodoloģiskā pieeja, kur integrēta ieroču funkcionālā analīze un tipoloģija. Promocijas darbā izmantoto Latvijas 14.–16. gs. rakstīto un ikonogrāfisko avotu ziņas nozīmīgi papildina arheoloģiski analizēto ieroču kultūrvēsturisko kontekstu. Tā rezultātā vienā pētījumā apvienotas funkcionālā, tipoloģiskā un kultūrvēsturiskā pieeja, kas Latvijas arheoloģijas izpētes vēsturē noteiktas 14.–16. gs. senlietu funkcionālās apakšgrupas analīzē veikts pirmoreiz. Šīs metodoloģijas veiksmīga aprobācija rada precedentu plašākai tās lietošanai tālākajos Latvijas arheologu pētījumos.

Latvijā atrastie 14.–16. gs. tuvcīņas ieroči kā senlietu grupa nav daudzskaitlīga, to studijas nevar lepoties ar specifiskiem pētījumiem. Tomēr aptvertais avotu kopums, kas skatīts plašākā kontekstā, dod precīzas norādes par šiem arheoloģiskajiem artefaktiem, to datējumu un izmantošanu. Šī informācija atvieglos arheologu darbu gan ar senlietu kolekcijām, gan datējot pieminekļus. Nozīmīgs ir zinātniskā aprītē iesaistīto 657 arheoloģijas avotu – tuvcīņas ieroču, papildinošais raksturs.

Mūsdienu Latvijas teritorija aptver bijušās Livonijas konfederācijas lielāko daļu. Apkopojot un analizējot Latvijā atrastos ieročus to noteikto kaujas funkciju – tuvcīņas – kontekstā, perspektīvā daudz reālāka kļūs pētījuma izstrāde par visas Livonijas konfederācijas tuvcīņas ieročiem. Tā kā lielākā daļa no atrastajiem tuvcīņas ieročiem ir Rietumeiropas izcelsmes, tieši šīs arheoloģisko avotu grupas izpēte spēj dot atziņas, kas būtiski papildina rakstīto avotu ziņas par Latvijas viduslaiku militāro vēsturi un ļauj skatīt to plašākā teritoriālā kontekstā.

⁹ Skat. promocijas darba II. daļu.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Avoti

Arheoloģiskās kolekcijas¹⁰ un tajās esošie artefakti¹¹ – 14.–16. gs. tuvciņas ieroči. Arheoloģisko pieminekļu lauka izpētes gaitā atrastās senlietas veido kolekcijas, kas noteiktā formā aprakstītas arheoloģisko izrakumu Pārskatiem pievienotajos sarakstos. Promocijas darbā izmantotas 63 kolekcijas, kas izveidotas arheoloģisko pieminekļu lauka izpētes darbu gaitā no 1932.–2012. gadam. Kolekcijas glabājas 22 muzeju fondos un krātuvēs.¹² Visvairāk 14.–16. gs. tuvciņas ieroču glabājas LNVM Arheoloģijas departamenta fondos, kur kopš 2004. gada deponētas apjomīgās LVI arheologu veidotās kolekcijas. Daudz tuvciņas ieroču, kas atrasti Vilkumuižas ezerā, glabājas TNMM fondos. Zināmas grūtības bija strādājot ar tām senlietu kolekcijām, kuru glabāšanā nebija ievērots vienotības jeb nedalāmības princips. Tādas ir starp dažādiem muzejiem sadalītās kolekcijas, piemēram, Pāvulkalna kapsētas kapu inventāri atrodas gan LNVM, gan VKNM, Slutišķu kapsētas kolekcija sadalīta starp LNVM un Krāslavas Vēstures un mākslas muzeju.

Ieročus saturošā kolekcija ir ļoti svarīga avotu grupa izpētes darbā. Izpildot vienu no promocijas darbam uzstādītajiem uzdevumiem – apkopot 14.–16. gs. tuvciņas ieročus, pirmkārt strādāts ar pašām kolekcijām muzeju fondos un citās krātuvēs, otrkārt ar to aprakstošajiem senlietu sarakstiem, kas pievienoti Pārskatu tekstiem un glabājas kopā ar kolekciju. Sarakstos apkopotā informācija par arheoloģisko lauka izpētes darbu rezultātā atrastajām senlietām pārbaudīta kolekciju apskata gaitā, atbilstoši inventāra numuriem, kurus artefaktiem piešķir glabātāja institūcija. Šo darbību gaitā tālākai izpētei tiek izdalītas ieroču tipoloģiskā grupa un apakšgrupas no visas kolekcijas, kā arī apskatīts tuvciņas ieroču uzkrāšanās process arheoloģiskās lauka izpētes rezultātā. No promocijas darbā aplūkotajām arheoloģiski pētīto dzīvesvietu kolekcijām īpaši nozīmīgas ir tās, kuras veidotas ilgstošu un apjomīgu viena pieminekļa pētījumu gaitā. Kā tādas jāmin LVI arheologu veidotās

¹⁰ Ziņas par darbā apskatīto arheoloģisko avotu skaitu apkopotas Promocijas darba II daļas 1.1.–1.19. tabulā, arheoloģisko kolekciju analītisks apskats, ciktāl tas attiecas uz darba mērķi, atrodams 1.1. tabulā.

¹¹ Artefakts – priekšmets, ko izgatavojis vai uzlabojis cilvēks. Termins cēlies no latīņu valodas, tā pirmā daļa „*art*” veidota no vārda „*ars*”, „*artis*” (spējas, prasmes). Otrā vārda daļa veidota no lietvārda „*fact*”, „*factum*” (darbība, rīcība), kas radies no darbības vārda „*facere*” (veidot, darīt) (no: Prown, D. J. The truth of material culture: History or fiction? In: Lubar I. (ed.) *History from things: Essays on material culture*. New York: Smithsonian Institute, 1993. P. 2).

¹² Attiecīgo tuvciņas ieroču piederība kolekcijām norādīta Promocijas darba II daļas 1.2. – 1.18. tabulā. Kolekcijas glabājas CVMM, DNM, DNMM, JKNM, JMNM, JRSVM, KNM, LdNM, LM, LNVM, LžNM, PnM, PVLM, RNM, RVKM, TUAK, TM, TMR, TNMM, VKNM, VINM, VVM.

apjomīgās Alūksnes, Cēsu, Dinaburgas un Salaspils piļu senlietu kolekcijas, kas katra satur no 1765 – 10 870 senlietām.¹³ No apbedījumu vietu arheoloģiskajām kolekcijām promocijas darba sagatavošanai nozīmīgākās bija tās, kuras saturēja visvairāk ieroču apbedījumu inventāru. Pie tādām jāpieskaita Augustinišķu, Puzes Lejaskroga, Launkalnes Pāvulkalna, Slutišķu un Veģu kapsētu izpētē veidotās kolekcijas, kas katra satur no 8 – 12 ieroču apbedījumu inventārus.¹⁴

Arheoloģiskā konteksta noteikšanai svarīgas ir ieroču skaitliskās proporcijas pret kopējo senlietu skaitu kolekcijās.¹⁵ Šīs proporcijas nosaka ieroču atradumu intensitāti 14.–16. gs. dzīvesvietās – ciemos, pilīs, pilsētās, 14. gs. apdzīvotajos pilskalnos un apbedījumu inventāros. Latvijas vēsturē iztrūkstot pietiekoši detalizētām un daudzskaitlīgām rakstīto avotu ziņām, minētās proporcijas atspoguļo sabiedrības militāro noskaņojumu, kā arī sniedz ieskatu dažādu kopienu identitātes problemātikā.

Latvijas 14.–16. gs. tuvcīņas ieroči veido promocijas darba mērķa sasniegšanai izvēlēto primārās nozīmības avotu grupu. Kopā aplūkoti 657 tuvcīņas ieroči, kas atrasti 27 dzīvesvietās, 38 apbedījumu vietās un 91 savrupatradumu vietā. Artefakts, šajā gadījumā – tuvcīņas ierocis, nav tikai priekšmets, tas vienlaicīgi ir pagātnes notikuma vai to kopuma rezultāts, kas atšķirībā no tiem, turpina eksistēt mūsdienās.¹⁶ Artefakti veido vienīgo vēsturisko notikumu materiālās pasaules liecinieku grupu, kas saglabājušies līdz mūsdienām – tie var tikt vēlreiz praktizēti, ir autentiski un izpētes procesā kalpo kā primārais vēsturiskais materiāls.¹⁷

Latvijas vēstures kontekstā 14.–16. gs. arheoloģisko artefaktu grupas izpētes primaritāti nosaka tas, ka šajā periodā attiecīgās tematikas izpētei ir nepietiekama, nereti pat iztrūkstoša citu avotu grupu kapacitāte. Arheoloģiskie artefakti izmantojami ne tikai atsevišķu vēstures notikumu, bet arī plašākas vēsturiskās matērijas – materiālās kultūras – izpētei. Materiālā kultūra caur priekšmeta izpēti atspoguļo tās nesējas sabiedrības ideoloģiju, vērtības, attieksmi, prasmens un tradīcijas noteiktā laikā.

Tuvcīņas ieroči kā arheoloģiskais artefakts sevī apkopo sekojošus vēsturiskus notikumus: priekšmeta izgatavošanas laiks, veids un izgatavotājs, lietotājs, lietošanas veids, tā beigu dati un cēloņi. Korelēti ar citiem arheoloģiskajiem artefaktiem, ieroču informatīvais konteksts vēl paplašinās.

¹³ Sīkāk skat. Pielikuma II daļas 1.1. tabulā.

¹⁴ Sīkāk skat. Pielikuma II daļas 1.1. tabulā.

¹⁵ Sīkāk skat. Pielikuma II daļas 1.1. tabulā.

¹⁶ Prown, D. J. The truth of material culture: History or fiction? P. 2 – 3.

¹⁷ Turpat, 3. lpp.

Ieroči kā arheoloģisko artefaktu informatīvā kapacitāte izpaužas šādos galvenajos aspektos – hronoloģiskajā, tipoloģiskajā, kultūrvēsturiskajā, militārajā, reliģiskajā, sociālajā un ekonomiskajā. Hronoloģiskais aspekts – ieroči kā senlietu grupa vienmēr ir saistījusi pētnieku lielu uzmanību. Tādēļ šie arheoloģiskie artefakti ir vieni no precīzāk datētajām senlietu grupām un eksistē kā attiecīgā perioda hronoloģijas indikatori. Tipoloģiskais aspekts – ieroči, kas tipoloģizēti pēc to objektīvajiem datiem, atvieglo hronoloģijas noteikšanu, korelācijas tabulu izveidi, kā arī rada pārskatāmu ainu par attiecīgā perioda svarīgu karavīra bruņojuma daļu. Kultūrvēsturiskais aspekts – ieroču forma un saistība ar kādu reālu vai kristīgās mitoloģijas personāžu piešķir šiem priekšmetiem viduslaiku sabiedrības apziņā simbolisku jēgu, kas bieži atspoguļota ikonogrāfiskajos un rakstītajos avotos. Nereti pats ieroča izveidojums un rotājumi atspoguļo attiecīgā perioda kultūrvēsturiskās iezīmes. Militārais aspekts – ieroču atradumu arheoloģiskais konteksts ļauj spriest par militārās domas attīstības tendencēm, ļauj konstatēt viduslaiku sabiedrības militārā potenciāla koncentrēšanās vietas Latvijā, sniedz ziņas par uzbrukuma un aizsardzības taktikas attīstību. Sociālais un reliģiskais aspekts – 14.–16. gs. apbedījumu inventāros atrastie ieroči sniedz nozīmīgas ziņas par apbedītā sociālo un reliģisko piederību, kā arī apbedīšanas kultu. Ekonomiskais aspekts – vietējas un ne-vietējas izcelsmes ieroči liecina par ekonomiskajiem sakariem ar citām zemēm un karā iegūtajām trofejām. Pusfabrikātu atradumi dod ieskatu viduslaiku amatniecībā, iekaltās meistarzīmes ļauj noteikt ieroču izcelsmi.

Minēto aspektu izpētei svarīga ir ieroča kā artefakta saglabātība – jo vairāk no sava sākotnējo izveidojuma artefakts ir saglabājies, jo lielāku informāciju daudzumu tas sevī glabā. Savukārt, ieroča bojājumi, kas notikuši tā izmantošanas laikā, nevis arheoloģizācijas procesa gaitā, liecina par tā pielietošanas īpatnībām. Tuvcīņas ieročus kaujā izmantoja, tiem pieliekot roku muskulatūras spēku. Līdz ar to visu darbā apskatīto ieroču tipoloģisko apakšgrupu eksemplāri to izmantošanas laikā saturējuši rokturi vai tveramo daļu – kātu.

Arheoloģiskajā slānī labi saglabājās zobenu, dunču un kaujas nažu asmens plāksnes biežākā daļa, rokturu pamatnes un iedzītņi, kā arī detaļas – pogas un šķērši. Atkarībā no arheoloģiskā slāņa ķīmiskā sastāva, šiem ieročiem pilnībā vai daļēji iet bojā rokturu čaulas, korozija ātrāk noārda minēto eksemplāru plānākās detaļas – asmens plāksnes uzasinājuma daļas. Pie tipiskākajiem minēto ieroču bojājumiem

kaujas laikā pieskaitāma to asmens plāksnes vai tikai smailes nolūšana vai deformācija.

Promocijas darbā aplūkoti 35 zobeni, to fragmenti un detaļas.¹⁸ Šie priekšmeti, kas jau no to radīšanas pirmsākumiem ir kalpojuši tikai militāriem mērķiem, 14.–16. gs. ikonogrāfiskajos avotos ir plaši un nereti arī detalizēti attēloti. Līdz ar to izpētei iespējams pakļaut arī ļoti nelielus zobena fragmentus vai pat tikai atsevišķas ieroča detaļas. Lai analizētu arheoloģisko artefaktu – zobenu atbilstoši promocijas darba kritērijiem, attiecīgajam priekšmetam jā satur asmeni smailes daļā vismaz 6 cm garumā. Asmens smaile nosaka pētāmā avota funkcijas, savukārt precīzai tipoloģiskās piederības noteikšanai papildus svarīgs ir roktura garums. Tikai izņēmuma gadījumos izpētei derīga ir zobena asmens plāksnes vidusdaļa, bez smailes un roktura daļas. Zobenu tipoloģiskajai, bieži arī funkcionālai analīzei noderīgas spēj būt arī tikai ieroča roktura detaļas – pogas un šķērši.

Promocijas darbā aplūkoti 13 kaujas naži, fragmenti un detaļas.¹⁹ Šie priekšmeti nereti pieskaitīti dunču tipoloģiskajai apakšgrupai. Abas tipoloģiskās apakšgrupas izšķirošais kritērijs ir asmens plāksnes izmēri un izveidojums. Īsākais darbā apskatītais kaujas naža fragments ir 7,9 cm garš, tas satur smailes un asmens plāksnes daļas. Līdzīgi kā zobenu, arī kaujas nažu avotpētniecībā ir svarīgs roktura izveidojums. Tomēr pateicoties asmens plāksnes izveidojuma īpatnībai – vienpusējam uzasinājumam, daudz biežāk izpētei var tikt pakļauta arī tādas šī ieroča daļas, kas nesatur smaili un rokturi.

Promocijas darbā aplūkoti 109 dunči, to fragmenti un detaļas.²⁰ Dunču kā arheoloģisko avotu pētniecībā svarīgs ir to asmens plāksnes izveidojums un izmēri, kas ļauj šos priekšmetus atšķirt no nažu tipoloģiskās apakšgrupas. Līdzīgi, kā visiem ar rokturi aprīkotajiem duramieročiem, arī dunča izpētei ir svarīga asmens plāksnes smailes daļa. Atrastie eventuālo dunču fragmenti, kas sastāvēja tikai no asmens vidusdaļām, darbā nav apskatīti, jo tie nereti nav atšķiramas no dažādiem saimniecībā izmantojamiem rīkiem, kas aprīkoti ar uzasinātām, šaurām un garenām plāksnēm. Kā avots nav izmantotas arī atsevišķas roktura vai tā pamatnes daļas, ja tās nesatur šķērsi, pogu vai čaulu ar tikai duncim raksturīgo izveidojumu.

¹⁸ Sīkāk skat. Promocijas darba II daļas 1.2. un 1.10. tabulā.

¹⁹ Sīkāk skat. Promocijas darba II daļas 1.3. un 1.11. tabulā.

²⁰ Sīkāk skat. Promocijas darba II daļas 1.4. tabulā.

Promocijas darbā aplūkoti 223 šķēpi un 13 pīķi, kā arī šo ieroču fragmenti.²¹ Šo ieroču izpētē svarīgs ir iekātojuma veids. No iedzītņa un apaļās uzmavas šķēpiem, kā arī pīķiem aplūkotīti tikai veseli saglabājušies eksemplāri. No skaldņotās uzmavas šķēpiem apskatītas arī uzmavas, kam kaujas apstākļos nolauzta smaile. Tam pamatā ir fakts, ka šāda izveidojuma šķēpi izmantoti tikai no 14.–16. gs. Savukārt, ieroča lapas smailes daļas vai to vidusdaļas nav apskatītas, jo bieži nav šķiramas no iepriekšējos periodos izmantoto eksemplāru daļām.

Promocijas darbā aplūkotā cirvju tipoloģiskā grupa sastāv no 251 vienības.²² Arheoloģiskajā slānī no šī ieroča labi saglabājas kaujas daļa, jo tā veidota masīva. No kātiem arheoloģiski konstatējamas tikai atsevišķas daļas, kas metāla konservējošo īpatnību dēļ saglabājušās cirvju pietos. Avotpētnieciski analizēt šo ieroci iespējams, ja saglabājusies visa kaujas daļa vai asmens plāksne. Atsevišķos gadījumos iespējams analizēt tos cirvjus, no kuriem saglabājušās tikai pieta daļas, visbiežāk tās nav šķiramas no hronoloģiski agrāk vai vēlāk izmantotiem eksemplāriem. Tikai atsevišķiem tipiem piederīgus eksemplārus iespējams atpazīt un objektīvi analizēt, ja no tiem saglabājušās tikai pieta daļas.

Promocijas darbā aplūkotas piecas kaujas vāles.²³ Arheoloģiskajā slānī no šī ieroča labi saglabājas kaujas daļa, jo tā veidota masīva. Pārsvārā no koka veidotie vāļu kāti visiem eksemplāriem gājuši bojā. Koka kātu paliekas saglabājušās tikai pašu kaujas daļu uzmavās četriem eksemplāriem, pateicoties metāla konservējošām īpašībām. Vāle kā avots ir pētāma, ja no tās ir saglabājies kaujas daļas fragments tādā lielumā, lai pēc būtu iespējams rekonstruēt visu galvu. Tieši pēc vāļu kaujas daļām jeb galvām tiek veidota šo sitamo ieroču tipoloģija, noteikta to hronoloģija un iespējamā izcelsmes vieta. Savukārt, kāta saglabātībai no avotpētniecības viedokļa izšķirošas nozīmes nav, jo visas vāles, kas aprīkotas ar metāla kaujas daļām, pieskaitāmas īskāta ieročiem.

Promocijas darbā aplūkoti septiņi kaujas āmuri.²⁴ Arheoloģiskajā slānī no šī ieroča labi saglabājas kaujas daļa, jo tā veidota masīva. Ja kaujas daļai piestiprināti dzelzs taisnstūra formas izlaidumi iekātojuma nodrošināšanai, bieži saglabājas arī tie. Veseli saglabājušies divi īskāta eksemplārs, no pārējiem palikušas tikai to kaujas daļas. Kā avot izpētei izmantojama šī ieroča vesela kaujas daļa. Savukārt, atsevišķas

²¹ Sīkāk skat. Promocijas darba II daļas 1.5. – 1.9. tabulā.

²² Sīkāk skat. Promocijas darba II daļas 1.12. – 1.16. tabulā.

²³ Sīkāk skat. Promocijas darba II daļas 1.17. tabulā.

²⁴ Sīkāk skat. Promocijas darba II daļas 1.18. tabulā.

kaujas daļas detaļas – cirtnis, piets, āmura galva, cirvja asmens plāksne, izpētei nav izmantojamas. Tās nereti nav atšķiramas no tādu priekšmetu kā āmuru, cirvju vai cirtņu detaļām. Tipoloģijas izveidei svarīgs ir kaujas āmura kāta garums. Lai gan vairākumam no apskatītajiem ieročiem kāts nav saglabājies, tā garumu var proporcionāli noteikt pēc kaujas daļas lieluma.

Promocijas darbā aplūkotas divas helebardes.²⁵ Arheoloģiskajā slānī no šī ieroča labi saglabājas kaujas daļa, jo tā veidota masīva. Ja kaujas daļai piestiprināti dzelzs taisnstūra formas izlaidumi iekātojuma nodrošināšanai, bieži saglabājas arī tie. Kā avot izpētei izmantojama šī ieroča vesela kaujas daļa. Tipoloģijas izveidei svarīgs ir helebardes kaujas daļas dažādu sastāvdaļu izveidojums.

Darbā izmantotas ziņas no 138 **arheoloģisko lauka izpētes darbu Pārskatiem**, kas glabājās četru institūciju arhīvos vai krātuvēs.²⁶ Latvijas mērogā apjomīgākā šajā ziņā ir LU LVI AMK, kur uzglabāta lielākā daļa līdz 1992. gadam veikto izrakumu pārskati un pirmdokumentācija. Pēc 1992. gada veikto izrakumu pārskati iesniedzami VKPAI PDC, kur lauka izpētes darbu pirmavotu – pirmdokumentāciju uzglabāšanai neuzglabā.

No minētajiem pārskatiem 13 sastādīti par lauka izpētes darbiem apbedījumu, viens veltīts arheoloģiskās apzināšanas darbiem, bet 124 – izrakumiem dzīvesvietās. Pārskata mērķis ir sniegt informāciju par pētniecības laikā konstatētajām arheoloģiski nozīmīgajām ziņām. Pārskata uzdevums ir standartizētā formā atspoguļot arheoloģisko izrakumu vai uzraudzības darba gaitā iegūto informāciju, savukārt izpētes rezultātu apkopojums un analītiskā daļa ir publikāciju uzdevums. Pārskatu pēc arheoloģisko izrakumu noslēgšanas sastāda to vadītājs, vadoties no lauka izpētes darbu gaitā sastādītās pirmdokumentācijas. Pārskata teksts iekļauj pētāmā arheoloģiskā pieminekļa raksturojumu, arhīvu un literatūras ziņas, informāciju par iepriekšējo objekta arheoloģisko izpēti vai savrupatradumiem tajā, ziņas par darbu organizāciju, ziņas par izpētes ekspedīcijas sastāvu un darbinieku pienākumu sadalījumu, ziņas par darba metodēm, pilnīgu, ar atsaucēm uz ilustratīvo materiālu dokumentētu atklājumu aprakstu, stratigrāfijas raksturojumu, atsegto objektu detalizētu aprakstu. Bez teksta Pārskats satur arī atrasto artefaktu sarakstus, anotētu ilustratīvo materiālu un plānus. Tā kā Latvijā netiek organizētas arheoloģisko lauka izpētes darbu inspicējošas komisijas, tieši Pārskats atspoguļo arheologa veikto

²⁵ Sīkāk skat. Promocijas darba II daļas 1.19. tabulā.

²⁶ Sīkāk skat. nodaļas „Avotu un literatūras saraksts” apakšnodaļā „Arheoloģisko lauka izpētes darbu Pārskati”.

izrakumu kvalitāti. Nereti iztrūkstot analītiskām publikācijām, Pārskats ir vienīgais plašākais ziņu apkopojums par arheoloģiskajiem izrakumiem un to rezultātiem. Savukārt, pārskati par izpētes darbiem atsevišķos arheoloģiskajos pieminekļos nav izmantoti, jo par tiem pieejamas apkopjošas un pietiekoši detalizētas publikācijas.²⁷ Darba kontekstā svarīgi uzsvērt, ka Pārskats ir avots, kurā konspektīvā formā sniegta ieroču atrašanas apstākļu analīze, kas sastāda šo artefaktu arheoloģisko kontekstu. To veido atradumu vietas stratigrāfiskā informācijas, citām tipoloģiskajām grupām piederīgo artefaktu un osteoloģiskā materiāla apskats. Atradumu materiālu analīzi un detalizētākus secinājumus Pārskata autors parasti atstāj publikāciju ziņā.

Pārskatu ziņas izmantotas pamatnodaļās – darbā ar stratigrāfijas metodi un apkopjošo tabulu izveidei. Senlietu saraksti izmantoti statistikas izveidei par ieroču proporcijām dzīves un apbedījumu vietās, šīs ziņas apkopotas tabulās un analizētas secinājumu daļā.

Jāatzīmē, ka ne vienmēr visi Pārskati pilnīgi atspoguļo lauka izpētes procesā iegūto informāciju. Pārskati par pētījumiem 20. gs. 20. – 30.ajos gados, nereti satur tikai lauka pierakstiem rokrakstā. Arī 20. gs. 40. un 50. gados sastādītie Pārskati neatspoguļo pilnībā lauka izpētes procesu. Piemēram, Pārskats par 1957. gada izrakumiem Rīgā²⁸ nesatur atrasto senlietu un paraugu sarakstus. Darbu ar šiem avotiem apgrūtināja arī mepilnības 60. gadu Pārskatu noformējumā – par 1961. – 1966. gada izrakumiem Kokneses,²⁹ 1966. – 1968. gada pētījumiem Vecdoles³⁰ un 1967. – 1971. gada izpētes darbiem Salaspils³¹ pilīs ir izveidoti tikai senlietu saraksti. Savukārt, par 1972. – 1973. gada izrakumiem Āraišu pilī un par 1974. – 1976. gada pētījumiem Cēsu pilī pārskatu iztrūkst vispār.

²⁷ Piemēram: Mugurēvičs, Ē. *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3. – 15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*. Rīga: Zinātne, 1977. 147 lpp.

²⁸ Pāvele T. *Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem pie Mākslinieku nama, Pētera baznīcā un Imanta Sudmaļa (tag. Grēcinieku un Kungu) ielā 1957. gadā*. Inv. Nr. VIAA :29 (glabājas LU LVI AMK).

²⁹ Stubavs, A., Tilko, S. *Kokneses pilskalns, priekšpils un senpilsēta: 1961. – 1966. gada izrakumos atrasto senlietu uzkaite pa priekšmetu grupām*. Inv. Nr. Pd. :62 – 16 (glabājas LU LVI AMK).

³⁰ Atgāzis, M. *Senlietu saraksts no 1966. – 1968. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Vecdoles pilī*. Inv. Nr. Pd :123 – 2 (glabājas LU LVI AMK).

³¹ Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1967. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī*. Inv. Nr. Pd :126 – 1 (glabājas LU LVI AMK), Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1968. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī: I daļa*. Inv. Nr. Pd :126 – 2 (glabājas LU LVI AMK), Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1968. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī: II daļa*. Inv. Nr. Pd :126 – 3 (glabājas LU LVI AMK), Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1969. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī: II daļa*. Inv. Nr. Pd :126 – 4 (glabājas LU LVI AMK), Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1970. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī*. Inv. Nr. Pd :126, 211 – 1 (glabājas LU LVI AMK), Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1971. – 1975. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī*. Inv. Nr. Pd :126 – 5 (glabājas LU LVI AMK).

Iespēja iegūt iztrūkstošās ziņas par izrakumu rezultātiem ir arheologu referātu tēžu publikācijās, kurās konspektīvā formā aprakstīti arheoloģisko lauka pētījumu rezultāti. Šīs publikācijas sastāda darbā izmantoto **konferenču materiālu un referātu tēžu grupu**. Darbā kā avoti izmantoti 23 arheologu raksti, kas publicēti arheologu atskaišu sesiju materiālu krājumos.³²

Šis izdevums ir tipisks arheoloģisko izrakumu atskaites rakstu krājums – informācijai ir referatīvs, bieži gandrīz vai tēžveidīgs raksturs. Tas saistāms ar paša izdevuma specifiku – tas veidots kā tīri faktoloģiska rakstura informācijas sniedzējs, nevis kā plašs, informatīvā ziņā visaptverošs izdevums. Bieži atskaišu sesiju materiālu informācija ir vienīgās publicētās ziņas par izpētes rezultātiem kādā arheoloģiskā pieminekļī (piemēram, Kokneses pils, Bērzgales Vaidu kapi). Katras izdevuma publikācijas sākumā raksturots arheoloģiskais piemineklis, tā izpētes gaita, veikto darbu mērogs, kā arī konspektīvi analizēts iegūtais senlietu materiāls. Bieži šajā izdevumā ievietotas senlietu zīmējumu tabulas, kas atvieglo darbu ar pašiem avotiem – ieročiem. Piemēram, arheoloģes Zigrīdas Apalas rakstā par izrakumiem Cēsu pili³³ publicētā G 1 varianta šķēpa zīmējumā tušā, tajā iespējams pamanīt meistarzīmi, kas ļāva ieroča izcelsmi saistīt ar vācu ieroču darbnīcu.

Tomēr jāmin, ka publicēto rakstu senlietu attēlos un tabulās nav dots to inventāra numurs, kas liedz saistīt publicēto materiālu ar pārskatā sniegtajām ziņām, kā arī sarežģī darbu ar senlietām muzeju krātuvēs. Jāmin arī norāžu trūkums par arheoloģisko kolekciju glabāšanās vietu, kas atvieglinātu darbu pētniekiem ar šīm kolekcijām.

Darbā izmantotas Franciska no Moliano izmeklēšanas protokola 1312. gadā Rennera un Baltasara Rusova Livonijas hroniku, kā arī četrus citus **rakstīto avotus** sniegtās ziņas. No Franciska no Moliano (*Franciscus de Moliano*) sastādītā izmeklēšanas protokola³⁴ izmantotas piecu liecinieku liecības par vietējās izcelsmes karavīru dienestu un ieroču lietošanu. Francisks no Moliano bijis pāvesta legāts, kuram sakarā ar Rīgas arhibīskapa Johanneses no Šverīnes sūdzību, Livonijā bija uzdots izmeklēt ordeņa izdarītos noziegumus. Liecinieku nopratināšanas rezultātā iegūtā informācija atspoguļo 13. gs. otrās puses un 14. gs. sākuma notikumus

³² Krājuma nosaukumu un izdošanas periodus skat. sadaļā „Saīsinājumi” : APL, ASM un RT.

³³ Apala, Z. Arheoloģiskie pētījumi Cēsu viduslaiku pilī. *Grām.: Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001. gadā*. Rīga: LU LVI, 2002. 151.lpp.

³⁴ *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā* / tulkojis Ēvalds Mugurēvičs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 455 lpp.

Livonijā.³⁵ Francisks no Moliano bija pāvesta kapelāns un domkungs Dievmātes katedrālē Lānā, Livonijā viņš uzturējās no 1311. gada jūlija līdz 1312. gada 1. decembrim.³⁶ Aptuveni pusgadu ilgajā izmeklēšanā Francisks no Moliano noprotināja vairāk nekā 24 lieciniekus par vismaz 230 jautājumiem katru. Šo jautājumu saturs aptuveni nosakāms pēc liecinieku sniegto atbilžu konteksta.³⁷ Liecinieki bijuši mūku ordeņu brāļi un citi Livonijas garīgās kārtas pārstāvji, divi Rīgas un viens Sāmsalas domkungs, kas ordeņa darbību vērtējuši kritiski. Livonijas ordeni ir arī protokolam pievienotais Sv. Marijas Vācu ordeņa prokuratora taisnošanās raksta fragments.³⁸ Tas ļauj uzskatīt, ka noprotināšana bijusi izteikti partejiska un organizēta ar mērķi panākt Livonijas ordeņa likvidāciju, līdzīgi kā tas notika ar Templešu ordeni.³⁹

No Rennera hronikas izmantoti vairāki fragmenti, kas publicēti latviešu vēsturnieku trīs darbos.⁴⁰ Hronikas autors Johans Renners (*Johann Renner*) dzimis ap 1525. gadu Vestfālē, bijis Brēmenes domkapitula sekretārs, tad notārs Emdenē, savukārt Livonijā uzturējies no 1556.–1560. gadam, kur, strādājot ordeņa administrācijā, bijis personīgi pazīstams ar 16. gs. otrās puses Livonijas ievērojamākajām personībām.⁴¹ Hronikas sastādīšanai autors vācis materiālus kopš 1558. gada. Hronikas tapšanā izmantoti divi manuskripti – Brēmenes pilsētas vēstures aprakstu, kas satur arī dažādas ziņas par Livoniju un „Liflendischer historien negen boker” jeb „Livonijas vēsture deviņās grāmatās”.⁴² Rennera hronikā aptverts laika posms līdz 1582. gadam, pie kam darba pēdējās sešas (no deviņām) grāmatām aptver posmu no 1556. gada, kad Renners ierodas Livonijā, līdz 1582. gadam. Hronikā autors visai plašā avotu klāsta starpā izmantojis arī Jaunāko Livonijas Atskaņu hroniku, kas darbam piešķir īpašu vērtību. Rennera darbā gandrīz pilnībā pārrakstīta Jaunākā Livonijas atskaņu hronika, kas gājusi zudumā. Tāpat Renners atstāta arī daudzus interesantus faktus par Livonijas karu, ciktāl viņam bija pieejama ordeņa slepenā korespondence. Būdam ordeņa dienestā, savā hronikā Renners izteikti aizstāv Livonijas ordeņa politiku, lai gan vietumis Renners, atšķirībā no 13.–14. gs.

³⁵ *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā.* 9. lpp.

³⁶ Turpat, 13.–14. lpp.

³⁷ Turpat, 14.–16. lpp.

³⁸ Turpat, 313.–365. lpp.

³⁹ Turpat, 366. lpp.

⁴⁰ Švābe A. Latviešu zemnieks 16. gs. historiogrāfijā. *Senatne un māksla*, 1936, Nr. 4, 38.–50. lpp.; Švābe, A. *Straumes un avoti: III*. New York: Pilskalns, 1965. 391 lpp.; Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture, 1500 – 1600*. Stokholma: Daugava, 1964. 812 lpp.

⁴¹ Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 86. lpp.

⁴² Turpat.

hronistiem ir arī kritisks.⁴³ Tomēr tēmas izpētei rakstīto avotu ziņas vērtējamas kā salīdzinoši skopas, tāpēc jo svarīgāka ir tieši arheoloģiski atrasto eksemplāru izpēte.

Promocijas darbā izmantots Baltasara Rusova (*Balthasar Rüssow*) hronikas 1926. gada izdevums latviešu valodā.⁴⁴ Hronika aptver notikumus Livonijas teritorijā no 12./13. gs. mijas līdz 1583. gadam. Hronikas autors Rusovs dzimis ap 1542. gadu Rēvelē, kur vēlāk strādājis par mācītāju un skolotāju.⁴⁵ Hronika sastāv no trim daļām – pirmā aptver notikumus no 12./13. gs. mijas līdz 1237. gadam, otrā – līdz 1561., trešā – līdz 1583. gadam.⁴⁶ Autors hroniku rakstījis kā teologs, nevis vēsturnieks, īpaši vērsies pret visu Livonijas kārtu izlaidīgo dzīvesveidu. Lai gan hronika tiek uzskatīta kā nozīmīgākais avots par Livonijas karu,⁴⁷ ieroču un tuvciņas karošanas ainu aprakstu tajā sastopams maz. Trīs vietās aprakstīti zemnieku ieroči lietošanas gadījumi, divas epizodes par zobena izmantošanu pieminētas muižnieku kāzu tradīciju kontekstā hronikas otrajā daļā.⁴⁸

Promocijas darbā izmantots 1475. gada Rīgas prāvesta raksts rātei,⁴⁹ fragmenti no Vācu ordeņa 1399. – 1409. gada uzskaites grāmatas⁵⁰ un 1492. gada noteikumiem,⁵¹ kā arī poļu karaspēka izlūka Oborska 1583. gada ziņojums.⁵²

Vācu ordeņa 1399. – 1409. gada uzskaites grāmatā apkopota informācija par īpašumā esošajām mantiskajām vērtībām un darījumiem ar tām 10 gadu periodā. Kopā ar nedaudzajiem 15. gs. Prūsijas lielmeistru vizitatoru un vēlākiem poļu revīziju protokoliem, uzskaites grāmatas veido skaitliski nelielo saglabājušos rakstīto avotu grupu, kas aptver ziņas par Vācu ordeņa Livonijā saimniecību.

Rīgas prāvesta 1475. gada raksts pilsētas rātei tapis saistībā ar Rīgas patrimoniālā apgabala zemnieku nelikumīgo zveju domkapitulam piederošās Doles pils akvatorijā. Šī konflikta pirmsākumi meklējami jau kopš patrimoniālā apgabala izveides 13. gs. 20. gados.⁵³ Rīgas pilsēta kā šīs teritorijas īpašniece dēļ robežu, zvejas

⁴³ Turpat, 87. lpp.

⁴⁴ Rusovs, B. *Livonijas kronika*. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926. 208 lpp.

⁴⁵ Mednis, I. *Savu vēsturi mēs rakstījām visi kopā*. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 2005. 39. lpp.

⁴⁶ Turpat.

⁴⁷ Turpat.

⁴⁸ Rusovs, B. *Livonijas kronika*. 35., 38., 45., 58. lpp.

⁴⁹ Publicēts: Švābe, A. *Straumes un avoti: III*. 59. lpp

⁵⁰ Publicēts: Jähns, M. *Entwicklungsgeschichte der Alten Trutzwaffen*. Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1899. S. 144.

⁵¹ Publicēts: Dunsdorfs E. *Mūžīgais latviešu karavīrs*. Melbourne, 1966. 129. lpp.

⁵² Turpat.

⁵³ Jakovļeva, M. Attiecības starp Rīgas pilsētu un Kurzemes hercogisti zvejas jautājumos Babītes novadā. Grām.: Caune, A., Celmiņš, A., Ose, I. *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, Nr. 3. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 256. lpp.

un medību jautājumiem regulāri konfliktēja ar Zemgales bīskapu, ordeni un Rīgas domkapitulu. Kā spriežams pēc promocijas darbā izmantotā avota fragmenta,⁵⁴ šīs nesaskaņas varēja novest arī pie bruņotiem konfliktiem.

Trešais avots – 1492. gada noteikumi pielīdzināmi likumam Vācu ordeņa pārvaldītajās Livonijas teritorijās. Šo noteikumu 17. paragrāfs attiecas uz Zemgales novadu iedzīvotājiem, par šī likuma ievērošanu un tiesu Zemgalē atbildīgs bija Bauskas pils fogts. Šis avots tapis laikā, kad Vācu ordenis kļuva arvien vājāks. Šāds aizliegums tirgot ieročus bija centieni vājināt lietuviešus, kas, līdzās Krievzemei, bija lielākie ordeņa ienaidnieki. Šāda nosacījuma iekļaušana zemes likumos pierāda, ka drošticama ir 15. gs. beigās notikusī ieroču tirdzniecība lielos apmēros starp Zemgales iedzīvotājiem un lietuviešiem.

Poļu karaspēka izlūka 1583. gada ziņojums saistāms ar Livonijas kara pēdējo gadu norisēm. 1583. gada februārī mira Holšteinas hercogs Magnuss, līdz ar ko Piltenes bīskapija vēlējās padoties Dānijai. Šis fakts izraisīja Livonijas otras mazākās bīskapijas karu ar Polijas valsti. Avotā minēti Livonijas kara beigu posmam netipiski lieli bīskapijas spēki,⁵⁵ tāpēc jādomā, ka šie karavīri rekrutēti ne tikai no bīskapijas teritorijas, bet no visas tās garīgās diacēzes, kas aptvēra Kurzemi un Zemgali līdz pat Mīsas upei. Ziņojums pieskaitāms militārās izlūkošanas avotu grupai, tā kā to Polijas karaspēka vadībai sastādījis poļu izlūks, sniegtās ziņas uzskatāmas par drošticamām.

Promocijas darbā izmantotas sekojošas **ikonogrāfisko avotu** grupas: attēli uz kapu plāksnēm, monētām, zīmogu nospiedumiem un ciļņi, kas apkopotas trijās publikācijās.⁵⁶

Ieroču attēlojuma izpētei svarīga ir to atveidojuma likumības, kā arī jēgas un simbolikas analīze. Latvijas ikonogrāfiskajā materiālā visbiežāk attēloti zobeni un šķēpi, bet atsevišķos gadījumos – arī kaujas āmuri un cirvji. Zobeni un šķēpi attēloti militārpersonu – ordeņa mestru un bruņinieku attēlos – kapu plāksnēs, zīmogu nospiedumos, monētās. Tie parādās kā šo personu sociālā statusa, varas un amata simboli. Zobena attēlojumi ir visai precīzi, tos iespējams salīdzināt ar

⁵⁴ Sīkāk skat. nodaļā „Tuvcīņas ieroču atspoguļojums Latvijas 14. – 16. gs. ikonogrāfiskajos un rakstītajos avotos”.

⁵⁵ Sīkāk skat. nodaļā „Tuvcīņas ieroču atspoguļojums Latvijas 14. – 16. gs. ikonogrāfiskajos un rakstītajos avotos”.

⁵⁶ Ducmane, K., Vēciņš, Ē. *Nauda Latvijā*. Rīga: Latvijas Banka, 1995. 231 lpp.; Cielava S. Gotikas posma tēlniecības pieminekļi Latvijā (pēc literatūras avotiem). Grām.: Cielava, S. (red.). *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei, 4*. Rīga: Zinātne, 1989. 4.–58. lpp.; Toll, R., von, Sachssendahl J. *Est- und Livländische Brieflade. Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter*. Reval: In Commission bei Kluge&Ströhm, 1887. 284 S.

arheoloģiskajiem artefaktiem. Savukārt, šķēpu attēlojums ir mazāk detalizēts, tikai atsevišķos gadījumos iespējams ikonogrāfiskajā materiālā saskatīt paralēles ar konkrētiem artefaktiem. Tāpat ļoti reti izšķirams šķēpa iekātojuma veids. Visbiežāk šķēps attēlots karavīra bruņojumā kopā ar zobenu un vairogu. Šāda atribūti raksturīga Svētajam Maurīcijam. Līdzīgi kā zobens, arī šķēps kapu plākšņu gravējumos attēloti vērsti pret zemi. Savukārt, monētu un zīmogu attēlos šo ieroču kaujas daļas paceltas augšup.

Katrs no ieroču atveidiem skatāms uz kāda priekšmeta, kas darināts no akmens, metāla vai papīra. Jāatceras, ka ieroča attēlošana nebija mākslinieka mērķis, tāpēc to formu precizitātei ne vienmēr pievērsta pietiekoša uzmanība. Daļēji to var skaidrot arī ar materiāla specifiku – akmenī precīzas ieroča formas iekalt bijis grūtāk, savukārt metālā redzami precīzāki ieroču atveidi. Detalizētākie ieroču attēlojumi parādās uz papīra, gravūrās.

Latvijas 14.–16.gs. ikonogrāfiskie avoti sniedz svarīgas ziņas par ieroču lietotājiem, to izmantošanu, nēsāšanas veidu, kā arī to simbolisko nozīmi. Izmantojot attēlus, iespējams precīzāk datēt arheoloģiskos ieročus, noskaidrot to izcelsmes vietu, arī izplatības robežas, saskatot analogijas citās zemēs.

Tomēr tuvčīņas ieročiem veltīto Latvijas 14.–16. gs. ikonogrāfisko un rakstīto avotu grupa nav pietiekoši daudzskaitlīga un to saturs ziņu nozīmīguma⁵⁷ rakursā nepārsniedz artefaktu arheoloģisko kontekstu. Līdz ar to, tēmas izpētei nepieciešama kompleksa rakstura pieeja, kurā 14.–16. gs. tuvčīņas ieroču funkcionālās un tipoloģiskās analīzes rezultātus nepieciešams papildināt ar kultūrvēsturiskās izpētes faktiem.

LITERATŪRA

Darbā izmantotas 165 literatūras vienības. Tās veido sekojošas grupas – ieroču arheoloģijai⁵⁸ un kaujas taktikai veltītās publikācijas, literatūra par arheoloģiskajiem pieminekļiem un vēstures pētījumi. Pirmā grupa pēc sava satura ir darba tematikai vistuvākā, no arheoloģiskajiem pieminekļiem veltītās literatūras izmantotas ieroču datēšanai svarīgas ziņas un statistiska rakstura informācija, savukārt no vēstures pētījumiem izmantotas vien atsevišķas ziņas.

⁵⁷ Ziņu nozīmīgumu par 14.–16. gs. tuvčīņas ieročiem veidojošās galvenās kategorijas: artefakta datējums, izcelsmes vieta, izgatavošanas un izmantošanas īpatnības, izgatavotājs un lietotājs, morfoloģija, semantika.

⁵⁸ Termins *ieroču arheoloģija* zinātniskajā apritē parādījās 1960. gadā, kad to sava darba nosaukumā iekļāva britu pētnieks Evarts Oukšots (skat.: Oakeshott, E. R. *The Archeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry*. London: Boydell Press, 1960. 358 P.)

Ieroču arheoloģijā kā patstāvīgā pētījumu nozarē valda divi virzieni – kultūrvēsturiskais un tipoloģiskais. Kopš 21. gs. sākuma sācis veidoties arī trešais virziens, kam raksturīga kompleksa rakstura pieeja ieroču arheoloģijā. Literatūras apskats pakļauts publikāciju dalījumam kultūrvēsturiskajā, tipoloģiskajā un kombinētajā virzienā.

Ieroču arheoloģijas kultūrvēsturiskā izpētes virziena aizsākumi Eiropā meklējami 19. gs. vidū. Šajā periodā jau ir nodibināti un aktīvi darbojas Eiropā vecākie muzeji, to starpā arī Himzeļa (*Nikolaus von Himsel*, 1729—1764) muzejs Rīgā, tagad – RVKM. Arheoloģijas zinātne šajā periodā ir pārdzīvojusi savu t.s. antikvāro posmu un sāka veidoties pirmās kolekcijas. Lielbritānijā, Francijā, Vācijā un Krievijas impērijā arvien vairāk nostiprinoties muzeoloģijai un vecākajos muzejos uzkrājoties bruņojuma vienībām, atsevišķi muzeju pētnieki sāka specializēties dažādu vēstures periodu ieroču izpētē. Pildot muzeja misiju publicēt vēsturi sabiedrībai, šo pētnieku darbs cita starpā rezultējās arī attiecīgo periodu ieroču ekspozīcijās. Tās uzskatāmas par agrāk aristokrātu un antikvāru veidoto ieroču istabu tiešām pēctecēm. Jau 20. gs. pirmās puses muzeju vides labākās tradīcijas pieprasīja katrai sevi cienošai ekspozīcijai veidot arī katalogu, kurā būtu atspoguļots eksponējamais materiāls un pēc attiecīgiem kanoniem sniegts katra eksponāta apraksts. Līdz ar to bruņojums savu publicitāti guva ne tikai vitrīnās, bet arī historiogrāfijā, parādoties pirmajām publikācijām. Viena no pirmajām publikācijām Eiropā, kurā atsevišķi analizēti ieroči, ir baltvācu vēsturnieka Fridriha Krūzes (*Friedrich C. H. Kruse*) 1842. gadā izdotais darbs, kas balstīts galvenokārt Aizkraukles kapulauka arheoloģiskā materiāla analīzē.⁵⁹ Tajā atsevišķa nodaļa veltīta apbruņojuma analīzei.⁶⁰ Vēlāk, 1846. gadā nāca klajā apkopojošs darbs – Minhēnes ieroču muzeja 13. – 18. gs. bruņojuma kolekcijas katalogs ar plašu ievadu un gandrīz 1000 bruņojuma vienību attēliem un aprakstiem.⁶¹ Tam līdzīgs ir 1908. gadā Krievijā izdotais Imperatora Ermitāžas viduslaiku un renesanses perioda rādītājs, kura pirmā daļa veltīta bruņojuma kolekcijai.⁶² Līdzīgi izdevumi tapa arī citās Eiropas valstīs. Šiem pirmajiem ieroču

⁵⁹ Kruse, H. C. F. *Necrolivonica: oder Altherhümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einführung der christlichen Religion in den kaiserlich Russischen Ostsee-Gouvernements*. Dorpat, 1842.

⁶⁰ Turpat, 19.–27.lpp.

⁶¹ Leiden, C. H. (Zus.) *Waffensammlung*. Köln: Math. Lempertz, 1846. 71 S.

⁶² Ленцъ, Э. (сост.) *Императорскій Ермитаж: Указатель отделения средних веков и эпохи возрождения. Часть I: Собрание оружие*. Санкт – Петербург: Типография А. Бенке, 1908. 346 С.

arheoloģijas darbiem raksturīga pievēršanās katalogizēšanai, savukārt analītiskajai daļai veltīts mazāk uzmanības.

Viens no pirmajiem ne-muzejnieka darbiem, kurā apskatīts bruņojums, bija 1884. gadā publicētā britu kapteiņa, orientālista un etnogrāfa sera Ričarda Frensisa Bērtona (*Richard Francis Bacon*) monogrāfija „Zobenu grāmata”.⁶³ Tajā autors pievēršs zobenam kā ierocim tuvo Austrumu, Senās Grieķijas un Romas civilizācijās, aptverot periodu no akmens laikmeta līdz 5. gs. mūsu ērā. Tomēr līdz 19. gs. beigām ieroču arheoloģijai veltītajos pētījumos nebija ieviesusies vienota 14. – 16. gs. tuvciņas ieroču analīzes metodoloģija.⁶⁴

19. gs. beigās tika uzsākta apjomīga ieročiem veltītā rakstu krājuma izdošana Vācijā.⁶⁵ Šis izdevums bez pārtraukumiem turpināja iznākt līdz 1939. gadam.⁶⁶ Šajā rakstu krājumu sērijā ieroču arheoloģijas kultūrvēsturiskais izpētes virziens, kas līdz ar pašu pētījumu sfēru aizsākas 19. gs. vidū, guva savu galīgo noformējumu. Rakstu krājumā ievietoto publikāciju autori bija vēsturnieki, filologi un militāristi. Rakstu tematika bija ļoti plaša – tā aptvēra visu bruņojumu. Publikācijas plaši izmantoti ikonogrāfiskie un rakstītie avoti, kā arī publicēti pašu ieroču attēli – gan fotogrāfijas, gan zīmējumi tušā un ar zīmuli. Viens no svarīgākajiem rakstiem šajā krājumu sērijā pieder ieroču pētniekam Maksam Dregeram (*Max Dreger*).⁶⁷ Tajā viņš publicēja kompleksa rakstura ieroču klasifikācijas sistēmu, kas balstījās uz to funkcionalitāti. Šī publikācija radīja pamatus vienotas metodoloģijas izstrādei ieroču arheoloģijā.

Kopumā, rakstu krājumā iezīmējās vēlākām ieroču arheoloģijas kultūrvēsturiskā virziena publikācijām raksturīgās pazīmes. Virzienam raksturīgs plašs ikonogrāfisko avotu izmantojums. Viens no pirmajiem plašākiem darbiem ir bruņojuma un karošanas tematikai veltīto Polijas ikonogrāfisko avotu apkopjošs pētījums.⁶⁸ Kā kanons ieroču attēlojuma ikonogrāfiskajos avotos, analīzei kalpo darbs par Albrehta Dīrera (*Albrecht Dürer*) gleznām un gravīrām.⁶⁹ Darbā mākslinieka darbi grupēti pēc tajos attēlotajiem ieročiem sekojoši: loks un arbalets, cērtamie un duramie

⁶³ Burton, F. R. *The book of the sword*. London: Chatto and Windus, 1884. 299 p.

⁶⁴ Seitz, H. *Blankwaffen I*. München: Klinkhardt&Bierman GMBH, 1981. 198 S.

⁶⁵ *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1897 – 1899. Nr. 1. 322 S.

⁶⁶ *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1937 – 1939. Nr. 15. 276 S.

⁶⁷ Dreger, M. Das Waffensystem Dreger. In.: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1926 – 1928. Bd.11. S. 168–171.

⁶⁸ Kajzer, L. *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*. Warszawa: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976. 191 s.

⁶⁹ Müller, H. *Albrecht Dürer: Waffen und Rüstungen*. Mainz: Deutschen Historischen Museum, 2002. S. 214.

rokturieroči, bruņu detaļas, vēlās gotikas un renesanses bruņas, turnīra bruņas, bruņucepure un vairogs, kājnieku ieroči un bruņas, garkāta un sitamie ieroči.⁷⁰ Kā redzams, šajā darbā klasifikācijas konsekvence tiek pakārtota ikonogrāfiskajai analīzei. Darba struktūrā manāma vēl viena kultūrvēsturiskā virziena pazīme – ieroču izpētē nodalīt smagi bruņoto jātnieku un viegli bruņotās kavalērijas un kājnieku apbruņojuma tradīcijas. Šis princips, pirmkārt, sakņojas viduslaiku kārtu sistēmā, kur līdz 15. gs. bija stingri novilkta robeža starp „tiem, kas karo” un „tiem, kas strādā”. Otrkārt, šāda principa realizēšanai pētījumā nepieciešams plašs ikonogrāfisko un rakstīto avotu materiāls, lai spētu nodalīt kājnieku un jātnieku ieročus. Treškārt, šis princips spēj atspoguļot vēsturisko realitāti, jo smagi un viegli bruņoto jātnieku un kājnieku kaujas taktika un bruņojums tiešām bija atšķirīgi. Minētais izpētes princips ir ne mazāk objektīvs, kā atsevišķas pieejas tipoloģiskā virziena pētījumos, ja vien pieejams minēto avotu kopums.

Vācu autoru 1982. gadā iznākušajā darbā parādās jauna pieeja 14.–16. gs. ieroču kultūrvēsturiskajā klasifikācijā – tie tiek iedalīti pēc to satvēriena daļas veida rokturieročos, īskātieročos garkātieročos.⁷¹ Sīkāk ieroči dalīti pēc to funkcijām duramajos, cērtamajos un sitamajos ieročos. Lai gan līdzīgu klasifikāciju jau 1926. gadā piedāvāja M. Dreger,⁷² 1982. gadā iznākušajā darbā šī sistēma tiek novesta līdz konsekvencei un ir vistuvāk vēsturiskajai objektivitātei. Proti, apskatītā klasifikācijas sistēma sakņojas viduslaiku izmantotajā tuvcīņas ieroču grupēšanas principā, kur tie dalīti pēc to nēsāšanas veida – sānu, seglu un rokas ieroči. Šādas klasifikācijas sistēmas izmantošanu padara iespējams pieejamais Rietumeiropas 14.–16. gs. karošanai velītāis ikonogrāfisko avotu materiāls, kurā skaidri nosakāms ieroča nēsāšanas veids un tā izmantošanas īpatnības. Šādai izpētes pieejai pateicīgs ir plašais vēsturiskajās kolekcijās labi saglabātais 14.–16. gs. ieroču materiāls.

Nereti kultūrvēsturiskās pieejas darbos ieroču grupu klasifikācija veikta, balstoties uz to atsevišķu detaļu izveidojuma attēlojumu.⁷³ Jāmin Rietumeiropā dunču klasifikācijā izmantotais princips pēc šo ieroču rokturiem,⁷⁴ tiesa, tam izmantoti ne tikai attēli, bet arī paši artefakti. un rakstīto avotu izmantojums. Tāpat, šim virzienā

⁷⁰ Turpat, 5.–6. lpp.

⁷¹ Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. Berlin, Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1982. 448 S.

⁷² Dreger, M. *Das Waffensystem Dreger*. S. 168–171.

⁷³ Seitz, H. *Blankwaffen I*. München: Klinkhardt&Bierman GMBH, 1981. – S. 208, 210.

⁷⁴ Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 37.

nereti raksturīga novēršanās no ieroču mērogojuma un sīkāku detaļu izmēru, griezumu un izgatavošanas īpatnību publicēšanas.

No ieroču arheoloģijas kultūrvēsturiskās ievirzes pētījumiem promocijas darbā izmantota funkcionālās klasifikācijas metodika, ikonogrāfisko un rakstīto avotu analīzes principi.

Lai gan tipoloģijas metodiskie pamati noformulēti jau 19. gs. otrajā pusē, metodes izmantojums ieroču arheoloģijā fiksējams 20. gs. sākumā – 1919. gadā nāk klajā norvēģu vēsturnieka Jana Petersena (*Ian Petersen*) monogrāfija „Par norvēģu vikingu zobeniem”.⁷⁵ Šis darbs joprojām tiek uzskatīts par talmūdisku zobenu pētnieku vidū, vismaz tipoloģijas izveidei, tam ir nepārvērtējama nozīme arī zobena lomas izcelšanā citu ieroču vidū. Nākamais nozīmīgais zobenu tipoloģijai veltītais darbs ir zemāk aprakstītā Everta Oukšota (*Ewart Oakeshott*) monogrāfija.⁷⁶ Savukārt, līdz pilnīgai konsekvencei zobenu tipoloģijas metodiku monogrāfijā noveda vācu ieroču pētnieks Alfrēds Geibigs (*Alfred Geibig*).⁷⁷ Rietumeiropas ieroču arheoloģijā tipoloģiskās ievirzes darbi tikuši veltīti tikai zobeniem, pie kam tikai Oukšots tipoloģizējis 14. gs. zobenus.⁷⁸

Savukārt, Austrumeiropā ieroču arheoloģijas tipoloģiskais virziens attīstījies savādāk. Iztrūkstot plašam un saturīgi nozīmīgam 14.–16. gs. ikonogrāfisko un rakstīto avotu klāstam par bruņojumu un karošanu, tipoloģiskais virziens kļuva par dominējošo visu ieroču tipoloģisko apakšgrupu izpētē.

Viena no pirmajām publikācijām bija 1946. gadā publicētai Artemija Arcihovska (*Артемий Арциховский*) raksts par 10.–12. ieročiem.⁷⁹ Tai sekoja Novgorodas pilsētā atrastajiem ieročiem veltītais Afonasijs Medvedevs (*Афанасий Медведев*) raksts,⁸⁰ kurā analizēti cirvji, šķēpi un vāles. Anatolija

⁷⁵ Petersen, J. *De norske vikingesverd: En typologisk – kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. Kristiania: I kommission hos Jacob dybwad, 1919. 228 S.

⁷⁶ Oakeshott, E. R. *The Archeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry*. 358 P.

⁷⁷ Geibig, A. *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter*. Neümunster: Karl Wachholtz Verlag, 1991. 375 S.

⁷⁸ Окшотт, Э. *Археология оружия*. Москва: Центрполиграф, 2006. С. 234–261.

⁷⁹ А. Русское оружие X – XII вв. В кн.: *Доклады и сообщения исторического факультета МГУ*. Москва, 1946. Нр. 4, С. 3–127.

⁸⁰ Медведев, Ф. А. Оружие Новгорода Великого. В кн.: *Материалы и исследование по археологии*. Новгород, 1959. – С. 121–191.

Kirpičņikova (*Анатолій Кирпичников*) darbos no tipoloģijas viedokļa plaši analizēti Krievzemē atrastie šķēpi, cirvji, dunči un zobeni.⁸¹

Apkopojošs pētījums par Polijas zobenu tipoloģisko apakšgrupu nāca klajā 1974. gadā.⁸² Tomēr tipoloģiskais izpētes virziens nostiprinās Polijas ieroču arheoloģijā nostiprinājās jau kopš 20. gs. 50. gadu sākuma – tēmai veltītas daudzas Andrēja Nadoļska (*Andrzej Nadolski*) publikācijas.⁸³ Nedaudz vēlāk publicēts Krievijas ieroču materiālu apkopojošais Anatolija Kirpičņikova darbs, tajā tipoloģiski analizēti tuvcīņas un tālcīņas ieroči, aizsardzības bruņojums, kā arī rokas un smagie ugunsieroči.⁸⁴ Šie darbi lielā mērā noteica ieroču arheoloģijas tipoloģiskā izpētes virziena vadlīnijas 20. gs. 70. un 80. gados, tie citēti arī daudzos Latvijas arheologu pētījumos. No tipoloģiskās ievirzes pētījumiem promocijas darbā izmantota ieroču tipoloģijas, hronoloģijas un korelācijas metodoloģija, apraksta un katalogizēšanas principi.

Kompleksa rakstura pieejas darbi savu popularitāti ieguvuši tikai kopš 21. gs. sākuma. Tomēr šīs pieejas sākumi meklējami krietni senāk – 1960. gadā klajā nāca britu ieroču pētnieka Evarta Okšota monogrāfija,⁸⁵ kurā autors veiksmīgi savieno ieroču arheoloģijas kultūrvēsturisko un tipoloģisko pieeju metodoloģiju. Šis pētījums pamatā balstās uz zobenu un aizsardzības bruņojuma izpēti. Ieroču pētnieku vidū savu autoritāti ir izcīnījusi Okšota izstrādātā zobenu tipoloģija. Proti, Okšots bija pirmais, kurš sistemātiski bija izpētījis zobenu kaujas daļas – asmeņu formu un to funkciju izmaiņas Eiropas viduslaiku gadsimtu gaitā. Savukārt iepriekšējo pētnieku zobenu tipoloģijas izveidē kā pamata kritērijs dominēja rokturu izveidojums. Okšota izveidotajā kompleksajā Eiropas zobenu tipoloģijā skarti daudzi zobenu raksturojošie lielumi: asmens forma šķērsgrīzumā, smailes forma, gropes izveidojuma īpatnības, vai asmeņi bijuši biezi vai lokani, lietoti duršanai, vai arī ciršanai.⁸⁶ Kultūrvēsturisko pieeju raksturo darbā plaši izmantots ikonogrāfiskie avoti attēls, bruņojuma attēlojumi

⁸¹ Кирпичников, А. Н. *Военное дело на Руси 13 – 15 вв.* Ленинград: Наука, 1976. 103 С.; Кирпичников, А. Н. *Древнерусское оружие.* Вып. 1. В кн.: *Археология СССР: Свод археологических источников.* Москва, 1966. Нр. Е1–36М, С. 1–145.

⁸² Nadolski, A. *Polska broń, broń biała.* Wrocław, Warszaw, Kraków, Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1974. 167 s.

⁸³ Bibliografia prac naukowych i popularnonaukowych profesora Andrzeja Nadolskiego. In: *Arma et ollae: Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Nadolskiemu w 70 rocznicę urodzin i 45 rocznicę pracy naukowej. Sesja naukowa, Łódź, 7–8 maja 1992 r.* Łódź: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów polskich Odział w Łodzi, 1992. S. 41–46.

⁸⁴ Кирпичников, А. Н. *Военное дело на Руси 13 – 15 вв.* Ленинград: Наука, 1976. 103 С.

⁸⁵ Oakeshott, E. R. *The Archeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry.* 358 P.

⁸⁶ Окшотт, Э. *Археология оружия.* С. 157–198, 234–261.

vēsturiskajā arhitektūrā un rakstītie avoti. Kompleksa rakstura pieeja no jaunākajiem ieroču arheoloģijas pētījumiem kvalitatīvi izmantota Polijā kopš 2005. gada iznākošajā rakstu krājumā „Acta militaria medieavalia”, kas analizēts zemāk.

Latvijas arheoloģijas historiogrāfijā 14.–16. gs. tuvcīņas ieročiem līdz 20. gs. 90. gadiem veltītas vien atsevišķas apakšnodaļas publikācijas, kurās aptverti viena vai vairāku arheoloģisko pieminekļu izpētes rezultāti. Starpkaru periodā, kad arheoloģija Latvijā attīstījās kā nacionāla zinātne, 14.–16. gs. ieročiem lielākā uzmanība veltīta Elvīras Šnores un Edvarda Šturma publikācijās. E. Šnores rakstā⁸⁷ publicēts autores izrakumos iegūtais arheoloģiskais materiāls. Uz ieročiem attiecas rakstā iekļautie kapu apraksti, to datējums un senlietu attēlu tabulas. Salīdzinošā materiāla trūkuma dēļ rakstā pieļautas arī nepilnības – 14.–17. gs. medību šķēps no 11. ugunskaipa inventāra dēļ tā mazajiem izmēriem tiek dēvēts par bultas galu.⁸⁸ E. Šturma rakstā⁸⁹ aplūkoti 16 kapu inventāri, no kuriem astoņos atrasti cirvji, šķēpi un dunči. Rakstā plašāk izvērstā analītiskā daļa, dotas ieroču paralēles citās Kurzemes apbedīšanas vietās un datējums pēc iegūtajām monētām. Jāatzīmē, ka minētajos darbos neparādās nedz teritoriāli plašākas ieroču paralēles, nedz ieroču tipoloģija – līdz 20. gs. trīsdesmitajiem gadiem atrasts samērā maz datētu 14.–16. gs. ieroču. Šī situācija atspoguļojās arī arheoloģijas katalogā „Latviešu kultūra senatnē” – 13.–15. gs. ieročiem šajā izdevumā veltīta viena attēlu tabula katalogā.⁹⁰

Plašāki pētījumi Latvijas viduslaiku arheoloģijā aizsākās pēc Otrā Pasaules kara beigām, kad liela apjoma lauka pētījumu rezultātā tika uzkrāts daudz 14.–16. gs. ieroču. Sēlpils pilī atrasto tuvcīņas ieroču apraksts apakšnodaļā aptver piecas lapaspuses, to attēli apkopoti divās ilustrācijās.⁹¹ Īsāks apraksts ieročiem veltīts Lokstenes⁹² pils arheoloģiskā materiāla publikācijās. Antropologa Viļa Deruma darbā⁹³ analizēti 14.–16. gs. vietējo iedzīvotāju ievainojumi, kas ļauj rekonstruēt atsevišķas kaujas taktikas īpatnības un izprast ieroču funkcijas.

⁸⁷ Šnore, E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos. *Senatne un māksla*, 1937, Nr.2, 57.–64. lpp.

⁸⁸ Turpat, 63.lpp.

⁸⁹ Šturms, E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaipa. Grām.: *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Rīga, 1937. 350.–365. lpp.

⁹⁰ Balodis, F., Šnore, R. (sast.) *Latviešu kultūra senatnē*. Rīga: Pieminekļu valde, 1937. 108. – 109. lpp.

⁹¹ Šnore, E., Zariņa, A. *Senā Sēlpils*. Rīga: Zinātne, 1980. 72.–77. lpp., 76., 77. att.

⁹² Mugurēvičs, Ē. *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3. – 15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*. Rīga: Zinātne, 1977. 147 lpp.

⁹³ Trupat. - 222 lpp

Latvijā specializēti pētījumi 14.–16. gs. ieroču arheoloģijā aizsākās 20. gs. 90. gadu vidū. Zigrīdas Apalas rakstā „Nieru dunču atradumi Cēsu pils izrakumos”⁹⁴ analizēts Cēsu pilī iegūtais nieru dunču materiāls. Lai gan rakstā nieru dunči netiek analizēti izsmeloši,⁹⁵ taču ar šo publikāciju tiek aizsākts un aktualizēts Rietumeiropas izcelsmes ieroču formu apskats Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā. J. Grūbes rakstā⁹⁶ analizētas Bauskas pils izrakumos atrastās 15.–18. gs. bruņojuma vienības. Autors, kas pats ilgstoši piedalījies pils arheoloģiskajā pētniecībā, pirmoreiz Latvijas arheoloģijas historiogrāfijā apkopojot kāda viduslaiku pieminekļa ieročus, izvēlējies analizēt tos pēc hronoloģiskā principa (t.i., 15.–16. gs. un 17.–18. gs. ieroči), kas fragmentējis apskatāmo materiālu. Plašākais ieroču arheoloģijai veltītais pētījums Latvijā ir arheologa Māra Atgāža disertācija, kas veltīta vēlā dzelzs laikmeta ieročiem.⁹⁷ Šis darbs dod ievirzi ieroču tipoloģijas izstrādei, kaujas taktikas rekonstrukcijai, noderīga ir sniegtā terminoloģiskā informācija. Darbā analizēti arī 14.–16. gs. skaldņotās uznavas šķēpu gali – apskatīti 15 eksemplāri no deviņām atradumu vietām, tomēr sīkāk to iedalījums nav izvērst.⁹⁸ M. Atgāža rakstā „Kaujas vāles Latvijā 10. – 14.gs.”⁹⁹ bez izstrādātās hronoloģijas pirmo reizi parādās arī vāļu galvu tipoloģija. Lai gan tā balstīta tikai senās Krievzemes materiālā, pirmoreiz ticis apkopots Latvijas vāļu galvu materiāls. Lai gan pēdējos gados arheoloģiskās izpētes vāļu galvu materiāls papildinājies vēl par pāris hronoloģiski jaunākiem eksemplāriem, M. Atgāža raksts dod iestrādes tipoloģiskā izpētes virziena metodoloģijā, kas ļauj analizēt 14.–16. gs. kaujas vāles. Kopš 2008. gada klajā nākušas vairākas promocijas darba autora publikācijas, kas veltītas ieroču arheoloģijai.¹⁰⁰ Šajā pētniecības periodā

⁹⁴ Apala, Z. Nieru dunču atradumi Cēsu pils izrakumos. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (red.). *AE*, 19, Rīga: LVI apgāds, 1997. 19. 109.–113. lpp.

⁹⁵ Turpat, 112. lpp.

⁹⁶ Grūbe, J. Bauskas pils ieroči pēc 1976. – 1992. gada izrakumu liecībām. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (red.). *AE*, 19, Rīga: LVI apgāds, 1997. 140.–148. lpp.

⁹⁷ Atgāzis, M. *Tuvciņas ieroči senā Latvijā 10. – 13. gadsimtā*.

⁹⁸ Turpat, 58.–59. lpp., 28., 29. att.

⁹⁹ Atgāzis, M. Kaujas vāles Latvijā 10. – 14. gs. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, 1999, 2. 16.–34. lpp.

¹⁰⁰ Brūzis, R. Iedzītna šķēpu gali Latvijas 14. – 17. gs. arheoloģiskajā materiālā. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, Rīga, 2008, Nr. 4, 5.–20. lpp.; Brūzis, R. Research methods of the weapons from the Latvian 13-16th century archaeological material. In: *Internationales Studienkolloquium Mittelalter- und Neuzeitarchäologie 2009*. Bamberg, 2009. S. 26–29, Brūzis, R. Šķēpu gali ar skaldņotu uznavu Latvijas 14. – 16. gs. arheoloģiskajā materiālā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, Rīga, 2010., Nr. 1, 21.–34. lpp.; Brūzis, R. Cirvji Latvijas 14. – 17. gs. arheoloģiskajā materiālā: Tipoloģiskā analīze. Grām.: *Daugavpils Universitāte. Humanitārās fakultātes XIX starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XIII*. Daugavpils: Saule, 2010. 41.–50. lpp.; Brūzis R. 15. un 16. gs. kaujas āmuri Latvijā. Grām.: *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010, Nr. 11, 20.–30. lpp.; Brūzis R. Kaujas āmuri Latvijas 15. – 16. gs. arheoloģiskajā materiālā: tipoloģiskā analīze. Grām.: *Daugavpils Universitāte. Humanitārās fakultātes XX starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli*.

lielāka uzmanība ieročiem pievērsta pētījumos, kas veltīti arheoloģisko pieminekļu izpētei. Arheoloģes Tatjanas Bergas monogrāfijā par Augšdaugavas viduslaiku senvietām plašākais ieroču apraksts publicēts, analizējot Augustinišķu kapsētas apgbedījumu inventāru.¹⁰¹ Analizēti šķēpi un cirvji, to attēli apkopoti trijās ilustrācijās. Pie darbarīku grupas sīkāk analizēti arī naži, no tiem atsevišķi izdalīti deviņi eksemplāri, kas varētu būt saistāmi ar dunčiem.¹⁰² Salaspils Mārtiņsalas arheoloģiskajam kompleksam veltītajā monogrāfijā ziņas par pilī atrastajiem ieročiem – bultām, šķēpiem, zobeniem, bruņām un vāles galvu – apkopotas atsevišķā nodaļā.¹⁰³

Pievēršoties pētījumiem ieroču arheoloģijā kaimiņvalstīs, Igaunijas ieroču pētnieku vidū pašlaik vadošais ir Ains Mēsalū (*Ain Mäesalu*), kurš nodarbojas ar 13.–17. gs. uzbrukuma un aizsardzības bruņojuma pētniecību, īpaši specializējoties ballistisko ieroču jautājumos. Mēsalū rokai pieder raksts par Otepē pils izrakumos iegūto aizsardzības apbruņojumu, kurā aturos apskata arī tā paralēles Rietumeiropas materiālā.¹⁰⁴ Rakstā par Otepē pils ieročiem¹⁰⁵ autors aplūkoj vaļņu bisi, arbaleta bultu galus un plākšņu bruņu fragmentus, kas datējami ar 1396. gadā notikušo kauju. Sīkāk aplūkota arbaleta bultu galu tipoloģija, rekonstruēts vaļņu bises izskats, aprakstīts tās iespējamais lietojums, sīkāk aprakstītas arī plākšņu bruņas. Tomēr jāatzīst, ka plašie arheoloģiskie pētījumi Otepē pilī ļauj cerēt uz tematiski daudz plašāka pētījuma iznākšanu kaut kad nākotnē, aptverot arī tur atrastos tuvciņas ieročus. Igaņu arheologu Silvijas Laulas (*Silvia Laul*) un Heiki Valka (*Heiki Valk*) darbā par Siksālas kopien¹⁰⁶ atsevišķa nodaļa¹⁰⁷ veltīta kapulauka apbedījumos atrastajiem ieročiem. Šīs nodaļas veidošanu aizsāka A. Mēsalū, bet pabeidza Juri Pētss (*Jüri Peets*). Nodaļa, kurā apkopoti ieroči un asmeņu rīki, demonstrē nopietnu

Vēsture XIV. Vēsture: Avoti un cilvēki. Daugavpils: Saule, 2011. – 77.–85. lpp., Brūzis, R. 14.–16. gadsimta tuvciņas ieroči Rīgā. Grām.: *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2012. 64.–95. lpp., Brūzis, R. Šķēpu, cirvju un dunču korelācija Latvijas 14.–16. gs. arheoloģiskajā materiālā. Grām.: Šnē, A. (red.). *Latvijas Universitātes raksti, 764. sējums: Vēsture.* Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. 38.–52. lpp.

¹⁰¹ Berga, T. *Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas.* Rīga: Latvijas Vēstures Institūta Apgāds, 2007. 68.–72. lpp.

¹⁰² Turpat, 66. lpp.

¹⁰³ Mugurēvičs, Ē. *Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā.* Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2008. 111.–119. lpp.

¹⁰⁴ Mäesalu, A. 12.–14. sajandi kaitserüüdñ Otepää linnuse leidude põhjal. In: *Muinasaja teadus 3: Eesti arheoloogia historiograafilisi, teoreetilisi ja kultuuriajaloolisi aspekte.* Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1995. 326 – 362 l.

¹⁰⁵ Maesalu, A. Weapons in Otepää castle in 1396. In: *Castella maris Baltici.* Rudkobing, 2001. N. 5., P. 91 – 98.

¹⁰⁶ Laul, S., Valk, H. Siksälä. *A community at the frontiers: Iron Age and the Medieval.* Tallin, Tartu: University of Tartu, Institute of History and Archaeology, Gotland University College, Centre for Baltic Studies, 2007. 237 p.

¹⁰⁷ Turpat, 167.–201. lpp.

pieeju ieroču materiāla analīzē, viena arheoloģiskā pieminekļa ietvaros – izveidota cirvju, šķēpu un dunču tipoloģija, analizētas vāļu galvas un zobenu detaļas, minētas un analizētas arī plašākas to formu paralēles, teksts bagātināts ar krāsainiem attēliem un tabulām, kā arī publicēts ikonogrāfiskais materiāls. 2010. gadā iznāca abu autoru kopēja publikācija par kaujas vālēm.¹⁰⁸ Šajā rakstā ieroču apskatīti to citas funkcionalitātes rakursā – vāles salīdzinātas ar varas simboliem – scepteriem un tirdzniecības rīkiem – bezmēniem.

Lietuvā 14.–16. gs. ieroču arheoloģijai pētnieki pievērsušies salīdzinoši nesen. Arheologs Evgēņijs Svetikas (*Eugenijus Svetikas*), kurš nodarbojas ar šī perioda apbedījumu vietu pētniecību, 2009. gadā publicēja rakstu par 14.–16. gs. uznavas šķēpu tipoloģiju.¹⁰⁹ Rakstā tipoloģiski analizēts 121 uznavas šķēps, par galveno kritēriju klasifikācijā izmantojot šo ieroču kaujas daļas izveidojumu. Tas novedis pie šķēpu ar atšķirīgu uznavu izveidojumu iedalīšanas vienā tipā. Šāda pieeja ir diskutabla, jo tieši uznavu izveidojums noteica atšķirīgas šķēpu izgatavošanas tradīcijas un šo ieroču pielietojumu. 2011. gadā klajā nāca E. Svetika apkopjoša monogrāfija par Tannenbergas kaujas perioda lietuviešu un žemaišu ieroču apbedījumiem.¹¹⁰ Darbā tipoloģiski analizēti zobeni, zobenu pogas, dunči, šķēpu gali, cirvji un bultu gali no 14.–15. gs. apbedījumiem.¹¹¹

Ieroču arheoloģijas izpētes process ļoti intensīvi norit Polijā, kur kopš 2005. gada uzsākta rasktu krājuma „Acta militaria mediaevalia” izdošana.¹¹² Šajos rakstu krājumos publicēti kā apkopjoši, tā arī detalizēti vienai ieroču tipoloģiskajai apakšgrupai vai tikai atsevišķiem ieročiem veltīti raksti. Turpinās arī apkopjošu monogrāfiju izdošana – viens no pēdējiem saturiski bagātākajiem darbiem ir Polijas 14.–15. gs. bruņojumam veltītais divdaļīgais krājums.¹¹³

¹⁰⁸ Maesalu, A., Peets, J. Sõjanuiad, võimusümbolid ja margapuud. In: Tamla, Ü. (ed.) *Ilusad asjad: Tähelepanuväärseid leide Eesti arheoloogikogudest*. Tallinn: Trükitud Tazlinna Raamatutrükikoja, 2010. – 193. 211 l.

¹⁰⁹ Svetikas, E. Ietigaliņu tipoloģija ir chronoloģija iš LDK Vilniaus ir Medininkų vyskupijos XIV a.pabaigos – XV a. kapū. In: *Lietuvos archeologija: 35*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2009. 199–240 pl.

¹¹⁰ Svetikas, E. *Žalgirio epochos lietuvių ir žemaičių karių kapai su ginklais*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2011. 235 pl.

¹¹¹ Turpat, 11.–84. lpp.

¹¹² Machnik, J., Kotowicz, N., Banach W. (ed.) *Acta militaria mediaevalia*: Tom I. Kraków, Sanok, 2005. 173 s.

¹¹³ Nowakowski, A. (ed.) *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350 – 1450*. Łódź: Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Kultury Materialnej, 1990. 530 s., Nowakowski, A. (ed.) *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej: 1450 – 1500*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003. 357 s.

Krievijā kopš 20. gs. 80. gadu vidus 27 ieroču arheoloģijas tematikai veltītas publikācijas sagatavojis arheologs Aleksandrs Artemjevs (*Александр Артемьев*).¹¹⁴ Diemžēl, šo iesākto darbu pārtrauca pētnieka traģiskā bojāeja 2005. gadā.

Lai gan pētnieciskās pieejas ieroču arheoloģijā atšķiras, to vienojošais aspekts ir pētījumu apjoma un rakstura nosacīta saistība ar sociālajām un politiskajām norisēm.

Jāsecina, ka līdz šim viduslaiku ieroču arheoloģijā dominējušas trīs izpētes tēmas – zobenu, stiegras šaujāmieroču un aizsardzības bruņojuma pētījumi. Trūkst padziļinātu pētījumu par tādiem 14. – 16. gs. ieročiem kā šķēpi kaujas āmuri, vāles un cirvju. Šādas metodoloģiskas ievirzes noteicis tieši ieroču arheoloģijas sākuma posms – 19. gs. beigas – 20. gs. pirmā puse, kad padziļināti tikuši pētīti zobeni un aizsardzības bruņojums. Lai gan atsevišķu Latvijas arheoloģisko pieminekļu 14.–16. gs. ieroču materiāls ir konspektīvā formā apkopots vairākās publikācijās, tuvčīņas ieroči kā vienota funkcionālā apakšgrupa atsevišķi nav pētīti pat viena pieminekļa ietvaros. Līdz šim trūcis pētījuma par 14.–16. gs. tuvčīņas ieročiem, kur būtu apkopoti ne tikai arheoloģiskajos izrakumos, bet arī savrupi atrastie artefakti. Tā kā viduslaiku arheoloģija bieži un dažādos tās izpētes posmos atradusies starp dažādu arheoloģijas zinātnei izvirzītu ideoloģisku uzstādījumu dzirnakmeņiem, plašais, arheoloģiskajos izrakumos iegūtais materiāls līdz šim nav ticis pietiekoši izvērtēts. Tieši 14. – 16. gs. tuvčīņas ieroči ir viena no viduslaiku arheoloģisko materiālu reprezentējošām grupām, tomēr Latvijas arheologu publikācijās tie skarti epizodiski, visbiežāk tikai konkrēta pieminekļa, tā arheoloģiskā materiāla kontekstā. Līdz ar to promocijas darbs ir pirmais pētījums Baltijas valstīs, kurā vienas valsts robežās atrasto visu tuvčīņas ieroču grupas izpētē izmantota kompleksa rakstura – kultūrvēsturiskā un tipoloģiskā, pieeja.

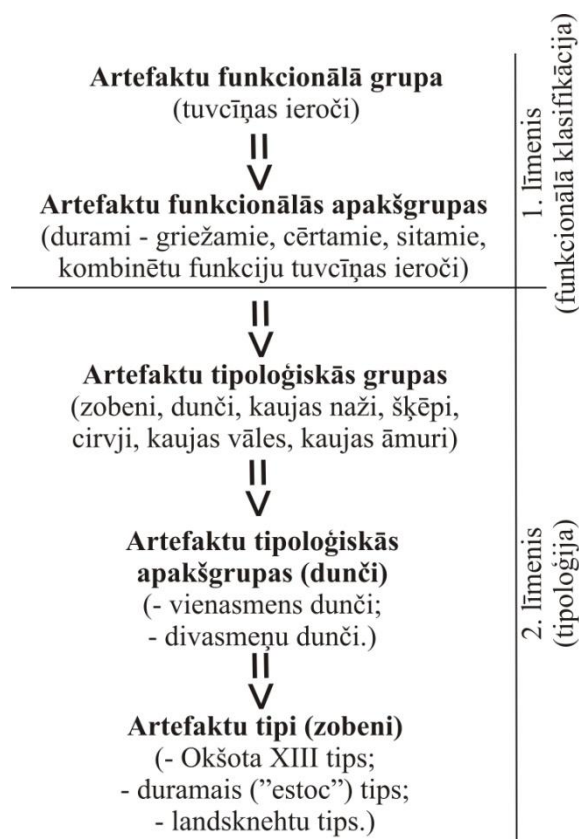
¹¹⁴ Артемьева, Г. Н. Александр Рудольфович Артемьев. В кн.: *Археология и история Пскова и Псковской земли: Семинар имени академика В. В. Седова*. Псков: Институт археологии Российской Академии наук, 2007. с. 6–29.

1. LATVIJAS 14. – 16. GS. TUVCIŅAS IEROČU IZPĒTES METODOLOĢIJA

Noteiktas metodes izmantošanas būtība vēstures zinātnē ir vērsta uz objektīvās vēsturiskās realitātes izzināšanu.¹¹⁵ Metodes izmantošana nosaka darbības paņēmieni, noteikumu un rekomendāciju kopumu, kas dod iespēju iegūt visaugstākos rezultātus ar vismazāko piepūli. Izpētes metodoloģiju raksturo izmantotās metodes, kuras noteica šī pētījuma teorētiskais pamatojums un pētnieciskā pieeja. Promocijas darbā metodes izvēlētas un izmantotas ar mērķi izpētīt tuvcīņas ieroču objektīvās īpatnības, tai skaitā tipoloģiju, funkcijas un to savstarpējās likumsakarības. Tas plašākā kontekstā dod iespēju apskatīt ar tuvcīņas ieročiem saistītās parādības, notikumus un faktus savstarpējā mijiedarbībā un attīstībā.

Promocijas darbā izmantotās metodes pēc to izpētes objektiem dalāmas vairākās grupās. Strādājot ar ieročiem un tos saturošajām senlietu kolekcijām, izmantotas arheoloģisko artefaktu avotpētniecības metodes – funkcionālā klasifikācija, tipoloģija, stratigrāfiskā datēšana un korelācija. Starpdisciplinārai metodoloģijai pieder auksto ieroču tehniskās un ekspertizpētes, etimoloģiskās analīzes un diferencētās katalogizēšanas metodes. Strādājot ar attēlojošajiem avotiem, izmantota ikonogrāfiskās analīzes metode. Darbā ar rakstītajiem avotiem, izmantota diohromā un struktūru – sistēmas metode. Salīdzinot arheoloģiskos, ikonogrāfiskos un rakstītos avotus, izmantota kompleksas pieejas metode – šo trīs avotu grupu konfrontācija.

¹¹⁵ Objektīvās (vēsturiskās) realitātes izzināšanas galvenie principi: 1) vispārējo sakarību princips (tās vai citas parādības (priekšmeta) izpēte visās tās sakarībās un attiecībās ar citām materiālās pasaules parādībām (priekšmetiem); 2) attīstības princips (parādības vai priekšmeta izpēte, ņemot vērā tās vēsturisko attīstību); 3) galvenā posma princips (galvenās un noteicošās pazīmes akcentācija) ; 4) objektīvās izzināšanas princips (tāda izpētes objekta aplūkošana, kāds tas ir, neievērojot pētnieka subjektīvo attieksmi pret to) (korelācija) (pēc: Konovalovs, J., Bebris, G. *Tiesekspertīžu kriminālistiskā klasifikācija*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2000. 23.lpp.)

1.1. att. – promocijas darbā izmantotā artefaktu taksonomija (shēmas pamatprincipi no: Vījups, A. *Latvijas XIII – XVII gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots: Tipoloģiskā analīze* (glabājas Latvijas Universitātes bibliotēkā). Rīga, 1998.)

Promocijas darbā aplūkoto arheoloģisko avotu – ieroču iedalījums veidots divos līmeņos (1.1. att.). Pirmajā jeb pamata līmenī izmantota vienkāršā klasifikācija¹¹⁶ – ieroči iedalīti pēc to lietošanas veida jeb funkcionālajiem kritērijiem. Šim klasifikācijas veidam pakļauts darba nodaļu izkārtojums. Otrajā jeb detalizētākā līmenī izmantota tipoloģijas metode. Tuvcīņas ieroču tipoloģiskajam dalījumam tipoloģiskajās grupās, apakšgrupās, tipos un variantos pakļauts darba nodaļu strukturējums apakšnodaļās un to saturs.

Funkcionālās klasifikācijas metode piederīga ieroču arheoloģijas kultūrvēsturiskās izpētes virzienam. Metodes mērķis ir priekšmetu dalījums atbilstoši to pielietojuma veidam. Metodes pamatā ir arheoloģisko avotu sadalīšana grupās un apakšgrupās.

Funkcionālās klasifikācijas metodes uzdevumi darbā ir: 1) ieroču funkcionālās grupas izdalīšana no Latvijā arheoloģiski atrasto 14.–16. gs. artefaktu kopuma; 2) tuvcīņas un tālcīņas ieroču funkcionālo apakšgrupu atdalīšana; 3) tuvcīņas ieroču apakšgrupas dalījums atbilstoši to kaujas funkcijām; 4) kaujas un medību tuvcīņas

¹¹⁶ Klasifikācija – objektu, parādību un jēdzienu iedalīšana klasēs, grupās, šķirās un kategorijās atkarībā no to kopīgajām pazīmēm (no: Klasifikācija // *Svešvārdu vārdnīca*. Rīga: Liesma, 1978. 364. lpp.)

ieroču atdalīšana apakšgrupas iekšienē. Funkcionālās klasifikācijas piederību kultūrvēsturiskajai pieejai nosaka metodes iespējas noteikt ieroča funkcijas. Vēsturiski šīs funkcijas paredzējis attiecīgā ieroča izgatavotājs, atpazinis un kaujā izmantojis ieroča lietotājs. Ieroča izgatavotāja paredzētās priekšmeta funkcijas, iztrūkstot plašāka konteksta rakstītajiem 14.–16. gs. avotiem, iespējams izpētīt arī ar tipoloģijas metodes palīdzību. Subjektīvais lielums ieroča funkciju kontekstā ir priekšmeta lietotājs. Viņa domāšanas kategorijas, kas likušas ierocim pildīt noteiktas funkcijas, ir raksturīgs arheoloģijas un vēstures kultūrvēsturiskā virziena izpētes objekts. Šai pieejai ļoti svarīga ir ikonogrāfisko avotu izpēte. Funkcionālās metodes būtību ieroču arheoloģijā jau 20. gs. 20. gadu beigās pilnveidoja vācu autors Makss Dreger. Rakstā „Dregera ieroču sistēma”¹¹⁷ autors izdalīja uzbrukuma un aizsardzības ieročus. Šeit gan jānorāda uz terminu savienojuma „aizsardzības ierocis” pretrunīgumu. Termins „ierocis” norāda uz rīku, kuru izmanto uzbrukumam. Tas netieši atspoguļojas arī latviešu valodas vārda etimoloģijā, kas terminu „ierocis” skaidro sekojoši – jebkurš rokā turams kaujas līdzeklis.¹¹⁸ Vārds atvasināts no substantīva „roka”, tā senākā nozīme saistāma ar zobena rokturi.¹¹⁹ Savukārt, karavīra ķermeni aizsargājošie rīki – vairogs, bruņas, bruņucepures, bruņucimdi – apzīmējami par aizsardzības apbruojumu.

Svarīga avotpētnieciskās analīzes metode arheoloģijā ir tipoloģija. Tipoloģijas mērķis – arheoloģisko avotu tipoloģiska iedalīšana pēc to noteiktām pazīmēm. Tipoloģijas uzdevums – no ieroču funkcionālās apakšgrupas izdalīt tipoloģiskās grupas, apakšgrupas, tipus un variantus, tos raksturot, kā arī veikt tipoloģiski hronoloģisko analīzi. Metodes lietošanas pamatojums pētījumā saistīts ar nepietiekošu rakstīto avotu skaitu. Latvijas 14.–16. gs. vēsturē iztrūkst tādi rakstītie avoti, kuros būtu pietiekoši aprakstīti tuvcīņas ieroči un to lietošana. Arī ikonogrāfiskajos avotos vairāku tipoloģiskos grupu ieroči attēloti mazā skaitā, līdz ar ko tipoloģija veidojama, balstoties uz to funkcionālās klasifikācijas secinājumiem.

Metodes pielietošana darbā ar šiem avotiem ļauj pārskatāmi tipoloģizēt ieročus tipoloģiskajās grupās, apakšgrupās, tipos un variantos, datēt gan tipu kopumā, gan atsevišķi variantus, kā arī padara pētāmo materiālu pārskatāmāku, dod iespēju iekļaut visu ieroču grupu, vai tikai kādu tās tipu plašākās sistēmās, kā arī atpazīt to paralēles un analogijas Eiropas viduslaiku arheoloģiskajā, ikonogrāfiskajā un rakstīto avotu

¹¹⁷ Dreger, M. Waffensystem Dreger. S. 168 – 171.

¹¹⁸ Ierocis // Karulis, K. (sast.) *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2001. 335.–336. lpp.

¹¹⁹ Turpat.

materiālā. Tipoloģiskā metode pakļauta pētījuma struktūrai, ko noteica funkcionālā metode. Piemēram, zobenu tipoloģiskās grupas eksemplāri, kuri atšķiras pēc to funkcijām, aprakstīti nodaļās „Duramieroči” un „Cērtamieroči”.

Tipoloģijas būtībai tuvas atziņas rodamas sengrieķu filozofa Platona (*Πλάτων*) (ap 428.–347. g. pr. Kr.) izstrādātajā metafizikā, kas aplūko parādības nevis to attīstībā un savstarpējā sakarībā, bet atsevišķi un izolēti, miera un nekustīguma stāvoklī.¹²⁰ Šim pasaules uzskatam līdzīgs ir esenciālisms, kurā dominē ideja par pasaules dalījumu reālās, uzskaitāmās un nemainīgās kategorijās. Šī ir tipoloģijas teorijas būtība, kas ir pamatā lielākajai daļai tipoloģisko konstrukciju. Tajās artefakti tiek uztverti kā to radītāja mentāli šabloni. Artefakti ir attiecīgā lietu meistara, šajā gadījumā – ieroču kalēja – noteiktu domāšanas kategoriju dimensijas vai to dažādas kombinācijas, kuras redzamā veidā materializējas attiecīgā priekšmetā. Artefaktu formu atšķirības jeb variācijas šādā aspektā uzskatāmas par konkrēta domāšanas jeb uztveres šablona nepilnīgu vai tieši otrādi, atšķirīgu un oriģinālu pašrealizāciju. Tā parādās līdz galam neapstrādātās senlietas vietās, vai arī no standarta eksemplāriem nedaudz atšķirīgā lietas izgatavotāja tehniskajā rokrakstā. Šādi gadījumi sastopami pētījumā aplūkoto 14.–16. gs. tuvciņas ieroču tipoloģisku grupu vidū.

Tipoloģiskā metode arheoloģijā izstrādāta 19. gs. otrajā pusē. Tās izveidi ietekmēja Čārlza Darvina (*Charles Robert Darwin*) evolūcijas teorija, bet metodes pamatus noformulēja zviedru arheologs Oskars Montēliuss (*Gustaf Oscar Augustin Montelius*). Lai gan tipoloģijas metode ir pusotru gadsimtu veca, tā joprojām ir aktuāla, jo ietekmējusi dažādu ieroču grupēšanas sistēmas, kā arī ir pielietojama šajās sistēmās grupēto ieroču sīkākai izdalīšanai. Tā ir pamatā artefaktu funkcionālo apakšgrupu – ieroču – tipoloģiskajam dalījumam.

Tipoloģiskajam dalījumam par pamatu ņemta artefaktu taksonomiskā iedalījuma hierarhija, kur pamata taksons ir tips, ko nereti iespējams sīkāk dalīt variantos. Par artefaktu tipu tiek dēvēta artefaktu grupa, kura uzrāda virkni līdzīgas pazīmes, kas padara atpazīstamu raksturīgu priekšmeta izveidojumu visā materiālā. Tipu nosaka konkrētajā senlietā tās izgatavotāja ieliktās, nevis lietotāja atpazītās īpatnības. Tieši izgatavotājs noteicis ieroča izveidojumu, kas lielā mērā definējis arī tā funkciju. Savukārt, lietotājs var izmantot ieroci paša izdomātās funkcijās – piemēram, zobenu var mest, ar kaujas āmuru vai vāli dzīt naglas. Šīs funkcijas daudz objektīvāk pētāmas ar funkcionālās klasifikācijas metodes starpniecību.

¹²⁰ Metafizika // Adikibi, O., Baleins B. u.c. *Ideju vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 347. lpp.

Darbā ar funkcionālās analīzes un tipoloģisko metodi izmantojami ieroču objektīvie dati – ārējais izveidojums, asmeņu skaits, izmērs, svars, dažādu daļu izvietojuma attiecības, griezumī. Šo datu noteikšanai izmantojama auksto ieroču tehniskā izpētes metode – mērīšana. Mērīšanas mērķis – objekta īpašību, skaita, daudzuma vai svara, attāluma un laika samēra noteikšana.¹²¹ Mērīšanas uzdevums darbā – ieroču objektīvi izmērāmo datu noteikšana. Ieroču izmēri ir svarīgs kritērijs objektīvai artefakta funkciju analīzei un tipoloģijas izveidei. Svēršanas rezultātā noteiktais svars atsevišķus artefaktus ļāva pieskaitīt tuvciņās ieroča funkcionālajai grupai, kā arī dažādas tipoloģiskās grupas iedalīt sīkāk tipos un variantos.

Funkcionālās klasifikācijas un tipoloģijas metodes ir cieši saistītas. Tipoloģiskā metode padziļina funkcionālās klasifikācijas rezultātus. Piemēram, kaujas un medību tuvciņu ieroču atdalīšanā funkcionālais un tipoloģiskais aspekts ir cieši saistīti. Funkcionālā klasifikācija veikta nodaļas „Duramieroči” apakšnodaļā „Šķēpi”, izdalot atsevišķi medībām paredzētus šķēpus. Tā kā sīkāku funkcionālās klasifikācijas vienību izdalīšanu pētījuma specifika neparedz, medību šķēpi no kaujai paredzētiem eksemplāriem nodalīti, tiem piešķirot atsevišķu tipoloģijas taksonu. Nodaļā „Duramieroči” apakšnodaļā „Dunči” atsevišķu tipu izdalīšanā galvenais aspekts ir to ārējās pazīmēs, kas izriet no funkcijām, kuras šiem eksemplāriem paredzējis izgatavotājs.

Funkcionālās klasifikācijas un tipoloģija metodes ir pētījuma metodoloģijas pamatā. Abas metodes nosaka darba struktūru, veic galveno uzdevumu izpildi, ar ko nosaka pētījuma mērķa realizāciju. Vienkāršota darba struktūras shēma ir sekojoša: „funkcionālā grupa ⇒ funkcionālā apakšgrupa ⇒ tipoloģiskā grupa ⇒ tipoloģiskā apakšgrupa ⇒ tips (kas, atkarībā no tipa taksonomiskās daudzveidības, sīkāk dalāms variantos)” (1.1. shēma).

Avotpētnieciski analizējot ieročus, viens no svarīgākajiem jautājumiem ir to datējums. Tā noskaidrošanai izmantojama stratigrāfiskās datēšanas metode. Stratigrāfiski precīzi ierocis datējams, nosakot ar to vienā arheoloģiskajā slānī vai apbedījumā atrasto monētu kalšanas laikus. Pietiekoši precīzu datējumu var iegūt arī ar citu zinātņu nozaru palīdzību nosakot dažādu arheoloģisko paraugu – ogļu, kaulu, koksnes – datējumu. No šīm metodēm populārāka ir radioaktīvā oglekļa C-14 metode. Arheoloģiskajos izrakumos atrasto ieroču datēšanai tiek izmantota arī relatīvās

¹²¹ Kavalieris, A., Konovālovs, J., Mieziš, V. u.c. *Kriminālistika: Kriminālistiskā tehnika*. 26. lpp.

stratigrāfijas metode. Savukārt, savrupi atrasto priekšmetu datēšana veicama ar dažādu analogiju materiālu.

Korelācijas jeb korelatīvās metodes būtība ir tādu pazīmju un īpašību salīdzinošs pētījums, kas kopīgs diviem vai vairākiem objektiem. Metodes mērķis – vienā laikā un telpā izmantotu, dažādu artefaktu grupu saistību saslēgšana. Metodes uzdevums pētījumā – noteikt ieroču tipoloģisko grupu formu, tipu un funkciju savstarpējās attiecības. Metodei arheoloģijā raksturīgs vispārējo sakarību princips – artefakta izpēte visās tā sakarībās un attiecībās ar citiem artefaktiem. Lai darbā ar korelācijas metodi iegūtu pēc iespējas objektīvākus rezultātus, korelēt drīkst tikai viendabīgus jēdzienus, kas atspoguļo viena veida priekšmetus un parādības, kā arī salīdzināt nepieciešams tikai tās priekšmetu īpašības, kurām konkrētajā gadījumā ir būtiska nozīme.¹²²

Korelācijas pamatā arheoloģijā ir tipoloģisko shēmu salīdzināšana kādos noteiktos apstākļos. Tos veido atšķirīgu ieroču tipoloģisko grupu eksemplāru atradumu konteksts vienā slēgtajā kompleksā. Artefakti uzskatāmi par vienotiem slēgtā kompleksā, kad tie atrastas apstākļos, kas liecina par to paralēlu lietošanu, piemēram, apbedījuma inventārā vai vienas ēkas drupās.¹²³ Korelācijas priekšrocība ir tā, ka caur slēgtajiem kompleksiem iespējams izdalīt kritērijus, kas ņem vērā un uzskaita kultūras elementu – artefaktu iekšējo saikni, kam lielāka jēga ir tad, kad tai ir noteiktas robežas gan laikā, gan telpā. Šādā nolūkā lieto kombinatorikas aparātu – korelācijas tabulas, grafikus, arī matemātiskās formulas. Līdz ar to ieroči ir kas vairāk nekā tikai tips – tie, ietverti laikā un telpā noteiktās korelācijas tabulās, parādās jau plašākā kontekstā.

Ar korelatīvo metodi pētīti šķēpu, cirvju un dunču atradumi slēgtajos kompleksos. Pētījumā aplūkoti apbedījumu inventāros atrastie ieroči, vienā gadījumā – šķēps un cirvis no savrupatradumu kompleksa, kur atrašanas apstākļi liecina par to paralēlu izmantošanu. Tomēr, pētot apbedījumu inventārus, jāatzīmē, ka ne katrā apbedījumā sastopamas visas trīs ieroču grupas kopā, šādi gadījumi ir tikai piedevām bagātu viduslaiku apbedījumu pazīme. Līdz ar to par pamatkritēriju korelācijas izveidei pieņemta tieši šķēpa esamība slēgtajā kompleksā, jo tas no apskatāmajiem ieročiem 14.–16. gs. bijis efektīvākais viegli bruņotā karavīra primārā uzbrukuma ierocis.

¹²² Kavalieris, A., Konovālovs, J., Miežis, V. u.c. *Kriminālistika: Kriminālistiskā tehnika*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1997. 26.lpp.

¹²³ Клейн Л. С. *Археологическая типология*. Ленинград: Академия Наук СССР, 1991. С. 142.

Ar korelācijas palīdzību iespējams precīzāk veikt salīdzinošo datēšanu, noteikt konkrētas ieroču tipoloģiskās grupas tipu un variantu izplatību, to iespējamās kaujas funkcijas, kā arī sistematizēt tipoloģiskās shēmas, rekonstruēt bruņojuma komplektu, pamatojoties uz slēgtajā kompleksā atrasto ieroču saistītu lietošanu, noteikt konkrēta bruņojuma komplektā esoša ieroča lietojumu tuvčīņā vai tālcīņā, noteikt parādīšanās un izzušanas iemeslus un periodus dažādu ieroču grupu tipiem un variantiem.

Auksto ieroču ekspertizpētes metode piederīga kriminālistiskas nozarei. Mūsdienās šī metode pieskaitāma vienam no ieroču, munīcijas un to pielietošanas pēdu kriminālistiskās ekspertīzes metodes veidiem.¹²⁴ Pirmoreiz metodes saturiskā jēga noformulēta 20. gs. 70. gados publicētajos kriminālistikas teorijas darbos. Tajos metode dēvēta par „ieroču – auksto un šaujamo ieroču – un to pielietošanas pēdu kriminālistisko ekspertīzi”.¹²⁵ Auksto ieroču ekspertizpētes metodi pieskaitīta trasoloģiskās ekspertīzes veidiem, kas pieder kriminālistisko ekspertīžu dzimtei.¹²⁶ Par metodes mērķi uzstādīta aukstā ieroča atstāto pēdu jeb trasoloģiskā izpēte. Kā metodes uzdevumi definēti – atspoguļošanās pēdu trasoloģiskā ekspertīze, pēdu veidošanās mehānismu un apstākļu diagnostika.¹²⁷ Savukārt, 20. gs. 90. gados kriminālistikas praktiķu un teorētiķu darbos pārskatīts trasoloģiskās metodes saturs un forma. No tās kā veidu izdalīja auksto ieroču ekspertizpēti. Par tās mērķi kļuva auksto ieroču izpēte kriminālistikā. Metodes uzdevumi – noteikt priekšmeta piederību aukstajiem ieročiem, konstatēt to izgatavošanas veidu un paņēmieni. Auksto ieroču ekspertīze ir viens no ieroču, munīcijas un to pielietošanas pēdu kriminālistiskās ekspertīzes metodes veidiem.¹²⁸ Auksto ieroču ekspertīzei ir šādi paveidi: duroši griezošu, cērtošu, metamo utml. ieroču ekspertīze.

Tomēr metodes izmantošanas gaitā var tikt risināti citi identifikācijas uzdevumi, tostarp – vai zināmie instrumenti un mehānismi ir izmantoti konkrētā aukstā ieroča izgatavošanai, vai noteiktais aukstais ierocis ir nēsāts makstī, vai fragments ir konkrēta aukstā ieroča daļa.¹²⁹ Minētie jautājumi pēc būtības var tikt attiecināti arī uz trasoloģisko ekspertizpēti, jo tajos risināti mehānismu un instrumentu

¹²⁴ Клейн Л. С. *Археологическая типология*, с. 57.

¹²⁵ *Основы советской криминалистической экспертизы*. Москва: Академия МВД СССР, 1975. 212 С.

¹²⁶ Konovalovs, J., Bebris, G. *Tiesekspertīžu kriminālistiskā klasifikācija*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2000. 54. lpp.

¹²⁷ Turpat, 55. lpp.

¹²⁸ Turpat, 57. lpp.

¹²⁹ Turpat.

identifikācijas uzdevumi pēc to pēdām uz objekta.¹³⁰ Tātad, auksto ieroču ekspertizpēte atrodas starp ieroču, munīcijas un to pielietošanas pēdu kriminālistiskās ekspertīzes un trasoloģiskās ekspertīzes metodēm.

Metodes uzdevumi darbā ir ieroču funkciju noteikšana pēc to izveidojuma. Visplašāk metode izmantota nodaļā „Duncī”. Šīs ieroču tipoloģiskās grupas definēšanā arheologu darbos valdīja lielas atšķirības, kas ietekmēja objektīvu artefaktu analīzi. Auksto ieroču ekspertizpētes kā interdisciplināras metode priekšrocības šajā gadījumā bija tās induktīvais raksturs – veselā noteikšana, pētot detaļas.¹³¹ Duncis šajā pētījumā apskatīts kā vairāku daļu kopums, nevis kā priekšmets, kam raksturīgi noteikti izmēri un asmeņu skaits. Darbā ar auksto ieroču ekspertizpētes metodi, uzmanība tika pievērsta dunča asmenim, tā formai, biežumam, smailes izvietojumam. Svarīga ir arī asmens un roktura daļas saasība. Nozīmīgs ir arī auksto ieroču ekspertizpētes metodes pienesums citu ieroču tipoloģisko grupu funkciju precizēšanā un aprakstā.

Deskriptīvās katalogizēšanas metode piederīga bibliotēkzinātnes nozarei. Tā ir viena no katalogizēšanas veidiem, tomēr darbā izmantota kā pastāvīga metode. Katalogizēšanas mērķis bibliotēkzinātnes nozarē – iespieddarbu u.c. dokumentu klasificēšana, priekšmetošana, aprakstīšana un katalogu organizēšana. Deskriptīvās katalogizēšanas uzdevumi bibliotēkzinātnes nozarē – atšķirīgu iespieddarbu un citu dokumentu katalogizēšana atbilstoši vienotai formai, kā arī pieejamības informācijas nodrošināšana lasītājiem.¹³² Deskriptīvās katalogizēšanas uzdevums promocijas darbā – atšķirīgām tipoloģiskajām grupām piederīgu ieroču attēlu tabulu un to apraksta veidošana atbilstoši vienotam paraugam. Jāatzīmē, ka atsevišķu ieroču attēli ievietoti arī promocijas darba I. daļā, tādējādi dublējot to attēlojumu Pielikumā. Tomēr, I. daļā attēliem piešķirts plašāks konteksts, tos konfrontējot ar ikonogrāfiskajiem avotiem vai citām senlietām.

Attēlu tabulas satur promocijas darbā analizēto artefaktu attēlus. To veidošanas mērķis – vizualizēt promocijas darba I. daļā aprakstītos ieročus, to fragmentu, detaļas un izmantošanas īpatnības. Ieroču attēli kārtoti tabulās Pielikumā atbilstoši promocijas darba struktūrai. Pārskatāmības dēļ, attēlu tabulu numerācijai izmantoti romiešu numerālās sistēmas cipariem. Savukārt, Pielikumā ievietotās ieroču

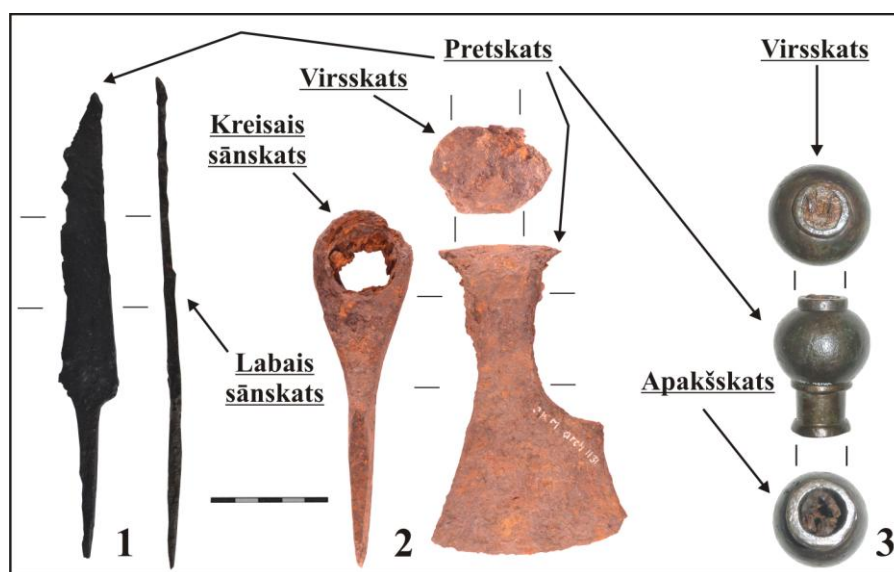
¹³⁰ Turpat.

¹³¹ Konovalovs, J., Bebris, G. *Tiesekspertīžu kriminālistiskā klasifikācija*. 55. lpp.

¹³² Bowman, J. H. *Essential cataloguing*. London: Facet Publishing, 2003. P. 6.

apraksta tabulas nummurētas ar hindu – arābu sistēmas cipariem. Pielikuma attēlu tabulu daļa sastāv no sekojošām trīs nodaļām – „Durami – griežamie ieroči”, „Cērtamie ieroči”, „Sītamie ieroči” un „Kombinēto funkciju ieroči”. Šīs nodaļas strukturētas apakšnodaļās, kuru nosaukumi ir atbilstoši ieroču taksoniem – tiptiem un variantiem. Proti, katra apakšnodaļa veido vienu tabulu, kurā apkopoti viena tipa vai varianta ieroču attēli. Promocijas darbā analizēto ieroču attēli meklējami, izmantojot tabulu aili „Kataloga tabulas attēls”. Attēlu tabulās attēloto ieroču īss apraksts atrodams attiecīgās tabulas pretlapā. Šis apraksts satur ieroča kārtas numuru attiecīgajā tabulā, atrašanās vietu un inventāra numuru.

Attēlu tabulu izveidei izmantoti ieroču fotoattēli, zīmējumi tušā un autora veidotās skices. Lai radītu telpisku priekšstatu par artefaktu, ieročiem attēloti pamatskati un griezumi. Tiem izmantotas fotogrāfijas un skices. Ieroču griezumos attēlotas arī priekšmetu izgatavošanas tehnoloģiskās šuves un izmantošanas rezultātā radušies bojājumi, ja tos uzrādīja artefakta fotogrāfija. Bojājumu rezultātā iztrūkstošās vietas pamatskatu skicēs rekonstruētas, izmantojot raustītu līniju.

1.2. att. – ieroču attēlojuma skati: 1. – A 2 varianta duncis, Pāvulkalna kapsēta, 63. kaps (VKNM, 8078); 2. – A 1 varianta cirvis, Salas Priednieki (JkNM, 1621 :1) ; 3. – V. tipa vāle, Bērzgales Vaidi, 29. kaps (LNVM, 12228 :51).

Attēlu tabulās ieroči attēloti pretskatā, labajā un kreisajā sānskatā, virsskatā un apakšskatā (1.2. att.). Ieroču pamatskats ir to pretskats. Lai radītu telpisku priekšstatu par zobeniem, kaujas nažiem un dunčiem, attēloti to rokturu un asmeņu, kā arī ieroča detaļu – pogu un šķēršu šķērsriezumi. Dunči un kaujas naži attēloti atbilstoši to labrocīgajam lietojumam – ar asmens līniju uz kreiso pusi. Dažiem dunčiem un kaujas nažiem attēlots labais sānskats. Sānskata attēlojuma mērķis –

telpiski atklāt ieroča izveidojuma īpatnības, kas nav identificējamās, aplūkojot priekšmetu pretskatā. Dunčiem un kaujas nažiem kreisajā sānkatā attēlojas muguras un roktura biežums un griezumums. Iedzītņa šķēpiem sānkatā labi redzama iedzītņa izveidojuma īpatnība – uzbiezinājums zem lapas. Savukārt, cirvjiem kreisais sānskats ļauj kompleksi vizualizēt asmens un pieta biežumus. Cirvju sānskata attēlojums īpaši svarīgs ieroča pieta formas noteikšanai. Šīs daļas forma nosaka ieroča tipoloģisko piederību un hronoloģiju. Kā piemēru jāmin no Sv. Paula baznīcas kapsētas 7. kapa inventāru, kuram piederīgā cirvja attēlojums publikācijā ir neprecīzs.¹³³ Pēc atrastajām rituālajām monētām kaps datēts ar 13. gs. otro pusi – 14. gs. pirmo pusi.¹³⁴ Datējumu precizē A 3 varianta cirvis ar skaldņotu pietu – dažādu detaļu skaldņojums ir 14. gs. raksturīga ieroču izgatavošanas tradīcija.¹³⁵ Šķēpiem attēloti lapas un uznavas griezumumi, vai arī pats priekšmets sānkatā. Cirvji attēloti atbilstoši to labrocīgam izmantošanas veidam – mugura veido kreiso sānkatu, ieroča priekšpuse – labo. Cirvja pretskats attēlots kā fotogrāfija, telpiska priekšstata radīšanai reproducēts kreisais sānskats, dažiem eksemplāriem – arī virsskats uz pieta daļu. Kaujas vāles attēlotas atbilstoši to lietošanas stāvoklim – ar iekātojuma daļu uz leju. Šo ieroču telpiskam attēlojumam izmantotas fotogrāfijas – reproducēts vāles virsskats, pretskats un apakšskats. Roktura kaujas āmuri, attēloti atbilstoši vienam no to lietošanas stāvokļiem, ar saglabājušos tveramo daļu uz leju. Tiem reproducēti cērtamās un sitamās daļas un roktura griezumumi. Kaujas āmuri bez rokturiem attēloti atbilstoši to labrocīgam izmantošanas veidam – mugura veido kreiso sānkatu, ieroča priekšpuse – labo. To pretskats attēlots kā fotogrāfija, telpiska priekšstata radīšanai reproducēts kreisais sānskats, dažiem eksemplāriem – arī virsskats uz pieta daļu. Garkāta kaujas āmurs attēlots pretskatā, tam reproducēts kreisais sānskats.

Ieroču mērogojumam promocijas darba I. daļas attēlos un II. daļas attēlu tabulās izmantots melnbalti piecdaļīgs nogrieznis, tā kopējais garums atbilst 5 cm, savukārt, katra sadaļa – 1 cm mērogojumam. Mērogs izvietots uzreiz zem tabulas aprakstošās daļas, pa vidu. Ieroču numerācijai izmantotie skaitļi izvietoti ieroču apakšā vai pie to apakšējā labā stūra.

Diference ieroču attēlu tabulu veidošanā izpaužas dažādu tipoloģisko grupu atšķirīgā mērogojumā un griezumumu attēlojumā. Piemēram, dunču tipoloģiskajai grupai

¹³³ Celmiņš, A. Sv. Paula baznīcas kapsēta Rīgā. Senā Rīga. Grām.: Bebre, V. (sast.). *Senā Rīga: Pilsētas arheoloģija, arhitektūra un vēsture*, 6. Rīga: Apgāds Mantojums, 2009. 12. att.

¹³⁴ Turpat, 23. lpp.

¹³⁵ Sīkāk skat. promocijas darba nodaļas „Cērtamie ieroči” apakšnodaļu „Cirvji”.

piederīgie eksemplāri ir salīdzinoši nelieli, līdz ar ko šeit mērogojums ir lielāks, nekā zobeniem. Šķēpu tipoloģiskās grupas eksemplāru tipoloģijai svarīgs ir to uzmavas un lapas griezuma atveidojums. Savukārt, kaujas āmuru tipoloģiskās grupas eksemplāriem svarīgi attēlot daudz vairāk daļu – tveramās daļas, kāta, cērtamās un sitamās daļas – griezumus.

Salīdzināmi vēsturiskās etimoloģijas metode piederīga etimoloģijai, kas savukārt pārstāv vēsturiskās valodniecības nozari. Etimoloģijas kā zinātnes par vārdu cilmi un radniecību mērķis – izpētīt vārdu cilmi, attīstību, nozīmi un radniecību ar citiem tās pašas vai citu valodu vārdiem.¹³⁶ Uzdevumi – saistīt vārdus ar radu valodu un dialektu vārdu krājumu un izsekot šo vārdu vēsturei līdz pirmvalodai, valodas iekšējiem atvasinājumiem – noteikt atvasināšanas formālos elementus un semantisko motivāciju šīs valodas robežās, aizguvumiem – noteikt aizgūšanas avotus un ceļus.¹³⁷ Salīdzināmi vēsturiskā etimoloģijas metode veidojusies 19., bet pilnveidota 20. gs. Metodes mērķis – atklāt valodas un tās elementu vēstures attīstības likumsakarības, sākot no vissenākajām formām.¹³⁸

Metodes uzdevums darbā – analizēt 14.–16. gs. tuvcīņas ieroču nosaukumu attīstību. Pārsvārā šo nosaukumu kodols satur informāciju par konkrētā ieroča izmantošanas īpatnībām. Tādējādi ar salīdzināmi vēsturiskās etimoloģijas metodes pielietošanas rezultātā iegūto datu palīdzību nereti tiek papildināts ieroču funkcionālas konteksts.

Ikonogrāfisko avotu izpētes mērķis ir paplašināt arheoloģisko artefaktu – ieroču kultūrvēsturisko kontekstu. 14.–16. gs. attēlojošo avotu izpētei izmantojama ikonogrāfiskās analīzes metode, kas piederīga mākslas vēstures izpētes instrumentārijam. Metodes mērķis ir pētīt stingri noteikta zināma sižeta vai personas attēlošanas likumību. Metodes pielietošanas uzdevums darbā ir izpētīt tuvcīņas ieroču atveidojuma likumības, analīze atveidojuma jēgu un simboliku. Tāpat noskaidrots attēlotā ieroča tips, tā lietošanas veids, kā arī simboliskā nozīme attēlā. Atbilstoši nodaļas nosaukumam, attēlu materiāls tiks apskatīts, sadalot to pēc attēloto ieroču veidiem. Ikonogrāfiskās analīzes metode izmantota promocijas darba nodaļā „Latvijas 14.–16. gs. rakstīto un ikonogrāfisko avotu ziņas par tuvcīņas ieročiem”.

¹³⁶ Karulis, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 7. lpp.

¹³⁷ *Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков*. Москва, 1956. С. 258.

¹³⁸ Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 1254. lpp.

Rakstīto avotu izpēte darbā ir pakārtota arheoloģisko artefaktu – ieroču funkcionālā, tipoloģiskā un kultūrvēsturiskā konteksta meklējumiem. Tādējādi izvēlētajās pētniecības metodes galvenokārt kalpo materiālās kultūras elementu izpētei. Savukārt, vēsturiskajiem notikumiem un procesiem, kuru aprakstu satur šo metožu objekts, ir vairāk kontekstuāla nozīme. Tās kodols – avotā aprakstītā notikuma ģeogrāfiskā lokalizācija un datējums.

Sistēmu – struktūru metodes mērķis ir savstarpēju vēsturisku struktūru izpēte noteiktā sistēmā. Šīs metodes uzdevums darbā ir izpētīt rakstīto avotu ziņas par 14. – 16. gs. tuvcīņas ieročiem un to kultūrvēsturisko kontekstu. Strādājot ar šo metodi, avotā aprakstītajā notikumā izdalāmas vairākas struktūras. Darba mērķa kontekstā svarīgas ir sekojošās struktūras – tuvcīņas ieroči, aprakstītā notikuma laiks, dalībnieki, vieta, darbības. Šīs struktūras pakļaujamas sistēmiskai analīzei. Sistēmas ietvarus nosaka ziņas par ieroču kultūrvēsturiskajiem un tipoloģiskajiem aspektiem rakstītajā avotā pieejamajās struktūrās. Metodes izmantošanas rezultātā tiek noskaidrots struktūru savstarpējo attiecību un mijiedarbību konteksts. Sistēmu – struktūru metode izmantota nodaļā „Latvijas 14.–16. gs. rakstīto un ikonogrāfisko avotu ziņas par tuvcīņas ieročiem”.

Diohromās jeb retrospektīvās metodes mērķis ir secinājumu izdarīšana, balstoties uz zināmiem rezultātiem. Šīs metodes uzdevums darbā ir atklāt seku cēloņus, veicot izpēti hronoloģiski dilstošā secībā. Metode kalpoja tuvcīņas ieroču funkciju noteikšanā. Noteiktos rakstītajos avotos attēloto notikumu konteksts ietver informāciju par ieroču lietošanu. Šī informācija ir rezultāts attiecīgo ieroču funkcionalitātei, tā atspoguļo atsevišķus ieroča tipoloģiskās piederības aspektus. Šī informācija tālāk izmantota arheoloģisko, rakstīto un ikonogrāfisko avotu grupu konfrontācijā. Diohromā metode izmantota nodaļā „Latvijas 14.–16. gs. rakstīto un ikonogrāfisko avotu ziņas tuvcīņas ieročiem”.

Konfrontācijas metodei raksturīga vienlaicīga vairāku avotu grupu analīze ar mērķi atklāt to kopsakarības. Konfrontācijas uzdevums darbā ir salīdzināt ar arheoloģijas izpētes metodēm iegūtās ziņas ar vēsturiski datējamiem faktiem rakstītajos un ikonogrāfiskajos avotos par 14. – 16. gs. tuvcīņas ieročiem Latvijā. Kā palīgavoti izmantojami Latvijas viduslaiku vēstures rakstītie avoti – hronikas, annāles, dažādi līgumi, piļu vizitācijas protokoli, tiesu protokoli, landtāgu memorandi, ordeņa, Baznīcas un pilsētu pārstāvju savstarpēja sarakste un citi dokumenti, kā arī ikonogrāfiskie avoti – miniatūras, zīmējumi, grebumi, kapu plāksnes, statujas, zīmogi.

Šīs avotu grupas sniedz nozīmīgas ziņas par ieroču izmantošanu, to lietotājiem, ieroču tiesībām, kaujas taktiku, nēsāšanas veidu. Izmantojot šo metodi, bieži tiek būtiski papildināts ieroču arheoloģiskais konteksts, iespējams arī precīzāk tos datēt, noskaidrot to izcelsmes vietu un izplatību, atrast analogijas citās zemēs viduslaikos. Konfrontācijas metode izmantota nodaļā „Latvijas 14.–16. gs. rakstīto un ikonogrāfisko avotu ziņas par tuvcīņas ieročiem”.

Katra no aprakstītajām metodēm pielietota atsevišķu pētāma objekta daļu vai izpausmju analīzē. Katras metodes pielietošanas gaitā apskatīti ne tikai objektīva, bet arī subjektīva rakstura pētījumā objekta dati. Pie objektīvajiem datiem pieskaitāmi ieroča vai tā daļu kopējais ārējais izveidojums, asmeņu skaits un izvietojums, iekātošanas veids, artefakta izmēri, svars un metalogrāfiskā uzbūve. Pie subjektīvajiem datiem piederīgas ieroča izgatavotāja un lietotāja domāšanas kategorijas, kas ietekmējušas priekšmeta izmantošanu, artefaktu attēlošanas īpatnības, to apraksts rakstītajos avotos, kā arī dažāda veida veselu eksemplāru jeb to detaļu rekonstrukcijas. Aprakstītās metodes izvēlētas ar mērķi izpētīt pēc iespējas vairāk objektīvo un subjektīvo datu, kas arī uzskatāms par starpdisciplināritātes uzdevumu. Jāatzīmē, ka citu zinātņu metožu uzdevumi ir sašaurināti atbilstoši darba izpētes objekta specifikai. Pastarpināti lielākā daļa metožu atrodas savstarpējā mijiedarbībā. Tajā vienas metodes izmantošanas rezultātā iegūtie dati ir svarīgi darbā ar citu metodi, papildina tās pielietošanas gaitā gūtās atziņas, radot kompleksa rakstura priekšstatu par pētījuma objektu – 14.–16. gs. tuvcīņas ieročiem Latvijā.

Metožu pielietošanas rezultātā rodas noteikts daudzums informācijas par pētāmo objektu. Informācija promocijas darbā strukturēta noteiktā aprakstā. Apraksts ir norādījums uz noteiktām pazīmēm, kuras atklāj un raksturo pētāmo objektu kā objektīvās vēsturiskās realitātes sastāvdaļu. Lai to paveiktu, aprakstā ievērojami attīstības un galvenā posma principi. Apraksts veidots kā teksts, kas atbilstoši tēmai strukturēts nodaļās un apakšnodaļās. Tas papildināts un integrēts ar nodaļās iestrādātiem attēliem, beigās pievienotām ieroču apraksta un attēlu tabulām, kas veido darba 2. daļu. Ieroču aprakstam veltītās darba nodaļas un apakšnodaļas strukturētas sekojoši: to sākumā sniegta ieroča definīcija, tai seko ieroča nosaukuma etimoloģiskā analīze, tālāk analizētas ieroču daļas, lietošanas veids jeb funkcijas, evolūcija, tipoloģija, atsevišķā artefakta detaļu atradumi. Aprakstu noslēdz secinājumu daļa.

2. TUVCIŅAS BRUŅOJUMA UN TAKTIKAS ATTĪSTĪBA EIROPĀ 14.–16. GS.

Eiropas vēsturē laiks no 14.–16. gs. bija raksturīgs ar biežu un aktīvu karadarbību. Karošana šajā periodā bija ierasta sociāla un institucionalizēta, augstā līmenī organizēta un ideoloģiski motivēta prakse. Ar karošanu nodarbojās plaši viduslaiku sabiedrības slāņi, lai gan profesionālā līmenī tikai viena kārta – tie, kas karo (lat. – *bellatores*). Lai izprastu karošanu kā vēstures procesa vienu no neatņemamām un ļoti svarīgām sastāvdaļām, nepieciešams īsumā apskatīt tai raksturīgo pazīmju kopumu – militāro sistēmu.

Militārā sistēma sevī ietver sekojošus elementus, kuru uzdevums ir nodrošināt attiecīgā perioda karošanas standartus: a) militāro varu, kas organizē karaspēku, izstrādā kaujas taktiku un stratēģiju, nosaka rekrutēšanas sistēmu; b) ieroču šķiras karaspēkā – kavalērija jeb smagi un viegli bruņotie jātnieki, infantērija jeb kājnieki; c) kaujas taktika; d) kaujās izmantotais bruņojums.

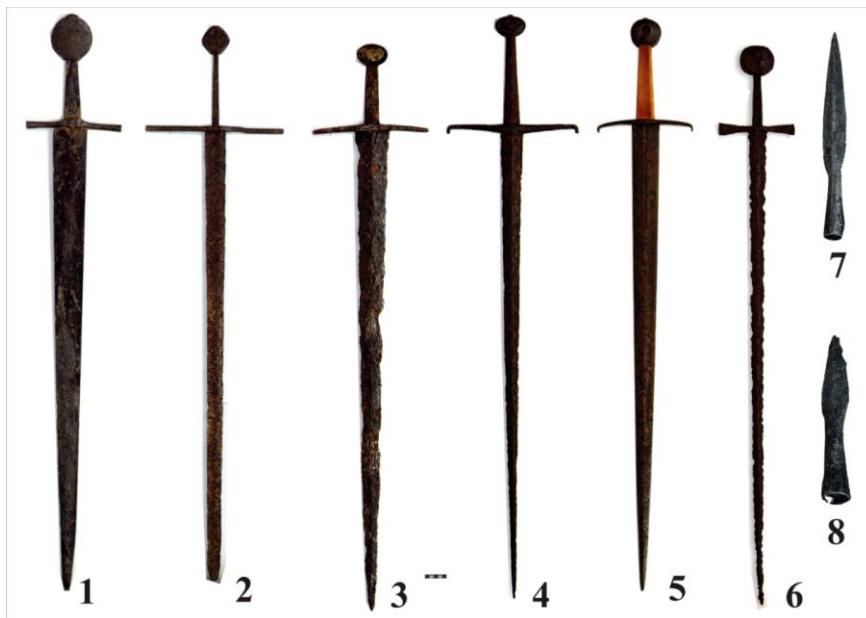
Šajā nodaļā sniegts apkopojošs, vispārināts 14. – 16. gs. tuvciņas bruņojums un kaujas taktikas apskats Eiropā. Šie divi ir būtiski militārās sistēmas elementi, kas jebkurā no cilvēka vēstures posmiem ir atradušies savstarpējas mijiedarbības procesā. Bruņojuma un kaujas taktikas aprakstam ir pakārtota ieroču lietotāju – kavalērijas un kājnieku šķiru analīze, savukārt militārās varas un tās prakses apskats atstāts plašāku vēsturiski teoretizējošu pētījumu ziņā. Apskatāmo periodu hronoloģiski ierobežo divas „militārās revolūcijas”. Pirmā norisinājās 14. gs., otrā – 16. gs. gaitā, taču abas neatgriezeniski ietekmēja bruņojuma un kaujas taktikas attīstību Eiropā.

2.1. TUVCIŅAS BRUŅOJUMS

Bruņojumu veido ieroči un aizsardzības bruņojums. Ieroču dalījumā pastāv vairākas pieejas. Darbā izmantots dalījums pēc ieroču iedarbības attāluma, kas bija galvenais faktors kaujas taktikas izvēlē. Tātad, ieroči dalāmi tuvciņas un tālcīņas ieročos. Aizsardzība praktizējama divos veidos – aktīvajā un pasīvajā. Atbilstoši dalāms arī aizsardzības bruņojums.

Gadsimtu gaitā radīti un kaujās izmantoti dažādu veidu ieroči un aizsardzības bruņojuma elementi. Tie, līdzīgi kā citi cilvēka roku veidoti priekšmeti evolucionēja atbilstoši to izgatavošanas tehnoloģiju attīstībai, savā izskatā atspoguļojot atbilstošas vēsturiskās reālijas. 14.–16. gs. Eiropas zemju bruņojumā notika neatgriezeniskas izmaiņas. Šo notikumu sākums fiksējams to procesu pilnbriedā, kas militārajā jomā Eiropā aizsākās 13. gs. vidū un noslēdzās Simtgadu kara laikā.¹³⁹ Kopš 13. gs. vidus, plākšņu bruņām pakāpeniski nomainot riņķīšu bruņas, lielākas izmaiņas notika visā uzbrukuma ieroču komplektā, mainoties arī kara taktikai un karaspēka sastāvam.¹⁴⁰

Iemesls kardinālajām izmaiņām bija jauno stiegras šaujamieroču – arbaleta un garā loka parādīšanās. Kopš 13. gs. vidus tie izsauca riņķīšu bruņu pakāpenisku nomaiņu ar plākšņu bruņām. Savukārt, šie procesi izraisīja masīvāku, līdz ar ko pret jauno aizsardzības bruņojumu efektīvāku tuvciņas ieroču parādīšanos.

2.1.1. att. 14. gs. duramieroči: 1. – 6. – zobeni (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. London: Hermes house, 2010. P. 110 – 112.); 7. – 8. – uzmavas šķēpu gali (att. no Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. Berlin: Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1981. S. 179.)

¹³⁹ Roggers, C. J. *The Military Revolutions of the Hundred Years War*. P. 21–58.

¹⁴⁰ Parker, G. (ed.) *The Cambridge History of Warfare*. P. 84–96.

No duramieroču grupas zobeni (2.1.1. att.) 14. gs. piedzīvoja savas funkcionalitātes apogeju, kas lika šiem ieročiem pielāgoties jaunajiem karošanas apstākļiem. Gadsimta gaitā zobenu asmeņi kļuva arvien slaidāki, to izveidojums atspoguļoja duramās funkcijas dominanti pār cērtošo. Iecienīti bija zobeni, kuru tveramā daļa bija paredzēta vienrokas satvēriem, lai gan plaši lietoti kopš 12. gs. pazīstamie t.s. pusotras rokas vai bastarda tipa zobeni.¹⁴¹ Par bruņniecības iecienītu ieroci jau kopš 13. gs. vidus bija kļuvis duncis.¹⁴² 14. gs. gaitā smagi bruņotajiem jātniekiem kaujā nācās nereti nokāpt no zirga un turpināt cīņu dūru kaujas attālumā. Šādos kaujas apstākļos duncis kā īss un viegls duramierocis bija neatsverams. Tas veicināja duncu tipoloģisko daudzveidību – 14. – 16. gs. pastāvēja vairāk kā 10 duncu tipi, lai gan to asmeņu izveidojumi un funkcijas palika nemainīgas.¹⁴³ Parādījās jauns šķēpu tips, kuri aprīkoti ar skaldņotām uzmavām. Šķēpiem palielinājās kāta garums. Šo ieroci turpināja izmantot kavalērija, kājnieki to aizvien biežāk lietoja kā pīķi. Savukārt iedzītņa šķēpu galu tipoloģiskās daudzveidība 14. gs. gaitā samazinājās, šie eksemplāri no bruņojuma dažādās Eiropas zemēs izzuda no 15. – 16. gs. sākumam.

2.1.2. att. 14. gs. cērtamieroči: 1. – 3. – zobeni (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P.110 – 112); 4. – glēve (att. no: Bleuler G. *Glefe oder gertel – Waffe oder Werkzeug?* In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1897 – 1899. Nr. 1. Fig.1.); 5. – metamais cirvis (att. no: Rose W. *Das mittelalterliche Wurfbeil*. In: *Zeitschrift für*

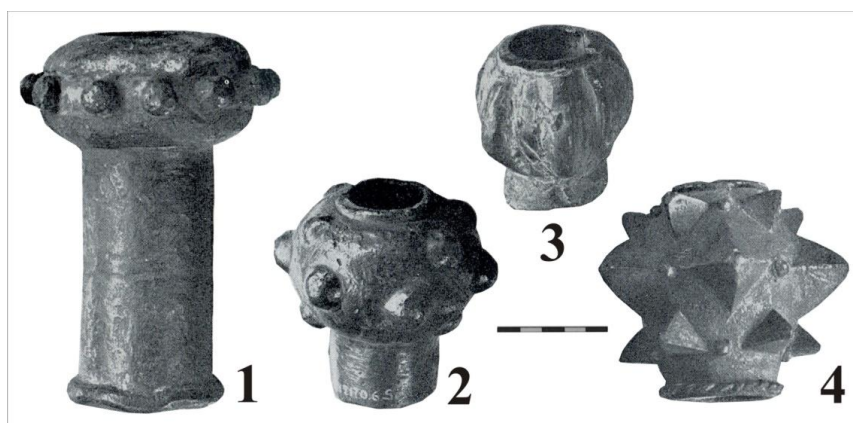
¹⁴¹ Michael, C. D., Connolly, P., Harding A., Harris, V. et autres. *Épées et armes blanches*. Paris: Bordas, 1990. P. 44.

¹⁴² Turpat, 54. lpp.

¹⁴³ Sīkāk par 14.–16. gs duncu tipoloģisko attīstību Eiropā skat. Promocijas darba nodaļas „Duramieroči” apakšnodaļā „Dunči”.

historische Waffen- und Kostümkunde, 1900 – 1902. Nr. 2. Fig.1), 6 – 7 – bārdas cirvji (att. no: Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. Augsburg: Bechtermünz Verlag, 1996. Abb.143).

Cērtamo ieroču apakšgrupā (2.1.2. att.) joprojām dominēja zobeni, lai gan to tipoloģiskā daudzveidība samazinājās. Uzplaukumu piedzīvoja arī cirvis kā masīvs, labi izsvarts ierocis, kas kaujā efektīvi izmantojams metāla plāksņu bruņu caursišānai. 14. gs. raksturīga liela cirvju tipu daudzveidība – tos izmantoja ne tikai kājnieki, bet arī smagi bruņotā kavalērija. Metamais cirvis kājnieku bruņojumā lietots no 14. – 17. gs. Šī ieroča kaujas daļu veidoja cirvja asmens, kam pretim un perpendikulāri izvietotas cirtņa daļas. Tā tveramo daļu veidoja pie kaujas daļas piemetināts īss dzelzs stienis. Lai gan tā nosaukums liek domāt par ieroča metamo funkciju, cirvis izmantots tuvcīņā. Aizvien biežāk kājnieku tuvcīņas bruņojumā parādījās glēve, kas iepriekš izmantota dārzniecībā un lauksaimniecībā kā rauknis.

2.1.3. att. 14. gs. sitamieroči: 1. – 4. – vāles (att. no: Seitz H. *Blankwaffen I*. München: Klinkhardt&Bierman GMBH, 1981. – Abb. 305.)

Sitamo ieroču apakšgrupā (2.1.3. att.) efektivitāti cīņā pret plāksņu bruņām atguva kaujas vāle, kas īpaši iecienīta bija smagi bruņotās kavalērijas vidū. Šis tuvās tuvcīņas sitamais ierocis un tā lietošanas veids tika aizgūts no turku karaspēka kopš 13. – 14. gs., kad Eiropas zemēs parādījās apaļas un stūrainas vāles.¹⁴⁴ Savukārt, 14. gs. beigās Rietumeiropā parādās lapotās vāles.¹⁴⁵ Kaujas vāle nebija paredzēta sitienu atvairīšanai, cīņā pret ienaidnieka ieročiem ar trulo vāles sitienu pa pretinieka roku bija iespējams tikai izsist ieroci tam no rokām.

¹⁴⁴ Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stich-waffen*. S.46.

¹⁴⁵ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. Augsburg: Bechtermünz Verlag, 1996. S. 149.

2.1.4. att. 14. gs. kombinēto funkciju ieroči: 1. – helebarde (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 181); 2. – godendags.

Galvenās izmaiņas 14. gs. bruņojumā bija kombinēto funkciju ieroču (2.1.4. att.) straujāka izplatība. Kaujas āmurs, kura izveidojums atvasināts no vikingu perioda ieroča – āmurcirvja – tika modificēts, lai Eiropas kaujas laukos atkal parādītos Sitmgadu kara laikā. Tomēr šie bija tikai atsevišķi lietošanas gadījumi, plašāk kaujas āmuri lietošanā ieviesās 15. gs. Helebarde raksturīga kājnieku bruņojuma komplektam. Šis ierocis bija šķēpa vai pīķa un cirvja kombinācija. Helebarde sevī apvienoja duramā un cērtamā ieroča funkcijas, ar to bija iespējams arī aizķert un izraut no segliem jātnieku.¹⁴⁶ Flāmi helebardes vietā izmantoja kombinēto funkciju ieroci godendagu, šajā ierocī apvienojot pīķa duramo un vāles sitamo funkciju. Duramo daļu veidoja garā koka kātā iedzītā pīķa smaile. Ieroča sitamo daļu veidoja kāta galā izvietotajā pārsnājumā daļā iedzīti piramīdas formas dzelkšņi.

Visi minētie 14. gs. garkāta ieroči bija ļoti ērti izmantojams vienkāršajiem kājniekiem, kurus veidoja iesauktie zemnieki, zvejnieki un dažādi amatnieki. Šī publika ikdienas darbos ļoti bieži izmantoja dažādus darbarīkus, kas aprīkoti ar gariem kātiem – dakšas, grābekļus, lāpstas, airus, maizes lizes. Līdz ar to šī kājnieku daļa lielā mērā noteica garkāta ieroču parādīšanos – šādi eksemplāri tiem bija funkcionāli labi saprotams un viegli cilājams kaujas apstākļos.

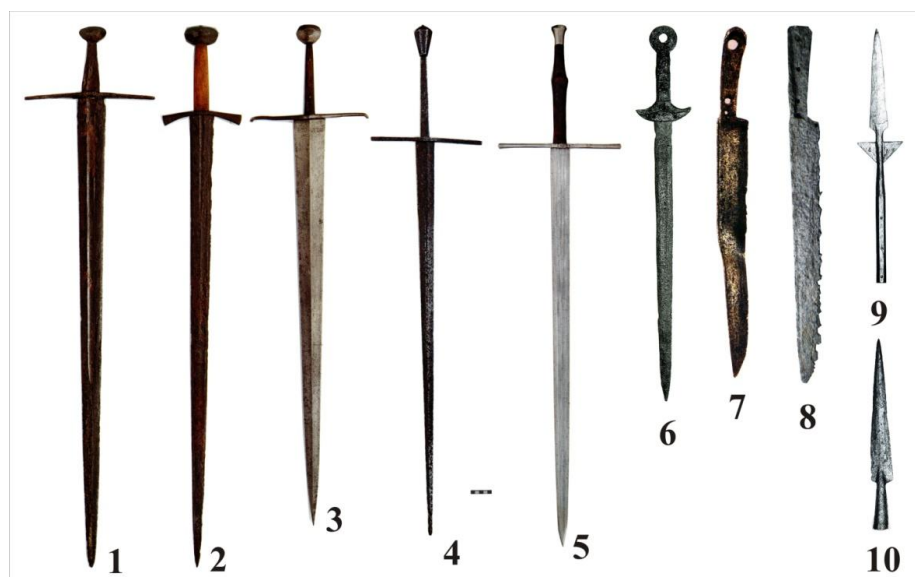
¹⁴⁶ Винклер, П. фон. *Оружие*. Москва: Софт-Мастер, 1992. С. 116.

2.1.5. att. 14. gs. aizsardzības bruņojums: 1. – ķermeņa augšdaļas aizsardzības bruņojums un ķivere, ap 1390. gadu (att. no: Klapsia H. Deutsche und italiensche Plattnerkunst am Ende des Mittelalters. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1937 – 1939. Nr.15. Abb.1.); 2. – ķermeņa pilns aizsardzības bruņojums, ķivere un vairogs, 1369. gads (att. no: Post P. Waffe und Kostüm. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1921 – 1925. Abb.5.); 3. – kājnieka aizsardzības bruņojums un vairogs, 14. gs. otrā puse (Smith O. Herleitung des Claymore vom Wikingschwert. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1937 – 1939. Nr.15. Abb.5); 4. – poda tipa ķivere, 5. – bassineta tipa ķivere, 6. – basineta tipa ķivere (att. no: Lancmanis I. *Heraldika*. Rīga: Neputns, 2007. XX tabula).

Aizsardzības bruņojumā (2.1.5. att.) straujākās izmaiņas notika līdz 14. gs. vidum. 14. gs. sākumā plākšņu aizsardzības bruņojums tika izmantots tikai krūšu un roku apakšdelmu aizsardzībai. Gadsimta otrajā pusē plākšņu bruņu izveidojums kļuva arvien sarežģītāks. Riņķīšu bruņas tika izmantotas plākšņu kustīgo elementu savienošanai, arī kā plākšņu apakšsvārki. Tomēr visbiežāk plākšņu bruņas valkāja smagi bruņotie jātnieki, savukārt kājnieki dēļ jaunā aizsardzības bruņojuma lielā svara joprojām tērpās vilnas jeb ādas vamžos. Izmaiņas notika arī bruņu cepuru attīstībā. 14. gs. sākumā poda formas ķiveres sāka nomainīt basineta tips. Ķiveres sakniedētas no vairākām profilētām, biežām plāksnēm, redzamību nodrošināja taisnstūra formas atvērumi acu zonā. Tikai gadsimta beigās basineta tipa ķiveres sāktas aprīkot ar uz āru izvirzītu sejsegu. Pie ķiveres malām tika stiprināta riņķīšu bruņu apkakle, kas sargāja karavīra kaklu. Savukārt, vairogu attīstībā no 11.–15. gs. vidum lielas izmaiņas nav konstatējamas. Pamatā šie aizsardzības rīki bija mandeles vai trīsstūra formas.

15. gs. turpinājās tuvciņas un stiegras šaujamo ieroču, kā arī aizsardzības bruņojuma attīstība. Kājnieku ieroču attīstību ietekmēja vairāki faktori. Viens no tiem ir dažādu Rietumeiropas kopienu sacelšanās. Tomēr joprojām kājnieku galvenie ieroči bija helebardes, dunči, kaujas naži, zobeni, šķēpi un cirvji, distances tuvciņā tika izmantoti arī metamie cirvji.¹⁴⁷

2.1.6. att. 15. gs. duramieroči: 1. – vienrokas satvēriena zobens, 2. – 3. – pusotras rokas satvēriena zobeni; 4. – 5. – divroku satvēriena zobeni (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P.112 – 114.); 6. – īsais zobens (att. no: Michael C. D., Connolly P., Harding A., Harris V. et autres. *Épées et armes blanches*. P.46.); 7. – 8. – duramā tipa kaujas naži (att. no: Marek L. Średnioweczne i nowożytnie kordy ze Śląska. In: *Acta militaria mediaevalia*. 2006. Tom I. Ryc.1- 2); 9. – 10. – uznavas šķēpu gali (att. no: Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. Abb.167, 169).

Duramieroču apakšgrupai (2.1.6. att.) piederīgo zobenu asmeņi 15. gs. gaitā kļuva šaurāki un garāki – līdz galam tika noformēts duramā tipa zobens (fr. – *éscoc*). Gadsimta beigās parādījās espadona tipa eksemplāri, kuru tveramā daļa bija paredzēta divroku satvērienam. Šie ieroči bija 150 – 175 cm gari un 2,3 – 3,6 kg smagi.¹⁴⁸ Turpinājās arī pusotras rokas satvēriena zobenu izmantošana. Šī tipa zobeniem veidots garāks, tomēr pietiekoši stingrs asmens, ar kuru bija iespējams veikt gan cirtienu, gan dūrienu. Kā saīsinātā dūreja tipa variants 15. gs. otrajā pusē radās īsais zobens, ko kā vieglu ieroci iecienījuši bija pilsētnieki.¹⁴⁹ Zobenu attīstību aizvien sāka ietekmēt ražotāju darbnīcu konkurence. Tas izpaudās lielā zobenu formu daudzveidībā, kā arī šo ieroču ārējā dekoratīvismā. Kājnieki plašāk sāka izmantot duramos kaujas nažus.

¹⁴⁷ Gessler, E. A. Vom Wurfbeil des 15. Jahrhunderts. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Berlin: Eigentum und Verlag des Vereins für historische Waffenkunde, 1926 – 1928. S. 250.

¹⁴⁸ Michael, C. D., Connolly P., Harding A., Harris V. et autres. *Épées et armes blanches*. P. 44, 48.

¹⁴⁹ Turpat, 47. lpp.

Šie ieroči kļuva masīvāki, ar tiem bija iespējams izdarīt arī cirtienu. Turpinājās metamo cirvju izmantošana dūrīenu izdarīšanai. Šī tipa eksemplāru izveidojums bija līdzīgs 14.gs. metamajiem cirvjiem. Šķēpi kļuva masīvāki, tiem samazinājās lapu garums, nedaudz palielinājās uznavu diametrs un garums. Duramā tipa kaujas nažu asmeņi kļuva nedaudz īsāki, tie varēja tikt izmantoti arī ciršanai, lai gan dominējošā bija duramā funkcija. 15. gs. Itālijā tika radīts stilets – divasmeņu duncis ar šauru un garu asmeni, kas griezumā veidots romba formā.¹⁵⁰ Samazinājās šķēpu tipoloģiskā daudzveidība, to gali kļuva masīvāki, kā uznavu pagarinājumi parādījās paralēli izlaidumi, kas nodrošināja labāku iekātojumu.

2.1.7. att. 15. gs. cērtamieroči: 1. – landsknehtu tipa zobens (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P. 115.); 2. – cērtamais kaujas nazis (att. no: Žákovsky P. Tesáky ze sbírek Státního hradu Zvíkova. In: *Castellologica Bohemica*, 2008. Nr. 11. Obr. 1.); 3. – berdiša tipa cirvis; 4. – kaujas izkopts (3. – 4. att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P. 136.).

Cērtamo ieroču apakšgrupā (2.1.7. att.) jaunums bija landsknehtu tipa zobeni, kas radās gadsimta beigās un kurus bija iecienījuši algotņi no vācu zemēm. Cērtamo funkciju nodrošināja arī zobenu tips, kas 15. gs. bija ļoti līdzīgs dūrēja tipa zobenam, tikai ar nedaudz strupāku asmeni. 15. gs. gaitā tuvcīņas bruņojumā Eiropā ienāca cērtamie kaujas naži, kas aprīkoti ar garu, platu, liektu, vienpusēji asinātu asmeni. Šie ieroči parādījās 14. gs. radās Ungārijā,¹⁵¹ kad lietoti arī Latvijā.¹⁵² Līdz 16. gs.

¹⁵⁰ Винклер, П. фон. *Оружие*. С. 173.

¹⁵¹ Турпат, 167. лрр.

¹⁵² Skat. Promocijas darba nodaļas „Cērtamieroči” apakšnodaļu „Cērtamie kaujas naži”.

cērtamie kaujas naži izplatījās Rietumeiropā un Skandināvijā, kur tie izmantoti gandrīz nemainīgā izveidojumā.¹⁵³ Samazinājās kaujas cirvju tipoloģiskā daudzveidība. Aizvien plašāk tika lietoti ar šauru asmeni aprīkoti eksemplāri. Kājnieku vidū ļoti iecienīti bija arī āvas cirvji, attīstījās īpašs to tips – berdišs. Līdz ar kājnieku masu paplašināšanos militārām vajadzībām tika pielāgota izkaps, kas kalpoja kā tuvcīņas garkāta ierocis.

2.1.8. att. 15. gs. sitamieroči: 1. – lapotā vāle (att. no: Marek L. Gotycki buzdygan ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Chojnowie. In: *Acta militaria mediaevalia*. 2007. Tom III. Ryc.4.); 2. – lapotās vāles galva (att. no: Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. Abb.176.); 3. – īskāta kaujas sprigulis (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 265.); 4. – 5. – morgenšterni (att. no: Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. Abb.181.).

Sitamo ieroču apakšgrupā (2.1.8. att.) turpinājās apaļo un lapoto vāļu lietošana, kas līdz gadsimta vidum iestiprinātas koka kātos. Augot vāļu izgatavotāju prasmēm, lapoto eksemplāru mākslinieciskais izveidojums attīstījās sekojoši – 15. gs. sākumā šāda tipa vāles ir aprīkotas ar sešām līdz astoņām lapām, gadsimta vidū – ar 10 – 12, savukārt gadsimta otrajā pusē – ar deviņām sitamajām lapām.¹⁵⁴ Lapoto vāļu lapu malām 15. gs. raksturīgs uzasinājums. Tas veidots ar nolūku ne tikai izdarīt sitienu, bet arī pārcirst pretinieka bruņas. Šādas vāles svēra aptuveni 1 kg.¹⁵⁵ Noteiktos apstākļos tuvcīņā tika lietota arī sitamā lode jeb morgenšterns, kuru ar rokturi vai garāku kātu savienoja ādas siksna vai ķēde. Par husītu karavīru simbolu 15. gs. sākumā kļuva kaujas sprigulis¹⁵⁶. Tas bijis iekārtots gan garā, gan īsā kātā, pēdējais variants nereti aprīkots ar mēlīti ieroča piestiprināšanai pie jostas. Atšķirībā no vāles,

¹⁵³ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 88.

¹⁵⁴ Turpat, 149. lpp.

¹⁵⁵ Окшотт, Э. *Рыцарь и его доспехи*. Москва: Центрполиграф, 2007. С. 130.

¹⁵⁶ Parker, G. (ed.) *The Cambridge History of Warfare*. P. 91.

sitamā lode un kaujas sprigulis bija viegli izgatavojami pilsētas apstākļos – ādas ieroča kustīgajam rokturim bija pieejamas pie jebkura ādas apstrādātāja, arī dzelzs nelielajām ķēdēm, atsvaram un dzelkšņiem bija pieejamas pie kalējiem, savukārt ar koka kātiem nodrošināja galdnieki. Lai gan kaujas spriguļi nebija tik efektīvi kā zobeni vai šķēpi, tomēr ar tiem bija iespējams apdullināt vai vismaz radīt kaujas šoku plākšņu bruņās tērptajam jātniekam.

2.1.9. att. 15. gs. kombinēto funkciju ieroči: 1. – 3. – helebardes (1. att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P.124, 2. – 3. att. no: Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. Abb.153–154.); 4. – metamais kaujas cirvis; 5. – glēve (att. no: Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. Augsburg: Bechtermünz Verlag, 1996. Abb. 145, 150.); 6. – īskāta kaujas āmurs (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S.197.); 7. – garkāta kaujas āmurs (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P.134.).

Kombinēto funkciju ieroču apakšgrupā (2.1.9. att.) daudzveidīgāks kļuva helebaržu izveidojums. Glēvju kaujas daļā papildus cērtamajam asmenim parādījās vēl viena duramā smaile. Kājnieki izmantoja garkāta kaujas āmuru, kamēr kavalērija veiksmīgi aprobēja īsā kātā iestiprinātu ieroci. Kombinētas funkcijas jau gadsimta sākumā sāka dominēt metamā kaujas cirvju lietošanā – papildus pīķa formas smailei tie aprīkoti ar cirvja asmeni. Šāds metamā cirvja izveidojums ļāva ar šo ieroci veikt gan cirtienus, gan dūrienu.

2.1.10. att. 15. gs. aizsardzības bruņojums: 1. – 4. – ķermeņa bruņas (att. no: Klapsia H. Deutsche und italiensche Plattnerkunst am Ende des Mittelalters. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1937 – 1939. Nr. 15. Abb.11, 12, 6, 1.); 5. – terčas tipa vairogs; 6. – pavēzes tipa vairogs (att. no: Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen un Rüstungen*. Mainz: Deutschen Historischen Museum, 2002. Abb. 97.); 7. – basineta tipa ķivere (att. no: Lancmanis I. *Heraldika*. 36.att., XX. tab.); 15. gs. sākums; 8. – itāļu saleta tipa ķivere, 1450. gads; 9. – 10. – vācu saleta tipa ķiveres, 15. gs. otrā puse (att. no: Klapsia H. Deutsche und italiensche Plattnerkunst am Ende des Mittelalters. Abb. 8 – 10.); 11 – smailķivere, 15. gs. beigas (att. no: Lancmanis I. *Heraldika*. XX. tab.).

Aizsardzības bruņojumā (2.1.10. att.) lielākās izmaiņas notika 15. gs. pirmajā pusē, kad parādījās pilnās plākšņu bruņas, kas ķermeni nosedza no galvas līdz kājām. Bruņas kļuva pieguļošākas un slaidākas, līdz ar ko tajās varēja vieglāk kustēties. Līdz ar aizsardzības bruņojuma pilnveidošanos sākās konkurence starp to izgatavotājiem – vadošās bija vācu un itāļu bruņu kalēju darbnīcas. Gadsimta sākumā bruņu kalēji radīja smailās jeb gotiskās bruņucepures tipu. Tas attīstījies no basineta tipa ķiverēm ar sejsejiem, kuras joprojām tika lietotas gadsimta pirmajā pusē.¹⁵⁷ Savukārt, līdz 15. gs. beigām to izveidojums bija tik pilnveidots, ka pilnā plākšņu bruņu tērpā cilvēks varēja skriet, palekties, notuities, nogulties uz vēdera, muguras, patstāvīgi piecelties, uzlekt zirgā un nolekt no tā. Jāņem vērā, ka pilnu plākšņu bruņojumu uztērpa tikai esot zirga mugurā, kājnieki valkāja tikai krūšu bruņas. Bruņas kļuva daudz vieglākas

¹⁵⁷ Trapp, O. Zur Entwicklung der „Armet – Helme“. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Berlin: Eigentum und Verlag des Vereins für historische Waffenkunde, 1926 – 1928. S. 25.

– pilns plākšņu bruņu komplekts 15. gs. beigās svēra aptuveni 26 kg.¹⁵⁸ Aizsardzības bruņojumā ienāca taisnstūra formas terčas un pavēzes tipa vairogi.

16. gs., līdz ar tālcīņas vieglo un smago ugunsieroču attīstību, samazinājās tuvcīņas ieroču efektivitāte. Vairākums tuvcīņas ieroču grupu strauji kļuva vienveidīgas.

2.1.11. att. 16. gs. duramieroči: 1. – 2. – pusotras rokas satvēriena zobeni (att. no: Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen un Rüstungen*. Abb. 37, 47.); 3. – pārejas tipa rapieris, 1520. gads, 4 – vācu tipa rapieris, 1550. gads; 5 – itāļu tipa rapieris, 1590. gads; 6. – 8. – šķēpi; 9. – pīķis; 10. – runka (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. London: Hermes house, 2010. P. 118, 128, 132.); 11. – 12. – duramā tipa kaujas naži (att. no: Marek L. *Średniowieczne i nowożytnie kordy ze Śląska*. In: *Acta militaria mediaevalia*. 2006. Tom II. Ryc. 8.); 13. – kaujas žebērklis; 14. – kaujas dakšas (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 263.).

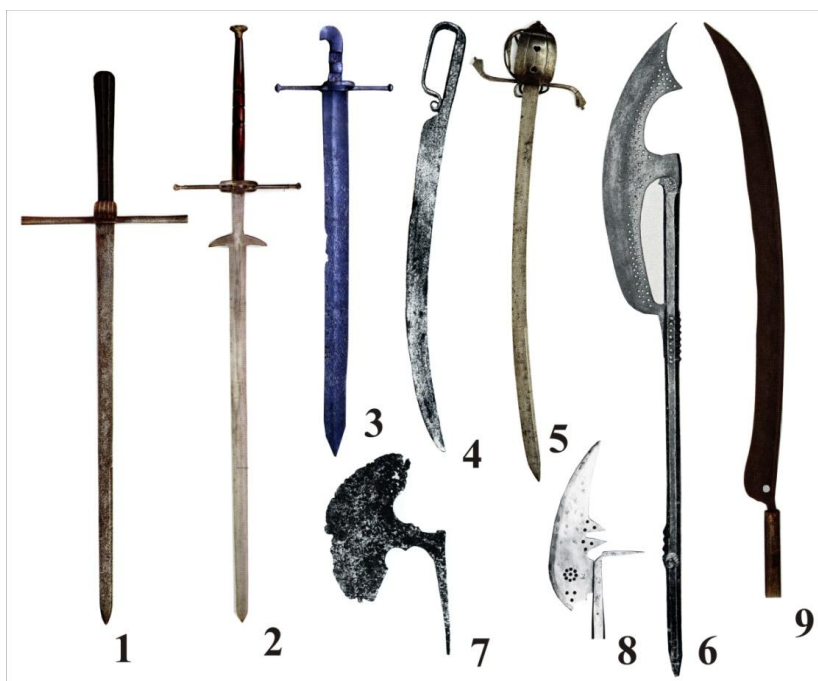
Duramieroču apakšgrupā (2.1.11. att.) zobenu daudzveidībā 16. gs. otrajā ceturksnī sāka iezīmēties izteiktas atšķirības starp smagākiem eksemplāriem un rapieriem. Kaujās turpināja izmantot 15. gs. radītos divroku tipa zobenus. Itālijā šo eksemplāru izveidojums nemainījās – to pielietojumā dominēja cērtamā funkcija. Savukārt, vācu zemēs tie tika pārveidoti. To asmeņi veidoti daudz šaurāki un biezāki, kas šo zobenu lietošanā kā galveno paredzēja duramo funkciju.¹⁵⁹ Šveiciešu algotņi turpināja izmantot ar pusotras rokas satvēriena rokturi aprīkoto zobenu, kurš bija līdz 1,25 garš.¹⁶⁰ Savukārt, civilajā ikdienā nēsājamais rapieris bija viegls ierocis, ar kuru bija iespējams veikt nāvīgu cirtieņu apģērbā tērptam pretiniekam. Gadsimta beigās

¹⁵⁸ Окшотт, Э. *Рыцарь и его доспехи*. С. 25.

¹⁵⁹ Винклер, П. фон. *Оружие*. С. 152–153.

¹⁶⁰ Turpat, 168. lpp.

zobens aizvien biežāk kļuva par simbolisku ieroci vai apģērba aksesuāru dažādās ceremonijās. Šveiciešu algotņi no duramieročiem joprojām izmantoja īsos zobenu, šķēpus un dunčus,¹⁶¹ turpinājās arī duramo kaujas nažu lietošana. 16. gs. sākumā iedzītņu šķēpus dažādās Eiropas zemēs bija pilnībā nomainījuši uznavas eksemplāri, kuru masīvie dzelzs gali durošā triecienā bija daudz izturīgāki. Šķēpi un pīķi tika izmantoti paralēli, abu ieroču lietošanas veids gandrīz neatšķīrās. Iedzītņu šķēpi kā ieroči saglabājās tikai medību vajadzībām. 16. gs. gaitā šķēps saglabājās tikai kavalērijas bruņojumā. Savukārt, infantērijas bruņojumā šķēpus nomaina pīķi, kuriem pie masīvās uznavas labākam iekātojuma bija piemetināti divi pagarinājumi. Parādījās arī virkne jaunu tuvciņas ieroču, kas iestiprināti garos kātos – espontoni, protazāni un runkas. Līdz ar plašāku zemnieku iesaukšanu kājnieku ieroču šķirā, militāriem mērķiem turpināti modificēt vairāki iepriekš lauksaimniecībā un zvejniecībā izmantoti rīki – dakšas un žebērķļi.

2.1.12. att. 16. gs. cērtamieroči: 1. – vācu tipa pusotras rokas satvēriena zobens; 2. – landksnehtu tipa divroku zobens (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P.116 – 117.); 3. – cērtamā tipa kaujas nazis (att. no: Marek L., Bogdan M. Kord z Henrykowa kolo Szprotawy. In: *Acta militaria mediaevalia*. 2006. Tom II. Ryc. 1.); 4. – dusaks, 16. gs. sākums (att. no: Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. Abb.101.); 5. – dusaks ar kurvjevida roktura aizsargu, 16. gs. beigas (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P.146.); 6. – berdišs, 16. gs. beigas (att. no: Seitz H. *Blankwaffen I*. Abb. 300.); 7. – 8. – āvas tipa cirvjji, 16. gs. sākums (att. no: Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. Abb. 146, 148.); 9. – kaujas izkaps (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P.137.).

¹⁶¹ Винклер, П. фон. *Оружие*. С.135.

No cērtamieroču apakšgrupas (2.1.12. att.) kājnieku vidū joprojām iecienīti bija divroku satvēriena un landksnehtu tipa zobeni. Kā jaunums vācu zemju kājnieku bruņojumā 16. gs. ienāca ar liektu vienpusēji asinātu asmens plāksni aprīkotais dusaks.¹⁶² Šis ierocis savā izveidojumā atspoguļo deģenerētu cērtamā tipa kaujas nazi (čh. – *tesak*), kuram trūkst roktura daļas. To dusakam aizstāja gredzens, kas bija vienlaidus izkalts ieroča augšdaļā. Tomēr atsevišķiem vēlākiem eksemplāriem, kas aprīkoti ar cērtamā tipa kaujas naža asmeni, rokturi aprīkoti ar kurvja tipa aizsargiem. Cīrvji kaujās beigti lietot ne vēlāk, kā 16. gs. otrajā pusē.¹⁶³ Jau no gadsimta sākuma tos sāka nomainīt ar platu āvas formas asmeni aprīkoti berdiši, kurus bija iespējams lietot arī kā muskešu balstus. Atsevišķu berdišu eksemplāru izveidojumā pieta daļu aizstāj iedzītis.

2.1.13. att. 16. gs. sitamieroči: 1. – kaujas vāle, 16. gs. pirmais ceturksnis (att. no: Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. Abb.177.); 2. – kaujas sprigulis, 3 – īskāta morgenšterns (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S.265, 266.).

No sitamieroču apakšgrupas (2.1.13. att.) joprojām kavalērijas vidū iecienīta bija lapotā vāle, kas iestiprināta dzelzs kātā. Tās lapu malas, līdzīgi kā 14. gs., atkal kļuva trulas, savukārt svars palielinājās līdz 1,6 – 2,4 kg.¹⁶⁴ Tāpat, turpināti izmantoti īsā un garkāta morgenšterni un kaujas spriguļi.

¹⁶² Винклер, П. фон. *Оружие*. С. 167.

¹⁶³ Турат, 177. lpp.

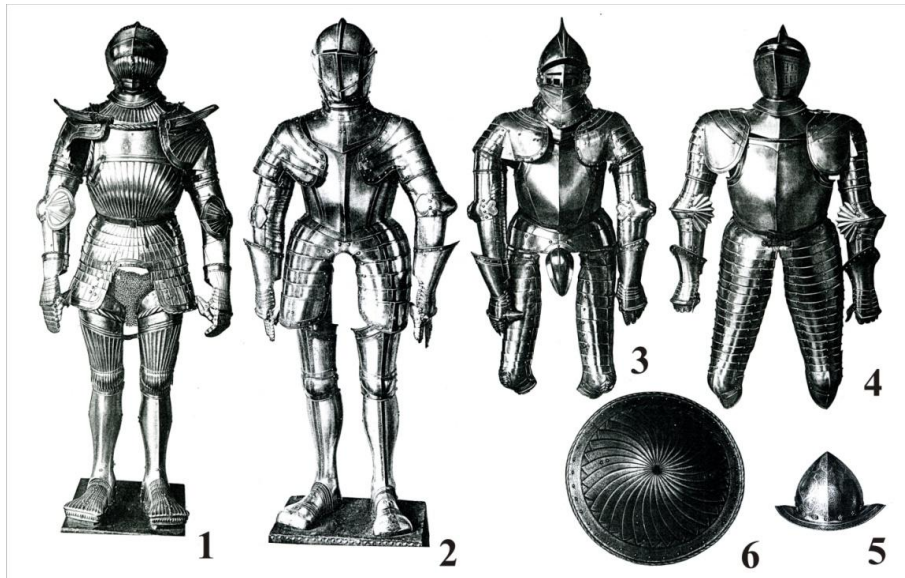
¹⁶⁴ Окшотт, Э. *Рыцарь и его доспехи*. С. 130.

2.1.14. att. 16. gs. cērtamieroči: 1. – ģskāta kaujas āmurs, 16. gs. pirmais ceturksnis (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S.268.); 2. – garkāta kaujas āmurs, 16. gs. sākums; 3. – vācu tipa helebarde, 16. gs. vidus, 4. – itāļu tipa helebarde, 16. gs. pēdējais ceturksnis; 5. – glēve, 16. gs. vidus; 6. – itāļu tipa kūze, 16. gs. vidus (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P.124, 126, 129, 135.); 7. – morgenšterns (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 265.); 8. – angļu gizarma, 16. gs. pēdējais ceturksnis (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P.133.).

Kombinēto funkciju ieročiem (2.1.14. att.) – atsevišķiem kaujas āmuriem – jau no 16. gs. sākuma strauji palielinās cērtamo daļu – dzelkšņu garums. Gadsimta otrajā pusē tas sasniedza līdz pat trīs reizēm lielāku garumu, nekā āmura galvas. Tomēr turpināti izmantot arī kaujas āmuri ar proporcionālu kaujas daļu. Līdzīgi kā zobeni, arī kaujas āmuri gadsimta beigās no reāli izmantojamiem ieročiem kļuva par militāro vienību komandieru atribūtiem.¹⁶⁵ Ziemeļeiropā izmantotajiem garkāta eksemplāriem uz āmura galvas parādījās īss, liekts cirtnis. Palielinājās helebaržu daudzveidība, tomēr līdz 16. gs. beigām helebardi turpināja lietot tikai šveiciešu kājnieki. Turpinājās arī vienkāršo kājnieku garkātieroču attīstība. Godendags tika modificēts, tās sitamajā daļā iestiprinot dzelkšņus, šis ierocis saukts par morgenšternu, iecienīts šveiciešu vienībās. Glēvju cērtamās daļas kļuva šaurākas, savukārt pīķu smailes – garākas. No saimniecībā izmantojamā ķekša formas tika atvasināta gizarma, kuras galvenais uzdevums bija noraut jātnieku no zirga.

¹⁶⁵ Винклер, П. фон. *Оружие*. С. 135.

2.1.15. att. 16. gs. aizsardzības bruņojums: 1. – bruņas, 16. gs. sākums; 2. – bruņas, 16. gs. vidus; 3. – 4. – bruņas, 16. gs. otrā puse; 5. – moriona tipa ķivere, 16. gs. beigas; 6. – apaļais vairogs, 16. gs. beigas (att. no: Leiden C. H. *Waffensammlung*. Köln: Math. Lempertz, 1846, Abb. 5, 1, 2, 4, 35, 133.).

16. gs., attīstoties rokas ugunsieročiem, plākšņu bruņas vēl tika lietotas reālos kaujas apstākļos, lai gan tās arvien retāk tika nēsātas pilnā komplektācijā (2.1.15. att.). Centieni padarīt tās tik efektīvas, lai spētu izturēt ložu triecienus noveda pie plākšņu smaguma palielināšanās, pie kam tik lielas, ka bruņas kļuva nepielietojamas praksē. Neatkarīgi no bruņu izveidojuma, rokas ugunsieroču attīstība un lielgabalu jaudas palielināšanās radīja neiespējamu pilnībā drošu bruņu izgatavošanu¹⁶⁶ Līdzīgi kā zobeni, 16. gs. beigās bruņas arvien biežāk izmantoja kā „parādes tērpu”. Bruņu izgatavošanā līderi bija vācu un itāļu meistari – vēlīnās gotikas stila ietekmēti, tie radīja t.s. greznuma bruņas, kas vairāk līdzinājās krāšņam tērpam, nevis kalpoja kā reāls aktīvās aizsardzības bruņojums. Līdzīgas tendences vērojamas vairogu attīstībā – 16. gs. parādījās apaļi vairogi, kas tika izmantoti turnīros. Līdzīgi kā šī perioda bruņām, tiem raksturīgs ļoti krāšņs dekorējums. 16. gs. beigu kaujās arkebūzu strēlnieki turpināja lietot moriona tipa ķiveres,¹⁶⁷ turpinājās arī krūšu bruņu – kirasu lietošana. Savukārt, roku un kāju bruņas no aizsardzības bruņojuma 16. gs. gaitā izzuda.

¹⁶⁶ Окшотт, Э. *Рыцарь и его доспехи*. С. 186.

¹⁶⁷ Винклер, П. фон. *Оружие*. С. 146.

2.2. Tuvcīņas taktika

Vistiešāk bruņojuma attīstība skāra kaujas taktiku, ko veido aktīvie un pasīvie segmenti. Aktīvais segments sastāv no uzbrukuma, savukārt pasīvo veido aizsardzība. Uzbrukumu iespējams realizēt divos veidos – tālcīņas un tuvcīņas apstākļos. Tuvcīņa sīkāk dalāma distances, vidējā un tuvajā tuvcīņā. Latvijas ieroču arheoloģijas literatūrā tuvcīņa definēta kā kaujas, kas norisinās, pretiniekiem atrodoties līdz 10 m attālumā vienam no otra.¹⁶⁸ Tomēr jāņem vērā, ka faktiski neviens tuvcīņā izmantojamais ierocis nebija efektīvs tik tālā distancē. Pats garākais ierocis, ko iespējams izmantot tuvcīņā, bija landsknehtu pīķis jeb šķēps – parasti tā kāta garums bija līdz 3,5 m,¹⁶⁹ šveiciešu falangas pīķis varēja sasniegt 5,4 m.

2.2.1. att. Tuvcīņas veidi: 1. – distances tuvcīņa, 16. gs. sākums (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S.82.); 2. – vidējā tuvcīņā, 15. gs. beigās („Četri Eifratas eņģeļi”, 1498. gads, Albrehts Dīrers); 3. – tuvā tuvcīņa, 16. gs. sākums („Divu kājnieku cīņa”, 1512. – 1515. gads, A. Dīrers) (abi att. no: Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen un Rüstungen*. Abb. 41, 134.).

Tuvcīņa dalāmā trīs veidos: distances, vidējā un tuvajā tuvcīņā (2.2.1. att.). Tieši landsknehtu pīķa garums noteica distances tuvcīņas maksimālo attālumu – līdz 4 m – starp pretiniekiem. Vidējās tuvcīņas distanci noteica tādu ieroču kā zobena, cirvja, kaujas āmura vai helebardes garums. Šo ieroču efektīvai izmantošanai nepieciešamā distance starp pretiniekiem ievērojama līdz 2 m robežās. Tuvā tuvcīņa norisinās jau dūru kaujas attālumā. Šī tuvcīņas veida distanci nosaka izstieptas rokas ar dūrē satvertu dunci garums – līdz 1,2 m. Jāņem vērā, ka ne visi ieroči pieskaitāmi tikai vienam tuvcīņas veidam – lai gan zobens, kaujas āmurs, vāle primāri izmantotāmi vidējās tuvcīņas apstākļos, tie varēja būt efektīvi arī dūru cīņas attālumā. Savukārt, kaujas nazis vai pīķis varēja tikt lietoti arī vidējās tuvcīņas apstākļos.

¹⁶⁸ Atgāzis, M. Dzelzs iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm Latvijā. Grām.: *Arheoloģija un etnogrāfija*. 1974. Nr. XI. 165. lpp.

¹⁶⁹ Окшотт, Э. *Археология оружия*. С. 299.

Aizsardzība praktizējama divos veidos – aktīvajā un pasīvajā. Aktīvā aizsardzība vistiešāk saistīta ar tuvcīņas taktiku. Šī aizsardzība praktizējama kaujas apstākļos, tās piederumi ir ķermeņa bruņas, bruņucepures, bruņucimdi, vairogi, zirga bruņas, lafetes. Pasīvās jeb aizkavējošās aizsardzības līdzekļi ir fortifikācijas, aizsarggrāvji, tranšejas, aizcirtumi, aizsardzības grāvji, „eži”. Ieroči kā viens no militārās sistēmas aktīvajiem elementiem vienmēr ir tendēti pārspēt pasīvo – aizsardzības bruņojumu. Parādoties jauniem ieročiem, mainījās viss kaujas taktikas aktīvais segments, kas tiešā veidā ietekmēja arī aizsardzību.

Kaujas taktikas attīstību Eiropā viduslaikos noteica Romas impērijas militāro tradīciju mantojums, kas saplūda ar ģermāņu cilšu elementiem. Ģermāņiem brīvība saistījās ar karavīra statusu, kamēr sociālā elite pildīja militāro līderu funkcijas. Karaspēka kodolu Eiropā kopš 5. gs. veidoja karaļa karadraudze, savukārt tās masu sastādīja brīvie vīrieši. Pēdējie tradicionāli veidoja infantēriju, kamēr sastādīja viduslaiku sabiedrības elitārais slānis vai tam tuvinātās aprindas apvienojās smagi bruņotajā kavalērijā.

No 11. gs. vidus līdz 14. gs. sākumam Rietumeiropas zemju karaspēkos dominēja smagi bruņotā kavalērija. Tās pārstāvjiem dalība karagājienā bija viena no feodālās sistēmas prasībām, kas bruņiniekiem nodrošināja militārās sfēras kontroli.¹⁷⁰ Savukārt, infantērijas kaujas taktika bija izteikti defensīva rakstura. Kājnieku ierinda veidoja aizsardzības valni, kurš piesedza kavalēriju pirms kaujas. Infantērija bija ļoti liela nozīme kaujā, taču tā nespēja sakaut ienaidnieku un izšķirt kaujas rezultātu. Savādāka situācija valdīja Baltijā un Ziemeļeiropā, kur karaspēku kodolu veidoja kājnieki, kas zirgu izmantoja tikai kā transportu, pirms kaujas sākuma.¹⁷¹

Izmaiņas karaspēka organizācijā notika kopš 13. gs. vidus, tās kulminēja 14. gs. sākumā. Lai gan cilvēks uz kājām bija cīnījies visus viduslaikus, kājnieku loma karaspēkā pieauga tieši 13. gs. otrajā pusē. Pateicoties jaunajam aizsardzības bruņojumam – smagajām plākšņu bruņām, kavalērija kļuva mazāk mobila, pats karošanas process sadārdzinājās. Karaspēkā samazinājās smagi bruņoto jātnieku skaits, kas tika kompensēts, palielinot infantērijas masu. Jaunās kavalēristu un kājnieku proporcijas karaspēka bija 1 : 10 – 15.¹⁷² Kavalērija lēnām sāka zaudēt savu

¹⁷⁰ Lindkvist, T. War and the ideal warrior in medieval Sweden. In: *Martial society: Aspects of warriors, fortifications and social change in Scandinavia*. Stockholm: Stockholm University, Archaeological Research laboratory, 2009. P. 193

¹⁷¹ Lamsters, V. Latviešu un to kaimiņu apbruņojums un kara māksla XIII g. s. *Aizsargs*, 1939. Nr. 1. 15. lpp.

¹⁷² Parker, G. (ed.) *The Cambridge History of Warfare*. P. 86.

izšķirošo nozīmi kaujā, tā bija efektīva tikai kopā ar arbaletistu vai locinieku vienībām. Šīs izmaiņas historiogrāfijā pieņemts dēvēt par Simtgadu kara militāro revolūciju, kas kulminēja no 14. gs. 40. un 50. gados.¹⁷³

Kaujas taktikas izmaiņām, kas aizsākās 13. gs. otrajā pusē, pamatā bija sociāls fons. Krusta karu ekspedīcijās plecu pie pleca cīnījās kājnieki un kavalērija. Šajos karagājienos vienkāršie karavīri bija pieredzējuši smagi bruņoto jātnieku kļūmes, iepazinusi viņa taktikas vājās puses. Tāpat bija pieredzēts kājnieku kaujas taktikas pārākums pār kavalēriju – 1097. gadā pie Antiohijas un 1192. gadā pie Jaffas kad bruņinieki veiksmīgi atsita musulmaņu uzbrukumus kā kājnieki.¹⁷⁴ Šiem karotājiem no Tuvajiem Austrumiem atgriežoties Eiropā, līdz ar 13. gs. zuda mīts par smagi bruņoto jātnieku kā neuzvaramu „kaujas mašīnu”. Kājnieku kaujas baiļu sliekšņa pārvarēšana pirmoreiz notika Kurtrē kaujā. 1302. gada jūlijā ar šķēpiem un pīķiem bruņotā flāmu kājnieku armija iznīcināja aptuveni 1000 smagu bruņotu franču kavalēristu.¹⁷⁵ Kurtrē kaujai hronoloģiski tuvākās bija kavalērijas neveiksmes 1314. gadā Bennokbērnā, 1315. gadā Morgartenā un 1319. gadā Ditmaršenā.¹⁷⁶ Tomēr šajās kaujās kājnieku uzvaru noteica vairāk apkārtnes reljefs un priekšrocības kaujas pozīciju izvēlē, nekā taktikas pārākums. Infantērijas taktiskais pārlicinoši izpaudās tikai 1339. gadā Laupenas un 1346. gadā Kresī kaujās.¹⁷⁷

Kājnieku lomas pieaugumu kaujas taktikā Eiropā kopš 14. gs. ietekmēja arī politiskie faktori – viduslaiku pēdējos gadsimtos pieauga dažādu kopienu pretenzijas uz patstāvību, kas izraisīja daudzus lokālus bruņotus konfliktus. Kā populārākie no tiem 14. gs. jāmin flāmu un holandiešu cīņa pret pilsētu francūzisko administrāciju un Roberta I karš pret Angliju.¹⁷⁸

Rietumeiropā 14. gs. kājnieku kaujas taktiku apskatāmajā periodā noteica skotu, flāmu un šveiciešu infantērija. Flāmi cīnījās plašā frontē, kas bija līdzīga grieķu falangai, skotu kājnieki pirms kaujas veidoja pusapli, savukārt šveiciešu infantērijai bija raksturīga t.s. dziļā jeb falangas tipa ierinda, kas bruņota ar gariem pīķiem.¹⁷⁹ Pirms kājnieku trieciena kauju ievadīja arbaletistu vai locinieku raidītās bultas. To uzdevums bija piesegt kājnieku pārformēšanos grupās. Tieši šāds vairāku spēcīgu

¹⁷³ Roggers, C. J. *The Military Revolutions of the Hundred Years War*. P. 23.

¹⁷⁴ Lamsters, V. *Latviešu un to kaimiņu apbruņojums un kara māksla XIII g. s. 15. lpp.*

¹⁷⁵ Parker, G. (ed.) *The Cambridge History of Warfare*. P. 86.

¹⁷⁶ Roggers, C. J. *The Military Revolutions of the Hundred Years War*. P. 27.

¹⁷⁷ Turpat, 28. lpp.

¹⁷⁸ Parker, G. (ed.) *The Cambridge History of Warfare*. P. 85.

¹⁷⁹ Verbruggen, F. J. *The art of warfare in Western Europe during the Middle Ages: From the eighth century to 1340*. Woodbridge: The Boydell Press, 1997. P. 182.

infantērijas grupu trieciens bija 14. gs. kājnieku kaujas taktikas pamatā. Sadalīšanās koordinētās grupās bija svarīgs priekšnoteikums īpašai kājnieku kaujas taktikas attīstībai Rietumeiropā. Tipisks bija šveiciešu piemērs – pirmā vienība izvietojās karaspēka kreisajā flangā, otrā – centrā, trešā – labajā flangā.¹⁸⁰ Kaujas sākumā centra vienība izvirzījās uz priekšu, sānu vienības to ieskāva, tādējādi izkļiedējot pretinieka infantērijas triecienu. Ja kavalērijai izdevās šādu vienību ielenkt, kājnieki, sastājoties ar mugurām, izveidoja apli. Šādā t.s. kroņa formācijā viņi spēja sevi aizsargāt no visām pusēm, šeit galvenais ierocis bija šķēps, kuru bija ērti izmantot kā pīķi. Tomēr 14. gs. joprojām kājnieku kaujas taktikā defensīvā funkcija dominēja pār ofensīvo – kaujas sākumā kājnieku ierinda pildīja aizsardzības lomu, tikai izdevīgā brīdī pārejot uzbrukumā.

Baltijas maztautām kājnieku kaujas taktika bija dominējošā, tai bija vairākas priekšrocības – lielāka mobilitāte, spēja uzspiest kavalērijai infantērijai ērtāko cīņas vietu. Līdz ar to Baltijā kopmanevru kā kājnieku taktikas elementu pazina un plaši izmantoja vēl pirms krusta kariem. Šāda taktikas elementa izpildījums fiksēts 1260. gada Durbes kaujas aprakstā – ordeņa karaspēkā esošie kurši pa nelielām, bet organizētām vienībās dezertē no ordeņa galvenajiem spēkiem, pēc tam tiem uzbrūkot.¹⁸¹ Tātad, kopmanevra pamatā bija nelielas mobilas vienības veiktas straujas, bet koordinētas kustības, uzbrūkot ienaidniekam tā vājākajās vietās. Kopmanevrs ordeņa karaspēkā Livonijā tiešā veidā pārņemts no vietējo iedzīvotāju karošanas tradīcijām. Rietumeiropā 14. gs. gaitā šis taktikas elements tālāk pilnveidojās kā vairāku spēcīgu kājnieku grupu manevrēts trieciens – kopmanevra pamatā bija taktiskā vienība, ko veidoja seši – desmit kājnieki. Šīs bija aptuvenās kaujas efektivitātes proporcijas, kas nodrošināja kājniekiem pārākumu pār kavalēristu. Atsevišķas kājnieku vienības spēja rīkoties kā patstāvīgi, tā arī saplūst vienotā masā. Šādu formāciju kavalērijai bija grūti izjaukt. Flāmu infantērijas kopmanevra vienībām katrai bija savs karogs, šveiciešu vienības bija sadalītas pa ciemiem un pilsētām, arī tās apzīmēja atsevišķi standarti.¹⁸² Karoga nesējs jeb karodznieks bija kaujas vienības komandieris, kuras karavīri kaujas apstākļos orientējās pēc attiecīgā standarta. Šāds princips tika ievērots arī Livonijas karaspēkā, sīkākas ziņas par to ir no 16. gs.

14.–16. gs. Livonijā kaujas taktiku noteica Livonijas ordenis. Vācu varai kā krusta karu īstenotājai ienākot Austrumbaltijā, tā atnesa līdz iepriekš nepraktizētu

¹⁸⁰ Verbruggen, F. J. *The art of warfare in Western Europe during the Middle Ages*. P. 183.

¹⁸¹ Stepinš, P. *Durbes kauja*. Rīga: Zvaigzne, 1967. 11. lpp.

¹⁸² Verbruggen, F. J. *The art of warfare in Western Europe during the Middle Ages*. P. 183.

kaujas taktiku. 13. gs. kaujās to raksturoja visai liela disciplinētība, kas kaujās vienmēr bijusi visu garīgo ordeņu iezīme. Tā, piemēram, Vācu ordeņa kaujas kodeksa statūtos pie pašiem smagākajiem noziegumiem pieskaitīta bailīga bēgšana no karoga vai karaspēka cīņas laikā. Speciāls likums šajā sakarībā paredzēja izslēgšanu no ordeņa.¹⁸³ Kaujas taktikā noteicošā bija bruņinieka personības loma. Tā pauda dziļu individualitāti, kas vistiešāk parādījās kaujās. Izraušanās uz priekšu vienam vai nelielā skaitā, pirmajam uzsāktā cīņa ar ienaidnieku piederēja pie bruņinieka kaujas nerakstītajiem morāles likumiem. Šādu domāšanas kategoriju kaujas taktikā uzskatāmi atspoguļo populārākais vācu karaspēka uzbrukuma taktiskais formācija – ķīlis. Šajā formācijā viegli bruņoto jātnieku un kājnieku masu ieslēdza smagi bruņotā kavalērija, priekšā izvirzot trieciena vienību.

2.2.2. att. Tuvcīņas apstākļi pilsētā 15. gs. beigās („Dēmea un Mīkio”, 1492. gads, A. Dīrers) (no: Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen und Rüstungen*. Abb. 34.).

Īpaša tuvčīņas taktika attīstījās pilsētu vidē (2.2.2. att.). Pilsētā, tās šaurībā, nereti pat saspīestībā pati efektīvākā bija tuvā tuvčīņa, kas norisinājās notika dūru cīņas attālumā. Līdz ar to pilsētnieku vidū iecienīti bija neliela izmēra viegli pārnēsājami un paslēpjami ieroci. Pilsētnieku sabiedrībā populārs ierocis bija sitamā lode jeb atsvars. Šis ierocis lietots pirmajam, negaidītajam uzbrukuma sitienam. Tas bija praktiski neatvairāms, un tam vajadzēja izsist ienaidnieku no ierindas uzreiz, pie kam, pateicoties nelielajiem izmēriem šo ieroci varēja ātri noslēpt. Tāpēc bieži sitamais atsvars kļuva par laupītāju simbolu, kas, apbruņoti ar šādu ieroci, varēja izturēt pat ilgstošu kauju ar vairākiem pretiniekiem. Bieži šāda publika, arī pilsētnieki, lietoja daudz kompaktāku sitamā atsvara tipu – mazu bumbu, kas iesieta siksnā, bez

¹⁸³ Kļaviņš, K. *Vācu ordenis un Livonija: Ieskats, Vācu ordeņa ideoloģijā un mentalitātē 13. un 14. gs. Livonijas vēsturisko notikumu kontekstā*. Rīga: Garā Pupa, 2000. 34. lpp.

kāta. Šāds sitamais atsvars bija iecienīts arī jūrnieku vidū, jo tuvcīņa bija arī šīs sabiedrības iecienīts cīņas veids.

Lai gan kavalērijas militārā efektivitāte 14. gs. sākuma tika iedragāta, kaujās šī ieroču šķira joprojām turpināja dominēt. Livonijā smagi bruņoto kavalēriju veidoja ordeņa bruņinieki, pusbrāļi un viesbruņinieki. Viegli bruņotā kavalērija tika formēta no ordeņa vasaļiem, tostarp arī vietējās izcelsmes lēņavīriem. Viegli bruņotā kavalērija kā mobila formācija varēja efektīvi veikt izlūkģājienus, izdarīt negaidītus triecienus, īsus un pretinieku šokējošus reidus, kā arī pēc kaujas vai pat jau tās laikā vajāt nelielas ienaidnieka nodaļas.¹⁸⁴ Lielākās ordeņa militārās vienībās viegli bruņotie jātnieki veidoja atsevišķu vienību ievērojamāko vasaļu vadībā. Mazākās, komtureju vai fogteju vienībās lēņavīri cīnījās kopīgi ar vācu izcelsmes vasaļiem, ordeņa pusbrāļiem. Tomēr arī Livonijas karaspēkā skaitliski dominēja kājnieki. Šo ieroču šķiru veidoja ordeņa knehti un vietējie iedzīvotāji. Pēdējo palīdzību ordenim nācās izmantot dēļ pašu vācu izcelsmes bruņinieku un pusbrāļu nelielā skaita – piemēram, uz 1451. gadu Latvijas teritorijā ordenim bija tikai 107 brāļi bruņinieki un 13 pusbrāļi.¹⁸⁵ 1431. gada iebrukumā Žemaitijā Kuldīgas komtura karaspēkā bija 1000 karotāju, no kuriem 40 bijuši uz zirgiem, pārējie – kājnieki.¹⁸⁶ Zināms, ka uz 1451. gadu Kuldīgas komturejā ordeņa locekļu skaits bija 15 jātnieki, tātad pārējie 25 jātnieki bijuši ordeņa kalpotāji, vācu un vietējās izcelsmes lēņavīri, un namnieki, bet kājnieki – vietējie zemnieki.¹⁸⁷ Šis ir visumā raksturīgs piemērs Livonijas ordeņa sastāvam.

Joprojām kaujas laukā šokējošs bija kavalērijas kaujas taktikas elements, kurš sastāvēja no trieciena, atkāpšanās un atkārtota uzbrukuma. Šajā elementā apvienots jātnieka fiziskais spēks un zirga ātrums ar zobena cērtamo vai šķēpa duramo efektu. Kavalērija uzbrukumu veica nelielās grupās, minūtes laikā spējot pārvarēt 250 m lielu attālumu.¹⁸⁸ Šādas taktikas mērķis bija ne tika daudz nogalināt, kā izklīdināt pretinieka kājniekus. Vienīgais veids, kā šādu triecienu izturēt kājniekiem, bija veidot šķēpu vai pīķu aizsprostu. Šie ieroči ievainoja vai pat nogalināja zirgus, jātnieki nokrita tieši priekšā vai virsū kājniekiem, jeb arī pakrita zem zirgiem. Šādā gadījumā

¹⁸⁴ Dzenis, A. Vietējās izcelsmes lēņavīri Rietumlatvijā Livonijas laikā (1253 – 1561) un viņu dienests. *Latvijas kara muzeja gadagrāmata*. 2003. IV. laidziens. 56. lpp.

¹⁸⁵ Šterns, I. Latvijas aizsardzība un latviešu karavīri viduslaikos. Grām.: *Archīvs: Raksti par latviskām problēmām*. 1975. Nr. 3. 13. lpp.

¹⁸⁶ Turpat, 17. lpp.

¹⁸⁷ Turpat, 18. lpp.

¹⁸⁸ Verbruggen, F. J. *The art of warfare in Western Europe during the Middle Ages*. P. 187.

smagi bruņotais kavalērists vairs nevarēja izmantot zobenu. Tamdēļ kopš 14. gs. bez smagā cērtammieroča bruņinieki nēsāja arī dunci, kas kā duramierocis bija noderīgs tuvās tuvciņas apstākļos. Tomēr šādā situācijā pārsvars bija kājnieku pusē, taču no pēdējā uzvara prasīja lielu fizisku un morālu izturību.

14. gs. otrajā pusē Rietumeiropā veidojās kavalērijas un kājnieku kombinēta rakstura taktika. Kājnieki devās uzbrukumā pretinieka avangardam, savukārt kavalērija tā flangiem un aizmugurei. Flangu aizstāvībai jaunu formāciju ātri izveidot bija grūti, karaspēks spiedās uz centru, līdz ar ko apgrūtināta kļuva tā tuvciņas ieroču lietošana. Savukārt, Ziemeļeiropā kājnieki savu lomu nezaudēja. Tam pamatā bija gan lielo zemes īpašnieku mazais skaits, gan provinču likumi, kas paredzēja apbruņotu zemnieku kārtu. Tomēr arī tur kājnieku vienības, kuru bruņojuma komplektā ietilpa riņķīšu bruņukrekls ar kapuci, vairogs, loks, bultas, zobens un šķēps, un infantērija spēja darboties koordinēti ar smagi bruņoto jātnieku vienībām.¹⁸⁹

Kavalērija kā mobilākā ieroču šķira joprojām savu efektivitāti saglabāja tādā kaujas veidā kā reids. To veica 200 – 300 vīru liels karaspēks, ar mērķi vājināt pretinieka morāli un to aplaupīt. Šādiem karagājieniem nebija nepieciešamas dārgas bruņas un labi zirgi, nedz arī specifiskas militāras zināšanas. Karagājiena taktikai bija raksturīgs noteikts spēku izkārtojums: no karaspēka tika izdalīts avangards un arjergards, sānos karaspēkam pārgājiena laikā atradās sardze.¹⁹⁰ Savukārt reida tipa sirojumos, karaspēks izkārtojās pa vairākiem ceļiem, sānos nodalot vietējo iedzīvotāju karaspēku kolonnas, lai pēc iespējas lielāka būtu izsirotā teritorija. Karavīru un karaspēka mobilitāti vispār raksturo pakaļdzīšanās sirotājiem. Pēc ātras izsiroto teritoriju iedzīvotāju karaspēka savākšanas viens pakaļdzīšanās veids bija sekošana pa sirotāju pēdām ar regulāriem uzbrukumiem tā arjergardam, otrkārt, tā bija sekošana pa citiem ceļiem, kas bija daudz sarežģītāka, prasīja lielu mobilitāti, apkārtnes labu pārzināšanu un prasmīgu izlūku darbību.

Daudzas stratēģiski nozīmīgas kaujas Eiropā, tajā skaitā arī Livonijā norisa pie nocietinājumiem – pilīm un pilsētu sienām. Kontrolējot atsevišķu fortifikāciju vai pilsētu, bija iespējams kontrolēt arī tai piegulošo lauku novadu. Tieši tādēļ nocietinājumu uzbrukuma un aizstāvības taktikai bija ievērojama nozīme. Līdz krusta kariem, vietējo iedzīvotāju vienības Baltijā deva priekšroku ātram un negaidītam uzbrukumam ienaidnieka nocietinājumiem jeb t.s. „ieņemšanai ar šķēpiem”. Šādai

¹⁸⁹ Lindkvist, T. War and the ideal warrior in medieval Sweden. P. 196.

¹⁹⁰ Dedumietis, D. Livonijā 13. gadsimtā pielietotie ofensīvās un defensīvās taktikas paņēmieni. Grām: *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. 2001. Nr. II. 40. lpp.

taktikai pamatā bija tikai viens aspekts – karotājiem nebija pazīstama tāda militārā tehnika, kas paredzēta nocietinājumu graušanai vai ilgstošam aplenkumam. Ilgstoši fortifikāciju aplenkumi parādās līdz ar ordeņa piekopto kaujas taktiku. Tomēr arī ordeņa karaspēks pēc iespējas centās ieņemt nocietinājumus ar ātru un pēkšņu uzbrukumu, iekļūstot nocietinājumu iekšienē ar virvju vai kāpņu palīdzību. Tieši ar kristīgās misijas sākumu Livonijas teritorijā ienāca un nostiprinājās īpaša uzbrukuma taktika nocietinājumiem.

15. gs. kaujas taktiku arvien vairāk noteica karaspēka vienkāršās masas. Tās ieviesa arī vairākus novatoriskus elementus. Kā svarīgākie no tiem jāmin husītu izmantotais kaujas vagonis un šveiciešu ieviestā pīķnešu un rokas ugunsieroču strēlnieku ierinda.¹⁹¹ Tieši pēdējās formācijas noteica kājnieku taktikas attīstības galvenās līnijas Eiropā 15.–16. gs. Šis princips tika ievērots 1482. gadā Maksimiliānam I no Švābijas un Tiroles iedzīvotājiem veidojot landsknehtu armiju.¹⁹² Livonijas ordenis algādžus izmantoja jau kopš 15. gs. sākuma – pirmās ziņas par tiem atrodamas Tannenbergas kaujas aprakstā, kad 1411. gada 11. martā Livonijas mestrs ziņoja virsmestram par lielo algādžu skaitu 1410. gadā.¹⁹³

Principiālā kājnieku un jātnieku kaujas taktikas atšķirība kopš 15. gs. bija, ka pirmie cīnījās lai nogalinātu, kamēr kavalērijas mērķis bija izklīdināt vai vismaz šokēt. Divu gadsimtu laikā galveno ieroču šķiru lomas kaujas laukā bija mainījušās diametrāli pretēji.

Kopš 15. gs. kājnieku taktika kļuva aizvien ofensīvāka rakstura. Tomēr tās realizācija prasīja ārkārtīgu piepūli – kustības apgrūtināja aizsardzības bruņojums, ķermeņa muskulatūru nogurdināja smagie ieroči. Ērtākas pozīcijas veidojās gadījumos, kad kājnieki pārsniedza jātnieku skaitu trīs līdz četras reizes.

Kājnieku kaujas taktikas arvien pieaugošā nozīmē mainīja arī karošanas tradīcijas. Ja iepriekš kaujās kritušo bija daudz mazāk par gūstekņiem, tad sākot ar 14. gs. pirmo trešdaļu karošana kļuva daudz nežēlīgāka. Kā viens no šī procesa simboliem ir divroku tipa zobens, kas bija īpaši bīstams ierocis šveiciešu, spāņu un vācu kājnieku rokās.¹⁹⁴ Svarīgas ir arī kājnieku galveno ieroču lietojuma īpatnības – loks kā tālcīņas ierocis neparedzēja pretiniekam iespēju padoties, distances tuvciņas apstākļos tika

¹⁹¹ Parker, G. (ed.) *The Cambridge History of Warfare*. P. 91.

¹⁹² Винклер, П. фон. *Оружие*. С. 135

¹⁹³ Šterns, I. Latvijas aizsardzība un latviešu karavīri viduslaikos. 27. lpp.

¹⁹⁴ Michae, I C. D., Connolly P., Harding A., Harris V. et autres. *Épées et armes blanches*. P. 48.

lietots arī šķēps, helebarde, kaujas cirvis un sprigulis bija smagi vidējās tuvciņas ieroči, kuru viens sitiens paredzēja augstas letalitātes pakāpes efektu.

Tomēr kavalērija nepazuda no kaujas lauka, lai gan strauji mainījās tās kaujas taktikas īpatnības. Attīstoties cilvēka un zirga ķermeņu bruņu izgatavošanas tehnoloģijai, 15. gs. pēdējā trešdaļā kavalērija pierādīja sevi kā pilnībā kaujas spējīgu ieroču šķiru.¹⁹⁵ Pilnā plākšņu apbruņojumā tērpts karavīrs varēja cīnīties arī kā kājnieks, lai gan visbiežāk tas notika turnīros, nevis reālos kaujas apstākļos. Lai gan kaujas rezultātā kavalērijai lielā mērā bija izšķiroša nozīme, cīņas gaitu šī ieroču šķira ietekmēja arvien mazāk. To atspoguļo dažādu ieroču šķiru attiecības Rietumeiropas zemju 15. gs. karaspēkā. Kavalērijas un infantērijas proporcijas tajos kritās no 1:3 – 1:10.¹⁹⁶

Pilsētnieku kaujas taktikā jauninājums bija stilets – īss ierocis, kas aprīkots ar griezumā romba formas asmeni. Nelielais ierocis bija ērti paslēpjams apģērbā vai apavos, un īpaši pielāgots kaujām šauros apstākļos.¹⁹⁷

2.2.3. att. Profesionālu karavīru un zemnieku – kareivju (vācu - *Kriegleute*) bruņojums 16. gs. pirmajā pusē („Īru karavīri un zemnieki”, 1521. gads, A. Dīrers (no: Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen und Rüstungen*. Abb. 27.)).

16. gs. sākumā kājnieku vienības veidoja profesionāli karavīri, pilsētnieki un zemnieki (2.2.3. att.). Pilsētnieki, kas bija bruņoti ar arkebūzām un pīķiem vai helebardēm, veidoja 3000 vīru lielas vienības. Tikai profesionālāki kājnieki, kas nereti

¹⁹⁵ Parker, G. (ed.) *The Cambridge History of Warfare*. P. 92.

¹⁹⁶ Turpat, 93. lpp.

¹⁹⁷ Sīkāk par stiletu, tā izmantošanu kaujās skat. Promocijas darba nodaļas „Durami – griežamie ieroči” apakšnodaļā „Dunči”.

bija algotņi, tuvcīņa izmantoja garo, bet salīdzinoši vieglo divroku tipa zobenu. Ar šiem zobeniem tuvcīņā bija iespējams pāršķelt garkāta ieroču koka kātus un atbrīvot ceļu sekojošajiem kājniekiem. 16. gs. Eiropā ierasta prakse bija karagājienā iesauktos zemniekus formēt neprofesionāla dienesta kareivju (2.2.3.att.) vienībās. Šāds modelis lietots arī Latvijā. 1501. gada karagājienā uz Izborsku ordeņa karaspēks sastāvēja no 4 000 vīru lielas kavalērijas, 2 000 landsknehtiem un 76 000¹⁹⁸ vietējo iedzīvotāju gan zirgos, gan kājām.¹⁹⁹ Vairums no vietējiem karavīriem, kas piedalījās viduslaiku ordeņa militārajās akcijās bija brīvie zemnieki, kas dienēja kā kājnieki, no kuriem iesaukts ticis katrs trešais.²⁰⁰ Latvijā bez algotņu uzturēšanas karaspēka formēšanā tika ieviesta paroba sistēma. To atspoguļo Piebalgas 1546. gada vakugrāmata, kurā minēts, ka katrā pagastā daži saimnieki bija karavīri, kurus apgādāja pārējo saimnieku kopa jeb parobs.²⁰¹ Piemēram, Piebalgas Virdenes pagasta karavīram *Brenz Murden* (Brencim Murdēnam) ir 30 saimnieku parobā.²⁰² Tātad, vienu karavīru ar savām nodevām nodrošinājuši 30 saimnieki ar savām saimniecībām. Zemnieku militārā organizācija Latvijā aprakstīta 1559. gada 25. jūlija Rīgas landtāga sēdes recesā – „Ar zemniekiem vajag rīkoties šādi: katrs novads un muižnieki ar saviem intentandtūras pārziņiem lai ņem sev līdzī katru trešo ieročus nest spējīgo vīru vai nu zirgā vai kājām; šos ļaudis vajag izlietot aizsardzībai un viņiem ir jādod savs atsevišķs karogs. [...] Katram kungam pienākas saviem zemniekiem piedalīt vienu vai divus landsknehtus, [...] kas lai pēc kara padomes ieskatiem viņiem būtu par vadoņiem”.²⁰³ Zemnieku un landsknehtu kaujas taktika bija līdzīga. Savukārt, zemnieku apbruņojums bija trūcīgāks – tas bija paredzēts aizsardzībai pret cirtieņu un tā izdarīšanai. Tam izmantoti cirvjī, arī cērtamie kaujas naži vai dusaki, kurus turēja garos ādas cimdos. Livonijā 16. gs. zemnieku – kareivju bruņojumu veidoja šķēpi, dunči, cirvjī, vairogiem, krūšu bruņas vai riņķīšu bruņu krekli un bruņu cepurēm.²⁰⁴ Precīzākas ziņas par zemnieku – kareivju vienībām un to apbruņojumu minētas

¹⁹⁸ Šis skaitlis, visdrīzāk, pārspīlēts.

¹⁹⁹ Бессуднова, Б. М. Походы магистра Вольтера фон Плетенберга на Псковшину в 1501 и 1502 годах (по данным ливонских истчников). *Археология и история Пскова*, 2007. С. 162.

²⁰⁰ Švābe, A. *Straumes un avoti: III*. Ņujorka: Pilskalns, 1965. 59. lpp.

²⁰¹ Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture, 1500 – 1600*. Stokholma: Daugava, 1964. 127.–128. lpp.

²⁰² Turpat, 129. lpp.

²⁰³ Spekke, A. *Latviešu un Livonija 16. gs*. Rīga: Zinātne, 1995. 157. lpp.

²⁰⁴ Švābe, A. Latviešu zemnieks 16.gs. historiogrāfijā. Grām.: *Senatne un māksla*. 1936. Nr. 4. 38.–50. lpp.

Rennera hronikā – 1558. gada Cēsu šafera karagājienā uz Rakveri iesauktajiem 500 latviešu kareivjiem bija krūšu un muguras bruņas un šķērša šķēpi.²⁰⁵

Gadsimta otrajā pusē kaujas taktikā norisinājās kardinālas izmaiņas, kas Eiropas militārās vēstures historiogrāfijā kopš 1956. gada apzīmētas par „1560. – 1660. gada militāro revolūciju”.²⁰⁶ Palielinoties rokas ugunsieroču efektivitātei, strauji auga arī strēlnieku vienību kaujas spējas. Šāda taktika prasīja specifisku kājnieku apmācību, karavīriem bija jābūt augsti disciplinētiem, lai noturētos vienotā ierindā. Individuāla drosme jaunajā taktikā zaudēja nozīmi. Šādas prasības padarīja neekonomisku armijas demobilizāciju. Tas savukārt radīja priekšnoteikumus nacionālu armiju izveidei, kā arī plašāk algotņu vienību uzturēšanai. Tomēr joprojām kaujās, kurās koordinēti darbojās kavalērija un infantērija, pēdējai bija sekundāra loma, pildot atbalsta funkcijas. Kavalērijas uzdevums 16. gs. kaujās bija veikt ātrus, mobilus triecienus pa pretinieka kājniekiem, pie kam neatkāpjoties, kā arī vajadzības gadījumā bez sarežģījumiem cīnīties, stāvot kājās.²⁰⁷ Šādu kaujas taktiku izmantoja Livonijas ordenis mestra fon Pletenberga vadībā, kaujā pie Izborskas. Kauju ievadīja lielgabalu uguns, tai sekoja ātrs kavalērijas trieciens. Tas bija izšķirošs – krievu karaspēks strauji atkāpās.²⁰⁸ Līdzīgi, Smoļenskas kaujā, kur, piesaistot lielākos krievu spēkus, cīņas galveno smagumu iznesa kājnieki, bruņinieku kavalērija veica trīs īsus, bet efektīvus triecienus. Šādas taktikas rezultātā 5 000 karavīru lielais Livonijas ordeņa karaspēks spēja sakaut 18 000 lielo krievu armiju.²⁰⁹

Šī taktika ietekmēja arī karošanas tradīcijas Livonijā – 15. gs. beigās – 16. gs. sākumā Livonijas ordeņa praktizētā kaujas taktika līdzinājās reidiem. Tiesa, šādas īslaicīgas militārās kampaņas izraisīja arī līdzekļu trūkums. Pēc skaitliskā sastāva reids bija arī 1502. gada Smoļenskas kauja. Šajā karagājienā ordeņa karaspēks sastāvēja no 433 smagi bruņotiem kavalēristiem, infantēriju veidoja 1 500 landskehti un 2 000 vietējie iedzīvotāji.²¹⁰ Kaujas aprakstā visai precīzi atspoguļota kombinētā infantērijas un kavalērijas kopmanevra taktika. Pirms kaujas ordeņa karaspēks tika sadalīts trijās daļās – pirmo komandēja V. fon Pletenbergs, otro – Rīgas arhibīskaps

²⁰⁵ Dunsdorfs, E. *Mūžīgais latviešu karavīrs*. Melburna: Ģenerāļa Kārļa Goppera fonds, 1966. 124.–125. lpp.

²⁰⁶ Roberts, M. *The Military Revolution: 1560 – 1660*. Belfast, 1956. P. 192–225.

²⁰⁷ Parker G. (ed.) *The Cambridge History of Warfare*. P. 2.

²⁰⁸ Бессуднова, Б. М. Походы магистра Вольтера фон Плетенберга... С. 163.

²⁰⁹ Turpat, 171.–173. lpp.

²¹⁰ Turpat, 167. lpp.

Mihaels Hildebrandts, trešo – ordeņa landmaršals Johans Plāters, kur vienības uzdevums veiksmes gadījumā bija vajāt pretinieku.²¹¹

Livonijas karaspēka kopējā taktikā arī 16. gs. vidū nozīmīgu lomu spēlēja ne tikai algotņi, bet arī vietējie iedzīvotāji. Tā, 1559. gada 22. oktobra kaujas pie Tērbatas aprakstā minēts, ka “kaujā ar krieviem tie notriekuši kuršu zemnieku karodznieku no zirga. Viņš ar karogu patvērās mežā un otrā dienā neskarts ieradās nometnē.”²¹² Par kuršu ķoniņiem Rennera hronikā vēstīts, ka tie dzīvojuši brīvcimos un kara laikā vadījuši ciema karavīru vienību.²¹³

Bruņojuma izmaiņas, kas visā Eiropā notika no 14. gs., iespējams apskatīt pēc tā pielietošanas veida. 14. – 15. gs. tuvčīņas ieroču funkcionalitātē dominēja dūriens, kam triecienā bija jāspēj pāršķelt plākšņu bruņas. Tam veidoti slaidāki un biezāki zobenu asmeņi, masīvāki un skaldņoti šķēpu gali. Cirtiens kļuva koncentrētāks – samazinājās cirvju asmeņu platums, toties palielinājās to pietu svars. 15. gs., līdz ar kājnieku ieroču šķiras skaitlisku palielināšanos, tuvčīņas bruņojumā parādījās militārām vajadzībām pielāgoti lauksaimniecības rīki – glēves, dakšas, raukņi un izkaptis. Šiem ieročiem raksturīga to izveidojumu daudzveidība, kas ļāva vienā eksemplārā apvienotas duramo un cērtamo funkciju. 16. gs. izmaiņas tuvčīņas bruņojumā noteica ugunsieroču parādīšanās. No pilna ķermeņa bruņām saglabājās tikai krūšu, galvas un roku aizsardzības bruņojums. Strauji samazinājās tuvčīņas ieroču daudzveidība, regulāro armiju arsenālos parādījās standartizētu veidu ieroči.

Izmaiņas apbruņojumā, kas Eiropā notika no 13. – 14. gs. vidum vispirms ietekmēja taktikas attīstību. Tālāk tās skāra visu militāro sistēmu. Sākot ar 14. gs. karošana kļuva daudz nežēlīgāka, strauji palielinājās kritušo skaits kaujās, jo pretinieks vairs netika sagūstīts, bet gan nogalināts kaujas laukā. Izzuda feodālais princips karaspēka formēšanā, jūtami samazinājās smagi bruņotās kavalērijas kaujas tehnoloģiskā un stratēģiskā pārākuma nozīme. Tomēr smagi bruņotā jātnieka – bruņnieka ideāltēls līdz 16. gs. palika nemainīgs, lai gan kaujaslaukā dominēja kājnieki. Tieši kājnieku izpildītā tuvčīņa kļuva par nežēlīgāko un asiņaināko kaujas veidu kopš viduslaiku sākuma Eiropā, tas veicināja visa karošanas procesa profesionalizāciju.

Karošanas taktika Rietumeiropā iekļāvās stingri reglamentētā militārā sistēmā. Savukārt, Livonijā kaujas taktiku nevarēja savstarpēji atrunāt kaimiņzemju suverēnu

²¹¹ Бессуднова, Б. М. Походы магистра Вольтера фон Плетенберга... с. 171.

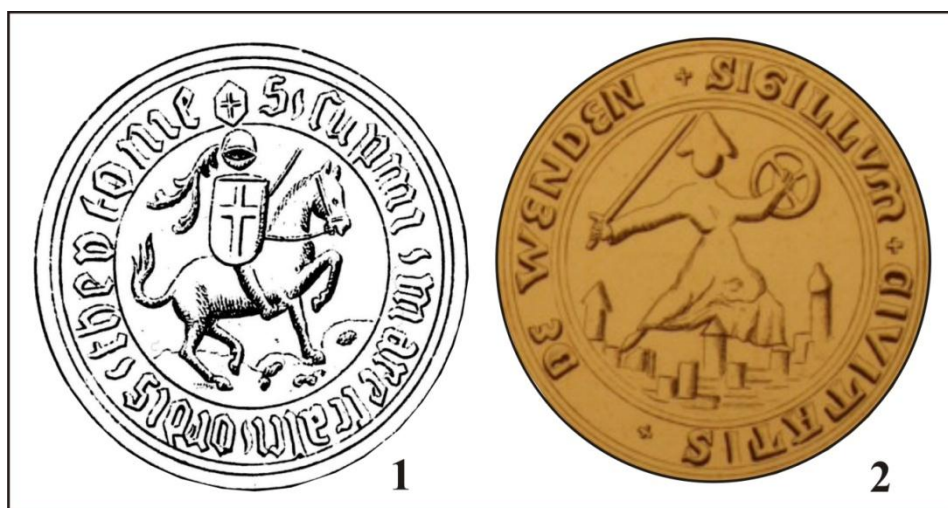
²¹² Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture, 1500–1600*. 134. lpp.

²¹³ Švābe, A. *Kuršu ķoniņu un novadnieku tiesiskais stāvoklis*. Rīga, 1935. 28. lpp.

galmos. Vismaz 13. un 14. gs. kaujas taktiku noteica apstākļi un prakse uz vietas. Karos Livonijas karaspēks sastapās ar lietuviešiem un krieviem, kuri nepazina Eiropas karošanas tradīcijas un kuru taktika sākotnēji nebija zināma arī Ordenim. Tomēr Rietumeiropā pieņemtās karošanas prakses, standartizētas taktikas, bruņojuma un ieroču šķiru ienākšana Austrumbaltijā kopš 13. gs. paātrināja šo teritoriju eiropeizāciju.

3. TUVCIŅAS IEROČU ATSPOGUĻOJUMS LATVIJAS 14.–16. GS. IKONOGRĀFISKAJOS UN RAKSTĪTAJOS AVOTOS

Par 14.–16. gs. tuvciņas ieročiem un to izmantošanu Latvijā informācija gūstama no vairākām avotu grupām. Skaitliski vislielākā un nozīmīgākā ir arheoloģisko avotu grupa, ko veido 622 artefakti – ieroči. Taču svarīgas ziņas par ieročiem gūstamas arī no 14.–16. gs. ikonogrāfiskajiem un rakstītajiem avotiem.

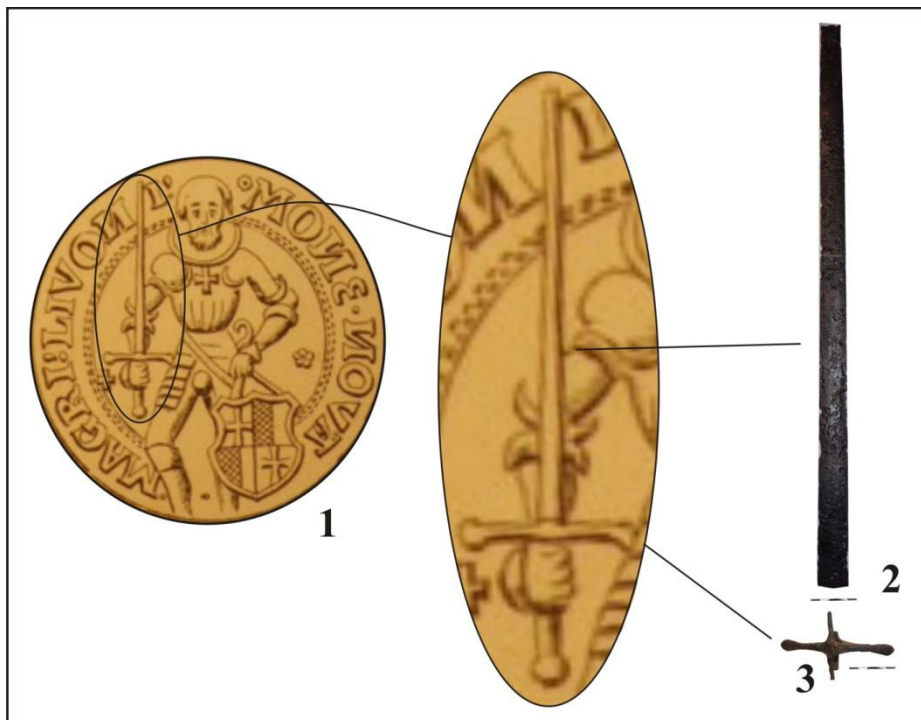

3.1. att. 1. – Vācu ordeņa Prūsijā maršala zīmogā, 1451. gads; 2. – Cēsu pilsētas zīmogs, 1504. gads (no: Toll, R., von, Sachssendahl J. *Est- und Livländische Brieflade. Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter.* Taf.6 :5.).

Viduslaiku sabiedrībā karošana bija ierasta sociālā prakse. Viens no tās nepārprotamākajiem simboliem bija zobens. Tomēr šis ierocis ikonogrāfiskajos avotos ne vienmēr attēlots detalizēti. Vācu ordeņa Prūsijā maršala zīmogā no 1451. gada²¹⁴ zobens attēlots kavalērista kreisajā rokā (3.1. att: 1). Zobena roktura daļu aizsedz vairogs, asmenim nav attēlota smailes daļa. Par zobenu to ļauj nosaukt šaurā asmens daļa, kā arī ieroča turēšanas veids – pavērsts 45° leņķi uz augšu. Šādā attēlojumā zobens jāuztver vairāk simboliski, kā zirgā sēdoša bruņinieka atribūts. Tā kā zobena roktura daļa nav redzama, kā arī ļoti shematiskā asmens attēlojuma dēļ nav iespējams noteikt zobena tipu un korelēt attēloto eksemplāru ar konkrētu artefaktu. Galvenais akcents zīmogā ir likts uz vairogu, ko rotā Vācu ordeņa ģerbonis – asimetriskais krusts.

²¹⁴ Toll, R., von, Sachssendahl, J. *Est- und Livländische Brieflade. Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter.* Reval: In Comission bei Kluge&Ströhm, 1887. Tafel 6: 5, S. 13.

Cēsu pilsētas zīmoga attēls (3.1. att: 2) datēts ar 1504. gada 15. martu Rēvelē.²¹⁵ Tā apakšdaļā stilizēti attēlota Cēsu pils. Pār to platā solī stāv Livonijas ordeņa bruņinieks. Viņš labajā rokā paceltu augšup tur shematiski attēlotu zobenu. Savukārt, izstieptu kreisajā rokā, bruņinieks tur apaļo turnīra vairogu. Zobena asmens smaile nav saskatāma, taču ir redzams taisnstūra formas šķērša rags, rokturim augšējam galam trūkst detalizēti izzīmētas pogas. Cēsis kopš 13. gs. pirmās puses bija nozīmīga Zobenbrāļu, vēlāk – Livonijas ordeņa militārā bāze, arī mestra rezidence. Šādam ieroču attēlojumam vajadzēja simbolizēt ordeņa garnizona Cēsu pilī uzbrukuma un aizsardzības funkcijas.

3.2. att. 1. – Livonijas ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga 10 dukātu monēta, Rīga, 1523. gads; 2. – divasmeņu zobena asmens, Kokneses pils (LNVM, VI, 62 :3754); 3. – zobena šķērsis, Turaida (TMR, 22408).

Detalizētāk zobeni sākti attēlot kopš 16. gs. pirmās puses. Tāds attēlots Livonijas ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga (*Wolter von Plettenberg*) 10 dukātu monētas aversā (3.2. att.: 1), kas kalta Rīgā, 1523. gadā. Savu sudraba monētu kalšanu fon Plettenbergs uzsāka jau 1513. gadā, pēc lēņa tiesību izpirkšanas no Vācu ordeņa lielmestra, markgrāfa Alberta.

Monētas aversā attēlotais zobens piederīgs 16. gs. sākumā plaši izplatītajam duramajam tipam. Tā asmens veidots šaurs un slaidis. Līdzīgs asmens atrasts Kokneses pilī (3.2. att.: 2). Tam trūkst smailes, iespējams, arī apakšējā daļa. Asmens garums –

²¹⁵ Toll, R., von, Sachssendahl, J. *Est- und Livländische Brieflade*. S. 94.

58 cm, platums – 3 cm, biezums – 0,7 cm. Monētas aversā nav attēlota asmens vidusšķautne. Tātad, līdzīgi kā eksemplārs no Kokneses pils, tas veidots griezumā elipses formas.

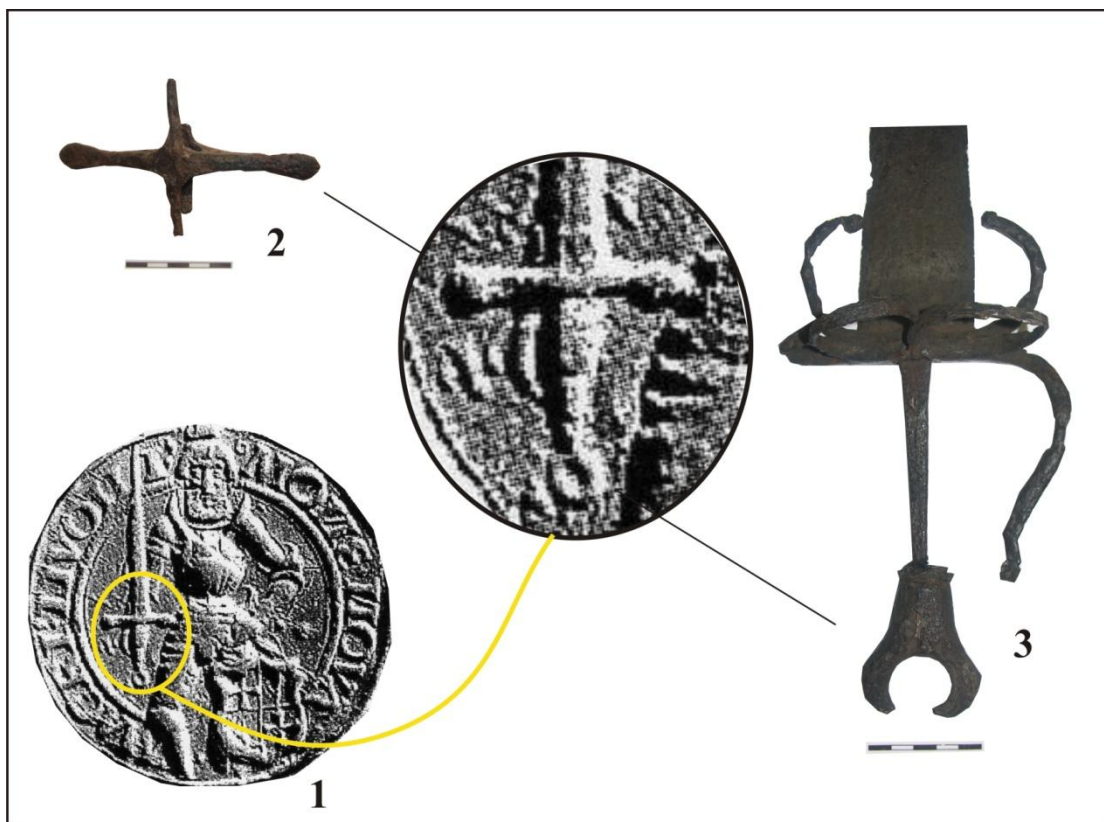
Zobena rokturis paredzēts divroku satvēriem. Roktura šķērsis attēlots taisns, ar paplatinātiem galiem. Tam līdzīgs glabājas Turaidas muzejā (3.2. att.: 3). Abu šķēršu ragi vidusdaļā sašaurināti, savukārt gali paplatināti bumbiera formā. Attēlā uz monētas nav skaidri saskatāma šķērša vidusdaļa. Iespējams, tā veidota līdzīga kā Turaidā atrastajam šķērsim. Tam vidusdaļā veidoti izlaidumi gan uz leju – pret asmeni, gan uz augšu – pret rokturi. Šādi izlaidumi papildus nostiprināja zobenu pārejā no roktura uz asmeni. Šāds zobena attēlojums materiālajā pasaules uztveres modelī semantiski saistāms ar aktīvu jeb uzbrukuma pozīciju.

3.3. att. Svētais Mihaels (Rafēls, eļļas gleznojums uz koka, ap 1504. – 1505. gadu).

Savukārt, kristīgajā semantikā kaujai pacelts zobens visbiežāk saistāms ar erceņģeļa Sv. Mihaela personību (3.3. att.). Katoļu baznīcā Sv. Mihaelam tiek piedēvētas četras lomas. Ar militārismu saistīta viena no tām – Sv. Mihaels tiek uzskatīts par Dieva armijas karavadoni cīņā pret Ļauno garu. Debesu karaspēka

vadītājam triumfējot pār Elles spēkiem, Sv. Mihaelam piedēvēti visi garīgā karavīra tikumi.

3.4. att. Zobenu attēlojums monētās: 1. – Livonijas ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga 10 dukātu monēta, Rīga, 1525. gads (no: Ducmane, K., Vēciņš, Ē. *Nauda Latvijā*. Rīga: Latvijas Banka, 1995. 105. att.); 2. – zobena šķērsis, Turaida (TMR, 22408); 3. – zobena rokturis ar t.s. riņķa pogu, Rīga (RVKM, VRVM, A – 1).

Livonijas ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga (1494.–1535. g.) 1525. gadā sudraba dāldera aversā attēlots mestrs ar zobenu rokā (3.4. att. :1). Fon Pletenberga sudraba dālderis bija pirmās šāda veida monētas Livonijā.²¹⁶ Monētas aversa attēla vēsturiskais konteksts saistāms ar notikumiem 1525. gadā, kad Vācu ordenis Prūsijā tika pārveidots par mantojamu hercogisti. Par tā hercogu kļuva pēdējais lielmestrs, luterticīgais Albrehts Hoencollerns (*Albrecht Hohenzollern*). Fon Pletenbergs tomēr neacceptēja šāda scenārija realizāciju Livonijā. Līdz ar to, pēc Vācu ordeņa likvidācijas, Livonijas ordeņa mestrs atbrīvojās no nominālās atkarības attiecībā pret Vācu ordeņa lielmestru un 1526. gadā tika iecelts par Svētās Romas impērijas pirmu un palika uzticīgs katolicismam. Mestrs savu jauno varas statusu atspoguļoja uz plašākā aprītē esoša priekšmeta – monētas. Monētas aversā mestrs redzams ar labajā rokā kaujai paceltu militārās varas simbolu – zobenu, kreisā roka balstās uz vairoga.

²¹⁶ Ducmane, K., Vēciņš, Ē. *Nauda Latvijā*. 66. lpp.

Iespējams, kristīgā alegorija ar Sv. Mihaela tēlu šajā monētā izmantota, lai uzsvērtu fon Pletenberga nozīmi 16. gs. sākuma karadarbībā pret Krievzemi, kā arī ilgstoša miera perioda iestāšanos pēc tās. Salīdzinot zobena attēlojumu 10 dukātu un dāldera aversos, redzamas dažas atšķirības. Dāldera aversā redzamais zobens aprīkots ar nedaudz platāku, tomēr joprojām duramajam ierocim piederīgu asmeni.

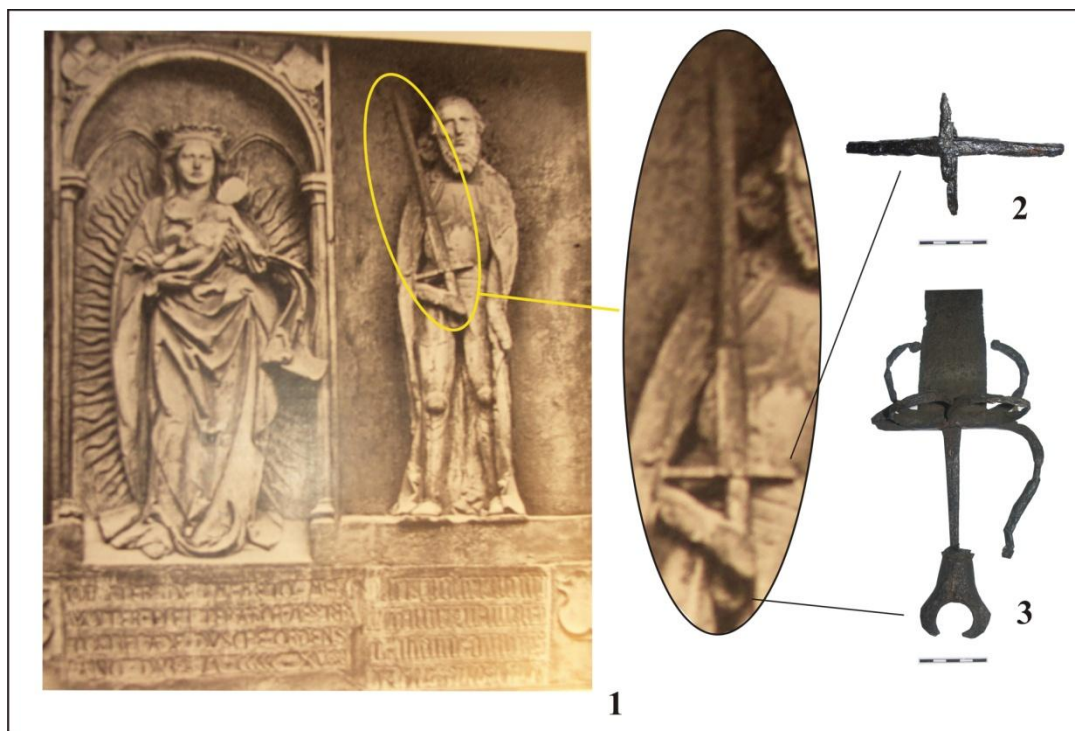
Zobena rokturis no augšas nostiprināts ar reti sastopamu pogu, kas veidota riņķa formā. Skaidri redzams caurlauztais riņķa pogas vidus, ko īpaši izceļ zobena roktura reljefais attēlojums. Zobena šķērsis attēlots taisns, ar paplatinātiem galiem. Pats rokturis paredzēts vienas vai pusotras rokas satvērienam. Riņķa forma rokturu pogu izveidojumā pirmoreiz parādījās t.s. riņķa pogas dunčos. Šī tipa dunči izmantoti no 1350.–1400. gadam.²¹⁷ 16. gs. sākumā riņķa forma atkal parādās t.s. īru tipa zobena roktura izveidojumā – tā augšējā un apakšējā daļā izveidoti caurlauzumi roktura iestiprināšanai.²¹⁸ Šie zobeni bija paredzēti vienrokas tvērienam, to asmeņu garums varēja sasniegt 82,5 cm.²¹⁹ Šāds zobens glabājas Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejā, kur 20. gs. sākumā nonācis kā savrupatradums (3.4. att. :3). Riņķa poga ieovāla, tās apakšdaļā veidota griezumā apaļa uzmava roktura augšgala ievietošanai.

Šī zobena rokas aizsarga izveidojums ir komplicēts, tas neatbilst monētas aversā redzamā zobena šķērsim. Tam analogs ir jau apskatītais šķērsis no Turaidas pils (3.4. att.: 2).

²¹⁷ Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 37.

²¹⁸ Seitz, H. *Blankwaffen: I*. S. 272, Abb. 180.

²¹⁹ Turpat, 276. lpp.

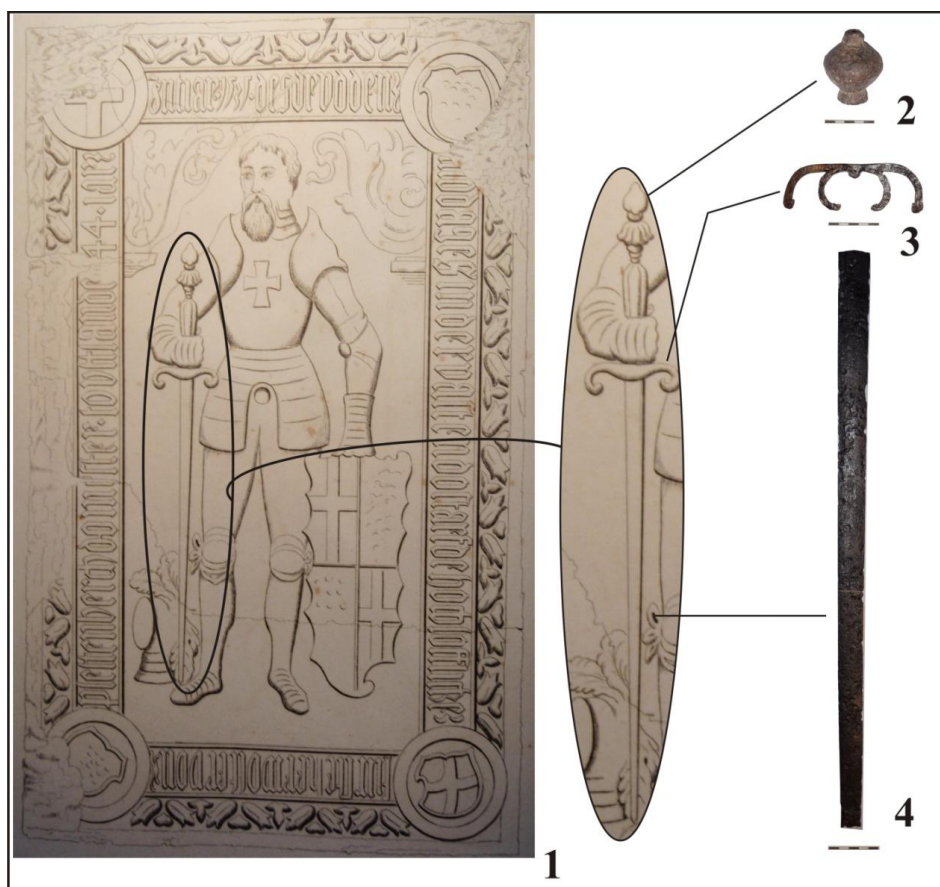

3.5. att. Zobena attēlojums cilnī: 1. – Livonijas ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga cilnis Rīgas pilī, 1535. gads (no: Cielava S. Gotikas posma tēlniecības pieminekļi Latvijā. 31. lpp.); 2. – zobena šķērsis, Sēlpils pils (LNVM, VI, 87 :1056); 3. – zobena rokturis ar t.s. riņķa pogu, Rīga (RVKM, VRVM A – 1).

Līdzīgs zobens atveidots augstcilnī, kurš atradies virs Rīgas pils ieejas vārtiem (3.5. att.: 1).²²⁰ Tā kreisajā pusē attēlota Sv. Jaunava Marija, labajā – fon Pletenbergs. Mestrs attēlots portretisks, bruņās, ar krustu izrotātā mantijā un ar zobenu labajā rokā. Šis augstcilnis veidots pēc mestra nāves 1535. gadā, lai atzīmētu viņa nopelnus ordeņa varas nostiprināšanā un Rīgas pils atjaunošanā.²²¹ Augstcilnī attēlotais zobens piederīgs duramajam tipam, tā rokturis paredzēts divroku satvērienam. Zobena roktura augšdaļā, zem labās rokas plaukstas skaidri redzama riņķa poga ar caurlauztu vidu. Tā analoga jau apskatītajam zobenam no Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja. Zobena šķērsis veidots taisns, bez paplatinātiem galiem. Līdzīgs eksemplārs atrasts Sēlpils pilī (3. 5. att.: 2). Šķērša ragi taisni, tas 16 cm garš. Vidusdaļā šķērsis griezumā taisnstūrveida, galos – apaļš. Šķērša vidū, abpus caurlauzumam, veidoti izlaidumi uz augšu un leju. Augstcilnī attēlotā riņķa poga līdzīga detaļai no jau apskatītā zobena (3. 5. att. :3).

²²⁰ Cielava, S. Gotikas posma tēlniecības pieminekļi Latvijā (pēc literatūras avotiem). Grām.: *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei*. Rīga: 1989. 4.–58. lpp.

²²¹ Turpat.

3.6. att. Zobena attēlojums kapa plāksnē: 1. – Livonijas ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga kapa plāksne Cēsu Sv. Jāņa baznīca, 1535. gads (no: Toll, R., von, Sachssendahl J. *Est- und Livländische Briefflade. Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter*. Taf.10.); 2 – zobena poga, Kurzeme (JVMM, II – 3954); 3 – zobena šķērsis, Kokneses pils (VI, 62 :1061); 3. – zobena asmens, Kokneses pils (VI, 62 :3754).

Pēc nāves mestrs fon Pletenbergs apglabāts Cēsu Sv. Jāņa baznīcā. Turpat uzstādīta mestra kapa plāksne²²² (3.6. att.: 1). Tajā fon Pletenbergs attēlots plākšņu bruņās, bez bruņucepures. Mestra kreisā roka balstās uz vairoga, labajā atrodas zobens, kas vērsts ar smaili uz leju. Šāds zobena novietojums saistāms ar asimetrisko krustu. Tas ir viens no svarīgākajiem simboliem kristīgajā semantikā, kur tiek saistīts ar Kristus triumfu pār nāvi un mūžīgo dzīvi. Savukārt materiālistiskajā pasaules uztveres modelī zobens, kas novietots ar smaili uz leju saistāms ar aizsardzības funkcijām. Kapa plāksnē zobens attēlots visai detalizēti. Zobens ir garš – tas sniedzas mestram līdz pleciem. Skaidri nosakāms tips – tas piederīgs divroku zobenam, kas aprīkots ar *estoc* tipa asmeni. Šādi zobeni parādījās 15. gs. beigās, bet populāri kļuva 16.gs. Kapa plāksnē attēlots vēls eksemplārs. Salīdzinot ar agrajiem duramajiem

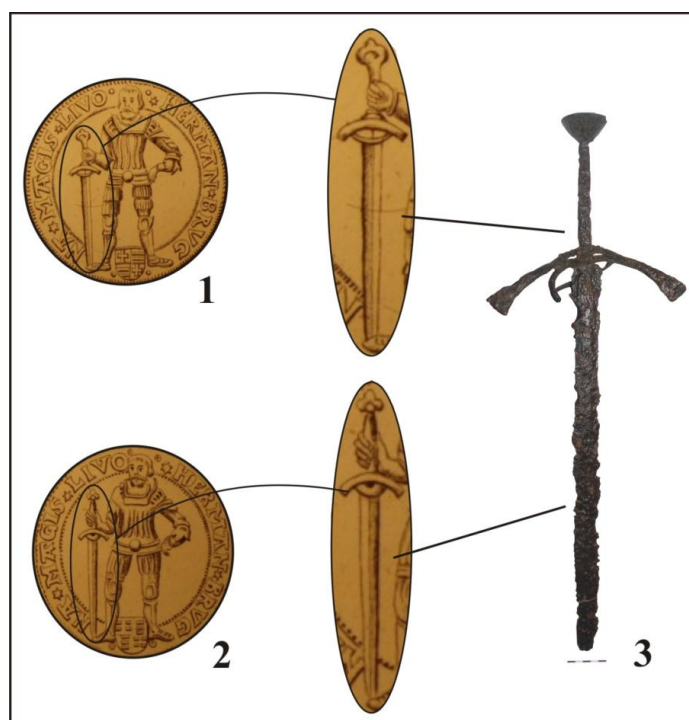
²²² Toll, R., von, Sachssendahl, J. *Est- und Livländische Briefflade*. Taf. 10, S. 47–48.

zobeniem, vēlajiem eksemplāriem asmeņi kļuva šaurāki, rokturis, šķērsis un poga ieguva figurālas formas.

Līdzīga izveidojuma asmens atrasts Kokneses pilī (3.6. att.: 4). Asmenim trūkst smaile, iespējams, arī apakšējā daļa. Asmens garums – 58 cm, platums – 3 cm, biezums – 0,7 cm. Attēlotais asmens ir bez vidusšķautnes, tātad, līdzīgi kā eksemplārs no Kokneses pils, tas veidots griezumā elipses formas.

Attēlotā zobena šķērsis vidusdaļā paplatināts, tā gali atliekti lejup, tādējādi iegūstot veģa formu. Līdzīga izveidojuma šķērsis atrasts Kokneses pilī (3.6. att.: 3). Tā gali pavērsti lejup, pret asmeni, vidusdaļā izvietoti vēl divi, lejup pavērsti ragi ar paplatinātiem galiem. Šķērša vidū jau veidots vidusvairogs, kapa plāksnē attēlotajam šķērsim to aizstāj paplatinājums.

Roktura tveramā daļa veidota profilētas elipses formā. Poga divdaļīga – tās apakšējā daļa veidota lotosa zieda formā. Virs tās izvietota 16. gs. plaši izplatītā bumbiera formas poga. Līdzīga poga atrasta Kurzemē (3.6. att.: 2). Poga veidota griezumā apaļa, tās apakšdaļā izveidots profilēts, trapeces valnis. Attēlā redzamajai pogai tas attēlots kā griezumā apaļš, elipses formas elements. Abu pogu augšējās daļas sašaurinātas, to turpinājums veidots neliela cilindra formā. Šajā pogas elementā iestiprināta roktura augšējā daļa. Iestiprinājumam ir divi varianti. Pirmajā variantā rokturis var būt tikai noķīlēts dobajā cilindra formas elementā. Otrajā variantā roktura augšdaļa ir caurejošs, papildus noķīlējumam cilindrā, roktura augšējais gals atkniedēts pogas augšdaļā.

3.7. att. Zobenu attēlojums monētās: 1. – Livonijas ordeņa mestra Hermana fon Brigeneja (saukta Hāzenkampfa) Tallinā kaltais dālderis, 1536. gads; 2. – Hermana fon Brigeneja (saukta Hāzenkampfa) dālderis, 1540. gads (1. un 2. att. no: Toll, R., von, Sachssendahl J. *Est- und Livländische Brieflade*. Taf. 8: 31 – 32.); 3. – zobens (LgKM, 79).

Livonijas ordeņa mestra Hermana fon Brigeneja (*Hermann von Bruggenei*, alias *Hasenkamp*, amatā no 1535. – 1549. gada) 1536. (3.7. att.: 1) un 1540. gadā (3.7. att.: 2) kaltajos dālderos attēloti zobeni, ko mestrs tur ar smaili uz leju.²²³ Abi eksemplāri attēloti ļoti līdzīgi. Vienīgi 1536. gadā kaltā dāldera attēlojumā zobena aprisēs jaušama neliela stilizācija. Abi zobeni piederīgi divasmeņu eksemplāriem, to rokturi paredzēts divroku satvēriem. Zobenu asmeņi gari – attēlā tie sniedzas no mestra pēdas līdz viduklim, tie tipiski 16. gs. pirmās puses zobeniem. Savukārt, šī perioda zobeniem netipisks ir attēloto eksemplāru roktura detaļu izveidojums. Poga trīsdaļīga, šķērsis liekts uz leju, ar paplatinātiem galiem. Šķērša vidū izvietots vidusgredzens. Nosacīta līdzība attēlotajām detaļām saskatāma ar Rēzeknes apkārtnē atrastā zobena roktura izveidojumā (3.7. att.: 3). Tā poga veidota segmenta formā, šķēršim paplatinātie gali paliekti uz leju. Visiem trim zobeniem kopīgs ir šķērša vidusgredzens.

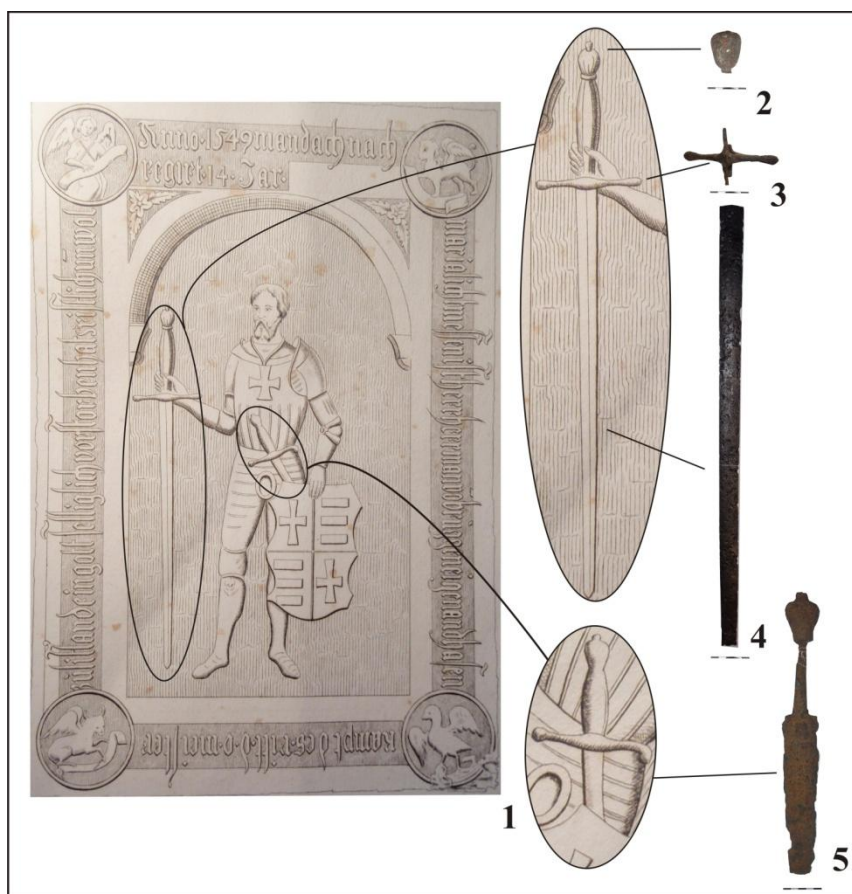
Par iedvesmas avotu šo zobenu izgatavotājiem kalpoja vikingu periodā plaši izplatītie zobeni.²²⁴ To rokturiem veidota trīsdaļīga poga, šaurs šķērsis ar lejup liekiem, nereti galos paplašinātiem ragiem. Zviedru pētnieks Petersens šādus zobenu iedalījis L un t.s. „dāņu” tipā,²²⁵ britu pētnieks E. Oukšots – VI un VII tipos.²²⁶

²²³ Toll, R., von, Sachssendahl, J. *Est- und Livländische Brieflade*. Taf. 8: 31–32, S. 244.

²²⁴ Smith, O. Herleitung des Claymore vom Wikingschwert. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Berlin, 1937–1939, Bd.15, S. 25–27.

²²⁵ Smith, O. *Herleitung des Claymore vom Wikingschwert*. – Abb. 2., S. 26.

²²⁶ Окшотт, Э. *Археология оружия*. С. 160.

3.8. att. Zobena attēlojums kapa plāksnē: 1. – Livonijas ordeņa mestra Hermana fon Brigeneja kapa plāksne, 1549. gads (no: Toll, R., von, Sachssendahl J. *Est- und Livländische Brieflade*. Taf.11.); 2. – zobena roktura poga, Kurzeme (JVMM, II – 3954); 3. – zobena šķērsis, Turaida (TMR, 22408); 4. – zobena asmens, Kokneses pils (LNVN, VI, 62 :3754); 5. – fragmentārs zobens, Rīga, Šķūņu iela (RVKM, VRVM, 24110).

Nākamā Livonijas ordeņa mestra Hermana fon Brigeneja (miris 1549. g.) kapa plāksnē attēlots bruņās tērpts mestrs ar divroku zobenu rokā (3.8. att.: 1).²²⁷ Zīmīgi, ka vēl viens zobens ir piestiprināts mestra vidukļa labajā pusē. Šeit tiešā veidā izpaužas zobena attēlojuma simbolisms 16. gs. mākslā. Divroku zobens attēlots pārspīlēti lielā mērogā – mestra augumā. Tomēr liela uzmanība zobena attēlojumā pievērsta detaļām. Skaidri saskatāma iezīmēta asmens vidusšķautne. Līdzīgs zobena asmens atrasts Kokneses pilī (3.8. att. :4). Atšķirībā no attēlotā, eksemplārs no Kokneses pils veidots griezumā elipses formas. Reti sastopama ir attēlotā zobena asmens smaile – tā veidota plata vienādmalu trīsstūra formā. Savukārt, trīs Latvijā atrastās *estoc* tipa zobenu smailes veidotas ievāli šauras.

Zobena šķērsis taisns, ar paplatinātiem galiem. Līdzīgs šķērsis attēlots jau apskatītajā mestra fon Pletenberga 1525. gada 10 dukatu monētā. Pēc izveidojuma tuvs šķērsis atrasts Turaidas pilī (3.8. att.: 3).

²²⁷ Toll, R., von, Sachssendahl, J. *Est- und Livländische Brieflade*. Taf. 11–32, S. 49.

Roktura tveramā daļa veidota profilētas elipses formā. Roktura poga piederīga bumbiera formā izgatavotajiem eksemplāriem. Līdzīgas 16. gs. rokтура poga kā savrupatradums atrasta Kurzemē (3.8. att.: 2). Jāatzīmē, ka 16. gs. zobeniem raksturīga rokтура, šķēršu un pogu formu daudzveidība, kas uzskatāmi parādās to attēlojumos abu mestru kapa plāksnēs. Tas saistīts ar Eiropas ieroču darbnīcu specifiku, no kurām katra centās niansēti izstrādāt ieroču formas. Tādējādi kopš 16. gs. lietošanā ienāca stipri atšķirīgi eksemplāri.

Zobens, kas piestiprināts pie mestra bruņām, attēlots kā bruņojuma komplekta sastāvdaļa. Tā attēlojums saistīts ar reāli liētu priekšmetu, vienlaicīgi pildot arī bruņas tērpta militārās elites pārstāvja aksesuāra funkciju. Tomēr zobena attēlojuma īpatnības atstāj to otrajā plānā aiz attēlā dominējošā divroku eksemplāra. Pie bruņām piestiprinātais zobens attēlots daļēji. Pilnībā redzams ir viss rokturnis, savukārt asmens saskatāms tikai daļēji. Aptuveni 2/3 no asmens kopējā garuma aizsedz heraldiskais vairogs, ko mestrs tur kreisajā rokā. Tāpat, šī eksemplāra attēlojums ir shematiskāks.

Salīdzinot redzamo zobena daļu ar mestra ķermeņa proporcijām, secināms, ka tēlnieks iecerējis attēlot *estoc* tipa zobena īso variantu. Tāds 15. gs. otrajā pusē tika radīts Šveicē, īpaši iecienīts birģeriskajā vidē tieši dēļ saviem salīdzinoši nelielajiem izmēriem.²²⁸ Šāda tipa fragmentārs zobens atrasts Rīgā, Šķūņu ielā (3.8. att.: 5). Zobena rokтура daļa 12 cm gara. Asmens nolauzts, tas saglabājies 20,2 cm garumā, tā platums pie pārejas uz rokturni 4,7 cm, lūzuma vietā – 2,7 cm, asmens biezums – 0,6 cm. Asmens veidots divpusīgs, bez gropes, griezumā – rombveida. Pēc minētajiem izmēriem secināms, ka zobena rokturnis bijis paredzēts vienrokas tvērienam, tā asmens garumā nav pārsniedzis 80 cm.

Lai gan attēlotā zobena rokturnis ir redzams, tam nav atsevišķi izdalīta poga un tveramā daļa, tās veido it kā vienotu detaļu. Toties ir nodalīts šķērsis un asmens daļa. Attēlotā zobena poga līdzīga eksemplāram no Šķūņu ielas. Šis zobens saturēja pogu, kas veidota griezumā astoņskaldņota tādas raksturīgas 16. gs. pirmās puses zobeniem.²²⁹ Specifisks ir šķērša attēlojums – tā labā raga paplatinātais gals atliekts uz leju vai uz sāniem, savukārt kreisais taisns. Pamatā attēlotais šķērsis līdzīgs jau apskatītajam eksemplāram no Turaidas.

Tomēr abu ieroču – divroku un īsā *estoc* zobena attēlojums Hermana fon Brigeneja kapa plāksnē nav tikai tēlnieka vēlme uzsvērti atributēt ordeņa mestra

²²⁸ Müller, H. *Albrecht Dürer: Waffen und Rüstungen*. S. 43–46.

²²⁹ Dolínek, V., Durdík J. *Historische Waffen*. Abb. 115, S. 100.

militāro varu. Ordeņa mestrs, bruņinieks, turīgs muižnieks vai pilsētnieks, kas vienlaicīgi nēsāja abus šos atšķirīgo kaujas funkciju ieročus, bija 16. gs. vidus Livonijai pilnīgi ierasta aina. Šādus gadījumus apraksta Renners, „Livonijas hronikā” tēlojot muižnieku kāzu norisi Livonijas pilsētās – kāzās notikusi pārmērīga alus dzeršana un „tam, uz kura veselībām dzēra, bija jādara tas pats, ja negribēja dabūt ar īsu zobenu sānos”.²³⁰ Šī ir norāde uz īsā *estoc* tipa zobena kā duramieroča izmantošanu dūru cīņas attālumā. Pēc pāris rindiņām autors apraksta divroku zobena kā cērtamieroča lietošanu: „Kad visi bija galīgi apdzērušies, tad sākās kaušanās ne tikai uz ielas un priekšnamā, bet arī ģildes namā, sievu un jaunavu klātbūtnē, ka bija jāmeklē glābiņš uz augstiem galdiem un soliem. Laida darbā smagus kaujas zobenus (vācu – *Rüting*), kurus varēja cilāt tikai ar abām rokām, un dažam labam pāršķēla galvu vai nocirta roku, un ārstiem bija darba visu nakti un dienu.”²³¹

Konfrontējot Livonijas hronikas ziņas ar mestra fon Brigeneja kapa plāksnē redzamo, jāsecina, ka attēlotais ieroču konteksts – vienlaicīga nēsāšana un no tās izrietošās atšķirīgās funkcijas – atbilst rakstītajā avotā minētajai zobenu izmantošanai. Svarīgi, ka šīs ziņas atbilstīgas arī vēsturiskajai realitātei, kuru mūsdienās pārstāv vienīgie tās tiešie liecinieki – ieroči. To pierāda divroku un īsā *estoc* tipa zobenu izmēru attiecības, kā arī atšķirības asmeņu un rokturu izveidojumos, kas noteica atšķirīgas šo ieroču funkcijas.

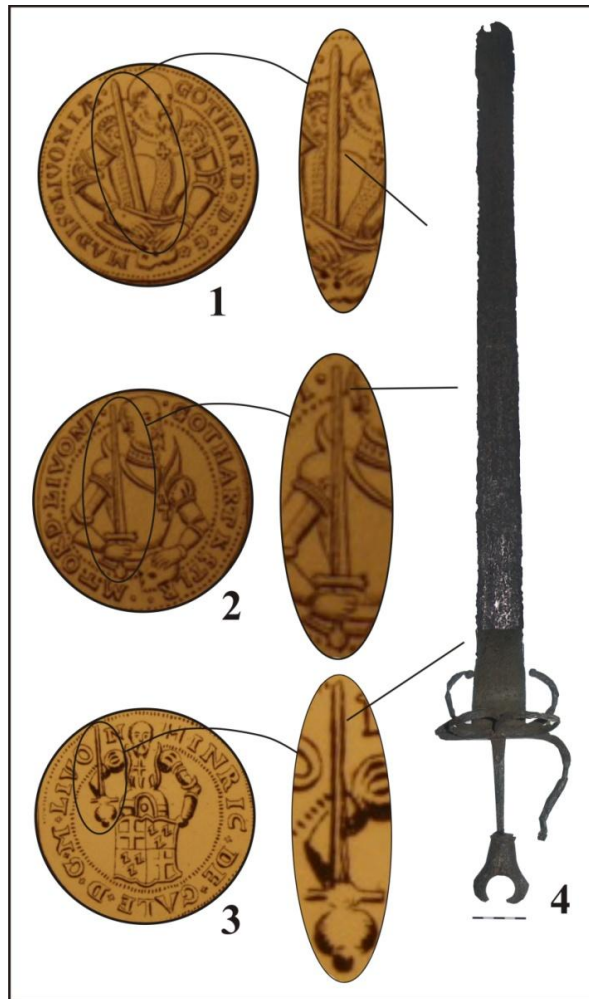
Zobeni ar platu asmeni attēloti divos Livonijas ordeņa mestra Gotharda Ketlera (*Godthartt Kettler*, amatā no 1557.–1561. gadam) guldeņu un Henriha fon Galena (*Heinrich von Galen*, amatā no 1551.–1557. gadam) pusmarkas aversos (3.9. att. :1 – 3).²³² Lai gan pirmajā un trešajā monētā zobena attēlojums visai shematisks, ir skaidrs, ka tajās nav attēloti garie divroku zobeni. Visi trīs eksemplāri pieder cērtamajiem zobeniem.

Attēlotajiem zobeniem līdzīgs ir jau apskatītais eksemplārs, kas glabājas Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejā (3.9. att. :4). Tā asmens veidots griezumā elipses formas, noapaļotais gals liecina par ieroča cērtamo funkciju.

²³⁰ Rusovs, B. Livonijas kronika. 58. lpp.

²³¹ Turpat.

²³² Toll, R., von, Sachssendahl, J. *Est- und Livländische Brieflade*. Taf. 2: 17–18; 5: 47, S. 236, 240.

3.9. att. Zobenu attēlojums monētās: 1. – Livonijas ordeņa mestra Gotharda Ketlera zelta guldenis; 2. – Livonijas ordeņa mestra Gotharda Ketlera zelta guldenis, 1557. gads; 3. – Livonijas ordeņa mestra Henriha de Galena Rīgā kaltā pusmarka (1–3 att. no: Toll, R., von, Sachssendahl J. *Est- und Livländische Brieflade*. Taf.2: 17 – 18; 5: 47.); 4. – zobena rokturis ar t.s. riņņa pogu, Rīga (RVKM, VRVM, A – 1).

Pāvesta Klementa V sūtņa un inkvizitora Livonijā Franciska no Moliano 1312. gadā sastādītajā izmeklēšanas protokolā šķēpi minēti kā tālcīņas ieroči. Šāds to lietojums aprakstīts Livonijas ordeņa izcīnītās aplenkuma kaujās, gan aizsargājot nocietinājumus, gan uzbrūkot tiem. Šķēpi kā tālcīņas ieroči izmantoti Livonijas ordeņa Rīgas pils aizsardzībā pret rīdzinieku karaspēku 14. gs. sākumā: „Tāpat, jo tam pašam, viņš teica, ka bijis skaidri redzams, ka minētie brāļi esot nogalinājuši kādu Rīgas pilsoni, bet vai no minētās pils raidītie šķēpi un bultas bija ievainojušas arī citus, viņš nezina.”²³³ Šķēpu lietošana tālcīņas apstākļos uzbrukumā aprakstītas ordeņa īstenotajā Rīgas aplenkumā 14. gs. sākumā: „Tāpat, jo pilsētu [...] vācbrāļi naidīgi un ārkārtīgi cietsirdīgi uzbrukuši minētai pilsētai no visām pusēm ar metamām

²³³ *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā / tulkojis Ēvalds Mugurēvičs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 231. lpp.*

mašīnām, bultām, šķēpiem, akmeņiem un citiem rīkiem.”²³⁴ Kā secina avota komentāru autors, arheologs Ēvalds Mugurēvičs, šķēpi uz pilsētu mesti no aplenkumtorņiem.²³⁵ Jāatzīmē, ka šķēpu lietošana tālcīņā nav raksturīga 14.–16. gs. karošanas tradīcijām. Savukārt, līdz 13. gs. vieglie iedzītņi šķēpi bija iecienīts tālcīņas ierocis kaujas ievaddaļā.²³⁶ Tālcīņai 14. gs. piemērotākie bija A un B tipa iedzītņa šķēpu gali – tādi atrasti ne tikai vietējo iedzīvotāju apbedījumos, bet arī Dinaburgas, Ikšķiles, Lokstenes un Mārtiņsalas pilīs (skat. nodaļas „Duramieroči” apakšnodaļu „Šķēpi”).

Par šķēpu lietošanu ziņas sniedz kāds Rīgas pilsētas arhīvā uzglabājies Rīgas prāvesta raksts rātei 1475. gada 30. septembrī, kurā viņš lūdz dot pilsētai rīkojumu savam muižkungam sodīt pilsētas zemniekus. Pēdējie „pretēji Dievam un tiesībām un veciem ieradumiem ikdienas zvejo mūsu ūdeņos pie mūsu Doles pils”.²³⁷ Tālāk rakstā teikts, ka Zemgales krasta zemnieki ar 20 zirgiem, jāšus un kājām, apbruņoti vairogiem un šķēpiem”, uzbrukuši prāvesta muižkungam, piekāvuši un ievainojuši to līdz nāvei, paziņodami, ka – ja viņiem neļaušot Daugavā zvejot – viņi atgriezīsies daudz stiprāki un nodedzināšot Doles pili līdz ar muižu.²³⁸ Šis avots izceļ šķēpa kā ieroča funkcijas – fakts, ka zemnieki bijuši apbruņoti ar vairogiem un šķēpiem liecina par šķēpa atrašanos bruņojuma komplektā, kur tas pildījis uzbrukuma, bet vairogs – aizsardzības ieroča funkcijas. Par šķēpu lietošanu Brēmenes notārs Johans Renners rakstīja savā deviņu sējumu vēsturē aprakstot Livonijas kara norisi 1558. gadā – Cēsu šafers devās pret krievu karaspēku kopā ar 105 zirgiem, 500 latviešu karavīriem un 8 lielgabaliem, pie kam latvieši bijuši ietērpti bruņās ar šķēpu rokās.²³⁹ Par šo dienesta formu Rennera hronikā rodama ziņa, ka vācu vara 16. gs. iesauca katru trešo ieročus nest spējīgo vīru jāšus ar kājām, pie kam katrs no šiem zemniekiem – karavīriem bijis apbruņots ar pīķi (t.i., šķēpu) un bruņukreklu.²⁴⁰ 1583. gadā poļu karaspēka ziņotājs Oborskis, ziņojumā par Piltenes karaspēku, kas devies pretī poļiem rakstīja „(karaspēkā) bija 80 vācu jātnieku, 30 apbruņotu kājnieku karakalpu, 400 latviešu strēlnieku, no kuriem daļa bija apbruņota arī ar šķēpiem un daļa ar zemnieku

²³⁴ *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā.* 251., 271. lpp.

²³⁵ Turpat, 411. lpp.

²³⁶ Atgāzis, Atgāzis, M. Dzelzs iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm Latvijā. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (red.). *AE, 11.* Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1974. 166. lpp.

²³⁷ Švābe, A. *Straumes un avoti: III.* New York: Pilskalns, 1965. 59. lpp.

²³⁸ Turpat.

²³⁹ Švābe, A. *Latviešu zemnieks 16. gs. historiogrāfijā.* 42. lpp.

²⁴⁰ Švābe, A. *Straumes un avoti: III.* 59. lpp.

ieročiem”.²⁴¹ Tātad secināms, ka zemniekiem bez šķēpa ir bijuši arī citi ieroči, kurus šis ziņotājs nav minējis. Tie varēja būt iepriekšējā nodaļā aprakstītās kaujas spriguli, dakšas, izkaptis un dunči.

3.10. att. Sv. Georgs un pūķis (Rafēls, eļļas gleznojums uz koka, ap 1504. – 1506. gadu)

Šķēpi ikonogrāfiskajos avotos attēloti biežāk nekā zobeni. Kristīgajā pasaules uztveres modelī šķēpa semantika saistīta ar Svētā Georga tēlu (3.10. att.). Viduslaiku sabiedrībā karošana bija ierasta sociālā prakse. Sabiedrības pasaules uztverē dominēja kristīgās apziņas koncepti, kuros Sv. Georgs tika asociēts ar karavīru un mocekli. „Zelta leģenda” vēsta par Sv. Georga cīņu ar pūķi. Nezvērs mitis Lībijā, pie Silēnu ezera, katru dienu tas notiesājis divas aitas. Kad pietrūcis aitas gaļas, pūķis pieprasījis jaunavas, nelaimīgās izlozētas no vietējā ciemata. Cīņā pret nezvēru bojā bija gājušas vairākas armijas, līdz šajā novadā ieradās Sv. Georgs. Viņš skumjo stāstu dzirdēja dienā, kad loze bija kritusi princesei. Sv. Georgs devās cīņā un pieveica pūķi ar vienu šķēpa dūrienu. Pēc cīņas Sv. Georgs noturēja sprediķi un kristīja visu ciemu. Karalis dāsni atalgoja varoni, taču Sv. Georgs šīs dāvanas izdalīja nabagajiem un aizjāja prom. Leģendas galvenais varonis sevī atspoguļoja kristīgā varoņa izpausmes un uzvedības standartus – ieroču nēsāšanas tiesības, sieviešu aizsargāšana, cīņa pret ļaunumu, ticības aizstāvība un devīgums pret nabagiem. Līdz ar to leģenda par Sv.

²⁴¹ Dunsdorfs, E. *Mūžīgais latviešu karavīrs*. Melbourne, 1966. 129. lpp.

Georgu radīja viduslaiku karavīra ideāltēlu, ko sevī iemiesoja bruņinieks. Sv. Georgs bija arī kavalēristu aizbildnis. Viņa kults Baznīcā īpaši populārs kļuva pēc 10. gs. Rietumeiropas bruņniecības ideoloģijas apogejā – 15. gs. laikā – Sv. Georga diena Baznīcā bija tikpat nozīmīga, kā Ziemassvētki.

Šķēpu attēlojums visbiežāk ir shematisks. Reti sastopamajos šī ieroča detalizētajos attēlos saskatāms šķēpa gals, kas aprīkots ar romba formas lapu, tā iekātojuma veids nav nosakāms.

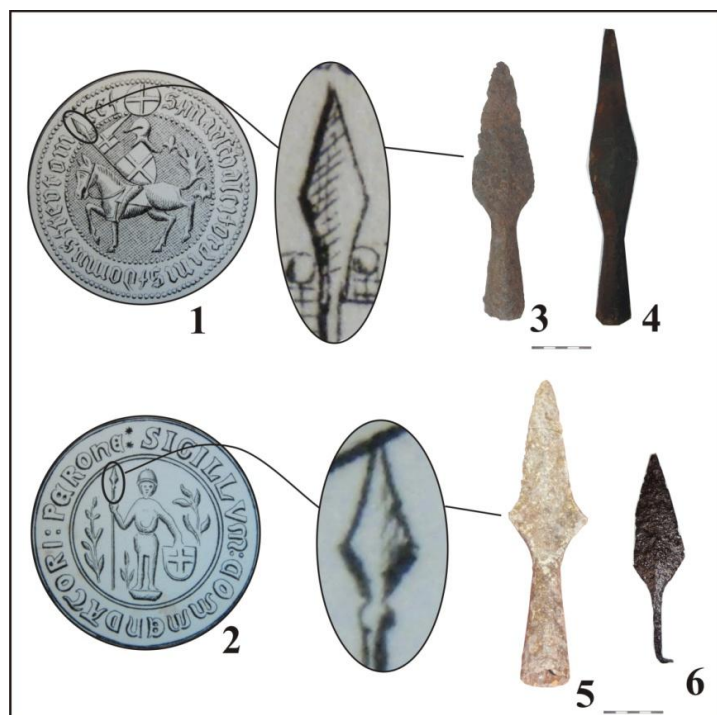
3.11. att. Marijas karogs – Vācu ordeņa lielmestra kaujas standarts, 15. gs. pirmā puse (no: Toll, R., von, Sachssendahl, J. *Est- und Livländische Brieflade*. Taf. 7: 1b.).

Mazāk zināms ir Sv. Maurīcijs, kas ir infantērijas karavīru, zobenu kalēju un armiju aizgādnieks. Šis svētais attēlots Vācu ordeņa karavadoņa kaujas standartā (3.11. att.).²⁴² Tradicionāli par ordeņa karavadonis bija lielmestra, taču tā prombūtnes gadījumā šos pienākumus pildīja landmaršals. Šis karogs ticis pazaudēts Vācu ordeņa karaspēka sadursmē ar poļiem pie Dambki ciema 1431. gada 13. septembrī, pie Veras (Verissas) upes. Kaujā kopā ar karogu tika sagūstīts Vācu ordeņa landmaršals Verners fon Neselrode, viņš atbrīvots 1434. gadā.²⁴³ Standarta gals aprīkots ar šķēpa uzgali, kam darba daļu veido romba formas lapa. Pārejā uz uznavu izveidots šādiem nolūkiem paredzētajiem šķēpa galiem tipiskais valnītis. Līdzīgas formas šķēpa gals atrodas arī Sv. Maurīcija turētā ieroča galā. Jāatzīmē, ka šis noteikti nav pirmais Vācu ordeņa karoga zaudēšanas gadījums kaujā. Šāds gadījums fiksēts arī 1279. gadā notikušās Aizkraukles kaujas aprakstā – lietuvieši nolaupīja Marijas karogu, pie kam karodznieks bruņinieks Heinrihs Tīzenhauzens (*Henrich von Tiesenhausen*) ticis

²⁴² Toll, R., von, Sachssendahl, J. *Est- und Livländische Brieflade*. Taf. 7: 1b, S. 44.

²⁴³ Turpat, 7 :1b tab., 45. lpp.

nogalināts.²⁴⁴ Par kaujas karoga lietošanu ziņas sniedz Rennera hronika. 1559. gada 22. oktobra kaujas pie Tērbatas aprakstā minēts, ka “kaujā ar krieviem tie notriekuši kuršu zemnieku karodznieku no zirga. Viņš ar karogu patvērās mežā un otrā dienā neskarts ieradās nometnē.”²⁴⁵

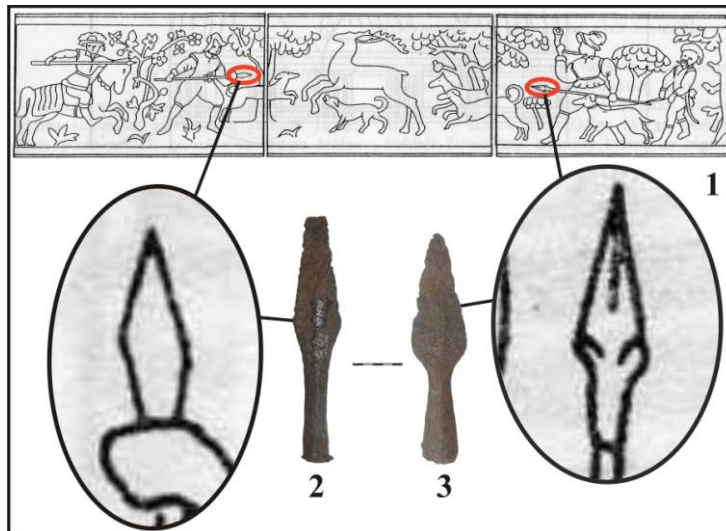

3.12. att. Šķēpu attēlojums monētās: 1. – Vācu ordeņa maršala amata zīmogs, 1423. gads; 2. – Sv. Maurīcija attēlojums zīmogā 1461. – 1525. gads (1-2 att. no: *Toll, R., von, Sachssendahl J. Est- und Livländische Brieflade. Taf.6: 4, 14: 44.*); 3. – uznavas šķēps, Tukuma apkārtnē (TMNM, 1724); 4. – uznavas šķēps, Valmieras pilsēta (CM, 6139); 5. – uznavas šķēps, Daugavpils apkārtnē (DNM); 6. – iedzītņa šķēps, Ikšķiles pils (LNVM, VI, 129 :187).

Detalizēti šķēpa gala attēli vairāk sastopami sākot ar 15. gs. pirmo pusi. 1423. gada Vācu ordeņa maršala zīmoga nospiedumā šķēpu rokās tur jātnieks (3.12. att. :1). Jāpiezīmē, ka zīmogu attēlos šķēpa gala iekātojuma veidu – uznavas vai iedzītņa – nav iespējams noteikt. Tāpēc konkrētus piemērus katram zīmoga nospiedumam no arheoloģiskā materiāla nevar dot. Tomēr pret smaili stiepta romba formas lapa ir izplatītākā 13.–16. gs., ar tādu aprīkotie iedzītņa šķēpi, apaļās, skaldņotās un daļēji skaldņotās uznavas šķēpi sastopami visu periodu, atrasti daudzos arheoloģiskajos pieminekļos.

²⁴⁴ Rusovs, B. *Livonijas kronika*. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926. 30. lpp.

²⁴⁵ Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture, 1500 –1600*. 134. lpp.

3.13. att. Šķēpu attēlojums krāsns keramikā: 1. – Kuldīgas pils krāsns medību frīze, 16. gs. otrā puse (no: Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilīs: 15. gs. beigas – 18. gs. sākums*. Rīga: LVI apgāds, 1996. 52. att.); 2. – B 1 varianta šķēpa gals, Jēkabpils apkārtnē, 15. – 16. gs. (JkNM, 1476); 3. – B 1 varianta šķēpa gals, Tukuma apkārtnē, 15. – 16. gs. (TMNM, 1724).

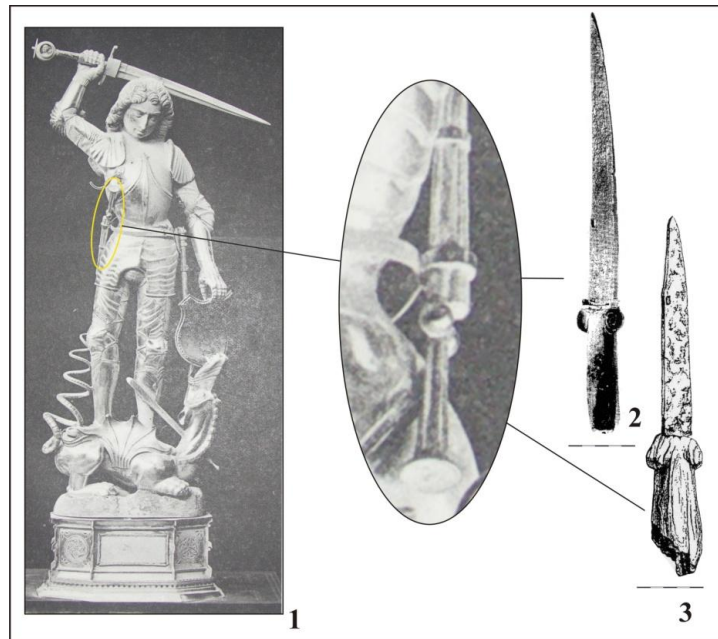
Ieročus lietoja ne tikai kaujā, bet arī medībās. Kuldīgas pils 16. gs. beigu krāsns frīzē redzama medību aina, kurā visai detalizēti attēloti vairāki uznavas šķēpu gali, kam lapa veidoti pret smaili stiepta romba formā.²⁴⁶ Šāds attēlojums atbilst arheoloģiski atrastajiem skaldņotās vai apaļās uznavas šķēpu galiem, kas 15.–16.gs. bija plaši izplatīti Latvijas teritorijā. Ikonogrāfiskais avots liek secināt, ka medībām izmantoti ne tikai iedzītņi, bet arī uznavas šķēpi ar romba formas lapu.

Nozīmīgas ziņas par šķēpu lietošanu sniegtas Rennera hronikā. Aprakstot 1558. gada Cēsu šafera došanos uz Paidi, hronists min karaspēkā iesaukto latviešu (viduslejasvācu – *Litten*) bruņojumu – krūšu un muguras bruņas un šķērša šķēpus²⁴⁷ (viduslejasvācu – *knevelspete*, vācu – *Knebelspieß*). Šāda ieroči parasti izmantoti medībās (4.4.7. att.: 4 b, d), lai gan bija pietiekoši dārgi – 1564. gadā seši šķērša šķēpi Livonijā maksāja trīsarpus dālderus, t.i., tikpat, cik zirgs.²⁴⁸

²⁴⁶ Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilīs: 15. gs. beigas – 18. gs. sākums*. Rīga: LVI apgāds, 1996. 52. att., 59. lpp.

²⁴⁷ Dunsdorfs, E. *Mūžīgais latviešu karavīrs*. Melburna: Ģenerāļa Kārļa Goppera fonds, 1966. 124. – 125. lpp.

²⁴⁸ Turpat, 125. lpp.

3.13. att. Šķēpa attēlojums statuetē: 1. – Rīgas Melngalvju biedrības galda statuete „Sv. Georgs cīņa ar pūķi”, Rīga, 1507. gads (no: Katalog der Rigascher culturhistorischen Ausstellung. Riga: Müllersche Buchdruckerei, 1883. Taf. 5.); 2. – nieru duncis, Cēsu pils (LNVM, VI, 213 :3371); 3. – nieru duncis, Cēsu pils (LNVM, VI, 213 :3525).

Melngalvju biedrībai kādreiz piederējušā statuetē redzama Sv. Georga cīņa ar pūķi. Viņš tur cirtienam paceltu divroku zobenu, labajā pusē pie jostas tam makstī atrodas duncis. Statuete gatavota 1507. gadā. Bez niansēti attēlotā divroku zobena stājfigūrā labi saskatāms arī otrs bruņinieku iecienīts tuvcīņas ierocis – nieru duncis. Viduslaikos Ziemeļ- un Rietumeiropā labi pazīstamo nieru dunču Latvijas atradumi nāk no Sēlpils un Āraišu pils, bet visvairāk – 17 eksemplāri atrasti Cēsu pilī, kur tie datēti ar 16. gs. Nieru dunča no viengabala koka, metāla vai kaula izgatavotā roktura apakšdaļā atrodas divi nierveida izvīrējumi, rokturi uz augšgalu ir taisni vai nedaudz paplatināti, bieži noslēdzoties ar dekoratīvu metāla cepurīti. Starp rokturi un masīvo, visbiežāk – vienpusīgi asmeni stiprināti metāla šķērši, kas kalpo pretinieka ieroča asmens uztveršanai. Papildus ziņas par šo dunču kā ieroču lietošanu sniedz Cēsu pils trīs dunči, kuru smailes gals ir divpusīgi noplacināts – tas norāda uz to lietošanu bruņu caurduršanai. Nieru dunči kalpojuši kā otrs rokturierocis aiz zobena – t. s. mizerikordijs – tuvcīņas ierocis, lai uzvarētajam pretiniekam iedurot bruņu starpā, bruņinieks dotu t.s. žēlastības dūrienu. Artefaktu datējumu un lietojumu uzskatāmi apstiprina arī Svētā Georga statuete.

Rakstītie avoti sniedz arī par citiem ieročiem. Tā, Vācu ordeņa 1399. – 1409. gada uzskaites (inventāra) grāmatā cita bruņojuma starpā minēti arī seglu jeb īskāta cirvji – „Par nelietoto apbruņojumu, kurš 1404. gadā izgatavots Gotlandē, tiek

noteikts: bruņas, vairogi, divi šķēpi un seglucirvis. 1406. gadā bija iegādāti 26 seglu cirvji.”²⁴⁹ Tieši 15. gs. cirvjus dēļ to efektīvajām bruņu caurciršanas spējām iecienījusi bija smagi bruņotā kavalērija kā arī bruņinieku turnīru dalībnieki.

Vācu ordeņa 1492. gada noteikumu 17. paragrāfs, dažu Zemgales novadu iedzīvotājiem aizliedz pārdot lietuviešiem zirgus, stopus, bises un citus ieročus.²⁵⁰ Šis Vācu ordeņa noteikumu 17. paragrāfs ir arī liecība, ka vēl 15. un 16. gs. Zemgales novada iedzīvotāji nebija zaudējuši ieroču tiesības, ja viņu īpašumā atradās tāds ieroču daudzums, ka daļu no tiem viņi vēl spēja realizēt.

Svarīgas ir rakstīto avotu ziņas par tuvciņas ieroču galvenās izejvielas – metāla apriti un vērtību. Pēc 13. gs. beigām Latvijā krasi samazinājās ieročiem nepieciešamā melnā metāla ražošana, šī nozare lielā mērā kļuva par vācu metālapstrādātāju priekšrocību.²⁵¹ Lielo administratīvo centru tuvumā galvenokārt darbojās vācu tautības kalēji, taču attālāk no šiem centriem kala lauku kalēji, pārsvarā vietējas izcelsmes. Šie kalēji apgādāja vietējos iedzīvotājus ar visai deficīto materiālu – dzelzi un tā izstrādājumiem. Vietējo iedzīvotāju apgāde ar ieročiem pēc krusta karu beigām Latvijas teritorijā, no 14.gs. atradās pārsvarā ordeņa rokās.²⁵² Savukārt 1532. gadā vācu vara panāca lēmuma pieņemšanu, kas zemniekiem un lauku kalējiem aizliedza tirgoties ar daudzām precēm, arī ar dzelzi.²⁵³ Tomēr tirdzniecība ar šo deficīto materiālu turpinājās nelegāli, kas to sadārdzināja – piemēram, 16.gs. vidū par vienu cirvi bija jādod viens zirgs.²⁵⁴

Secināms, ka rakstīto avotu ziņas par tuvciņas ieročiem, to izgatavošanu un izmantošanu ir visai skopas. Šīs ziņas sniegtas pastarpināti, aprakstā tikai pieminot ieročus kāda vēstures notikumā kontekstā.

Izmantojot ikonogrāfiskās analīzes metodes, iespējams spriest par arheoloģiski atrasto fragmentāri saglabājušos eksemplāru izmēriem un dažādu to detaļu izveidojumu. Tāpat iespējams atrast reālus modeļus ikonogrāfiskajos avotos attēlotajiem ieročiem.

Kā parādīja iepriekšējie piemēri, ikonogrāfiskajā materiālā visbiežāk attēloti zobeni un šķēpi. Šie ieroči attēloti militārpersonu – ordeņa mestru un bruņinieku

²⁴⁹ Jähns, M. *Entwicklungsgeschichte der Alten Trutzwaffen*. Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1899. S. 144.

²⁵⁰ Dunsdorfs, E. *Mūžīgais latviešu karavīrs*. 129. lpp.

²⁵¹ Anteins, A. *Par melno metālu ražošanu un apstrādāšanu Latvijas PSR teritorijā no 13. gs. beigām līdz 18. gs. sākumam*. Rīga: Rīgas Politehniskais institūts, 1962. 5. lpp.

²⁵² Švābe A. *Straumes un avoti: III*. 59. lpp.

²⁵³ Turpat, 2. lpp.

²⁵⁴ Turpat, 12. lpp.

attēlos – kapu plāksnēs, zīmogu nospiedumos, monētās. Tie parādās kā šo personu sociālā statusa, varas un amata simboli.

Ieroči atspoguļoti arī kā valdnieku atribūti. Precīzāks ieroču atveidojums sastopams kapu plāksnēs, monētās, statuetēs, savukārt zīmogu nospiedumos ieroči pārsvarā gadījumu attēloti shematiski. Jāatzīmē, ka atveidojumi kļūst precīzāki 16.gs. attēlos.

Visvairāk ikonogrāfiskajos avotos attēloti zobeni. Tie atveidoti kā bruņinieka neatņemams atribūts kapa plāksnēs, monētās, zīmogu nospiedumos, vai arī kā varas simbols valdnieku rokās monētās. Zobenu attēlojums ikonogrāfiskajos avotos variē no shematiska, pat neveikla, līdz detalizētam. Likumsakarības atsevišķu ikonogrāfisko avotu grupās atšķirīgos periodos attiecībā uz zobena attēlojumu nav novērojamas. Piemēram, Zobenbrāļu ordeņa mestra amata zīmogā zobens attēlots salīdzinoši skaidri, kamēr Vācu ordeņa Prūsijā maršala zīmogā zobens aprises var tikt atpazītas tikai nosacīti. Zobena attēlojumi ir visai precīzi, tos iespējams salīdzināt ar arheoloģiskajiem artefaktiem.

Savukārt, šķēpu attēlojums ir mazāk detalizēts, tikai atsevišķos gadījumos iespējams ikonogrāfiskajā materiālā saskatīt paralēles ar konkrētiem artefaktiem. Tāpat ļoti reti izšķirams šķēpa iekātojuma veids. Visbiežāk šķēps attēlots karavīra bruņojumā kopā ar zobenu un vairogu. Šāda atribūti raksturīgi aizgādņiem – Sv. Georgam, Sv. Mihaelam un Sv. Maurīcijam. Līdzīgi kā zobens, arī šķēps kapu plāksņu gravējumos attēloti vērsti pret zemi. Savukārt, monētu un zīmogu attēlos šo ieroču kaujas daļas visbiežāk paceltas augšup.

14. – 16. gs. attēli sniedz nozīmīgas ziņas par ieroču lietotājiem, to izmantošanu, nēsāšanas veidu, kā arī to simbolisko nozīmi. Izmantojot attēlus, iespējams precīzāk datēt arheoloģiskos ieročus, noskaidrot to izcelsmes vietu, arī izplatības robežas, saskatot analogijas citās zemēs.

Viduslaiku Latvijas mākslā visbiežāk parādās ar reliģisku tematiku saistīti sižeti. To attēlošanai māksliniekam bija jāievēro noteikti ikonogrāfijas paraugi. Tajos tuvcīņas ieroču attēlojums ir visai standartizēts.

4. DURAMI GRIEŽAMIE IEROČI

Durami griežamajiem ieročiem pieskaitīti zobenu un kaujas nažu tipoloģiskās apakšgrupas eksemplāri, kas paredzēti dūrienam, kā arī dunči, šķēpi un pīķi. Šo ieroču sākotnējais iedarbības laukums ir punkts.

Šajā promocijas darba nodaļā aplūkoti ieroči, kuru kaujas daļu veido šaura un proporcionāli gara asmens plāksne, kas aprīkota ar smaili, iedziļinātu vidusrievu, izceltu vidusšķautni jeb muguru un vienpusēju vai divpusēju uzasinājumu. Šiem ieročiem primārā ir duramā funkcija, ko nodrošina kaujas daļai šaurā leņķī veidota smaile, pieteikoši gara un izturīga asmens smaile. Savukārt, vienpusējais jeb divpusējais kaujas daļas – asmens plāksnes uzasinājums nodrošina griezošo funkciju. Primārā ir durošā, savukārt griezošā funkcijai ir palīgiedarbības raksturs. Griezošā funkcija atvieglo dūriena izdarīšanu un nodrošina tā turpināšanos dziļāk pretinieka ķermenī.

4.1. att. – dūriena radīts ievainojums, galvaskauss no 14.–15. gs. 14. apbedījuma Bērzgales Vaidu kapsētā (no: Derums, V. *Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība*. Rīga: Zinātne, 1988. 227. att.).

Durami griezoša trieciņa rezultātā ķermenī rodas šaura, dziļa brūce, ieroča asmens plāksnes uzasinājums tās malas ir padziļinājies un sašaurinājies. Durami – griezošs trieciens spēja traumēt arī kaulus (4.1. att.) Faktori, kas nosaka ieroču funkcionalitāti, ir ne tikai to kaujas daļas izveidojums un izmēri, bet arī to atstāto brūču raksturs. Durami griezamo ieroču atstātajām brūcēm raksturīgs strutošanas process, tās ir grūti dziedināmas, tādēļ veiksmīgs durami griezošs trieciens bija ļoti bīstams.

Daudzās ieroču arheoloģijai veltītās publikācijās²⁵⁵ duramie zobeni un kaujas naži, kā arī dunči un šķēpi kļūmīgi pieskaitīti duramieročiem. Tikai duramā funkcija piemīt tādiem priekšmetiem, kas aprīkoti ar smaili. Šo priekšmetu, piemēram, naglu, dzinteļu, skavu vai punktsišu iedarbības mērķis ir punkts, bet tiem iztrūkst kaujas daļas sānu uzasinājuma, Savukārt, zobeni, kaujas naži, dunči un šķēpi tika radīti ar mērķi atstāt durti – grieztu drūci, iedarbojoties punkta formas laukumā ar pēc iespējas mazāku fizisko spēku.

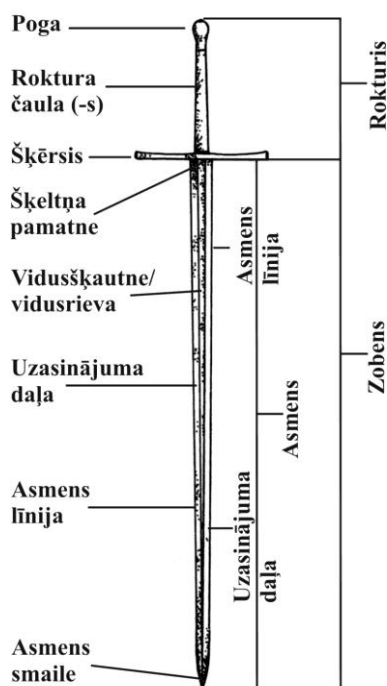
²⁵⁵ Skat., piemēram: Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 100 – 121; Müller, H. *Albrecht Dürer: Waffen un Rüstungen*. S. 43–69.; Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 445, Seitz H. *Blankwaffen I*. S. 198–221.

4.1. DURAMIE ZOBENI

Zobens ir pirmais ierocis cilvēces vēsturē, kurš paredzēts tikai un vienīgi militāriem mērķiem. Tas vienmēr ticis uzskatīts par ieroci un kopš 16. gs. beigām kļuvis par karošanas simbolu.²⁵⁶ Zobenam veltītie apcerējumi, daudzās tā alegorijas, kas parādās mitoloģijā, folklorā, literatūrā, arī dažādās mākslas nozarēs atspoguļo zobena kā ieroča, aksesuāra un simbola augsto prestižu.

Zobena nosaukums radies no apvidvārda „zobains”. Vārds ir tās pašas cilmes kā zobs, atvasināts no daudzskaitļa „zobi”.²⁵⁷ Tātad, ieroča nosaukuma etimoloģija norāda uz sākotnēji tam paredzēto cērtamo funkciju.

Zobens definējams kā divpusēji griezīga, šaura, taisna un garena plāksne, kuras vienā galā ierīkots rokturis, bet otrs parasti sašaurināts. Atkarībā no asmens izveidojuma, zobeni piederīgi cērtamajiem vai duramajiem ieročiem. Duramo funkciju zobenam piešķir asmens, kura smaile veidota leņķī, kas šaurāks par 45 grādiem.

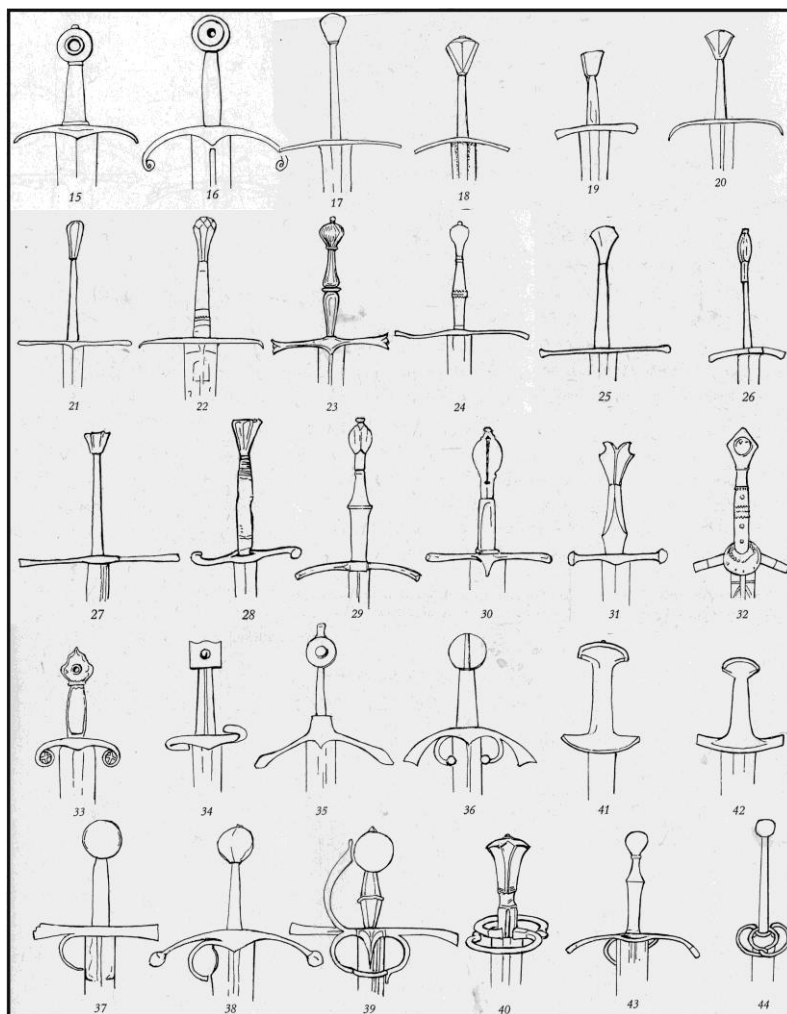

4.1.1. att. – duramā zobena daļu un detaļu shēma (shēmas pamatā zīmējums no: Dôlinek, Durdik, *Historische Waffen*, S. 41).

²⁵⁶ Michael, C. D., Connolly P., Harding A., Harris V. et autres. *Épées et armes blanches*. P. 50.

²⁵⁷ Zobens // Karulis, K. (sast.) *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2001. 1200. lpp.

Zobena aprakstam tradicionāli ievērota sistēma, kurā ierocis orientēts ar smaili uz leju (4.1.1. att.). Šāda novietojuma pozīcija saistāma ar zobena semantiku – uz leju pavērsts ierocis simbolizē aizsardzības nodomus.

4.1.2. att. – Eiropas 13. – 16. gs. izmantoto zobenu rokturu un to detaļu izveidojums: 15. – riņķa poga ar sašaurinātām malām un koncentriskiem rotājumiem, 1375. – 1400. g.; 16. – riņķa pogas variants un veģa formas šķērsis, ap 1475. g.; 17. – 20. – trijstūra formas pogas, 1350. – 1410. g.; 21. – 22. – skaldņotas bumbiera formas pogas, 15. gs. pirmā puse; 23. – profilēta bumbiera formas poga, „brīža ragu” šķērsis, 1446. g.; 24. – gluda bumbiera formas poga, horizontāls s formas šķērsis, ap 1500. g.; 25. – trijstūra formas plakana poga, ar iežmaugtu smaili, ap 1440. g.; 26. – noapaļotas spoles formas poga, ar kakliņu, 1470. – 1490. g.; 27. – 28. – koniskas formas poga, 1475. – 1500. g.; 29. – 30. – ovālas formas poga, ar kakliņu, 1460. – 1490. g.; 31. – zivs astes formas poga, 15. gs. otrā puse; 32. – pusotras rokas satvērienam paredzēta romba formas poga, ap 1440. g.; 33. – spāņu tipa rokturis, 13. gs. vidus; 34. – venēciešu tipa rokturis, 15. gs. beigas; 35. – skotu tipa rokturis; 36. – spāņu tipa rokturis, ap 1490. g.; 37. – itāļu tipa rokturis, ar riņķi labās rokas rādītājpirkstam, 1350. – 1450. g.; 38. – itāļu tipa rokturis, ar riņķi labās rokas rādītājpirkstam, 15. gs. otrā puse; 39. – venēciešu tipa rokturis, ar dūres stīpu, 15. gs. beigas; 40. – „landsknehtu tipa” rokturis, 15. gs. beigas; 41. – 42. šveiciešu tipa rokturis; 43. – pusotras rokas satvērienam paredzēts rokturis, ap 1500. g.; 44. – divroku satvērienam paredzēts rokturis, ar klijģera formas šķērsi, Skandināvija, ap 1500. g. (att. no: Seitz H. *Blankwaffen I*. München: Klinkhardt&Bierman GMBH, 1981. – Abb. 75–77.).

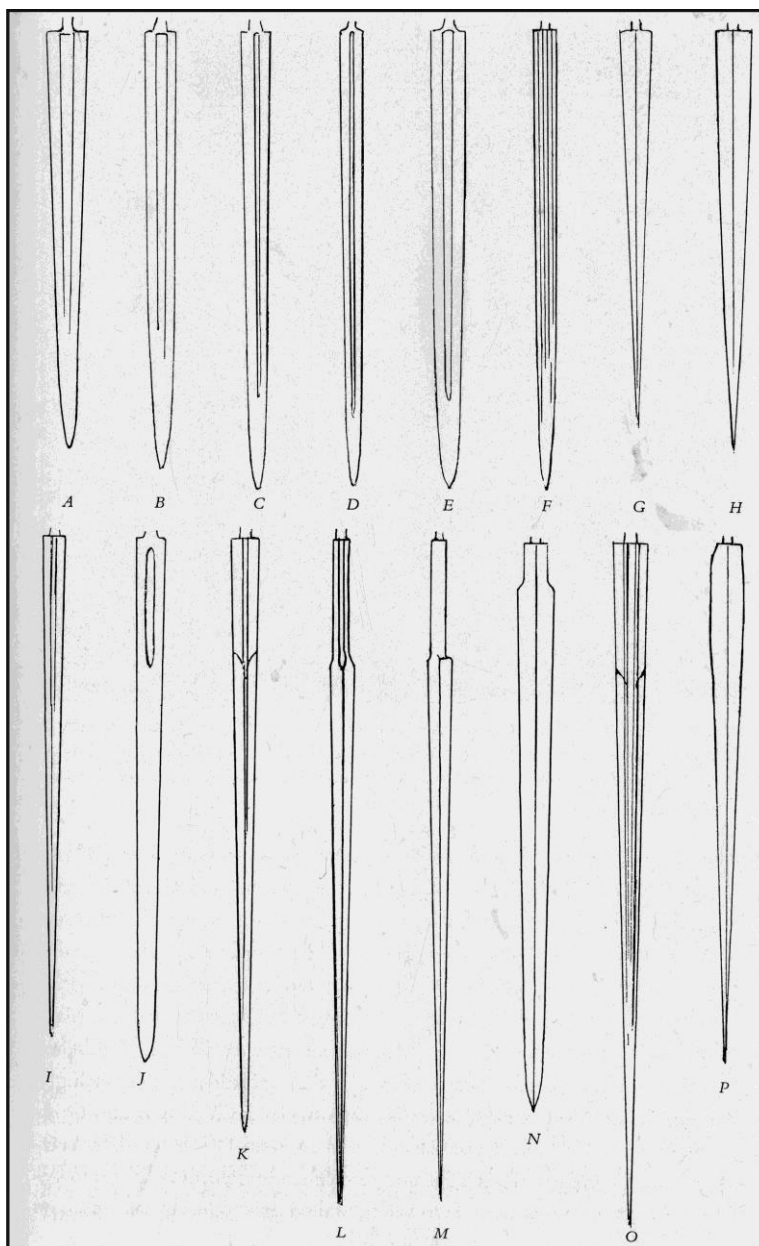
Zobens sastāv no kaujas un tveramās daļas. Zobena augšpusē izvietota tveramā daļa – rokturis. Rokturis ir šaura, stiepta trapeces, retāk – taisnstūra formas plāksne. Roktura aprīkojumu pamatā veido trīs detaļas. Poga piestiprināta pie roktura

augšdaļas, atkarībā no izgatavošanas īpatnībām un materiāla, šī detaļa var būt noķīlēta vai/un piemetināta. Pogai piemīt vairākas funkcijas. Poga balsta pārējās zobena roktura detaļas, kas atrodas zem tās, atsevišķiem zobenu tipiem tā kalpo kā atsvars asmenim, kā viena no redzamām zobenam detaļām, tā veic arī dekoratīvo funkciju. Zobena lietotājam poga nodrošina ciešu satvērienu, atsevišķos gadījumos tā kalpo kā roktura pagarinājums otras rokas plaukstas satvērienam, vai kā sitamais ierocis. Zem pogas atrodas satvēriena daļa. Atkarībā no zobena tipa, satvēriena daļu veido viena vai vairākas roktura čaulas, jeb aptinums. Pārejā no tveramās uz kaujas daļu izvietots šķērsis, šī detaļa noķīlēta uz roktura. Šķērsis balsta roktura čaulu vai aptinumu no apakšdaļas. Zobena lietotājam tas nodrošina satvēriena ciešumu, kā arī aizsargā plaukstu no pretinieka ieroča. Šķērsis sastāv no vidusdaļas un ragiem. Kopš 15. gs. pirmās puses šķērsis kļuva figurālāks – tā ragi liekti augšup vai lejup, to gali rotāti ar dažādām figūrām. Šķērša vidusdaļā sāka veidot vairogus, sāka piemetināt stīpas, kas veidoja kurvjeveida roktura aizsargu.

Zem ieroča tveramas daļas izvietota kaujas daļu – to veido divpusēji asināta asmens plāksne. Tās abās pusēs izvietotas asinājuma līnijas, kuru vērsums var būt gan paralēls, gan pret smaili sašaurināts. Asmens līnijas nodrošina griezoši – durošo darbību cirtiena vai dūriena gadījumā ar ieroci. Asmens plāksnes vidusdaļā izveidota uz āru izcelta piramidālās formas vidusšķautne vai dažādu formu padziļināta rieva. Šīs daļas veido asmens plāksnes vidusasis, kā arī nodrošina kaujas daļas armējumu. Atsevišķu eksemplāru armējumam asmens plāksnes vidusdaļa veidota lēzeni uzbiezināta, bez izteiktas šķautnes. Zobena asmens vidusšķaune vai rieva turpinās roktura vidusausī taisnā līnijā. Neizejot ārpus promocijas darbā metodoloģijā noteiktajiem funkcionālās klasifikācijas un tipoloģijas ietvariem, jāuzsver, ka 14. – 16. gs. zobena tipu nosaka tā asmens plāksnes izveidojums. Duršanas funkcijai zobenu asmeņi sākti pielāgoti kopš 12. gs. vidus, sākotnēji tie atšķīrās tikai ar nedaudz slaidāku un šaurāku smaili (4.1.3. att.: C, D, F). Šādi abu funkciju ieroči pastāvēja arī vēlāk, bet tikai duršanai pielāgoti zobenu asmeņi sākti gatavot 14. gs. Savukārt, 15. gs. sākti izgatavot šauri un gari zobenu asmeņi, kas galvenokārt bija paredzēti bruņu caurduršanai.²⁵⁸ Līdz ar šādu zobenu parādīšanos radās arī to tipa apzīmējums franču valodā – *estoc* (l. – garš, šaurs zobens). Promocijas darbā aplūkotie 15. – 16. gs. zobeni, kas aprīkoti ar šauru, slaidu asmeni un paredzēti galvenokārt dūriena

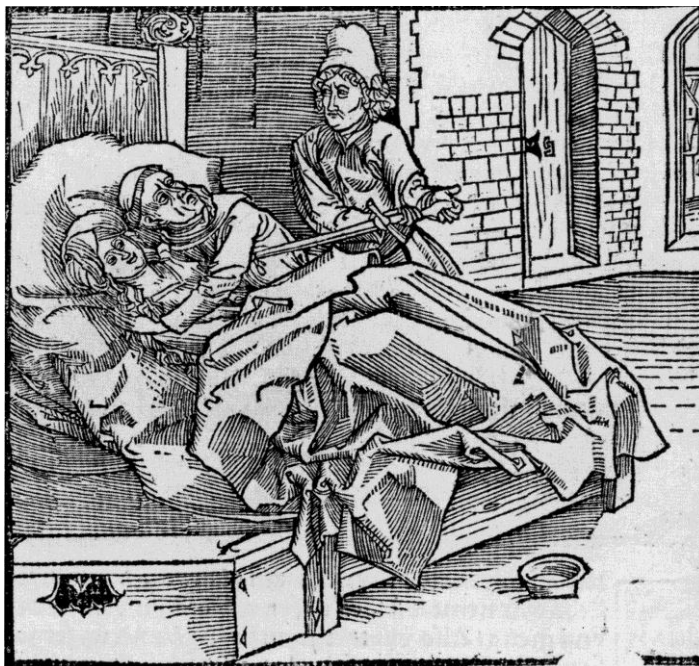
²⁵⁸ Müller, H. *Albrecht Dürer. Waffen und Rüstungen*. S. 43–46.

veikšanai, pieskaitīti estoka tipam. Sīkāk šis tips dalāms īsajā un garajā estoka variantā.

4.1.3. att. – Eiropā 12. – 16. gs. izmantoto zobenu asmeņi: A – B – īss, plats asmens, 1100. – 1150. g.; C – zobena asmens duršanai un ciršanai, ap 1150. g.; D – zobena asmens duršanai un ciršanai, 1200. – 1225. g.; E – cērtamā zobena asmens, 1250. – 1300. g.; F – zobena asmens duršanai un ciršanai, 1320. – 1350. g.; G – H – duramo zobenu asmeņi, 14. gs.; I – duramā zobena asmens, ap 1400. g.; J – zobena asmens duršanai un ciršanai, ap 1400. g.; K – duramā zobena asmens, 1400. – 1425. g.; L – M – duramo zobenu asmeņi, 1450. – 1475. g.; N – zobena asmens duršanai un ciršanai, 1490. – 1500. g.; O – P – duramo zobenu asmeņi, 15. gs otrā puse (Seitz H. *Blankwaffen I.* 81. Abb. 79.).

Jāmin, ka kaujā veikt efektīvu dūrienu ar zobenu bija grūtāk nekā cirtienu. Dūrienam, kas tēmēts pret bruņām, bija nepieciešams abu roku spēks, līdz ar ko dūrējs nevarēja turēt vairogu. Dūrien veikšanai gan no augšas uz leju, gan horizontālā virzienā bija nepieciešams ne tikai attīstīta roku muskulatūra, bet arī ķermeņa svara inerces pielikšana (4.1.4. att.).

4.1.4. att. – dūriens ar pusotras roka satvēriena duramo zobenu („Virvju vijējs atrod mūku blakus savai sievai”, 1493. g., A. Dīrers, (att. no: Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen un Rüstungen*. Mainz: Philipp von Zabern, 2002. Abb. 46.).

14.–16. gs., attīstoties zobenu izgatavošanas mākslai, izmainījās zobenu detaļu izveidojums, parādījās arī jauni zobenu tipi. 14. gs. izmaiņas skāra zobenu roktura sastāvdaļas – to pogas kļuva ovālas vai apaļas, šķērši – garāki (4.1.2. att.). Gadsimta beigās zobeni sākti aprīkot ar garāku un šaurāku asmeni, kam attiecīgi garāks kļuva arī rokturis. 15. gs. šīs formas pilnveidojās *estoc* tipa zobenos, kas galvenokārt paredzēti bruņu caurduršanai. Šis tipa agrīnie paraugi veidojušies no 14. gs. izplatītā cērtamā zobena, kam šaurā smaile pielāgota duršanai. Samazinot šī zobena asmens garumu, 15. gs. otrajā pusē Šveicē tika radīts pilsētnieku iecienīts viegls ierocis,²⁵⁹ kurš izmēros bija tikai nedaudz mazāks par 14.gs. izmantotajiem eksemplāriem.²⁶⁰ Kopš 14. un 15. gs. mijas parādījās plāksnes pogas, kas tika veidotas lilijas, apļa vai četrstūra formā. 15. gs. otrajā pusē parādījās *S* formas šķērši.²⁶¹ 16. gs. radās jauni zobenu tipi – daudzo Eiropas ieroču kalēju darbnīcu starpā aizvien straujāk norisinājās sava veida sacensība par labāko šo ieroču izpildījumu. Izmaiņas skāra visas zobena daļas. To asmeņi kļuva vēl garāki, līdz ar ko palielinājās šo ieroču svars. Lai padarītu ērtu to lietošanu arī ar divām rokām, rokturi kļuva garāki. Šādi eksemplāri bija iecienīti tieši dēļ to garās asmens daļas, ar kuru bija iespējams

²⁵⁹ Müller, H. *Albrecht Dürer. Waffen und Rüstungen*. S. 43–46.

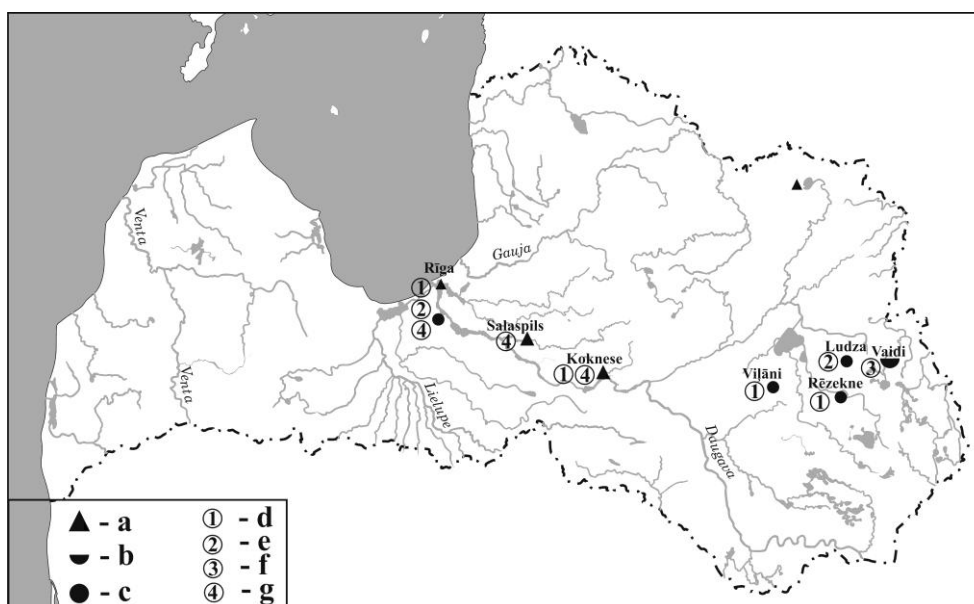
²⁶⁰ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 31.

²⁶¹ Turpat, 35. lpp.

pretinieku aizsniegt tuvciņā arī lielākā attālumā. Zobenu šķērši ieguva figurālu izveidojumu – to gali tika paliekti leju pret asmeni vai augšup pret rokturi. Labākai zobena satvēriena aizsardzībai šķērša vidusdaļā parādījās šķērša gredzens, šķērši ar pogu savienoja izliekta kurvja stīpa, līdz 16.–17.gs. mijā šie elementi pilnveidojās kā roktura aizsargkurvis.

Izmantojot tipoloģijas metodi, iedalīti zobeni, kas datējami līdz 15./16. gs mijai.²⁶² Pamata kritērijs šim tipoloģiskajam dalījuma ir zobenu asmeņu formas – līdz šim periodam tās iespējams tipoloģiski iedalīt pēc noteiktām pazīmēm. Kopš 15. gs. beigām saasinājās Itālijas un Vācijas zobenu kalēju darbnīcu konkurence, tā kulminēja 16. gs. otrajā pusē. 16. gs. gaitā zobenu izgatavošanas māksla sasniedza savu apogeju, tika radīti pēc formas daudzveidīgi divasmeņu zobeni. Īpaši figurāli kļuva zobenu rokturi – kopš 15. gs. otrās puses tie sākti aprīkot ar daudzām iepriekš neizmantotām detaļām, līdz 16. gs. otrajā pusē tvēriena aizsardzībai tiek ieviests aizsargkurvis (4.1.2. att.).

Vesela zobena atradumi arheoloģiskajos pētījumos sastopami ļoti reti. Biežāk atrastas tiek zobena asmens fragmenti un detaļas – rokturi, šķērši, pogas. Tomēr nereti tie ir nelieli, pēc tiem nav iespējams atpazīt zobena tipu, kā arī noteikt tā datējumu. Šajā promocijas darba apakšnodaļā aplūkots 21 atradums – veseli zobeni, to fragmenti un detaļas. Zobena konstrukcijas pamatā ir asmens kopā ar rokturi, tad par zobena fragmentiem apzīmētas daļēji saglabājušās asmens un roktura daļas. Pie detaļām pieskaitīti zobena šķērši, pogas, veseli vai fragmentāri saglabājušies roktura aizsargi.

²⁶² Окшотт, Е. Археология оружия. Фото 19. а.

4.1.5. att. – duramo zobenu, to fragmentu un detaļu atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b - apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – estoka tipa garā varianta zobenu apzīmējums; e – estoka tipa īsā varianta zobenu apzīmējums; f – zobenu pogu apzīmējums; g – zobenu šķēršu apzīmējums.

Aplūkoti kopskaitā astoņi estoka tipa garā varianta zobeni (1.2. tab., I.I. att. tab.). Rēzeknes apkārtnē²⁶³ atrasts zobens ar daļēji saglabājušos asmeni. Asmens armējumam veidota vidusšķautne, tā abas līnijas taisnas. Šķērsim veidoti lejup vērsti paplatināti gali, tā vidusdaļā, abās pusēs atrodas šķērša gredzeni. Šķērsis datējams ar 16. gs. sākumu. Roktura augšdaļā piestiprināta koniska poga, kas arī datējama ar 16. gs. sākumu (4.1.3. att.). Zobena rokturis un poga paredzēti vienrokas satvērienam. Zobena garums – 68 cm, fragmentārā asmens garums – 49 cm, platums – 3,8 cm.

Viļānu apkārtnē atrasts fragmentārs zobens²⁶⁴ – tam daļēji saglabājies asmens, roktura daļa un poga. Asmens veidots griezumā romba formas. Poga veidota bumbiera formā, griezumā apaļa, tā datējama ar 16. gs. sākumu. Zobena rokturis paredzēts pusotras vai pat divu roku satvērienam. Zobena garums – 48 cm, asmens saglabājies 18 cm garumā, tā platums – 4 cm, biezums – 0,5 cm.

Estoka tipa garā varianta zobenu asmeņu fragmenti atrasti arheoloģiskajos izrakumos Kokneses pilī,²⁶⁵ kā arī Rīgā, Kungu²⁶⁶ un Vāgnera²⁶⁷ ielā (4.1.5. att.). Četri no atradumiem ir asmeņu smailes, divi – vidusdaļas (I.I. att. tab.). Tas liecina, ka estoka tipa garā varianta zobenu asmeņi nav izturējuši dūrienas virsmas pretestību un nereti tiem nolūzušas smailes.

Promocijas darbā aplūkoti pieci estoka tipa īsā varianta zobeni, kas savā izveidojumā tuvi garajiem zobeniem. Īso zobenu tips radies 15. gs. otrajā pusē, Šveicē, samazinot estoka tipa garā varianta eksemplāru garumu.²⁶⁸ Šī tipa eksemplāru rokturu izveidojums paredzēts vienrokas satvērienam. Veselo zobenu asmeņu garumi nepārsniedza 50 cm, savukārt asmens platums līdzīgs divasmeņu dunčiem. Tāpēc atsevišķās publikācijās šie eksemplāri pieskaitīti t.s. zobena tipa dunčiem. Īsajam duramo zobenu tipam pieskaitīti pieci eksemplāri. Viens no tiem atrasts arheoloģiskajos izrakumos Rīgā, Armijas ekonomiskā veikala (tag. – galerija

²⁶³ RNM, b. nr.

²⁶⁴ VNM, 545.

²⁶⁵ LNVM, VI, 62 :219, :1027, :3754, :3954.

²⁶⁶ RVKM, VRVM, 183428 /86, 183914 /6.

²⁶⁷ RVKM, VRVM, 183914 /6.

²⁶⁸ Müller H. *Albrecht Dürer. Waffen und Rüstungen*. S. 43–46.

„Centrs”) būvbedrē,²⁶⁹ pārējie savrupi atrasti Rīgā, Šķūņu,²⁷⁰ Ģipšu²⁷¹ un Brīvības²⁷² ielās un Ludzas apkārtnē²⁷³ (1.2. tab., I.II. att. tab.).

Armijas ekonomiskā veikalā atrasts vesels zobens bez šķērša, pogas un roktura čaulas. Asmens veidots griezumā romba formas. Zobens 63,3 cm garš, asmens platums – 4,3 cm, biezums – 0,5 cm. Zobens piederīgs estoka tipa īsā varianta agrīnajai fāzei, kas datējama ar 15. gs. otro pusi.²⁷⁴

Šķūņu ielā atrasts zobena rokturis kopā ar fragmentāri saglabājušos asmeni. Roktura daļa 12 cm gara, tā saturēja pogu, kas veidota griezumā astoņskaldņota. Šāda izveidojuma pogas raksturīgas 16. gs. pirmās puses zobeniem.²⁷⁵ Asmens nolauzts, tas saglabājies 20,2 cm garumā, tā platums pie pārejas uz rokturi 4,7 cm, lūzuma vietā – 2,7 cm, asmens biezums – 0,6 cm. Asmens armējumam veidota vidusšķautne, tas griezumā rombveida. Pēc minētajiem izmēriem secināms, ka zobena rokturis bijis paredzēts vienrokas tvērienam, tā asmens garumā nav pārsniedzis 50 cm.

Ģipšu ielā atrastais eksemplārs²⁷⁶ saglabājies visā garumā, tomēr tam trūkst šķērša, roktura čaulu un pogas. Asmens vidusdaļā uzbiezināts, griezumā – elipses formas. Abas asmens līnijas taisnas, smailes daļa veidota trīsstūra formā. Rokturis veidot taisnstūra formas. Zobena garums – 46,5 cm, asmens garums – 39 cm, platums – 3,5 cm, biezums – 0,2 – 0,6 cm. Šis zobens līdzīgs Armijas ekonomiskā veikala būvbedrē atrastajam ierocim, sakrīt arī to datējums – 15. gs. otrā puse.

Brīvības ielā atrastais eksemplārs saglabājies visā garumā, tam trūkst šķērša, roktura čaulu un pogas. Asmens armēts ar vidusšķautni, griezumā tas romba formas. Asmens līnijas taisnas un paralēlas, apakšdaļā tās savienotas – smaile veidota vienādmalu trīsstūra formā. Rokturis veidots trapeces formā. Zobena garums – 58 cm, asmens garums – 45 cm, platums – 5,5 cm.

Ludzas apkārtnē²⁷⁷ atrastais zobens saglabājies visā garumā, tam trūkst šķērša, roktura čaulu un pogas. Asmens veidots pret smaili stiepta trīsstūra formā, tā armējumam veidota vidusšķautne, griezumā – romba formas. Rokturis veidots trapeces formā. Zobena garums – 58 cm, asmens garums – 50 cm, platums – 5,4 cm.

²⁶⁹ RVKM, VRVM, 41145 /636.

²⁷⁰ RVKM, VRVM, 24110.

²⁷¹ RVKM, VRVM, 107283.

²⁷² Zobens glabājās LVI AN, 2012. gada 18. spetmebrī darba autors to nodeva RVKM Arheoloģijas nodaļā.

²⁷³ LdNM, 810, 2838.

²⁷⁴ Müller H. *Albrecht Dürer. Waffen und Rüstungen*. S. 43–46.

²⁷⁵ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 100, Abb. 115.

²⁷⁶ RVKM, VRVM, 107283.

²⁷⁷ LdNM, 2838.

Arī otrs zobens no Ludzas²⁷⁸ saglabājies visā garumā kopā ar šķērsi, tam trūkst roktura čaulu un pogas. Pēc formas šis eksemplārs līdzīgs Brīvības ielā atrastajam zobenam. Asmens vidusdaļā uzbiezināts, griezumā tas elipses formas. Asmens līnijas abos galos ieliektas, apakšdaļā tās simetriski savienojas smailē. Rokturis veidots trapeces formā. Apakšdaļā tas aprīkots ar veģa formas šķērsi, kam veidoti augšup uzliekti gali. Zobena garums – 64,4 cm, asmens garums – 48 cm, platums – 5 cm, biezums – 0,6 cm.

Kultūrvēsturiski interesanta zobenu atradumu grupu sastāda to detaļas. Šajā promocijas darba apakšnodaļā aplūkoti četri šķērši, fragmentāri un veseli rokturu aizsargdzelži, kā arī trīs pogas (1.2. tab., I.III. att. tab.: 2. – 7., 10.). Jāatzīmē, ka aplūkoto detaļu piederība duramajiem vai cērtamajiem zobeniem ne vienmēr skaidri nosakāma – divu atšķirīgo funkciju zobeni varēja tikt aprīkoti ar vienāda vai ļoti līdzīga izveidojuma šķēršiem un pogām. Tomēr šīs detaļas nereti spēj sniegt daudz ziņu par visu ieroci, jo to izveidojums atspoguļo attiecīgā laikmeta zobena izgatavošanas tehnoloģijas un stila pazīmes. Šķērši atrasti izrakumos Kokneses,²⁷⁹ Salaspils²⁸⁰ un Rīgas senās ostas apkārtnē²⁸¹ (4.1.5. att.).

15. gs. beigu venēciešu tipam (4.1.2. att.: 39.) piederīgi trīs zobenu apakšējie šķērši piederīgi. Kokneses pilī atrastā šķērša²⁸² viens gals nolauzts, tas bijis paliekts lejup pret asmeni. Otrs gals saglabājies pilnīgi, tas paliekts augšup pret rokturi. Šķērša vidū atrodas vidusvairogs, bet gals rotāts ar skuju ornamentu. Šķēršim veidots 2 cm augsts un 2 cm plats trīsstūra formas vidusvairogs, kas rotāts ar pret smaili vērstu iecirstu līniju ornamentu. Tam abās pusēs izvietoti pret asmeni lejup vērsti, liekti ragi. Šķērša garums – 17 cm, biezums – 0,4 – 1,7 cm, caurlauzums roktura ievietošanai 1,7 cm garš un 0,7 cm plats.

Salaspils pilī atrastais apakšējais šķēršis piederīgs 15. gs. beigu venēciešu tipam (4.1.2. att.: 39.). Šķērša ragi veidoti olīvu formā, griezumā apaļi, to diametrs – 0,8 cm. Vienā plaknē ar ragiem, šķērša vidusdaļā izveidots gredzens. Tas veidots elipses formā, ar firgurālu vidusdaļu. Gredzena garums – 7,5 cm, platums – 4,3 cm, diametrs – 0,5 cm. Visa šķērša garums – 16 cm.

Rīgas senās ostas apkaimē atrastajam šķēršis piederīgs 15. gs. beigu venēciešu tipam (4.1.2. att.: 39.). Šķērša vienā galā veidoti divi ragi, no kuriem viens vērsts lejup

²⁷⁸ LdNM, 810.

²⁷⁹ LNVM, VI, 62 :1034, :1061.

²⁸⁰ LNVM, VI, 126 :1496.

²⁸¹ RVKM, VRVM, 41149/4502.

²⁸² LNVM, VI, 62 :1034.

pret asmeni, otrs – augšup pret rokturi. Pretējā galā rags vērsts pret rokturi, nolauztā daļa, iespējams turpinājusies līdz pat roktura pogai. Perpendikulāri šīm detaļām, šķērša vidusdaļā veidots gredzens. Šķērša garums – 12 cm, caurlauzums roktura ievietošanai 1,4 cm garš un 0,7 cm plats.

Otrs Kokneses pilī atrastais apakšējais šķērsis²⁸³ piederīgs 15. gs. beigu – 16. gs. pirmās puses spāņu tipam (4.1.2. att.: 36.). Šķērša gali paplatināti, tie pavērsti lejup pret asmeni. Šķērsim veidots trapeces formas vidusvairogs, tā garums – 1,7 cm, platums – 1,9 cm. Abpus vairogam izvietoti lejup vērsti ragi ar paplatinātiem galiem. Caurlauzums roktura ievietošanai 1,9 cm garš, 0,8 cm plats. Šķērša garums – 18 cm, biezums – 0,3 – 1,8 cm.

Līdzīgi kā zobenu šķērši, interesanta ir arī šo ieroču pogu atradumu grupa. Pogū izveidojums mainījās līdz ar šķēršu un pašu zobenu formu izmaiņām. Tādējādi šī zobena detaļa sevī atspoguļo attiecīgā perioda ieroču stilistisko izveidojumu, kā arī kalpo par vienu no tipa noteicošajām pazīmēm. Viena zobenu poga atrasta arheoloģiskajos izrakumos Turaidas pilī,²⁸⁴ divas – kā precīzāk nedokumentēti savrupatradumi Kurzemē.²⁸⁵

Turaidas pilī atrastā 16. gs. pirmās puses poga veidota pusapļa formā, tā saturēja fragmentāru taisnstūra formas rokturi. Poga pie roktura stiprināta, to noķīlējot ar koka čaulu. Šīs detaļas paliekas saglabājušās, čaulas daļa zem pogas bijusi griezumā kvadrāta formā.

Kurzemē atrastā zobena poga²⁸⁶ veidota bumbiera formā, griezumā apaļa. Tās augstums – 5 cm, diametrs – 2,9 cm, svars 183 g.

Otra zobena poga no Kurzemes²⁸⁷ veidota lodes formā, tās augšpusē neliels cilindra formas, lejasdaļā – konusa formas izvīzījums. Tās augstums – 5 cm, diametrs – 4 cm, svars – 208 g. Abas pogas pēc sava izveidojuma līdzīgas, tādas parādījās 16. gs. vidū zobenu rokturos, 17. gs. šādas pogas izmantotas arī dunču rokturos. Tomēr spriežot pēc svara, abas aplūkotās pogas piederīgas zobeniem.

Aplūkotie estoka tipa zobeni, to fragmenti un pogas datējami galvenokārt 16. gs. Šajā laikā Latvijā ieplūda lielākas karaspēka masas – gan kā algotņi, gan Livonijas kara dalībnieki. Figurāli veidotie zobenu šķērši piederīgi 15. gs. beigu zobeniem, kurus visdrīzāk lietoti vācu landsknehtu bruņojumā.

²⁸³ LNVM, VI, 62 :1061.

²⁸⁴ SM, 11714.

²⁸⁵ JVMM, II – 3954, 3926, KPM, 2028 :10.

²⁸⁶ JVMM, II – 3954.

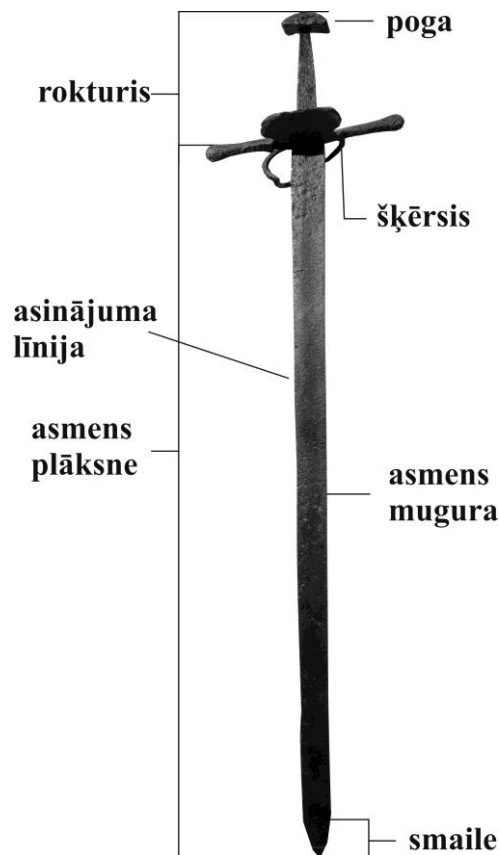
²⁸⁷ JVMM, II – 3926, KPM, 2028:10

4.2. Duramie kaujas naži

Duramais kaujas nazis ir ierocis, kas aprīkots ar rokturi un vienpusēji asinātu, šauru, garenu un taisna asmens plāksni.

Nazis – aizguvums no senkrievu *ножь* (*nazis*). Vārds atvasināts no saknes, ko parāda krievu apvidvārds *нозуть* (*pārdurt*), tātad sākotnējā nozīmē duramais ierocis. Vārda saknei pamatā indoeiropiešu *negh* (*durt*). Vārds latviešu valodā aizgūts līdz 13. gs.²⁸⁸

Kaujas nažu aprakstam tradicionāli ievērota sistēma, kurā ierocis orientēts ar smaili uz leju. Šāda novietojuma pozīcija saistāma ar duramo roktura ieroču semantiku – uz leju pavērsts ierocis simbolizē aizsardzības nodomus.

4.2.1.att. – duramā kaujas naža daļu shēma.

Duramais kaujas nazis sastāv no kaujas un tveramās daļas (4.2.1. att.). Ieroča augšpusē izvietota tveramā daļa – rokturis. Rokturis veido asmens pagarinājumā izveidota šauru, stieptas trapeces, retāk – taisnstūra formas plāksni, kas griezumā četrstūra veida. Roktura augšējais gals paliekts asmens virzienā. Roktura aprīkojumu

²⁸⁸ Nazis // *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* / sast. Konstantīns Karulis. Rīga: Avots, 2001. 621. lpp.

pamatā veido trīs detaļas. Poga piestiprināta pie roktura augšdaļas, atkarībā no izgatavošanas īpatnībām un materiāla, šī detaļa var būt noķīlēta vai/un piemetināta. Bieži asimetriskas formas poga veidota no metāla. Pogai piemita vairākas funkcijas – tā balstīja pārējās zobena roktura detaļas, kas atradās zem tās, kā viena no redzamām ieroča detaļām, tā pildīja arī dekoratīvo funkciju. Kaujas naža lietotājam poga nodrošināja ciešu satvērienu. Zem pogas atrodas satvēriena daļa. Atkarībā no izgatavošanas veida, satvēriena daļu veido viena vai vairākas roktura čaulas. Bieži satvēriena daļa sastāv no divām, caur rokturi sakniedētām kaula plāksnēm. Pārējā no tveramās uz kaujas daļu eksemplāriem, kas gatavoti kopš 15. gs., var būt izvietots šķērsis. Šī detaļa noķīlēta roktura apakšējā daļā, šķērsis balsta roktura čaulu no apakšdaļas, tas sastāv no vidusdaļas un ragiem. Kaujas naža lietotājam tas nodrošināja satvēriena ciešumu, kā arī aizsargā plaukstu no pretinieka ieroča. Kopš 15. gs. šķērsis kļuva figurālāks – tā ragi liekti augšup vai leju, nereti šķērša vidusdaļā veidoti asmens un roktura vidusausu virzienā vērsti ragi.

Zem ieroča tveramas daļas izvietota kaujas daļa – to veido vienpusēji asināta asmens plāksne. Duramā tipa kaujas nažiem raksturīgs pret smaili vienmērīgi sašaurināts asmens, kura vienā pusē izvietota asinājuma līnija, tai pretim – mugura. Atsevišķiem eksemplāriem smailes daļā asmens līnija paliekta muguras virzienā, kamēr tā veidota taisna visā garumā. Muguras izveidojums var būt atšķirīgs – tā var būt veidota taisna un pēdējā trešdaļā pie smailes paliekta asmens virzienā. Asmens plāksnes pretestību dažādām liecēm jeb armējumu nosaka gan muguras biezums, gan rievas, kas var būt iestrādātas asmens aizmugurējā daļā. Asmens līnija nodrošina griezoši – cērtošo darbību cirtiena gadījumā ar ieroci. Asmens plāksnes lejasdaļā izvietota smaile, kas dažādu kaujas daļas izveidojuma īpatnību dēļ veidojas vietā, kurā vienmērīgi noapaļotais asmens gals savienojas ar muguras noslīpinājumu. Kaujas naža smailes virsotne ir izvietota starp asmens garenvirziena viduslīniju un muguru – šī pazīme noteica efektīvu griezošo funkciju cirtiena izdarīšanas brīdi.²⁸⁹ Tieši asmens izveidojums atšķir kaujas nažu un zobenu tipoloģiskās grupas eksemplārus, jo tveramo daļas un to detaļu forma tiem nereti ir līdzīga.

²⁸⁹ Плескачевский, В. М. *Оружие в криминалистике. Понятие и классификация*. Москва: НИПКЦ ВОСХОД, 1999. С. 126.

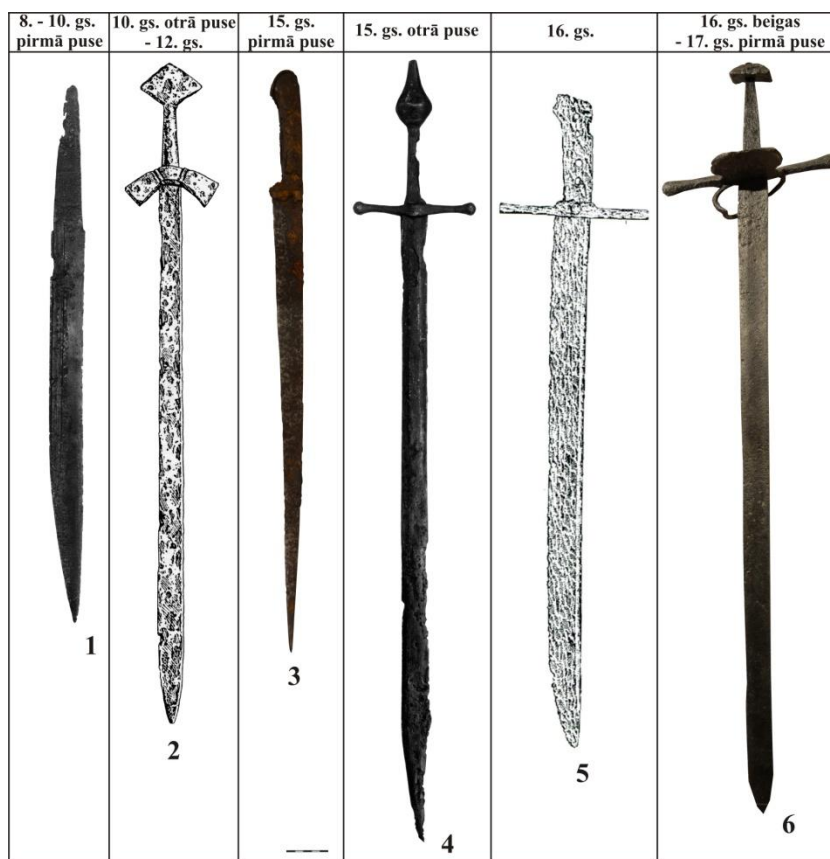
4.2.2. att. – kaujas paņēmieni ar duramā tipa kaujas nažiem: 1. – frontāls dūriens (att. no izdevuma „Talhoffers Fechtbuch, 1459”, publicēts Marek L. Średnioweczne i nowożytnie kordy ze Śląska. Ryc. 7: a), 2. – cirtiens ar duramā tipa kaujas nazi (att. no izdevuma „Talhoffers Traktat, 1467”, publicēts Marek L. Średnioweczne i nowożytnie kordy ze Śląska. Ryc. 7: b), 3. – 4. – dūriens no augšas (3. att. – „Sv. Mihaels cīņā ar pūķi”, 1470. – 1480. g., A. Dīrers, 4. att. – „Četri Eifratas eņģeļi”, 1498. g., A. Dīrers (abi att. no Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen un Rüstungen*. Abb. 41, 157).

Duramie kaujas naži izmantoti vidējā tuvciņā. Līdzīgi kā duncī, tie galvenokārt izmantoti dūrienam no augšas uz leju, turot ieroci labajā rokā (4.2.2. att.: 3. – 4.). Taču, atšķirībā no dunciem, pierasts kaujas paņēmiens bija arī frontāls dūriens ar kaujas nazi (4.2.2. att.: 1.). Savukārt, atšķirībā no cērtamajiem kaujas nažiem, duramie eksemplāri bija universālākas pielietojamības – ar pietiekoši smagu ieroci bija iespējams veikt arī efektīvu cirtienu (4.2.2. att.: 2.).

Ieroči, kuru asmens plāksnes aprīkotas ar vienu uzasinājuma līniju, ir vieni no senākajiem un plašāk izplatītajiem cilvēces lietotajiem ieročiem. Kaujas nazis, līdzīgi kā duncis, savu izveidojumu aizguvis no viena no vecākajiem saimniecības rīkiem –

naža. Naža senumu pierāda tā nosaukuma etimoloģija – lietuviešu valodā *nagis* nozīmē krams.²⁹⁰

Laika gaitā, nažu tipoloģiskajai grupa specializējoties, evolucionēja tādi eksemplāri, kuri bija piemēroti cilvēka vai liela dzīvnieka ievainošanai. Mirklī, kad atsevišķi naži kļuva noderīgi tuvcīņā, izveidojās atsevišķa kaujas nažu tipoloģiskā grupa.

4.2.3. att. – duramo kaujas nažu hronoloģiskās attīstības shēma: 1. – langsakss (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 158.); 2. – langsakss (att. no Apals J., Atgāzis M., Daiga J. u.c. *Latvijas PSR arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 1974. 55. tab.: 27.); 3. – 5. – duramie kaujas naži (3 – Dobeles pils (DNM, b/nr), 4. att. no Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P. 114., 5. att. no Marek L. *Średniowieczne i nowożytnie kordy ze Śląska*. Ryc. 8.); 8. – medību duncis, Siguldas pils (TMR, 15220).

Sākotnēji šos eksemplārus no nažu tipoloģiskās grupas atšķīra galvenokārt to funkcionālais aspekts, vēlākos gadsimtos mainījās arī kaujas nažu izmēri un izveidojums (4.2.3.att.). Savā izveidojumā duramajiem kaujas nažiem līdzīgs ir no 5.– 6. gs. beigām Austrumeiropā lietotais nažu un dunču bastarda tips – dunči – naži (angl. – *knives – daggers*). Šis tips savu evolūcijas apogeju piedzīvoja 6. gs., kad garākie eksemplāri izmantoti distances tuvciņā, savukārt, īsākie – dūru cīņas attālumā. Kad Eiropā 8. gs. radās atbilstošas tehnoloģiskās iespējas lielāka vienasmens ieroča

²⁹⁰ Казанский, Б. В *мире слов*. Ленинград: Лениздат, 1958. С. 20.

izgatavošanai, parādījās skramasakss, kuras asmens garums bija no 40 – 60 cm, platums – 3,5 – 4 cm.²⁹¹ Iecienīts šis ierocis kļuva 9.–10. gs., kad to plaši izmantoja anglosakši, franki un ģermāņi. Pēc 10. gs. skramsaksa tipoloģiskajā attīstībā izsekojami trīs novirzieni. Pirmajā no tiem skramasakss tiek turpināts lietot kā duncis (skat. šīs nodaļas apakšnodaļu „Dunči”). Otrajā attīstības novirzienā skramsaksa izveidojums pilnveidojās cērtamajā langsaksā (skat. nodaļas „Cērtamie ieroči” apakšnodaļu „Cērtamie kaujas naži”). Trešajā novirzienā skramsaksa asmens kļuva šaurāks un garāks. Tādējādi 10. gs. parādījās garākais langsakss, kura izveidojums uzskatāms par tiešu vēlo duramo kaujas nažu formu priekšteci. Šie ieroči Latvijā izmantoti līdz 12. gs. Kopš 13. gs. beigām zobenu un kaujas nažu tipoloģisko grupu saturs mainījās. No 13. gs. beigām līdz 16. gs. otrajai pusei arvien lielāku popularitāti ieguva duroši – griezošas funkcijas zobeni, kas aprīkoti ar divpusēji asinātu asmens plāksni.

4.2.4.att. – ar šaurām, garenām asmens plāksnēm aprīkoto 14. gs. duramieroču salīdzinājums: 1. – zobens, Eiropa, ap 1380. gadu (att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P. 112.); 2. – kaujas nazis, Dobeles pils (DNM, b. nr.); 3 – duncis, Balvu Rijnieki, 2. kaps (LNVM, VI, 98 :45).

²⁹¹ Плескачевский, В.М. *Оружие в криминалистике. Понятие и классификация*. С. 117.

Līdz ar to šī perioda Latvijā atrastie ieroči, kas aprīkoti ar asimetrisku, vienpusēji asinātu, garenu, par 40 cm garāku asmens plāksni, apvienoti atsevišķā kaujas nažu (angl. – *falchion*, fr. – *fauchon*) ieroču tipoloģiskajā grupā. Šī grupa sīkāk sadalīta tipos pēc kaujas nažu asmens izveidojuma. Tiek izšķirti durami – griežamā (angl. – *cusped falchions*, poļu – *kordy*) un cērtamā tipa (skat. nodaļas „Cērtamie ieroči” apakšnodaļu „Cērtamie kaujas naži”) kaujas naži. Latvijas 14.–16. gs. arheoloģiskajā materiālā pārstāvēti abi šie tipi, kas tipoloģiski atšķirīgi no zobeniem un dunčiem (skat. 4.2.3. att., nodaļas „Durami – griežamie ieroči” apakšnodaļas „Zobeni” un „Dunči”, nodaļas „Cērtamie ieroči” apakšnodaļas „Cērtamie zobeni” un „Cērtamie kaujas naži”).

Kaujas nažus no zobeniem atšķir asmens plākšņu izveidojumi (4.2.4. att.). Proti, zobens aprīkots ar taisnu un simetrisku asmens plāksni, kuras viduslīnijas galā atrodas smaile. Zobena asmens plāksnei veidotas divas uzasinājuma līnijas, tās armējumam veidota izcelta vidusšķautne vai padziļināta rieva. Savukārt, kaujas nazis visbiežāk aprīkots ar asimetrisku asmens plāksni, kas var būt lejasdaļā uz aizmuguri izliektu. Kaujas naža asmens plāksnei veidota viena uzasinājuma līnija, tās armējumu nodrošina attiecīgi bieza muguras. Atšķirībā no zobena, kaujas naža asmens plāksnes un roktura viduslīnijas var nesavienoties. Līdz 16. gs. beigām atšķirīgs ir arī rokturu izveidojums, kas kaujas nažiem līdzīgs kā ikdienā izmantotajiem nažiem (skat. 4.3.6.att.: 2, 6.) – bez šķēršiem un simetriski veidotām, figurālām pogām.

Nereti kaujas naži tikuši apvienoti vienā tipoloģiskajā grupā kopā ar dunčiem.²⁹² Tomēr kaujas nažus no dunču tipoloģiskās grupas atšķir asmens plākšņu garums un izveidojums (4.2.4. att.). Dunču asmeņiem var būt gan viena gan divas uzasinājuma līnijas, bet kaujas nažiem – tikai viena. Atšķirīgi ir arī abu tipoloģisko grupu asmens plākšņu izmēri. Savā pielietojumā efektīvs bija duncis, kura asmens garums nepārsniedza 40 cm.²⁹³ Savukārt, pie kaujas nažiem pieskaitīti eksemplāri, kuri aprīkoti ar asmeni, kura garums pārsniedz 40 cm garumu.²⁹⁴ Duramos kaujas nažus, dunčus un duramos zobenus vieno to kaujas funkcijas.

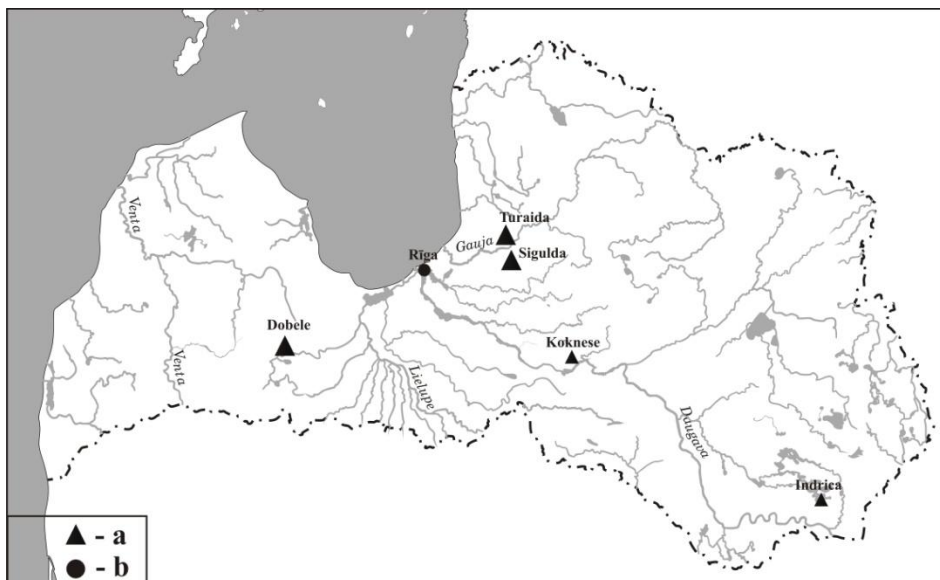
Veseli kaujas naži arheoloģiskajos lauka pētījumos sastopami ļoti reti. Biežāk atrasti šo ieroču asmens fragmenti, atsevišķos gadījumos arī kopā ar rokturiem un to

²⁹² Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 88.

²⁹³ Lewandowski, M. *Puginały średniowieczne z ziem Polskich. Acta archeologica Lodziensa: Mediaevalia archaeologica*, 1986, Nr.31. S. 104., Плещачевский, В. М. *Оружие в криминалистике. Понятие и классификация*. С. 129.

²⁹⁴ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 87.

detaļām. Tomēr nereti tie ir nelieli, pēc tiem ne vienmēr iespējams atpazīt kaujas naža tipu, kā arī noteikt tā datējumu. Promocijas darbā aplūkoti deviņi durami – griežamie kaujas naži, to fragmenti un detaļas. Šie eksemplāri atrasti arheoloģiskajos izrakumos Indricas nocietinātās muižas vietā,²⁹⁵ Kokneses²⁹⁶ un Valmieras²⁹⁷ pilīs, kā savrupatradumi – Dobeles,²⁹⁸ Kokneses,²⁹⁹ Siguldas³⁰⁰ un Turaidas³⁰¹ piļu apkārtnē, kā arī Rīgas pilsētā, Šķūņu ielā³⁰² (4.2.5. att., 1.3. tab., I.IV. att. tab.).

4.2.5. att. Duramo kaujas nažu un to fragmentu atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b – savrupatradumi.

Hronoloģiski agrākais vesels duramais kaujas nazis atrasts Dobeles pilī, tas datējams ar 15. gs. Tam veidota taisna mugura, bez atkāpes roktura daļā. Tveramā daļa gatavota no divām figurālām koka plāksnēm, kas piekniedētas pie roktura. Asmens veidots taisnleņķa trīsstūra formā, mugura taisna. Diemžēl detalizētāks arheoloģiskais konteksts šim atradumam nav noskaidrojams. No tuvākajām paralēlēm jāmin poļu pētnieka Leha Mareka izdalītais duramā kaujas naža ar asu pogu tips, kas datējams ar 15.–16. gs.³⁰³

Veseli vēlie kaujas naži atrasti Siguldas un Turaidas pilīs, savukārt ierocim no Kokneses pils trūkst smailes daļa un rokturis. Visiem trim eksemplāriem asmens daļā

²⁹⁵ LNVM, VI, 74 :208.

²⁹⁶ LNVM, VI, 62 :1189.

²⁹⁷ VINM, VI, 294 :153. :216.

²⁹⁸ DNM, b/nr.

²⁹⁹ AiVMM, 2735.

³⁰⁰ TMR, 15220.

³⁰¹ TMR, plg, 8133.

³⁰² RVKM, VRVM, 24077.

³⁰³ Marek, L. Średnioweczne i nowozytne kordy ze Śląska. In: *Acta militaria mediaevalia*. 2006. Tom II. S. 198.

pie muguras veidota abpusēja rievā. Šāda rievā duramo kaujas nažu asmeņos sāka veidot kopš 15. gs. beigām un ir tipiska vēlo eksemplāru pazīme. Asmens rievā redzama 15. gs. beigās niansēti attēlotajā ierocī, kuru, paceltu dūrienam, tur Sv. Mihaels (4.2.2.att.: 3). Asmeņu garums veselajiem kaujas nažiem ir no 73 – 75,2 cm, platums – no 3,2 – 3,3 cm. Visiem trim eksemplāriem asmeņu līnijas un muguras ir taisnas. Asmeņi vienmērīgi sašaurināti, smaile veidota vienādsānu trīsstūra formā, līnijai un mugura simetriskos leņķos savienojoties. Rokturi veselajiem kaujas nažiem aprīkoti ar atsevišķi veidotām pogām un šķēršiem. Kaujas nazim no Siguldas rokturis aprīkots ar segmenta formā veidotu t.s. plāksnes pogu. Šķēršis šim ierocim veidots taisns, tā gali bikoniski. Šķēršim vienā pusē izvietots gredzens, otrā, perpendikulāri ieroča asij, piestiprināts ovālas formas vairogs. Plāksnes pogas Austrumeiropā zobenu rokturos parādījās kopš 15. gs. pirmā ceturkšņa, tās veidotas lilijas, apļa vai četrstūra formā.³⁰⁴ Savukārt, gredzens un kurvja stīpa, raksturīgi 16. gs. zobeniem. Turaidas pili atrastajam kaujas nazim šķēršis veidots taisns, tam abos galos segmentveida paplatinājumi, vidū gredzens, kreisajā pusē – viena stīpa. Roktura augšgalā „~” formas poga. Kaujas nazim no Kokneses pils šķēršis veidots taisns, tā vidusdaļā veidots gredzens, no kura uz abām pusēm pret rokturi iet kurvja stīpas. Šie eksemplāri hronoloģiski piederīgi pēdējai duramo kaujas nažu attīstības stadijai, kas datējama ar 16. gs. otro pusi. Vēlāk, 16. gs. beigās – 17. gs. sākumā, no vēlo kaujas nažu izveidojuma attīstījās cita duramo ieroču tipoloģiskā grupa – medību dunči. Aplūkoto eksemplāru izveidojumā šīs transformācijas redzamas kaujas daļas izveidojumā – asmens līnija un mugura ir paralēlas, tās savienojas smailes daļā, veidojot vienādmalu trīsstūri. Līdzīgs ir arī vēlo kaujas nažu un medību dunču roktura detaļu izveidojums.

Indricas muižas vietā atrastais eksemplārs saturēja fragmentāru rokturi un šķērsi, kura viens gals paliekts perpendikulāri lejup. Asmens daļas garums – 6,3 cm, platums – 1,6 cm, biezums – 0,6 cm. Zobena rokturis atrasts 1984. gada arheoloģiskajos izrakumos, vienā slānī ar Livonijas ordeņa mestra Bernda fon der Borga šiliņu, kādi kalti no 1472. – 1483. gadam.³⁰⁵ Datējošs ir arī tā roktura aizsarga izveidojuma – līdzīgas formas eksemplāri Austrumeiropā lietoti kopš 15. gs. otrās puses.³⁰⁶

³⁰⁴ Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. Abb. 30–33.

³⁰⁵ Zariņa, A. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Indricas pilskalnā 1984. gadā*. Inv. Nr. VIAA :530 (glabājas LU LVI AMK). 55. lpp.

³⁰⁶ Marek, L. *Średniowieczne i nowożytnie kordy ze Śląska*. S. 196.

Rīgā, Šķūņu ielā atrastais kaujas nazis satur fragmentāru asmeni, rokturi, pogu un roktura aizsargu. Roktura aizsargu veido kurvja stīpa ar atliektu galu, šķērsis ar paplatinātiem, lejuj paliektiem galiem un šķērša gredzenu. Griezēja tipa kaujas nažiem neraksturīgs ir Rīgā atrastā roktura izveidojums – tas griezumā taisnstūrveida, aprīkots ar roktura aizsargu un plāksnes pogu. Fragmentārās asmens daļas garums 9,2 cm, platums – 2,6 cm, biezums – 0,6 m. Spriežot pēc roktura detaļu izveidojuma, šis atradums datējams ar 16. gs.

Promocijas darbā aplūkoti trīs duramo kaujas nažu asmeņu fragmenti. Tādi atrasti Kokneses³⁰⁷ un Valmieras³⁰⁸ pilīs. Kokneses pilī atrasta kaujas naža smailes daļa, kas veidota vienādmalu trijstūra formā, paliecot asmens muguru uzasinājuma līnijas virzien. Šī asmens fragmenta garums – 8,8 cm, platums – 3,2 cm, biezums – 0,2 cm. Pēc sava izveidojuma tā identiska Siguldas pilī atrastā kaujas naža smailei un datējama ar 16. gs. otro pusi.

Valmieras pilī³⁰⁹ atrasts kaujas naža asmens fragments, kam visā garumā pie muguras veidotas trīs stiprības rievas. Asmens fragmenta garums – 35,3 cm, platums – 3,4 cm, muguras biezums – 0,3 cm. Šis fragments nāk no tipiska 16. gs. otrās puses griezēja tipa vienasmens zobena.

Interesants ir otrais kaujas naža asmens fragmenta atradums no Valmieras pils.³¹⁰ Sākotnēji tas piederējis duramā tipa kaujas nazim, par to liecina asmens izveidojums – tam uzbiezināta mugura, kā arī veidotas divas rievas. Pēc roktura daļas nolūšanas ieroča asmens izmantots kā izkopts. Par to liecina uz priekšu paliektā smailes daļa, kas pielāgota pļaušanai. Asmens augšējā daļā piekniedēta plāksne, kura kalpojusi izkopts darba daļas stiprinājumam pie kāta. Militāriem mērķiem vairs nederīgā ieroča lietošanu pļaušanai veicinājuši sekojoši apstākļi – vienpusējā asmens plāksne, kas līdzīga izkopts darba daļai, ieroča izgatavošanai izmantotā tērauda augstā kvalitāte. Šis atradums līdzīgs Turaidas un Kokneses pilīs atrastajiem 16. gs. otrās puses kaujas nažiem – vienāda ir visu trīs eksemplāru asmens forma un šķērsriezums.

Aplūkoto kaujas nažu izveidojums aizgūts no ikdienā izmantojamā naža, bet savās funkcijā tie kopēja duramos zobenus. Tomēr duramā kaujas naža lietošanā nav izslēdzams arī cirtiens, kas varēja būt efektīvs pret ādas vai vilnas apģērbā tērptu

³⁰⁷ LNVM, VI, 62 :1189.

³⁰⁸ VINM, VI, 294 :153, :216.

³⁰⁹ VINM, VI, 294 :216.

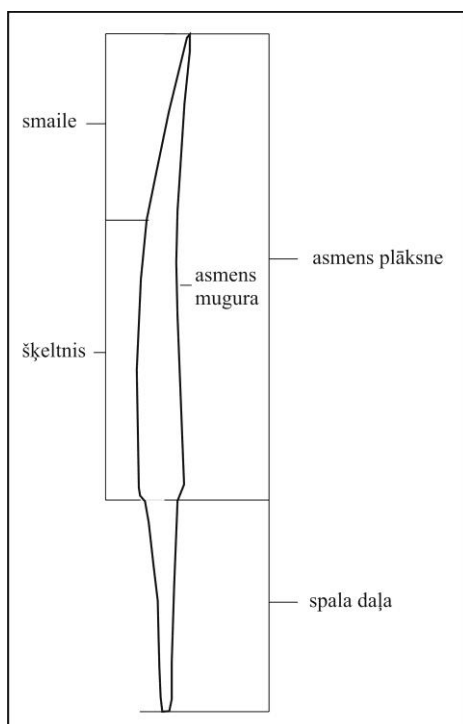
³¹⁰ VINM, VI, 294 :153.

pretinieku. No cērtamajiem kaujas nažiem duramā tipa eksemplārus atšķir asmens izveidojums. Cērtamajiem kaujas nažiem bija raksturīgs masīvs asmens, savukārt duramajiem eksemplāriem tas ir plānāks, armējumu nodrošināja vairākas rievas. Duramie kaujas naži, līdzīgi kā zobeni funkcionāli beidza pastāvēt 16./17. gs. mijā. 17. gs. sastopami no duramo kaujas nažu izveidojuma atvasinātie medību dunči.

4.3. DUNČI

Duncis (*vācu – Dolch, fr. – dague, angl. – dagger, pol. – tulich*) ir īss ierocis, kas aprīkots ar vienpusīgi jeb divpusīgi asinātu, šauru un garenu asmens plāksni un rokturi, tas paredzēts duršanai.

Dunča vārda etimoloģijas pamatā latviešu valodā ir vārds *dūcis*. Tas cēlies no indoeiropiešu *teuk-*, *tūk-* (*sist, grūst*), no kā arī *tūcīt* (*sist, grūst, dauzīt*³¹¹); blakus formām *tuk-/tūk-* latviešu valodā izveidojušās formas ar ekspresīvu balsīgo ieskaņas līdzskani *duk-/dūk-*. Ka paralēli pastāvējušas abas saknes formas, rāda vienas nozīmes vārdu pāri: apvidvārdi *dūcīt, mīcīt, grūstīt* blakus *tūcīt*, apvidvārds *dūkāt, spaidīt, kratīt* blakus *tūkāt*. Izveidojušās arī formas ar ekspresīvu *n* iespraudumu, piemēram, blakus *tūcīt* ir apvidvārds *tuncīt, stampāt, mīcīt, grūstīt*, blakus apvidvārdam *dūkāt – sist ar dūri, mīcīt* ir *dunkāt*, no kā arī lietvārda paralēlformas: apvidvārds *duka, dūka, dunka* – dūres sitiens, grūdiens.³¹² Tātad, dunča etimoloģija saistāma ar duroša trieciena izdarīšanu, kas arī ir šī ieroča funkcija.

4.3.1. att. – dunča daļu shēma.

Kultūrvēsturiskās ievirzes pētījumos dunčus, kuriem saglabājušies rokturu detaļām, ierasts attēlot ar smailei uz leju (4.3.3. un 4.3.8. att.). Tādējādi tiek uzsvērtas dunču un zobenu tipoloģisko grupu līdzības. Promocijas darba abās daļās duncis

³¹¹ Tūcīt // Karulis, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 1069. lpp.

³¹² Duncis // Karulis, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 241. lpp.

attēlots ar smaili uz augšu, atbilstoši ieroča labrocīgajam lietojumam – ar asmens šķeltņi uz kreiso, muguru – uz labo pusi. Tam pamatā ir apstākļi, ka tikai pāris Latvijā atrastie eksemplāri saturēja saglabājušos rokturus. Dunča bez saglabāta roktura attēlojums ar smaili uz leju ir detaļās sarežģīti uztverams.³¹³ Duncis sastāv no asmens plāksnes un spala daļas (4.3.1. att.) Ja asmens plāksne ir vienpusīgi asināta, tās aizmugurē izveidota mugura, priekšpusē – griezējšķautne. Divpusīgam asmenim priekšējā un aizmugurējā daļa atsevišķi netiek izdalītas, toties asmens plāksnes vidū veidota vidusšķautne. Asmens plāksnes augšdaļā izveidota smaile ar virsotni. Mugura vienasmens duncim un vidusšķautne divasmeņu eksemplāram kalpo par asmens plāksnes stiprības siju. Plānākas vienasmens dunču asmens plāksnes dažkārt papildus pastiprinātas ar rievu pie muguras. Griezējšķautne, kas pagriezta pret mērķi, nodrošina griezumu pie dūriena un attiecīgi, dūrienu uz griezošās kustības rēķina.³¹⁴ Asmens plāksnes platums un muguras biezums tiek mērīts pie iedzītņa vai attiecīgi platākajā un biezākajā vietā. Asmens augšējā daļu dēvē par smaili, tās noasināto darba daļu – par šķeltņi. Tveramā daļa jeb rokturis pie dunča piestiprināta ar iedzītņi vai piekniedēta pie plakanas, garenas pamatnes. Rokturis var saturēt pogu un šķērsi.

Duncis daudzus gadsimtus ir bijis efektīvs uzbrukuma ierocis, tas piederīgs tuvās tuvciņas ieročiem. Tā primārā ir duroši – griezošā funkcija, kas dunci vieno ar duramajiem kaujas nažiem un zobeniem. Īpaši neaizstājams šis ierocis bija pēkšņos, negaidītos uzbrukumos, tuvciņā un kaujās ierobežotā telpā. Duncis bija vieglākais no visiem tuvciņas ieročiem, tomēr līdzās cirvim, zobenam, arī atsevišķām šķēpu galu apakšformām 14.–16. gs. bija nozīmīgs ieroču komplekta elements.

³¹³ Šādi orientēti dunči (bez saglabātiem rokturiem) attēloti Pārskata par arheoloģiskajiem izrakumiem Pāvulkalna kapsētā 1986. gada Senlietu tabulās (skat.: Siatkovskis, J. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Pāvulkalna viduslaiku kapsētā, Valkas rajonā, Launkalnes ciema padomē. Inv. Nr. VIAA :577 (glabājas LU LVI AMK).

³¹⁴ Плескачевский, В. М. *Оружие в криминалистике: Понятие и классификация*. С. 126.

4.3.2. att. – dunču izmantošana tuvcīņā („Divu kājnieku cīņa”, 1512. – 1515. gads, A. Dīrers) (att. no: Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen un Rüstungen*. Abb. 41, 134.).

Tuvcīņā pretinieks parasti centās ar kreiso roku saķert otra labo roku, kas turēja dunci, un to pieturot, attiecīgi izdarīt savu dūrienu (4.3.2. att.). Lai gan cīņā ar dunci svarīga bija veiclība, izšķirošais faktors tomēr bija spēks. 14.–16. gs. cīņas paņēmienos duncis pamatā tika izmantots ar asmeni uz leju.³¹⁵ Šāds ieroča satvēriens nodrošināja efektīvu, spēcīgu dūrienu virzienā uz leju, tomēr ietekmēja dūrēja manevra un ieroča pārvaldīšanas iespējas. Veicot duroši – griezošu triecienu ar dunci no augšas, bija iespējams pielikt vislielāko spēku šim ierocim, lai caurdurtu riņķīšu bruņas vai biezu vilnas jeb ādas apģērbu.

Duncis savu izveidojumu aizguvis no viena no senākajiem ikdienas rīkiem – nazis. Naža lietošana tika apgūta jau kopš bērnības, tas kā ļoti nozīmīgs saimniecības rīks tika nēsāts līdz visai dzīves garumā. Ar nazi bija iespējams apstrādāt kaulu, ragu, ādu, koku, tas izmantots ēdiena un mājokļa pagatavošanā. Dunča attīstības pirmsākumos akmens laikmetā, tas savā izveidojumā neatšķīrās no naža. Tomēr, ja nazi ikdienā sev līdzī nēsāja visplašākās sabiedrības aprindas, tad duncim bija izteikti kaujas nozīme.

Pirmie dunci Eiropā nedz funkcionāli, nedz tipoloģiski neatšķīrās no naža – tie veidoti no krama plāksnītes, kuras viena mala noasināta. 2. g. t. pr. Kr. no krama sākti gatavot simetriski divasmeņu rīki, kuriem atsevišķi izdalīta tveramā daļa.³¹⁶ Tomēr joprojām šie bija universālas pielietojamības rīki, izmantoti medībās, kaujās un ikdienā. Duncis kā īpaši kaujas vajadzībām paredzēts ierocis no nažu tipoloģiskās

³¹⁵ Петерсон, Г. *Кинжалы и боевые ножи Западной Европы*. С. 28.

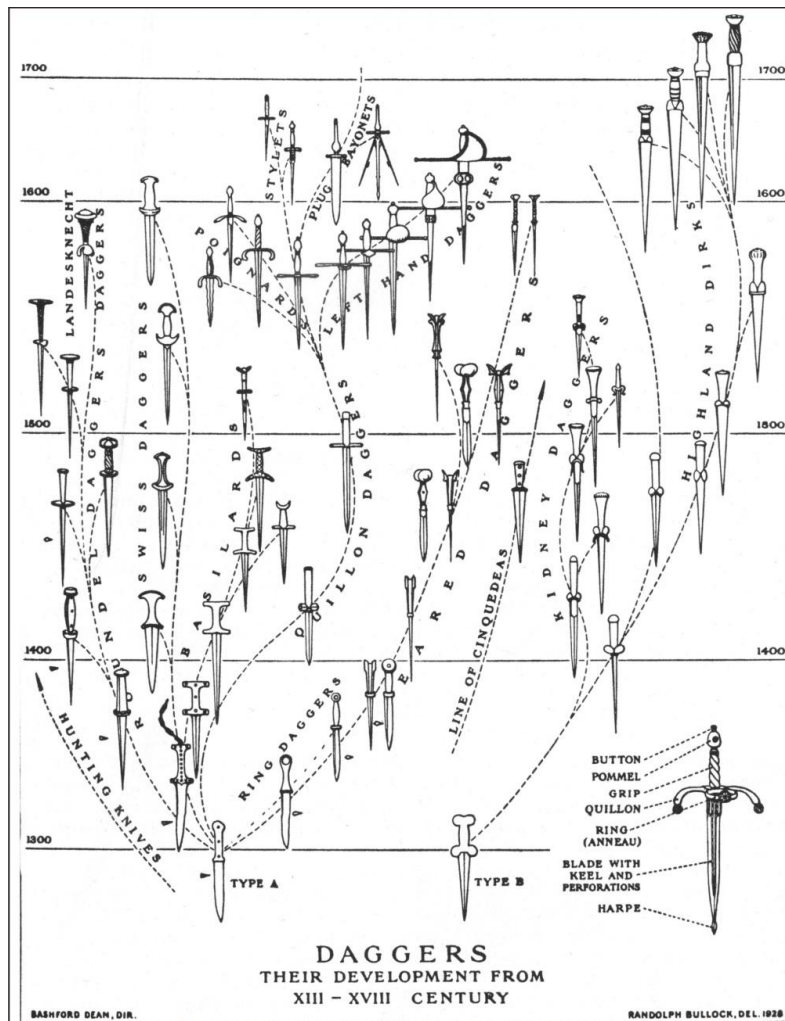
³¹⁶ Turpat, 2.–3. att.

grupas atdalījās bronzas laikmetā, kad mainījās izgatavošanas tehnoloģiskās iespējas. No bronzas varēja izgatavot duncus ar plānākiem un garākiem asmeņiem, neriskējot tos salauzt kaujas apstākļos. Tāpat duncus kļuva iespējams aprīkot ar dažādu formu metāla rokturiem.³¹⁷ Savukārt, nažiem šāds izveidojums nebija nepieciešams. Līdz ar to iepriekš vienā funkcionālās grupas ietvaros esošie artefakti nodalījās saimniecības un kaujas rīkos. Ap 5./4.gs. miju pr. Kr. pakāpeniski izzuda divasmeņu dunci, tos nomainīja eksemplāri ar viensusēju asmeni, kas atkal tuvinājās attiecīgā perioda t.s. universālā naža izveidojumam.³¹⁸ Sākot ar 6. gs., dunci no apbruņojuma sāka izspiest skramasakss. Pēc 11. gs. vidus īsākos skramasaksus no bruņojuma izspieda garākais langsakss, kas izmantots līdz 12. gs. Duncis eiropiešu ieroču komplektā atgriezās vien 13. gs. kā Tuvo Austrumu Krusta karu laikā aizgūts ierocis.³¹⁹ Periodā no 13.–15. gs. pirmajai pusei duncu tipoloģiskā grupa Eiropā piedzīvoja vislielāko daudzveidību, jo kopš 12. gs. bija radies hronoloģisks pārrāvums duramo kaujas nažu izmantošanā (skat. nodaļas „Durami – griežamie ieroči” apakšnodaļu „Kaujas naži”).

³¹⁷ Петерсон, Г. *Кинжалы и боевые ножи Западной Европы*. С. 15.

³¹⁸ Turpat, 22. lpp.

³¹⁹ Rohde, A. Ein Dolchmesser des 14. Jahrhunderts im Hamburgischen Museum für Kunst und Gewerbe. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. 1921 – 1922. S. 155.

4.3.3. att. Eiropas dunču tipu attīstības hronoloģiskā tabula, no 13.–18. gs. (no: *Europäische Dolche und Messer*. Munchen. S. 27.).

Viduslaiku pirmajā pusē – 13.–14. gs. – dunči pēc sava izveidojuma bija tuvi vēlā dzelzs eksemplāriem – vēlākie eksemplāri attīstījušies no šaurā kaujas naža tipa (4.3.3. att.) Šis tips Latvijā kopš 13. gs. pilnveidojas populārā dunča izveidojumā, kam raksturīgs šaurs un garš asmens. To mugura taisna vai smailes daļā mazliet izliekta uz priekšu, bet šķeltna daļa veidota griezumā ķīļveida. Asmens plāksnes griezumā vairs nebija izteikti ķīļveida, tajā ar vienādmalu trijstūra malu lūzumiem iezīmējas asmens darba daļa. Būtiska atšķirība šī perioda dunčiem ir to roktura izveidojums. 13. gs. parādās dunči ar kniedētu spalvu kā importa priekšmeti no Vācijas, taču 13.–14. gs. pirmajā pusē tie joprojām sastopami samērā reti. Dunči ar kniedētu spalvu Latvijā ārpus pilsētām un pilīm sāka izplatīties kopš 14. gs. otrās puses, 15. gs. to vēl nebija daudz, taču 16. gs. to skaits pieauga. Ap 14.–15. gs. miju sākās kniedētu spalvu dunču vietējā ražošana, piegādājot tos lielāku centru iedzīvotājiem, lauku teritorijās joprojām turpinājās iedzītņa nažu izgatavošana un lietošana. Viduslaiku otrajā pusē – 15.–16.

gs. – dunčiem bija raksturīgi lielāki izmēri, taisna mugura, simetriska smaile, samazinājās arī iedzītņa garums. Tieši iedzītņa garums attiecībā pret visa naža kopgarumu ir pazīme, kas, iztrūkstot citām liecībām, ļauj noteikt naža datējumu. Kopš 13. gs. palielinājās dunču asmens plāksnes platuma un muguras biezuma attiecība. 14. gs. šī attiecība ir 4,2: 1,0, 15. gs. dunčiem – vidēji jau 6,3: 1,0, bet 16.–17. gs. dunčiem vidēji 6,7: 1,0.³²⁰

Dunču tipoloģiskās klasifikācijas pamatā ir to asmens un roktura daļas izveidojums. Līdz ar to tipoloģijas veiksmīgai izveidei svarīga ir dunča un naža identifikācija un nošķiršana. 19. gs. otrajā pusē, kā pastāvīgai izpētes nozarei attīstoties ieroču arheoloģijai, pētnieki dunču un nažu tipoloģisko grupu nošķiršanai kā galvenos kritērijus izvirzīja asmens un roktura izveidojumu.³²¹ Kopš 20. gs. pirmā ceturkšņa minētajiem kritērijiem pievienojās dunča izmēri.³²² Šeit sniegsim nelielu kopsavilkumu par katru no šiem kritērijiem.

Kā primāro dunča analīzē un definējumā izvirzot funkcionālo aspektu, izšķiroša nozīme piekrīt asmens izveidojumam un izmēriem. Latviešu arheoloģes Tatjanas Bergas definīcijā norādīts, ka dunča asmenim jābūt vienpusīgi asinātam, ar smailu galu un taisnu muguru.³²³ Vācu ieroču pētnieku Henriha Millera un Hartmuta Kēlinga pētījumā par dunci definēts īss duramais ierocis ar šaurāku vai platāku, taisnu, liektu, vienpusīgu, divu vai vairākšķautņu asmeni un rokturi.³²⁴

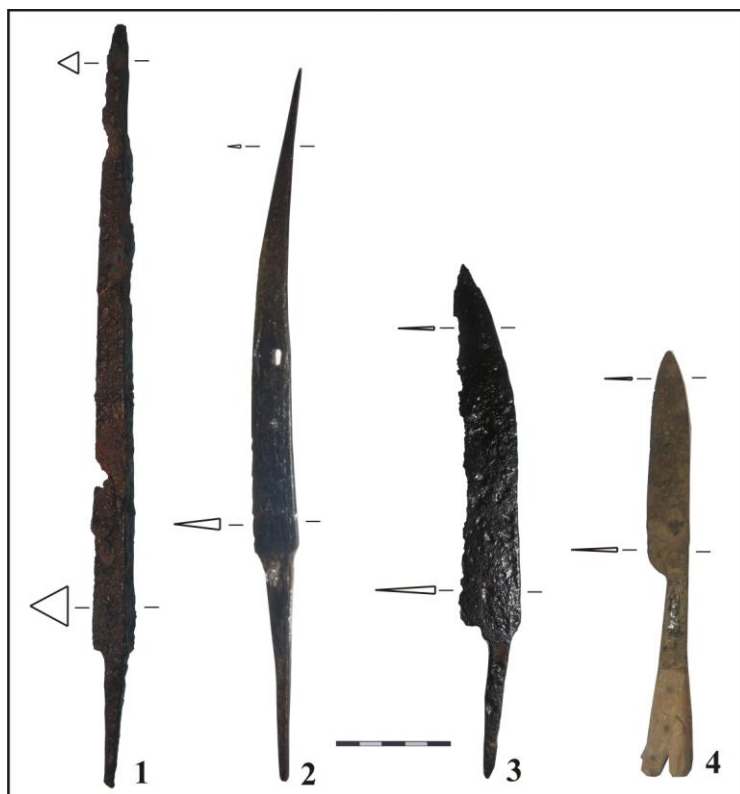
³²⁰ Šnore, E., Zariņa, A. *Senā Sēlpils*. 199. lpp.

³²¹ Seitz, H. *Blankwaffen I*. S. 198.

³²² Wegeli, R. *Inventar der Waffensammlung des Bernischen Historischen Museums in Bern: III. Stangewaffen*. Bern, 1929. S. 112.

³²³ Berga, T. *Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas*. 66. lpp.

³²⁴ Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 36–37.

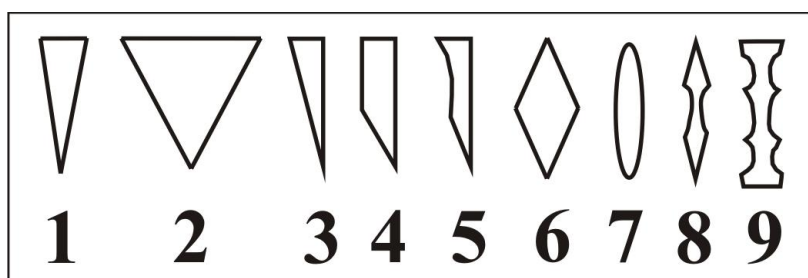
4.3.4. att. Dunču (1 – Balvu Rijnieki, 2. kaps, (LNVM, VI, 98 :45), 2 – Cēsu pils, (LNVM, VI, 213 :3408)) un nažu (3 – Dinaburgas pils, (LNVM, VI, 265 :347), 4 – Cēsu pils, (CM, 6584)) asmens plākšņu izveidojumu salīdzinājums.

Dunča galvenā funkcija bija duroši – griezoša un tarāna tipa trieciena veikšana pretinieka ķermenī. Frontāla tarāna tipa trieciens tiek veikts 90 grādu lielā leņķī attiecībā pret dūrēja ķermeņa augšdaļas asi. Tā izdarīšanai dunča asmens plāksnes mugurai jābūt taisnai – smailes virsotnei jāatrodas muguras galā (4.3.4. att.: 1.). Savukārt, trieciens no augšas vai lejas tiek veikts attiecīgi šaurā vai platā leņķī. Tam iespējams lietot arī dunci, kam smaile izliekta uz aizmuguri – šajā gadījumā virsotne atrodas aiz muguras (4.3.4. att.: 2.). Mūsdienu kriminālistikā noteikts, ka dunča asmens plāksnes smailei jābūt veidotai 45 grādu jeb šaurākā leņķī, tās smailes virsotnei jāatrodas uz asmens muguras līnijas vai starp to un asmens plāksnes viduslīniju.³²⁵ Pārvietojot asmens smailes virsotni starp garenvirziena asi un griezējšķautni, smaile tiek paliekta uz priekšu. Tādējādi samazinās smailes caurduršanas un griezoši – durošā spēka efekts³²⁶ un zūd dunča kaujas spējas. Tātad, dunčus un nažus iespējams nodalīt pēc to asmens izveidojuma. Duncis no naža atšķirams arī pēc tā asmens plāksnes šķērsriezuma. Naža asmens šķērsriezumā

³²⁵ Плещачевский, В. М. *Оружие в криминалистике: Понятие и классификация*. С. 107.

³²⁶ Turpat, 126. lpp.

visbiežāk veidots pret smaili stiepta vienādsānu trīsstūra formā – ar šādu asmeni parocīgi iespējams veikt visdažādākos sadzīves darbus (4.3.3. att. :3 – 4).

4.3.5. att. Latvijā atrasto 14. – 16. gs. vienasmeņu un divasmeņu dunču asmens plākšņu šķērsriezumi. Vienasmeņu dunči: 1. – vienādsānu trīsstūris jeb ķīlis; 2. – regulārs trīsstūris; 3. – taisnleņķa trīsstūris; 4. – trapecē; 5. – ieliekta trapecē. Divasmeņu dunči: 6. – rombs; 7. – elipse; 8. – vidū iežmaugts rombs; 9. – vidū trīskārši iežmaugts taisnstūris.

Savukārt, dunču asmeņu šķērsriezumi var būt dažādu formu (4.3.5. att.). Biežāk asmeņi šķērsriezumā veidoti vienādsānu vai taisnleņķa trijstūra, kā arī trapeces formā. Savukārt, divasmeņu dunčiem asmeņi šķērsriezumā var būt veidoti romba, retāk – elipses, vidū iežmaugta romba vai taisnstūra formā.

Daudzveidīgāki ir ieroču pētnieku atzinumi par dunča asmens garumu. T. Berga pie dunčiem pieskaita eksemplārus, kuru asmens garums pārsniedz 19,5 cm.³²⁷ Līdzīgas dunča izmēru robežas definētas Lietuvas arheoloģijas literatūrā.³²⁸ Poļu arheologs Marcins Ļevandovskis (*Marcin Lewandowski*) pie dunčiem pieskaita eksemplārus, kuru asmens garums ir no 15 – 40 cm.³²⁹ Ieroču pētnieks H. Zeics par kaujasspējīgu uzskata eksemplāru, kas aprīkots ar 28,5 – 30,3 cm garu asmeni,³³⁰ savukārt R. Vegeliss (*Rihard Wegeli*) pie tādiem pieskaita eksemplārus, kuru asmens garums ir no 20 – 58 cm.³³¹

Jāatzīmē, ka neviena no iepriekš minētajām dunču izmēru robežām nav pamatota ar kādiem funkcionāliem argumentiem. Tāpēc jāpievēršas dunča aprakstam mūsdienu kriminālistikā. Šeit duncis pieskaitīts īso asmeņu aukstajiem ieročiem. Tā asmens garums pārsniedz 7 – 8 cm,³³² taču kopējais ieroča garums nepārsniedz 35 cm, izņēmuma gadījumos – 40 cm. Šādi izmēri kriminālistikā pamatoti ar aspektu, ka ieroča kaujas daļai jāspēj caurdurt pieauguša vīrieša krūšu kurvja pēdējo sienīņu un

³²⁷ Berga, T. *Augšdaugavas 14.-17. gadsimta senvietas*. 66. lpp.

³²⁸ Урбанавичюс, В. *Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в – вв. Автореферат диссертаций на соисканий учение степени кандидата исторических наук.* – Вильнюс, 1967. С. 12.

³²⁹ Lewandowski, M. *Puginały średniowieczne z ziem Polskich. Acta archeologica Lodziensa: Mediaevalia archaeologica*, 1986, Nr. 31, S. 104.

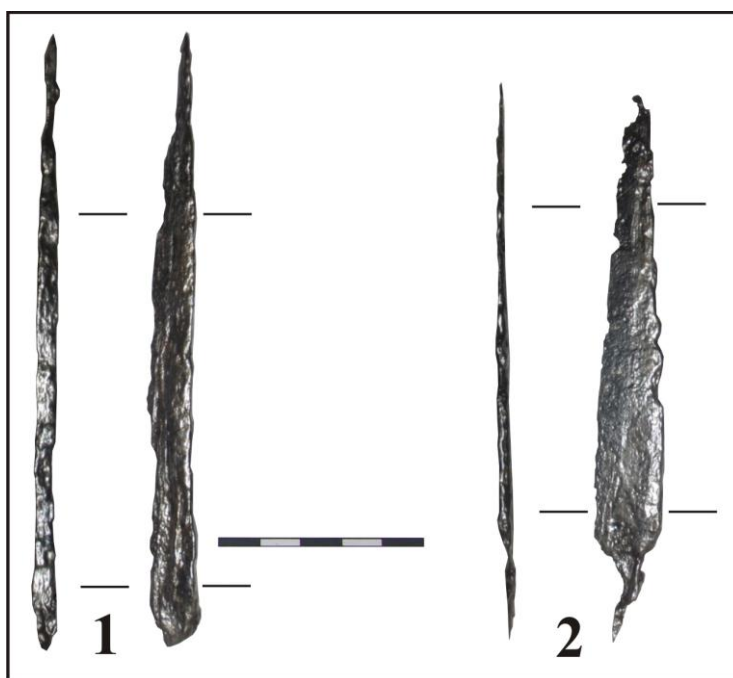
³³⁰ Seitz H. *Blankwaffen I*. S. 198.

³³¹ R. *Inventar der Waffensammlung des Bernischen Historischen Museums in Bern: III. Stangewaffen*. S. 98.

³³² Плещачевский, В.М. *Оружие в криминалистике: Понятие и классификация*. С. 129.

sasniegt sirdi, savukārt kopējā garuma robežas nosaka nepieciešamība veikt duroši – griezošu uzbrukumu. Tāpat duncim jābūt pietiekoši īsam, lai tas varētu efektīvi tikt lietots pie minimālas distances kaujā ar cilvēku vai dzīvnieku, kā arī apgrūtinošos apstākļos – telpās, šaurās ielās, biežā mežā vai aizcirtumā.³³³ Tomēr jāņem vērā, kā apskatāmajā periodā krūšu kurvi kaujas apstākļos sargāja bruņas vai biezs vilnas vamzis. Tādējādi dunču asmeņu garums var būt nedaudz lielāks par mūsdienu kriminālistikā pieņemto.

Svarīgs aspekts vienasmens dunča un naža nošķiršanā ir to asmens plāksnes muguras vai vidusšķautnes biezums. Šo daļas izveidojums nosaka visa dunča asmens stiprību, tās arī par galveno balsta siju dūriena izdarīšanas brīdī. Atsevišķiem vienasmens eksemplāriem šīs funkcijas veic arī asmens uzbiezinājuma līnija, kas tiem izvietota griezējšķautnes lūzuma vietā, visā asmens garumā.

4.3.6. att. Dunča (1. – Cēsu pils (LNVM, VI, 213 :1669)) un naža (2. – Cēsu pils, (LNVM, VI, 213 :1634)) asmens plāksņu muguru izmēru un izveidojumu salīdzinājums.

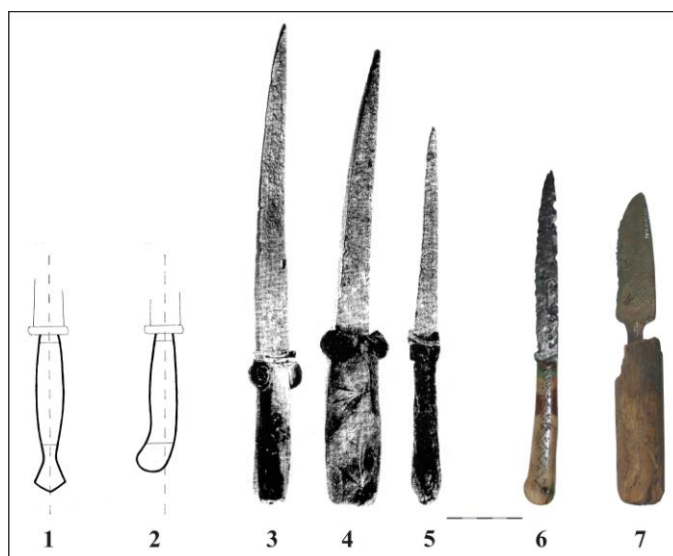
Tieši muguras vai vidusšķautnes biezums nosaka visas dunča asmens plāksnes masivitāti, ļaujot atšķirt dunču un nažu tipoloģiskās grupas (4.3.6. att.). Īpaši svarīgi tas ir dunču un universālo nažu³³⁴ nošķiršanai. To izveidojums nereti līdzīgs dunčiem – roktura ass tiem turpinās paralēli taisni veidotai asmens mugurai, smaile noapaļota no asmens, retāk – no muguras puses. Tādējādi, pie dunčiem pieskaitāmi eksemplāri, kuriem muguras biezums pārsniedz 0,5 cm. Tomēr jāmin, ka atsevišķiem

³³³ Плещачевский В.М. *Оружие в криминалистике: Понятие и классификация*. С. 128.

³³⁴ Šnore E., Zariņa A. *Senā Sēlpils*. 199. lpp.

eksemplāriem, kas pēc citām pazīmēm nešaubāmi pieskaitāmi dunčiem, muguras biezums ir 0,4 cm. Svarīga asmens plāksnes daļa ir smaile, tās biezums nosaka duncim paredzēto pielietojuma veidu. Eksemplāriem, kas izgatavoti cīņai pret bruņās tērptu pretinieku, smaile veidota biezāka. Tai pie tarāna tipa trieciēna bija jāiztur lielākā pretestība. Savukārt, dunčiem, kas paredzēti cīņai pret tekstila jeb ādas apģērbā tērptu pretinieku, smaile veidota plānāka. Tātad, dunča asmens smailes daļā muguras biezums pārsniedz 0,3 cm. Atsevišķiem eksemplāriem smaile uzbiezināta, tādējādi pārsniedzot asmens plāksnes biezumu.

Neskatoties uz to, ka duncis pieskaitāms asmeņu ieročiem, visbiežāk lielākā uzmanība veltīta tā roktura izveidojumam. Tas saistāms ar Rietumeiropā populārās kultūrvēsturiskās ievirzes darbu ietekmi – tajos dunči tiek klasificēti tikai pēc to rokturu izveidojuma. To iespaidā par klasisku kļuvusi tēze, ka dunča rokturim jābūt aprīkotam ar šķērsi. Jaunākajos ieroču arheoloģijas pētījumos to interpretējis poļu arheologs Lehs Mareks – dunča rokturim jābūt aprīkotam ar šķērsi, kas dūriena brīdī fiksē tā lietotāja rokas satvērienu un pasargā to no savainošanās ar asmeni.³³⁵

4.3.7. att. Dunču un nažu rokturu salīdzinājums: 1 – dunča roktura izveidojums; 2 – naža roktura izveidojums (no: Seitz H. *Blankwaffen I.* Abb. 127.); 3 – 5 dunči ar koka rokturiem (no: Apala, Z. Nieru dunču atradumi Cēsu pils izrakumos. 2. att.); 6 – nazis ar kaula rokturi, Cēsu pils (LNVM, VI, 213 :5107); 7 – nazis ar koka rokturi, Rīga, Armijas ekonomiskā veikala būvbedre (RVKM, VRVM, 41145/668).

Vācu ieroču pētnieks H. Zeics savukārt uzmanību pievēršis roktura formai un izvietojumam attiecībā pret asmens plāksni – duncim rokturis veidots simetrisks, bet kaujas nazim – asimetrisks³³⁶ (4.3.7. att.) H. Zeics atzīmē simetriskā dunča roktura

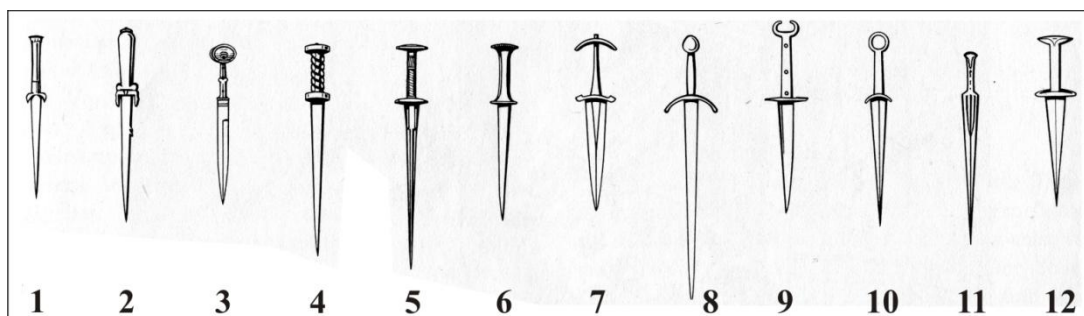
³³⁵ Marek, L. Broń biała na Śląsku XIV-XVI wiek. In: *Wratislavia Antiqua*. 2008, 10. S. 27–28.

³³⁶ Seitz, H. *Blankwaffen I.* S. 198.

izveidojuma funkcionālo aspektu – tā izmantošanas princips ir līdzīgs zobena roktura funkcijām.³³⁷ Savukārt, nazis pamatā ir darba vai sadzīves rīks, līdz ar ko tā izmantošanas pamatā ir pēc formas un izvietojuma asimetrisks rokturis bez pogas.³³⁸

Dunča roktura funkcionālās īpašības uzskaitītas kriminālistikas pētījumos. Proti, rokturim jānodrošina ērts dunča satvēriens un efektīvas tā kaujas spējas. Tā pamata funkcija ir sniegt iespēju pielikt asmenim tādu spēku, lai tas spētu izraisīt dziļu durti – grieztu brūci. Tāpat rokturim jānodrošina ātra ieroča izvilkšana no brūces, lai veiktu nākamo dūrienu. Dunci, kurš atrodas satvērienā, jāvar pārņemt no vienas rokas otrā, kā arī mainīt tā izvietojumu dūrē.³³⁹

Promocijas darbā par dunci apzīmēti eksemplāri, kuriem veidots vienpusīgs vai divpusīgs asmens. Vienasmens dunčiem asmens plāksnes mugura veidota taisna vai uz aizmuguri izliekta. Divasmeņu dunčiem asmens veidots pret smaili stiepta vienādsānu trīsstūra formā. Šajā nodaļā analizēto dunču asmens garums ir no 12,9 – 27,9 cm, biezums – 0,5 cm, kopējais garums – 17,2 – 34,4 cm. Tiks analizēti 109 dunči un divas to detaļas, kas atrasti arheoloģiskajos izrakumos, uzraudzības darbu laikā un kā savrupatradumi.

4.3.8. att. Galvenie 14.–15. gs. Eiropas dunču tipi (kultūrvēsturiskās pieejas historiogrāfijā): 1. – 2. – nieru dunči; 3. – ausu duncis; 4. – 6. – ausu dunči; 7. – duncis ar sirpjveida šķēršiem; 8. – zobena tipa duncis; 9. – antenas duncis; 10. – duncis ar riņķa pogu; 11. – bazilards; 12. – šveiciešu duncis (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 37.).

Arheoloģiski atrasto dunču tipoloģijā pastāv vairākas pieejas. Rietumeiropas kultūrvēsturiskās ievirzes ieroču arheoloģijas pētījumos dunči tipoloģiski dalīti un apzīmēti pēc to rokturu un atsevišķu detaļu izveidojuma (4.3.8. att.). Kā galvenie jāmin t.s. ripu, antenu, riņķa pogas dunči, dunči ar heraldiskajām pogām, bazilarda, nieru un gotiskā roktura tipa dunči, atsevišķi tiek izdalīti šveiciešu un zemnieku dunču

³³⁷ Seitz, H. *Blankwaffen I*. S. 198.

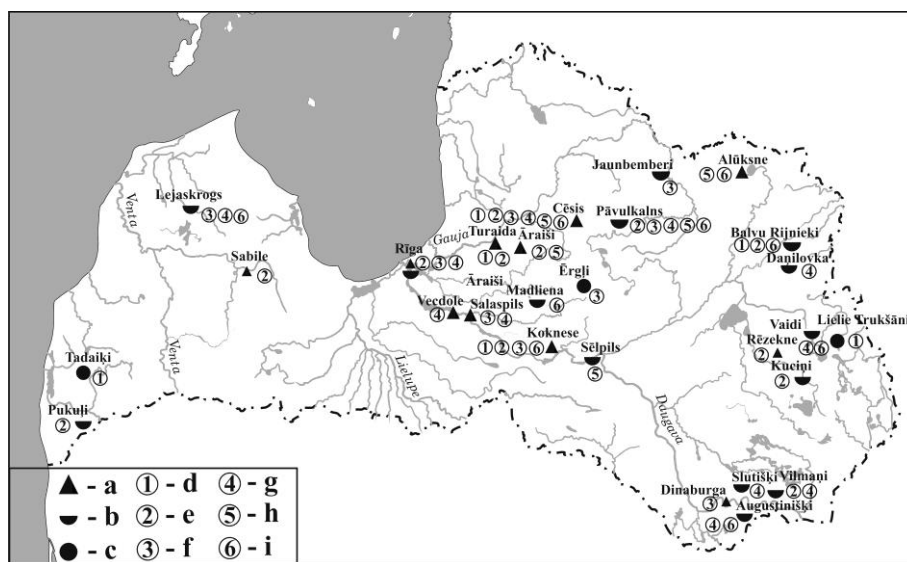
³³⁸ Turpat.

³³⁹ Плещачевский, В.М. *Оружие в криминалистике. Понятие и классификация*. С. 130.

tipi.³⁴⁰ Tikai atsevišķos gadījumos šie tipi atšķirami arī pēc asmens plākšņu izveidojumiem.

Tikai neliela daļa no Latvijā atrastajiem 14.–16. gs. dunčiem saturēja labi saglabājušos rokturus. Lielākajai daļai saglabājušies tikai iedzītņi, pāris eksemplāriem tie saturēja arī šķērsi un pogu. Pēc šīm daļām tikai ļoti aptuveni var spriest par tveramās daļas izveidojumu, pie kam tās nereti nav atšķiramas no nažu iedzītņiem un spalū pamatnēm. Līdz ar to par galveno kritēriju dunču tipoloģiskajai klasifikācijai izvēlēts to kaujas daļu – asmens plākšņu izveidojums un izmēri. Pēc šiem kritērijiem dunču tipoloģisko dalījumu izveidojis arī poļu ieroču pētnieks Marcins Ļevandovskis.³⁴¹ Divasmeņu dunču klasifikācijai pilnībā tiks izmantota M. Ļevandovska tipoloģija. Savukārt, vienasmeņu eksemplāru klasifikācijai M. Ļevandovska izdalītais A tips sīkāk tiks izdalīts vairākos variantos. Ārpus M. Ļevandovska tipoloģijas atsevišķi tiks izdalītas dunču detaļas. Promocijas darbā aplūkoti 109 dunči, to fragmenti un detaļas.

A tipā iedalīti 89 dunči, kam vienpusīgi asinātais asmens veidots pret smaili stiepta taisnleņķa vai vienādmalu trīsstūra formā.³⁴² Roktura ass ir paralēla asmens plāksnes asij un tās nesavienojas, vai arī abas asis savienojas, bet asmens ass ir līdz 5 grādiem paliekta griezējšķautnes virzienā.³⁴³

4.3.9. att. A tipa dunču atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – A 1 varianta dunču apzīmējums; e – A 2 varianta dunču apzīmējums; f – A 3 varianta dunču apzīmējums; g – A 4 varianta dunču apzīmējums; h – A 5 a apakšvarianta dunču apzīmējums; i – A 5 b apakšvarianta dunču apzīmējums

³⁴⁰ Seitz, H. *Blankwaffen I*. Abb. 128–129.

³⁴¹ Lewandowski, M. *Puginały średniowieczne z ziem Polskich*. S. 101–114.

³⁴² Turpat, I.-II. tab.

³⁴³ Turpat, 104–105. lpp.

A 1 variantā iedalīti dunči, kam asmens veidots pret smaili stiepta taisnleņķa trijstūra formā (I.V. att. tab.) Asmens smailes punkts atrodas muguras augšējā galā, griezējšķautne paliekta muguras virzienā tās pēdējā piektdaļā. Tveramā daļa pie dunča piestiprināta ar samērā īsu iedzītņi – tā garuma attiecības pret asmens plāksni ir 1 : 3 – 4. Iedzītņa gals veidots taisns jeb noapaļots. Šiem dunčiem raksturīga gara asmens plāksne un bieza asmens mugura. Asmens plāksne veidota griezumā vienādmalu trīsstūra formā. Tā kā asmens plāksnes muguras biezums ir liels arī smailes daļā, tad tā veidota griezumā regulāra trīsstūra formā. Šim variantam pieskaitīti deviņi dunči, kas atrasti izrakumos Cēsu,³⁴⁴ Kokneses³⁴⁵ un Turaidas³⁴⁶ pilīs, Balvu Rijnieku kapsētas 2. apbedījumā,³⁴⁷ kā savrupatradumi – Tadaikšu Brenčos³⁴⁸ un Ludzas novada Lielajā Trukšānu ciemā³⁴⁹ (4.3.9. att.). Nebojāto dunču kopējais garums ir no 24,7 – 33,6 cm, asmeņu garums – 14,1 – 27,9 cm, platums – 2,0 – 2,8 cm, muguras biezums – 0,6 – 1,0 cm. Izmēros neliels ir duncis no Cēsu pils³⁵⁰ – tā asmens garums – 15,2 cm, platums – 1,6 cm, muguras biezums – 0,9 cm. Otram duncim no Cēsu pils³⁵¹ saglabājusies tikai pati asmens smaile, tās garums – 15,1 cm, platums – 1,2 cm, biezums – 0,7 cm (1.4. tab.). Trešais duncis no Cēsu pils³⁵² saglabājies vesels. Atšķirībā no pārējiem eksemplāriem, tam iedzītņa un asmens attiecības ir 1 : 1,5. Duncim iedzītņa pārejā uz asmeni veidots figurāls, plāns šķērsis. Ceturtajam duncim³⁵³ saglabājies koka rokturis. Tas veidots cilindra formā, ar elipses veida iegriezumiem. A1 tipa dunču asmens plāksnes mugura vienmērīgi sašaurināta smailes virzienā, sasniedzot 0,3 cm lielu biezumu. Šāds muguras izveidojums padara A1 tipa dunču asmeņus ļoti masīvus. Tie piederīgi t.s. „bruņu dūreja” (no vācu *panzerstecher*) tipam. Šāds asmens paredzēts stipram tarāna tipa triecienam, kas bija visefektīvākais pret plāksņu bruņās tērptu pretinieku.³⁵⁴

A 2 variantam piederīgi dunči ar taisnu asmens muguru, šauru asmeni un smailes virsotnes leņķi (I.VI. att. tab.). Šiem dunčiem asmens veidots pret smaili stiepta, šaura taisnleņķa trijstūra formā. Smailes virsotnes punkts atrodas asmens

³⁴⁴ LNVM, VI 213 :1669, :1763, VI 213 :3414, :3526.

³⁴⁵ LNVM, VI 62 :443.

³⁴⁶ TMR, SM, 1163.

³⁴⁷ LNVM VI 98 :45.

³⁴⁸ LM, 13932.

³⁴⁹ LdNM, 2754.

³⁵⁰ LNVM, VI 213 :1763.

³⁵¹ LNVM, VI 213 :1669.

³⁵² VI, 213 :3414.

³⁵³ VI, 213 :3526.

³⁵⁴ Seitz, H. *Blankwaffen I*. S. 203.

plāksnes muguras galā vai ir par pāris milimetriem nobīdīts viduslīnijas virzienā. Atšķirībā no A 1 varianta, šiem dunciem asmens plāksnes mugura ir plānāka, tā veidota griezumā vienādsānu trīsstūra formā. Šim variantam pieskaitīti 16 duncī, kas atrasti izrakumos Āraišu,³⁵⁵ Cēsu,³⁵⁶ Kokneses,³⁵⁷ Rēzeknes³⁵⁸ un Turaidas³⁵⁹ pilī, Sabiles senpilsētā,³⁶⁰ Rīgā, Mārstaļu ielā 17,³⁶¹ Makašēnu Kuciņu kapu 23. uzkalniņa apbedījumā,³⁶² Rīgas Sv. Paula kapsētas 7. kapā,³⁶³ Pukuļu kapu 11. uzkalniņa 13. apbedījumā,³⁶⁴ Pāvulkalna kapsētas 63.,³⁶⁵ Balvu Rijnieku kapsētas 5.³⁶⁶ un Vilmaņu kapsētas 10. kapā,³⁶⁷ arheoloģiskās uzraudzības darbos – Rīgā, Armijas Ekonomiskā veikala būvbedrē,³⁶⁸ kā savrupatradums – Vecrīgā, bez precīzākas norādes³⁶⁹ (4.3.9. att.). Veselo duncu kopējais garums ir no – 20,1 – 29,4 cm, asmeņu platums – 1,3 – 2,5 cm, muguru biezums – 0,4 – 0,7 cm (1.4. tab.). Asmeņu smailes veidoti 13 – 18 grādu platā leņķī. Duncu muguras nelielais biezums norāda, ka tie nav paredzēti cīņai pret bruņām. Četriem eksemplāriem, iespējams, pēc neatbilstoša lietojuma, nolūzusi asmens smailes daļa. Savukārt diviem trūkst iedzītņa daļas. Duncim no Cēsu pils veidots nieru tipa rokturis no koka. Starp to un asmeni novietots pusmēness formas dzelzs šķērsis, kas vērsts pret asmens smaili. Vienam³⁷⁰ no Mārstaļu ielā 17 atrastajiem dunciem trūkst asmens smailes un iedzītņa lielākās daļas. Tā asmens veidots ar taisnu muguru, attiecībā pret iedzītņi tas paliekts asmens līnijas virzienā par 2 grādiem. Savukārt, otram duncim šķērša atrašanās vietā izvietota plāna bronzas skārda plāksnīte. Armijas Ekonomiskā veikala būvbedrē atrastajam eksemplāram asmens slaidis, pie tā muguras veidota stiprības rievā. Šim duncim saglabājies rokturis, tas veidots no dzelzs, doba cilindra formā. Rokturim apakšējais gals aizmetināts, augšējais vienlaidus piemetināts pie asmens, kam stiprības nolūkā pie muguras veidota rievā. Rokturis veidots no dzelzs, tas griezumā apaļš un bez šķērša, sakalts

³⁵⁵ LNVM, VI, 132 :514.

³⁵⁶ LNVM, VI, 213 :3281.

³⁵⁷ LNVM, VI, 62 :6708.

³⁵⁸ LNVM, VI, 270 :1.

³⁵⁹ TMR, plg., 3953.

³⁶⁰ LNVM, VI, 200 :529.

³⁶¹ RVKM, VRVM, 174528 /53, 17958 /44.

³⁶² LNVM, A, 12252 :6.

³⁶³ RVKM, VRVM, 182092 /8.

³⁶⁴ LNVM, A, 12531 :13.

³⁶⁵ VKNM, 8078.

³⁶⁶ LNVM, VI, 98 :76.

³⁶⁷ LNVM, b. nr.

³⁶⁸ RVKM, VRVM, 41145 /678.

³⁶⁹ RVKM, VRVM, 23003.

³⁷⁰ RVKM, VRVM, 17958 /44.

kopā ar asmeni. Pēc tipoloģiskās piederības tas datējams ar 14. gs.³⁷¹ Vecrīgā savrupi atrastajam duncim asmens mugura taisna, asmens viduslīnija mugurai tuvinās tikai pēdējā trešdaļā no asmens garuma, gandrīz pie smailes. Attiecībā pret iedzītņa asi, asmens plāksnes paliekta uz priekšu par 3 grādiem. Šis duncis pēc asmens formas līdzības datējams ar 14. gs.³⁷² Duncis no Mārstaļu ielas 17³⁷³ pēc stratigrāfijas datējams ar 13. gs. beigām – 14. gs. pirmo pusi.³⁷⁴ Sv. Paula kapsētas 7. kapā duncis atrasts kopā ar kniedētu un ornamentētu ādas maksti, kas saglabājusies ap ieroča koka rokturi (I.VI. att. tab.: 11.). Dunča spala apakšējā daļā bijis piestiprināts cilindra formas baltmetāla apkalums ar piekarcilpu galā.³⁷⁵ Pie tās stiprināta ādas sloksne vai aukla, ar kuras palīdzību ieroci bija iespējams ātri un viegli izvilkt no blīvās maksts. Šāda satvēriena aukla pasargāja dunča lietotāju no savainošanās lielas pretestības dūriena gadījumā. Aukla, aizurot plaukstu no uzslīdēšanas asmenim, pildīja šķērša funkcijas. Cilindriskā apkalumu atradums kopā ar dunci izskaidro šķērša trūkumu šiem durami griežamajiem ieročiem. Iespējams, ka caurums auklas piestiprināšanai ticis veidots dunču koka spalos, kas daudzos gadījumos nav saglabājušies. Duncis no Sv. Paula kapsētas pēc kapā atrastajām monētām³⁷⁶ datēts ar 13. gs. otro pusi – 14. gs. pirmo pusi. Apbedījuma datējumu 14. gs. sākumā precizē tajā atrastais A 3 varianta cirvis.³⁷⁷ Tātad visi A 2 varianta dunči datējami ar 14. gs.

A 3 variantam pieskaitīti dunči ar platu asmeni, taisnu asmens plāksnes muguru un platu asmens smailes leņķi. Asmens smailes virsotnes punkts atrodas muguras galā. Iedzītņa gals veidots ass vai noapaļots. A 3 variantam piederīgi 12 dunči (I.VII. att. tab.), kas atrasti izrakumos Cēsu,³⁷⁸ Dinaburgas,³⁷⁹ Kokneses³⁸⁰ un Salaspils³⁸¹ pilīs, Rīgā, 11. novembra krastmalā, bijušā Triangula bastionā vietā,³⁸² Jaunbemberu kapsētas 6.,³⁸³ Puzes Lejaskroga kapsētas 53.,³⁸⁴ 112.³⁸⁵ un 165.,³⁸⁶ kā

³⁷¹ Lewandowski M. *Puginały średniowieczne z ziem Polskich*. S. 108, tabl. II: 6.

³⁷² Turpat, 106. lpp., I: 3 tab.

³⁷³ RVKM, VRVM, 174528 /53.

³⁷⁴ Lūsēns M. *Pārskats par arheoloģisko izpēti Rīgā, Mārstaļu ielā 17, 2002. gadā* (Pārskats glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centrā, inv. Nr. 59391 - 120 I). 10. lp.

³⁷⁵ Celmiņš, A. Sv. Paula baznīcas kapsēta Rīgā. Senā Rīga. 12. att., 23. lpp.

³⁷⁶ RVKM, VRVM, 182092 /2 – 3.

³⁷⁷ RVKM, VRVM, 182092 /7.

³⁷⁸ LNVM, VI, 213 :4451.

³⁷⁹ LNVM, VI, 265 :742.

³⁸⁰ LNVM, VI, 62 :2554.

³⁸¹ LNVM, VI, 126 :1594.

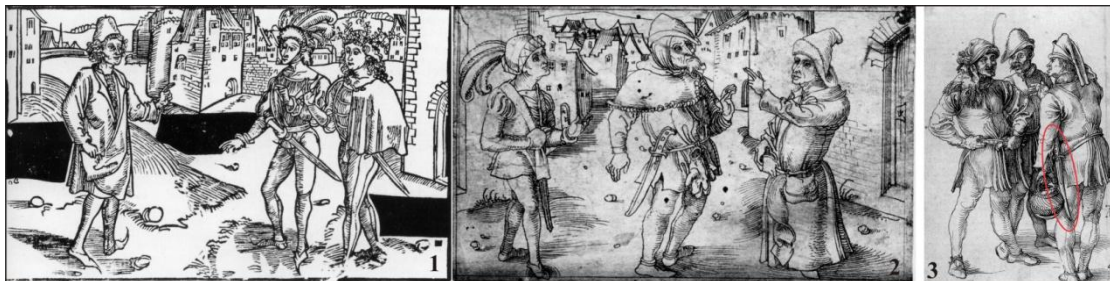
³⁸² RVKM, VRVM, 174689/16.

³⁸³ VKNM, 203.

³⁸⁴ VVM, 28531/166.

³⁸⁵ VVM, 29022/105.

arī Pāvulkalna 111.³⁸⁷ kapā, arheoloģiskās uzraudzības laikā Rīgā, Finanšu ministrijas būvbedrē,³⁸⁸ kā savrupatradums šāds eksemplārs iegūts Ērgļu Baznīcas kalna nogāzē³⁸⁹ (4.3.9. att.). Veselo dunču kopējais garums ir no – 17,8 – 31,1 cm, asmeņu platums – 2,5 – 3,3 cm, muguras biezums – 0,4 – 0,6 cm (1.4. tab.). Asmens smailes veidotas 28° – 40° platā leņķī. Pateicoties lielajam asmens plāksnes platumam un platajiem smaīļu leņķus, panākts šo dunču asmeņu masīvums. Šādi asmeņi var tikt lietoti duršanai, tomēr griezošā funkcija tajos dominē. Uz to norāda arī vairāku eksemplāru³⁹⁰ asmeņos redzamais iztrinums. Duncis no 11. novembra krastmalas stipri korodējis – tam trūkst iedzītņa lielākā daļa, kā arī daļa no asmens. Starp iedzītņi un asmeni tam veidots pret smaili pusmēness formā liekts šķērsis. 11. novembra krastmalā duncis atrasts pārjauktā kārtā, līdz ar ko stratigrāfiski nav datējams.³⁹¹ Precīzāk tā datējums nosakāms pēc šķērša, kādi raksturīgi 14. gs. dunčiem, kam veidoti gan vienpusīgi, gan divpusīgi dažādu izmēru asmeņi.³⁹² Duncim no Finanšu ministrijas ēkas būvbedres asmens mugura taisna, viduslīnija mugurai tuvinās tikai pēdējā trešdaļā no asmens garuma, gandrīz pie smailes. Attiecībā pret iedzītņa asi, asmens plāksnes paliekta uz priekšu par 3 grādiem. Šis duncis pēc asmens formas līdzībām datējams ar 14. gs.³⁹³ Duncim no Kokneses pils roktura daļas galā veidots ieapaļš paplatinājums ar trim apaļiem caurlauzumiem, kas, iespējams, kalpojis kā roktura poga. Duncim no Triangula bastiona veidots pusmēness formā izliekts šķērsis.

4.3.10. att. Īsie zobeni un zemnieku dunči: 1. – pilsētnieki – patricieši ar īsajiem zobeniem („Davuss, Pampiluss un Karinuss”, 1492. g., A. Dīrers); 2. – vienkāršais pilsētnieks ar zemnieku dunci („Eiskinuss, Dēmea un Mīkio”, 1492. g., A. Dīrers); 3. – zemnieki ar dunci („Trīs tirgus zemnieki”, 1495./96. g., A. Dīrers) (visi att. no: Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen und Rüstungen*. Abb. 33, 35, 59).

³⁸⁶ VVM, 29700 /150.

³⁸⁷ VKNM, 8080.

³⁸⁸ RVKM, VRVM, 2366.

³⁸⁹ CVM, 27134.

³⁹⁰ LNVN, VI, 265 :742, 62 :2554, VVM, 28531 /166,

³⁹¹ Lūsēns M. Pārskats par arheoloģisko izpēti Rīgā, 11.novembra krastmalā, Triangula bastionā 2000.gadā (Pārskats glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centrā, inv. Nr. 55885 I). 42. lpp.

³⁹² Müller, H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 177, Abb. 53-55, 58, 59.

³⁹³ Turpat, 106. lpp., I: 3 tab.

A 3 varianta dunči Eiropas kultūrvēsturiskās ievirzes ieroču arheoloģijas pētījumos pieskaitīti zemnieku (vācu – *Bauernwehren*) jeb mājas dunču (vācu – *Hauswehren*) tipam, kas izmantots no 15. gs. beigām – 16. gs. sākumam.³⁹⁴ Par to rašanos pastāv divi viedokļi. Vācu historiogrāfijā pastāv uzskats, ka ierocis radies kā nosacīts pilsētnieku iecienīto īso zobenu atdarinājums, kuru pamatā nēsājuši zemnieki (4.3.10. att.: 2.–3.). Tomēr, kā liecina ikonogrāfiskais materiāls, šos ieročus nēsāja un šaurajā pilsētas vidē izmantoja arī pilsētnieki (4.3.10. att.: 1.). Franču historiogrāfijā dominē viedoklis, ka Rietumeiropā A 3 varianta dunču izveidojums radies 8.–10. gs. izmantotā skramasaksa attīstības rezultātā. Proti, vienā no trijiem skramasaksa attīstības variantiem (skat. šīs nodaļas apakšnodaļu „Duramie kaujas naži”), nedaudz samazinot ieroča asmens garumu un platumu, brīvie zemnieki nepārtraukti to turpinājuši izmantot līdz pat 16. gs. sākumam.³⁹⁵ Jāatzīmē, ka Latvijas arheoloģiskajā materiālā šāda skramasaksa izmantošanas nepārtrauktība nav konstatēta.³⁹⁶

A 4 variantā iedalīti dunči, kam veidots simetrisks, biezs asmens. Šim variantam piederīgi 16 dunči (I.VIII. att. tab.) kas atrasti arheoloģiskajos izrakumos Cēsu,³⁹⁷ Salaspils³⁹⁸ un Vecdoles³⁹⁹ pilī, Rīgā, Mārstaļu ielā 21,⁴⁰⁰ Šķilbēnu Daņilovkas kapsētas 1. žaņņikā,⁴⁰¹ Augustinišķu kapsētas 1.⁴⁰² un 32.,⁴⁰³ Puzes Lejaskroga kapsētas 143.⁴⁰⁴ un 181.,⁴⁰⁵ Pāvulkalna kapsētas 6.,⁴⁰⁶ 24.⁴⁰⁷ un 41.,⁴⁰⁸ Slutišķu kapsētas 31.,⁴⁰⁹ Bērzgales Vaidu kapsētas 29.⁴¹⁰ un Vilmaņu kapsētas 14. kapā⁴¹¹ (4.3.9. att.). Nebojāti saglabājušies tikai divi eksemplāri,⁴¹² pārējiem daļēji vai pilnīgi trūkst roktura daļas vai asmens smailes. Veselo dunču kopējais garums ir 16,9 – 21,0 cm, duncis no Mārstaļu ielas 21 ir 30,2 cm garš. Visu A 4 varianta eksemplāru asmeņu garums – 12,6 – 14,6 cm, platums – 2,1 – 2,8 cm, muguru biezums – 0,6 – 0,8

³⁹⁴ Müller, H., *Kölling H. Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 233.

³⁹⁵ Verner, D. *Histoire des armes de chasse*. Paris: Jacques Grancher, 1984. P. 61.

³⁹⁶ Atgāzis, A. *Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10.–13. gadsimtā*. 123.–124. lp.

³⁹⁷ LNVM, VI, 213 :2804, :4106.

³⁹⁸ LNVM, VI, 126 :1672.

³⁹⁹ LNVM, VI, 123 :186.

⁴⁰⁰ RVKM, VRVM, 161280 /33.

⁴⁰¹ LNVM, VI, 18 :5.

⁴⁰² LNVM, VI, 262 :2

⁴⁰³ LNVM, VI, 262 :76.

⁴⁰⁴ VVM, 29022 /403.

⁴⁰⁵ VVM, 29700 /303.

⁴⁰⁶ LNVM, A, 12568 :3

⁴⁰⁷ VKNM, 8119.

⁴⁰⁸ VKNM, 8120.

⁴⁰⁹ LNVM, VI 277 :77.

⁴¹⁰ LNVM, A 12228 :52.

⁴¹¹ LNVM, VI, 255 :31.

⁴¹² LNVM, VI 123 :186, A 12568 :3.

cm (1.4. tab.). Asmens smailes veidotas $12^{\circ} - 22^{\circ}$ platā leņķī, kas norāda uz duršanas funkcijas dominanti. Duncim no Salaspils pils veidots pusmēness formā izliekts dzelzs šķērsis. Segmenta formas šķērša paliekas saglabājušās duncim no Slutišķu kapsētas 31. kapa. Duncis no Šķilbēnu Daņilovkas kapsētas pēc apbedījumā atrastās monētas datēts ar 14. gs. vidu – 15. gs. sākumu.⁴¹³

A 5 variantā ieskaitīti dunči, kuriem smailes daļa paliekta atpakaļ. Asmens virsotnes punkts atrodas aiz muguras. Šis variants dalāms sīkāk divos apakšvariantos. A 5 a apakšvariantā ieskaitīti dunči, kam mugurā veidots lūzums (1.4. tab., I.IX. att. tab.). Tas sadala asmeni divās daļās – asmens plāksnes pamatnē un smailē. Šo daļu garumu proporcijas ir 1:1 – 3. Asmens plāksnes pamatnes daļā mugura veidota taisna, lūzuma vietā 1/3 no atlikušā garuma nedaudz paliekta uz priekšu. Savukārt pati smaile atliekta atpakaļ. Muguras pamatne veidota biezāka, smailes daļa – plānāka. Lielākajai daļai dunču pirms lūzuma vietas, muguras pamatnē veidots taisnstūra formas caurlauzums. Asmens plāksnes veidotas griezumā vienādsānu trīsstūra vai trapeces formā.

A 5 a apakšvariantam pieskaitīti 20 eksemplāri, kas atrasti izrakumos Alūksnes,⁴¹⁴ Āraišu mūra⁴¹⁵ un Cēsu⁴¹⁶ pilī, kā arī Pāvulkalna kapsētas 24.,⁴¹⁷ 124.⁴¹⁸ un Sēlpils kapsētas 146.⁴¹⁹ un 193.⁴²⁰ kapos (4.3.9. att.) Nebojāti saglabājušies pieci dunči,⁴²¹ to kopējais garums ir no 24,0 – 34,4 cm. Pārējiem eksemplāriem daļēji vai pilnīgi trūkst iedzītņi, vienam⁴²² – asmens smailes daļa. Dunču asmeņu garums – 14,5 – 22,7 cm, platums – 2,0 – 2,8 cm, muguru biezums – 0,4 – 0,8 cm, asmens biezums smailē – 0,3 – 0,5 cm (1.4. tab.). Asmeņu smailes veidotas $11^{\circ} - 16^{\circ}$ lielā leņķī. Attiecībā pret asmens plāksnes pamatni, smailes daļas atliektas uz aizmuguri $3^{\circ} - 8^{\circ}$ lielā leņķī. No apskatītajiem eksemplāriem ar asmens plāksnes izveidojumu atšķirīgi divi Cēsu pilī atrastie dunči (I.IX. att. tab.). To asmens muguras veidota taisnas 2/3 no kopējā asmens plāksnes garuma, smaile attiecīgi aizņem 1/3 no asmens garuma.

⁴¹³ Шноре, Э. Д. Погребения жальничного типа на северо-востоке Латвий // LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. - 1980. – Nr.12 (401). 39. lpp., 3. zīm.

⁴¹⁴ LNVM, VI 231 :2484.

⁴¹⁵ LNVM, VI 132 :452.

⁴¹⁶ LNVM, VI 213 :4145, :6803, :4258, :3497, :5517, :3376, :3408, VI 213 :3307, :3316, :3370, :3371, :3407, :3525, :4385.

⁴¹⁷ VKNM, 8118.

⁴¹⁸ VKNM, 8117.

⁴¹⁹ LNVM, VI 88 :251.

⁴²⁰ LNVM, VI 88 :308.

⁴²¹ LNVM, VI 88 :251, 213:3376, :3307, :3371, :3408.

⁴²² LNVM, VI 231:2484.

Diviem dunčiem no Cēsu pils⁴²³ saglabājušies no koka veidoti nieru tipa rokturi. Otrajam eksemplāram nierveida izlaidumi rotāti ar koncentriskiem apļiem, starp rokturi un asmeni izvietots neliels, taisnstūra formas šķērsis.

A 5 b apakšvariantā iedalīti dunči, kam asmens smaile paliekta atpakaļ, taču mugura veidota bez izteikta lūzuma (I.X. att. tab.). Līdzīgi kā A 5 a varianta eksemplāriem, šiem dunčiem asmens plāksnes mugura taisna apmēram pusē vai nedaudz mazāk no tās kopējā garuma. Šiem eksemplāriem asmens plāksne paplatināta pirmajās ceturtdaļā tās garuma, pēc tam vienmērīgi sašaurināta smailes virzienā. Atsevišķiem eksemplāriem asmens plāksne sašaurināta vienmērīgi jau no pašas apakšas. Pavisam apskatīti 16 šī varianta dunči. Tie atrasti izrakumos Alūksnes,⁴²⁴ Cēsu⁴²⁵ un Kokneses⁴²⁶ pilīs, Augustinišķu kapsētas 78. kapā,⁴²⁷ Puzes Lejaskroga 137.,⁴²⁸ Madlienas 10.,⁴²⁹ Pāvulkalna 10.,⁴³⁰ 44.⁴³¹ un 82.,⁴³² Bērzgales Vaidu kapsētas 43. kapā,⁴³³ kā savrupatradums – Balvu Rijnieku kapsētā⁴³⁴ (4.3.9. att.). Veseli saglabājušies septiņi dunči, to kopējais garums ir no 17,9 – 29,5 cm. Pārējiem eksemplāriem trūkst iedzītņa daļas, no viens saglabājies tikai kā atlūzusi smaile.⁴³⁵ Dunču asmeņu garums ir no 12,7 – 19,0 cm, platums – 1,8 – 2,4 cm, muguru biezums – 0,5 – 0,8 cm (1.4. tab.). Asmeņu smailes veidotas 8° – 29° lielā leņķī. Attiecībā pret asmens plāksnes pamatni, smailes daļas atliektas uz aizmuguri 3° – 7° lielā leņķī. Trīs dunči no Cēsu pils⁴³⁶ saturēja no koka izgatavotu nieru tipa rokturus. Visiem eksemplāriem nieru formas izlaidumi pavērsti augšup, pret asmens smaili. Ņemot vērā asmens plāksnes izveidojuma un izmēru līdzības, A5b apakšvariantam piederīgie eksemplāri uzskatāmi par A 5 a apakšvarianta dunču vietējiem atdarinājumiem.

A 5 varianta dunču smailes veidotas ļoti šaurā leņķī, tāpat to atliekuma leņķis ir šaurs. Savukārt, pārāk liela asmens smailes nobīde muguras virzienā noved pie tā, ka griezošā funkcija duncim kļūst par dominējošo. Šo dunču asmeņu smailes veidotas plānākas. Šāds izveidojums atvieglo smailes ieduršanu – tas īpaši samazina cilvēka

⁴²³ VI, 213 :3307, :3371.

⁴²⁴ LNVM, VI 231 :379.

⁴²⁵ LNVM, VI 213 :2387, :3282, VI 213 :3306, :3438, :4455.

⁴²⁶ AiVMM, 25630, LNVM, VI 62 :6604.

⁴²⁷ LNVM, VI 262 :253.

⁴²⁸ VVM, 29022 /366.

⁴²⁹ LNVM, A 13218 :35.

⁴³⁰ LNVM, A 12568 :6.

⁴³¹ VkNM, 8127.

⁴³² VkNM, 8122.

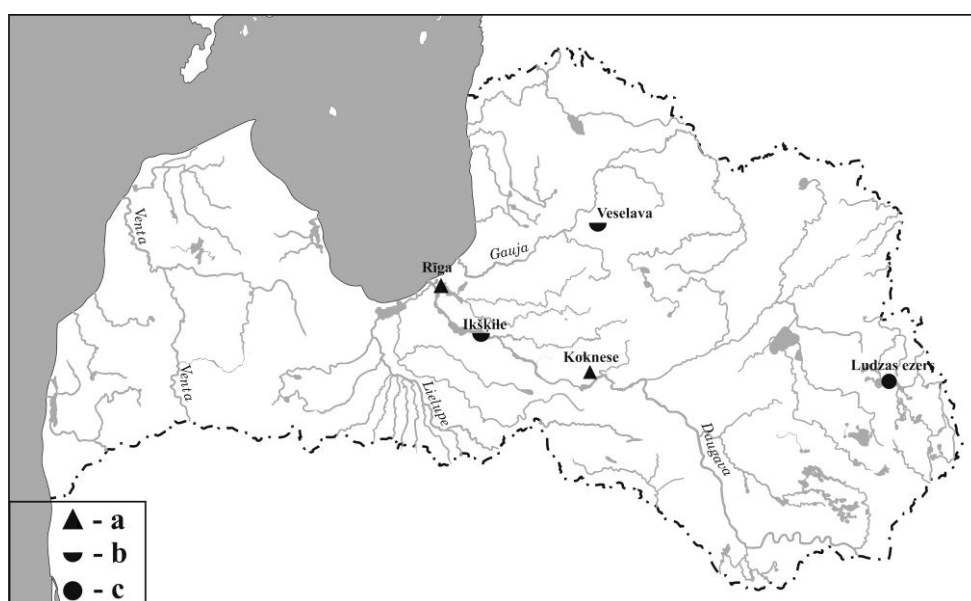
⁴³³ LNVM, A, 12228 :83.

⁴³⁴ LNVM, VI 98 :56.

⁴³⁵ LNVM, VI 213 :2387.

⁴³⁶ VI, 213 :3306, :3438, :4455.

mīksto audu pretestību tai asmens daļai, kas atrodas pretim asmens noasinājuma daļai.⁴³⁷ A 5 varianta dunci paredzēti durošiem triecieniem no lejas vai augšas – tādi veikti attiecīgi šaurā vai platā leņķī. Savukārt, frontāla dūriena gadījumā šāda smaile nenofiksējas nedz pretinieka apģērbā, nedz ķermenī, asmens neiegrimst ķermenī, tas nodara vien virspusējus ievainojumus.⁴³⁸ Uzbrukums ar šāda izveidojuma dunci varēja būt efektīvs pret auduma vai ādas apģērbā tērptu pretinieku. Pret bruņām šāda dunča trieciens nav efektīvs, tas var novest pie asmens smailes atlūšanas. Duncim no Cēsu pils, iespējams, tieši šādā veidā atlūzusi smaile. Vēlāk lūzuma vieta noslīpēta un smaile izveidota zemāk, tādējādi izveidots gandrīz simetrisks asmens. A 5 varianta dunci izmantoti no 14.–16. gs.

4.3.11. att. B 1 b tipa dunču atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi.

Pie B tipa piederīgi dunci, kam veidots plats un asimetrisks asmens, roktura un asmens asis nesavienojas, bet ir paralēlas.⁴³⁹ Latvijā atrasti tikai B 1 b apakšvariantam piederīgi dunci, kam asmens veidots ar t.s. zobu. Tas izveidots, paplatinot asmens plāksni tās otrajā jeb trešajā trešdaļā, tomēr tās smaile veidota smaile (I.XI. att. tab.). B 1 b apakšvariantam piederīgi 11 dunci, kas atrasti arheoloģiskajos izrakumos Kokneses⁴⁴⁰ un Rēzeknes⁴⁴¹ pilīs, Rīgā, Rātslaukumā,⁴⁴² kvartālā starp Vaļņu, 13.

⁴³⁷ Плескачевский, В. М. *Оружие в криминалистике: Понятие и классификация*. С. 127.

⁴³⁸ Turpat.

⁴³⁹ Łewandowski, M. *Puginaty średniowieczne z ziem Polskich*. Tabl. I.

⁴⁴⁰ LNVM, VI, 62 :141, :2539, :2795, :7173.

⁴⁴¹ LNVM, VI, 270 :255.

⁴⁴² RVKM, VRVM, 41235/6649.

janvāra, Staļļu un Kalēju ielām,⁴⁴³ Ikšķiles kapsētas 19.⁴⁴⁴ un Veselavas kapsētas 389. kapā,⁴⁴⁵ kā savrupatradums – Ludzas ezera salā⁴⁴⁶ (4.3.11. att.). Veseli saglabājušies dunči no Ikšķiles un Veselavas kapsētas un Ludzas ezera salas, to kopējais garums ir no 14,8 – 22,1 cm (1.4. tab.). Pārējiem eksemplāriem daļēji vai pilnībā trūkst iedzītņa daļas, kā arī asmens smailes. Dunču asmeņu garums ir no 15,1 – 19,9 cm, platums – 1,8 – 3,2 cm, muguru biezums – 0,5 – 0,6 cm. Asmeņu smailes veidotas 18 – 30 grādu lielā leņķī. Attiecībā pret asmens plāksnes pamatni, smailes daļas atliektas uz aizmuguri 3 – 7 grādu lielā leņķī. B 1 b apakšvarianta dunča modelis kā atdarinājums kokā atrasts arheoloģiskās uzraudzības laikā, Rīgā, Finanšu Ministrijas būvbedrē.⁴⁴⁷ Tā garums – 18,4 cm, asmens platums – 3,1 cm, biezums – 0,8 cm. Senlietas forma ir identiska Rātslaukumā atrastajam B 1 b apakšvarianta duncim, lielāks ir tikai koka modeļa asmens biezums. Tātad, atrastais koka priekšmets ir prototipa – dzelzs dunča reāls modelis, nevis rotaļlieta. Līdzīgi 16. gs. ieroču koka modeļi atrasti Pleskavā, kur to pielietojums saistīts ar ieroču modeļiem pieaugušo vīriešu spēka un veiklības sacīkstēm imitētos tuvcīņas turnīros vai rekvizītiem teātra izrādēs.⁴⁴⁸

Visiem B 1 b apakšvarianta dunčiem, izņemot eksemplāru no Ikšķiles kapsētas, asmens plāksnes paplatinājums veidots tās pēdējā trešdaļā. Šāds paplatinājums jeb t.s. zobs veidots, vienmērīgi palielinot asmens plāksnes platumu. Zoba augšējo daļu veido smaile, kurā asmens līnijai strauji paliekta muguras virzienā. Duncim no Ludzas ezera salas smailes daļā asmens mugura izliekta uz priekšu. Tādējādi panākts šaurs smailes izveidojums. Savukārt, duncim no Ikšķiles kapsētas zobs veidots asmens plāksnes vidusdaļā. Šādi dunči vairāk paredzēti griezošai funkcijai. Tomēr šaurā leņķī veidotā smaile ļauj izdarīt arī dūrienu nelielas pretestības virsmā – audumā vai ādā. Ar dunci no Ludzas ezera salas bijis iespējams veikt arī dūrienu no augšas vai lejas.

⁴⁴³ RVKM, VRVM, 41149/4006.

⁴⁴⁴ LNVN, VI, 130 :42.

⁴⁴⁵ LNVN, A, 13676 :159.

⁴⁴⁶ LdNM, 1911.

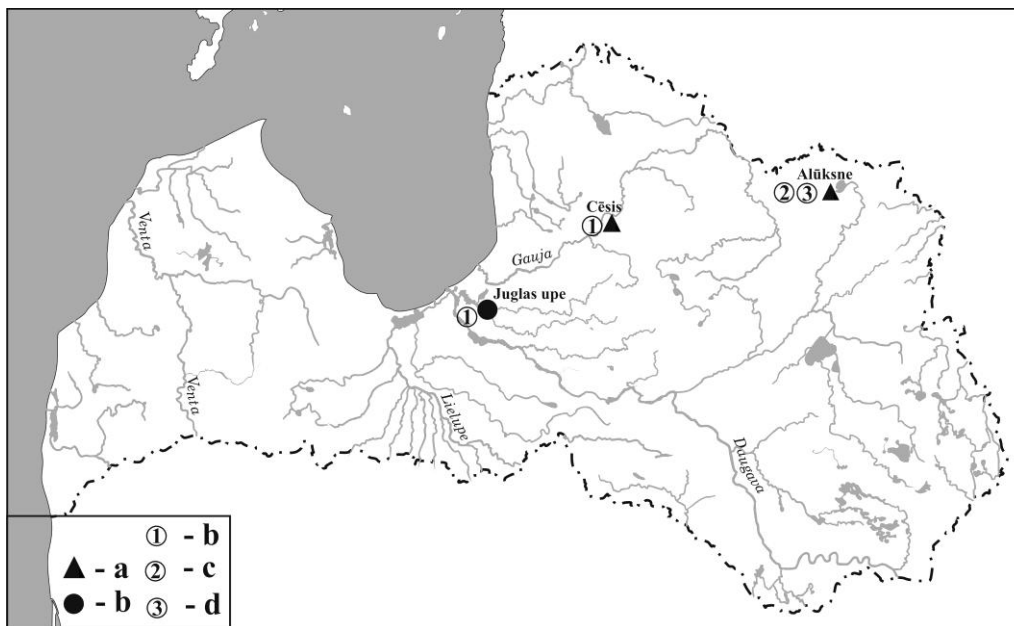
⁴⁴⁷ RVKM, VRVM, 23295.

⁴⁴⁸ Салмин, А. С. Деревянное «оружие» из раскопок в Окольном городе Пскова: игрушки, модели, реквизит. В кн.: *Археология и история Пскова и Псковской земли. Семинар имени академика В. В. Седова: Материалы 58-го заседания*. Псков: Институт археологии Российской Академии Наук, 2013. С. 74–77.

4.3.12. att. B 1 b apakšvariānta dunču izmantošana nomedītas stirmas sadalīšanā (att. no: „Livre de la chasse de Gaston Phoebus”, publ.: Verner D. Histoire des armes de chasse. P. 63).

B 1 b variānta dunči ieroču arheoloģijas kultūrvēsturiskās ievirzes darbos pieskaitīti īso medību dunču tipam, kuru izveidojums pilnveidojās 16. gs. sākumā.⁴⁴⁹ Šie dunči varēja tikt izmantoti kā palīgrīki medībās, kā arī nomedītā dzīvnieka sadalīšanai (4.3.12. att.).

4.3.13. att. Divasmeņu dunču un detaļu atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b – I tipa dunču apzīmējums; c – VI tipa dunču apzīmējums; d – dunču detaļu – šķēršu apzīmējums.

Nākamajā tipoloģiskajā apakšgrupā iedalīti divasmeņu dunči. Tiem muguras vietā izvietota otra griezējšķautne, kas būtiski palielināja to duroši – griezošo efektu. Šajā nodaļā pie divasmens dunčiem tiks pieskaitīti eksemplāri ar slaidiem, asmeņiem,

⁴⁴⁹ Verner, D. Histoire des armes de chasse. P. 62–63.

kas veidoti pret smaili stiepta vienādmalu trīsstūra formā. Pieturoties pie funkcionālā uzstādījuma definējumā, divasmens dunču tipoloģiskā apakšgrupa aptver eksemplārus, kuru asmens garums nepārsniedz 30 cm. Garāki eksemplāri jau pieskaitāmi īsajam zobenu tipam.⁴⁵⁰ Spriežot pēc Eiropas ikonogrāfiskā materiāla, divasmens dunči visbiežāk aprīkoti ar cilindra formas rokturi. Tas izvietots simetriski attiecībā pret asmens plāksni. Savukārt, satvēriena atbalstam – pogai varēja būt visdažādākie izveidojumi. To klasifikācijai izmantota M. Ļevandovska izveidotā tipoloģija,⁴⁵¹ no autora izdalītajiem tipiem Latvijā atrasti I. un VI. tipam piederīgi eksemplāri. Savukārt, pētnieka izdalīti II., III., IV., V., VII. un VII. tipa⁴⁵² eksemplāri Latvijā nav atrasti. Sīkāk tipos divasmeņu dunči dalāmi pēc to asmens plāksnes garuma, platuma un smailes izveidojuma.

I. tipā iedalīti divasmeņu dunči – bazilardi. Tiem veidots garš, plats, pret smaili stiepts asmens. Smaile veidota spica, tās abām asmens līnijām sakļaujoties šaurā leņķī (I.XII. att. tab.). I tipam piederīgi seši dunči, no tiem pieci atrasti izrakumos Cēsu pilī⁴⁵³ (4.3.13. att.), viens savrupatradums iegūts Juglas upē.⁴⁵⁴ Šis duncis saglabājies vesels, no pārējiem vienam trūkst roktura daļas,⁴⁵⁵ diviem – asmens smailes un iedzītņa gali,⁴⁵⁶ no pārējiem saglabājušās tikai smailes. Juglas upē atrastajam duncim saglabājs konisks dzelzs rokturis, tā apakša piestiprināta ripas formas poga. Rokturi augšpusē noslēdz šķērsis, kura trīs ragi veidoti pret asmeni uzliektu lodes elementu (vācu – *Kugelement*) formā. Šie trīs ragi atgādina ziedlapas, to forma attīstījies no 14./15. gs. mijas dunču nieru formas šķērša.⁴⁵⁷ Kultūrvēsturiskās ievirzes ieroču arheoloģijas pētījumos līdzīgi ieroči iedalīti 16. gs. pirmās puses vācu ripu dunču tipam, ko bija iecienījuši landsknehti.⁴⁵⁸ Latvijā atrasto I tipa dunču asmeņi smailes daļā veidoti griezumā elipses vai romba formā, vidusdaļā – romba vai vidū iežmaugta romba formā, apakšēja daļa – vidū trīskārši iežmaugta taisnstūra formā. Dunču asmens garums 23,3 – 26,5 cm, platums – 1,9 – 2,6 cm, biezums – 0,5 – 0,8 cm, biezums pie smailes – 0,5 – 0,6 cm (1.4. tab.). Smailes

⁴⁵⁰ Плещачевский, В.М. *Оружие в криминалистике: Понятие и классификация*. С. 138.

⁴⁵¹ Lewandowski, M. *Puginały średniowieczne z ziem Polskich*. S. 108 – 113.

⁴⁵² Turpat, 109.–112. lpp.

⁴⁵³ LNVM, VI, 213:382, :2298, :2885, :4130, :4249.

⁴⁵⁴ RVKM, VRVM, 24080.

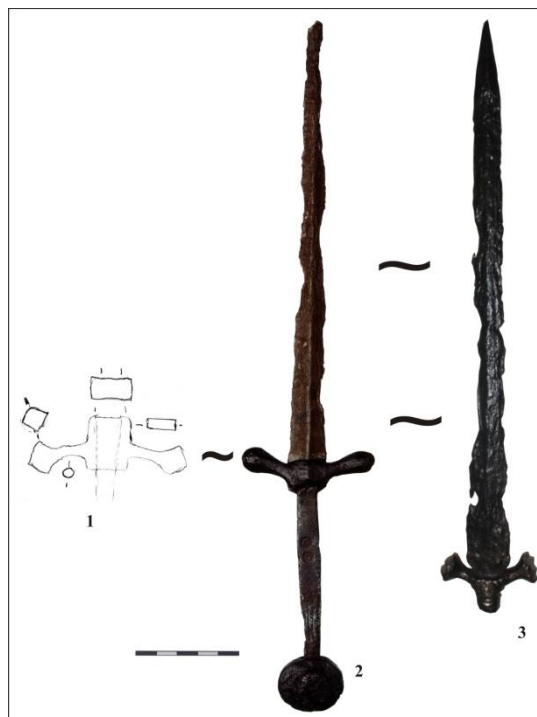
⁴⁵⁵ LNVM, VI, 213:4249.

⁴⁵⁶ LNVM, VI, 213:382, :4130.

⁴⁵⁷ Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. Abb. 135.

⁴⁵⁸ Capwell, T. *Messer: Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. S. 126.

veidotas 11–13 grādu lielā leņķī. Visiem eksemplāriem asmens veidots griezumā romba formas, ar izteiktu vidusšķautni.

4.3.14. att. Dunči, kas aprīkoti ar šķēršiem ar paplatinātiem (bikoniskiem, koniskiem, taures vai lodes formas) galiem): 1 – dunča šķēršis, Cēsu pils (b. nr.); 2 – angļu (skotu) duncis ar ķeģļu tipa šķērši (att. no Capwell, T. *Messer: Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Wien: Tosa – Verlag, 2009. S. 123.); 3 – I. tipa divasmeņu duncis, Cēsu pils (LNVM, VI, 213 :4249).

Vienam duncim⁴⁵⁹ smaile pastiprināta, to uzbiezinot un veidojot griezumā elipses formas. Tam arī veidots šķēršis ar augšup vēršiem, profilētiem taures formas galiem. Līdzīgs šķēršis atrasts Cēsu pilī, savukārt trūkstošās roktura daļas izskatu iespējams rekonstruēt pēc vesela 14. gs. dunča parauga no Lielbritānijas (4.3.14. att.). Identiski dunči Anglijas arheoloģiskajā materiālā datēti ar 15. gs. sākumu, ieroču arheoloģijas kultūrvēsturiskās ievirzes pētījumos šādi eksemplāri pieskaitīti ķeģļu formas šķērša tipam.⁴⁶⁰ Pateicoties biežajam un slaidajam asmenim, I. tipa dunči, līdzīgi kā A 1 varianta eksemplāri, izmantojami frontālam triecienam pret bruņām.⁴⁶¹ Šī tipa dunči datējami ar 14.–15. gs.,⁴⁶² vēlāks ir tikai Juglas upē atrastais ierocis.

VI. tipā iedalīti divasmeņi dunči – stileti, kam veidots šaurs un salīdzinoši īss asmens, kā arī figurālas roktura detaļas – šķēršis un poga (I. XIII. att. tab.). Šim tipam

⁴⁵⁹ LNVM, VI, 213:4249.

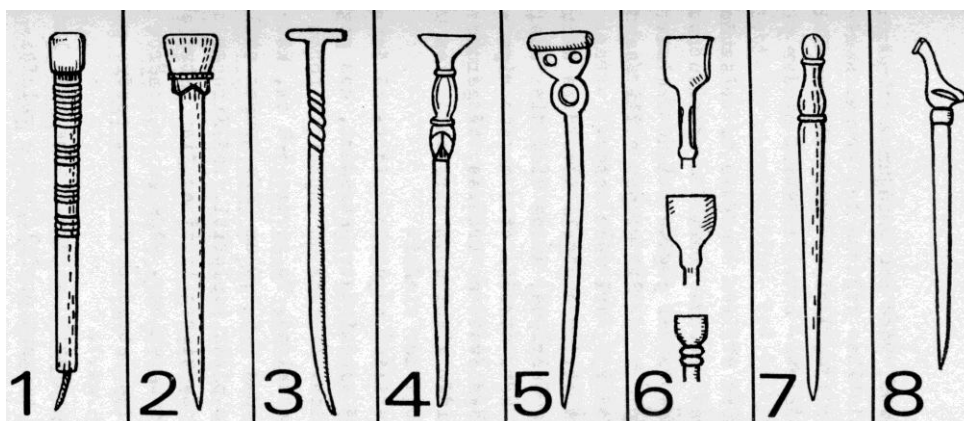
⁴⁶⁰ Michael, C. D., Connolly P., Harding A., Harris V. et autres. *Épées et armes blanches*. P. 43.

⁴⁶¹ Franču ieroču arheoloģijas historiogrāfijā šis divasmeņu dunču tips apzīmēts par „couteau à pointe” (I. – *duramais duncis*) (no Capwell, T. *Messer: Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. S. 123.)

⁴⁶² Lewandowski, M. *Puginały średniowieczne z ziem Polskich*. S. 110.

piederīgs viens eksemplārs, kas atrasts izrakumos Alūksnes pilī⁴⁶³ (4.3.13. att.). Stiletam nolauzta asmens smailes daļa, tā garums – 21,6 cm, asmens garums – 11,6 cm, platums – 1,2 cm, biezums – 0,5 cm (1.4. tab.). Asmens griezumā romba formas. Stiletam veidots šķērsis krusta formā, katra zara gals veidots bikoniskas formas. Pārejā no roktura daļas uz asmeni veidota plakana plāksne, kurā kombinētas trijstūra un romba figūras. Roktura poga veidota griezumā elipses formas, ar sešām radiāli izvietotām lapām. Asmens plāksnei ir visas divasmeņu duncim raksturīgās pazīmes. VI tipa stileti datējami no 15. gs.⁴⁶⁴

Stilets savu nosaukumu un atsevišķu daļu izveidojumu aizguvis no rakstāmriķa – stila jeb rakstāmriķa, kas paredzēts gravēšanai uz vaskotām koka tāfelēm. Stili gatavoti no kaula, dzelzs vai bronzas. Stilu darba daļu veidoja 6,3 – 8,1 cm garš, griezumā apaļš⁴⁶⁵ stienis, kam apakšējais gals nosmailināts. Darba daļas augšpusē piestiprināts nelielu rokturis, kuram varēja būt vismaz astoņi izveidojumu veidi (4.3.15. att.).

4.3.15. att. Astoņu Latvijā atrasto stilu grupu rokturu daļu izveidojumi (attēls no: Caune, A. Viduslaiku rakstāmriķu – stilu atradumi Latvijā. Grām.: ASM, 1988.–1989. Rīga: Zinātne, 1990. 13. att.).

Tomēr rakstīšanai paredzētais rīks varēja tikt izmantots arī kā bīstams duramais ierocis. Pirmās ziņas par šādu gadījumu nāk no 54. gada – pret Romas imperatoru Klaudiju vērstā atentāta laikā uzbrucēja – plebeju tribūna Servīlijas Kaskas roka, kas turēja dunci, tika caurdurta ar stilu.⁴⁶⁶

⁴⁶³ LNVM, VI, 231:556.

⁴⁶⁴ Lewandowski, M. *Puginały średniowieczne z ziem Polskich*. S. 112.

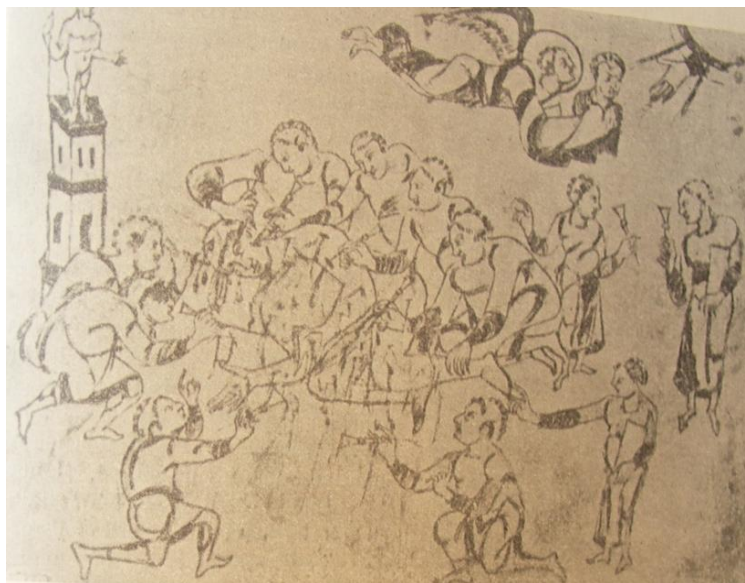
⁴⁶⁵ Celmiņš, A. Jauni viduslaiku rakstāmriķu – stilu atradumi Rīgas Doma pagalmā. Grām.: *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998. 237.–243. lpp.

⁴⁶⁶ Schwietering, J. Griffel und Dolch. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Berlin: *Eigenthum und Verlag des Vereins für historische Waffenkunde*, 1926 – 1928, 7. S. 185 – 191.

4.3.16. att. Cēzara Klaudija nonāvēšana (attēls no: Schwietering, J. Griffel und Dolch. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Berlin: *Eigenthum und Verlag des Vereins für historische Waffenkunde*, 1926 – 1928, 7, Abb. 9.).

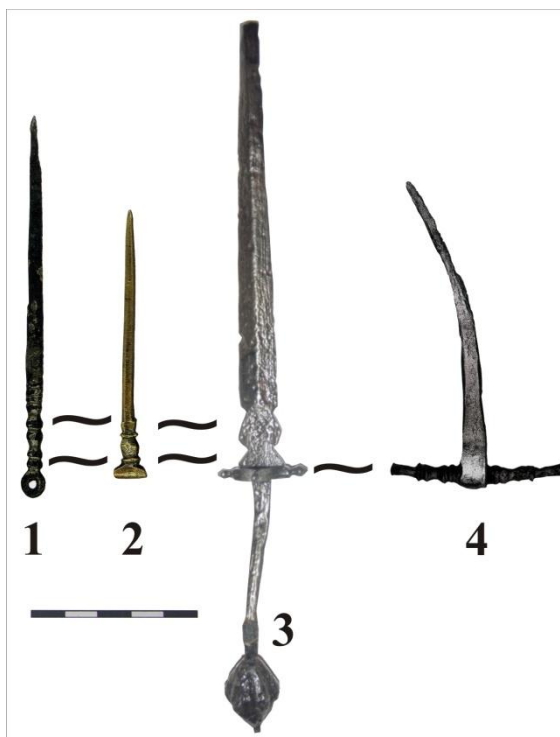
Stila kā uzbrukuma ieroča nozīmes hipertrofija šajā notikumā atspoguļota miniatūrā, kurā Klaudijam senatori uzbrūk ar stiliem, lai gan tieši imperators šo rīku izmantoja aizsardzībai (4.3.16. att.).

4.3.17. att. Sv. Imolas Kassijas nonāvēšana (att. no: Schwietering, J. Griffel und Dolch. Abb. 10.).

Saistībā ar stilu kā ieroču lietošanu, rakstītajos un ikonogrāfiskajos avotos plaši attēlots Sv. Imolas Kassija nonāvēšanas scenārijs. Kasija bija skolotājs Imolā, kas simpatizēja kristīgajām idejām. Kassija tika sodīts ar nāvi, viņa skolnieki, atriebjoties

par mācību laikā saņemtajiem sodiem, piesēja skolotāju pie staba un nodūra ar stiliem⁴⁶⁷ (4.3.17. att.)

4.3.18. att. Stilu un stileta daļu izveidojumu salīdzinājums: 1–2, 4 – stili, Turaidas pils (attēls no: Graudonis, J. Turaidas pils II: Atradumi. Turaida: Turaidas muzejrezervāts, 2003. 56. tab.), 2 – stilets, Alūksnes pils (LNVM, VI, 231 :556).

15. gs. Itālijā, renesanses idejām aktualizējot antīkā laikmeta kultūras mantojuma vērtību, tai skaitā dažādu atziņu izmantošanu militārajā praksē,⁴⁶⁸ cita starpā tika radīts arī izmēros neliels duncis „*stiletto*” (it. – *stiliņš*, t.i., vārda „*stils*” pamazināma forma). Tā izveidojumā apvienotas vairāku stilu tipu atsevišķu daļu formas. Alūksnes pilī atrastais stilets savā izveidojumā no dažādu tipu stiliem aizguvis figurālo pārejas daļu starp asmeni un rokturi, kā arī šķērsi (4.3.18. att.).

Stilets, pateicoties saviem nelielajiem izmēriem, bija iecienīts pilsētu, piļu un klosteru iemītnieku vidū. Ierocis bija tik šaurs, ka to varēja viegli paslēpt aiz zābaka stulma, azotē vai cimdā. Nereti sava izveidojuma un izmēru dēļ stilets pieskaitīts kostīma dekoratīviem piederumiem, nevis kaujas ieročiem. Tomēr stileta asmens veidots griezumā romba formas, tā smaile bez pretestības spēja caurdurt apģērbu. Tieši pateicoties saviem nelielajiem izmēri un slaidajai formai, stilets varēja tikt lietots pat praktiski bezcerīgos apstākļos. Piemēram, pat tad, kad viduslaiku pilsētas

⁴⁶⁷ Schwietering, J. Griffel und Dolch. S. 187–188.

⁴⁶⁸ Renesanse // *Ideju vārdnīca* / sast. Adikibi, O., Baleins, B. u.c. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 455. lpp.

šaurībā cilvēks atradās uz zemes, stiletu varēja ātri izvilkst un iedurt pretinieka vēderā.⁴⁶⁹

Pie dunču detaļām pieskaitīti divi šķērši (I.XIV. att. tab.), kas atrasti izrakumos Alūksnes⁴⁷⁰ un Cēsu⁴⁷¹ pilīs (4.3.13. att.). Pirmais eksemplārs veidots plakans, elipses formā ar pagarinātiem galiem. Tā augstums – 6,3 cm, platums – 2,1 cm, biezums – 0,8 cm. Dunča ievietošanas caurlauzums veidots pakāpienveida – tas bijis noķīlēts starp asmens plāksni un roktura daļu. Tā kā šķērsis restaurēts, redzam, ka tas bijis pārklāts ar kādu sarkanu metālu. Cēsu pilī atrastais šķērsis veidots figurāls. Tā vidusdaļa veidota kuba formā, šķērša zari griezumā apaļi, to gali veidoti četrskaldņu vāļu formā. Šķērša augstums – 3,1 cm, platums – 9,1 cm (1.4. tab.). Šķērša caurlauzums vienlaidus, griezumā trapeces formā. Tas liecina, ka šķērsis bijis sēdināts roktura daļas augšpusē, tieši zem asmens plāksnes. Līdzīgs, tomēr miniatūrāks, šķērsis atrodas uz Cēsu pilī atrastā bazilarda⁴⁷² (4.3.14. att.). Tam gali pavērsti augšup, asmens virzienā. Spriežot pēc caurlauzuma, apskatāmajam šķērsim gali bijuši pavērsti lejup.

No promocijas darbā aplūkotajiem dunčiem 100 ir vienasmens, septiņi – divasmeņu eksemplāri. Šādas proporcijas skaidrojamas ar vienasmens dunču salīdzinoši vienkāršāku izgatavošanu. To spals varēja tikt gatavots no koka, vienā gabalā. To uzskatāmi pierāda Cēsu pilī atrastie eksemplāri ar nieru tipa rokturiem. Savukārt, divasmeņu dunčiem izgatavošanas process ir sarežģītāks, jo asmens plāksnei jāveido divpusējs uzasinājums. Šie eksemplāri atveidoti zobena izveidojumu miniatūros izmēros. Tādējādi šo dunču rokturis bija komplicētāka izveidojuma – tas saturēja šķērsi, tveramo daļu un pogu.

Dunči bija vieni no iecienītākajiem tuvcīņas ieročiem, nereti arī ērti lietojami ikdienas darbos un medībās. Dunču tipoloģiskā klasifikācijā kā primārais aspekts izvirzīta šo ieroču funkcionalitāte. Klasificējot dunčus pēc to asmens plākšņu izveidojuma un izmēriem, iespējams skaidri nodalīt cīņai pret bruņām paredzētos no pārējiem eksemplāriem. Pirmajiem raksturīga masivitāte, kas panākta, veidojot biezu un garu asmens plāksni. Savukārt, pārējie dunči veidoti plānāki un īsāki, tie paredzēti cīņai pret tekstila vai ādas apģērbā tērptu pretinieku. Secināms, ka dunčiem tikai retos gadījumos kā atsevišķa detaļa veidots šķērsis. Vairākiem dunčiem spala augšdaļā,

⁴⁶⁹ Винклер, П. фон. *Оружие*. С.174.

⁴⁷⁰ LNVM, VI, 231 :436.

⁴⁷¹ Šķērsis atrasts 2011. gada izrakumos, izrakumu vadītājas Z. Apalas klātbūtnē darba autors veidojis šī priekšmeta skici, kas ievietota Promocijas darba II daļas 1.14. tabulā.

⁴⁷² LNVM, VI, 213 :4249.

zem asmens, piestiprināta neliela bronzas skārda plāksnīte. Tā pildījusi roktura atdures funkcijas, novēršot šīs koka vai kaula detaļas bojājumus, uzslīdot uz asmens. Savukārt, dunča lietotāja satvēriena aizsardzību nodrošinājis dažādās formās roktura augšdaļā veidots paplatinājums.

Pievēršoties dunci raksturojošiem izmēriem, secināms, ka šī ieroča asmens biezums vidēji ir no 0,5–0,7 cm, retāk – 0,8–1 cm. Šie izmēri ir līdzīgi citai neliela garuma durami – griežamo ieroču tipoloģiskās apakšgrupas eksemplāriem – iedzītņa šķēpiem (skat. šīs nodaļas 4.4. apakšnodaļu „Šķēpi”). Savukārt, Latvijā atrasto 14.–16. gs. dunču kopējais garums nepārsniedz mūsdienu kriminālistikā noteikto – 40 cm, tomēr asmeņi ir garāki – vidēji 24,9 cm. Šādas atšķirības skaidrojamas ar dunču galvenās – duramās – funkcijas nodrošināšanu. Proti, dūrienam bija jāpāršķeļ bruņas, biezāks vilnas vai ādas apģērbs. Savukārt, līdzības dunču kopējā garumā norāda uz to izmantošanas īpatnībām kaujā – duncis lietots tuvciņā, ierobežotos apstākļos – ēkās, pilsētas ielās, biezā mežā, aizcirtumā.

Tips	A						B	I tips	VI tips
	Var. A 1	A 2	A 3	A 4	A5a	A5b	B1b		
Gs.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14. gs.							—		—
15. gs.		—					—		
16. gs.		—		—				—	—

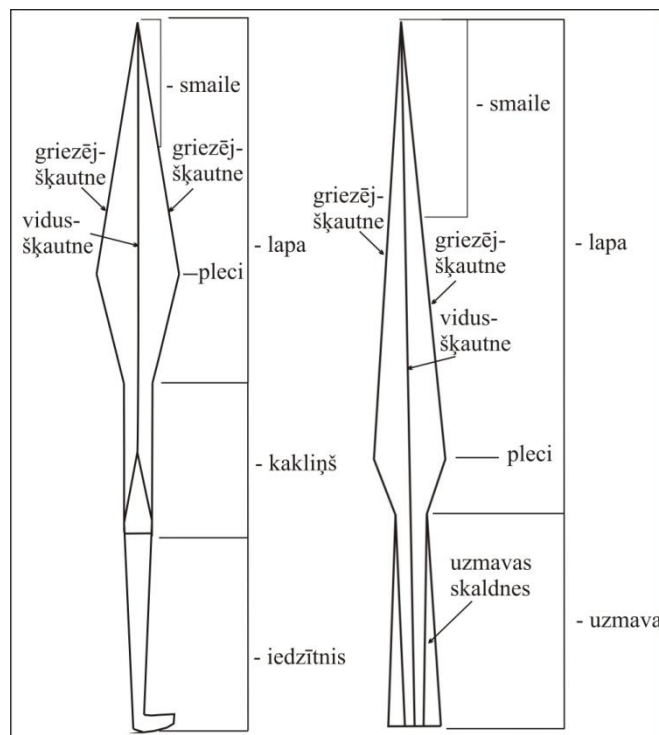
4.3.19. att. Latvijas 14.–16. gs. dunču tipoloģiski – hronoloģiskā tabula.

Latvijas 14.–16. gs. arheoloģiski atrasto dunču kopums ir tipoloģiski daudzveidīgs (4.3.19. att.). Lai gan dunčiem nav saglabājušies rokturi, atsevišķus variantus pēc asmens plāksņu izveidojuma iespējams saistīt ar citu viduslaiku Eiropas zemju tipiēm. Plaši izplatīti ir A 1 un A 5 a variantu dunči, kā arī divasmeņu eksemplāri. Vairāku dunču variantu izveidojums atspoguļo lokālu atdarinājumu

veidošanas tradīcijas. Tādas bija raksturīgas visām Eiropas zemēm, kur vienkāršie ļaudis centās atdarināt karavīru un pilsētnieku nēsāto dunču izveidojumu. Latvijas arheoloģiskajā materiālā šīs tradīcijas atspoguļojas to A 1, A 2, A 4, A 5 a un A 5 b eksemplāru izveidojumos, kas atrasti vietējo iedzīvotāju apbedījumos un ir līdzīgi dunčiem, kas atrasti Rīgas pilsētā un pilīs.

4.4. ŠĶĒPI

Šķēps ir durami griezošs ierocis, kurš sastāv no gara kāts, tā galā ar iedzītņa vai uznavas palīdzību iekātota dzelzs kaujas daļa, kas veidota garenā formā un aprīkota ar smaili.

4.4.1. att. Iedzītņa un uznavas šķēpu galu daļas.

Arheoloģijā ar jēdzienu *šķēps* tiek saprasta arheoloģiski konstatējamā ieroča daļa – dzelzs iedzītņa jeb uznavas šķēpa gals. Šķēps sastāv no darba jeb kaujas daļas – lapas un iekātojuma daļas – iedzītņa vai uznavas, atsevišķos gadījumos tam veidota arī pārejas daļa no iedzītņa uz lapu – kakliņš, savukārt šķēpa lapas platāko daļu jeb izvērsumu sauc par pleciem (4.4.1. att.). Par šķēpa smaili apzīmējama šķēpa lapas augšdaļa. Smaile sākas vietā, kur lapas augšdaļa ir divreiz šaurāka par pleciem. Lapas vidusdaļa uzbiezināta, parasti biežākā vieta noslēdzas ar vidusšķautni. Atsevišķiem šķēpu tipiem vidusšķautne turpinās kakliņā vai līdz uznavas apakšai. Abos lapas sānos veidots uzasinājums, kas apzīmējams par griezējšķautnēm. Šķēpa galu izveidojuma atšķirības izmanto to tipoloģiskajai analīzei – šķēpu tipoloģiskā grupa sīkāk apakšgrupās tiek dalīta pēc to iekātojuma veida, savukārt apakšgrupas tipos – pēc šķēpu lapu formām, izmēriem, daļu proporcijām.

Šķēps – lietuviešu *skaplis* (l. – *dobcirvis*), *skāptas* (l. – *kalts*), *līks nazis*, senskandināvu *skapt* (l. – *kāts*, *stienis*, *šķēps*), vācu *Schaft* (l. – *kāts*), *stulms*, grieķu *skeparnos* (l. – *cirvis balķu apciršanai*). Vārda pamatā indoeiropiešu *sek* (l. – *griezt*).

Indoeiropiešu kes- ir fonētiskais variants saknei *kes-* (*griezt, kasīt*), kuras atvasinājums ir latviešu *kasīt*,⁴⁷³ atvasinājums *skēp-* → latviešu *šķēp-*, no kā *šķēps*. No pēdējā savukārt radies atvasinājums *šķēpele*. Nozīmes attīstība notikusi divos virzienos: 1) *griezt* – *šķelt, skaldīt, plēst* – tas, kas atskaldīts, atcirsts, atplēsts (*šķēpele*), 2) *griezt* – tas, ar ko griež – ass darbarīks, ierocis (*šķēps*).⁴⁷⁴ Tātad, vārda etimoloģija norāda uz šķēpa griezošajām funkcijām.

4.4.2. att. Šķēpa izmantošana distances un vidējā tuvīnā: 1. – kavalēristu cīņā („Kaujas aina” no „Aleksandra vēstures”, 15 .gs. otrā puse, Flandrija); 2. – kavalērijas un kājnieku cīņā (1513.–1518. g., aina no imperatora Maksimiliāna I poētiskās alegorijas „Baltais karalis”); 3. – kājnieku cīņā (imperatora Maksimiliāna I lūgšanu grāmata, 1515.g. A. Dīrers) (visi att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 31, 62, 83.).

Biežajā un aktīvajā karadarbībā 14.–16. gs. tieši šķēps bija viens no svarīgākajiem primārā uzbrukuma ieročiem. Tas izmantots distances un vidējās tuvīņas apstākļos, atsevišķi šķēpu tipi varēja tikt izmantoti arī kā metamie ieroči tuvīņas ievadā. Kaujā pirms šķēpa varēja tikt izmantots arbalets, loks (4.4.2. att.: 2.) vai metamais šķēps. Nonākot šķēpa efektīvas iedarbības attālumā, frontāla uzbrukuma gadījumā varēja tikt lietoti citi garkāta ieroči, piemēram, helebarde (4.4.2. att.: 3.). Savukārt, frontāls pretuzbrukums ar kādu tuvās distances ieroci, piemēram, zobenu

⁴⁷³ Sēks // *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* / sast. Konstantīns Karulis. Rīga: Avots, 2001. 801. lpp.

⁴⁷⁴ Šķēps // *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* / sast. Konstantīns Karulis. Rīga: Avots, 2001. 982. lpp.

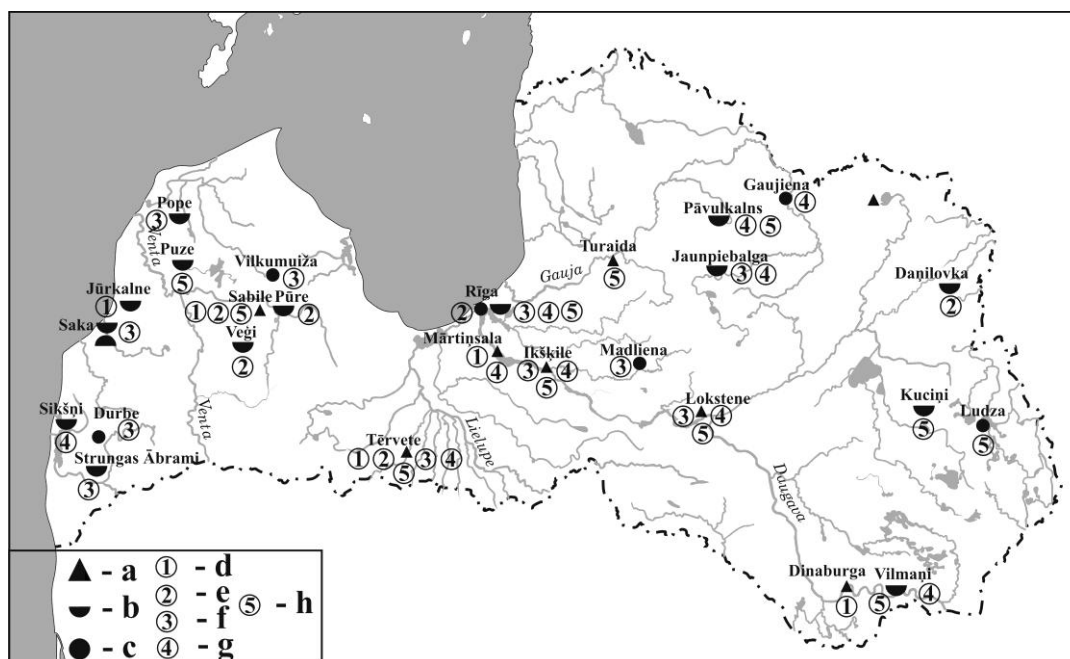
pretiniekam, kurš bruņots ar šķēpu un atrodas slēgtā ierindā (4.4.2. att.: 1.), nebija efektīvs.

Šķēps līdzās duncim ir viens no senākajiem ieročiem – tā lietošana sniedzas vairāku tūkstošu gadu garumā. Jau kopš paleolīta tas pildījis primārā uzbrukuma ieroča funkcijas – ar šķēpu kauja tikusi ievadīta, tas kalpojis tuvciņā duršanai, retāk – tālcīņā mešanai, kā medību ierocis, arī kā simbolisks reprezentācijas priekšmets svinīgos pasākumos, piemēram, miera slēgšanā, kad ar šķēpiem apmainījās vai miera laušanā, kad tos atsūtīja atpakaļ. Kā galvenās šķēpa priekšrocības jāmin, pirmkārt, tas, ka šķēps sniedza daudz tālāk nekā zobens vai cirvis, pie kam to bieži varēja izmantot arī kā metamo ieroci. Otrkārt, šķēpa tehnoloģiskās īpatnības – mazāko izmēru dēļ tā izgatavošana prasīja daudz mazāk izejvielu, kā arī šķēpa izkalšanai nebija vajadzīgs tik ilgs un kalēja prasmju un laika ietilpīgs process kā, piemēram, zobena izgatavošanai. Šķēpa priekšrocības viegli bruņotā karavīra ieroču komplektā uzsvēruši arī vairāki arheologi.⁴⁷⁵

Latvijas teritorijā plašākā šķēpu galu izplatība un formu daudzveidība vērojama dzelzs laikmetā, bieži tie sastopami arī viduslaiku arheoloģiskajā materiālā – promocijas darbā aplūkoti 223 šķēpi.

Senākā ir iedzītņa šķēpu grupa – gatavoti no vienpusēji, vēlāk – divpusēji noasināta krama plāksnes, tie Latvijas teritorijā sākti lietot līdz ar ziemeļbriežu mednieku ienākšanu vēlā paleolīta beigās, 9. g. t. pr. Kr. otrajā pusē. Agro metālu periodā (1500. – 1. g. t. pr. Kr.) parādās uznavas bronzas šķēpi, savukārt, savukārt kopš mūsu ēras sākuma Austrumbaltijā arvien plašāk sāk parādīties dzelzs ieroči.

⁴⁷⁵ Арциховский, А. Русское оружие X–XII вв. С. 3; Кулаков, В., И. *История Пруссии до 1283 года: Том I*. Москва: Центрполиграф, 2003. С. 84

4.4.3. att. Iedzītņa šķēpu galu atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatrādumi; d – A tipa iedzītņa šķēpu galu apzīmējums; e – B 1 varianta iedzītņa šķēpu galu apzīmējums; f – B 2 varianta iedzītņa šķēpu galu apzīmējums; g – B 3 varianta iedzītņa šķēpu galu apzīmējums; h – C tipa iedzītņa šķēpu galu apzīmējums.

Promocijas darbā aplūkoti 79 iedzītņa šķēpu gali, kas pēc to lapu formas iedalāmi trīs tipos (1.5. tab., 1.XV. – I.XIX. att. tab.) Jāatzīmē, ka arī M. Atgāža izveidotajā vēlā dzelzs laikmeta iedzītņa šķēpu dalījumā ir trīs grupas, bet tajā senākie ieroči, kas apzīmēti par 1. grupu, izmantoti tikai līdz 13. gs. beigām un tādi promocijas darbā netiks apskatīti. M. Atgāža izdalītā 2. grupa – iedzītņa šķēpu gali ar lapveida lapu un 3. grupa – iedzītņa šķēpu gali ar rombveida lapu sastopami arī vēlāk.⁴⁷⁶ Promocijas darbā par A tipu apzīmēti šķēpu gali, kas pēc formas atbilst M. Atgāža izdalītajai 2. grupai, bet savukārt viduslaiku šķēpu B tipā iedalītie atradumi pēc formas ir līdzīgi M. Atgāža izdalītās 3. grupas šķēpiem.

A tipa šķēpu galiem raksturīga lēcveida, vidusdaļā paplatināta, strupa lapa (1.5. tab., I.XV. att. tab.), kā arī nelieli izmēri. Šim tipam pieskaitāmi astoņi atradumi, kas atrasti arheoloģiskajos izrakumos Dinaburgas⁴⁷⁷ un Mārtiņsalas⁴⁷⁸ pilīs, Tērvetes pilskalnā,⁴⁷⁹ Sabiles senpilsētā⁴⁸⁰ un Jūrkalnes Darvdedžu kapsētas 11. ugunskapā⁴⁸¹ (4.4.3. att.). Šķēpu izmēri nelieli, lapas ir strupas, griezumā rombveida. Iedzītņis veidots griezumā taisnstūrveida, bez atsevišķi izveidotas kakliņa daļas.

⁴⁷⁶ Atgāzis, M., *Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10. – 13. gadsimtā*. 42.–49. lp.

⁴⁷⁷ LNVM, VI, 265 :507.

⁴⁷⁸ LNVM, VI, 127 :1006.

⁴⁷⁹ LNVM, VI, 24a :93, 24b :623, :800, 24d :235.

⁴⁸⁰ LNVM, VI, 200 :753.

⁴⁸¹ LNVM, A, 9198 :53.

Kaut arī vēlā dzelzs laikmeta šķēpiem formas ir līdzīgas, viduslaiku eksemplāri atšķiras ar izmēriem. Ja 9.–13. gs. šķēpu galu garums ir no 22,8 – 49 cm,⁴⁸² tad viduslaiku A tipa eksemplāri ir īsāki. Pilnībā saglabājušos šķēpa galu izmēri ir no 11,3 – 18,3 cm. Arī Dinaburgas pilī atrastais fragmentārais atradums, spriežot pēc tā formas, garumā nepārsniegtu 20 cm. Lapu garums A tipa šķēpiem ir no 8,5 – 9,9 cm, biezums – 0,3 – 0,5 cm, platums – 2,1 – 4,1 cm. Nelielo izmēru dēļ atsevišķi eksemplāri literatūrā reizēm aprakstīti kā bultu gali.⁴⁸³

A tipa šķēpu galu datējums nosakāms pēc to atradumu vietu hronoloģijas. Apdzīvotība Mārtiņsalas pilī datējama no 12. gs. beigām līdz 14. gs.,⁴⁸⁴ Dinaburgas pilī – no 13. gs. beigām līdz 16. gs.,⁴⁸⁵ Sabiles senpilsētā – no 11.–17. gs.,⁴⁸⁶ savukārt Jūrkalnes Darvdedžu kapsēta datēta ar 14. gs. beigām – 15. gs. sākumu.⁴⁸⁷ Četri šķēpi atrasti Tērvetes pilskalna A laukuma 1. slāni, ko izrakumu vadītāja datējusi ar 13. gs.⁴⁸⁸ Tomēr jāatzīst, ka vismaz pirmie divi augšējie slāņi A, B un C laukumos stipri pārjaukti – tajos atrodami arī 15. – 16. gs priekšmeti. Piemēram, C laukuma pirmajā slānī atrasts arī Greifsvaldes 13. gs. beigu – 14. gs. brakteāts.⁴⁸⁹

Kā redzams no atradumu vietu izmantošanas laika, šķēpu galus var datēt ar periodu no 11.–17. gs. Tomēr atradumi Jūrkalnes Darvdedžu kapsētā un Mārtiņsalas pilī liecina, ka šie šķēpi izmantoti 14. gs.–15. gs. sākumā. Par vēlāku šīs grupas šķēpu izmantošanu pilnīgi drošu pierādījumu nav.

B tipā iedalīti 52 iedzītņa šķēpu gali ar romba formas lapām (1.5. tab., I.XVI. – I.XVIII. att. tab.). Šķēpu lapu romba forma radās dzelzs laikmetā, attīstoties no lancetes forma lapām. B tipa šķēpu galus var iedalīt trijos variantos.

B 1 variantā iedalīti astoņi iedzītņa šķēpu gali, kam ir pret smaili stiepta, paplata rombveida lapa ar vāji izteiktiem lapas stūru lūzumiem (1.5. tab., I.XVI. att.

⁴⁸² Atgāzis, M. *Tuvciņas ieroči senā Latvijā 10–13. gadsimtā*. 39. lp.

⁴⁸³ Šnore, E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos. *Senatne un māksla*, 1937, 2., 57.–64. lpp.

⁴⁸⁴ Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1968. gadā. Grām.: *Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu un etnogrāfu 1968. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 1969. 45. lpp.

⁴⁸⁵ Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie izrakumi Dinaburgas pilsētiņā *Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu un etnogrāfu 1982. un 1983. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 1984. 70. lpp.

⁴⁸⁶ Mugurēvičs, Ē. Izrakumi Sabilē 1977. gadā. Grām.: *ASM par arheologu un etnogrāfu 1977. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 1978. 56. lpp.

⁴⁸⁷ Šnore, E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos. 62. lpp.

⁴⁸⁸ Brīvkalne, E. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes pilskalnā 1954. gadā*. Inv. Nr. VIAA :22 (glabājas LU LVI AMK). 5. lp.

⁴⁸⁹ Brīvkalne, E. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes pilskalnā 1955. gadā*. Inv. Nr. VIAA :127 (glabājas LU LVI AMK). 45. lp.

tab.). Seši šķēpi atrasti arheoloģiskajos izrakumos Sabiles senpilsētā⁴⁹⁰ un Tērvetes pilskalnā,⁴⁹¹ kā arī Valgales Veģu⁴⁹² un Šķilbēnu Daņilovkas kapsētu kapu inventāros⁴⁹³ (4.4.3. att.). Divi savrupatradumi atrasti Rīgā⁴⁹⁴ un Pūres Zviedru kapsētas teritorijā.⁴⁹⁵ Šķēpu galu kopējais garums ir no 22,9 – 27,9 cm, lapu garums – no 8,4 – 12,5 cm, platums – 2,4 – 3,3 cm, biezums – no 0,5 – 0,9 cm. Lapu formas šiem šķēpiem līdzīgas 14. gs. lietotajiem skaldņotās uzmavas šķēpiem. B 1 varianta šķēpu galu iedzītņi izgatavoti griezumā taisnstūra vai kvadrāta formas. Gandrīz visu šķēpu iedzītņiem pārejā uz lapu izveidots kakliņš, kas griezumā ir seš- vai astoņskaldņots, apaļš, kvadrāta formas vai trīsviju tordēts. Šie šķēpi datējami ar 14. gs. – to apliecina lapu formu līdzības ar skaldņotās uzmavas šķēpu galiem, kā arī Valgales Veģu kapsētas datējums.⁴⁹⁶

B 2 variantam pieskaitāmi 14 iedzītņa šķēpu gali ar pret smaili stieptu, šauru rombveida lapu (1.5. tab., I.XVII. att. tab.). Šādi šķēpu gali atrasti arheoloģiskajos izrakumos Lokstenes pilī,⁴⁹⁷ Ikšķiles līvu ciema vietā,⁴⁹⁸ Rīgā,⁴⁹⁹ Tērvetes pilskalnā,⁵⁰⁰ Strungas Ābramu,⁵⁰¹ Jaunpiebalgas Kāpurkalna⁵⁰² un Rīgas Sv. Pētera baznīcas⁵⁰³ kapsētu kapu inventāros, kā savrupatradumi – Sakas pilskalnā,⁵⁰⁴ Strungas Ābramu,⁵⁰⁵ Sakas Ķūķu⁵⁰⁶ un Popes Lazdu⁵⁰⁷ kapsētās, Talsu Vilikumuižas ezerā⁵⁰⁸ un Durbes Remešos⁵⁰⁹ (4.4.3. att.).

Šķēpu kopējais garums ir no 24,3 – 40,5 cm, lapu garums – 11,0 – 22,3 cm, to plecu platums – 1,3 – 3,2 cm, lapu biezums – no 0,5 – 0,8 cm. Lapas šķēpiem veidotas šauras un slaidas, pie kam tieši to forma un plecu platums atšķir B 1 un B 2 variantu šķēpus. Visiem šķēpiem pārejā no iedzītņa daļas uz lapu izveidots kakliņš.

⁴⁹⁰ LNVM, VI, 200 :661.

⁴⁹¹ LNVM, VI, 24d :368.

⁴⁹² LNVM, A, 8789 :1, 8794 :2, 9156 :14.

⁴⁹³ LNVM, VI, 18 :19.

⁴⁹⁴ RVKM, A :91.

⁴⁹⁵ TMNM, 1230.

⁴⁹⁶ Šturms, E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaļos. Grām.: *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Rīga, 1937. 365. lpp.

⁴⁹⁷ LNVM, VI, 70 :454.

⁴⁹⁸ LNVM, VI, 131 :655.

⁴⁹⁹ RVKM, VRVM, 176767/8.

⁵⁰⁰ LNVM, VI, 24a :127, :477.

⁵⁰¹ LM, 15842.

⁵⁰² LNVM, VI, 8 :5.

⁵⁰³ RVKM, VRVM, 182132/22.

⁵⁰⁴ LM, 19892.

⁵⁰⁵ LM, 15842.

⁵⁰⁶ LNVM, VI, 271 :28.

⁵⁰⁷ VVM, 27309/3.

⁵⁰⁸ TNMM, 7479.

⁵⁰⁹ LM, 14064.

Griezumā tas ir apaļš (Ikšķiles lībiešu ciema vietā, Jaunpiebalgas Kāpurkalna, Sakas Ķūķu kapsētās un Talsu Vilumuižas ezerā atrastajiem šķēpiem) vai rombveida (šķēpiem no Popes Lazdu kapsētas un Tērvetes pilskalna). Iedzītis veidots taisns, tikai šķēpam no Vilcumuižas ezera tas paliekts sāņus.

Lai gan līdzīgas formas šķēpi Latvijas arheoloģiskajā materiālā parādījās jau 12./13. gs mijā, tomēr aplūkotie eksemplāri saistāmi ar 14. gs. Par to liecina, pirmkārt, lapu izveidojums – minētajiem šķēpiem rombveida lapu apakšdaļas šķautnes veidotas liektas, kamēr agrākajiem šķēpiem tās ir taisnas. Otrkārt, datējumu apstiprina arī apbedījumu vietu izmantošanas hronoloģija – apbedījumi Popes Lazdu kapulaukā pēc atrasto senlietu formu paralēlēm datējami ar 14. gs. Arī 14.–15. gs. izmantotajā Jaunpiebalgas Kāpurkalna kapsētā, 3. kapā kopā ar B 2 varianta šķēpu atrastā vāle⁵¹⁰ šī kapa inventāru datē ar 14. gs. Vāle datēta pēc analogijas ar Asotes pilskalnā 13.–14. gs. slānī atrasto vāles galvu.⁵¹¹ Savukārt Novgorodā atrastos līdzīga izveidojuma šķēpu galus krievu ieroču pētnieks A. Medveģevs datē ar 15. vai 16. gs., tos pieskaitot 4. tipam.⁵¹²

B 3 variantā iedalīti iedzītņu šķēpu gali, kam ir raksturīga pret smaili stiepta, plata romba formas lapa ar stipri izteiktiem stūru lūzumiem (1.5. tab., I.XVIII. att. tab.), kā arī nelieli izmēri. Viduslaikos šī šķēpu lapu forma tuvinās trīsstūrim, tomēr saglabājas uz augšu piepaceltie, platie pleci, kas atgādina rombu, griezumā lapas ir gan rombveida, gan ovālas. Šādi šķēpi, skaitā 30, atrasti arheoloģiskajos izrakumos Ikšķiles,⁵¹³ Lokstenes⁵¹⁴ un Mārtiņsalas⁵¹⁵ pilī, Rīgas pilsētā,⁵¹⁶ Tērvetes pilskalnā,⁵¹⁷ kapu inventāros – Jaunpiebalgas uzkalniņkapos,⁵¹⁸ Pāvulkalna⁵¹⁹ un Vilmaņu⁵²⁰ kapsētā, kā savrupatradumi – Liepājas Sikšņos⁵²¹ un Tērvetes sanatorijas dārzā⁵²²

⁵¹⁰ LNVM, VI, 8 :6.

⁵¹¹ Шноре, Э., Д. *Асотское городище*. Рига: Издательство Академии Наук Латвийской ССР, 1961. С. 46.

⁵¹² Медведев, А., Ф. *Оружие Новгорода Великого. Материалы и исследование по археологий*. 1959, 65. С. 128, рис.4.

⁵¹³ LNVM, VI, 131 :122, :187.

⁵¹⁴ LNVM, VI, 70 :106, :107, :193, :501, :1166,

⁵¹⁵ LNVM, RDM I, 2543, 2544, 2545.

⁵¹⁶ RVKM, VRVM, 163253/91

⁵¹⁷ LNVM, VI, 24a :25, :263 :555, 24b :57, :503, 24d :153, :222, :236, :246, :368, :515, :805.

⁵¹⁸ CM, 6108.

⁵¹⁹ LNVM, A, 12568 :13, VKNM, 8121.

⁵²⁰ LNVM, VI, 255 :31.

⁵²¹ TUAК, AI :1878.

⁵²² DNM, 6355.

(4.4.3. att.), viens depasportizēts eksemplārs glabājas Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā.⁵²³

Nebojāto B 3 varianta šķēpu garums ir no 13,7 – 24,9, lapu garums no 9,9 – 14,8 cm, lapu plecu platums – 2,3 – 6,3 cm, biezums – 0,3 – 0,7 cm. Miniaturī ir Rīgā un Tērvetē⁵²⁴ atrastie eksemplāri. Lapas B 3 varianta šķēpiem veidotas vidusdaļā paplatinātas, masīvas, ar izteiktiem plecu lūzumiem. Tieši lielais lapu platums atšķir B3 varianta šķēpus no B 1 un B 2 varianta šķēpiem. Pēc lapas formas vistuvākie dzelzs laikmeta attiecīgo formu pazīmēm ir Ikšķīles pilī atrasti šķēpi. Lapas tiem griezumā gan romba, gan ovālas formas. Iedzītņi veidoti vienlaidus, bez atsevišķas kakliņa daļas, griezumā taisnstūrveida. Tomēr iedzītņa daļa, kas izvietota uzreiz zem lapas, veidota uzbezināta. Šāda uzbezinājuma mērķis bija izvairīties no lapas nolūšanas vājākajā šķēpa gala vietā iedzītņa daļā, kas nav iestiprināta koka kātā. Visiem nebojātajiem eksemplāriem ir sāņus paliekts iedzītņa gals. Kā uzskata arheologs Edvards Šturms, šāds iedzītņis kātā stiprināts no sāņiem, ielaižot iedzītņi kādā rievā, pie kam atliektais gals nav ļāvis šķēpa galu no kāta izraut.⁵²⁵

B 3 varianta šķēpi datējami pēc to atradumu vietām – Vilmaņu kapsēta izmantota no 16. gs. vidus līdz 17. gs. pirmajai pusei,⁵²⁶ savukārt Pāvulkalna kapsētas 20. apbedījums tiek datēts ar 13.–14. gs.⁵²⁷ Pāvulkalna 98. kapa inventārā šķēpa gals atrast kopā ar 15. gs. pirmās puses monētu – Livonijas ordeņvalsts Tallinas „Lībikas” tipa feniņu.⁵²⁸ Pēc formas minētajiem ļoti tuvs šķēps atrasts Lietuvā, Medininku pilī, kur datēts ar 14. gs. otro pusi – 15. gs.⁵²⁹ Tāpēc B 3 varianta šķēpi uzskatāmi par 14.–16. gs. raksturīgiem. Kopumā B tipa šķēpu gali izmantoti periodā no 14. gs. sākuma – 16. gs.

M. Atgāzis uzsvēris, ka vēlā dzelzs laikmeta iedzītņa šķēpu 2. grupas D 2 apakšvarianta pazīmes ir izteikti stūru lūzumi, to kaujas daļai raksturīgas figurālas lapas, tāpēc tās var apzīmēt par rombveida lapām. Var teikt, ka lapu forma tuvinās trīsstūrim.

⁵²³ JMNM, D – 56.

⁵²⁴ LNVM, VI, 24d :153, 24d :246, :368.

⁵²⁵ Šturms, E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaļos. Grām.: *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Rīga, 1937. 357. lpp.

⁵²⁶ Berga, T. 2007. *Augšdaugavas 14.-17. gadsimta senvietas: No Krāslavas līdz Slutišķiem*. 138.lpp.

⁵²⁷ Urtāns, J. 1982. *Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem Pāvulkalna kapsētā 1982. gadā*. Inv. Nr. VIAA :482 (glabājas LU LVI AMK) 20. lp.

⁵²⁸ LNVM, A, 12568 :63.

⁵²⁹ Mekas, K., Žalnierius, A. Medininku pilies archeologiniai tyrinejimai 1961-1963 metais. *Lietuvos archeologija*. 2005. T. 28. 161. p., 4. pav.

C tipā iedalīti iedzītņi šķēpu gali, kam ir pret smaili stiepta, plata trīsstūrveida lapa (1.5. tab., I.XIX. att. tab.). Šādi ir 19 šķēpu gali no 10 atradumu vietām – Ikšķīles,⁵³⁰ Lokstenes⁵³¹ un Turaidas⁵³² pilīm, Tērvetes pilskalna,⁵³³ Rīgas Rātslaukuma,⁵³⁴ Sabiles senpilsētas,⁵³⁵ Kuciņu,⁵³⁶ Puzes Lejaskroga,⁵³⁷ un Vilmaņu⁵³⁸ kapsētām, kā savrupatradumi tie atrasti Lejaskroga kapsētā⁵³⁹ un Ludzas apkārtnē⁵⁴⁰ (4.4.3. att.).

Šķēpiem raksturīgs neliels kopējais garums, savukārt lapa veidota plata. Tā, izmēros nebojāto šķēpu garums ir no 12,2 – 25,0 cm, lapu platums 3,2 – 5,8 cm, savukārt lapu biezums – no 0,3 – 0,6 cm.

C tipa šķēpu lapas veidotas pret smaili stiepta trīsstūra veidā, griezumā – rombveida un ovālas, iedzītņis kalts vienlaidus - nav pārejas jeb kakliņa starp iedzītņa daļu un lapu, griezumā iedzītņis ir kvadrātveida jeb taisnstūrveida. Raksturīga iedzītņa šķēpu 3. grupas pazīme ir sāniski paliekts iedzītņa gals, kas veidots drošākam iekātojumam. Jāpiemin, ka paliekts gals nav konstatēts vienīgi Turaidas pilī, Puzes Lejaskroga kapsētas abos apbedījumos un Ludzas apkārtnē atrastajiem šķēpiem.

Skaitliski visvairāk – pieci – eksemplāri vienā atradumu vietā atrasti Lokstenes pilī, kur šie šķēpi tiek datēti ar 14. – 15. gs.⁵⁴¹ Šādu datējumu apstiprina C tipa šķēpa gala atradums Puzes Lejaskroga kapsētas 112. kapā, kur tas atrasts kopā ar trim 15. gs. vidus monētām – Tartu bīskapijas bīskapa Bartolomeja Savijarves (valdījis 1441.–1459.g.) sudraba ārtīgiem.⁵⁴² Savukārt, C tipa šķēpu izmantošanas beigu posmu var attiecināt uz 16.gs. otro pusi, jo Vilmaņu kapsētas izmantošana tiek datēta ar 16.gs. vidu – 17.gs. pirmo pusi.⁵⁴³ Jāsecina, ka C tipa iedzītņu šķēpi izmantoti no 14. gs. līdz 17. gs. pirmajai pusei.

⁵³⁰ LNVM, VI, 129 :438.

⁵³¹ LNVM, VI, 70 :106, :119, :193, :501, :1166.

⁵³² SM, 9996.

⁵³³ LNVM, VI, 24a :262, 24b :58, 24c :757.

⁵³⁴ RVKM, VRVM, 177307/6.

⁵³⁵ LNVM, VI, 200 :430.

⁵³⁶ LNVM, A, 12552 :11.

⁵³⁷ VVM, 28531/278, 29022/112, 29700/302.

⁵³⁸ LNVM, VI, 255 :34.

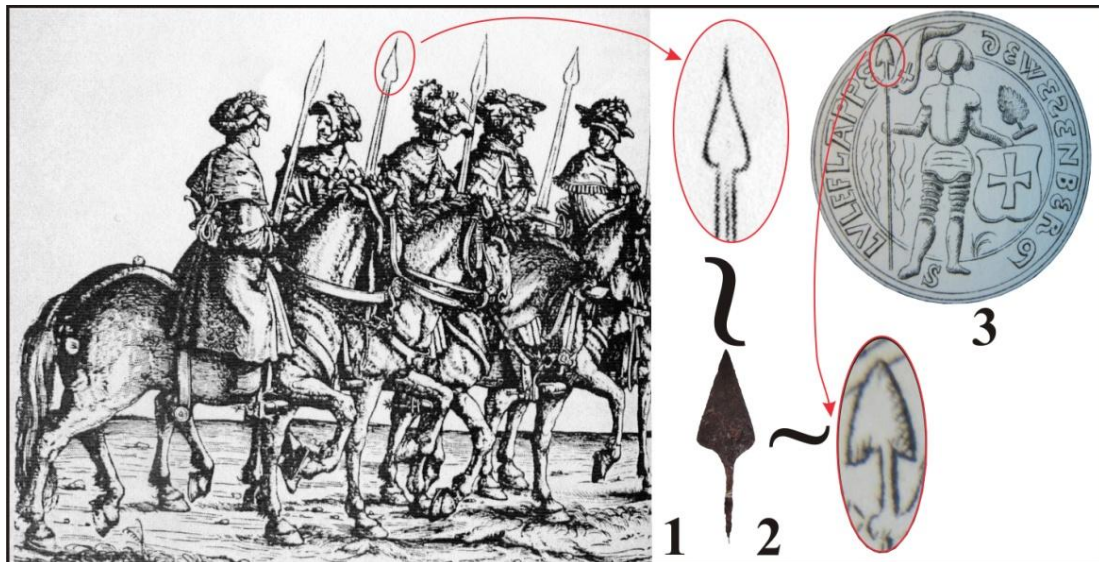
⁵³⁹ VVM, 30003/264.

⁵⁴⁰ LdNM, 1189.

⁵⁴¹ Mugurēvičs, Ē. *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3. – 15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*. Rīga: Avots, 1977. 81. lpp.

⁵⁴² VVM, 29022/106, /109.

⁵⁴³ Berga, T. 2007. *Augšdaugavas 14.-17. gadsimta senvietas: No Krāslavas līdz Slutišķiem*. 136. lpp.

4.4.4. att. 15. gs. vidus – 16. gs. sākuma medību šķēpi un zobeni: 1. – mežacūku mednieki, bruņoti ar divroku zobeniem, kuru smailes veidotas šķēpu galu formā (1526. g., att. Venner D. Histoire des armes de chasse. P.60.); 2. – šķēpa gals, Puzes Lejaskrogs, 112. kaps (VVM, 29022/112); 3 – Rakveres komtura Lulefa Lappes zīmoga nospiedums, 1529. – 1556. g. (att. no: Toll, R., von, Sachssendahl J. *Est- und Livländische Brieflade*. Taf. 16: 79.).

Arheoloģiskajā literatūrā C tipa šķēpi visbiežāk saistīti ar medību ieročiem⁵⁴⁴ (4.4.4. att.). Šo šķēpu platās, īsās lapas spēja izplēst dzīvnieka ādā plašāku brūci. Turpretī kaujas laukā cīņai pret arvien vairāk progresējošo aizsardzības bruņojumu – biežākajām, gludākajām plāksņu bruņām, bija nepieciešami slaidāki, masīvāki šķēpi, tāpēc tika izmantoti šķēpi ar masīvām rombveida lapām, iekātojumā arvien vairāk dominējot uzmavai.

Lai gan apskatītie eksemplāri pēc iekātojuma veida visi pieder iedzītņa šķēpiem, katram no tiem un variantiem ir atšķirīgs iedzītņa un tā pagarinājuma – kakliņa izveidojums. Kā redzams no apskatītā materiālā, iedzītņu izveidojums atšķiras arī viena tipa robežās. Iedzītņi veidoti griezumā taisnstūrveida vai kvadrātveida, tādējādi pagarinot lapas šķautnes iedzītņa daļā un veidojot šķēpa galu viendabīgāku. Lai gan vairākumam iedzītņi ir taisni, par iekātojuma ziņā noturīgākiem jāatzīst šķēpu gali ar atlocītu, t.i., sānis paliektu iedzītņi, taču tas prasīja koka kāta gala iešķelšanu un aptinumu pēc šķēpa iekātošanas, lai nodrošinātos pret šķēpa gala izkrišanu. Šķēpu kakliņi veidoti griezumā taisnstūrveida, rombveida, apaļi, atsevišķos gadījumos - arī tordēti. Griezumā taisnstūrveida un rombveida masīvie kakliņi saistāmi ar centieniem padarīt šķēpa galu noturīgāku pret lūšanu – tie tiek veidoti, pagarinot lapas abas griezējšķautnes un vidusšķautnes kakliņa daļā līdz iedzītņim. Līdz ar to šķēpa gals kļuva viengabalaināks, lapai paredzēto triecienu šķautnēm „izlīdzinot” pa masīvo

⁵⁴⁴ Mugurēvičs, Ē. *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3. – 15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*. 81. lpp.

kakliņu. Īpašu noturību varēja radīt griezumā rombveida kakliņš, kas pāriet tordējumā. Tomēr jāmin, ka tordēti kakliņi plašāk sastopami hronoloģiski agrāko iedzītņa šķēpu galiem ar vienu un divām atkarpēm. Šādi kakliņi nodrošināja gan lielāku šķēpa gala noturību pret lūšanu, gan arī bija efektīvi tālcīnā. Proti, lielā ātrumā mestais šķēps ar tordēto kakliņu ierotēja pretinieka vairogā, neļaujot no tā ātri atbrīvoties.

Iedzītņa šķēpus dēļ to salīdzinoši trauklāka iekātojuma veida, smailes slaidās formas un mazā svara jau kopš 19. gs. beigām vairāki arheologi pieskaitījuši tālcīņas jeb metamajiem ieročiem.⁵⁴⁵ Savukārt, Arnis Radiņš tuvcīņai un tālcīņai paredzētos iedzītņa šķēpus diferencē, pie tālcīņas ieročiem pieskaitot tikai eksemplārus ar īsu un platu lapu.⁵⁴⁶ Šādam aprakstam atbilst 14.–16. gs. izmantotie A un C tipa, kā arī B 3 varianta šķēpi. Tomēr to nodalīšana promocijas darbā aplūkotās iedzītņa šķēpu tipoloģiskās apakšgrupas nevajadzīgi fragmentētu šķēpu materiālu un izjauktu to kopējo kontekstu. Šeit svarīgi nošķirt rokas metamo ieroci – vieglo iedzītņa šķēpu no ballistikā lādiņa – loka vai arbaleta bultas, kas bija daudz efektīvākas. Šķēps nosacītā tālcīnā izmantots tuvcīņas ievadā, tas bijis efektīvs tikai salīdzinoši nelielā attālumā un tajos gadījumos, kad šie ieroči pretinieka virzienā raidīti masveidā.

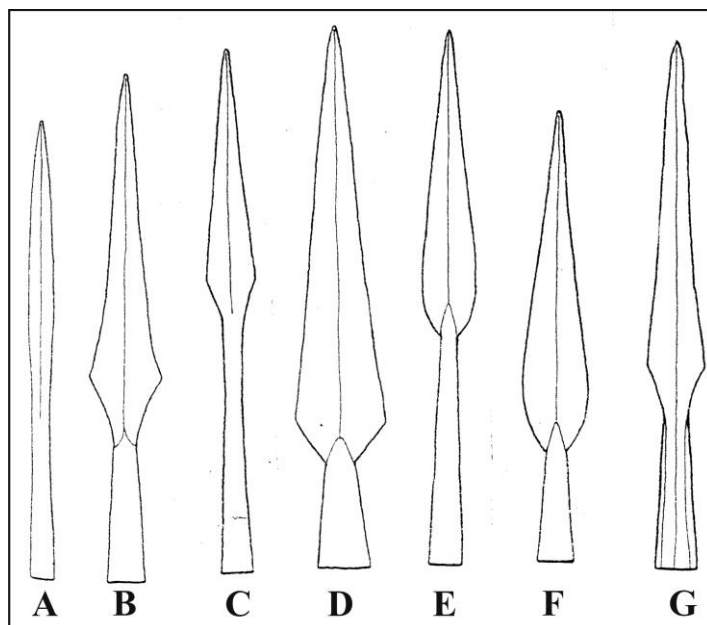
Hronoloģiski jaunāka Latvijas arheoloģiskajā materiālā ir uznavas šķēpu apakšgrupa – neolīta periodā tie gatavoti no dzīvnieku cauruļkaula, bet bronzas laikmetā pirmie no metāla izgatavotie uznavas šķēpi. Savukārt, kopš mūsu ēras sākuma, kad Austrumbaltijā arvien plašāk parādījās dzelzs ieroči, šķēps gandrīz pusotra tūkstoša gadus ir svarīgākais ierocis senā karavīra bruņojumā. Savu nozīmi šie ieroči zaudēja 16.–17. gs. gaitā, kad šķēpus arsenālos aizstāja pīķi, kas lietoti kā infantērijas galvenais ierocis. Savukārt, Rietumeiropas karavīra bruņojuma komplektā masīvie uznavas šķēpa gali ar rombveida vai lancetveida lapu savu nozīmi sāka zaudēt 15. gs., kad pēc Simtgadu kara laikā bruņojumā tiek ieviests jauns, pēc funkcijām kombinēts ierocis, šķēpa un cirvja bastardforma – helebarde.

Lai gan 14.–16. gs. uznavu šķēpu tipoloģiskās apakšgrupas eksemplāriem mainījās izmēri, uznavu un lapu proporcijas, tomēr lapu forma, kas ir viena no

⁵⁴⁵ Atgāzis, M. Dzelzs iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm Latvijā. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (red.). *AE, 11*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1974. 154.–174.lpp.; Šturms, E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaļos. Grām.: *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Rīga, 1937. 357. lpp.; Zariņa, A. *Salaspils Laukskolas kapulauks: 10. – 13. gadsimts*. Rīga: LVI apgāds, 2006. 189. lpp.

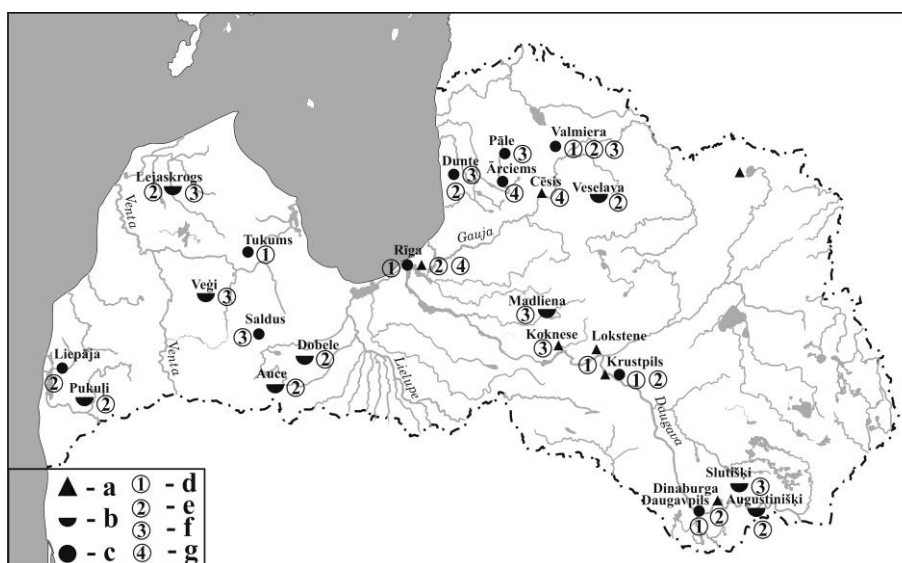
⁵⁴⁶ Radiņš, A. 10. – 13. gs. senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. Grām.: *Latvijas vēstures muzeja raksti, Nr. 5*. Rīga: N.I.M.S., 1999. 113. lpp.

svarīgākajām pazīmēm tipa atpazīšanai, saglabājas tuva vēlā dzelzs laikmeta attiecīgā tipa šķēpiem.

4.4.5. att. 10.–13. gs. uzmavas šķēpu tipoloģija (no: Atgāzis, M. *Tuvcīņas ieroči senā Latvijā*. 13. att.).

Viduslaiku šķēpu dalījumam izmantojama M. Atgāža 10.–13. gs. uzmavas šķēpu tipoloģija (4.4.5. att.). Lai gan agrākie eksemplāri ir formu ziņā daudzveidīgi un sastopami seši to tipi, 14.–16. gs. apaļo uzmavu šķēpu vidū līdzības ar agrākiem eksemplāriem redzamas divos – B un F – tipos. No jauna izdalīts G tips – šķēpu gali ar skaldņotām uzmavām, kas Latvijas teritorijā sākti lietot 13./14. gs. mijā. Kopā ar retu tipu eksemplāriem, promocijas darbā aplūkoti 144 uzmavas šķēpu gali (1.6.–1.8. tab., I.XX. – I.XXVII. att. tab.).

4.4.6. att. Apaļo un daļēji skaldņoto uzmavu šķēpu galu atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – B 1 varianta uzmavu šķēpu gali

apzīmējums; e – B 2 varianta uznavu šķēpu galu apzīmējums; f – F tipa uznavu šķēpu galu apzīmējums; g – daļēji skaldņoto uznavu tipa šķēpu galu apzīmējums.

Par tipoloģijas kritērijiem pieņemot šķēpu lapas formu un lapas garuma proporcijas pret uznavu, pie B tipa tiek pieskaitīti šķēpi ar rombveida, pret smaili stieptu lapu un vidēji garu uznavu. Šāda izveidojuma šķēpi sastāda 14.–16. gs. apaļo uznavu šķēpu pamatmasu – apskatīti pavisam 20 šādi eksemplāri (1.6. tab., I.XX. – I.XXI. att. tab.). Lapu izveidojums B tipa šķēpiem līdzīgs – tā veidota pret smaili stiepta romba formā ar nolaistiem vai nedaudz uz augšu piepaceltiem pleciem, arī uznavas un lapas garumu proporcijas ir līdzīgas visiem eksemplāriem (~ 1: 1,5), savukārt, atšķiras B tipa šķēpu izmēri un svars. Nebojāto B tipa šķēpu garums ir no 22,4 – 35,5 cm, lapu platums – no 2,6–6,6 cm, svars ir no 160 – 433 g.

Kā masīvākie B tipa eksemplāru vidū jāizdala pieci B 1 varianta šķēpi (1.6. tab., I.XX. tab.), kas kā savrupatradumi atrasti Rīgā, Andrejsalā,⁵⁴⁷ Valmieras pilsētā,⁵⁴⁸ kā arī Daugavpils,⁵⁴⁹ Jēkabpils⁵⁵⁰ un Tukuma⁵⁵¹ apkārtnē (4.4.6. att.). Šie eksemplāri veidoti ar lielāku kopējo garumu, lapu plecu platumu, uznavu iekšējo diametru un svaru, to lapas veidotas ar uz augšu piepaceltiem pleciem. Nebojāto eksemplāru kopējais garums – 21,5 – 35,5 cm, lapu plecu platums – 4 – 6,6 cm, uznavu diametrs – 1,9 – 3,2 cm (skat. 2. tab.). Paralēles B1 varianta šķēpu izveidojumā saskatāmās Rietumeiropas šķēpu formās – jau 12.–13.gs. Eiropas zemēs karotāju bruņojuma komplektos sāk parādīties šādi masīvāki uznavas šķēpa gali ar rombveida vai lancetveida lapu. Īpaši populāri tie kļuva kopš 13. gs. vidus un 14. gs., kad Eiropā, arī Livonijā aizvien straujāk sāka izplatīties plāksņveida aizsardzības bruņojums, līdz ar ko radās nepieciešamība arī pēc izturīgākiem, masīvākiem duramieročiem. Kaujas durošā triecienu dēļ iepriekš slaidākā šķēpa gala lapa arvien vairāk tika pakļauta lieces piepūlei, tādēļ tai bez asajām lapas griezējšķautnēm vajadzēja arī lielu pretestību gareniecei,⁵⁵² kas izsauca šķēpu ar skaldņotām uznavām parādīšanos Eiropas zemju arsenālos. Savukārt, pielāgojot iepriekš lietotos apaļās uznavas šķēpus jaunajiem izaicinājumiem kaujas laukā, ieroču kalēji palielināja šķēpu galu garumu, kā arī to lapas sāka veidot plātākas, bet uznavas masīvākās.

⁵⁴⁷ RVKM, VRVM, 23139.

⁵⁴⁸ CM, 6139.

⁵⁴⁹ DNMM, b. nr.

⁵⁵⁰ JkNM, 1476.

⁵⁵¹ TMNM, 1724.

⁵⁵² Anteins, A. *Melnais metāls Latvijā*. Rīga: Zinātne, 1976. 55. lpp.

B 2 variantam piederīgos 15 šķēpus atšķir slaidāka forma, ko veido šaurāki, zemu nolaisti lapu pleci, kas rada pret smaili stieptu lapas formu, kā arī mazāka diametra uznavas un mazāks svars (1.6. tab., I.XXI. tab.). Šādi šķēpi atrasti arheoloģiskajos izrakumos Dinaburgas,⁵⁵³ Krustpils⁵⁵⁴ un Lokstenes⁵⁵⁵ pilī, Augustinišķu,⁵⁵⁶ Dobeles⁵⁵⁷ un Veselavas⁵⁵⁸ kapsētu kapu inventāros, Pukuļu uzkalniņkapu pēcapbedījumā,⁵⁵⁹ kā savrupatradumi – Auces kapsētā,⁵⁶⁰ Rīgā, Vaļņu, Kaļķu un Kalēju ielu krustojumā⁵⁶¹ un Andrejsalā,⁵⁶² Duntēs,⁵⁶³ Liepājas⁵⁶⁴ un Valmieras⁵⁶⁵ apkārtnēs un Puzes Lejaskroga kapsētā⁵⁶⁶ (4.4.6. att.) Pie pārejas formas starp B 1 un B 2 variantiem pieskaitāms Puzes Lejaskroga kapsētā atrastais šķēps, kam veidoti uz augšu piepacelti, plati lapas pleci, kā arī Valmieras apkārtnē atrastais šķēps, kam veidota masīva uznavas. Tomēr abu eksemplāru pārējie izmēri un daļu izveidojumi iekļaujas B 2 varianta robežās. Liepājas apkārtnē atrastajam šķēpam uznavas apakšā šīs daļas papildus stiprībai izveidots gredzens. Šķēpam no Veselavas kapsētas kapa pārejas daļā starp lapu un uznavu veidotas divi trīsstūra formas izvirzījumi. Tādi raksturīgi medību tipa šķēpiem, kas minēti Cēsu šafera 1558. gadā karagājienā uz Paidi iesauktajiem latviešiem.⁵⁶⁷ Tuva, pat atbilstīga ir ne tikai arheoloģiski atrastā un Rennera hronikā minētā ieroča teritoriālā un tipoloģiskā piederība, bet arī šķēpu hronoloģija. Veselavas kapsētas 389. kapā šķēps atrasts kopā ar 16. gs. dunci.⁵⁶⁸ Ļoti iespējams, ka Cēsu komturejas vietējie iedzīvotāji atdarinājuši ordeņa rīkotajos karagājienu lietoto ieroču formas un glabājuši tos mājās. Salīdzinot ar tipiskajiem medību šķēpiem, Veselavas kapsētā atrastais eksemplārs ir slaidāks, arī tā izvirzījumi ir mazāki (4.4.7. att.: 4 – 5). Tipisko B 2 varianta šķēpu lapu plecu platums – 2,4 – 4,2 cm, uznavu diametrs – 1,2 – 4,6 cm, kopējais garums – 26,3 –

⁵⁵³ LNVM, VI, 265 :596.

⁵⁵⁴ LNVM, šķēps muzejā pieņemts 2011. gadā, 2012. gada oktobrī inv. nr. tam nebija piešķirts.

⁵⁵⁵ LNVM, VI, 70 :1095.

⁵⁵⁶ LNVM, VI, 262 :95.

⁵⁵⁷ LNVM, VI, 234 :2661, :3241.

⁵⁵⁸ LNVM, A 13676 :160.

⁵⁵⁹ LNVM, A, 12531 :24.

⁵⁶⁰ DNM, 6139.

⁵⁶¹ VRVM, 52074.

⁵⁶² VRVM, 23138.

⁵⁶³ LžNM, 12100.

⁵⁶⁴ LM, 14003.

⁵⁶⁵ CM, 2729.

⁵⁶⁶ VVM, 29023/10.

⁵⁶⁷ Skat. promocijas darba nodaļu „Tuvciņas ieroču atspoguļojums Latvijas 14. – 16. gs. ikonogrāfiskajos un rakstītajos avotos”.

⁵⁶⁸ Duncis no Veselavas kapsētas 389. kapa aprakstīts promocijas darba nodaļas „Durami – griežamie ieroči” apakšnodaļā „Dunči”.

32,6 cm. Šiem eksemplāriem paralēles meklējamas Latvijā un Igaunijā atrasto G tipa jeb skaldņotās uzmavas šķēpu galu izveidojumā, kam arī raksturīga pret smaili stiepta rombveida lapa ar šaurākiem un zemu nolaistiem pleciem. Šāda izveidojuma šķēpu gali Latvijas arheoloģiskajā materiālā parādījās sākot ar 13./14. gs. miju, pārstāv uzmavu šķēpu galu vietējās attīstības formu, kas ir raksturīga Livonijai 14. – 16. gs.

Trīs B tipa šķēpi atrasti slēgtajos kompleksos – Augustinišķu kapsētas 37. apbedījumā, kuru arheoloģe Tatjana Berga datējusi ar 14.gs. beigām.⁵⁶⁹ Pukuļu 11. kaps pēc tur atrastajām monētām (Livonijas ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga (1515.–1535. g.) Tallinā kaltais fenišs, Tērbatas bīskapa Johana IV Dusburga (1513.–1514. g.) fenišs) datējams ar 16.gs. pirmo ceturksni.⁵⁷⁰ Veselavas kapsētas 389. kapu 16. gs. datē B 1 b apakšvarianta duncis.⁵⁷¹ Tā kā zināmas formu līdzības redzamas B 2 varianta un trīs G tipa variantu šķēpu starpā, tad arī abu tipu izmantošanas hronoloģiskās robežas varētu būt tuvas, t.i. – 13./14.gs. mija – 16. gs. beigas.

F tipam piederīgi 10 šķēpa gali ar lancetes formas lapu un īsu uzmavu (1.6. tab., I.XXII. att. tab.), kas atrasti arheoloģiskajos izrakumos Kokneses pilī,⁵⁷² Puzes Lejaskroga,⁵⁷³ Madlienas⁵⁷⁴ un Slutišķu⁵⁷⁵ kapsētu apbedījumu inventāros, kā savrupatradumi – Valgales Veģu kapsētā,⁵⁷⁶ Valmieras pilsētā,⁵⁷⁷ Duntē⁵⁷⁸ un Pāles apkārtnēs,⁵⁷⁹ un Saldus dārzniecībā⁵⁸⁰ (4.4.6. att.). Lancetes formas lapa ir raksturīga senākajiem no metāla izgatavotajiem uzmavas šķēpu gali – Latvijā tādi parādās bronzas laikmetā, plašāk tiek lietoti dzelzs laikmetā, savas pamata formas saglabā arī viduslaikos. Salīdzinot 14.–16. gs. eksemplārus ar agrākiem F tipa šķēpiem, vēlākajiem samazinās lapu garums, tās kļūst it kā strupākas, tāpat nedaudz palielinās uzmavas diametrs un garums, kas attiecībā pret lapas garumu ir proporcijās ~ 1: 1,5. Garāka uzmava veidota vienīgi šķēpiem no Kokneses pils un Slutišķu kapsētas 31. kapa inventāra,⁵⁸¹ šeit garumu proporcijas ir ~1: 0,8. Izmēros nebojāto F tipa šķēpu galu garums ir no 15,4 – 30 cm, lapu platums – no 3 – 5,1 cm, uzmavu

⁵⁶⁹ Berga, T. 2007. *Augšdaugavas 14.-17. gadsimta senvietas: No Krāslavas līdz Slutišķiem*. 68. lpp.

⁵⁷⁰ Vasks, A. Pukuļu uzkalniņu kapulauks. Grām.: *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1980. un 1981. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 1982. 140. lpp.

⁵⁷¹ LNVM, A, 13676 :159.

⁵⁷² LNVM, VI, 62 :593.

⁵⁷³ VVM, 29700/155.

⁵⁷⁴ LNVM, A, 13218 :34.

⁵⁷⁵ LNVM, VI, 277:75, :198.

⁵⁷⁶ LNVM, A, 8797 :3.

⁵⁷⁷ CM, 6138.

⁵⁷⁸ LžNM, 12100.

⁵⁷⁹ PnM, 1642.

⁵⁸⁰ SVM, 55.

⁵⁸¹ LNVM, VI, 277 :75.

diametrs – 1,7–4,6 cm (skat. 2.tab.). Garāks ir eksemplārs no Valmieras pilsētas – 40,2 cm. Šis šķēpa gals sastāv no uzmavas un lapas, taču šī daļām pa vidu izvietots griezumā kvadrātveida kakls.

F tipa šķēpi datējami pēc kapu inventāriem un kapsētu izmantošanas hronoloģijas – Slutišķu kapsētas 31. kaps datējams ar 15. gs.,⁵⁸², savukārt, Valgales Veģu kapsēta izmantota 14. gs.,⁵⁸³ Madlienas baznīcas kapsēta – 15.–17.gs.,⁵⁸⁴ Puzes Lejaskroga kapsēta – 13.–17.gs.⁵⁸⁵ Kopumā F tipa šķēpi datējami no 14.–17.gs.

Latvijas 14.–16. gs. arheoloģiskajā materiālā reti sastopams ir šķēpu galu tips, kas aprīkoti ar daļēji skaldņotu uzmavu (1.7. tab., I.XXIII. att. tab.). Promocijas darbā aplūkoti četri šādi šķēpi. Arheoloģiskajos izrakumos Tērvetes pilskalnā⁵⁸⁶ atrasts lapas fragments, trīs veseli šķēpi kā savrupatradumi iegūti Pāles Ārciema baznīcas vietā,⁵⁸⁷ Cēsu apkārtnē⁵⁸⁸ un Rīgā, Balasta dambi⁵⁸⁹ (4.4.6. att.). Arī citās Austrumeiropas zemēs šādi šķēpi uzskatāmi par retiem atradumiem – piemēram, mūsdienu Čehijas teritorijā atrasti 11 šāda izveidojuma šķēpi.⁵⁹⁰ Latvijas 14.–16. gs. šķēpu tipoloģijā dēļ atradumu mazā skaita atsevišķs tips daļēji skaldņotās uzmavas šķēpiem nav piešķirts – tipoloģiski tos analizējuši poļu un krievu ieroču pētnieki. Tā, A. Nadoļskis līdzīgus eksemplārus iedalījis IV tipā,⁵⁹¹ A. Rutkaja (*Ruttkay*) – IVb tipā,⁵⁹² A. Kirpicņikovs tos pieskaitījis III tipam,⁵⁹³ čehu pētnieks R. Krajics (*Krajic*) – III tipam.⁵⁹⁴

Viduslaiku daļēji skaldņotās uzmavas šķēpu galiem raksturīga pret smaili stiepta romba vai lancetes formas lapa ar zemu nolaistiem, asiem pleciem. Aptuveni trešdaļā no lapas gala jeb smailes tās vidusšķautne sāk kļūt izteiktāka, līdz izceļoties

⁵⁸² Berga, T. 2007. *Augšdaugavas 14.-17. gadsimta senvietas: No Krāslavas līdz Slutišķiem*. 68.lpp.

⁵⁸³ Šturms, E., Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos. Grām.: *Vēstures atziņas un tēlojumi: Vēstures skolotājiem 1936. gadā lasīto lekciju sakopojums prof. F. Baloža redakcijā*. Rīga: Izglītības Ministrija, 1937. 365. lpp.

⁵⁸⁴ Lūsēns, M., *Pārskats par arheoloģisko izpēti Madlienas baznīcas viduslaiku kapsētā 2004. gadā*. Inv. Nr. AA 847 (glabājas LNVM AN).

⁵⁸⁵ Muižnieks, V. Apbedīšanas tradīcijas Puzes Lejaskroga 13. – 17.gs. kapsētā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, 2004, 1. 31. lpp.

⁵⁸⁶ LNVM, VI, 24a :272.

⁵⁸⁷ PnM, 650.

⁵⁸⁸ CM zp., 34537.

⁵⁸⁹ RVKM, VRVM, 24001.

⁵⁹⁰ Žákovský, P. Tausované kopí se jménem Viktorina ze Žerotína: Příspěvek ke klasifikaci a datování hrotů kopí s částečně hraněnou tulejí . In: *Castellologica Bohemica*. 2008. 11. S. 473–482, tab. 1.

⁵⁹¹ Nadolski, A. *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Łódź, 1954. S. 50–55.

⁵⁹² Ruttkay, A. Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. 1976. *SIA XXIV*. S. 245–395.

⁵⁹³ Kirpicnikov, A., N. 1986. *Russische Waffen des 9.-15. Jahrhunderts*. ZHW N.F. XXVIII, S. 86 – 87.

⁵⁹⁴ Krajíc, R. 2003. *Sezimovo Ustí. Archeologie středověkého poddanského města. 3. Kovárna v Sezimově Ustí analýza výrobků železa I-II*. Praha, Sezimovo Ustí, Tábor. S. 181.

lapas vidusdaļā tā veidota par darba jeb griezējšķautni, līdzīgi kā abas sānu šķautnes. Šādam šķēpa gala izveidojumam pamatā bijuši vairāki aspekti. Pirmkārt, tie acīmredzot bijuši centieni palielināt šķēpa kaujas daļas – lapas noturību pret lūšanu, pagarinot un pastiprinot tā vidusšķautni un tādējādi izlīdzinot, novadot tarāna tipa triecienu pa to uzmaivā un tālāk pa visu kātu. Otrkārt, ar šāda četru darba šķautņu aprīkota šķēpa veikta dūriena brūce bija ilgi un grūti sadziedināma – vēl Pirmajā Pasaules karā tuvcīņai lietoti līdzīgi, ar četru šķautņu kaujas daļu aprīkoti šauteņu durkļi. Šāda izveidojuma vidusšķautne, kas turpinājās uzmaivā aptuveni divas trešdaļas no uzmaivas garuma, veidoja daļēji skaldņotu uzmaivu. Šķēpi bijuši visai masīvi – atsevišķu eksemplāru garums varēja sasniegt pat 50 cm, lapu platums – 6,6 cm, biezums – 1,2 cm, uzmaivu diametrs – 4,1 cm.

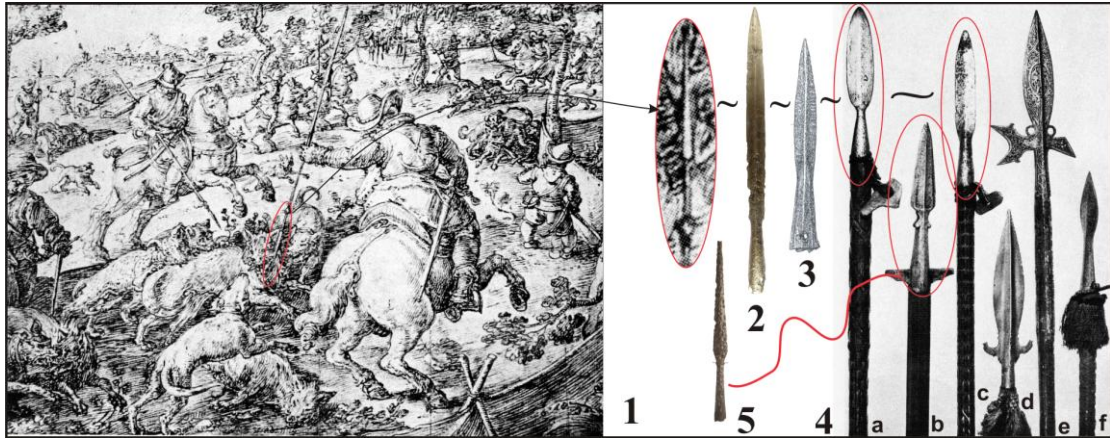
Trīs Latvijā atrasto veselo šķēpu garumi atšķiras – Pāles Ārciema baznīca vietā atrastā eksemplāra garums – 62,6 cm, Cēsu – 48,6 cm. Savukārt, Balasta dambī atrastais šķēps daudz mazāks – tas 19,8 cm garš, lapa 1,6 cm plata. Atšķirīgs ir trīs veselo šķēpu lapas izveidojums. Šķēpam no Ārciema lapa veidota lancetes formā, tikai pašā tās apakšdaļā iezīmējās asi stūru lūzumi. Šķēpa lapa no Tērvetes pilskalna griezumā līdzīga Ārciemā atrastajam eksemplāram. Savukārt, Cēsīs atrastajam eksemplāram lapa veidota pret smaili stiepta romba formā. Šī šķēpa uzmaivas diametrs – 1,8 cm lapas plecu platums – 6,5 cm, uzmaivas apaļās daļas diametrs – 3,5 cm. Pēc analogijas ar Čehijā atrastajiem šķēpiem, Cēsu šķēps datējams ar 15.–16. gs.⁵⁹⁵ Rīga, Balasta dambī atrastais šķēps, kas izmēros ir mazāks, šķiet, pārstāv kādu daļēji skaldņotās uzmaivas šķēpu tipa lokālu attīstības variantu – šķēpa lapas forma ir tuva B 2 varianta un G tipa šķēpu lapām.

Lai gan minētie eksemplāri datēti ar 14.–16. gs.,⁵⁹⁶ jāatzīmē atsevišķas to formu līdzības senākā pagātnē. Šķēpu gali ar izceltu vidusšķautni, kas daļēji turpinās uzmaivā plaši sastopami 2.–5. gs. Viduseiropā.⁵⁹⁷ Tomēr atšķirīgas ir lapu formas – agrākajiem eksemplāriem tās ir lancetes vai vītollapas formas, savukārt viduslaiku eksemplāriem raksturīgas pret smaili stieptas romba formas lapas. Tāpat pēdējiem raksturīgs regulārs uzmaivas daļējā skaldņojuma izveidojums – tas viedots ar sešām šķautnēm, kamēr agrākiem eksemplāriem veidotas četras noapaļotas šķautnes.

⁵⁹⁵ Žakovský, P. Tuzované kopí se jménem Viktorina ze Žerotina. S. 477, 488.

⁵⁹⁶ Turpat, 481. lpp.

⁵⁹⁷ Bemann, J. Weaponry and weapon burial practice in Central Germany in the Late Roman Iron Age and the Migration period. In: *Archaeologica Baltica*. 2007. 8. P.80, Fig. 10: 3.

4.4.7. att. – medību šķēpi ar uznavām: 1. – vilka medības ar šķēpu, Francija, 1570. g. (att. no: Duchartre P. – L. Histoire des armes de chasse et de lemurs emplois, de la préhistoire à cartouche, les armes et les munitions d’aujourd’hui. Vichy: Crépin – Leblond et C-ie, 1956. Fig. 29.); 2. – medību šķēps no Pāles Ārciema baznīcas vietas (PnM, 650); 3. – medību šķēps no Cēsu pils (VI, 213 :8740); 4 – Eiropā izmantotie medību šķēpi: a, c – šķēpi dzīvnieka apstādīšanai, 16. gs. sākums, b, d – šķērša šķēpi dzīvnieka noturēšanai, e – šķēps – helebarde, Vācija, ap 1580. g., f – šķēps ar duļļa tēmekli, Vācija/Francija ap 1600. g. (att. no: Duchartre P. – L. Histoire des armes de chasse et de lemurs emplois, de la préhistoire à cartouche, les armes et les munitions d’aujourd’hui. Fig. 25.); 5. – medību šķēps no Veselavas kapsētas 389. kapa (A, 13676 :160).

Tipoloģiski vienojošā pazīme aplūkotajiem šķēpiem ir to uznavas daļējais skaldņojums. Savukārt, šķēpu funkcijas bijušas atšķirīgas. Tērvetē, Ārciemā un Cēsīs atrastie šķēpi dēļ to lielajiem izmēriem piederīgi kavalēristu lietotiem ieročiem, bet šķēpu no Rīgas lietojis kājnieks. Ja Cēsīs un Rīgā atrastos eksemplārus iespējams saistīt ar kaujas ieročiem, tad, visdrīzāk, medību arsenālam piederīgs šķēps no Ārciema un lapas fragments no Tērvetes pils. Uz to norāda lapas lancetes forma, kā arī neparasti lielais Ārciema šķēpa garums. Eiropā no 15.–16. gs. medībās izmantoti tieši šāda izveidojuma šķēpi (4.4.7. att.), kā arī eksemplāri, kas aprīkoti ar romba formas lapu un šķērsi, saukti par sprūda šķēpiem⁵⁹⁸ (vāc. – *Knebelspieß*). Masīvais eksemplārs no Ārciema, visdrīzāk, izmantots lielāko un bīstamāko zvēru – mežakuīļu un lāču – medībām. Medību šķēpiem hipotētiski varētu pieskaitīt arī F tipa šķēpus un Cēsu pilī atrasto G 3 varianta šķēpu ar lancetes formas lapu.

Medības jau kopš antīkā laikmeta bijušas iecienīts romiešu aristokrātu izklaides veids. Kā nodarbe, medības un medīšana simboliski uztverama kā to dalībnieku – mednieku dominante, pasaules un privātās varas manifestācija. Medības sastādīja svarīgu ceremonijas un protokola daļu arī viduslaikos. Tās ļāva sabiedrības vadošajiem vīriešiem demonstrēt savas līdera pozīcijas un drosmi relatīvi drošā vidē, ārpus bruņotas cīņas un kaujas konteksta. Bīstami un nikni zvēri, simbolizē ļaunumu, jo tie var atnest nāvi. Nogalinot šādu zvēru, mednieks simboliski uzvar nāvi, kas

⁵⁹⁸ Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 180.

sasaucas ar vienu no galvenajiem Kristus dzīvesstāsta sižetiem. To darot, mednieks sevi reprezentēja kā varonīgu un drosmīgu vīru.⁵⁹⁹ Medības ar militārismu bija cieši saistītas arī citā veidā – viens no topošā bruņinieka drosmes un spēka pārbaudījumiem ietvēra cīņu ar mežakuili, pie kam mednieks drīkstēja būt apbruņots tikai ar šķēpu.

Šķēpu gali ar griezumā skaldņotu uznavu (1.8. tab., I.XXIV. – I.XXVII. att. tab.) piederīgi M. Atgāža izdalītajam G tipam. Šāda izveidojuma šķēpu galu uznavu plašāka izplatība vērojama Viduseiropā 2.–5. gs.,⁶⁰⁰ atsevišķi eksemplāri atrasti 5.–7. gs. apbedījumu inventāros Igaunijas centrālajā daļā,⁶⁰¹ uz 1. gadu tūkstoša vidu attiecināmi agro skaldņotu uznavu šķēpi atrasti arī apbedījumos Lietuvas teritorijā.⁶⁰² Nākamā šķēpu uznavas skaldņojuma fāze saistāma ar vikingu laikmetu (8.–11. gs.), kad skaldņojums veidots uznavas augšdaļā. Šajā gadījumā daļējam uznavas skaldņojumam vairāk ir rotājoša, nekā funkcionāla nozīme. Piemērs tam ir ar 11. gs. datējamais šķēpa gals no Daugmales kapulauka 3. kapa⁶⁰³ – skaldņojuma josla uznavas augšdaļā no lapas un pārējās uznavas daļas nodalīta ar valnīšiem, nesaistot tās kopā.

Kaujas durošā trieciena dēļ šķēpa gala lapa bieži vien bija pakļauta lieces piepūlei, tādēļ tai bez asajām lapas griezējšķautnēm vajadzēja lielu pretestību garenliecei.⁶⁰⁴ Līdz ar to, blakus iepriekš izmantotajiem masīvajiem apaļās uznavas šķēpu galiem atkal parādās šķēpi ar skaldņotu uznavu.⁶⁰⁵ Šādas uznavas veidoja, pagarinot lapas abas griezējšķautnes un abas vidusšķautnes līdz uznavas galam un sametinot to ar lapu. Līdz ar skaldņotu uznavu šķēpa gals kļuva tehniski viengabalaināks, lapai paredzēto triecienu šķautnes „izlīdzināja” pa uznavu un visu kātu. Tāpat šāda skaldņota uznavas palielināja iekātojuma stiprību, īpaši pielāgojoties

⁵⁹⁹ Theuws, F. Grave goods, ethnicity and the rhetoric of burial rites in Late Antique Northern Gaul. In: Derks T., Roymans N. (eds.) *Ethnic constructions in Antiquity: The role of power and tradition*. Amsterdam: Amsterdam University press, 2008. P. 305–307.

⁶⁰⁰ Bemann, J. Weaponry and weapon burial practice in Central Germany in the Late Roman Iron Age and the Migration period. Fig. 11., Kontny, B. 2007. Foreign influences on the weaponry of Bogaczewo and Sudovian cultures. The case of the shafted weapon. Fig. 2.

⁶⁰¹ Kazanski, M. The armament, horsemen's accoutrements, and riding gear of Long barrow culture (fifth to seventh centuries). *Archaeologia Baltica*. 2007. 8. Fig. 4, p. 249.

⁶⁰² Kurila, L. Graves of the unburied: Symbolic Iron Age warrior burials in East Lithuania. *Archaeologia Baltica*. 2007. 8. P. 299, Fig. 4.

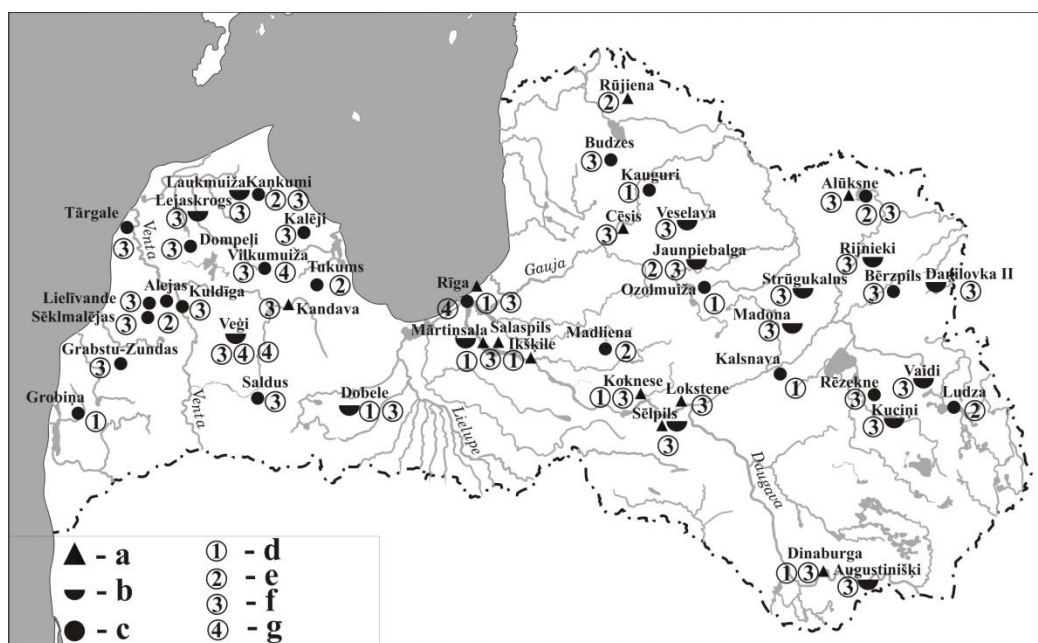
⁶⁰³ Zemītis, G. Apbedījumi ar speciāli bojātu kapa inventāru. *Latvijas Vēstures Institūta žurnāls*, 2003, 2. 9. lpp., 4. att.

⁶⁰⁴ Anteins, A. *Melnais metāls Latvijā*. 55. lpp.

⁶⁰⁵ Mugurēvičs, Ē. *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3. – 15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*. 81. lpp.

arī bruņu caurduršanai.⁶⁰⁶ Taču uzmavas un lapas garumu attiecības joprojām saglabājās līdzīgi kā 12.–13. gs. apaļās uzmavas šķēpu galiem, attiecībās 1: 1,5–2.⁶⁰⁷

G tipa variantu 14.–16. gs. šķēpiem atšķiras izmēri, bet to lapas nav izteikti atšķirīgas. Šķēpiem raksturīga pret smaili gari stiepta, romba formas lapa, bet uzmavām ir dažāds izveidojums, kurš atšķiras ar skaldņu skaitu – tās ir no četrām līdz desmit. Tieši lapu forma, lapu un uzmavu garumu atšķirība atšķir viduslaiku skaldņoto uzmavu šķēpu galus no agrākiem eksemplāriem. Tādēļ kritērijs G tipa tipoloģijai ir uzmavu izveidojums – šķēpi iedalīti četros variantos pēc skaldņu skaita uzmavās. G 1 varianta šķēpu galu uzmavām ir četras, G 2 – sešas, G 3 – astoņas, bet G 4 varianta šķēpu galu uzmavām – desmit skaldnes. Promocijas darbā aplūkoti 110 G tipa šķēpu gali.

4.4.8. att. G tipa šķēpu galu atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – G 1 varianta šķēpu galu apzīmējums; e – G 2 varianta šķēpu galu apzīmējums; f – G 3 varianta šķēpu galu apzīmējums; g – G 4 varianta šķēpu galu apzīmējums.

G 1 variantu – šķēpu galus ar četrskaldņotām uzmavām – pārstāv 14 eksemplāri (1.8. tab., I.XXIV. att. tab.). Tie atrasti arheoloģiskajos izrakumos Dinaburgas,⁶⁰⁸ Iksķīles,⁶⁰⁹ Kokneses,⁶¹⁰ un Mārtiņšalas⁶¹¹ pilīs, kā arī Iksķīles lībiešu

⁶⁰⁶ Turpat.

⁶⁰⁷ Šnore, E., Zariņa, A. *Senā Sēlpils*. 203. lpp.

⁶⁰⁸ LNVM, VI, 265 :648.

⁶⁰⁹ LNVM, VI, 129 :1082.

⁶¹⁰ LNVM, VI, 62 :1082.

⁶¹¹ LNVM, VI, 127 :64.

ciema vietā.⁶¹² No apbedījumu vietām šie šķēpi atrasti Dobeles⁶¹³ un Mārtiņsalas kapsētas⁶¹⁴ kapu inventāros. Seši G 1 varianta šķēpi atrasti kā savrupatradumi – Rīgā, Pļavniekkalna kapsētas apkārtnē,⁶¹⁵ Liezēres Ozolmuižā,⁶¹⁶ Kauguru pagastā, starp „Līču” un „Iemetēju” mājām,⁶¹⁷ Grobiņas Priedāju grantsbedrē,⁶¹⁸ Kalsnavas Strazdiņos⁶¹⁹ un Jēkabpils Zasas pagastā⁶²⁰ (4.4.8. att.). Nebojāto G 1 varianta šķēpu garums ir no 21–31,9 cm, lapu platums – no 2–5,4 cm, svars ir no 119–329 g.

G 1 varianta šķēpu gali atrasti galvenokārt Daugavas lībiešu apdzīvotajās teritorijās, kā dzīvesvietās, tā apbedījumu vietās. Jāmin, ka šie šķēpu gali (nebojātie eksemplāri) garumā nepārsniedz 23 cm, kamēr šķēps no Dobeles kapsētas ir masīvāks – tā garums ir 30 cm, lapas platums – 3,7 cm. Kalsnavas Strazdiņos atrastā šķēpa lapa veidota lancetes formā, kas liek šo eksemplāru pieskaitīt medību ieročiem. Šis eksemplārs G 1 varianta šķēpu vidū izceļas arī ar lielākiem izmēriem – tā garums – 35,9 cm, lapas platums – 4,2 cm, uzmavas diametrs – 3,5 cm.

Lai noteiktu G 1 šķēpu datējumu, ņemts vērā atradumu vietu pastāvēšanas laiks vai atradumu apstākļi. Dobeles kapsētas izmantota no 14.gs. otrās puses līdz 17. gs.,⁶²¹ Salaspils Mārtiņsalas 212. kapā iegūto šķēpu Ēvalds Mugurēvičs datējis sākot ar 13. gs.,⁶²² savukārt A. Zariņa to datē ar 13.–15. gs.⁶²³ Precīzāk – ar 14. gs. otro pusi – 15.gs sākumu Mārtiņsalas 212. kapa inventāru⁶²⁴ datē tur atrastā pakavsakta ar naglu galvu galiem un sīki rievotu loku.⁶²⁵ Tātad, G 1 varianta šķēpi izmantoti 14. gs. otrajā pusē – 15. gs. sākumā.

G 2 variantu – šķēpu galus ar sešskaldņotām uzmavām – pārstāv 12 eksemplāri (1.8. tab., I.XXV. att. tab.). Tie atrasti arheoloģiskajos izrakumos Jaunpiebalgas uzkalniņu kapulauka 4. kapa inventārā,⁶²⁶ kā savrupatradumi –

⁶¹² LNVM, VI, 131 :683.

⁶¹³ LNVM, VI, 234 :2661.

⁶¹⁴ LNVM, VI, 122 :223.

⁶¹⁵ RDM, I-264.

⁶¹⁶ TUAK, AI, 1376 :1, :2.

⁶¹⁷ VINM, 7223/1.

⁶¹⁸ LM, 22000.

⁶¹⁹ RDM I, 2080.

⁶²⁰ JkNM, 1557.

⁶²¹ Berga, T. Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme apbedīšanas rituālā (14.–17. gs.). Grām.: *Arheoloģija un etnogrāfija*. 2000. Nr. 20. 32. lpp.

⁶²² Mugurēvičs, Ē. *Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā*. 113. lpp.

⁶²³ Šnore, E., Zariņa, A. *Senā Sēlpils*. 203. lpp.

⁶²⁴ LNVM, VI, 222 :225, :226, :226A, :224.

⁶²⁵ Vijups A. *Latvijas XIII-XVII gs. Pakavsaktas kā arheoloģiskais avots: Tipoloģiskā analīze* (Promocijas darbs, glabājas Latvijas Universitātes bibliotēkā). 10. tab.

⁶²⁶ CM, 8325 :1.

Madlienas Aderkašos,⁶²⁷ Alūksnes pilsētā,⁶²⁸ Kurmāles Alejās,⁶²⁹ Ābeļu Boķos,⁶³⁰ Dundagas Kaņkumos,⁶³¹ kapulaukā Kaugars–I,⁶³² Aknīstes Krišķānos,⁶³³ Rūjienas pils apkārtnē,⁶³⁴ Ludzas⁶³⁵ un Tukuma⁶³⁶ apkārtnēs (4.4.8. att.). Izmēros šķēpu garums – 16,7 – 30,9 cm, lapu platums – 1,7 – 3,5 cm, svars no – 162 – 181 g.

Izmēros lielāki ir Rūjienas pilī un Jaunpiebalgas kapulaukā iegūtie šķēpi, tie pēc formas tuvi Dundagas Kaņkumos, Alūksnes pilsētā un Kaugurā-I atrastajiem šķēpiem – tiem pret smaili stiepta, rombveida lapa. Savukārt Kurmāles Alejās no G 2 varianta šķēpa saglabājusies tikai skaldņotā uzmava. Šķēpu gali ar sešskaldņotām uzmavām plašāk bijuši izplatīti Krievzemē, kur ar minētajām uzmavām bijuši aprīkoti masīvie, universālās pielietojamības – medību un kaujas – šķēpi (kr. – *рогатыйна*),⁶³⁷ kuri lietoti no 12. gs. otrās puses līdz pat 17. gs.⁶³⁸

Tikai viens G 2 varianta eksemplārs atrasts datējamā slēgtā kompleksā – Jaunpiebalgas kapulauka 4. kapa inventārs pēc tajā atrastā kaula cirvja⁶³⁹ datējams ar 14.gs.,⁶⁴⁰ līdz ar to jāpieņem, ka G 2 varianta šķēpi izmantoti 14.gs.

G 3 varianta šķēpu gali ar astoņskaldņotām uzmavām (1.8. tab., I.XXVI. att. tab.) atrasti visvairāk – 78 eksemplāri. Tie atrasti arheoloģiskajos izrakumos Alūksnes,⁶⁴¹ Cēsu,⁶⁴² Dinaburgas,⁶⁴³ Kandavas,⁶⁴⁴ Kokneses⁶⁴⁵ Lokstenes,⁶⁴⁶ Mārtiņsalas,⁶⁴⁷ Salaspils⁶⁴⁸ un Sēlpils⁶⁴⁹ pilīs, apbedījumu vietās – Šķilbēnu Daņilovkas II⁶⁵⁰ un Jaunpiebalgas⁶⁵¹ uzkalniņu kapos, Augustinišķu,⁶⁵² Dobeles,⁶⁵³

⁶²⁷ TUAК, AI, 1375 :30.

⁶²⁸ TUAК, AI 1270 :1.

⁶²⁹ KNM, 33. 388.

⁶³⁰ JkNM, 1455 :6.

⁶³¹ LNVM, A, 9477 :5.

⁶³² TUAК, AI, 1236:27.

⁶³³ JkNM, 1588.

⁶³⁴ VINM, 32.908.

⁶³⁵ LdNM, 2166, 1266.

⁶³⁶ TMNM, 6302.

⁶³⁷ Медведев, Ф. А. Оружие Новгорода Великого. В кн.: *Материалы и исследование по археологии*. Новгород, 1959. С. 127–128.

⁶³⁸ Кирпичников, А. Н. *Военное дело на Руси 13 – 15 вв.* Ленинград: Наука, 1976. С. 21.

⁶³⁹ CM, 8325 :2.

⁶⁴⁰ Mugurēvičs, Ē. Die Funde der Hammeraxte un Hämmer aus Horn auf dem Territorium Lettlands un ihre Mythologische Deutung. In: *Iš baltu kultūros istorijos*. 2000. S. 69.

⁶⁴¹ LNVM, VI, 231 :1313.

⁶⁴² LNVM, VI, 213 : 8740.

⁶⁴³ LNVM, VI, 265 :269, :642, :777, :881.

⁶⁴⁴ KPM, III 3525.

⁶⁴⁵ LNVM, VI, 62 :2905, b.nr.

⁶⁴⁶ LNVM, VI, 70 :212, :322.

⁶⁴⁷ LNVM, VI, 127 :2741, RDM, 1 2449.

⁶⁴⁸ LNVM, VI, 126 :174.

⁶⁴⁹ LNVM, VI, 87 :40.

⁶⁵⁰ LNVM, VI, 18 :4.

Kuciņu,⁶⁵⁴ Dundagas Laukmuižas,⁶⁵⁵ Puzes Lejaskroga,⁶⁵⁶ Madonas,⁶⁵⁷ Balvu Rijnieku,⁶⁵⁸ Sēlpils,⁶⁵⁹ Dzelzavas Strūgukalna,⁶⁶⁰ Vaidu,⁶⁶¹ Valgales Veģu⁶⁶² un Veselavas⁶⁶³ kapsētās. Kā savrupatradumi šie ieroči atrasti Alūksnes apkārtņē,⁶⁶⁴ Abrenes Bērzpilī,⁶⁶⁵ Bērzaines Budzēs,⁶⁶⁶ Daugavas upē, pie Rīgas,⁶⁶⁷ Dārziņos,⁶⁶⁸ Ugāles Dompeļos,⁶⁶⁹ Vandzenes Kalējos,⁶⁷⁰ Dundagas Kaņkumos,⁶⁷¹ Kuldīgas pilsētā,⁶⁷² Tārgales Liepenē,⁶⁷³ Puzes Lejaskroga,⁶⁷⁴ Dzelzavas Strūgukalna,⁶⁷⁵ Valgales Veģu⁶⁷⁶ un Vaidu⁶⁷⁷ kapsētās, Talsu Vilkmuižas ezerā,⁶⁷⁸ Īvandes pagasta Lielīvandē,⁶⁷⁹ Kuldīgas Mežmuižā,⁶⁸⁰ Rēzeknes novadā, uz Rundānu – Dubuļu robežas,⁶⁸¹ Saldus dārzniecībā,⁶⁸² Rīgā, Finanšu Ministrijas būvlaukumā, 1938. gada zemes darbos⁶⁸³ un pilsētas apkārtņē,⁶⁸⁴ Turlavas Sēklmalējās⁶⁸⁵ un Grabstu Zundās.⁶⁸⁶ (4.4.8. att.).

Šī varianta veselo, nebojāto šķēpa galu kopējais garums ir no 16 līdz 38 cm, lapu platums – 2–5 cm, svars – no 116–580 gr. Lielākajai daļai šī varianta šķēpu

⁶⁵¹ LNVM, A:816, CM, 8324 :1, 8333 :3.

⁶⁵² LNVM, VI, 262 :75, :257.

⁶⁵³ LNVM, VI, 234 :2662, :2885, :3212, :3241.

⁶⁵⁴ LNVM, A, 12552 :1.

⁶⁵⁵ LNVM, A, 7314 :23.

⁶⁵⁶ VVM, 29022 /24, /401.

⁶⁵⁷ MNM, 41365 :6.

⁶⁵⁸ LNVM, VI, 98 :72.

⁶⁵⁹ LNVM VI, 88 :90, :216.

⁶⁶⁰ LNVM, A, 7383 :1, 7384 :1.

⁶⁶¹ LNVM, A, 12228 :74.

⁶⁶² LNVM, A, 9150 :1, 8792 :2, 9153 :2, 8796 :2.

⁶⁶³ LNVM, A, 13536 :89.

⁶⁶⁴ TUAK, AI, 1720:2.

⁶⁶⁵ LNVM, A, 8044 :14, 10067 :4.

⁶⁶⁶ VINM, pk. 8250.

⁶⁶⁷ LNVM, A, 11108.

⁶⁶⁸ RVKM, VRVMp, 52667/9.

⁶⁶⁹ LNVM, A, 7545:2.

⁶⁷⁰ TNMM, 11838.

⁶⁷¹ LNVM, A, 9477 :4, :6.

⁶⁷² KNM, 1470.

⁶⁷³ VVM, 31008.

⁶⁷⁴ VVM, 30003/265.

⁶⁷⁵ LNVM, A, 7375 :6.

⁶⁷⁶ LNVM, A, 8797 :3.

⁶⁷⁷ RKNM, 1435.

⁶⁷⁸ LNVM, A, 8170 :86, 8571 :663, :665, 10994:1345, :1362, :1363, :1364, :1791, 8326:116, TNMM 7399, 7409, 7410.

⁶⁷⁹ LNVM, A, 7506 :23, :688.

⁶⁸⁰ KNM, 1592.

⁶⁸¹ RKNM, 7110.

⁶⁸² SVM, 101.

⁶⁸³ RVK, VRVM, 23729.

⁶⁸⁴ RVKM, b. nr.

⁶⁸⁵ KNM, 1536.

⁶⁸⁶ LNVM, A, 9071:3.

galiem kopējais garums nepārsniedz 25 cm. Masīvākie G 3 varianta atradumi iegūti Dobeles kapsētā,⁶⁸⁷ Jaunpiebalgas uzkalniņkapu apbedījumos,⁶⁸⁸ Dundagas Laukmuižas,⁶⁸⁹ Dzelzavas Strūgukalna⁶⁹⁰ un Sēlpils kapsētās.⁶⁹¹ Kaut atšķiras šo ieroču izmēri, uzmavu un lapu garumu attiecība iekļaujas G tipam raksturīgajās robežās – 1: 1,5 – 2.

Datējumam nozīmīgi ir šķēpu galu atradumi kopā ar monētām. Tā, astoņskaldņotās uzmavas šķēpa gals Šķilbēnu Daņilovkas uzkalniņu kapulauka 1. žaļņikā iegūts kopā ar dunci, kas bijis ar bronzu apkaltā ādas makstī, ar bronzas apkalumiem grezni rotātu jostu un zvārguli, bet arī ar sudraba Livonijas ārtigu, kas datē šo šķēpa galu ar posmu no 14.gs. vidus līdz 15.gs. sākumam 39.⁶⁹² Līdzīgi, arī šķēpa gals no Puzes Lejaskroga kapsētas 101. kapa inventāra⁶⁹³ atrasts kopā ar Rīgas arhibīskapa Jaspera Lindes un Livonijas ordeņmestra Voltera fon Pletenberga kalto feniņu (1515.–1521. g.), kas šo ieroci datē ar 16.gs. pirmo pusi. Savukārt varianta pastāvēšanas beigu robežas attiecināmas uz 16.gs. beigām.

Kā vēlīns eksemplārs jāmin Cēsu pilī 2001. gadā⁶⁹⁴ iegūtais masīvais G 3 varianta šķēpa gals ar slaidu, lancetveida lapu, kurai izcelta vidusšķautne.⁶⁹⁵ Šķēpa garums – 33 cm, lapas platums – 3,5 cm, uzmavas diametrs – 4 cm. Šim šķēpam Latvijas arheoloģiskajā materiālā analoga nav, taču plašākas paralēles rodamas 16.–17. gs. vācu zemju materiālā. Par visai drošu šī ieroča saistību ar vācu zemēm liecina arī meistara zīme – kvadrātiski iedziļinājumi ar apakšā trīslapja formā izveidotu zīmi.⁶⁹⁶ Turklāt ap meistarmarku vietām konstatēta bronzas inkrustācija, kā arī kvadrātveida iedziļinājumi, kuros bronzā bijuši iekalti meistara iniciāļi. Šīs pazīmes ir tieša norāde uz vācu ieroču kalēju cunfšu produkciju.⁶⁹⁷ Gan izteiktā masivitāte, gan meistara zīme varētu norādīt, ka šis ierocis gatavots 16.–17.gs. un līdz ar to jau pieskaitāms agro jauno laiku šķēpu tālākām attīstības formām.

⁶⁸⁷ LNVM, VI, 234 :2662.

⁶⁸⁸ LNVM, A :816, CM, 8324 :4.

⁶⁸⁹ LNVM, A, 7314:23.

⁶⁹⁰ LNVM, A, 7383:1.

⁶⁹¹ LNVM, VI, 88:216.

⁶⁹² Шноре, Э. Д. Погребения жальничного типа на северо – востоке Латвий. С. 38.

⁶⁹³ VVM, 29022/21.

⁶⁹⁴ Apala, Z. Arheoloģiskie pētījumi Cēsu viduslaiku pilī. Grām.: *Arheologu pētījumi Latvijā 2002*. Rīga: LVI apgāds. 150. lpp.

⁶⁹⁵ LNVM, VI, 213 :8740.

⁶⁹⁶ Apala, Z. Arheoloģiskie pētījumi Cēsu viduslaiku pilī. 150. lpp.

⁶⁹⁷ Ленць, Э. (сост.) *Императорский Эрмитаж...* С. 196.

E. Šturms G 3 varianta šķēpu atradumu vietas datējais sekojoši – Valgales Veģu kapsētu ar 14. gs.,⁶⁹⁸ bet šķēpu atradumus Talsu Vilikumuižas ezera apbedījumu vietā – ar 13.–14. gs.⁶⁹⁹ Savukārt kapu inventāri Augustinišķu,⁷⁰⁰ Sēlpils⁷⁰¹ un Šķilbēnu Daņilovkas⁷⁰² kapsētās par agrāko G 3 varianta šķēpu izmantošanas robežu liek uzskatīt 14.gs. Līdz ar to 13./14.gs. miju var pieņemt par senāko G 3 varianta šķēpu galu datējuma robežu, tie izgatavoti un lietoti vēl 16.gs., par ko liecina Cēsu pilī iegūtais G 3 varianta šķēps, kā arī Puzes 101. kapa inventāra datējums pēc monētām⁷⁰³ ar 16. gs. pirmo pusi. Tātad G 3 varianta šķēpi datējami no 13./14. gs. mijas līdz 16. gs.

G 4 variantam pieskaitāmi šķēpu gali, kuru uzmavām ir desmit skaldnes (I.XXVII. att. tab.). Latvijas arheoloģiskajā materiālā šo variantu pārstāv seši šķēpi, kas arheoloģiskajos izrakumos atrasti Rīgā, Mārstaļu ielā 12–14,⁷⁰⁴ Valgales Veģu kapsētas 8. kapa inventārā,⁷⁰⁵ kā savrupatradumi – Rīgā, Daugavas bagarēšanas darbu laikā⁷⁰⁶ un Talsu Vilikumuižas ezerā⁷⁰⁷ (4.4.8. att.). Minēto G 4 varianta šķēpu garums ir no 17–45 cm, lapu platums – 3–5 cm, svars – 85–356 g.

Veģu kapsētas 8. kapa inventārā šāds šķēps atrasts kopā ar citiem ieročiem: iedzītņa dunci, plasmens cirvi, arī ar šķiļamdzelzi.⁷⁰⁸ Līdzīgs desmitskaldņotas uzmavas šķēpa gals iegūts Muntovo (Polija) kapulauka 47. apbedījumā, taču tas saistāms ar hronoloģiski daudz agrāko Bogačevo kultūru (lai gan pēc sava izveidojuma šis ierocis īpaši neatšķiras no viduslaiku „G” tipa šķēpiem).⁷⁰⁹ Tā kā G 4 variantam citas hronoloģiskas paralēles kaimiņzemju arheoloģiskajā materiālā nav zināmas, ļoti iespējams, šie četri ieroči Latvijas 14. gs. arheoloģiskajā materiālā pārstāv kādu skaldņotās uzmavas šķēpu galu vietējās attīstības variantu.

Vienīgais G 4 varianta šķēps slēgtajā kompleksā atrasts Valgales Veģu kapsētas 8. kapā, ko E. Šturms datējis ar 14. gs., savukārt skaldņoto šķēpu galus no

⁶⁹⁸ Šturms, E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaļos. 78. lpp.

⁶⁹⁹ Šturms, E. Vilikumuižas ezera atradumi. 78. lpp.

⁷⁰⁰ Berga, T. *Augšdaugavas 14.-17. gadsimta senvietas: No Krāslavas līdz Slutišķiem*. 25. lpp.

⁷⁰¹ Šnore E., Zariņa, A. Senā Sēlpils, 188., 193. lpp.

⁷⁰² Шноре, Э. Д. Погребения жальничного типа на северо – востоке Латвий. С. 39.

⁷⁰³ VVM, 29022 /29, /30.

⁷⁰⁴ RVKM, VRVM, 175206 /38.

⁷⁰⁵ LNVM, A, 8795 :2.

⁷⁰⁶ LNVM, A, 11108.

⁷⁰⁷ LNVM, A, 8571 :666, 10994 :1361, TNMM, 432.

⁷⁰⁸ Šturms, E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaļos. 3. tab.

⁷⁰⁹ Kontny, B. 2007. Foreign influences on the weaponry of Bogaczewo and Sudovian cultures. P.124.

Vilkumuižas ezera E. Šturms datē ar 13.–14. gs.,⁷¹⁰ bet M Atgāzis – ar 14. gs.⁷¹¹ Tātad par šī varianta izmantošanas periodu jāpieņem viss 14. gs.

G tipa šķēpi, kas atrasti Sēlpils pilī,⁷¹² Veģu kapsētas 5.⁷¹³ un 9.⁷¹⁴ un Dzelzavas Strūgukalna kapsētas 13. kapā⁷¹⁵, Vilkumuižas ezerā,⁷¹⁶ Lielīvandē,⁷¹⁷ un Grabstu – Zundās,⁷¹⁸ kalti no damascētā tērauda. G 3 variantam piederīgie Veģu kapsētas 5. un 9. kapos, Lielīvandē un Grabstu – Zundās iegūtie šķēpi, līdzīgi, kā G 4 variantam piederīgais Talsu Vilkumuižas šķēpa gals, uzskatāmi par vienkāršākajiem, vietējas izcelsmes atdarinātiem damascētā tērauda ieročiem. Kā konstatējis senās metalurģijas pētnieks Aleksis Anteins, šo šķēpu metāla sastāvā nav sastopams neviens no leģējošajiem elementiem – hroms, niķelis vai tērauds.⁷¹⁹ Tas liecina par šo ieroču vietēju izgatavošanu, datējot tos, vēlākais, ar 14. gs.,⁷²⁰ ko apliecina arī G 3 un G 4 variantu datējums. Savukārt, Sēlpilī atrastais damascētais G 3 varianta šķēpa gals, kas datējams ar 15.–16. gs., jāuzskata par importētu ieroci.

	Iedzītņa šķēpi 0_5 cm					Uzmavas šķēpi 0_5 cm							
	A tips	B 1 variants	B 2 variants	B 3 variants	C tips	B 1 variants	B 2 variants	F tips	Daļ. skaldņ. uznavu	G 1 variants	G 2 variants	G 3 variants	G 4 variants
14. gs.													
15. gs.		—	—								—		—
16. gs.	—	—	—							—	—		—

4.4.8. att. 14. – 16. gs. šķēpu tipoloģiski – hronoloģiskās attīstības tabula.

Promocijas darbā aplūkoti 14.–16. gs. šķēpi veido skaita ziņā vienu no lielākajām viduslaiku tuvcīņas ieroču tipoloģiskajām grupām. Tas skaidrojams gan ar šī ieroča efektivitāti, gana arī ar salīdzinoši mazākām izgatavošanas izmaksām, kas padarīja to populāru arī mazāk turīgu iedzīvotāju vidū. Salīdzinot ar iepriekšējo periodu – vēlo dzelzs laikmetu, viduslaikos samazinās šķēpu tipoloģiskā

⁷¹⁰ Šturms, E. Vilkumuižas ezera atradumi. 78. lpp.

⁷¹¹ Atgāzis, M. *Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10. – 13. gadsimtā*. 58. lp.

⁷¹² LNVM, VI, 87 :40.

⁷¹³ LNVM, A, 8792 :2.

⁷¹⁴ LNVM, A, 8796 :2.

⁷¹⁵ LNVM, A, 7383 :1.

⁷¹⁶ LNVM, A, 8571 :666.

⁷¹⁷ LNVM, A, 7506 :688.

⁷¹⁸ LNVM, A, 9071 :3.

⁷¹⁹ Anteins, A. Senās Latvijas damascētā tērauda šķēpu gali. Grām.: *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1962. Nr.4. 44.–45. lpp.

⁷²⁰ Atgāzis, M. *Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10. – 13. gadsimtā*. 36. lp.

daudzveidība, lai gan parādās arī jauni šķēpu tipi, pielāgoti viduslaiku militārās taktikas prasībām. Aplūkojot šķēpu tipoloģisko attīstību hronoloģiskā griezumā (4.4.9. att.) redzams, ka visdaudzveidīgākā ir 14. gs. šķēpu klāsts. Salīdzinot ar Rietumeiropu, iedzītņa šķēpu saglabāšanās līdz pat 16. gs. ir tipiska Austrumbaltijas īpatnība. Tāpat secināms, ka dažādu tipu šķēpi varējuši tikt aprīkoti ar vienādas formas lapām. Tomēr, šķēpu gadījumā tipoloģisko piederību pamatā nosaka tieši iekātojuma veids – iedzītņis, apaļa, daļēji skaldņota vai skaldņota uzmava. Savukārt, sīkāk variantos šķēpi iedalāmi pēc to lapu izveidojuma.

Skaitliski mazākā ir iedzītņa šķēpu apakšgrupa. Arheoloģiskajā materiālā, sākot jau ar 14. gs. sākumu, izzūd iedzītņa šķēpi ar vienu un divām atkarpēm, kā arī nažveida iedzītņa eksemplāri. Savukārt turpina lietot iedzītņa šķēpu galus ar lapveida un rombveida lapām. Kā viduslaikos radusies forma jāmin eksemplāri ar trīsstūrveida lapām, kas pastāv hronoloģiski visilgāk. Jāuzsver, ka vislielākā iedzītņa šķēpu formu daudzveidība saglabājas 14. gs., kad arheoloģiskajā materiālā pārstāvēti visi trīs to tipi. Savukārt, 15. gs. gaitā iedzītņu šķēpus no bruņojuma sāka izspiest uzmavu šķēpi – 16. gs. vēl saglabājas B 3 varianta iedzītņa šķēpi.

Viduslaikos, iedzītņa šķēpiem arvien vairāk zaudējot metamā ieroča funkcijas, plašāk sastopami B 1 un B 2 variantu šķēpi ar rombveida lapām, kuri vairāk izmantoti tuvčīņā. Šie šķēpu gali ir masīvāki, tāpat to iedzītņa daļas izveidojumos vērojami centieni panākt lielāku šķēpa gala noturību pret lūšanu. Savukārt A un C tipa, kā arī B 3 varianta šķēpu forma un lietojums vairāk saistāms ar tālcīņas ieroču funkcijām. Šos šķēpus jau 15. gs. no bruņojuma sāka izspiest rokas uguns šaujāmie ieroči.

Slaido iedzītņa šķēpu priekšrocībā tuvčīņā bija to vieglums – ar to varēja bez lielākas piepūles manipulēt arī ar vienu roku, otrā turot vairogu vai kādu cērtamieroči, vajadzības gadījumā tos nomainot. Tomēr šo ieroču pakāpeniska izzušana 15. gs. otrajā pusē saistāma ar efektīvāka aizsardzības bruņojuma attīstību un attiecīgi vairāk pielietotiem cērtamieročiem. Biezāka aizsardzības bruņojuma parādīšanās vieglos iedzītņa šķēpus kā tālcīņas jeb metamos ieročus padarīja neefektīvus, tāpat arī masīvie cērtamieroči tuvčīņā nopietni apdraudēja iedzītņa šķēpu tievos koka kātus. Līdz ar to iedzītņu šķēpus viduslaiku bruņojumā 16. gs. gaitā pilnībā nomainīja uzmavas šķēpi, kuru masīvo dzelzs šķēpa galu no resnāka koka kāta kaujā nocirst bija grūtāk.

Iedzītņa šķēpu galu apakšgrupas analīzei svarīgs ir arī iekātojuma daļas – iedzītņu – izveidojums, kas pārstāv četrus veidus. Tie ir griezumā taisnstūrveida, kvadrātveida, taisni, kā arī ar sāniski atliektiem galiem. Tāpat trīs atšķirīgos veidos

veidoti iedzītņu kakliņi – griezumā apaļi, rombveida, retāk tordēti. Secināms, ka dažādie iedzītņu izveidojumi radušies, tiecoties pēc šķēpa lielākas viengabalainības, noturības pret lūšanu kaujās. Par to, ka apskatītie iedzītņa šķēpu gali gatavoti uz vietas, liecina meistarzīmju iztrūkums uz šiem ieročiem, kā arī tas, ka neviens eksemplārs nav gatavots no damascētā tērauda.

Jāsecina, ka viduslaikos iedzītņa šķēpi aizvien vairāk lietoti kā tuvciņas ieroči, lai gan slaidākos eksemplārus var saistīt ar tālcīņas taktiku. Tieši iedzītņa šķēpu lietojums tuvciņā arī noteica to straujāku izzušanu no viduslaiku apbruņojuma. Attīstoties aizsardzības bruņojumam, pieauga arī smago tuvciņas ieroču efektivitāte kaujā pret iedzītņa šķēpiem, kurus savukārt nevarēja gatavot pārāk masīvus dēļ to iekātojuma veida. Tāpat redzams, ka iedzītņa šķēpi 14.–17. gs. arheoloģiskajā materiālā lietoti kā sekundāras nozīmes duramieroči. Šķēpu vidū lielāka nozīme bija uzmavas šķēpiem, kas iedzītņa šķēpus no bruņojuma izspieda jau 15. gs. gaitā.

Hronoloģiski jaunāka, toties plašāk pārstāvēta Latvijas 14.–16. gs. arheoloģiskajā materiālā ir uzmavas šķēpu apakšgrupa. Griezumā apaļās uzmavas šķēpu skaits sastāda 25 eksemplārus. To formās dažas līdzības saskatāmas ar iepriekšējā perioda šķēpiem, tāpēc par pamatu to iedalījumam izmantota vēlā dzelzs laikmeta šķēpu tipoloģija. Attīstoties aizsardzības bruņojumam, šie ieroči kļūst masīvāki – to kaujas daļas – lapas tiek veidotas platākas un biezākas, arī uzmavu izveidojumā ienāk jauna tehnika, kas padara tās noturīgākas pret plaisāšanu un lūšanu kaujā. Tādējādi, pielāgojoties jaunajiem militārajiem izaicinājumiem, apaļās uzmavas šķēpi apbruņojumā tiek lietoti līdz 16. gs. beigām. Tomēr apaļo uzmavu šķēpu visai retā sastopamība Latvijas arheoloģiskajā materiālā jāsaista ar daudz populārāko G tipa šķēpu ar skaldņotajām uzmavām parādīšanos, pie kam šie ieroči bija arī daudz izturīgāki pret kaujas garenlieces iedarbību.

Skaldņotās uzmavas šķēpi Latvijas arheoloģiskajā materiālā parādījās 13./14. gs. mijā, bet to vislielākā formu daudzveidība novērojama 14. gs., kad sastopami četri to varianti. Attīstoties aizsardzības bruņojumam un ar skaldņoto uzmavu iegūstot drošāku iekātojumu, šie šķēpi kā jātnieku, tā kājnieku apbruņojumā lietoti līdz 16. gs. beigām. G tipa šķēpu atradumi Latvijā liecina par apbruņojuma unifikācijas tendencēm 14. – 16. gs., kad viena šķēpu galu tipa plašāku izplatību noteica ne tikai attīstītā ieroču tirdzniecība, bet arī noteikta vietējo iedzīvotāju saistība ar Livonijas militāro varu – Livonijas ordeni un šķēpu vietēju atdarinājumu izgatavošana. Tomēr G tipa šķēpu galu vairāku variantu sastopamība Latvijas arheoloģiskajā materiālā

liecina par zināmu variāciju saglabāšanos šo duramieroču vidū. Kā jau minēts, G 3 varianta šķēpu galus ar uznavas 8 skaldnēm pārstāv visvairāk atradumu un tie lietoti visilgāk – no 13./14. gs. mijas līdz 16. gs. Turpretī trīs pārējie varianti atrasti mazāk un lietoti īsāku laiku. G 1, G 2 un G 4 varianta eksemplāri Latvijas arheoloģiskajā materiālā sastopami 14. gs.

Skaldņoto uznavu šķēpu gali izplatīti gan Rietumeiropā, gan Skandināvijā, gan Krievijā, tāpēc tos grūti saistīt ar kādu noteiktu izcelsmes reģionu. Taču ir skaidrs, ka Latvijas arheoloģiskajā materiālā iegūtajiem ieročiem tuvākās paralēles meklējamas tieši vācu zemēs, ar kurām bija saistīta Livonijas militārā vara – Livonijas ordenis. Tomēr nevar noliegt arī vietēju G tipa šķēpu variantu attīstību, par ko liecina vietēji damascētie ieroči, G 4 varianta šķēpi ar desmitskaldņotām uznavām, kā arī šķēpi ar pīķveida smailēm.

Jāatzīmē, ka skaldņoto uznavu šķēpu gali Eiropas zemēs tikuši lietoti arī daudz agrāk. Tomēr šos hronoloģiski agrākos šķēpu galus no viduslaiku perioda skaldņoto uznavu šķēpu galiem atšķir to kaujas daļas - šķēpa lapas formas. Agrajiem šķēpiem tās ir formas ziņā daudzveidīgākas: angonveida, rombveida, lancetveida – gan masīvas, gan slaidas, pie kam šo ieroču lapām visbiežāk raksturīga ļoti izteikta vidusšķautne. Savukārt viduslaiku šķēpu galiem lapas veidotas pret smaili stiepta romba formā ar izteiktiem pleciem, izteiktas vidusšķautnes nav – lapas griezumā ir rombveida.

Apskatot G tipa šķēpu galu atradumu vietas Latvijas teritorijā, jādoma, ka Livonijas perioda nocietinājumos šie atradumi saistīti ar nozaudētiem, kā arī kaujās bojātiem ieročiem. Savukārt viduslaiku piedevām bagātie apbedījumi liecina, ka šķēps bijis ne tikai rakstītajos avotos minētais „zemnieku ierocis”, bet lietots arī turīgāku karavīru vidū, arī kopā ar zobenu un vāli. Tāpat, esot vienai no pēdējām šķēpu attīstības formām viduslaikos, G tipa šķēpi saglabā plaša pielietojuma kaujas ieroča īpašības – tos lieto gan jātnieki, gan kājnieki.

Latvijas arheoloģiskajā materiālā G tipa šķēpu gali pastāv paralēli masīvajiem apaļās uznavas šķēpu galiem. Šķēpu vidū G tipa eksemplāri visizplatītākie ir 14. – 15. gs., šie ieroči iezīmē pēdējās šķēpu attīstības formas, 17. gs. skaldņoto uznavu šķēpu galus nomaina šķēpi ar diviem izlaidumiem, kas nodrošināja labāku ieroča iekātojumu un lielāku noturīgumu pret šķēpa gala lūšanu kaujā. Kā liecina materiāla apskats, tipoloģiski daudzveidīgākie skaldņoto uznavu šķēpu gali ir tieši 14. gs., kad pārstāvēti ir visi četri tā varianti (G 1, G 2, G 3 un G 4). Līdzīga situācija bijusi

Krievzemē, arī tur šķēpu galu tipoloģiskā daudzveidība samazinājusies jau 14. gs. 15.gs. sākumā Latvijas arheoloģiskajā materiālā vēl saglabājās G 1 variants – šķēpi ar četrskaldņotām uzmavām, 15. un 16. gs. – visplašāk izplatītais G 3 variants – šķēpi ar astoņskaldņotām uzmavām, bet 16. gs. gaitā šķēps arvien vairāk zaudēja savas primārā uzbrukuma ieroča funkcijas, to bruņojumā nomaina pīķi.

4.5. PĪKI

Pīķis ir duramais ierocis, kas sastāv no koka kātam piestiprināta dzelzs gala. Atšķirībā no šķēpa lapas, pīķu kaujas daļu veido masīva smaile bez uzasinātām griezējšķautnēm. Tā visbiežāk veidota griezumā kvadrāta, retāk – romba formā. Pīķa iekātošanai izmantota tikai uzmava.

4.5.1. att. Pīķi jātnieku un kājnieku kaujā, 16. gs. pirmais ceturksnis (att. no: Deiß, F. W. *Das deutsche Soldatenbuch: Deutschland Wehr und Waffen im Wandel der Zeiten: 1. Band.* Berlin: Vaterländische Verlag E. U. Beller, 1928. S.65.).

Pīķi radušies dienvidaustrumeiropas zemēs lielās tautus staigāšanas beigu fāzē un īsi pēc tās – no 7. – 9. gs.⁷²¹ Pīķu masīvās smailes veidojušās, transformējoties šķēpu lancetes formas lapām,⁷²² kas kļuva šaurākas un biezākas. Šādi šķēpi no 9. – 11. gs. izmantoti arī Latvijā un pieskaitīti A tipam, tomēr pīķu ģenēze no tiem nav notikusi. Latvijā, līdzīgi kā Lietuvā, pīķi sākti lietot tikai kopš 13. gs., kad šie ieroči atrasti kuršu,⁷²³ zemgaļu,⁷²⁴ latgaļu⁷²⁵ un lībiešu⁷²⁶ apdzīvotajās teritorijās. Pīķi

⁷²¹ Кирпичников, А. Н. Древнерусское оружие. Вып. 1. В кн.: *Археология СССР: Свод археологических источников.* Москва, 1966. Нр. Е1–36М. Рис.1, с. 16.

⁷²² Плавинский, Н. А. Пики XI – XVI вв. с территории Беларуси. В кн.: *Археология и история Пскова и Псковской земли. Семинар имени академика В. В. Седова: Материалы L.* Псков: Институт археологии Российской Академии Наук, 2008. С. 360.

⁷²³ Šturms, E. IZRakumi Valgāles Veģu ugunskaļos. VII. tab.: 2.

⁷²⁴ Banytė - Rowell, R. u.c. *Zemgaļi senatnē.* Rīga: N.I.M.S., 2003. 91. lpp.

⁷²⁵ Radiņš, A. 10. – 13. gs. senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. Grām.: *Latvijas vēstures muzeja raksti, Nr. 5.* Rīga: N.I.M.S., 1999. 84. att.: 10.

⁷²⁶ Zariņa, A. *Salaspils Laukskolas kapulauks: 10. – 13. gadsimts.* Rīga: LVI apgāds, 2006. 114. att.

pieskaitāmi jātnieku ieročiem. Šie ieroči Latvijā parādījās tikai nedaudz vēlāk kā Rietumeiropā, bet daudz vēlāk, kā tipoloģiski līdzīgi eksemplāri Baltkrievijā un Krievijā. Tāpēc jāpieņem, ka Latvijā pīķi ienākuši 13. gs. sākumā līdz ar Rietumeiropas karošanas tradīcijām, kur īpaša nozīme bija smagi bruņotajai kavalērijai. Pirms 13. gs. kavalērijai kā pastāvīgai ieroču šķirai kaujās mežainajā Latvijas teritorijā nebija izšķiroša nozīme, tāpēc īpašs jātnieku ieroču komplekts neveidojās. 14. – 15. gs. pīķus izmantoja maz, savukārt, 16. gs. šos kavalērijas bruņojumam tipiskos garkāta ieročus plaši sāka lietot landsknehtu kājnieku vienības.

Latvijā atrasto 14.–16. gs. pīķu tipoloģijai izmantojama Anatolija Kirpičņikova izveidotā tipoloģija, kuru modificējis baltkrievu arheologs Nikolajs Pļavinskis. A. Kirpičņikovs šķēpus un pīķus apvienojis vienā tipoloģiskajā tabulā, iedalot pēdējos V. tipā.⁷²⁷ Savukārt, baltkrievu arheologs N. Pļavinskis sadalījis šo tipu sīkāk, 15. – 16. gs. pīķus iedalot divos variantos.⁷²⁸ Lai ievērotu konsekvenci visu Latvijā atrasto 14. – 16. gs. pīķu tipoloģijai, promocijas darbā pīķi iedalīti trīs variantos – V. 1, V. 2 un V. 3 variantā.

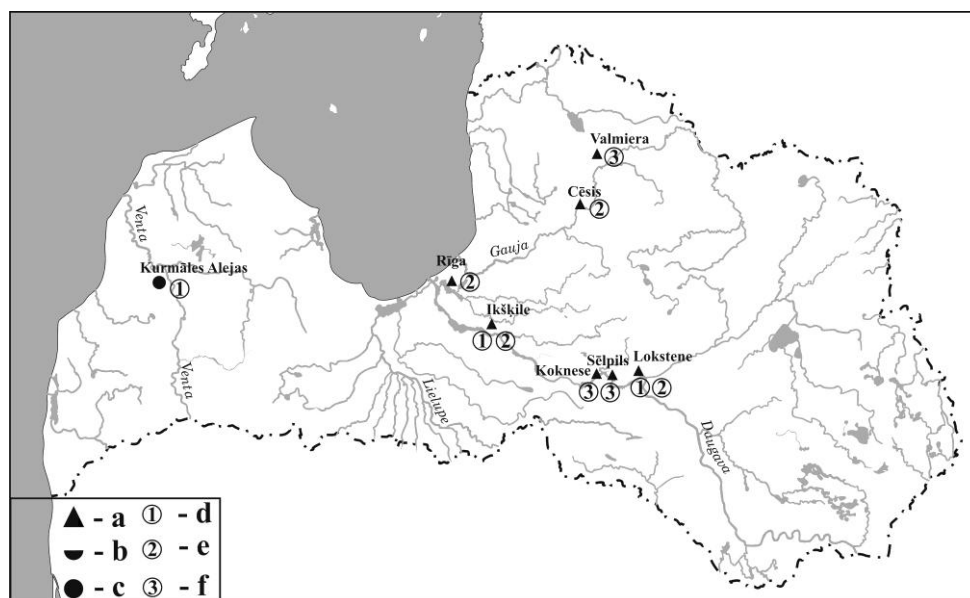
4.5.2. att. Koniskas formas artefakti Latvijas arheoloģiskajā materiālā 14. – 16. gs.: 1. – musketes „dakšas” lejasgala apkalums, Jēkabpils apkārtnē (JkNM, 1673); 2., 4., 6. – pīķu gali, Lokstenes pils, Rīga, Cēsu pils (LNVM, VI 70 :713, RVKM, VRVM, 41149 :4376, LNVM, VI, 213 :4178); 3., 5. – nāragi, Kokneses pils, glabājas Daugavpils Universitātes Vēstures katedrā (LNVM, VI, 62 :3959, b. nr.).

Lai promocijas darba sagatavošanai atlasītu pīķus no Latvijā 14. – 16. gs. arheoloģisko artefaktu kopuma, svarīgi bija nodalīt atbilstošās funkcionālās un tipoloģiskās grupās cita pielietojuma koniskas formas priekšmetus (4.4.1. att.). Pīķi piederīgi durami griežamo ieroču funkcionālajai apakšgrupai, bet pēc formas ļoti

⁷²⁷ Кирпичников, А. Н. Древнерусское оружие. С. 15 – 17.

⁷²⁸ Плавинский, Н. А. Пики XI – XVI вв. с территории Беларуси. С. 366.

līdzīgi koniski priekšmeti – muskešu „dakšu” lejasgala apkalumi – jāsaista ar uguns ieroču grupu. Abu grupu artefaktu atšķirība ir to uzmavu izmēros – pīķiem šīs daļas diametrs ir no 4,5 – 9 cm, bet aplūkotajiem „dakšu” apkalumiem⁷²⁹ sasniedz 1,7 cm. Pīķiem līdzīgi koniskas formas dzelzs artefakti sastopami arī 14. – 16. gs. peldlīdzekļu funkcionālajā grupā. Tie ir postu vai laivu stumjamo mietu lejasgalu apkalumi – nāraģi. Šos priekšmetus no pīķiem atšķir vienkāršāks, rupjāks izveidojums – nāraģiem uzmavām nereti veidotas paplatas šuves, trūkst cauruma fiksācijas naglai, darba daļām nav asas smailes. Pīķiem, kam bija jāuztver spēcīgs tarāna tipa trieciens, raksturīgas liela diametra uzmavas ar caurumiem apakšdaļā fiksācijas naglai un pārsvarā bez šuvēm. Uzmavai bija jābūt kvalitatīvi izgatavotai un piestiprinātai, jo tieši šī daļa pārnesa triecienu tālāk uz koka kātu. Šādas atlases rezultātā no Latvijas 14.–16. gs. arheoloģiskā materiāla izdalīti 13 pīķi, kas tuvāk aplūkoti promocijas darbā.

4.5.3. att. 14.–16. gs. pīķu atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – V. 1 varianta pīķu apzīmējums; e – V. 2 varianta pīķu apzīmējums; f – V. 2 varianta pīķu apzīmējums.

V. 1 variantam piederīgi trīs pīķi, kuru uzmavas veidotas šauras, bet smailes – salīdzinoši īsas un griezumā romba formas (I.XXVIII. tab.). Uzmavas veidotas vienlaidus formas ar smailēm, to garumu attiecības – 1: 1,5. Šādi pīķi atrasti arheoloģiskajos izrakumos Ikšķīles ciema vietā⁷³⁰ un Lokstenes pilī,⁷³¹ viens savrupatradums nāk no Kurmāles „Alejām”⁷³² (4.5.3. att.). Pīķu smailu platums ir 1,4 – 1,5 cm, biezums – 1 – 1,2 cm, uzmavu diametrs – 0,9 – 1,5 cm (1.9. tab.). Šāda

⁷²⁹ LNVM, VI, 126 :1683, JkNM, 1673.

⁷³⁰ LNVM, VI, 131 :351.

⁷³¹ LNVM, VI, 70 :713.

⁷³² KNM, 33.387.

izveidojuma pīķi Austrumeiropā raksturīgi 12. – 14. gs. Par Latvijas atradumu datējumu 14. gs. liecina visu trīs pīķu skaldņotās uzmavas, kas raksturīgas G tipa šķēpiem.⁷³³ Pīķiem no Ikšķiles un Lokstenes uzmavas veidotas četrskaldņotas. Abu pīķu smailes vidusšķautne turpinās uzmavā, tā veidojot stiprības siju. Kurmāles „Aleju” atradumam uzmava veidota sešskaldņota.

Promocijas darbā aplūkoti četri pīķi, kas iedalīti V. 2 variantā – tiem uzmavas un smailes garumu attiecības ir 1: 2,2 (1.9. tab., I.XXVIII. att. tab.). Šādi pīķi atrasti arheoloģiskajos izrakumos Ikšķiles ciema vietā,⁷³⁴ Cēsu⁷³⁵ un Lokstenes⁷³⁶ pilī, kā arī Rīgā, kvartālā starp Vaļņu, Staļļu, 13. janvāra un Kalēju ielu⁷³⁷ (4.5.3. att.). Pīķu garums ir no 13,8 – 25,2 cm, smaiļu platums un biezums ir 0,6 – 1,1cm, uzmavu diametrs – 1,5 – 3,4. Neskatoties uz garumu atšķirībām V. 2 varianta vienojošā pazīme ir garā pīķa smaile. Šie pīķi datējami ar 15. – 16. gs.

Promocijas darbā aplūkoti seši pīķi, kas iedalīti V. 3 variantā – tiem veidotas īsas un liela diametra uzmavas, smailes – īsas un masīvas (1.9. tab., I.XXVIII. att. tab.). Šādi pīķi atrasti arheoloģiskajos izrakumos Sēlpils,⁷³⁸ Kokneses⁷³⁹ un Valmieras⁷⁴⁰ pilī. (4.4.2. att.). Pīķu garums ir no 9,7–13,3 cm, smaiļu platums un biezums – 0,7–1,1, cm, uzmavu diametrs – 2,4–4,7 cm. V. 3 varianta pīķi datējami ar 16. gs., kad plaši izmantoti visā Eiropā kā jātnieku, tā kājnieku vienībās (4.5.1. att.).

Kopš 14. gs. pīķu uzmavas kļuva īsākas, to diametrs palielinājās, pielāgojoties masīvākam kātam – ierocis izmantots duršanai lielas pretestības virsmā. 15. gs. otrajā pusē pīķu smaile saīsinās, tā pielāgojoties plāksņu bruņu caurduršanai. 17. gs. sākumā Latvijā parādījās pīķi ar diviem taisnstūra formas uzmavas pagarinājumiem – šos ieročus izmantoja kājnieki.

⁷³³ Skat. promocijas darba nodaļas „Durami griežamie ieroči” apakšnodaļu „Šķēpi”.

⁷³⁴ LNVM, VI, 131 :101.

⁷³⁵ LNVM, VI, 213 :4178.

⁷³⁶ LNVM, VI, 70 :485.

⁷³⁷ RVKM, VRVM, 41149 /4376.

⁷³⁸ LNVM, VI, 87 :1106.

⁷³⁹ LNVM, VI, 62 :303, :1474, :2602, :2643.

⁷⁴⁰ LNVM, VI, 294 :154.

4.5.4. att. 14.–16. gs. pīķu tipoloģiski – hronoloģiskās attīstības tabula: 1. – V. 1 varianta pīķis, Kurmāles Alejas (KNM, 33.387); 2. – V. 2 varianta pīķis, Cēsu pils (VI, 213 :4178.); 3. – V. 3 varianta pīķis, Kokneses pils (VI, 62 :2643).

Vēlākās arheoloģiski drošās ziņas par pīķu atrašanos bruņojumā Latvijā datētas ar 1701. gadu un nāk no Kokneses pils. Lielā Ziemeļu kara laikā, 1701. gada 14. jūlijā, sakšu garnizons pirms atkāpšanās no Kokneses pils, to daļēji uzspridzināja.⁷⁴¹ Eiropas valstu armiju kavalērijas vienības pīķus plaši izmantoja vēl 19. gs. beigās.⁷⁴² Vieni no pēdējiem, kas pīķus lietoja Pirmajā pasaules, bija Krievijas armijas kavalēristu vienības – kazaki.⁷⁴³

⁷⁴¹ Ruša, M. Arheoloģiskie izrakumi Kokneses pilī. Grām.: *ASM, 1996–1997*. Rīga: LVI apgāds, 1998. 60. lpp.

⁷⁴² Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 154 – 155.

⁷⁴³ Сизенко, А. Г. *Полная история казачество России*. Ростов-на-Дону: Владис, 2009. С. 46.

5. CĒRTAMIE IEROČI

Cērtamajiem ieročiem pieskaitīti zobenu un kaujas nažu tipoloģisko apakšgrupu eksemplāri, kas paredzēti cirtienam, kā arī cirvji. Šo ieroču sākotnējais iedarbības laukums ir līnija.

Šajā nodaļā apskatīti eksemplāri, kuru kaujas daļu veido salīdzinoši bieza plāksne, plānākas ir tikai cērtamo ieroču uzasinājuma daļas. Lielāks biežums nepieciešams, jo cirtiena brīdī ieroča kaujas daļa noteiktā tās garumā nepastarpināti sastopas ar pretinieka aizsardzības bruņojuma, apģērba un ķermeņa pretestību. Caur kaujas daļu šī pretestība daļēji tiek pārnesta uz ieroča rokturi vai kātu. Šie apstākļi noteikuši cērtamo ieroču izveidojuma masivitāti. Atšķirīgs ir cērtamo ieroču asmens garums, ko nosaka visas kaujas daļas izveidojums. Zobeniem uzasinājums izveidots asmens plāksnes abās, kaujas nažiem un cirvjiem – vienā pusē.

Cirtienu tiek izdarīts ar rokas vēzienu no augšas uz leju, no labās uz kreiso pusi un attiecīgi otrādi, tādējādi piešķirot cērtamajiem ierocim nepieciešamo inerci. Cirtienu nav iespējams veikt, izdarot tarāna tipa frontālu triecienu.

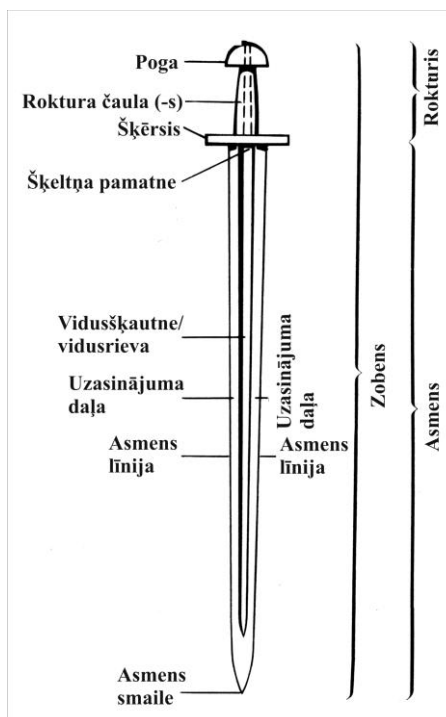

5.1. att. Cērtamo ieroču ievainojumu pēdas galvaskausos: 1 – galvaskauss, kam cirtiena rezultātā daļēji atdalīts pieres kauls (no: Derums, V. *Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedzniecība*. Rīga: Zinātne, 1988. 226. att.); 2 – galvaskauss, kam cirtiena rezultātā traumēts paura un pakauša kauli (no: Gerhards, G. Traumas un ievainojumi Rīgas 13. – 18. gadsimta iedzīvotājiem, Grām.: Celmiņš, A., Jakovļeva, M., Ose I. (red.) *Senā Rīga 7: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2012. 1. att.).

Cirtienu kā kaujas funkcija orientēts uz bojājumu izdarīšanu pretinieka skeletā – kaulu traumēšanu (5.1. att.: 2) vai pat to atdalīšanu (5.1. att.: 1). Tomēr pirms skeleta skaršanas veiksmīgi izdarīts cirtienu ievaino kaulus sedzošos ķermeņa mīksto audus, kuros var radīt seklu, bet garu brūci.

5.1. Cērtamie zobeni

Cērtamo un duramo funkcionālo apakšgrupu zobenu nosaukumu etimoloģija ir līdzīga.⁷⁴⁴ Vienādi ir arī zobenu daļu apzīmējumi, savukārt, to izveidojums var būtiski atšķirties (5.1.1. att.).

5.1.1. att. Cērtamā zobena daļu un detaļu shēma (shēmas pamatā zīmējums no: Müller, H., Kölling, H. Europäische Hieb- und Stichwaffen. S. 25).

Cērtamo zobenu funkcionālā apakšgrupa izveidojās jau bronzas laikmetā, atdaloties no dunču apakšgrupas. Cērtamo zobenu asmens veidots salīdzinoši īsāks, platāks un biezāks, smaile 14.–15. gs. eksemplāriem var būt smaile, vēlākiem – arī abpusēji noapaļota. Smaile cērtamajiem zobeniem var tikt veidota platākā leņķī, kurš tādējādi nodrošina lielāku ieroča inerci cirtiena izdarīšanas brīdī. Lai gan šiem ieročiem ciršanas funkcija ir dominējošā, tomēr jāatzīmē, ka tā ne vienmēr izslēdz veiksmīga dūriena izdarīšanu pretiniekam.⁷⁴⁵ Salīdzinot ar dūrienu, daudz biežāk ar zobenu tika veikts cirtiens, šī kaujas funkcija bija vieglāk un drošāk izpildāma gan smagi bruņotam kavalēristam gan kājniekam (5.1.2. att.).

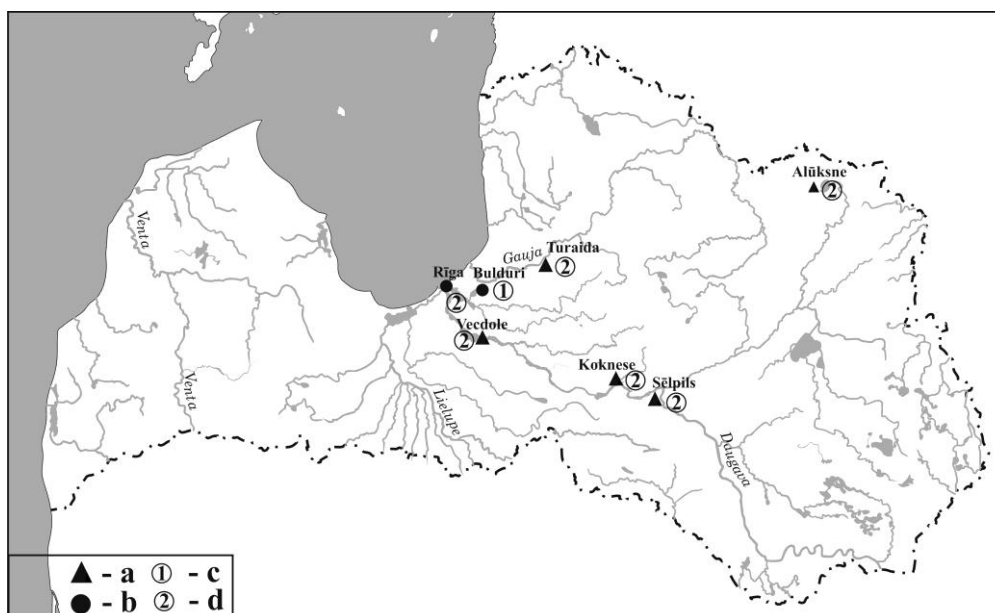
⁷⁴⁴ To aprakstu skat. Promocijas darba nodaļas „Durami griežamie ieroči” apakšnodaļā „Duramie zobeni”.

⁷⁴⁵ Eiropā 14.–16. gs. izmantoto cērtamo zobeno tipu hronoloģisko attīstību skat. promocijas darba nodaļas „Tuvcīņas bruņojuma un taktikas attīstības Eiropā 14.–16.gs.” 2.1.2., 2.1.7. un 2.1.12. att.

5.1.2. att. Jātnieka (1.) un kājnieku (2.) cirtiens ar zobenu (1. att. „Bruņinieki turnīrā”, A. Dīrers, 1493. g. (att. no: Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen un Rüstungen*. Abb. 86.); 2. att. „Landskenhti cīnās ar divroku zobeniem”, 16. gs. sākums (att. no: Deiß, F. W. *Das deutsche Soldatenbuch: Deutschland Wehr und Waffen im Wandel der Zeiten: 1*. Berlin: Vaterländische Verlag E. U. Beller, 1928. S. 74.).

Cērtamo zobenu detaļas līdz 15. gs. veidotas masīvākas, to izveidojums reti bija figurāls. Šķēršiem un pogām bija jānodrošina ciešs satvēriens un roktura čaulu noturība cirtiena izdarīšanas brīdī. Papildus šķērši varēja būt aprīkoti ar izlaidumiem, bet smagās pogas varēja pildīt asmeni balansējošu funkciju. Savukārt, kopš 15. gs. duramo un cērtamo zobenu rokturu detaļu izveidojums būtiski neatšķiras (4.1.2. att.).

5.1.3. att. Cērtamo zobenu atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b – savrupatrādumi; c – Okšota XIII tipa zobenu apzīmējums; d – landksnehtu tipa zobenu apzīmējums.

Promocijas darbā aplūkoti 10 zobeni, kuru asmens pielāgots cērtoša triecienu izdarīšanai, kā arī viena poga un trīs šķērši (1.10. tab., I.III. att. tab.: 1., 8. – 9., 11., II.I. – II.II. att. tab.).

Vesels zobens⁷⁴⁶ ir izstādīts Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja pastāvīgajā ekspozīcijā „Viduslaiku Rīga: 1201 – 1581”. Zobens muzejā ienācis kā savrupatradums, no Bulduriem (II.I. att. tab.). Domājams, vietas nosaukums apzīmē Bulduru pilskalnu, kas atrodas Ķīšezera dienvidu krastā. Šim zobenam līdzīgs eksemplārs glabājas Ludzas muzejā,⁷⁴⁷ diemžēl par tā atraduma apstākļiem sīkākas ziņas nav pasportizētas.

Zobena asmens veidots ar noapaļotu galu. Asmens 66 cm garš, tā vidusdaļā, abās pusēs, veidota 62 cm gara un 0,8 cm plata rieva. Asmens veidots griezumā dubultās elipses formas, tā augšēja daļa vienmērīgi paplatināta. Zobena roktura daļa satur pogu un šķērsi. Dzelzs poga veidota skaldņota astoņstūra formā, ar nedaudz noapaļotām malām, skaldnes pogas centrā veido apli. Pogas platums, augstums un biezums ir 5,4 cm, tā piederīga britu ieroču pētnieka Everta Okšota izdalītā „K” tipa pogu skaldņotajai modifikācijai.⁷⁴⁸ „K” tipa pogas veidotas diska formā, to centrā izvietots aplis, tās veidojušās kā „G” un „J” tipa pogu kombinācija.⁷⁴⁹ „K” tipa izmantotas no 1270. – 1350. gadam.⁷⁵⁰ Šķērsis veidots taisns, tā vidusdaļa izgatavota elipses formā, gali – kā pagarināti taisnstūri. Šķērša garums ir 14,3 cm, vidusdaļas platums – 1,5 cm. Šāda izveidojuma šķērsi Eiropā sastopami no 10. – 16. gs., līdzīgi vēl eksemplāri Latvijā atrasti Mārtiņsalas⁷⁵² un Turaidas⁷⁵³ pilīs, kā arī Tērvetes pilskalna augšējās slāņos.⁷⁵⁴

Zobeni, kas aprīkoti ar šāda izveidojuma asmeni, pogu un šķērsi iedalīti XII tipā, kas datējams no 1180. – 1320. gadam. Par aprakstītā zobena datējumu 14. gs. liecina pogas skaldņotais izveidojums – šādi eksemplāri izmantoti 14. gs. 20-tajos gados.⁷⁵⁵

Šim zobenam līdzīgs, vesels eksemplārs glabājas Ludzas muzejā,⁷⁵⁶ diemžēl par tā atraduma apstākļiem sīkākas pasportizētas ziņas nav saglabājušās. Zobena asmens veidots ar noapaļotu galu (II.I. att. tab.). Ar 5 cm atkāpi no smailes asmens vidū veidota abpusēja, griezumā taisnstūrveida grope, kas 4 cm garumā turpinās arī roktura

⁷⁴⁶ RVKM, VRVM 175148.

⁷⁴⁷ LdNM, D – 72.

⁷⁴⁸ Окшотт, Э. *Археология оружия*. Рис. 106.

⁷⁴⁹ Turpat, 106. zīm., 263. lpp.

⁷⁵¹ Окшотт, Э. *Археология оружия*. С. 262.

⁷⁵² LNVM, VI, 127 : 2222, :2351.

⁷⁵³ SM, 8955, TMR, 4378.

⁷⁵⁴ LNVM, VI, 24b : 853.

⁷⁵⁵ Окшотт, Э. *Археология оружия*. Рис. 17.

⁷⁵⁶ LdNM, D – 72.

daļā. Asmens griezumā sešstūrains – ar 4 cm atkāpi no šķērša līdz smaile asmens vidū veidota grope. Asmens garums – 68 cm, platums – 4,3 – 5,0 cm, biezums – 0,2 – 0,5 cm. Zobena šķērša vidusdaļa paplatināta, gali sašaurināti, tas griezumā taisnstūrveida. Šķērša garums – 15 cm. Tveramās daļas saturēšanai roktura augšpusē piestiprināta apaļa poga, kas griezumā veidota astoņstūraina, tās diametrs – 5 cm.

No cērtamajiem zobeniem skaitliski visvairāk saglabājušies t.s. „landsknehtu” (vācu – „*Landsknecht*”, l. – kara algotnis) tipa eksemplāri, kas Latvijā līdz ar algotņiem no vācu zemēm parādījās 15. gs. sākumā (II.II. att. tab.). Zobeniem raksturīgs vidēji garš un masīvs asmens, ieroči paredzēti ciršanai tuvcīņās apstākļos.⁷⁵⁷ Landsknehti šos ieročus izmantoja, kad to divroku tipa zobeni kļuva neefektīvi pārāk tuvās kaujas distances dēļ. Ar šiem mazāka garuma zobeniem ļoti ērti bija izdarāms cērtošs trieciens. Landsknehtu tipa zobeniem asmens veidots stiepta taisnstūra formā, savukārt smaile – kā vienādsānu trīsstūris. Šāda tipa zobenu asmeņu fragmenti atrasti Alūksnes⁷⁵⁸ un Kokneses⁷⁵⁹ pilīs.

Vesels landsknehta tipa zobens⁷⁶⁰ Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā glabājas t.s. „A” kolekcijā. Kolekcija savulaik veidota ar mērķi apkopot interesantākos priekšmetus no arheoloģiskās izpētes ekspedīcijām Rīgā, 20. gs. 20. un 30. gados. Kolekcijas aktā šim zobenam atrašanas vieta nav minēta. Zobena asmens 68 cm garš, tas veidots ar noapaļotu galu, zem šķērša tas veidots griezumā taisnstūra formas, lielākajā daļā garuma – sešstūra formas, bet uzbiezinātās smailes daļā – elipses formas. Zobena pogu veido cilindra pamatne, kuras paplatinātā augšdaļa vienmērīgi pāriet gredzena formā. Gredzena ārpusē veidoti divi asi stūru lūzumi, iekšpusē tas ir regulārs. Gredzenam iztrūkst augšējās daļas, kas izrūsējusi. Pogas garums ir 6,7 cm, platums – 5,4 cm, gredzena iekšējais diametrs – 2,7 cm. Zobena roktura aizsargs satur šķērsi, kura viens gals paliekts lejup pret pogu un pārveidots par stīpu. Šķērša vidusdaļā izveidots vidusvairogs, no kura uz abām pusēm pret asmeni augšup paliekta, izvietotas divas šķērša stīpas. Labākai zobena satvēriena aizsardzībai pretējā pusē izveidots šķērša riņķis.

Roktura poga pieder reti sastopamajam gredzena jeb riņķa tipam. Šādam pogas izveidojumam var būt divi izcelsmes avoti. Tipoloģiski tuvākais tips ir ažūrās gredzena pogas, ar kādām komplektēti 16. gs. īru tipa zobenu rokturi, šie zobeni bija

⁷⁵⁷ Dolinek, V., Durdik, J. *Historische Waffen*. S. 37.

⁷⁵⁸ LNVM, VI, 231 :3621.

⁷⁵⁹ LNVM, VI, 62 :243, :6334.

⁷⁶⁰ RVKM, A – 1.

paredzēti vienrokas tvērienam, to asmeņu garums varēja sasniegt 82,5 cm.⁷⁶¹ Šo zobenu pogu ārējās malas veidotas ovālas, savukārt iekšpuse – regulāri apaļa. Otrs izcelsmes avots ir vācu zemēs no 1350. – 1400. gadam izmantotais duncis ar riņķa pogu.⁷⁶² Prakse zobenu rokturu detaļu stilu aizgūt no dunču attiecīgo daļu izveidojuma bija raksturīga 16. gs. sākumā – sastopami zobeni ar t.s. ausu pogām.⁷⁶³ Tā kā Rīgas atradums datējams renesanses periodā, jāapskata arī atdarināšanas versija. Proti, 16. gs. zobena pogas izcelsme var būt saistāma ar 6. – 8. gs. zobenu augšējo šķēršu elementu – gredzenu. Zobenus ar gredzeniem Okšots pieskaitījis 4. tipam, skaistākie no tiem atrasti Zviedrijā un Lombardijā, bet vecākie – Anglijā, Kentas grāfistē.⁷⁶⁴ Ņemot vērā gredzena semantisko nozīmi, šādi zobeni sastopami ļoti reti. 6. – 8. gs. zobeniem miniatūrais gredzens bija brīvi piekārts pie otra gredzena vai cilpas, kas savukārt piestiprināti pie roktura augšējā šķērša.⁷⁶⁵ Savukārt, Rīgā atrastajam zobenam gredzens un pogas pamatne veido vienu detaļu. Gadījumi, kad renesanses periodā izgatavoto zobenu rokturu šķērši un spoguļi kopēja 10. gs. eksemplāru detaļas, zināmi Dānijā. Divi zobeni no Dānijas Nacionālā muzeja, kas datēti ap 1500. gadu, aprīkoti ar pogām un šķēršiem, kas stilizēti kopē Petersena „L” un Veklera dāņu tipa eksemplāru attiecīgās detaļas.⁷⁶⁶

Rīgā, Brīvības ielā atrastais landsknehtu tipa zobens⁷⁶⁷ saglabājies visā garumā, tomēr arī tam trūkst pogas, tveramās daļas čaulu un šķērša. Asmens armēts ar vidusšķautni, griezumā tas romba formas, smaile veidota vienādmalu trīsstūra formā. Rokturis veidots trapeces formā. Zobena garums – 58 cm, asmens garums – 45 cm, platums – 5,5 cm.

Dobeles apkārtnē atrasts zobens ar daļēji saglabājušos asmenu un rokturi.⁷⁶⁸

„Landsknehta” tipa zobenu asmens fragmenti atrasti arheoloģiskajos izrakumos Alūksnes,⁷⁶⁹ Kokneses⁷⁷⁰ un Turaidas⁷⁷¹ pilī, kā arī Rīgā, Mārstaļu ielā 17.⁷⁷²

Izrakumos Mārstaļu ielā 17 atrasta zobena asmens smailes daļa. Smailes gals veidots platleņķa trīsstūra formā. Smailes garums – 6,9 cm, platums – 2,5 cm,

⁷⁶¹ Seitz, H. *Blankwaffen I*. S. 276., Abb. 180.

⁷⁶² Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 37, 175, Abb. 46.

⁷⁶³ Seitz, H. *Blankwaffen I*. S. 276, Abb. 184.

⁷⁶⁴ Окшотт, Э. *Археология оружия*. С. 135.

⁷⁶⁵ Turpat, 137.lpp.

⁷⁶⁶ Smith, O. Herleitung des Claymore vom Wikingschwert. S. 25–27.

⁷⁶⁷ Zobens glabājas LVI AN.

⁷⁶⁸ DNM, 10548.

⁷⁶⁹ LNVM, VI, 231 :3621.

⁷⁷⁰ LNVM, VI, 62 :243, :

⁷⁷¹ TMR, 16931.

⁷⁷² VRVM, 179212 /4.

biezums – 0,3 cm, tās vidū veidota šķautne. Arī šis eksemplārs piederīgs landsknehtu tipa zobenam – uz to norāda platais smailes gala leņķis, kā arī asmens platums.

Cērtamo zobenu detaļām pieskaitāma poga no Bērzgales Vaidu 43. apbedījuma inventārā,⁷⁷³ kas datēts visai plašā periodā – no 13. gs. beigām līdz 16. gs. sākumam.⁷⁷⁴ Tā veidota doba, no bronzas skārda, pogas vidusdaļu no vienas puses rotā reljefs grifa, no otras – auga attēls. Griezumā poga astoņskaldņota, tās sānos reljefā padziļinājumā attēloti gotiski ornamentu – lilija un ērglis ar izplestiem spārnēm. Zobena pogā saglabājušās koka paliekas. Tas liecina, ka roktura tveramā daļa veidota no vienas vai divām koka čaulām, kas nostiprinātas abu koka roktura pušu augšējās daļā iekļīējot zobena šķērsī, savukārt apakšējā daļā kopā ar metāla rokturi iekļīlta pogā. Pogas augstums – 5,8 cm, platums – 5,2 cm, biezums – 4,2 cm, skaldņu garums – 1,5 – 2 cm. Tā piederīga Oukšota izdalītajam diskveida pogu I 1 tipam, kas bijis izplatīts no 14. gs. sākuma līdz 15. gs. pirmajam ceturksnim.⁷⁷⁵

Trīs cērtamo zobenu šķērši atrasti arheoloģiskajos izrakumos Sēlpils,⁷⁷⁶ Turaidas⁷⁷⁷ un Vecdoles⁷⁷⁸ pilī (1.10. tab., I.III. att. tab.: 1., 8. – 9., 11.). Senākais no tiem atrasts arheoloģiskajos izrakumos Vecdoles pilī, tas nācis no 14. gs. sākuma zobena.

Sēlpils un Turaidas pilī atrasto šķēršu izveidojums līdzīgs – abiem vidusdaļā, perpendikulāri ragiem veidoti abpusēji taisnstūra formas pagarinājumi pret asmens smaili un rokturi. Šīs daļas nodrošināja labāku šķērša fiksāciju, kā arī palielināja asmens un roktura savienojuma vietas izturību cirtiena mirklī. Šķēršu garums ir no 15.1 – 17, 5, tie datējami ar 15. gs. otro pusi – 16. gs. sākumu (4.1.2. att.: 30.).

Cirtiens kā funkcija zobenam raksturīga jau kopš tā attīstības no cērtamā tipa kaujas naža. Zobena izveidojumā tā atspoguļojās abpusēji noapaļotā asmens smailē, platākā asmenī un lielākā ieroča masivitātē vispār. Lai gan ar atsevišķiem cērtamā tipa zobeniem sekmīgi varēja veikt arī dūrienu, tomēr līdz 13. gs. cirtiens šī ieroča lietošanā bija galvenā funkcija.

⁷⁷³ LNVM, A, 12228 :75

⁷⁷⁴ Vasks, A. Pārskats par izrakumiem Rēzeknes apr. Bērzgales pag. Sarkanu c. Vaidu kapos (Pārskata inventāra Nr. VIAA : 294, pārskats glabājas LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē).

⁷⁷⁵ Окшотт, Е. *Археология оружия*. Рис. 161, с. 368–370.

⁷⁷⁶ LNVM, VI, 87 :1056.

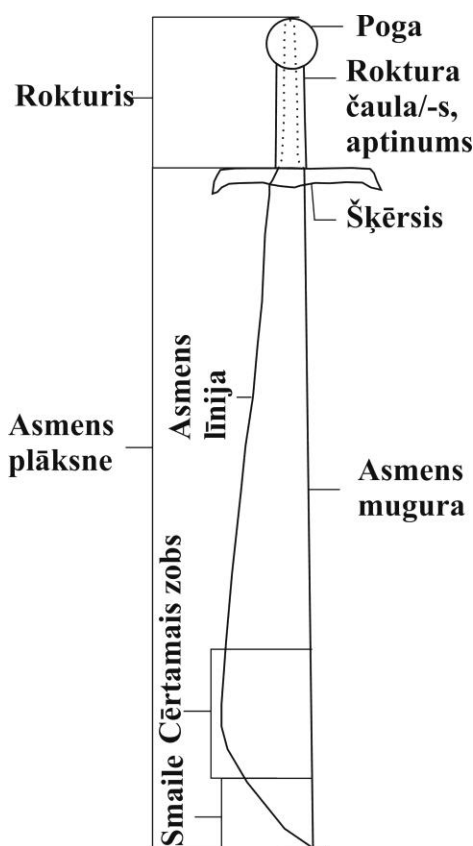
⁷⁷⁷ TMR, 22408.

⁷⁷⁸ LNVM, VI, 123 :700.

5.2. Cērtamie kaujas naži

Cērtamie kaujas naži (angl. – *cleaver falchions*, pol. – *tasaki*, čehu – *tesak*, vācu – *bauernwehr*, *langmesser*) kā tipoloģiskā grupa pieder cērtamo ieroču funkcionālajai grupai, īso rokturieroču apakšgrupai. Šīs tipoloģiskās grupas pirmie eksemplāri Viduseiropā parādījās 14. gs. un tika izmantoti līdz 16. gs.⁷⁷⁹

Cērtamo un duramo kaujas nažu funkcionālo grupu nosaukumu etimoloģija ir līdzīga.⁷⁸⁰ Vienādi ir arī šo ieroču daļu apzīmējumi, savukārt, to izveidojums var būtiski atšķirties (5.2.1. att.).

5.2.1. att. Cērtamā kaujas naža daļu un detaļu shēma.

Cērtamo un durami – griežamo tipu kaujas nažu principiālās atšķirības, kas nosaka to piederību dažādām ieroču funkcionālajām apakšgrupām, ir asmens plāksnes apakšējās daļas un smailes izveidojums. 4.2.2. att.: 2.). Cērtamajiem kaujas nažiem, līdzīgi kā zobeniem, asmens plāksnes apakšējā daļa veidota masīvāka – platāka un

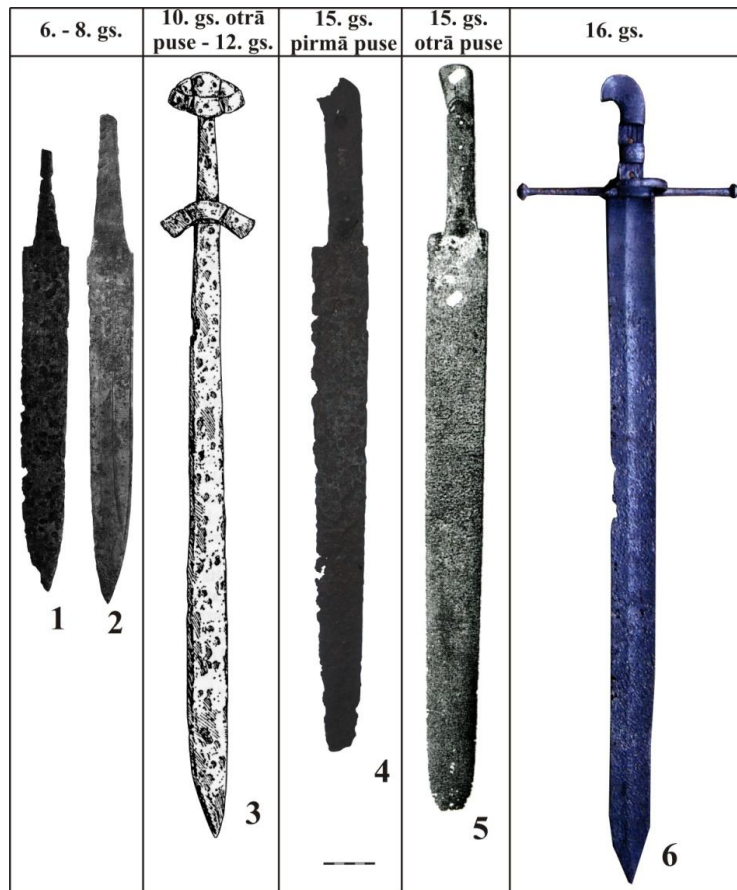
⁷⁷⁹ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 88.

⁷⁸⁰ To aprakstu skat. Promocijas darba nodaļas „Durami - griežamie ieroči” apakšnodaļā „Duramie kaujas naži”.

biezāka. Šāds izveidojums, kas nereti izpildīts kā cērtamais zobs, nodrošināja lielāku ieroča apakšējās daļas inerci cirtiena izdarīšanas brīdī. Tāpat, šiem kaujas nažiem masīvāka veidota visa asmens plāksne. Cērtamajiem nažiem asmens plāksnes armējumu nosaka to muguras biezums. Cērtamo kaujas nažu pielietojumā dominēja cērtošā funkcija – frontāla tarāna tipa dūriens, kas veikts 90 grādu lielā leņķī attiecībā pret dūrēja ķermeņa augšdaļas ar šo ieroci nebija efektīvs.

Rokturu daļu izvietojumam raksturīgi divi veidi. Biežāk šī tipa kaujas nažiem roktura daļa izvietota pa vidu asmens augšdaļai, ar neredzamiem atkāpi no asmens līnijas, kā no muguras. Retāk roktura daļa izvietota tā, ka tās un asmens mugura atrodas vienā līnijā. Roktura augšgalā veidota masīva dzelzs poga. Šim tipam raksturīga īpatnība ir šķērša iztrūkums – atsevišķiem eksemplāriem pārejā no roktura uz asmeni piestiprināta koniskas formas dekorēta dzelzs kniede. Tas izskaidrojams ar šo ieroču cērtamo funkciju, kuru izpildot, nebija riska traumēt satvēriena plaukstu, tai uzslīdot uz asmens. Cērtamo kaujas nažu asmens plāksnes veidotas taisnas, to smailē mugura palieta uzasinājuma līnijas virzienā. Asmens plāksnes masīvas – to platums sasniedz līdz 7,2 cm, mugura bieza, kopējais ieroča garums varēja sasniegt 96 cm.⁷⁸¹ Cērtamā tipa kaujas nažiem smailes daļā nereti veidots asmens plāksnes paplatinājums un uzbiezinājums. Šāda izveidojuma īpatnība padara ieroci izturīgāku. Uzbiezinājums, kā arī asā leņķī liektā smailes daļā ierocim veido t.s. cērtamo zobu, uz kuru cirtiena mirklī tiek izdarīta vislielākā slodze. Pateicoties uzbiezinājuma rezultātā palielinātajai masai, pieauga kaujas naža inerce, kā arī efektīvāka kļuva ieroča cērtamā funkcija.

⁷⁸¹ Žákovsky, P. Tesáky ze sbírek Státního hradu Zvíkova. Tab. 1.

5.2.2. att. Cērtamā kaujas naža hronoloģiskās attīstības shēma: 1. – 2. – skramasaksi (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 158.); 3. – langsakss (att. no Apals J., Atgāzis M., Daiga J. u.c. Latvijas PSR arheoloģija. 55. tab.: 26.); 4. – 6. – cērtamie kaujas naži (4 – Salas Duburi (JkNM, 1465 :1), 5. att. no att. no: Žákovsky P. Tesáky ze sbírek Státního hradu Zvíkova. Obr. 1., 6. att. no Marek L., Bogdan M. Kord z Henrykowa koło Szprotawy. Ryc. 1).

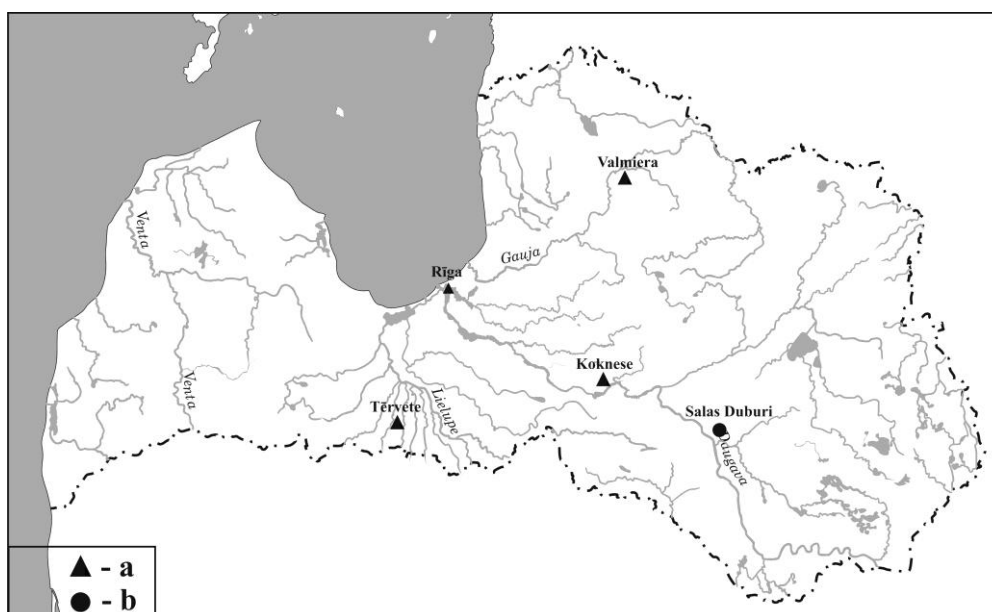
Atšķirīga ir arī duramo un cērtamo kaujas nažu tipu attīstības gaita. No dzelzs izgatavotie cērtamie kaujas naži ir hronoloģiski senāki par duramā tipa eksemplāriem. Sākotnēji šos eksemplārus no nažu tipoloģiskās grupas atšķīra galvenokārt to funkcionālais aspekts, vēlākos gadsimtos mainījās arī kaujas nažu izmēri un izveidojums (5.2.2. att.). Pirmais cērtamais kaujas nažu tips ir franku skramasakss,⁷⁸² kas parādījās 6. gs., izdaloties no saimniecībā lietoto nažu tipoloģiskās grupas. Skramasaksu kopējais garums varēja sasniegt pat 50 cm, platums – 2 – 3 cm.⁷⁸³ Tomēr skramasaksa asmens forma joprojām bija līdzīga saimniecības nazim – raksturīgs bija uz priekšu izliekts zobs smailes daļā (5.2.1. att.). Ja ikdienā nazim šis zobs kalpoja par pastiprinātam nodilumam pakļautās asmens daļas pastiprinājumu, tad kaujas ierocim tas papildus piedeva lielāku inerci cirtiena izdarīšanas brīdī.

⁷⁸² Apzīmējums „skramasakss” uzskatāms par neskaidras izcelsmes senvārda mūsdienu interpretāciju. Pirmā vārda daļa „skrama” ar zināmu pieļāvumu varētu apzīmēt „brūces izraisošs”, savukārt „sakss” visdrīzāk tulkojams kā „zobens” (no: Петерсон Г. *Кинжалы и боевые ножи Западной Европы*. С. 23.).

⁷⁸³ Плещачевский, В. М. *Оружие в криминалистике. Понятие и классификация*. С. 117.

Skramasaksi Latvijā pazīstami kopš 6–8. gs., tie tikuši pieskaitīti īsajam, platajam kaujas naža tipam.⁷⁸⁴ Periodā no 950. – 1050. gadam lietots šaurais cērtamā kaujas naža tips (langsakss), kam raksturīgs pret smaili nedaudz paplašināts asmens, ar uzliktu muguru, ieroča garums – 30 – 60 cm.⁷⁸⁵ No 11. gs. cērtamo kaujas nažu funkcijas lielā mērā pārņēma zobeni. Lai gan atsevišķās Eiropas zemēs (Anglijā) skramasaksiem līdzīgu ieroču lietošana turpinājās nepārtraukti (8–14. gs.),⁷⁸⁶ kā atsevišķs tips cērtamais kaujas nazis atkal parādījās 13. gs. Šie ieroči uzskatāmi par tiešiem 15.–16. gs. cērtamo kaujas nažu priekštečiem. Lai gan vēlākie eksemplāri tika pakļauti jauniem izaicinājumiem, to funkcijas un izveidojums saglabājās līdzīgi agrāk izmantotajiem kaujas nažiem.

Kopš 13. gs. beigām izmantotie cērtamie un duramie eksemplāri, kas aprīkoti ar asimetrisku, vienpusēji asinātu, garenu un par 40 cm garāku asmens plāksni, apvienoti atsevišķā kaujas nažu ieroču tipoloģiskajā grupā (sīkāk skat. nodaļas „Durami – griežamie ieroči” apakšnodaļā „Duramie kaujas naži”).

5.2.3. att. Cērtamo kaujas nažu atradumu vietas Latvijā. Apzīmējumi: a – dzīvesvietas; b - savrupatradumi.

Promocijas darbā aplūkoti četri cērtamā tipa kaujas naži – fragmentāri saglabājušies eksemplāri atrasti arheoloģiskajos izrakumos Kokneses⁷⁸⁷ pilī un

⁷⁸⁴ Atgāzis, M. *Tuvciņas ieroči senā Latvijā 10. – 13. gadsimtā*. 81.–82. lpp.

⁷⁸⁵ Apala, Z., Zariņa, A. Dižciltīga latgaļa apbedījums Ģūģeru kapulaukā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, 1991, Nr.1, 18. lpp.

⁷⁸⁶ Петерсон, Г. *Кинжалы и боевые ножи Западной Европы*. С. 25.

⁷⁸⁷ LNVM, VI, 62 :6521.

Tērvetes pilskalnā,⁷⁸⁸ kā savrupatradumi – 1957. gada izrakumos Rīgā, Kungu ielā, pretim Akmens tiltam,⁷⁸⁹ vesels eksemplārs – Salas pagasta Duburos⁷⁹⁰ (5.2.3. att., 1.11. tab, II.III. att. tab.).

Kokneses pilī atrasts cērtamā kaujas naža fragments – rokturis ar asmeni, bez smailes. Šī eksemplāra kopējais garums – 33 cm, asmens garums – 20 cm, platums – 2,8 – 3,3 cm, biezums – 0,7 cm. Rokturī saglabājušās divas caurejošas kniedes, kas paredzētas spala piestiprināšanai. Kniedes izvietotas ar vienādu attālumu tā augšdaļā, vidū un apakšdaļā – pie asmens. To izvietojums liecina, ka rokturis bijis aprīkots ar vienā gabalā gatavotu spalū. Atsevišķa poga, kas aptvertu raga formas leju paliektu roktura galu, šim eksemplāram nav tikusi veidota. Asmens mugura ieliekta līnijas virzienā, kas veidota taisna. Rokturis izvietots ar 1 cm atkāpi no asmens līnijas, tā mugura sakrīt ar asmens muguru, tomēr to vidusausis nesavienojas. Asmens platāks veidots pie roktura daļas, vidusdaļā tas sašaurinās. Saglabātās asmens plāksnes apakšējā daļa no muguras puses atdauzīta ar kādu sitamo rīku. Tas norāda, ka pēc salūšanas, kad ierocis zaudējis savas kaujas funkcijas, tas izmantots kā kaļamais instruments amatniecībā. Šāds izmantošanas veids norāda uz cērtamā tipa kaujas nažu asmens plāksņu lielo izturību.

Tērvetes pilskalnā atrasts cērtamā kaujas naža asmens fragments kopā ar rokturi. Kopējais fragmenta garums – 9 cm, no kā 4,1 cm aizņem asmens. Asmens platums – 3,2 cm, biezums – 0,4 cm. Roktura daļa veidota trapeces formā, tā izvietota pa vidu asmenim, ar simetriskām atkāpēm no tā līnijas un muguras. Tā kā roktura daļai trūkst caurumu, tā kalpojusi kā iedzītis tveramās daļas piestiprināšanai.

Rīgā atrasts cērtamā kaujas naža asmens fragments, kam veidota taisna mugura, kas pie smailes asi paliekta asmens virzienā. Asmens līnija taisna, smailes daļā nedaudz paliekta muguras virzienā. Asmens fragmenta garums – 27 cm, platums – 4,1 – 4,7 cm, muguras biezums – 0,5 cm. Šajā fragmentā no zobena asmens saglabājusies nedaudz mazāk par pusi. Redzams, ka smailes daļā cērtamajam zobenam asmens veidots platāks, nekā vidusdaļā. Kaujas naža darba daļa izvietota asmens garuma pēdējā trešdaļā pie smailes, kas veidota pastiprināta. To apliecina arī Kokneses pilī atrastā eksemplāra izveidojums. Asmens pie roktura veidots platāks, lai nodrošinātos pret tā nolūšanu, savukārt vidusdaļa sašaurināta, lai cirtiena brīdī lielākā inerce būtu tieši smagākajai smailei.

⁷⁸⁸ LNVM, VI, 24d :634.

⁷⁸⁹ RVKM, VRVM, 41998 /18.

⁷⁹⁰ JkNM, 1465 :1.

Duburos atrastais eksemplārs ir pilnīgs – tam saglabājies asmens gandrīz visā garumā un roktura daļa, kurai trūkst atliektā ragveida augšdaļa. Asmens mugura veidota taisna, pats tās gals pie smailes paliekts asmens līnijas virzienā. Asmens līnija taisna. Roktura daļa atbīdīta no asmens muguras tās līnijas virzienā par 0,4 cm, līdz ar ko roktura un asmens viduslīnijas nesavienojas. Zobena garums 65,7 cm, asmens platums – 5,4 cm, biezums – 0,7 cm.

Kokneses pilī atrastais kaujas nazis datējams pēc tā roktura augšdaļas, kas veidota raga formā. Līdzīga izveidojuma ieroči Austrumeiropā izplatīti no 15. gs otrās puses – 16. gs. sākumam.⁷⁹¹ Līdzīgi datējams arī Rīgā atrastais fragmentārais kaujas naža asmens. Stilizēts šāda ieroča attēlojums redzams Sv. Vincenta premonstriešu klostera Vroclavā 1472. gada lūgšanu grāmatas attēlā.⁷⁹² Tērvetes pilskalnā kaujas naža fragments atrasts 14. gs. sākuma slānī. Tas pārstāv reti sastopamos 14. gs. pirmās puses kaujas nažus.⁷⁹³ Savrupatradums no Salas Duburiem pārstāv īpaša izveidojuma cērtamā tipa kaujas naža variantu, kam raksturīgas augšup paliekta raga formas pogas.⁷⁹⁴ Šādi eksemplāri Austrumeiropā izplatīti no 15. gs otrās puses – 16. gs. sākumam.⁷⁹⁵

⁷⁹¹ Marek, L. Średnioweczne i nowożytnie kordy ze Ślaska. S. 206.

⁷⁹² Turpat, 10 :a att.

⁷⁹³ Berga, T. *Augšdaugavas 14. – 17. gs. senvietas: No Krāslavas līdz Slutišķiem*. 66. lpp.

⁷⁹⁴ Marek L. Średnioweczne i nowożytnie kordy ze Ślaska S. 195, ryc. 5, 6.

⁷⁹⁵ Turpat, 206.lpp.

5.3. CIRVJI

Cirvis – dzelzs darbarīks vai ierocis, kas sastāv no vienpusēji asinātas asmens plāksnes, kura iestiprināta 0,8 – 1,8 m garā kātā attiecībā pret pēdējo 90 grādu vai nedaudz šaurākā leņķī.⁷⁹⁶ Ar terminu „cirvis” ieroču arheoloģijā tiek saprasta rīka metāliskā daļa, dažkārt dēvēta arī par cirvja „galvu”.

Cirvis – lietuviešu *kirvis*, Narevas baltu izloksnes vārds *tirtis* tas pats krievu apvidvārds *чирп* (*sirpis*), sanskrita *krvih*. Tulkojumā – kāds audēja darbarīks, *krvih* – čūsku dēmons (*dūrējs*, *cirtējs*), *krivir-dant-* – tāds, kam ir čūsku zobi. Vārda pamatā indoeiropiešu *ker-* griezt, no kā radies *cirst*. Saknes zudumpakāpe *kr-> b. kir-> l. cir-*. Laikam bijis verbs *kirti*, *kirt*, *cirt*, *cirst*, kas formā atbildis tās pašas cilmes verbam ar pievienotu *s-*: *skirti* > *šķirt*. No saknes *cirt* ar piedēkli *-uio-* atvasināts substantīvs *cirvis*; par piedēkli *sal. šķilt, šķilvis, kalt, kalvis*. Tātad, *cirvis* sākotnēji *cirtējs*.⁷⁹⁷

5.3.1. att. Cirvja daļu shēma: 1. – piets; 1a – kātcaurums; 2. – pietsega; 3. – izlaidumi; 4. – mugura; 5. – asmens; 6. – asmens nošķēlums; 7. – bārda; 8. – kakls; 9. – bārdas pagarinājums; 10. – uzasinājuma daļa (iekrāsota sarkanā); 11. – asmens līnija (iekrāsota zaļā).

Mainoties saimniecības apstākļiem, kā arī parādoties jauniem izaicinājumiem kaujas laukā, izmaiņas skāra arī cirvju izveidojumu. Tāpēc jāpievēršas tā detaļu apzīmējumu skaidrojumam (5.3.1. att.). Cirvja galvenās sastāvdaļas ir tā iekātojuma daļa – piets un darba daļa – asmens. Pieta daļa paredzēts koka kāta piestiprināšanai un

⁷⁹⁶ Atgāzis, M. *Tuvēņas ieroči senā Latvijā 10. – 13. gadsimtā*. 124.lp.; Hache // Gay, V. *Glosaire archéologique du Moyen Age et de la Renaissance: Tome Second, H-Z*. – Lichtenstein: Kraus reprint LTD, 1967. P. 2.

⁷⁹⁷ Cirvis // *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* / sast. Konstantīns Karulis. 181.–182. lpp.

noķīlēšanai pie cirvja. Skatoties uz cirvi profilā, pieta augšpusē atrodas pietsega, zem tās – pieta sāni, kas aptver kātcaurumu. Atsevišķiem cirvju tipiem pietsega pagarināta, pagarinājumi dažkārt dēvēti par izlaidumiem. Līdzīgi, atsevišķiem variantiem izlaidumi veidoti arī pieta sānos. Cirvjiem ar bārdas veida asmeni to ar pieta daļu savieno kakls – šaurākā vieta starp abām daļām. Asmens ir plāksne ar tās apakšdaļā izveidotu asu malu. Asmens sastāv no muguras, priekšpusē un uzasinājuma daļas, zem kuras atrodas asmens līnija. Mugura, līdzīgi kā priekšpuse, var būt taisna, uz aizmuguri izliekta vai uz priekšu ieliekta. Bārdas cirvjiem priekšpusē augšdaļā veidots viens vai divi izlauzumi. Tās apakšdaļā izveidots nošķēlums un bārda - asmens trijstūra formas zemākā daļa, kam atsevišķos gadījumos izveidots pagarinājums, bet asmens priekšpusē beidzas ar apakšdaļas nošķēlumu.

Cirvis jau kopš tā lietošanas pirmsākumiem izmantots kā universāls, plaša funkciju spektra rīks, kas lietots sadzīvē, kaujā un arī medībās. Sadzīvē cirvis izmantots kā darbarīks kokapstrādē un saimniecības darbos. Šos cirvjus pārsvarā atšķir lielāka masīvāka pieta daļa, kā arī platāks asmens. Izmēros lielāki eksemplāri, kas aprīkoti ar taisnstūra formas asmeni (vācu *Beil*) lietoti ciršanai, mazākie – tēšanai,⁷⁹⁸ savukārt ar ķīļa formas asmeni aprīkoti cirvi (vācu *Axt*) izmantoti šķelšanai.⁷⁹⁹

5.3.2. att. Cirvja izmantošana tuvcīņā: 1. – kavalēristu starpā (Holkhama attēlu Bībele, 14. gs. vidus, att. no: Bennett M., Bradbury J., DeVries K. *Kriege im Mittelalter*. Stuttgart: Theiss, 2009. S. 43.); 2. – kājnieku starpā (sienas gleznojums Kumla Baznīcā, Vēstmanlandē, Zveidrijā, 1482. gads, Albertuss Piktors, att. no: Seitz H. *Blankwaffen I*. Abb. 158).

Kaujā un medībās cirvis izmantots galvenokārt ciršanai, retāk – sišanai vai mešanai. Ja vēlā dzelzs laikmetā izdalāmi vairāki kaujas cirvju tipi, tad 14.–15. gs. cirvis kļūst par universālas pielietojamības rīku – pie kaujas ieročiem pieskaitāmi tikai atsevišķu cirvju tipu varianti. Līdzīgi kā Rietumeiropā, lielākā daļa cirvju variantu

⁷⁹⁸ Hoffman, E. *Lexikon der Steinzeit*. München: Verlag C. H. Beck, 1999. S. 46.

⁷⁹⁹ Jähns, M. *Entwicklungsgeschichte der Alten Trutzwaffen*. S. 135

šajā periodā var tikt pieskaitīti „mājas” jeb „zemnieku” ieroču kategorijai⁸⁰⁰ - vajadzības gadījumā ikdienā izmantotais rīks varējis tikt lietots arī kaujā. Tomēr atsevišķi cirvju tipi, piemēram, āvas, pieskaitāmi tikai ieroču funkcionālajai grupai. Jāpieņem, ka 16. gs. cirvis lietots galvenokārt kā darbarīks.⁸⁰¹ Cirvis pieskaitāms vidējās tuvcīņas ieročiem. Cirvi kaujā varēja izmantot gan kājnieki, gan jātnieki. Tiesa, kavalērijā efektīvi izmantojams bija tikai īsā kātā iekārots ierocis, kamēr kājniekiem ērtak bija cīnīties ar garkāta cirvi (5.3.2. att.)

Izšķirami divas metāla cirvju izveidojuma veidi – šaurasmens un platasmens cirvji. Tos atšķir asmeņu platuma izmēri, kā arī to forma. Cirvja attīstības vēsturē visilgāk pastāvējusi šaurasmens forma – no metāla izgatavoti eksemplāri kā senākā forma sastopami jau kopš bronzas laikmetā. No taisnmuguras formas attīstījušies ieliektas muguras šaurasmens cirvji – tie radušies Kaukāza un Ungārijas teritorijām.⁸⁰² Austrumbaltijā šaurasmens cirvji parādījās bronzas laikmetā un izzuda līdz 10.gs.

Daļēji no šaurasmens cirvja, daļēji no cirvju orientālajām formām – t.s. plakanajiem cirvjiem⁸⁰³ attīstījies platasmens cirvis. Platasmens cirvji sīkāk iedalīti divās grupās – bārdas un āvas cirvjos. Bārdas cirvis veidojies, paplašinoties lauztai asmens plāksnes lejasdaļai, veidojot vienu, retāk divus caurlauzumus asmens plāksnes augšdaļā, tādējādi izveidojot „bārdas” formas asmeni. To 5. gs. sāka izmantot franki, no kā atvasināts šo cirvju agrīnā tipa nosaukums – „franciska”.⁸⁰⁴ Klasiski bārdas cirvji parādījās 7. gs., taču vislielākā cirvju tipoloģiskā daudzveidība vērojama no 8. – 11. gs., kad šie ieroči bija iecienīts Ziemeļeiropas tautu ierocis.⁸⁰⁵ Šī perioda otrajā pusē Eiropā parādījās arī āvas cirvis. Tas veidojies, asmens plāksnei paplatinoties tās aizmugurē – pēdējā trešdaļā, kamēr asmens priekšpuse palikusi relatīvi šaura. Tādējādi ierocim raksturīgs plats, nereti simetriska vēdekļa formas asmens.⁸⁰⁶ Austrumbaltijā platasmens cirvji parādījās 8./9. gs. mijā. Latvijā lielākā cirvju tipoloģiskā daudzveidība vērojama no 10. gs. beigām līdz 12. gs. sākuma, kad strauji mainījās platasmens cirvju forma, izmēri un svars.⁸⁰⁷ Savukārt, 13. gs. cirvju izveidojumu variācijas samazinājās – saglabājoties iepriekšējā posma cirvju formām,

⁸⁰⁰ Geßler, A. E. *Führer durch die Waffensammlung: Ein Abriß der schweizerischen Waffenkunde*. Zürich: Schweizerisches Landesmuseum, 1928. S. 30–31.

⁸⁰¹ Jähns, M. *Entwicklungsgeschichte der Alten Trutzwaffen*. S. 142

⁸⁰² Jähns, M. *Entwicklungsgeschichte der Alten Trutzwaffen*. Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1899. S. 137

⁸⁰³ Jähns, M. *Entwicklungsgeschichte der Alten Trutzwaffen*. S. 138.

⁸⁰⁴ Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen*. S. 122.

⁸⁰⁵ Turpat.

⁸⁰⁶ Jähns, M. *Entwicklungsgeschichte der Alten Trutzwaffen*. S. 135

⁸⁰⁷ Atgāzis, M. Āvas cirvji Latvijā. 5. att.

parādījās masīvais platismens cirvis ar stūrainām pieta kontūrām un kāta caurumu, kā arī pilnīgi plakana pieta virsmu.⁸⁰⁸

Sava veida funkcionālu renesansi cirvis atkal piedzīvoja 14. gs. gaitā, kad Latvijas arheoloģiskajā materiālā izdalāmas bārdas un bezbārdas, kā arī āvas formas cirvju tipoloģiskās apakšgrupas. Tās sīkāk tipos un variantos dalāmas pēc attiecīgo eksemplāru pieta daļu izveidojumiem. Tipu iekšienē vismaz vēl 14. gs. pirmajā pusē turpināja pastāvēt arī izmēros miniatūrie cirvi, kas gan vairāk raksturīgi 10.–13. gs.

Jāatzīmē arī ar cirvju asmeņiem aprīkoti citi ieroči. Tādi ir kopš 10.–11.gs. Eiropas zemēs lietotie kaujas āmuri (skat. nodaļas „Kombinētu funkciju ieroči” apakšnodaļu „Kaujas āmuri”), kuriem asmenim pretējā pusē pie pieta piestiprināta āmura jeb vesera galva, dažkārt veidota arī liekta, griezumā skaldņota cirtņa formā.⁸⁰⁹ Ļoti reti sastopami ir eksemplāri, kuru pieti aprīkoti ar pretēji izvietotām divām cirvja asmens plāksnēm – *divspārņi* (lat. – *bipennis*) jeb dubultcirvi,⁸¹⁰ divasmens cirvi. Atsevišķās publikācijās par *bipennis* dēvēti arī ar cirvja asmeņiem aprīkoti kaujas āmuri.⁸¹¹ 14. gs. pilnveidojās helebardes izveidojums – tas bija ierocis, kurā apvienots cirvja asmens un šķēpa lapa vai pīķa smaile.

Kaujas cirvis 14.–16. gs. pamatā lietots kā kājnieku masas sekundāras nozīmes ierocis. Eiropā kājnieku loma palielinājās jau 13. gs., kad to bruņojumā parādījās arbalets. Līdz ar to plašāk ticis lietots viss kājnieka bruņojuma komplekts, kurā ietilpa arī cirvis.

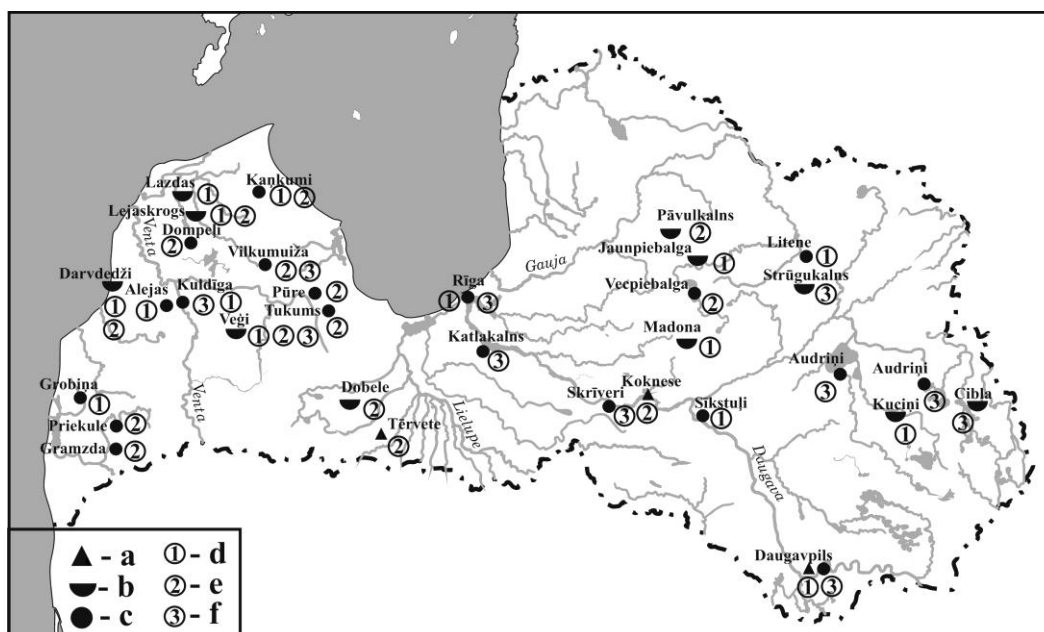
Promocijas darbā aplūkots Latvijas arheoloģiskajos pieminekļos atrastais 251 cirvis. Cirvi iedalīti piecos tipos – A, B, C tipiem pieskaitāmi 166 bārdas cirvi, D tipā iedalīti 63 bezbārdas cirvi, savukārt āvas tipa trim variantiem piederīgi 22 eksemplāri. Sīkākam dalījumam variantos kā kritēriji izvēlēti pieta garumi, asmens formas un izmēri, muguru un kātcaurumu izveidojumi.

⁸⁰⁸ Atgāzis, M. Āvas cirvi Latvijā. 116. lpp.

⁸⁰⁹ Paulsen P. *Axt und Kreuz in Nord- un Osteuropa*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag, 1956. S. 38–51.

⁸¹⁰ *Bipennis* // Webster's revised unabridged dictionary. – New York: Merriam Co., 1913.; Paulsen P. *Axt und Kreuz in Nord- un Osteuropa*. – S. 35 – 52.

⁸¹¹ Hache // Gay, V. *Glosaire archéologique du Moyen Age et de la Renaissance: Tome Second, H-Z*.

5.3.3. att. A tipa cirvju atradumu vietas Latvijā: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – A 1 varianta cirvju apzīmējums; e – A 2 varianta cirvju apzīmējums; f – A 3 varianta cirvju apzīmējums.

A tipam pieskaitīti 55 bārdas cirvi ar abpusēji pagarinātu pietsegu (1.12. tab., II.IV. – II.VI. att. tab.). Pagarināts pietsegs cirvju izveidojumā Latvijas arheoloģiskajā materiālā izsekojams jau no vēlā dzelzs laikmeta – no 5. – 9. gs. – tāds veidots dzelzs laikmetam raksturīgajiem šaurasmens cirvjiem, no 11. gs. tas parādās arī bārdas cirvjiem,⁸¹² kuru lietošana turpinās arī viduslaikos. Pēc izveidojuma īpatnībām izšķirami trīs A tipa varianti.

A 1 varianta 17 cirvjiem raksturīgs garš pietsegs, masīva pieta daļa, griezumā apaļš kātcaurums, apakšdaļā uz aizmuguri nedaudz izliekta mugura, plats asmens, taisns, retāk – ieliekts asmens nošķēlums (II.IV. att. tab.). Šāda izveidojuma cirvi atrasti arheoloģisko izrakumu laikā Dinaburgas pilī,⁸¹³ apbedījumu vietās – Jūrkalnes Darvdedžu 11. ugunskapā,⁸¹⁴ Jaunpiebalgas kapsētas 12. kapā,⁸¹⁵ Kuciņu uzkalniņkapu 23. uzkalniņa apbedījumā,⁸¹⁶ Popes Lazdu 1. ugunskapā,⁸¹⁷ Puzes Lejaskroga 143. kapā,⁸¹⁸ Madonas kapsētas 186. kapā,⁸¹⁹ kā savrupatradumi – Kurmāles Alejās,⁸²⁰ Grobiņā, pie lapsu fermas,⁸²¹ Kuldīgas apkārtnē,⁸²² Dundagas

⁸¹² Atgāzis, M. Āvas cirvi Latvijā. – 59. lpp., 5.att.

⁸¹³ LNVM, VI, 265 :543.

⁸¹⁴ LNVM, A, 9198 :50.

⁸¹⁵ CM, 8333 :1.

⁸¹⁶ LNVM, A, 12552 :2.

⁸¹⁷ VVM, 2785/1.

⁸¹⁸ VVM, 9022/402.

⁸¹⁹ MNM, 41365 :3.

⁸²⁰ KNM, 33.371, 372.

Kaņkumos,⁸²³ Madonas Litenē,⁸²⁴ Salas Priedniekos,⁸²⁵ Rīgā,⁸²⁶ Krustpils Sīkstuļos⁸²⁷ un Valgales Veģos⁸²⁸ (5.3.3. att.). Cirvju augstums – 13,2–16,9 cm, pietsegu garums – 5,0–8,6 cm, kaklu augstums – 3,0–3,8 cm, platums – 2,3–2,8 cm, asmeņu platums – 9,4–11,1 cm. Izmēros miniatūri ir cirvji no Jūrkalnes Darvdedžu un Puzes Lejaskroga kapsētām, kā arī no Kurmāles Alejām⁸²⁹ (1.11. tab.). Apskatītie A1 varianta cirvji pēc atradumu vietu hronoloģijas datējami ar 14. gs. – Jūrkalnes Darvdedžu kapsētas 11. ugunskapu, kura inventārs saturēja vienu A 1 varianta cirvi, arheoloģe Elvīra Šnore datējusi ar laiku ap 1400. gadu,⁸³⁰ pēcapbedījums Kuciņu 23. uzkalniņā datēts ar 13./14. gs. miju,⁸³¹ arī Lejaskroga 143. kaps pēc senlietām – šķēpa⁸³² un saktas⁸³³ datējams ar 14. gs. Savukārt, Igaunijā šādi cirvji datēti ar 13. gs. otro pusi – 14. gs. pirmo pusi.⁸³⁴

A 2 variantam pieskaitāmi 18 cirvji, tos atšķir īsāks pietsegs, kātcaurums griezumā veidots trapeces formā ar noapaļotiem stūriem, nedaudz šaurāks asmens, apakšdaļā uz aizmuguri nedaudz izliekta mugura (II.V. att. tab.). Tie atrasti arheoloģiskajos izrakumos Tērvetes pilskalnā,⁸³⁵ Jūrkalnes Darvdedžos,⁸³⁶ Dobeles kapsētas 670.⁸³⁷ un 1300. kapā,⁸³⁸ Puzes Lejaskroga 107. kapā,⁸³⁹ Pāvulkalna kapsētas 15. kapā,⁸⁴⁰ Valgales Veģu 5.⁸⁴¹ un 7. kapā,⁸⁴² kā savrupatradumi – Ugāles Dompeļos,⁸⁴³ Dundagas Kaņkumos,⁸⁴⁴ Priekules⁸⁴⁵ un Tukuma⁸⁴⁶ apkārtnē, Puzes

⁸²¹ LM, 12879.

⁸²² KNM, 1260.

⁸²³ LNVM, A, 9477 :2.

⁸²⁴ CM, 2719.

⁸²⁵ JkNM, 1621 :1.

⁸²⁶ VRVM, 1145/613.

⁸²⁷ JkNM, 1573.

⁸²⁸ LNVM, A 8797 :2.

⁸²⁹ [KNM 33.372].

⁸³⁰ Šnore, E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos. *Senatne un māksla*, 1937, Nr. 2. 62. lpp.

⁸³¹ Radiņš A. Izrakumi Kuciņu un Cakulu uzkalniņu senkapos // ZASM par arheologu un etnogrāfu 1982. un 1983. gada pētījumu rezultātiem. – R.: Zinātne, 1984. – 76.lpp.

⁸³² VVM, 29022/401.

⁸³³ VVM, 29022/410.

⁸³⁴ Laul, S., Valk, H. Siksala. A community at the frontiers: Iron Age and the Medieval. Tallin, Tartu: University of Tartu, Institute of History and Archaeology, Gotland University College, Centre for Baltic Studies, 2007. – p. 171.

⁸³⁵ LNVM, VI, 24b :500.

⁸³⁶ LNVM, A, 9198 :48.

⁸³⁷ LNVM, VI, 234 :2422.

⁸³⁸ LNVM, VI, 234 :3210

⁸³⁹ VVM, 29022/62.

⁸⁴⁰ LNVM, A, 12568 :10.

⁸⁴¹ LNVM, A, 8792 :1.

⁸⁴² LNVM, A, 8794 :1.

⁸⁴³ LNVM, A, 7545 :1-2.

Lejaskroga,⁸⁴⁷ Valgales Veģu⁸⁴⁸ un Pūres Zviedru⁸⁴⁹ kapsētās, Tauna ezera krastā, Vecpiebalgā⁸⁵⁰ un Vilkumuižas ezerā⁸⁵¹ (5.3.3. att.). Asmeņu nošķēluma daļa veidota taisna, retāk – ieliekta. Cirvju augstums – 12,4–16,8 cm, asmeņu platums – 7,5–10,6 cm, pietsegu garums – 4,5–5,5 cm, kaklu augstums – 2,6–4,8 cm, platums – 2,2–3,4 cm. Izmēros miniatūri ir Dobeles,⁸⁵² Jūrkalnes Darvdedžu, Puzes Lejaskroga,⁸⁵³ Valgales Veģu⁸⁵⁴ un Pūres Zviedru kapsētās, kā arī Tukuma apkārtņē atrastie cirvji (1.12. tab.). Jūrkalnes Darvdedžu kapsēta datēta ar laiku ap 1400. gadu,⁸⁵⁵ savukārt eksemplāri⁸⁵⁶ atrasti kopā ar 14. gs. skaldņoto uznavu šķēpu galiem, viens⁸⁵⁷ – ar 15. gs. sākuma monētu.⁸⁵⁸ A2 varianta cirvji, iespējams, izmantoti jau no 13. gs. beigām, tomēr precīzāk datējami ar 14.–15. gs. sākumu.

A 3 varianta 20 cirvjus atšķir pieta daļas skaldņojums ar piecām – septiņām skaldnēm, to muguras veidotas apakšdaļā uz aizmuguri nedaudz izliektas (II.VI. att. tab.). Šādi cirvji atrasti arheoloģiskajos izrakumos Ciblas kapulauka 1. a uzkalniņā⁸⁵⁹ Rīgas Sv. Paula baznīcas kapsētas 7.,⁸⁶⁰ Dzelzavas Strūgukalna 13.⁸⁶¹ un 14. kapā,⁸⁶² un Valgales Veģu 13. kapā,⁸⁶³ kā savrupatradumi – Gramzdas Dārzniekos,⁸⁶⁴ pie Kokneses pils,⁸⁶⁵ Daugavpils⁸⁶⁶ un Kuldīgas⁸⁶⁷ pilsētu apkārtņē, Daugavas upē, pie Katlakalna Parumbas,⁸⁶⁸ Audriņu Lielpuderos,⁸⁶⁹ Rīgā, Armijas ekonomiskā veikala būvbedrē,⁸⁷⁰ Skrīveru apkārtņē⁸⁷¹ un Vilkumuižas ezerā⁸⁷² (5.3.3. att.). Kātcaurums

⁸⁴⁴ LNVM, A, 9477 :3.

⁸⁴⁵ LM, 13945.

⁸⁴⁶ TM, TMNM, 6313.

⁸⁴⁷ VVM, 30003 /243.

⁸⁴⁸ LNVM, A, 8797 :1.

⁸⁴⁹ TM, TMNM, 801.

⁸⁵⁰ TUAK, AI :3.

⁸⁵¹ LNVM, A, 10994 :1466, TNMM, 7623.

⁸⁵² LNVM, VI, 234 :3210.

⁸⁵³ VVM, 30003 /243.

⁸⁵⁴ LNVM, A, 8794 :1.

⁸⁵⁵ Šnore, E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos. 62. lpp.

⁸⁵⁶ LNVM, A, 8792 :1, 7545 :1-2.

⁸⁵⁷ VVM, 29022/62.

⁸⁵⁸ VVM, 29022/63.

⁸⁵⁹ LdNM, 92.

⁸⁶⁰ RVKM, VRVM, 182092 /7.

⁸⁶¹ LNVM, A, 7383 :2.

⁸⁶² LNVM, A, 7384 :2.

⁸⁶³ LNVM, A, 91533 :1.

⁸⁶⁴ LNVM, A, 7580.

⁸⁶⁵ AiVMM, 4532.

⁸⁶⁶ DNMM, 1854.

⁸⁶⁷ KNM, 1639.

⁸⁶⁸ LNVM, A, 10123 :5, :6.

⁸⁶⁹ RNM, 747.

⁸⁷⁰ RVKM, VRVM, 41145/614.

A3 varianta cirvjiem griezumā apaļš vai ovāls, tikai vienam cirvim⁸⁷³ veidots arī neliels kātcauruma skaldņojums. Cirvju augstums – no 10,1–18,1 cm, asmeņu platums – 5,6–10,3 cm, pietsegu garums – 5,1–7,2cm, kaklu augstums – 2,5-5,5cm, platums – 1,9–2,6cm. Miniatūrs ir Talsu Vilikumuižas ezerā atrastais cirvis.⁸⁷⁴

A 3 varianta cirvju starpā ir vairāki eksemplāri – pārejas formas starp A un B tipu. Tiem skaldņotā pieta pagarinātā sega pakāpeniski pāriet vāji izteiktos pieta sānu pagarinājumos. Šādi veidoti pieti ir cirvim no Ciblas kapulauka, kā arī savrupatradumiem no Daugavpils apkārtnes un Vilikumuižas ezera.⁸⁷⁵ A 3 un B 1 variantu starpforma atspoguļo 14. gs. raksturīgās kaujas taktikas izmaiņas, kas skāra cirvju izveidojumu. Sakarā ar plākšņu aizsardzības bruņojuma izplatīšanos, bruņās iestrēgušu cirvi, padarot cirtiena vietu plašāku, bija nepieciešams izlauzt horizontālā virzienā. Ar nelieliem trīsstūrveida izlaidumiem pagarinot cirvja pieta sānu daļu, kāts tika nodrošināts pret iespējamo lūšanu pie pieta.

A 3 varianta cirvji datējami ar 14. gs., ko apliecina to pietu izveidojumā lietotais skaldņojums, kas 14. gs. parādās gan šķēpu uznavās, gan arī zobenu pogās, tas norāda arī uz šo cirvju kā ieroču lietošanu. Kā agrākie jāmin Vilikumuižas ezerā un Sv. Paula kapsētā⁸⁷⁶ atrastie cirvji. A 3 varianta cirvji izmantoti līdz 15. gs. sākumam. Abpusējais pietsegas pagarinājums liek šos cirvjus saistīt ar vertikālā cirtiena rīkiem, kur labāka asmens un pieta daļas izsvarojuma nolūkos nav pagarināts viss piets, bet gan tikai tā augšdaļa. Šāds pagarinājums ļāva labāk izvilkst iecirstu cirvi, ar pietsegu izlīdzinot slodzi garākā kāta daļā un pasargājot to no nolūšanas. Pie kaujas ieročiem jāpieskaita cirvji ar skaldņoto pietsegu, kā arī tie, kas kapu inventāros atrasti kopā ar ieročiem.

A tipa cirvju asmens forma sastopama arī nākamajos viduslaiku gadsimtos, kamēr pieta daļas izveidojums saistāms ar iepriekšējā perioda kaujas taktikas prasībām. Tas ir, tuvcīņas ierocis ar pēc iespējas vieglāku pieta daļu un ar garu asmens līniju. Šādi cirvji, kuru pagarinātā pietsega pēc cirtiena ļāva ar horizontālu kustību padziļināt cirtiena vietu, vairāk pielāgoti cīņai pret riņķīšu bruņukreklu. Katrā no A tipa variantiem vairākiem eksemplāriem veidots arī bārdas pagarinājums. Ar šīs

⁸⁷¹ AiVMM, 297989.

⁸⁷² LNVM, A, 8170 :126, :128, TNMM, 226, 498, 7408, 7622.

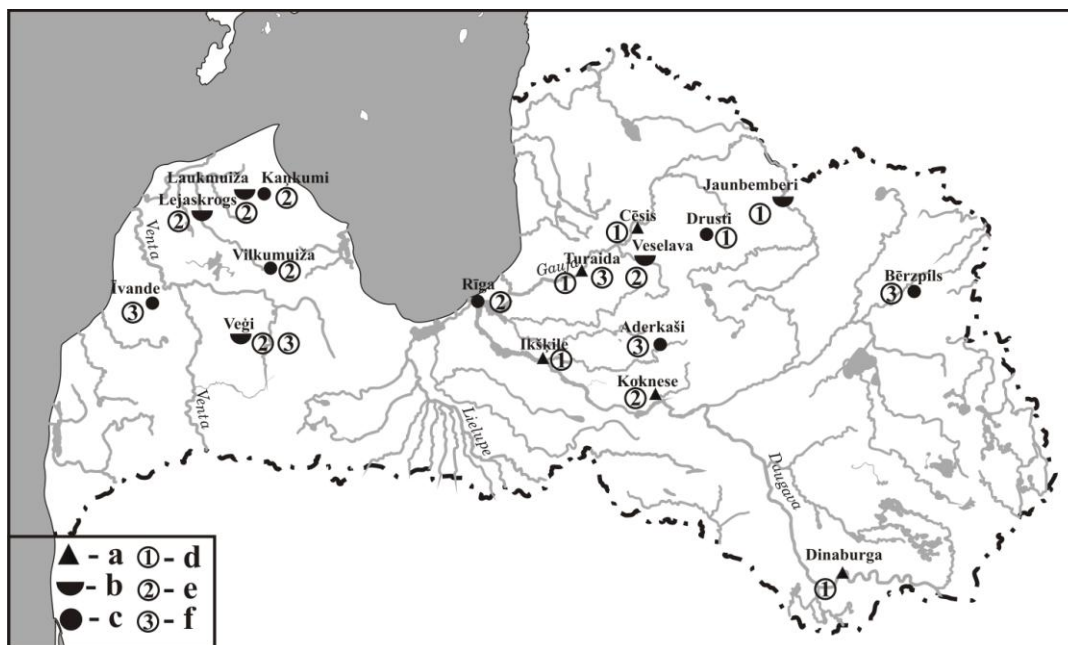
⁸⁷³ LNVM, A, 9153 :1.

⁸⁷⁴ TNMM, 226.

⁸⁷⁵ LNVM, A, 8170 :128.

⁸⁷⁶ Cirvis atrasts 14. gs. sākuma apbedījumā, sīkāku kapa inventāra aprakstu skat. promocijas darba nodaļas „Durami griežamie ieroči” apakšnodaļā „Dunči”, A 2 varianta dunču aprakstā.

daļas palīdzību, izmantojot sviras spēku, bija iespējams bruņās iestrēgušo cirvi izlauzt ārā, atbalstot to pret trīsstūrveida pagarinājumu.

5.3.4. att. B tipa cirvju atradumu vietas Latvijā: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – B 1 variantā cirvju apzīmējums; e – B 2 variantā cirvju apzīmējums; f – B 3 variantā cirvju apzīmējums.

B tipam pieskaitīti 26 bārdas cirvji ar nelieliem trīsstūrveida izlaidumiem pieta sānu daļā (1.13. tab., II.VII. – II.IX. att. tab.). Līdzīgi cirvji Latvijā sastopami jau vēlajā dzelzs laikmetā – 11. un 12. gs., tāpat trīsstūrveida izlaidumi izmantoti 11.–13. gs. āvascirvju pietu izveidē.⁸⁷⁷ Tomēr agrākos un viduslaiku eksemplārus atšķir to muguru izveidojumi – pirmajiem veidota uz priekšu ielikta mugura, savukārt otrajiem visos gadījumos konstatēta uz aizmuguri izliekta mugura. Pēc to izmēriem un atšķirīgajiem pieta daļas izveidojumiem sīkāk izdalāmi trīs B tipa varianti.

B 1 variantam piederīgi seši cirvji, kuriem raksturīgi griezumā apaļi un ovāli kātcaurumi, muguras veidotas apakšdaļā uz aizmuguri izliektas, asmens nošķēluma daļas – nedaudz uz aizmuguri izliektas (II.VII. att. tab.). Šādi eksemplāri atrasti arheoloģiskajos izrakumos Dinaburgas⁸⁷⁸ un Turaidas⁸⁷⁹ pilīs, Ikšķiles lībiešu ciema vietā,⁸⁸⁰ Jaunbemberu kapsētas 3. apbedījumā,⁸⁸¹ kā savrupatradumi – Cēsu pilsētā,⁸⁸² Cēsu Drustos⁸⁸³ (5.3.4. att.). To augstums – 17,7–19,7 cm, asmeņu platums – 8,5–11,5

⁸⁷⁷ Atgāzis, M. Āvas cirvji Latvijā. 59. lpp., 5. att.

⁸⁷⁸ LNVM, VI, 265 :780.

⁸⁷⁹ TMR plg., 3341.

⁸⁸⁰ LNVM, VI, 131 :951.

⁸⁸¹ VKNM, 137.

⁸⁸² CVM, 2733.

⁸⁸³ CM, 28146.

cm, kaklu augstums – 3,2–5,5 cm, platums- 2,0–2,8 cm,. Lai gan līdzīgas formas cirvji sastopami 11. gs., atšķiras jau minētais muguras izveidojums un kāta iestiprinājuma leņķis, kas agrākajiem cirvjiem ir līdz 15⁰ šaurāks.⁸⁸⁴ Arī griezumā ovālais kātcaurums, garāks kakls un taisnais pietsegs liek apskatītos cirvjus uzskatīt par pārejas formām no vēlā dzelzs laikmeta uz viduslaiku cirvjiem, kas lietoti 14.gs. To apliecina arī atsevišķu cirvju⁸⁸⁵ atradumi kopā ar 14. gs. šķēpa galiem. Krievijas arheoloģiskajā materiālā šādi cirvji datēti ar 13. gs. otro pusi – 14. gs.⁸⁸⁶

B 2 varianta 15 cirvjiem raksturīga masīvāka pieta daļa, mazāks augstums, muguras veidotas nedaudz uz aizmuguri izliektas, asmens nošķēluma daļas – taisnas, kātcaurumi – griezumā trapeces vai trīsstūra formā, retāk – apaļi (II.VIII. att. tab.). Šādi cirvji atrasti arheoloģiskajos izrakumos Kokneses pilī,⁸⁸⁷ Rīgā, Alberta laukumā,⁸⁸⁸ Dundagas Laukmuižas,⁸⁸⁹ Puzes Lejaskroga⁸⁹⁰ un Valgales Veģu⁸⁹¹ kapsētu kapu inventāros, kā savrupatradumi – Veselavas kapsētā,⁸⁹² Dundagas Kaņķumos,⁸⁹³ Rīgā⁸⁹⁴ un Talsu Vilkmuižas ezerā⁸⁹⁵ (5.3.4. att.). Cirvju augstums – 12,3–17,9 cm, asmeņu platums – 6,9–12 cm, kaklu augstums – 2–3,9 cm, platums – 2,0–3,9 cm. Divi B 2 varianta eksemplāri⁸⁹⁶ uzrāda starpformas pazīmes starp A 1 un B 2 variantiem. Tiem izlaidumi pieta daļas sānos ir vāji izteikti, it kā tikko sākti veidot, saīsinot pieta augšdaļu un pagarinot priekšpusē un aizmugures sānu daļas. Lai gan cirvji ar pagarinātu pieta augšdaļu ir senāki par eksemplāriem ar izlaidumiem pieta sānos, tomēr apskatāmajā periodā abi tipi pastāv hronoloģiski vienlaicīgi. B2 variantam piederīgie eksemplāri datējami ar 14. gs. – divi no tiem⁸⁹⁷ apbedījumos

⁸⁸⁴ Atgāzis, M. Āvas cirvji Latvijā. 59. lpp., 5. att.

⁸⁸⁵ LNVM, A, 8795 :2.

⁸⁸⁶ Леонтьев, Е. А. Раскопки у северных ворот Ростовского кремля. *Археология верхнего Поволжья (к 80-летию К.И. Комарова)*. Москва: Институт археологии Российской Академии Наук, 2006. С. 229, 239.

⁸⁸⁷ LNVM, VI, 62 :1273.

⁸⁸⁸ RVKM, VRVM, 41981/402, 41991/187.

⁸⁸⁹ LNVM, A, 7314 :13.

⁸⁹⁰ VVM, 29022/371.

⁸⁹¹ LNVM, A, 9156 :13.

⁸⁹² LNVM, A, 13536 :393.

⁸⁹³ LNVM, A, 9477 :1.

⁸⁹⁴ RVKM, VRVM, 41145/617.

⁸⁹⁵ LNVM, A, 8170 :122, :123, :124, 10994 :1454, TNMM, 131, 295.

⁸⁹⁶ LNVM, A, 8170 :124, TNMM, 29.

⁸⁹⁷ LNVM, A, 9156:14, 7314 :23.

atrasti kopā ar 14. gs. šķēpu galiem. Šādi cirvji izplatīti visā Baltijā, arī Krievijas Ziemeļu daļā, kur tiek datēti ar 14. gs. otro pusi.⁸⁹⁸

B tipam piederīgi arī pieci cirvji ar skaldņotu pieta daļu, kas iedalīti B 3 variantā. Šiem eksemplāriem muguras nedaudz uz aizmuguri izliektas, taisns, retāk ieliekts asmens nošķēlums, pieta daļa skaldņota ar piecām līdz sešām šķautnēm (II.IX. att. tab.). Cirvji atrasti arheoloģiskajos izrakumos Turaidas pilī,⁸⁹⁹ Valgales Veģu kapsētā,⁹⁰⁰ kā savrupatradumi – Madlienas Aderkašos,⁹⁰¹ Jaunlatgales Bērzpilī⁹⁰² un Īvandes apkārtnē⁹⁰³ (5.3.4. att.). Skaldņojums cirvjiem veidots pieta sānu daļās, diviem eksemplāriem⁹⁰⁴ skaldņota arī pietsega. Cirvju augstums – 17,7–18,6 cm, asmens platums – 9,5–9,8 cm, kaklu augstums – 1,5–2,5 cm, platums – 2,3–2,8 cm. Pie miniatūriem jāpieskaita Īvandes apkārtnē atrastais cirvis – tā garums – 12,3cm, asmens platums – 7,6 cm, kakla garums – 2,5 cm, platums – 2,5 cm. Kopumā B 3 varianta cirvji datējami ar 14.gs. – to apliecina gan Valgales Veģu 8. kapa inventāra datējums,⁹⁰⁵ gan arī pietu daļu skaldņojums, kas dažādu ieroču daļu izveidojumā Austrumbaltijā atkal parādās sākot ar 13./14. gs. miju.

B tipam piederīgo eksemplāru dalījums variantos atspoguļo šo cirvju attīstību 14. gs. Agrākajiem kātcaurumi ir apaļi, pārejas formām – ovāli, taču izplatītākie ir cirvji ar griezumā trīsstūra vai trapeces formas kātcaurumiem. Muguras agrākajiem cirvjiem ir lejasdaļā uz aizmuguri izliektas, vēlākajiem tās kļūst nedaudz taisnākas – šādus cirvjus krievu autors Toropovs uzskata par ieročiem.⁹⁰⁶ Šo cirvju forma 14. gs., kad attīstoties aizsardzības bruņojumam, svarīgi kļuva pretinieku ne tikai aizsniegt, bet arī caursist tā bruņas vai apdullināt ar pietu. Cirvja asmens sašaurinās, pieta daļa kļūva masīvāka, saglabājot trīsstūrveida izlaidumus, kas raksturīgi kaujas cirvim. Izlaidumi sabalansēja slodzi starp cirvja kāta augšējo un apakšējo daļu un sāniem, it sevišķi horizontālās izlaušanas manevra brīdī. Ar tiem it kā pagarinot pieta sānus, šāds pieta izveidojums ļāva izdarīt ne tikai vertikālu, bet arī spēcīgu horizontālu kustību,

⁸⁹⁸ Кильдюшевский, В. И. Оружие XIV – XVI вв. из раскопок крепости Орешек. *Раннесредневековые древности Северной Руси и ее соседей*. Санкт-Петербург: Институт истории материальной культуры Российской Академии Наук, 1999. С. 73.

⁸⁹⁹ TMR, 4380.

⁹⁰⁰ LNVM, A, 8795 :1.

⁹⁰¹ TUAК, AI, 1375 :41.

⁹⁰² LNVM, A, 8044 :13.

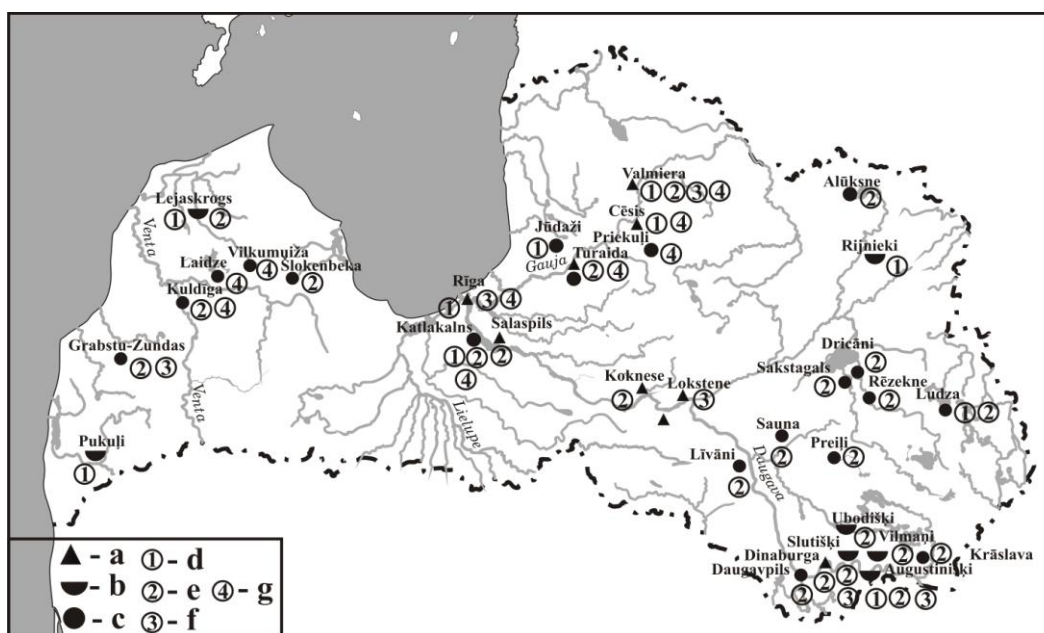
⁹⁰³ KNMM, 1263.

⁹⁰⁴ LNVM, A, 8795 :1, KNMM, 1263.

⁹⁰⁵ Šturms, E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaļos. 365.lpp.

⁹⁰⁶ Торопов, С. Е., Торопова, Е.В. Боевой топор с Пятницкого раскопа в Старой Руссе. В кн.: *Археология и история Пскова и Псковской земли. Семинар имени академика В. В. Седова: Материалы ЛII заседания, посвященного памяти проф. А. Р. Артемьева*. Псков: Институт археологии Российской Академии Наук, 2007. С. 235–245.

kad pēc cirtiena vajadzēja izlauzt cirvi ārā no aizsardzības bruņojuma vai padarīt vertikālā cirtiena vietu vēl plašāku.

5.3.5. att. C tipa cirvju atradumu vietas Latvijā: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – C 1 varianta cirvju apzīmējums; e – C 2 varianta cirvju apzīmējums; f – C 3 varianta cirvju apzīmējums; g – C 4 varianta cirvju apzīmējums.

C tipam pieskaitīti 85 bārdas cirvi ar pagarinātu pietu (1.14. tab., II.X. – II. XIII. att. tab.). To dalījumam četros variantos kā pamatkritēriji izvēlēti pieta garums un forma. Atšķirības variantu starpā ir arī asmeņu, nošķēlumu un kaklu izmēros. Jāatzīmē, ka cirvi ar pret kātu vienlaidus pagarinātu pietu Latvijas arheoloģiskajā materiālā parādās sākot ar 14. gs., agrāk tie nav sastopami.

C 1 variantā iedalīti 16 cirvi ar vidēji garu, griezumā skaldņotu pietu, ar piecām līdz astoņām skaldnēm (II.X. att. tab.). Šādi cirvi atrasti arheoloģiskajos izrakumos Cēsu⁹⁰⁷ un Valmieras pilīs,⁹⁰⁸ Augustinišķu,⁹⁰⁹ Puzes Lejaskroga,⁹¹⁰ Pukuļu,⁹¹¹ un Balvu Rījnieku⁹¹² kapsētu kapu inventāros, kā savrupatradumi – Daugavgrīvas cietokšņa apkārtnē,⁹¹³ Siguldas Jūdažos,⁹¹⁴ Ludzas lielā ezera krastā,⁹¹⁵ Katlakalna Parumbā⁹¹⁶ un Rīgas apkārtnē⁹¹⁷ (5.3.5. att.). Cirvju muguras veidotas

⁹⁰⁷ LNVM, VI, 213 :274.

⁹⁰⁸ LNVM, VI, 293 :2.

⁹⁰⁹ LNVM, VI, 262 :1.

⁹¹⁰ VVM, 29022/379, /402.

⁹¹¹ LNVM, A, 12531 :31.

⁹¹² LNVM, VI, 98 :41.

⁹¹³ RVKM, VRVMp, 53554/1.

⁹¹⁴ TMR, plg., 7977.

⁹¹⁵ LdNM, 1434/1.

⁹¹⁶ LNVM, A, 9643 :17, :19, 10130 :9,

⁹¹⁷ RVKM, VRVM, 23148, 24046, 24049.

taisnas vai apakšdaļā nedaudz uz aizmuguri izliektas, asmens nošķēlums – īss, kātcaurumi veidoti griezumā trīsstūra formā ar noapaļotiem stūriem, vienā gadījumā konstatējams iekšējais jeb kātcauruma skaldņojums.⁹¹⁸ Cirvju augstums – 17,2– 18,7 cm, asmeņu platums – 7,6–11,4 cm, pietu garums – 5,4–5,5 cm, kaklu augstums – 3,2–4,1 cm, platums – 3,1–3,9 cm (1.14. tab.). Rīgas apkārtnē atrastajam cirvim pieta augšpusē piestiprināts 4,2 cm garš dzelksnis, kas vērsts ieslīpi uz priekšu. Dzelksņa stirpībai pieta augšpuse uzbiezināta, kas veido šīs daļas skaldņojumu. Lai gan dzelksnis ir kaujas āmuriem raksturīga detaļa,⁹¹⁹ cirvim no Rīgas cērtamā funkcija ir dominējošā. Cirvji datējami pēc kapu inventāriem un kapsētu izmantošanas hronoloģijas ar 14.gs. otro pusi – 15. gs. Ne tikai atradumi kapu inventāros kopā ar citiem ieročiem, bet arī pieta skaldņojums, līdzīgi kā A 3 un B 3 variantu cirvjus, tos liek pieskaitīt ieročiem.

C 2 variantam piederīgi 49 cirvji ar vidēji garu, griezumā trapecveida pietu. Tiem raksturīgs lielāks augstums un šaurāki asmeņi, kā arī taisna vai apakšdaļā nedaudz uz priekšu ieliekta mugura, kātcaurumi veidoti griezumā trapeces un trīsstūra formā ar noapaļotiem stūriem (II.XI. att. tab.). Šādi cirvji atrasti arheoloģiskajos izrakumos Dinaburgas,⁹²⁰ Kokneses,⁹²¹ Turaidas⁹²² un Valmieras⁹²³ pilīs, Valmieras senpilsētā,⁹²⁴ Augustinišķu,⁹²⁵ Puzes Lejaskroga,⁹²⁶ Slutišķu,⁹²⁷ Višķu Ubodišķu⁹²⁸ un Vilmaņu⁹²⁹ kapsētu kapu inventāros, kā savrupatradumi – Kokneses,⁹³⁰ Kuldīgas⁹³¹ un Salaspils⁹³² pilīs, Alūksnes,⁹³³ Daugavpils,⁹³⁴ Kuldīgas,⁹³⁵ Līvānu,⁹³⁶ Preiļu⁹³⁷ Turaidas⁹³⁸ un Šlokenbekas muižas⁹³⁹ apkārtnēs, Daugavpils Sūņu ezera krastā,⁹⁴⁰

⁹¹⁸ LNVM, VI, 262 :1.

⁹¹⁹ Skat. IV.I. att. tab.: 1.

⁹²⁰ LNVM, VI, 265 :166.

⁹²¹ LNVM, VI, 62 :17, :1037.

⁹²² TMR, 3356, SM, 2486, 8049, 8939, 9104, 9879.

⁹²³ VINM, b/nr.

⁹²⁴ VINM, 403, b/nr.

⁹²⁵ LNVM, VI, :37.

⁹²⁶ VVM, 29022/379.

⁹²⁷ LNVM, VI, 277 :279, :317, :426.

⁹²⁸ LNVM, A, 9668 :1.

⁹²⁹ LNVM, VI, 255 :4, :38.

⁹³⁰ LNVM, VI, 62 :17.

⁹³¹ KNM, 1275.

⁹³² LNVM, b/nr.

⁹³³ LNVM, AI, 1723.

⁹³⁴ DNMM, 1834, 1845.

⁹³⁵ KNM, 1500.

⁹³⁶ TUAK, AI, 1051 :10 (m).

⁹³⁷ PVLm, 3738.

⁹³⁸ TMR, b/nr.

⁹³⁹ JVMM, II – 4073.

Sakstagala Gauros,⁹⁴¹ Dricānu Krēsliņos,⁹⁴² Krāslavas Krevinos,⁹⁴³ Katlakalna Parumbā,⁹⁴⁴ Upes Kudiņos,⁹⁴⁵ Līvānu Mačanos,⁹⁴⁶ Ludzas ezera krastā,⁹⁴⁷ Saunas Smelteros,⁹⁴⁸ Ludzas Vertulovā⁹⁴⁹ un Grabstu Zundās⁹⁵⁰ (5.3.5. att.). Vairāki cirvji nāk no depasportizētajām 19. gs. Kurzemes provinces muzeja kolekcijām.⁹⁵¹ Cirvju augstums ir no 12,3–21,0 cm, asmeņu platums – 6,1–11,0 cm, pietu garums – 3,7–6,6 cm, kaklu augstums – 1,9–5,6 cm, platums – 2,4–3,9 cm, asmeņu platums – 6,1–11,0 cm (1.14. tab.). C 2 variants ir skaitliski vislielākais, tomēr šo eksemplāru izplatības areāls ir salīdzinoši neliels, aptverot, ar pāris izņēmumiem, Austrumlatviju. Šie cirvji pieskaitāmi universāli lietotiem rīkiem – uz dažādām funkcijām norāda atšķirīgie kāta iestiprinājuma leņķi, kā arī cirvju augstumi un asmeņu platumi. C 2 varianta cirvji pēc arheoloģiskā konteksta datējami ar 15.–16. gs., pēc numismātiskā materiāla precīzāk – ar 16. gs. vidu – datējami Vilmaņu kapsētas 20.,⁹⁵² Slutišķu kapsētas 136. un 188. kapā⁹⁵³ un Puzes Lejaskroga kapsētas 142. kapā⁹⁵⁴ atrastie cirvji.

C 3 variantam pieskaitāmi četri cirvji, tos atšķir stipri pagarināta, griezumā taisnstūrveida pieta daļa. Muguras veidotas taisnas, kātcaurumi veidoti griezumā trapecveida (II.XII. att. tab.). Tie atrasti arheoloģiskajos izrakumos Valmieras pilī,⁹⁵⁵ Rīgā, Rātslaukumā,⁹⁵⁶ Augustinišķu⁹⁵⁷ un Slutišķu⁹⁵⁸ kapsētu kapu inventāros (5.3.5. att.). To augstums – 16,6–19,7 cm, asmeņu platums – 7,3–9,4 cm, pietu garums 10–11,9 cm, kaklu augstums – 5,4–7,1 cm, platums 2,4–3,1 cm (1.14. tab.).

Šie cirvji pieskaitāmi ieročiem – pagarinātā pieta daļa attiecībā pret garo un šauro kakla daļu, kā arī šaurajiem asmeņiem, būtu lieka, lietojot šos cirvjus kā darbarīkus. C 3 varianta cirvji datējami pēc abu kapsētu izmantošanas hronoloģijas un

⁹⁴⁰ LNVM, A, 7412 :1, :2.

⁹⁴¹ RNM, 5876.

⁹⁴² RNM, 7.

⁹⁴³ DNMM, 1835.

⁹⁴⁴ LNVM, A, 9643 :14, :15, 10123 :11, 10130 :7.

⁹⁴⁵ Privātkolekcija, (b/nr.

⁹⁴⁶ DNMM, 1819.

⁹⁴⁷ LdNM, 1443.

⁹⁴⁸ PVLN, 9285.

⁹⁴⁹ LdNM, 2159.

⁹⁵⁰ LNVM, b/nr.

⁹⁵¹ JVMM, II – 4076, II – 4084, II – 4089.

⁹⁵² LNVM, VI, 255 :38.

⁹⁵³ Berga, T. *Augšdaugavas 14. – 17.gs. senvietas: No Krāslavas līdz Slutišķiem*. 105., 110. lpp.

⁹⁵⁴ VVM, 29022/379.

⁹⁵⁵ PF, 3536.

⁹⁵⁶ RVKM, VRVM, 177307/18.

⁹⁵⁷ LNVM, VI, 262 :368.

⁹⁵⁸ LNVM, VI, 277 :248.

kapu inventāriem ar 14.–15. gs.⁹⁵⁹ Šādu datējumu apstiprina arī analogijas citur Eiropā - cirvji ar pagarinātu pieta daļu parādījās 14. gs., to izveidojumam raksturīgs arī īss kakls un taisna mugura.⁹⁶⁰ Pie importētiem ieročiem jāpieskaita Valmieras pilī un Rīgā atrastie cirvji, savukārt, eksemplāri no Slutišķu un Augustinišķu kapsētām uzskatāmi par vietējiem atdarinājumiem.

C 4 variantam pieskaitītos 16 cirvjus atšķir to lielākais augstums, izteikti masīvas pieta daļas, platāki un īsāki kakli, kā arī šaurāki un augstāki asmeņi (II.XIII. att. tab.). To muguras taisnas, kātcaurumi – griezumā trīsstūrveida, kaklu platums pārsniedz to augstumu. Šādi eksemplāri atrasti arheoloģiskajos izrakumos Cēsu,⁹⁶¹ Valmieras⁹⁶² un Turaidas⁹⁶³ pilīs un Rīgā,⁹⁶⁴ kā savrupatradumi – Kuldīgas pils apkārtnē,⁹⁶⁵ Talsu Vilkumuižas ezerā,⁹⁶⁶ Laidzes Lazdukalniņā,⁹⁶⁷ Katlakalna Parumbā,⁹⁶⁸ Priekuļos,⁹⁶⁹ Rīgā, pie Operas ēkas⁹⁷⁰ un Turaidas apkārtnē,⁹⁷¹ viens eksemplārs nāk no depasportizētās Kurzemes provinces muzeja kolekcijas daļas⁹⁷² (5.3.5. att.). Cirvju augstums – 19–24,6 cm, asmeņu platums – 5,8–7,6 cm, pietu garums – 6,2–7,6 cm, kaklu augstums – 1–2,9 cm, platums – 3,2–4,2 cm (1.14. tab.). Vienīgais eksemplārs, ko iespējams datēt ar 14. gs., ir Vilkumuižā atrastais cirvis. Tā kā šajā savrupatradumu kompleksā atrasto senlietu datējuma augšējā hronoloģiskā robeža ir 14. gs.,⁹⁷³ jāpieņem, ka minētais cirvis pieder vēlākajai senlietu grupai, jo 13. gs. šāda izveidojuma eksemplāri nav sastopami.⁹⁷⁴ Tipiskie C 4 varianta cirvji atrasti Kurzēmē, pēc sava izveidojuma tie līdzīgi flāmu 14. gs. sākumā lietotajiem abordāžas ieročiem. Jāpieņem, ka kurši 14. gs. jūras kaujās šos ieroči izmantojuši pretinieka laivu gremdēšanai. Kuršu dienests ordeņa flotē, kas 14. gs. bija spēcīgākā Baltijas jūrā, minēts Franciska no Moliano izmeklēšanas protokolā: „[...] brāļi bija atveduši sev līdzī uz Sāmsalu, lai to varētu pakļaut, no Kurzemes karavīrus, kuriem

⁹⁵⁹ Berga, T. *Augšdaugavas 14. – 17. gs. senvietas: No Krāslavas līdz Slutišķiem*. 72., 121. lpp.

⁹⁶⁰ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 123–125.

⁹⁶¹ LNVN, VI, 213 :4127, :2465.

⁹⁶² VINM, 3537.

⁹⁶³ TMR, 5149.

⁹⁶⁴ RVKM, VRVM, 23190.

⁹⁶⁵ KNM, 1262, 1277.

⁹⁶⁶ TNMM, 7621.

⁹⁶⁷ TNMM, 25729.

⁹⁶⁸ LNVN, A, 9643 :12, 10123 :14, 10130 :8,

⁹⁶⁹ CM, 38094.

⁹⁷⁰ RVKM, VRVMp, 52667/1.

⁹⁷¹ TMR, 18892.

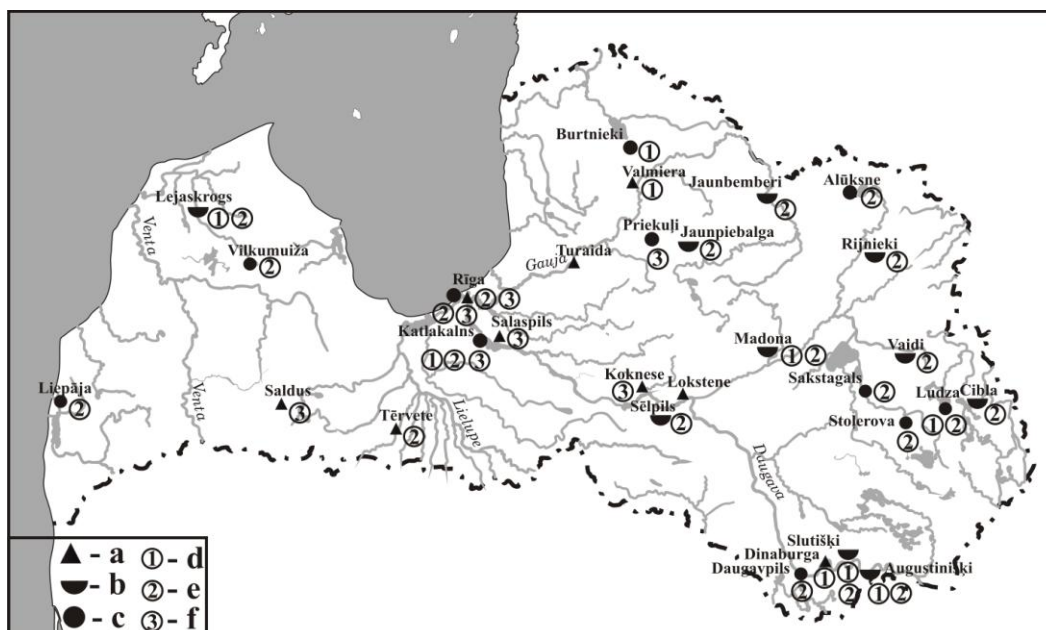
⁹⁷² JVMM, II – 4083.

⁹⁷³ Šturms, E. *Vilkumuižas ezera atradumi*. 72.–86. lpp., 14. att.

⁹⁷⁴ Atgāzis, M. *Āvas cirvji Latvijā*. 59. lpp., 5. att.

nebija ne ticības, ne kristības, torņa ieņemšanai tajā vietā, ko sauc par Peidi.”⁹⁷⁵
 Minētie karavīri bijuši kurši, kuri praktizēja pagāniskās tradīcijas, tāpēc to raksturojums kristieša sastādītajā avotā ir negatīvs.⁹⁷⁶

C 1, C 2 un C 4 variantu atšķirības atspoguļo cirvju formu attīstību 14.–16. gs. – nedaudz palielinās cirvju augstums, samazinās asmeņu platums, pietu garumam paliekot apmēram vienādam. Tas saistāms arī ar aizsardzības bruņojuma attīstību, kas prasīja efektīvāku, šaura un labi izsvarota asmens koncentrētu cirtienu, kas spēja pāršķelt gludi pulētās, biežākas metāla bruņu plāksnes. C tipa cirvi datējami no 14.–16. gs. vidum.

5.3.6. att. D tipa cirvju atradumu vietas Latvijā: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatrādumi; d – D 1 variantā cirvju apzīmējums; e – D 2 varianta cirvju apzīmējums; f – D 3 varianta cirvju apzīmējums.

D tipu pārstāv 63 bezbārdas cirvi (1.15. tab., I.XIV. – I.XVI. att. tab.). Pēc atšķirībām pieta daļas izveidojumā un izmēros, kā arī muguras izliekumā izdalīti trīs D tipa varianti. Asmens tiem veidots bez bārdas, līdz ar ko nav atsevišķi izdalāma kakla un asmens nošķeluma daļas. Bezbārdas cirvi Latvijas arheoloģiskajās materiālā parādās jau dzelzs laikmetā, kad tiek saukti par šaurasmens cirviem, tomēr šī senākā cirvju tipoloģiskā apakšgrupa izzuda 10. gs. Dzelzs laikmeta šaurasmens un viduslaiku bezbārdas cirviem zināmas līdzības saskatāmas asmeņu formās, tomēr atšķiras pieta izveidojums – viduslaiku cirviem tas ir kvadrātisks, garāks un masīvāks.

⁹⁷⁵ Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā. 51. lpp.

⁹⁷⁶ Turpat, 387. lpp.

D 1 variantam pieskaitīti 16 bezbārdas cirvji ar pret kātu nedaudz pagarinātu, masīvu taisnstūra formas pietu, griezumā trīsstūra vai trapeces formas kātcaurumu (II.XIV. att. tab.). Asmens plāksnes muguras veidotas taisnas, retāk – apakšdaļā uz priekšu ieliektas, savukārt to priekšpusē augšdaļā, t.i., zem pieta daļas veidots izlauzums. Šāda izveidojuma cirvji atrasti arheoloģiskajos izrakumos Dinaburgas pilī,⁹⁷⁷ Valmieras senpilsētā,⁹⁷⁸ Augustinišķu,⁹⁷⁹ Puzes Lejaskroga,⁹⁸⁰ Madonas⁹⁸¹ un Slutišķu⁹⁸² kapsētu kapu inventāros, kā savrupatradumi – Burtnieku centrā,⁹⁸³ Puzes Lejaskroga kapsētā,⁹⁸⁴ Ludzas Lielā ezera krastā,⁹⁸⁵ Ludzas apkārtnē,⁹⁸⁶ kā arī Katlakalna Parumbā⁹⁸⁷ (5.3.6. att.). Cirvju augstums – 13,6–20,6 cm, asmeņu platums – 7,7–11 cm, pietu garums – 4,3–7,5 cm (1.15. tab.). Latvijā atrastie D 1 varianta cirvji pēc to atrašanas vietu izmantošanas hronoloģijas datējami ar 14.–15. gs. Savukārt, Lietuvas arheoloģiskajā materiālā šādi cirvji datēti ar 15.–16. gs.,⁹⁸⁸ bet Igaunijā – ar 13.–15. gs.⁹⁸⁹

D 2 varianta 36 cirvjus atšķir lejasdaļā uz aizmuguri izliektās muguras, kas atsevišķos gadījumos veido profilā gandrīz simetrisku asmeni, to kātcaurumi veidoti griezumā trapeces vai trīsstūra formā ar noapaļotiem stūriem (II.XV. att. tab.). Asmens plāksnes priekšpusē līnija veidota gandrīz taisna, bez izteikta izlauzuma tās augšpusē, zem pieta daļas. Šādi cirvji atrasti arheoloģiskajos izrakumos Alūksnes pilī,⁹⁹⁰ Tērvetes pilskalnā,⁹⁹¹ Rīgā,⁹⁹² Augustinišķu,⁹⁹³ Jaunbemberu,⁹⁹⁴ Jaunpiebalgas,⁹⁹⁵ Madonas,⁹⁹⁶ Balvu Rijnieku,⁹⁹⁷ Sēlpils,⁹⁹⁸ Slutišķu⁹⁹⁹ un Vaidu¹⁰⁰⁰

⁹⁷⁷ LNVM, VI, 265 :732.

⁹⁷⁸ VINM, 360.

⁹⁷⁹ LNVM, VI, 262 :13, :17, :264.

⁹⁸⁰ VVM, 29700 /301.

⁹⁸¹ MNM, 37074 :2.

⁹⁸² LNVM, VI, 277 :54.

⁹⁸³ VINM, 42.106.

⁹⁸⁴ VVM, 29023/1.

⁹⁸⁵ LdNM, 1408.

⁹⁸⁶ LdNM, 1121, 2178.

⁹⁸⁷ LNVM, A, 9643 :13, 10123 :10, :13.

⁹⁸⁸ Žulkus, V. *Palanga in the Middle ages: Ancient settlements*. Vilnius: Versus Aureus, 2007. 149.–150. pl.

⁹⁸⁹ Laul, S., Valk, H. Siksala. A community at the frontiers. P.170.

⁹⁹⁰ LNVM, VI, 231 :3891.

⁹⁹¹ LNVM, VI, 24b :294.

⁹⁹² RVKM, VRVM, 41145/616, 23031, 177307 /1.

⁹⁹³ LNVM, VI, 262 :74, :94, :359.

⁹⁹⁴ VkNM, 202.

⁹⁹⁵ LNVM, Ai, 815.

⁹⁹⁶ MNM, 41367 :4, 41376 :2.

⁹⁹⁷ LNVM, VI, 98 :77.

⁹⁹⁸ LNVM, VI, 88 :139.

⁹⁹⁹ LNVM, VI, 277:357.

kapsētu kapu inventāros, kā savrupatradumi – Ciblas¹⁰⁰¹ un Madonas¹⁰⁰² kapsētās, Daugavgrīvas cietokšņa apkārtnē,¹⁰⁰³ Puzes Lejaskroga kapsētā,¹⁰⁰⁴ Katlakalna Parumbā,¹⁰⁰⁵ Vilkuuižas ezerā,¹⁰⁰⁶ Ludzas Lielā ezera krastā,¹⁰⁰⁷ Alūksnes,¹⁰⁰⁸ Daugavpils¹⁰⁰⁹ un Ludzas¹⁰¹⁰ apkārtnē, Sakstagala Gauros¹⁰¹¹ un Stoļerovas Gerardovkā¹⁰¹² (5.3.6. att.). Cirvju augstums – 14,6–24,3 cm, asmeņu platums – 8,2–14,4 cm, pietu garums – 4,1–6,7 cm (1.15. tab.). Tie datējami ar 14.–15. gs. – atsevišķi eksemplāri apbedījumos¹⁰¹³ atrasti kopā ar citiem 14.–15. gs. ieročiem. Precīzāk – ar 15. gs. pirmo pusi – tiek datēts cirvis no Slutišķu kapsētas 166. kapa.¹⁰¹⁴ Savukārt, Krievijā šādi cirvi atrasti 15. gs. vidus arheoloģiskajos slāņos.¹⁰¹⁵

D 3 variantam pieskaitīti 11 bezbārdas cirvi, kam veidots šaurs asmenis un pret kātu stipri pagarināts, masīvs piets (I.XVI. att. tab.). Kātcaurumi tiem griezumā četrstūrveida vai trapecveida ar noapaļotiem stūriem, muguras – taisnas vai apakšdaļā uz priekšu ieliektas. Tie atrasti arheoloģiskajos izrakumos Rīgā, Jāņa ielā 14,¹⁰¹⁶ Kokneses,¹⁰¹⁷ Salaspils¹⁰¹⁸ un Saldus¹⁰¹⁹ pilīs, kā savrupatradumi – Daugavgrīvas cietoksnī,¹⁰²⁰ Katlakalna Parumbā¹⁰²¹ un Liepājā, Republikas ielā,¹⁰²² (5.3.6. att.). Cirvju augstums – 9,2–20,6 cm, asmeņu platums – 6,8–10,7 cm, pietu garums – 10,2–13,3 cm. Izmēros lielāks ir tikai Rīgā atrastais eksemplārs – tā garums ir 35 cm, asmens platums – 11,9 cm. Saldus pilī atrastais D 3 varianta cirvis datēts ar 17. gs.,¹⁰²³ lai gan atsevišķi eksemplāri pieskaitāmi 16. gs. Krievijā šādi cirvi atrasti ar 16.–17.

¹⁰⁰⁰ LNVM, A, 12228 :13, :76.

¹⁰⁰¹ LdNM, 2178.

¹⁰⁰² MNM, 999, 41382.

¹⁰⁰³ RVKM, VRVMp, 53554 /2.

¹⁰⁰⁴ VVM, 30003 /242.

¹⁰⁰⁵ LNVM, A, 9643 :18, 10123 :8, :9, 10130 :4.

¹⁰⁰⁶ TNMM, 496, 580, 25837.

¹⁰⁰⁷ LdNM, 1434/2, 2423.

¹⁰⁰⁸ TUAK, AI, 1722.

¹⁰⁰⁹ DNMM, 1839.

¹⁰¹⁰ LdNM, 91.

¹⁰¹¹ RNM, 5875.

¹⁰¹² RNM, 1373.

¹⁰¹³ LNVM, Ai :816, A, 12228 :76.

¹⁰¹⁴ Berga, T. Augšdaugavas 14. – 17. gs. senvietas: No Krāslavas līdz Slutišķiem. – 108.lpp.

¹⁰¹⁵ Кильдюшевский, В.И. Оружие XIV – XVI вв. из раскопок крепости Орешек. С. 71, 74.

¹⁰¹⁶ RVKM, VRVM, 178010 /1.

¹⁰¹⁷ LNVM, VI, 62 :6137, :6201, :6208, :6187, :6390.

¹⁰¹⁸ LNVM, VI, 126 :366.

¹⁰¹⁹ SVM, 2429 :105; Mugurēvičs, Ē. Saldus pils (Frauenburg) XV – XVII gs. Grām.: *LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1972., Nr. 2. (295). 6.att., 60.lpp.

¹⁰²⁰ RVKM, VRVMp, 53554 /5.

¹⁰²¹ LNVM, A, 10123 :15.

¹⁰²² LM, 17504.

¹⁰²³ Mugurēvičs, Ē. Saldus pils (Frauenburg) XV – XVII gs. 60.lpp.

gs. datētos arheoloģiskajos slāņos un tiek saistīti ar Zviedrijas izcelsmes darbarīkiem.¹⁰²⁴

D tipa bezbārdas cirvji lietoti visu apskatāmo periodu, turpināti lietot arī 17. gs. Apskatītos eksemplārus no bārdas cirvjiem atšķir galvenokārt asmens formas, arī pieta daļas izveidojums, kamēr izmēri ir līdzīgi bārdas cirvju apakšgrupas eksemplāriem. Bezbārdas cirvjus ir grūti strikti nodalīt pēc funkcijām sadzīvē lietotos rīkos un karā izmantotos ieročos. Pie ieročiem, iespējams, būtu pieskaitāmi eksemplāri ar muguras daļā paplatinātu asmeni, tātad D 2 varianta cirvji ar platākiem asmeņiem.

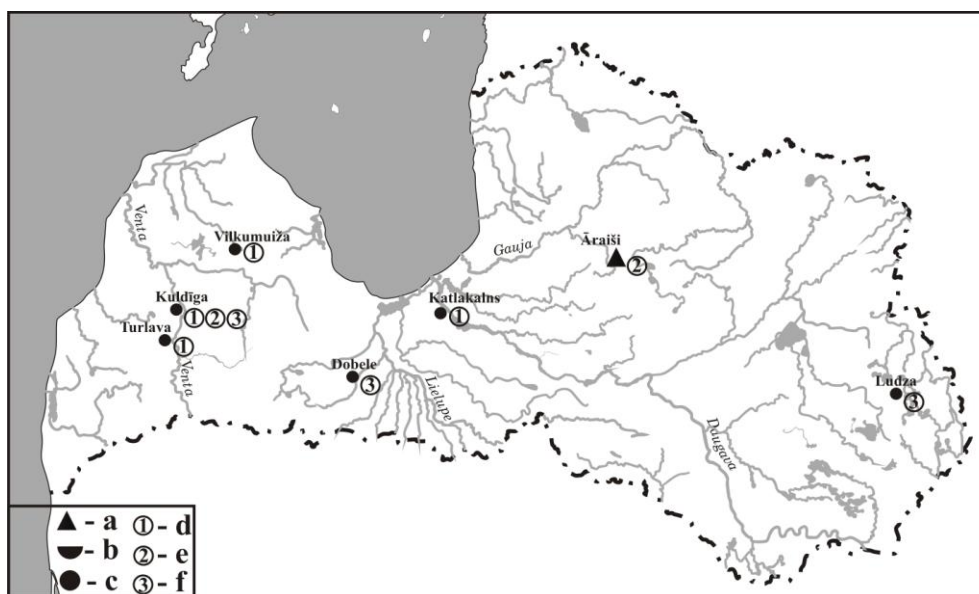
Platasmens cirvju tipoloģiskajai apakšgrupai piederīgi arī āvas cirvji. Latvijā āvas cirvji visvairāk izmantoti no 11.–13. gs., 14. gs. pirmajās desmitgadēs to lietošana beidzās, lai dotu vietu cirvjiem ar šaurāku asmeni. Iecienīts āvas cirvis atkal kļuva 15. gs., kad cirvjus ar simetrisku asmeni savos turnīros un arī kaujās sāka izmantot bruņniecība. Lai gan šie eksemplāri pēc sava izveidojuma atšķirās, nav šaubu, ka savas formas tie aizguvuši no agrākajiem, Skandināvijas izcelsmes āvas cirvjiem. Pēdējie uzskatāmi arī par helebaržu priekštečiem. Āvas formas cirvji Ziemeļeiropas valstu un senās Krievzemes armiju apbruņojumā straujāk ieviesās, sākot ar 15. gs. beigām. 16. – 17. gs. āvas tipa kaujas cirvis – berdišs – atradās krievu strēļu un pilsētas apsardzes vienību apbruņojumā un kalpoja arī par muskešu balstu, to novietojot vertikāli un ugunsieroci nostiprinot augšējā asmens spārnā. Šādi vēlie āvas formas cirvji jāsaista ar kājnieku lomas pieaugumu viduslaiku beigās, līdz ar to arī smago plākšņu bruņu nozīmes samazināšanos, kad cērtamieroču asmeņi atkal kļūst garāki. Pēc būtības arī atsevišķi āvas cirvji varēja tikt lietoti kā kombinētie ieroči – to uz āru izvirzīto, aso asmens galu, dažreiz arī dzelzs kāta smaili bija iespējams lietot arī kā duramieroci.

Āvas cirvjiem raksturīgs plats, visbiežāk simetrisks vēdekļa formas asmens, kas visbiežāk veidots simetrisks. Latvijā āvas cirvju attīstība izsekojama no 11. gs., šos agros eksemplārus norvēģu ieroču pētnieks Jans Petersens iedalījis M tipā.¹⁰²⁵ Latvijā šo eksemplāru attīstība vērojama līdz 14. gs., kad bruņojumā ienāk modernāki āvas cirvji. Lielākā agro āvas cirvju izplatība vērojama Kurzemes rietumdaļā. Tas skaidrojams ar āvas cirvī apvienotajām vairākām funkcijām. Primārā ir cērtamā funkcija – par parasto cirvi garāka āvas asmens līnija cirtienu darīja rezultatīvāku, bet

¹⁰²⁴ Кильдюшевский, В.И. Оружие XIV – XVI вв. из раскопок крепости Орешек. С. 71–74.

¹⁰²⁵ Atgāzis, M. *Āvas cirvji Latvijā*. 55. lpp.

samērā garie kāti deva iespēju labāk aizsniegt pretinieku. Salīdzinājumā ar cērtamo ieroci – zobenu, āvas cirvi izgatavot bija daudz vieglāk un lētāk. Griezumā ķīļveidīgais, no tērauda darinātais asmens ļāva cīnīties arī ar bruņās tērptiem pretiniekiem. Tāpat ar āvas cirvja uz aizmuguri izvirzīto asmens muguras lejasdaļu noteiktos tuvciņās apstākļos varēja veikt dūrienu. Savukārt, ar priekšpuses izvirzītā apakšdaļa lieliski kalpoja kā ķeksis jūras kaujā – ar garos kātos iekātotām āvām abordāžas brīdī varēja viegli pievilkt klāt pretinieka laivas.

5.3.7. att. Āvas cirvju atradumu vietas Latvijā: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – M 3 varianata āvas cirvju apzīmējums; e – garkāta tipa āvas cirvju apzīmējums; f – berdiša tipa āvas cirvju apzīmējums.

Uz vēlā dzelzs laikmeta āvas cirvju attīstības beigu stadiju attiecināms M. Atgāža izdalītais M 3 variants¹⁰²⁶ (1.16. tab., II.XVII. att. tab.). Šiem cirvjiem asmens platums lielāks par cirvja augstumu, izteikta asmens piemetinājuma līnija, pieta virsma un sānu daļu augšējā daļa – skaldņotas. Skaldņojums, kas veidots pieta sānu augšdaļā, atšķir vēlākos no agrākiem āvas cirvjiem, kam pieta paplatinājums veidots tā sānu daļās. Tāpat vēlajiem eksemplāriem raksturīga ir šuve, kas sākas no kātcauruma apakšas, un turpinās kaklā – vislabāk tā redzama pretskatā (skat., piemēram, II. XVII. tab :14). Jāpiezīmē, ka šādas šuves kopš 14. gs. parādījās arī citu tipu cirvju izveidojumā, tāpat tās novērojamas šķēpu uzdevās. Šādas cirvju izgatavošanas tehnoloģiskās nepilnības nereti noveda pie pieta pleca atšķelšanās no kakla. Promocijas darbā aplūkoti M 3 variantam piederīgie 16 cirvi, tie atrasti kā savrupatradumi Turlavas Birzmaļos,¹⁰²⁷ Katlakalna Parumbā,¹⁰²⁸ Kuldīgas Rumbā¹⁰²⁹

¹⁰²⁶ Atgāzis, M. *Āvas cirvi Latvijā*. 59.–60.lpp.

¹⁰²⁷ KNM, 5269.

un Talsu Vilcumuižas ezerā¹⁰³⁰ (5.3.7. att.). Šiem vēlākajiem eksemplāriem raksturīgs platāks, kaut arī plānāks piets, garāki kāta cauruma sānu pagarinājumi un plānāks kakliņš. Cirvju augstums – 16,5–20,2 cm, asmeņu platums – 16,3–20,4 cm, kaklu platums – 3,6–4,8 cm, svars – 276–539 g (1.15. tab.). Āvas cirvju atradumus Vilcumuižā arheologs Edvards Šturms attiecinājis uz 13.–14. gs.,¹⁰³¹ savukārt M 3 variantu M. Atgāzis datē ar 13. gs. – 14. gs. sākumu.¹⁰³²

Āvas cirvji turpināti izmantot arī vēlāk. No 14.–16. gs. pastāvēja divi to tipi - t.s. garkāta āvu tips (angļu – *poleaxe*, vācu – *langschäftige Axt*), no kuriem savukārt 15. gs. otrajā pusē attīstījās berdiša (angļu – *bardiche*, vācu – *Bardiche*) tipa eksemplāri, kas izmantoti pārsvarā austrumu un Ziemeļeiropā, kā arī Krievzemē.¹⁰³³

Promocijas darbā aplūkoti trīs garkāta āvu tipam piederīgi eksemplāri (II.XVIII. att. tab.), kas atrasti kā savrupatradumi Āraišu pils salā,¹⁰³⁴ Kuldīgas apkārtnē¹⁰³⁵ un Kurzemē¹⁰³⁶ (5.3.7. att.). Pēc izveidojuma savā starpā līdzīgi ir Kuldīgā atrastais āvas cirvis un eksemplārs no Kurzemes. Tos asmeņi darināti pusmēness formā, tā abi gali bijuši simetriski uzlikti pret pietu. Kātcaurumi veidoti griezumā trapeces formas, cirvju augstums – 10,4 – 13, 7 cm, kaklu garums – 1,5 – 2,4 cm, platums – 2,4 – 3,3 cm (1.16. tab.). Abiem cirvjiem trūkst asmeņu aizmugurējās daļas (kas vērsta pret pretinieku), līdz ar ko pilni garumi tiem nav nosakāmi. Jāatzīmē, ka cirvim no Kurzemes lūzuma daļa noslīpēta un, visdrīzāk, šis eksemplārs turpināts izmantot ar saīsinātu asmeni. Savukārt, Kuldīgas apkārtnes cirvim saglabājies fragmentārs kāts – tas veidots no dzelzs stieņa, kas griezumā taisnstūra formas. Cirvja piets noķīlēts kātā, savukārt tas turpinājies vēl uz cirvja aizmuguri, un sašaurinoties veidojis smaili. Tomēr jāšaubās, ka šī cirvja kāts būtu efektīvi kalpojies kā helebardei raksturīgā pīķa smaile. Nolūzusī cirvja asmens aizmugurējā daļa piesegtu efektīvām dūrienam nepieciešamo smailes garumu. Par šī cirvja, līdzīgi, kā Cēsu pilī atrastā medību šķēpa, izgatavošanu vācu kātieroču darbnīcā, liecina meistarmarka.¹⁰³⁷ Cirvim tā veidota reljefa lotaringiešu krusta formā,

¹⁰²⁸ LNVM, A 10130 :6.

¹⁰²⁹ KNM 1494.

¹⁰³⁰ LNVM, A, 8170 :117, 8571 :740, :746, :749, :757, :760, :762, :771, 10994 :1404, :1437, TMNM, 1168, 26074, 7625.

¹⁰³¹ Šturms, E. Vilcumuižas ezera atradumi. 14. att.

¹⁰³² Atgāzis, M. *Āvas cirvji Latvijā*. 60. lpp.

¹⁰³³ Seitz, H. *Blankwaffen I*. S. 238.

¹⁰³⁴ CM, 2865 :1.

¹⁰³⁵ KNM, 689.

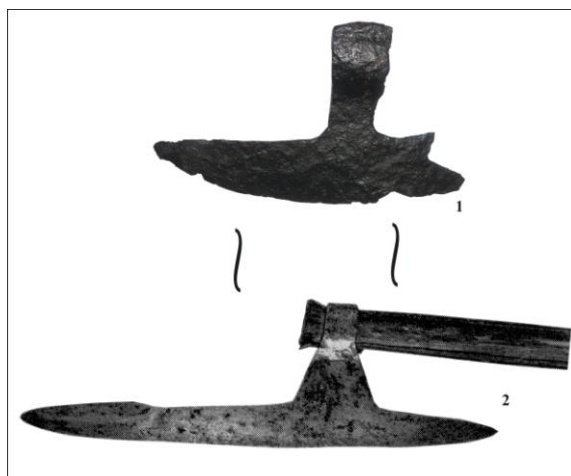
¹⁰³⁶ JVMM, II – 177, KPM, 2028 :18.

¹⁰³⁷ Ленцъ, Э. (сост.) *Императорский Ермитаж...* С. 196.

kas izveidots kakla daļas padziļinājumā ielietā bronzā. Pēc paralēlēm Eiropas materiālā abi cirvji datējami ar 15. gs. beigām – 16. gs. sākumu.¹⁰³⁸

Atšķirīgs ir Āraišos atrastā cirvja izveidojums – tam veidots šaurs un garš asmens, kura gali nedaudz uzliekti pret pieta daļu. Piets veidoti griezumā trapeces formas, kakla garums – 2,5 cm, platums – 3,2 cm. Cirvja asmens aizmugurējā daļa nolauzta, līdz ar ko pilns garums nav nosakāms. Šis ierocis, pēc paralēlēm Eiropas materiālā, datējams ar 15. gs. un ir piederīgs garkāta āvas tipa vēlīnājiem eksemplāriem.

Promocijas darbā aplūkoti trīs berdiša tipa cirvji (II.XIX. tab.), kas kā savrupatradumi atrasti Dobeles¹⁰³⁹ un Kuldīgas¹⁰⁴⁰ apkārtnēs, kā arī kanālā starp Lielo un Mazo Ludzas ezeriem¹⁰⁴¹ (5.3.7. att.).

5.3.8. att. Pārejas formas no garkāta uz berdiša tipa cirvjiem: 1 – Kuldīgas apkārtnē (KNM, 4562); 2 – Smēlandes province, Zviedrija (att. no: Seitz H. *Blankwaffen I.* Abb. 159).

Kuldīgas apkārtnē atrastajam cirvim asmens veidots taisns, diemžēl tas zaudējis priekšējo daļu (kas vērsta pret lietotāju). Cirvja augstums – 13,2 cm, kakla garums – 2,5 cm, platums – 3,3 cm (1.16. tab.). Spriežot pēc analoga izveidojuma ieroča no Zviedrijas Smēlandes provinces (5.3.8. att.), Kuldīgā atrastā eksemplāra asmens priekšējā daļa bijusi īsāka nekā aizmugurējā. Šis eksemplārs datējams ar 15. gs. beigām¹⁰⁴² un ir piederīgs pārejas formai starp garkātas un berdiša tipa āvas cirvjiem – tā asmens jau kļuvis izstiepts un nesimetrisks. Tomēr tam vēl trūkst masīvajiem berdišiem raksturīgā plāksnīte asmens priekšējā daļā, ar kuras palīdzību garais un smagais asmens piestiprināts pie koka kāta.

¹⁰³⁸ Seitz, H. *Blankwaffen I.* Abb. 154.

¹⁰³⁹ JVMM, II – 179.

¹⁰⁴⁰ KNM, 4562.

¹⁰⁴¹ LdNM, 970.

¹⁰⁴² Seitz, H. *Blankwaffen I.* Abb. 159.

Cirvji, kas atrasti Dobeles apkārtnē un starp Ludzas ezeriem pēc sava izveidojuma līdzīgi – tiem asmens darināts pusmēness formā, tā priekšējā daļa pāriet nelielā horizontālā plāksnē, kātcaurumi veidoti griezumā trīsstūra formā. Cirvim no Dobeles apkārtnes plāksnē veidots viens, bet otram eksemplāram – divi caurumi naglām. Cirvju augstums – 11,6 – 13,6 cm, kaklu garums – 1,6 – 2,5 cm, platums – 4,5 – 4,6 cm, vesels asmens saglabājies tikai starp Ludzas ezeriem atrastajam eksemplāram, tā garums – 36 cm. Abi cirvji, pēc paralēlem Eiropas materiālā, datējami ar 16. gs.¹⁰⁴³ un ir piederīgi berdiša tipa agrākajiem eksemplāriem.

	<u>A tips</u>			<u>B tips</u>		<u>C tips</u>				<u>D tips</u>			<u>Āvas cirvji</u>		
	<u>A1</u>	<u>A2</u>	<u>A3</u>	<u>B1</u>	<u>B2</u>	<u>C1</u>	<u>C2</u>	<u>C3</u>	<u>C4</u>	<u>D1</u>	<u>D2</u>	<u>D3</u>	<u>M 3 variants</u>	<u>Garkāta tips</u>	<u>Berdiša tips</u>
<u>14. gs.</u>															
<u>15. gs.</u>															
<u>16. gs.</u>															

5.3.9. att. 14. – 16. gs. cirvju tipu un variantu hronoloģiskā tabula.

Jāsecina, ka Latvijas 14. – 16. gs. arheoloģiskajā materiālā dominē bārdas cirvji, kas no bezbārdas cirvjiem atšķiras tikai pēc to asmens formām, jo izmēri nereti ir līdzīgi. Cirvji datēti pēc to arheoloģiskā konteksta – kapu inventāriem, apbedīšanas vietas vai dzīvesvietas izmantošanas hronoloģijas, atsevišķos gadījumos – arī izrakumu stratigrāfijas. 14. gs. raksturīgs ar cirvju formu daudzveidību, kas saistāms ar efektīvāka aizsardzības bruņojuma parādīšanos. Tad izmantoti visi A un B tipu varianti, kā arī C 1, C 3, C 4, D 1, D 2 un M 3 varianti. Turpinājās atsevišķu 13. gs. otrās puses cirvju variantu izmantošana, taču vairākums variantu parādās tieši sākot ar 14. gs. Savukārt, 15. gs. lietoti trīs C tipa varianti, D 1 un D 2 varianti. 16. gs. izplatīts C 2 variants (5.3.9. att.). Cirvju daudzveidības samazināšanās viduslaiku beigās saistāma ar izmaiņām militārējā sfērā, kur parādās efektīvākie ugunsieroči. Tomēr savu kaujas funkciju pastāvēšanas beigu stadijā cirvis izmantots kombinētā uguns- un auksto ieroču taktikā. 16. gs. beigās krievu karavīri izmantoja berdiša tipa cirvju par musketes atbalstu. Šim nolūkam berdiša kāta galu, kas aprīkots ar konisku uznavu vai

¹⁰⁴³ Seitz, H. *Blankwaffen I*. Abb. 154.

vienkārši noasināts, iesprauda zemē, savukārt musketi atbalstīja izlauzumā starp berdiša asmens aizmugurējo daļu un pietu. Šāda taktika ļāva efektīvi cīnīties gan tālcīņās, gan tuvcīņās apstākļos. Pēc musketes šāviena, pieskrienot tuvcīņas attālumā, pretinieku bija ērti neitralizēt ar berdišu. Jāatzīmē, ka Eiropas kājnieki šādu taktiku nepazina – tie musketes atbalstam izmantoja speciālu rīku – „dakšu”, kurai nepiemita kaujas funkcijas.

Lielākoties cirvji lietoti kā universālie rīki – ikdienā, kaujās un medībās. Tomēr nošķirami divi kaujas cirvju varianti – A 3 un C 1, kuriem pieta daļa griezumā veidota skaldņota. Skaldņojums, kas 14.gs. ieviesās ieroču detaļās – šķēpu uzmašanās, zobenu pogās arī cirvju pietos no Rietumeiropas, norāda uz to piederību ieročiem. Balstoties uz arheoloģisko kontekstu, pie ieročiem jāpieskaita arī tie cirvji, kas apbedījumos iegūti kopā ar citiem ieročiem – tādi ir A 1, A 2 un D 2 variantu atsevišķi eksemplāri.

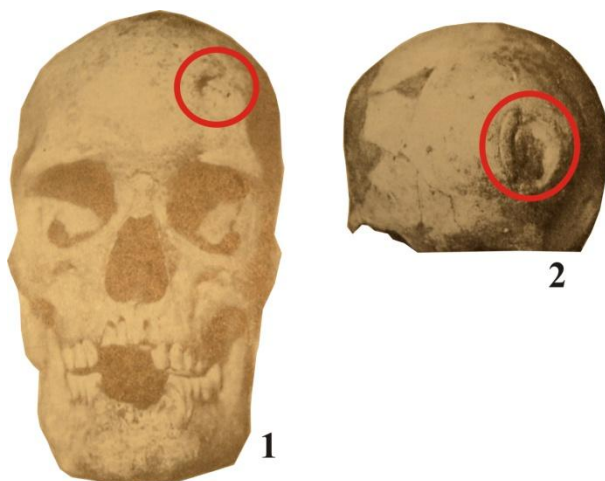
Kaujās izmantoti gan īskāta, gan garkāta cirvji. Īsos kātos iestiprinātos eksemplāriem ērts bija vienrokas satvēriens, savukārt garkāta cirvjus varēja lietot tikai ar abām rokām. Pie garkāta cirvjiem pieskaitāmi āvas formas cirvji.

Savukārt, par miniatūriem cirvjiem arheologs E. Šturms¹⁰⁴⁴ izteicis pieņēmumu, ka tie saistāmi ar zēnu apbedījumiem. Tomēr var domāt, ka izmēros mazākie cirvji izmantoti arī kā ieroči, jo pat neliela cirvja sitiens sekmēja pretinieka iziešanu no ierindas, izsaucot šoku vai kontūziju, pat ja ievainojums nebija bīstams. Apskatītos miniatūros cirvjus pie ieročiem pieskaitīt liek to arheoloģiskais konteksts – apbedījumu inventāros tie iegūti kopā ar kaujas šķēpiem.

¹⁰⁴⁴ Šturms, E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaupos. 357. lpp.

6. SITAMIE IEROČI

No 14.–16. gs. sitamajiem ieročiem Latvijā atrastas vāļu kaujas daļas – galvas. Ar šiem ieročiem izdarītais sitiens kā kaujas funkcija orientēts uz bojājumu izdarīšanu pretinieka skeletā – kaulu traumēšanu. Šāda veiksmīgi izdarīta sitiena rezultātā kauli var tikt deformēti vai laužti, izraisot kontūziju vai vismaz kaujas šoku. Pārsvarā sitiens ar vāli ticis tēmēts pretinieka galvaskausa priekšējās daļas kaulos (6.1. att.: 2), tieši to lūzumiem raksturīgs ļoti sarežģīts dzišanas process.¹⁰⁴⁵

6.1. att. Sitamo ieroču – vāļu – ievainojumu pēdas galvaskausos: 1 – 2 – iespaidumi uz kreisā pieres paugura, kas izdarīti ar trulu, apaļu ieroci, traumas izmēri - ~ 3,0X2,5 cm, 0,5 – 0,6 cm, abi galvaskausi no Mārtiņsalas kapsētas (Derums, V. *Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība*. 238.–239. att.).

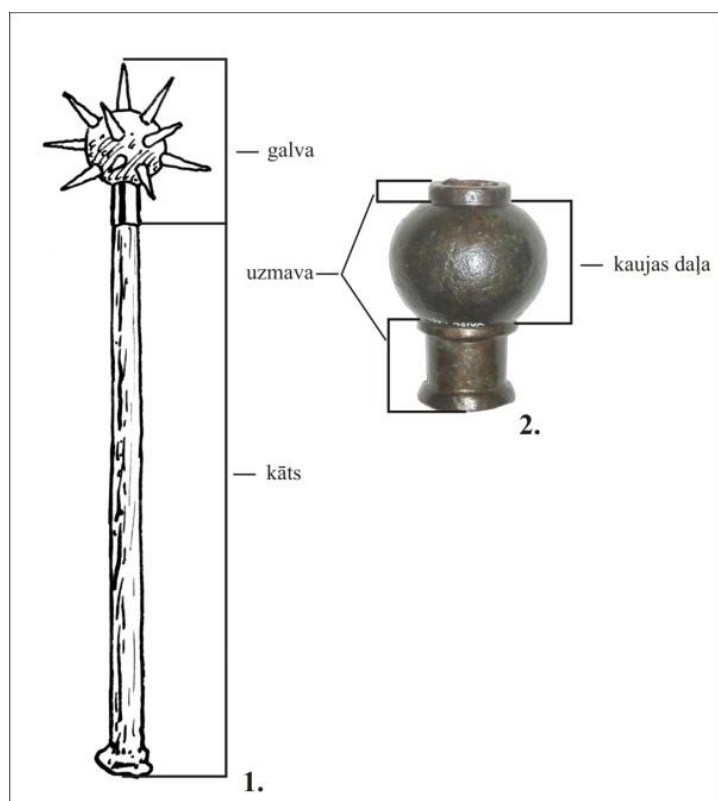
Sitiens tiek izdarīts ar rokas vēzienu no augšas uz leju, no labās uz kreiso pusi vai attiecīgi otrādi, tādējādi piešķirot sitamajam ierocim nepieciešamo inerci. Sitienu nav iespējams veikt, izdarot tarāna tipa frontālu triecienu.

¹⁰⁴⁵ Derums, V. *Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība*. Rīga: Zinātne, 1988. 153. lpp.

KAUJAS VĀLES

Vāle (*angl.* – *club, mace*; *fr.* – *masse*, *vāc.* – *Streutkeule*) ir īsa nūja, kuras vienā galā nostiprināts masīvs akmens, kaula vai metāla uzgalis.¹⁰⁴⁶ Kaujas vāles piederīgas sitamieroču funkcionālajai apakšgrupai.

Vāle – apvidvārds *vāls*, lietuviešu apvidvārds *volē*, krievu apvidvārds *валѣк*, gara apaļa nūja; vāle; apaļš, griezams šķērskoks virs akas, latīņu *vallus* – „pālis”. Pamatā indoeiropiešu *vel-*, *val-* griezt, velt (no kā arī *velt*, sk.) ar sekundāru patskaņa garinājumu. Tātad vārda nozīmes pamatā ir „apaļš koks, kas veļas”. Atvasinājums – *vālēt*.¹⁰⁴⁷

6.2. att. Kaujas vāles shēmas: 1. – vāles daļu shēma; 2. – vāles galvas daļu shēma (vāle no: Bērzgales Vaidu kapsētas 29. kapa, LNVM, A, 12228 :51).

Vāle sastāv no kāta un galvas (6.2. att.). Tradicionāli vāles aprakstam ierocis orientēts ar galvu uz augšu un kātu uz leju. Vāles galva sastāv no kaujas daļas, kas var būt veidota kuba, paralēlskaldņa, cilindra vai lodes formā. Atsevišķiem eksemplāriem kaujas daļa var būt arī profilēta. Vāles galva bez kātcauruma var saturēt arī atsevišķi veidotu iekātoju daļu – uznavu. Uznavas veidotas visām no bronzas izgatavotajām vāles galvām. Tā var būt izvietota vāles gan apakšdaļā un augšdaļā, gan

¹⁰⁴⁶ Atgāzis, M. Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10.–13. gs.. 33. lp.

¹⁰⁴⁷ Vāle // *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* / sast. Konstantīns Karulis. Rīga: Avots, 2001. 1110.lpp.

tikai apakšdaļā. Tieši vāles galva arheoloģiskajā kultūrslānī no visa ieroča saglabājas visbiežāk. Līdz ar to šajā nodaļā ar terminu „vāle” tiks apzīmēta šī ieroča kaujas daļa – vāles galva.

Vāle ir senākais no sitamieročiem, sākotnēji tā lietota medībās, vēlāk – arī kaujās. Primitīvāko vāles veidu pārstāv koka milna, tomēr jau akmens laikmetā veidots salikts ierocis, koka kāta galam piestiprinot akmens vai kaula uzgali. Tādējādi ieroča smaguma centrs tuvinājās tā galam. Tas kļuva par vāles kaujas daļu, kas padarīja izdarīto sitienu spēcīgāku, ļāva to koncentrēt un vērst pret konkrētu pretinieka jeb medijamā zvēra ķermeņa daļu. No divdaļīgi saliktām vālēm parasti kultūrslānī saglabājas ieroča kaujas daļa, kas retos gadījumos satur roktura paliekas. Sākotnēji vāļu kaujas daļas tika darinātas no akmens un kaula. Gan vienkāršās, gan divdaļīgi saliktās vāles tradicionāli uzskatītas par pirmajiem rīkiem – ieročiem, kas apzināti veidoti kaujas vajadzībām. Kaujas vāles galvas pirmforma ir lode – tās izcelsme saistāma ar Tuvajiem Austrumiem, Eiropas zemēs šis ierocis ienāca caur Ungāriju.¹⁰⁴⁸ Agrajos viduslaikos Eiropā sāktas lietot vāles ar bronzas un dzelzs galvām.¹⁰⁴⁹

Paralēli kaujas vālēm dažādos vēstures periodos ir plaši izmantota virkne citu dažādās cilvēka darbības nozarēs izmantojamu rīku, kas savu izveidojumu ziņā ir tuvi vālēm. Savā pielietojumā tie ir bijuši visai universāli rīki, līdzīgi kā nazis un cirvis. Tā, piemēram, saimniecībā, apģērbu, veļas mazgāšanai jeb velēšanai tikusi lietota velējamā vāle. Amatniecībā – kalšanā, dobuļošanā lietots vālei ļoti līdzīgs priekšmets – koka āmurs, būvniecībā koka vāles lietotas mietu un baļķu jeb pāļu iedzīšanai, šķelšanai, dzenot ķīļus, veidojot sētas, žogus, zvejas aizsprostus. Koka vāles lietotas labībās kulšanai, graudu un sēklu smalcināšanai, kā arī farmācijā izmantotas piestas.

Jāmin arī citi kaujas vālēm līdzīgi arheoloģiskie priekšmeti. Tirdzniecībā preču svēršanai izmantots bezmēns – svira ar atsvaru un maināmu atbalsta punktu. Tā atsvaram visbiežāk izmantota paralēlskaldņa vai figurālas formas dzelzs vai bronzas galva. Šāds tirgotāja darbarīks varēja tikt izmantots arī kā sitamais ierocis. Jāatzīmē, ka nereti viduslaiku pilsētu tirgi, tirdzniecības vietas tika pakļautas pēkšņiem, negaidītiem un ātriem laupītāju uzbrukumiem. Lai aizstāvētu savu īpašumu, pirmais un nereti arī efektīvākais ierocis bija vālei līdzīgais bezmēns.

¹⁰⁴⁸ Hiltl, G. *Waffen-Sammlung Sr. Königlichen Hoheit des Prinzen Carl von Preussen: Mittelalterliche Abteilung*. Berlin: W.Moeser Hofbuchhanglung, 1876. S. 1.

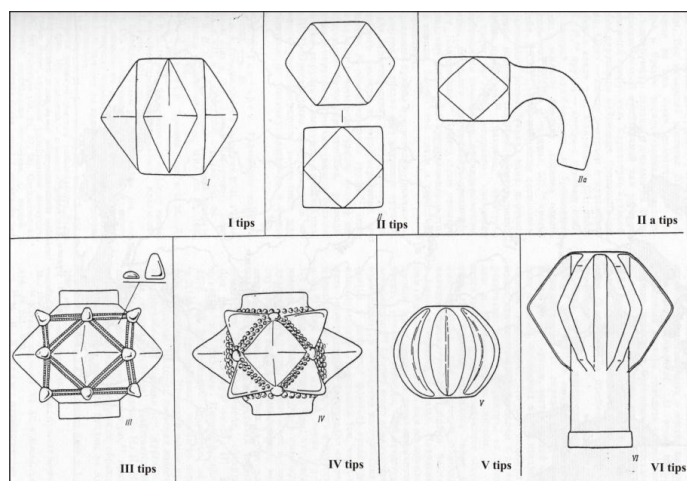
¹⁰⁴⁹ Gebler, A., E. *Führer durch die Waffensammlung...* S. 37.

6.3. att. Vāles izmantošana tuvcīņā starp Svētās Romas impērijas imperatoru Maksimiliānu un Melhioru fon Masminsteru (no: Rose, W. Die Bedeutung des Gotischen Streitkolbens als Waffe und als Würdezeichen. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Dresden: *Eigenthum und Verlag des Vereins für historische Waffenkunde*, 1900 – 1902, 2, Fig. 5.).

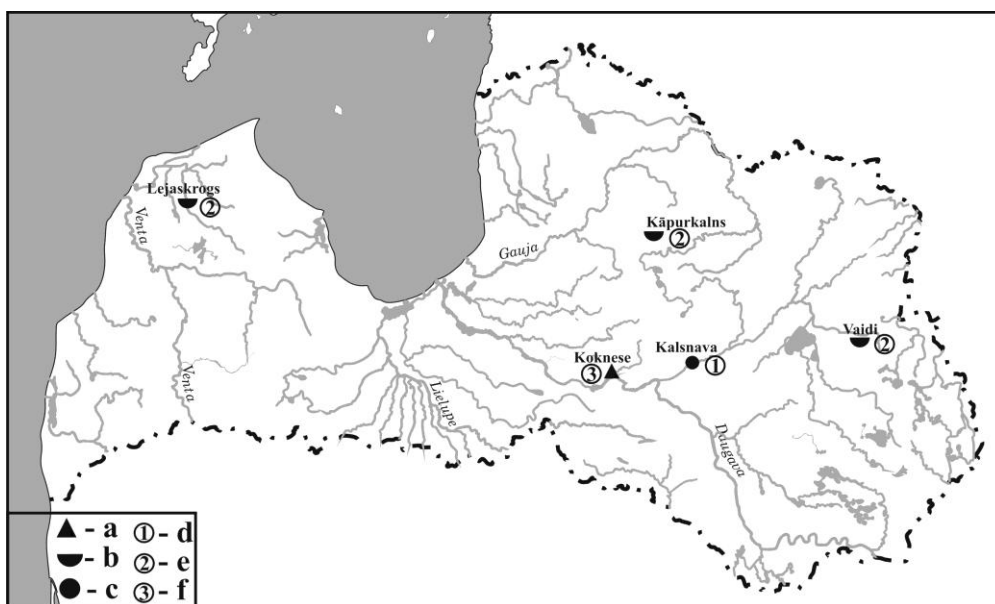
Vāles 14.–16. gs. bijuši ieroči, kas lietoti, pretiniekiem nonākot dūru cīņas attālumā (6.3.att.). Vāles kaujas funkcija bija veikt trulu, bet spēcīgu sitienu. Tā rezultātā pretinieks ticis apdullināts, tam radīts kaujas šoks vai kontūzija, ielauzti vai pat sašķaidīti kauli. Vāle kā sitamierocis visbiežāk ticis mērķēts pretinieka galvā, kur šādam sitenam bijis vislielākais efekts. Ņemot vērā, ka pretinieka galva bijušas tērtas dzelzs ķiverēs, vālēm bija jābūt no cita materiāla. Izgatavotas no mīkstākās bronzas, vāļu galvas nenoslīdēja no cietākās dzelzs ķiveres, izdarītais sitiens burtiski „pielipa” bieži līdz spīdumam nopulētajai, gludajai ķiverai, apdullinot pretinieku. Svarīgs ir metāla īpatsvars, kas bronzai ir lielāks. Tas savukārt nodrošināja pietiekošu smaguma centra novirzīšanu uz sitamieroča galu.

Droši pieskaitīt kādu no vālēm konkrētai ieroču šķirai nav iespējams. Pie jātnieka apbruņojuma pieskaitāmas vāles, kas aprīkotas ar pie to galvām piestiprinātām mēlītēm vai riņķiem to kātu galos. Lai gan kāti nav saglabājušies nevienai no vālēm, pazīmes par mēlītes piestiprinājumu to kaujas daļās arī iztrūkst.

6.4. att. Anatolija Kirpičņikova izveidotā vāļu tipoloģija (att. no: Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие: 2. В кн.: *Археология СССР: Свод археологических источников*. – Н. – Е1-36. Москва, Ленинград: Наука, 1966. Рис. 10.).

Austrumeiropas 10.–13. gs. vāļu klasifikācijā autoritatīva ir krievu ieroču pētnieka Anatolija Kirpičņikova izveidotā sešu tipu tipoloģiskā sistēma (6.4. att.)¹⁰⁵⁰ Tomēr jāatzīmē, ka nesenie pētījumi¹⁰⁵¹ ieroču arheoloģijā liek pārskatīt atsevišķu A. Kirpičņikova vāļu tipu datējumu.

6.5. att. Kaujas vāļu atradumu vietas Latvijā: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – II tipa kaujas vāļu apzīmējums; e – V tipa kaujas vāļu apzīmējums; f – V tipa kaujas vāļu apzīmējums.

Promocijas darbā aplūkotas piecas vāles galvas (1.17. tab., III.I. att. tab.). Trīs no tām atrastas slēgtajos inventāros – Jaunpiebalgas Kāpurkalna kapsētas 3. kapā,¹⁰⁵²

¹⁰⁵⁰ Кирпичников, А. Н. Древнерусское оружие: 2. *Археология СССР: Свод археологических источников*, 1966, Е1-36, Рис. 10.

¹⁰⁵¹ Michalak, A. Jeszcze o buławach średniowiecznych z ziem polskich. Refleksje na marginesie odkrycia z Bogucina, pow. Olkusz. *Acta Militaria Mediaevalia*, 2006, T. II, s. 103–114.

¹⁰⁵² LNVM, VI, 8 :6.

Puzes Lejaskroga 53. kapā¹⁰⁵³ un Bērzgales Vaidu 29. kapā,¹⁰⁵⁴ ceturtā atrasta izrakumos Kokneses senpilsētā.¹⁰⁵⁵ Piektais eksemplārs atrasts savrupatradumu kompleksā, Kalsnavas Strazdiņos (6.5. att.).¹⁰⁵⁶

Kirpičņikova II. tipā iedalītas kuba vai paralēlskalda formas vāļu galvas. Šī tipa eksemplāri savu izveidojumu aizguvuši no kaujas sitamajiem atsvariem un ir to tiešie pēcteči.¹⁰⁵⁷ To stūri nocirsti, dzelkšņus iezīmē četri piramidāli izvīrējumi, kuri izveidoti sānu skaldņu lūzuma vietā. Šāda izveidojuma vāles galva atrasta Kalsnavas Strazdiņu senkapos. Tā veidota paralēlskalda formā, ar 10 skaldnēm. Četras sānu skaldnes veidotas regulāra, četras – neregulāra sešstūra formā. Sānu skaldņu gala šķautnes nocirstas, tādējādi veidojot noapaļotu formu. Galu skaldnes veidotas regulāru astoņstūru formā, līdzenas, bez izcelta profilējuma. Vāles kātcaurumā saglabājušās koka kāta paliekas. A. Kirpičņikovs šī tipa eksemplārus datē no 11. – 13. gs.¹⁰⁵⁸ Tomēr Latvijā atrasto II tipa eksemplāru starpā izdalāmi vismaz divi varianti. Pirmajam variantam raksturīgi mazāki izmēri un svars. Šo eksemplāru¹⁰⁵⁹ garums nepārsniedz 5 cm, augstums – 4 cm, masīvākās vāles svars ir 371 g.¹⁰⁶⁰ Otrajam variantam pieskaitāma Kalsnavas Strazdiņos atrastā vāle. Tās augstums – 4,0 cm, platums – 5,7 cm, kātcauruma diametrs augšdaļā – 2,3 cm, apakšdaļā – 2,1 cm, svars – 474 gr. Salīdzinoši nelielajai ieroča daļai – vāles galvai, šāda izmēru un svara atšķirība ir visai uzkrītoša. Tas skaidrojams ar izturīgāka aizsardzības bruņojuma ražošanu, kas intensificējās kopš 13./14. gs. mijas. Līdzīgas tendences novērojamas arī citu tuvcīņas ieroču tipoloģisko grupu izveidojumā – 14.–15. gs. masīvāki kļuva cirvji, šķēpi un zobeni. Šādu Kalsnavas Strazdiņu vāles datējumu apliecina līdzīgu vēlo II tipa eksemplāru atradumi Polijā.¹⁰⁶¹ Lai gan lielākā daļa no savrupatradumiem Kalsnavas Strazdiņu kapos datējama periodā no 1200. – 1300. gadam,¹⁰⁶² tur atrastas arī jaunākas senlietas. Šķēpa gals no Kalsnavas Strazdiņiem ar četrskaldņotu uznavu un lancetes formas lapu pēc sava izveidojuma analogs Cēsu pilī atrastajam eksemplāram un datējams ar 14. gs. otro pusi – 15. gs. sākumu.

¹⁰⁵³ VVM, 28531/163

¹⁰⁵⁴ LNVM, A 12228:51.

¹⁰⁵⁵ LNVM, AA 12694:425.

¹⁰⁵⁶ RVKM, CVVM 64683, RDM 2015.

¹⁰⁵⁷ Michalak, A. Jeszcze o buławach średniowiecznych z ziem polskich. S. 114.

¹⁰⁵⁸ Киричников А.Н. Древнерусское оружие: 2. Рис. 10.

¹⁰⁵⁹ LNVM, VI, 14 :405, 62 :6598, A, 285.

¹⁰⁶⁰ LNVM, VI, 14 :405

¹⁰⁶¹ Michalak, A. Jeszcze o buławach średniowiecznych z ziem polskich. S. 114.

¹⁰⁶² Atgāzis, M. Kaujas vāles Latvijā 10. – 14. gadsimtā. 21. lpp.

6.6. att. Bezmēnu atsvari ar svara kalibrējumu: 1 – Maltas Roviņi (glabājas privātkolekcijā); 2 – Daugavpils (glabājas DNMM).

II tipa vāļu un etnogrāfisko bezmaksas dzelzs atsvaru izveidojuma līdzības atzīmējis Māris Atgāzis 11.–14. gs. vālēm veltītajā publikācijā.¹⁰⁶³ Svarīga pazīme, kas ļautu atšķirt vāļu galvas no bezmaksas, ir to virsmas cementējums. Otra pazīme, kas savukārt raksturīga bezmaksas atsvariem, ir to kalibrējums (6.6. att.) Divos no apskatītajiem atsvariem redzamas svara kalibrācijas pazīmes. Pirmajā gadījumā tie ir bronzas atsvarā iegravēti burti. Savukārt, no dzelzs izgatavotais bezmaksas atsvars kalibrēts, tajā izveidojot segmenta formas griezumā taisnstūrveida padziļinājumu.

V tipā iedalītas vāles galvas ar lodes formas kaujas daļu.¹⁰⁶⁴ Latvijā trīs V tipa vāles atrastas apbedījumu inventāros – Jaunpiebalgas Kāpurkalna kapsētas 3. kapā,¹⁰⁶⁵ Puzes Lejaskroga 53. kapā¹⁰⁶⁶ un Bērzgales Vaidu 29. kapā¹⁰⁶⁷

Jaunpiebalgas Kāpurkalna kapsētas 3. kapa inventārā atrastā vāle izgatavota no dzelzs. Pēc restaurācijas redzams, ka vāles augšdaļa un apakšdaļa veidotas plakanas, arī sāni divās vietās noplacināti. Līdz ar to griezumā vāle izveidota neregulāras elipses formā. Tas liek domāt, ka, iespējams, sākotnēji vāle veidota kā II tipa eksemplārs. Tomēr pēc izveidojuma šī vāle tuvāka V tipa eksemplāriem. M. Atgāzis izteicis pieņēmumu, ka vāles izgatavošanai izmantota divasmeņu zobena poga, tai paplašinot kātcaurumu.¹⁰⁶⁸ Tas vālei veidots sešstūra formā, kātcaurumā pirms restaurācijas bija saglabājušās koka kāta paliekas ar no augšpuses iedzītu noķīlējuma naglu.¹⁰⁶⁹ Vāles augstums – 4,6 cm, garums – 5,5 cm, platums – 5 cm, kautcauruma diametrs augšdaļā – 0,8 cm, apakšdaļā – 1,8 cm, svars – 402 gr.

¹⁰⁶³ Atgāzis, M. Kaujas vāles Latvijā 10. – 14. gadsimtā. 21. lpp.

¹⁰⁶⁴ Кирпичников, А., Н. Древнерусское оружие: 2. Рис. 10.

¹⁰⁶⁵ LNVM, VI, 8 :6.

¹⁰⁶⁶ VVM, 2853 :156.

¹⁰⁶⁷ LNVM, A, 12228 :31.

¹⁰⁶⁸ Atgāzis, M. Kaujas vāles Latvijā 10. – 14. gadsimtā. 24. lpp.

¹⁰⁶⁹ Turpat, 23.–24. lpp.

Puzes Lejaskroga kapsētas 53. apbedījumā atrastā vāles galva izgatavota no bronzas. Tā veidota astoņskaldņotas lodes formā. Cilindra formas uzdeva veidota griezumā astoņskaldņota, tās šķautnes sakrīt ar kaujas daļas šķautnēm. Uzdevu abos galos norobežo greizumā trapeces formas valnīši, kas arī veidot skaldņoti. Virs kaujas daļas uzdeva turpinās 0,3 cm augstumā. Vāles kātcaurumā saglabājušās koka iekātojuma paliekas, augšdaļā galva noķīlēta ar naglu, lejasdaļā saglabājušās iekātojuma dzelzs apvalka paliekas. Iekātojuma apvalks liecina par vāles kā ieroča izmantošanu, jo tieši pārejā uz vāles bronzas galvu koka kāts bija visneizturīgākais pret ienaidnieka asmeņu cirtieniem, tāpēc ticis notīts ar dzelzs skārdu. Par šīs vāles kā kaujas ieroča lietošanu liecina arī uz tās konstatēto iesitumu un iecirtumu pēdas. Vāles galvas augstums – 9 cm, lodes diametrs – 5 cm, kātcauruma diametrs – 2,7 cm. Šīs vāles galvas atradums ir nozīmīgs, jo pierāda vāļu galvu lietošanu arī Latvijas teritorijas rietumu daļā, kamēr līdzšinējie vāļu galvu atradumi nāk no Daugavas krastiem un Austrumlatvijas, kas līdz šim tika skaidrots ar Krievzemes ietekmi.¹⁰⁷⁰

Bērzgales Vaidu kapsētas 29. apbedījumā atrastā vāles galva izgatavota no bronzas, pēc sava izveidojuma ļoti līdzīga Lejaskroga kapsētā atrastajai. Cilindra formas uzdevu zem kaujas daļas abos galos norobežo profilēti valnīši. Apakšā tas veidots griezumā trapeces formas, augšdaļa – griezumā taisnstūra formas. Virs kaujas daļas uzdeva turpinās 0,5 cm augstumā. Uzdevā saglabājušās koka kāta paliekas, no augšpuses tas bijis noķīlēts ar dzelzs naglu. Arī šīs vāles kaujas daļas sānos saskatāmi divi ar asmeni aprīkota ieroča atstāti iecirtumu, to garums attiecīgi – 0,4–0,6 cm, platums – 0,2 cm. Vāles augstums – 5,8 cm, kaujas daļas diametrs – 4,1 cm, kātcauruma diametrs augšdaļā – 1,5 cm, apakšdaļā – 1,7 cm, svars – 192 gr.

VI tipā iedalītas cilindra formas vāļu galvas ar kaujas daļā radiāli izvietotām lapām un īsāku uzdevu, nekā II tipa eksemplāriem.¹⁰⁷¹ Vienīgais šī tipa eksemplārs Latvijā atrasts izrakumos Kokneses senpilsētas teritorijā.¹⁰⁷² Vāle izgatavota no bronzas, tās izveidojuma pamatā ir cilindrs, kas vienlaikus kalpo arī kā uzdeva. Vāles cilindram radiāli piekļaujas deviņas lapas, kas vāles galā paplašinātas. Lapas griezumā veidotas taisnstūra formā, to biezums – 0,3–0,6 cm. Tās veido bumbiera forma, pie katras lapas pamatnes izveidoti nelieli, dekoratīvi dzelkšņi. Uzdevu rotā četri valnīši, tās sānos, zem lapām, ir caurums ar bronzas kniedi vāles kāta nostiprināšanai. Cilindra gals noslēdzas ar nelielu kupolu, kā virsotnē ievietota kāta nostiprināšanai paredzēta

¹⁰⁷⁰ Atgāzis, M. Kaujas vāles Latvijā 10. – 14. gadsimtā. 29. lpp.

¹⁰⁷¹ Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие: 2. Рис. 10.

¹⁰⁷² LNVM, A, 12694 :425.

bronzas kniede. Vāles garums ir 7,9 cm, platums – 5,7 cm, uznavas ārējais diametrs – 2,1 cm, iekšējais – 1,8 cm, bronzas naglas galvas diametrs – 0,9 cm, vāles svars – 281 gr. Kokneses senpilsētā atrastais eksemplārs piederīgas vāļu ar sitamajām lapām pirmajam attīstības posmam, kas datējams no 14. gs. beigām – 15. gs. pirmajai pusei. Kopš 12.gs., kad Eiropas bruņu kalēju darbnīcās tiek pieliktas arvien lielākas pūles efektīvāku bruņu izgatavošanā, parādās „lapotā” vāle. Tās formas izcelsme saistāma ar Bizantijas armiju, no turienes tā pārņemta senajā Krievzemē, tai veidojot visbiežāk sešas vai deviņas lapas. Eiropas zemēs šāda izveidojuma vāles parādās 14. gs. beigās, kad to formas vēl ir vienkāršas, līdz 15. gs. otrajā pusē attīstās to mākslinieciskais izveidojums.¹⁰⁷³ Tomēr reti sastopamas vāles ar deviņām sitamajām lapām. 15. gs. sākumā šāda tipa vāles ir aprīkotas ar sešām līdz astoņām lapām, kopš 15. gs. vidus to kaujas daļām tiek veidotas 10 – 12 sitamās lapas.

Latvijas teritorijā atrastas piecas kaujas vāles, kas datējamas ar samērā īsu periodu – 14.–15. gs. 14. gs. piederīga vāle no Jaunpiebalgas Kāpurkalna 3. kapa un Kalsnavas Strazdiņos savrupi atrastais eksemplārs. Savukārt, nosacīti otrajam 14. – 16. gs. vāļu attīstības periodam – kopš 14. gs. beigām – 15. gs. sākuma – piederīgas vāles no Puzes Lejaskroga kapsētas 53., Bērzgales Vaidu 29. kapa un Kokneses senpilsētas.

Kopš 13.–14. gs. Eiropas zemēs parādījās apaļas un stūrainas vāles.¹⁰⁷⁴ Apaļās formas eksemplāri, kādus pārstāv atradums Jaunpiebalgas Kāpurkalna 3. kapa inventārā, attīstījušies no turku jeb topuza tipa vālēm, kurām bija raksturīga bumbiera formas kaujas daļa.¹⁰⁷⁵ Šāda izveidojuma eksemplāri plašāk izplatīti Ungārijā, Polijā un Krievzemē. Savukārt, stūrainas formas vāles, kādas pārstāv Kalsnavas Strazdiņos atrastais eksemplārs, attīstījušās no kaujas sitamajiem atsvariem. Šis ierocis kopš 10. gs. plašāk lietots senajā Krievzemē, kur pārņemts no austrumu klejotāju tautām. Caur dienvidu un centrālo Eiropu kaujas sitamais atsvars pārņemts Rietumeiropā, kur sāks dēvēt par „morgensternu”. Atšķirībā no vāles, šis ierocis tika lietot plašāk.

Otrs 14.–16. gs. vāļu attīstības periods Eiropā aizsākās ar „lapoto” vāļu parādīšanos 14. gs. beigās. Šim posmam piederīgs Kokneses senpilsētā atrastais eksemplārs. Savukārt, Lejaskroga un Vaidu kapsētu apbedījumos atrastie eksemplāri piederīgi vāļu attīstības periodam, kas sākās 15. gs. vidū. Kopš 15. gs. vidus Eiropā

¹⁰⁷³ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 149.

¹⁰⁷⁴ Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stich-waffen*. S. 46.

¹⁰⁷⁵ Haenel, E. *Alte Waffen*. Berlin: Richard Carl Schmidt&Co, 1920. S. 2.

aizvien lielāka uzmanība tika sākta pievērst vāļu mākslinieciskajam izveidojumam.¹⁰⁷⁶ Eksemplārā no Vaidu kapsētas mākslinieciskais izveidojums atspoguļojas profilētajos uzmavas valnīšos. Lejaskroga kapsētā atrastā vālei rotājumu vairāk – pie tādiem jāpieskaita vāles kaujas daļas un uzmavas astoņstūru skaldņojums, kā arī divi profilētie uzmavas valnīši.

Atsevišķi hronoloģiski agrāki vāļu atradumi Latvijas arheologu vidū raisījuši pārdomas par vāļu kā varas atribūtu lietošanu.¹⁰⁷⁷ Nenoliedzami retais un vizuāli pievilcīgais vāles izskats izsauc nosacītas alegorijas ar scepteri – rotātu garīgās, laicīgās un militārās varas līderu simbolu. Tāpat, nelielais to atradumu skaits Latvijā šo ieroci liek saistīt pie luksusa klases bruņojumu. Tomēr Eiropas zemēs par militārās varas atribūtu vāle sāka kļūt tikai kopš 15. gs.,¹⁰⁷⁸ savu vietu dažādo simbolisko priekšmetu starpā nostiprinot 16. gs. otrajā pusē. 16. gs. otrās pusē.¹⁰⁷⁹ Šajā periodā līdz ar vēlās gotikas stila kulmināciju mākslinieciskā izpildījuma virsotnes sasniedz vāles ar sitamajām lapām. Šādu semantisko nozīmi vāles saglabā līdz pat 20. gs. pirmajai pusei.

14.–16. gs. kaujas vāļu un sociālās atribūcijas priekšmetu – scepteru – nošķiršanā liela nozīmē ir priekšmeta svaram. Pēc svara Latvijas 14.–16. gs. vāles iedalāmas divās grupās – līdz 300 gr un virs 400 gr. Pirmajai grupai pieskaitāmas Kokneses senpilsētā, Puzes Lejaskroga un Bērzgales Vaidu kapsētu kapu inventāros atrastās vāles. Pēdējo divu eksemplāru svars nepārsniedz 220 gr, Koknesē atrastā vāle sver 281 gr. Šīs vāles izgatavotas no bronzas. Tas īpaši svarīgi, izmantojot šos ieročus pret pulēta tērauda bruņām – pateicoties atšķirīgā materiāla virsmas fizikālajām īpašībām, šāda ieroča sitienam bija mazākas iespējas noslīdēt. Jāatzīmē, ka uz abām vālēm redzamas arī cirtieņu pēdas. Svars no 200 – 220 gr raksturīgs 14.–16. gs. zobenu pogām, ar kurām no ērtas pozīcijas varēja tikt izdarīti trula rakstura sitieni, kādi raksturīgi vāļu izmantošanai. Savukārt, otrajā svara grupā iedalāmas Kalsnavas Strazdiņos un Jaunpiebalgas Kāpurkalna 3. kapā atrastās vāles. Tās izgatavotas no dzelzs. Ilgstoša šāda smaguma priekšmetu izmantošana reprezentātvos nolūkos varēja būt apgrūtināša.

¹⁰⁷⁶ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 149.

¹⁰⁷⁷ Atgāzis, M. Kaujas vāles Latvijā 10. – 14. gadsimtā. 24., 26. lpp.; Mugurēvičs Ē. *Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā*. 118. lpp.

¹⁰⁷⁸ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 149.

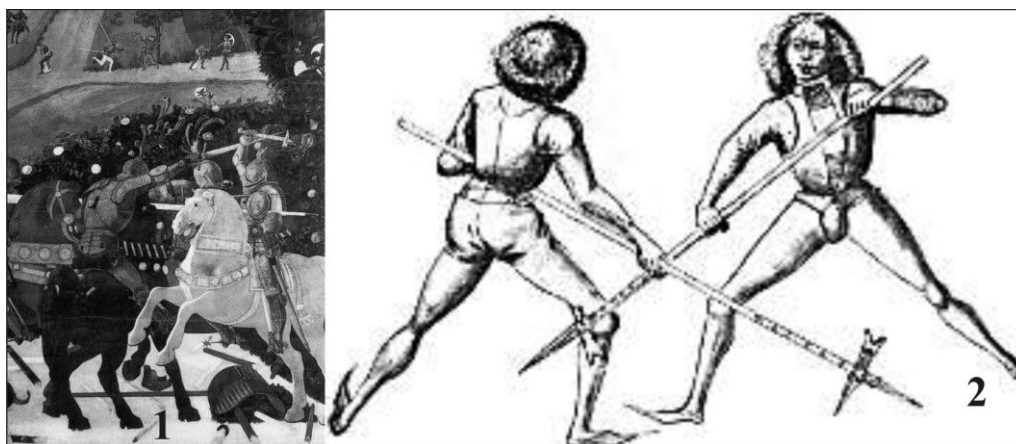
¹⁰⁷⁹ Gebler, A., E. *Führer durch die Waffensammlung: Ein Abriß der schweizerischen Waffenkunde*. S. 38.

7. KOMBINĒTU FUNKCIJU IEROČI

7.1. Kaujas āmuri

Kaujas āmurs (angl. – *war hammer, pole hammer*, franc. – *bec de faucon, bec de corbin*, kriev. – *чекан*, vāc. – *Streithammer, Fausthammer*, pol. – *topor jazdy, nadziak, czekan*) ir ierocis, kura kaujas daļa apvieno sitamā un cērtamā ieroča funkcijas. Atkarībā no iekātojuma daļas garuma, ierocis piederīgs īskāta jeb roktura vai garkāta ieroču grupai, kombinēto funkciju ieroču apakšgrupai. Rietumeiropā īskāta kaujas āmuri tikuši lietoti no 14. gs. beigām līdz 16. gs. sākumam.¹⁰⁸⁰ Tikai nedaudz vēlāk šie ieroči parādījās Austrumeiropas zemēs – Polijā pirmās ziņas par šo ieroču lietošanu nāk no 15. gs. sākuma,¹⁰⁸¹ Čehijā to lietošana saistāma ar husītu kustību 14. gs. beigās – 15. gs. sākumā.¹⁰⁸² Savukārt, 16. gs. īskāta un garkāta kaujas āmuri bijuši plašāk izplatīti tieši Austrumeiropā.¹⁰⁸³ Latvijā atrasto kaujas āmuru lietošana, iztrūkstot rakstīto un vietējā ikonogrāfiskā materiāla ziņām, pēc arheoloģiskā konteksta datējama ar 15.–16. gs. Šī viduslaiku tuvcīņas ieroču grupa ir skaitliski neliela – pavisam tiks apskatīti septiņi eksemplāri no Latvijas arheoloģiskā materiāla.

Vārds *āmurs* – aizguvums no senskandināvu (senislandiešu) *hamarr* vai viduslejasvācu, vidusholandiešu, austrumfrīzu *hamer* (l. – *āmurs*). Vārda sākotnējā nozīme ģermāņu valodās ir bijusi *akmens, klints*. Pamatā indoeiropiešu pirmvalodas formas akuzatīvs – *ass, smails, šķautņains akmens*, no kā arī latviešu *akmens*.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸⁰ Oakeshott, R. E. *European weapons and armour*. London, 1982. P.72.

¹⁰⁸¹ *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej: 1450 – 1500*. S. 48.

¹⁰⁸² Wagner E., Drobná Z., Durdík J. *Kroj, zbrona a zbraňe doby predhusitske a husitske*. – Praha, 1956. – cz. V., tabl. 19.1.

¹⁰⁸³ Dolinek, V. Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 140.

¹⁰⁸⁴ *Āmurs // Latviešu etimoloģijas vārdnīca / sast. Konstantīns Karulis*. 69. lpp.

7.1.1. att. Kaujas āmuru izmantošana kaujā: 1 – kavalēristu starpā (fragments no gleznas „Kauja pie San Romano”, 1432. g., Nikolo da Tolentino, att. no: Bennett M., Bradbury J., DeVries K. *Kriege im Mittelalter*. S. 116.); 2 – kājnieku starpā (att. no izdevuma „Talhoffers Traktat, 1467”).

Atkarībā no ieroča kāta garuma, kaujas āmuri dalāmi īskāta un garkāta tipos. Īskāta kaujas āmurs bruņojuma komplektā galvenokārt tika paredzēts smagi bruņoto jātnieku lietošanai – sākotnēji šis ierocis tiek dēvēts pat par „jātnieku āmuru”.¹⁰⁸⁵ Līdzīgi kā zobens, tas varēja tikt izmantots gan tuvās, gan vidējās tuvciņas apstākļos. Savukārt, kājnieku kaujas taktikā garkāta kaujas āmurs tuvciņas uzbrukuma ieroču vidū parādījās 15. gs. gaitā, vidējās tuvciņas apstākļos tas varēja tikt lietots līdzīgi kā cirvis ar šauru asmeni (7.1.1 att.). Viduslaiku otrās puses Eiropas kaujas āmurs, kas savu klasisko izveidojumu ieguva 14. gs. otrajā pusē, tika radīts cīņai tieši pret plāksņu bruņām un masīvākām ķiverēm. Minētais apstākļos šī ieroča kaujas daļā to izgatavotājiem lika kombinēt dzelksni un āmuru. Kaujas āmuru izveidojums kļuva daudzveidīgs 15. gs., kad šie ieroči sāka straujāk izplatīties.¹⁰⁸⁶ Tomēr sākotnēji kaujas āmuriem nebija raksturīga tik liela formu variācija.

Kaujas āmuriem ir visai sena priekšvēsture, kura attiecināma jau uz senāko akmens laikmetu, kad šāda ieroča funkcijas pildīja pie koka kāta piestiprināts, rūpīgi apstrādāts akmens. Savu izveidojumu vikingu perioda un 12.–13. gs. kaujas āmuri pamatā aizguvuši no universālā rīka – cirvja.¹⁰⁸⁷ Cirvim darba daļa bija asmens plāksne, taču masīva veidota arī pieta daļa, lai to vajadzības gadījumā varētu izmantot kā sitamo rīku. Sitamā daļa savukārt aizgūta no darbarīka – āmura.

Taču 14. gs. beigu – 16. gs. lietotajiem eksemplāriem tuvāku formu līdzības saskatāmas bronzas vesercirvjos¹⁰⁸⁸ un kaujas cērtēs, kas Eiropā lietoti bronzas laikmetā.¹⁰⁸⁹ Vesercirvjiem sitamo daļu veidoja sēnes formas āmura galva, savukārt šķeltnis veidots šaurasmens vai miniatūra āvas cirvja asmens formā. Tiesa, grezni rotāti, šie eksemplāri izmantoti vairāk kā sociālā statusa un varas atribūti, nevis kaujas ieroči. Šī perioda ieročos parādās arī līdzības vēlāko cirtņu izveidojumam – ar tādiem aprīkotas bronzas laikmetā gatavotās kaujas cērtes.¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁵ *Uzbrojenie w Polsce Średniowecznej: 1450 – 1500*. S. 47.

¹⁰⁸⁶ Baume, W. la. *Vorgeschichte von Veltpreußen*. S. 4.

¹⁰⁸⁷ Haenel, E. *Alte Waffen*. – Berlin, 1920. - S.2.

¹⁰⁸⁸ Baume, W., la. *Vorgeschichte von Veltpreußen*. Danzig, 1920. S. 22–23.

¹⁰⁸⁹ Briard, J., Mohen, J., P. *Typologie des objets de l'âge du bronze en France*. In: *Fascicule II: Poignards, hallebardes, pointes de lance, pointes fleche, armement defensif*. Paris, 1983. p. 65, 68–69.

¹⁰⁹⁰ Lietuvos archeologijas bruožai. Vilnius, 1961. 94. pl.

10. gs. otrā puse					
11. gs.	gs. 1. puse				
12. gs.					
13. gs.					
14. gs.					
15. gs.					
16. gs.					

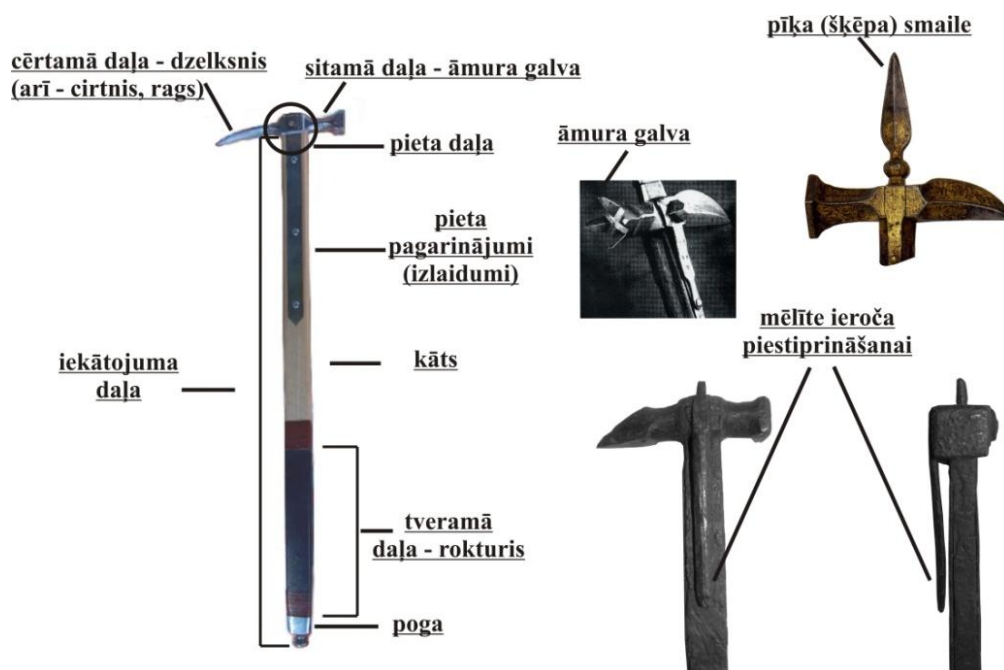
7.1.2. att. Eiropas kaujas āmuru tipu hronoloģiskā attīstība no 10. – 16. gs.

Pēc izveidojuma viduslaiku eksemplāri vistuvākie Centrālajā un Austrumeiropā 10.–11. gs. izplatītajiem dzelzs āmurcīrvjiem (7.1.2. att.). Par šo ieroču izcelsmi pētnieku vidū ir izteikti atšķirīgi viedokļi, tā tiek saistīta gan ar Skandināviju, gan Centrālo un Austrumeiropu, kur tie parādās klejotāju cilšu bruņojumā.¹⁰⁹¹ Šī perioda kaujas āmuriem asmens visbiežāk veidots trapeces vai trīsstūra formā. Savukārt to sitamajai daļai raksturīgi dažādi izveidojumi - uz pietsega izveidotā āmura galva veidota gan gluda, gan profilēta, gan sēnes, cilindra vai kuba formā.¹⁰⁹² Tāpat, tikuši lietoti arī eksemplāri ar taisnu vai ieliektu cērtes jeb pīķa formas cirtni. Agro āmurcīrvju kaujas daļas veidoja kombinācija „cīrvja asmens + āmura galva” vai „cīrvja asmens + cirtņa / pīķa smaile”. Agro dzelzs kaujas āmuru lietošana Eiropā beidzas līdz ar vikingu laikmeta beigām 11. gs., tikai atsevišķi eksemplāri tiek datēti ar 12. gs., kad vairāk tiek lietoti plasmens cīrvji. Neliela āmura galva plasmens cīrvjiem tikusi veidota 13. gs., tomēr šādu eksemplāru

¹⁰⁹¹ Paulsen, P. *Axt und Kreuz in Nord- und Osteuropa*. Bonn: Rudolf Habler Verlag, 1956. S. 49.

¹⁰⁹² Turpat, 38.–51. lpp.

lietošana beigusies gadsimta beigās.¹⁰⁹³ Ieroči, kuros kaujas daļā kombinēta āmura galva un izliekts cirtnis parādās, tikai sākot ar 14. gs. otro pusi.¹⁰⁹⁴ Nepārtraukti, no 10.–17. gs., šie ieroči turpināti lietot tikai Krievzemes karavīru bruņojumā.¹⁰⁹⁵

7.1.3. att. Kaujas āmura daļu shēma.

Lai gan kaujās izmantoti atšķirīga tipa kaujas āmuri, šo ieroču izveidojums, daļu un detaļu apzīmējumi pamatā neatšķiras (7.1.3. att.). Kaujas āmurs sastāv no kaujas un iekātojuma daļas. Tā kaujas daļu veido pieta aizmugurē izvietotā āmura galva. Agrākajiem ieročiem āmuru galvas veidotas griezumā apaļas,¹⁰⁹⁶ ar četrām vai sešām skaldnēm, sitiena virsma – līdzena.¹⁰⁹⁷ Savukārt, 15. gs. asmens galvas stūri sākti pagarināti tiktāl, ka tā izveidojās kā žuburis ar četriem gariem un asiem izlaidumiem stūros.¹⁰⁹⁸ Āmura galvai pretim atrodas pret ieroča muguru viegli ieliekts dzelksnis, dēvēts arī par ragu, cirtni vai knābi.¹⁰⁹⁹ Tas veidots piramidāls, ar četrām skaldnēm.¹¹⁰⁰ Līdz 16. gs. vidum šo ieroču cērtamās daļas veidotas aptuveni divreiz garākas par sitamo daļu. Dzelkšņi kļuva garāki 16. gs. otrajā pusē, sasniedzot līdz pat

¹⁰⁹³ Окшотт, Е. *Археология оружия*. с. 298 – 299.

¹⁰⁹⁴ Haenel, E. *Alte Waffen*. S. 2.

¹⁰⁹⁵ *История боевых искусств: Россия и ее соседи* / под ред. Г. К. Панченко. Москва, 1997. с. 51.

¹⁰⁹⁶ Haenel, E. *Alte Waffen*. S. 3.

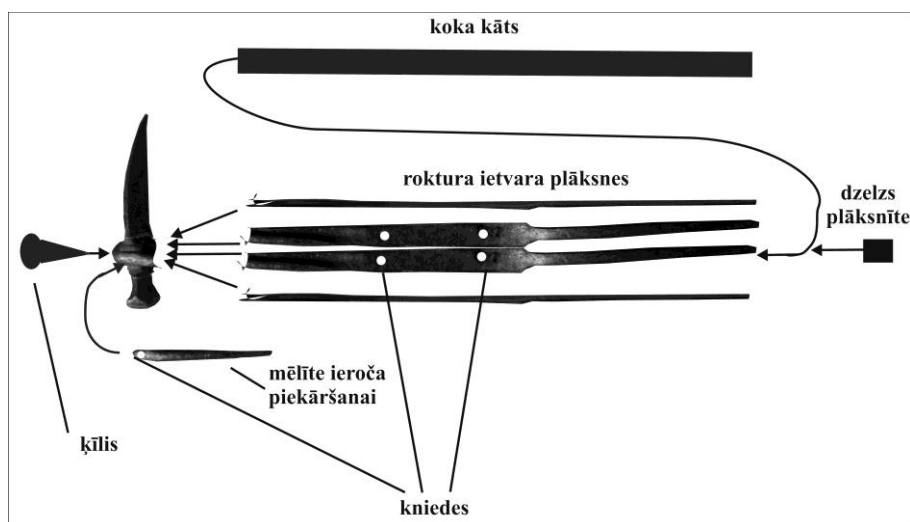
¹⁰⁹⁷ Hiltl, G. *Waffen-Sammlung Sr. Königlichen Hoheit des Prinzen Carl von Preussen: Mittelalterliche Abteilung*. S. 4.

¹⁰⁹⁸ Haenel, E. *Alte Waffen*. S. 3; Hiltl, G. *Waffen-Sammlung Sr. Königlichen Hoheit des Prinzen Carl von Preussen: Mittelalterliche Abteilung*. S. 4.

¹⁰⁹⁹ Gay, V. *Glosaire archeologique du Moyen Age et de la Renaissance: Tome Premier*, A-Guy. – Lichtenstein, 1967. p. 141

¹¹⁰⁰ Hiltl, G. *Waffen-Sammlung Sr. Königlichen Hoheit des Prinzen Carl von Preussen: Mittelalterliche Abteilung*. S. 4.

trīs reizēm lielāku garumu, nekā āmura galvas.¹¹⁰¹ Kopš 15. gs. ieroča kaujas daļa nereti tikusi papildināta arī duramo funkciju – perpendikulāri āmura galvas un cirtņa asij tikusi piestiprināta neliela šķēpa lapa vai pīķa smaile.¹¹⁰² Kopš 15. gs. otrās puses šiem ieročiem par cērtamo daļu sāka kalpot arī izmēros neliels cirvja asmens.¹¹⁰³ Šīs izmaiņas ieroča kaujas daļā, iespējams, saistāmas ar citu garkāta kombinēto funkciju tuvcīņas ieroču attīstību. Minētie papildinājumi padarīja kaujas āmuru izveidojumu ļoti tuvu helebardei, tomēr joprojām šī ieroča kaujas daļa palika izmēros mazāka un vieglāka, līdz ar to pats ierocis – ērtāk un ātrāk lietojams. Tādējādi kaujas āmuru variantu skaits palielinājās – tika izgatavoti eksemplāri, kuru kaujas daļa apvienoja četrus elementus – āmura galvu, liekto cirtni, cirvja asmeni un šķēpa lapu vai pīķa smaili dažādās to kombinācijās.

7.1.4. att. Īškāta kaujas āmura konstrukcija.

Latvijā atrasto 15.–16. gs. kaujas āmuru iekātojuma veids skaidri bija nosakāms tikai četros gadījumos, kur kaujas daļa bija saglabājusies kopā ar fragmentāru iekātojuma daļu. Iekātojuma daļa sastāv no pieta dzelzs ietvara plāksnēm jeb pagarinājumiem, kas aptver koka kātu un tveramās daļas – roktura. Pagarinājumi veidoti gan īškāta, gan garkāta eksemplāriem. To izgatavošanai bijuši vairāki mērķi – nodrošināt iekātojuma papildus noturīgumu, novērst visai smagās kaujas daļas atlūšanu no salīdzinoši tievā koka kāta, kā arī pasargāt iekātojuma daļu no pretinieka ieroča cirtieniem. Īškāta eksemplāriem iekātojuma metāliskā daļa sniegusies līdz pat roktura galam (7.1.4. att.). Trim Latvijā atrastajiem eksemplāriem kaujas daļa tiešā veidā piestiprināta pie kāta. Tā tikusi uzbīdīta pāri roktura jeb kāta augšējam galam,

¹¹⁰¹ Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 269, 273.

¹¹⁰² Turpat.

¹¹⁰³ Bashford, D. *Handbook of arms and armor: European and Oriental*. New York, 1930. p. 125.

kuru aptvēra no četrām plāksnēm veidotais dzelzs ietvars. Tikko koka kāts tika ievietots starp dzelzs plāksnēm kaujas daļas kātcaurumā, tā tika noķīlēta un nevarēja noslīdēt augšup vai lejup. Papildus fiksācijai kātcaurums no sāniem nostiprināts ar caurejošu kniedi. Pie tās, kaujas daļas sānos īskāta eksemplāriem bieži piestiprināta dzelzs mēlīte ieroča piekāršanai pie jostas vai segliem.¹¹⁰⁴ Lai izsargātos no kaujas daļas un koka roktura vertikālas brīvkustības, kātcaurumā ieķīlētajā koka kātā no augšas ticis iedzīts dzelzs ķīlis ar figurālu galvu. Savukārt, eksemplāriem ar vertikāli vērstu pīķa smaili, par ķīli kaujas daļai kalpojīs koka kāta augšgalā iedzītās smailes iedzītņis. Rietumeiropā šāds iekātojuma veids izmantots pārsvarā garkāta kaujas āmuriem. Kaujas āmura koka kāts un dzelzs ietvars kopā sastiprināti ar caurejošām skrūvēm vai kniedēm, vai arī, kā Sabiles senpilsētā atrastajam ierocim¹¹⁰⁵ – ar aptverošu dzelzs skavu. Kāta apakšdaļā veidota tveramā daļa, kas īskāta jeb roktura eksemplāriem bijusi paredzēta vienrokas tvērienam. Šī daļa tuvināta apaļai formai – tā veidota griezumā astoņskaldņota, par ko liecina Rīgas Triangula bastiona eksemplāra labi saglabājusies tvēriena daļa.¹¹⁰⁶ Tas panākts, veidojot skaldņotu koka kāta apakšējo daļu tā, lai pēc roktura nofiksēšanas starp plāksnēm, šīs skaldnes nesakristu ar plākšņu pagarinājuma malām. Aprakstītais kāta apakšējās daļas izveidojums bija ļoti svarīgs kaujas āmura drošam satvērienam. Skaldnes nodrošināja ciešu kontaktu starp ieroča tveramo daļu un bruņucimdā tērpto karavīra roku. Līdzīgi, arī mīkstākā koka daļa novērsa ieroča izslīdēšanu no bruņucimda satvēriena, neļaujot ierocim izkustēties svarīgajā kaujas sitiena brīdī. Kāta apakšdaļas nostiprinājumam pie ietvaru pagarinājumiem piemētināta neliela dzelzs plāksnīte četrstūra formā, retāk veidota īpaša tveramo daļu nostiprinoša detaļa – poga.

Otrajā iekātojuma variantā, kuru pārstāv Sabiles senpilsētā atrastais garkāta kaujas āmurs, ieroča kaujas un iekātojuma daļas kaltas vienā gabalā, izveidojot arī kātcaurumu.¹¹⁰⁷ Pie kāta ieroča kaujas daļa piestiprināta ar pagarinājumu palīdzību, kā arī nofiksējot to kātcaurumā ar dzelzs ķīli. Šim ierocim veidoti tikai sānu pagarinājumi, lai gan daudziem kaujas āmuriem pagarinājumi tika veidoti arī kāta priekšā un aizmugurē. Tie aptvēra koka kātu, tika sakniedēti, vai arī tos kopā saturēja dzelzs skavas.

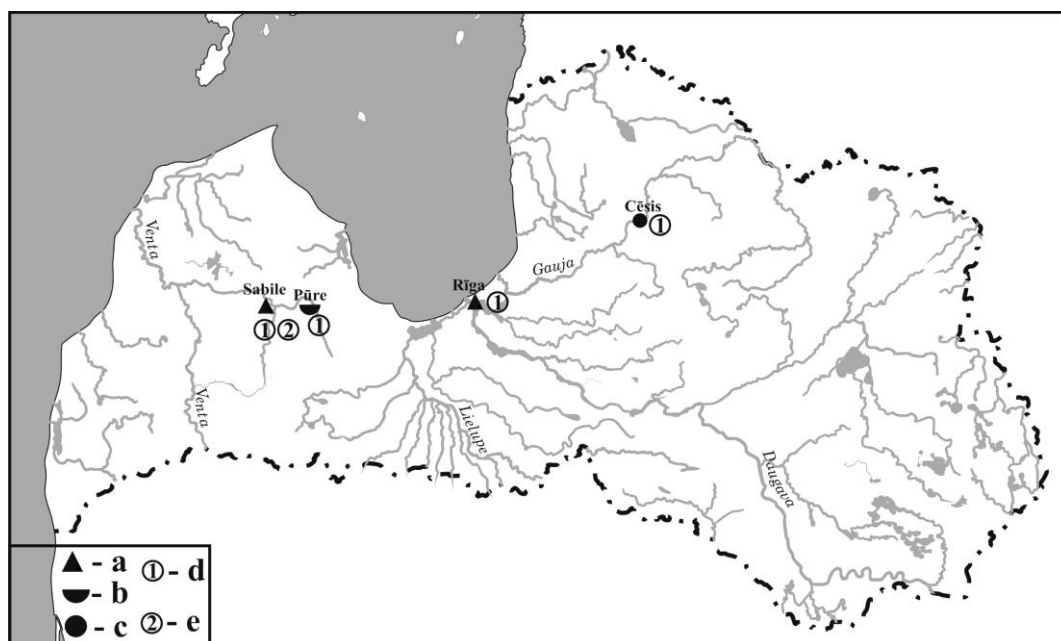
¹¹⁰⁴ Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 150.

¹¹⁰⁵ LNVM, VI, 200 :424.

¹¹⁰⁶ RVKM, VRVM, 174689/13.

¹¹⁰⁷ LNVM, VI, 200 :424.

Eiropas viduslaiku kaujas āmuru tipoloģijas izveidi apgrūtinātas, ka šajā ierocī kopš 14. gs. dažādās kombinācijās apvienoti četri elementi – dzelksnis, āmura galva, cirvja asmens, pīķa smaile. Kaujas āmuri tiek iedalīti trīs pamata tipos pēc to funkcijām un iekātojuma: a) t.s. „metamais āmurs”, kura formas atvasinātas no izmēros nelielā 6.gs. lietotā metamā cirvīša – franciskas; b) īsais āmurs – roktura ierocis, dažreiz dēvēts arī par īskāta jeb jātnieka āmuru, jo visbiežāk lietots kavalērijā no 14.–16. gs.; c) garkāta kaujas āmurs, arī kājnieku kaujas āmurs, veidots kā īsā āmura garkāta versija. Tā apakštips, kas aprīkots ar pīķa smaili, novietotu perpendikulāri āmura galvas asij, dēvēts par Lucernas āmuru.¹¹⁰⁸ Šis tips lietots 15. gs. - 16. gs.¹¹⁰⁹ Reizēm atsevišķi tiek izdalīts tips, kurā kombinēts kaujas āmurs un ugunsierocis, tādi parādās sākot ar 15. gs. otro pusi, lietoti vēl 17. gs. pirmajā pusē.¹¹¹⁰ Latvijā no 15.–16. gs. sastopami īskāta un garkāta kaujas āmuri.

7.1.5. att. Kaujas āmuru atradumu vietas Latvijā: a – dzīvesvietas; b – apbedījumu vietas; c – savrupatradumi; d – īskāta tipa kaujas āmuru apzīmējums; e – garkāta tipa kaujas āmuru apzīmējums.

Pie īskāta, īsajiem, jātnieku jeb roktura āmuriem droši pieskaitāmi trīs no Latvijā atrastajiem eksemplāriem (1.18. tab., IV.I. att. tab.) – Sabīles senpilsētā,¹¹¹¹ Rīgas Triangula bastiona vietā atrastais kaujas āmurs,¹¹¹² kā arī savrupatradums, kas

¹¹⁰⁸ Geßler, A., E. *Führer durch die Waffensammlung: Ein Abriss der schweizerischen Waffenkunde*. S. 40-41.

¹¹⁰⁹ Haenel, E. *Alte Waffen*. S. 41.

¹¹¹⁰ Seitz, H. *Blankwaffen I*. S. 409–411.; Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 273.

¹¹¹¹ LNVM, VI, 200 :910.

¹¹¹² RVKM, VRVM, 174689/13.

atrasts Daugavas bagarēšanas darbos 1906. gadā¹¹¹³ (7.1.5. att.). Abiem pēdējiem ieročiem saglabājušies rokturi visā to garumā. Rokturu tveramā daļa, kurā ticis kombinēts koks un dzelzs, padarīja ieroča vienrokas satvērienu ērtāku un drošāku.

Grēcinieku ielā atrastajam eksemplāram bija saglabājusies tikai kaujas daļa. Cērtamo daļu veido gandrīz simetrisks āvas formas asmens, tam pretim izvietota pret kātu liekta vesera daļa, kas griezumā četrstūrains. Šis eksemplārs piederīgs īskāta āmuru tipa t.s. „metamā āmura” variantam, pie kam tā izveidojumā saskatāmas iepriekšējā perioda – 10.–11. gs. kaujas āmuru pazīmes.¹¹¹⁴

Uz piederību roktura āmuru tipam norāda arī pārējiem trim ieročiem veidotā dzelzs mēlīte. Piekniedēta pie ieroča kaujas daļas, kalpojusi tā piestiprināšanai pie karavīra uzkabes, bruņām vai segliem.¹¹¹⁵ Šādi piestiprināts ierocis varēja būt aprīkots tikai ar īsu kātu, pretējā gadījumā stipri apgrūtinot kustības.

No 15. gs. īskāta eksemplāriem dažkārt perpendikulāri āmura un dzelkšņa asij kāta galā iestiprināta neliela pīķveida smaile.¹¹¹⁶ Tāda veidota arī Daugavā atrastajam kaujas āmura – perpendikulāri ieroča kaujas daļai saglabājies neliels dzelzs izvirzījums, kas, iespējams, bijusi dzelkšņa formā veidota duramā daļa. Spriežot pēc fragmentārās detaļas, tā bijusi samērā īsa, līdz 2 cm gara, papildus pildījusi arī kaujas daļas noķīlējuma funkcijas.¹¹¹⁷ Citiem īskāta eksemplāriem kaujas daļa noķīlēta ar dzelzs naglu, kurai galva veidota apaļa.

Šī tipa kaujas āmuru rokturi paredzēti vienrokas tvērienam. To kātu garums ir no 54–56 cm, tveramā daļa aizņem aptuveni 21 cm. Kāti pilnā garumā saglabājušies Triangula bastionā un Daugavā atrastajiem kaujas āmuriem. Savukārt, par Sabilē atrastā eksemplāra piederību pie īskāta kaujas āmuriem liecina pie kāta tikai fragmentāri saglabājusies roktura augšdaļa. Pēc analogijas ar veselajiem eksemplāriem iespējams rekonstruēt šī kaujas ieroča tveramo daļu.

Atšķirīgi ir kaujas daļu izmēri – to garums ir no 10–15 cm. Pie tam atšķiras tieši dzelkšņu garumi – tie ir no 5–9 cm gari, kamēr āmura galvas ir ap 3 cm garumā.

Pēc arheoloģiskā konteksta precīzāk datējami divi kaujas āmuri. Eksemplārs no Grēcinieku ielas atrasts ar 13. gs. beigām – 14. gs. datējamā slānī.¹¹¹⁸ Atsevišķas šī

¹¹¹³ RVKM, 51.389.

¹¹¹⁴ Paulsen P. *Axt und Kreuz in Nord- und Osteuropa*. 38–46.

¹¹¹⁵ Haenel, E. *Alte Waffen*. S. 2.; Hiltl, G. *Waffen-Sammlung Sr. Königlichen Hoheit des Prinzen Carl von Preussen: Mittelalterliche Abteilung*. S. 4.

¹¹¹⁶ Haenel, E. *Alte Waffen*. S. 3.; Dolínek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S.149.

¹¹¹⁷ RVKM, 51.389

¹¹¹⁸ Pāvele T. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mākslas darbinieku namā, Im. Sudmaļa, Kungu ielā, Pētera baznīcā 1957.gadā*. Inv. Nr. VIAA :29 (glabājas LU LVI AMK.). 15. lp.

ieroča izveidojuma pazīmes datējumu precizē. Ar 14. gs. šo eksemplāru liek datēt āvas formas asmens izteiktā piestiprinājuma līnija raksturīga arī 14. gs. sākuma āvas cirvjēm.¹¹¹⁹ Arī asmens plāksnes piestiprinājuma veids pie pieta šim kaujas āmuram raksturīgs 14.–16. gs. cirvjēm. Kaujas āmurs no Rīgas Triangula bastiona – tas atrasts ar 15. gs. beigām – 16. gs. datējamā slānī.¹¹²⁰ Sabiles senpilsētā slāņa, kurā atrasts īskāta kaujas āmurs, datējums¹¹²¹ ir pretrunīgs, tomēr pēc analogijas šeit atrastais eksemplārs datējams līdzīgi kā kaujas āmurs no Triangula bastiona. Arī Daugavā atrastais eksemplārs datējams ar 15. gs.–16. gs. pirmo pusi – par to liecina nelielā smaile roktura galā, kā arī cērtamās un sitamās daļu garumu attiecības.

Garkāta kaujas āmuru tipam (1.18. tab., IV.II. att. tab.) pieskaitāms Sabiles senpilsētā atrastais eksemplārs¹¹²² (7.1.5. att.). Tā iekātojuma daļa saglabājusies fragmentāri, to veido divi sānu izlaidumi, kas pēc analogijām Eiropas materiālā raksturīgi garkāta kaujas āmuriem. Jāatzīmē, ka izlaidumi neveido tvēriena daļu, bet gan paredzēti garāka koka kāta piestiprināšanai. Tāpat šis eksemplārs nav aprīkots ar dzelzs mēli piekāršanai pie uzkabes. Pie garkāta kaujas āmuriem šo eksemplāru liek pieskaitīt arī tā kaujas daļas izveidojums. Ieroča sitamo daļu veido pagarināta pīramīdveida, griezumā četrstūrains vesera daļa. Tam pretim kā cērtamā daļa piestiprināts bezbārdas cirvja asmens. Kaujas daļa kalta vienā gabalā ar iekātojuma daļu. Izmēros kaujas daļas garums 17,5 cm, sitamā daļa 7 cm gara, savukārt cirvja asmens 8 cm augsts un 9 cm plats. Sabiles senpilsētā šis eksemplārs atrasts ar 16. gs. beigām datējamā slānī.¹¹²³

No diviem eksemplāriem atrastas tikai to kaujas daļas, līdz ar ko tipoloģiskā piederība nosakāma hipotētiski. Tādi ir savrupatradumi no Pūres Zviedru kapsētas¹¹²⁴ un Cēsu pilsētas.¹¹²⁵ Abi līdzīgie eksemplāri aprīkoti ar neizteiktu bārdas asmeni ar taisnu muguru, garenu kātcaurumu un nelielu āmura galvu, kas Pūres Zviedru eksemplāram stipri atdauzīta. Jādomā, ka šie kaujas āmuri izmantoti kā īskāta ieroči – tiem nav izteiktas āmura daļas, kas izbalansētu garkāta ieroča sitienu, tāpat trūkst

¹¹¹⁹ Atgāzis, M. *Āvas cirvi Latvijā*. 59.–60. lpp.

¹¹²⁰ Lūsēns, M. *Pārskats par arheoloģisko izpēti Triangula bastionā 2001. gadā* (glabājas RVKM AN).

¹¹²¹ Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem Sabiles senpilsētā 1977. gadā* (glabājas LU LVI AMK).

¹¹²² LNVM, VI, 200 :424.

¹¹²³ Mugurēvičs Ē. *Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem Sabiles senpilsētā 1976. gadā* (glabājas LU LVI AMK).; Vaska B. Viduslaiku ornamenti Rietumlatvijā pēc arheoloģiskajiem materiāliem. *Ventspils muzeja raksti*, 2003, Nr. 3, 70., 73. lpp.

¹¹²⁴ TMNM, 1108.

¹¹²⁵ CM, 7878.

pagarinājumu kas aptvertu garo kātu. Abi eksemplāri datējami ar 16. gs., kad kaujas āmuriem cērtamajā daļā sākts veidot neliels cirvja asmens.¹¹²⁶

Sākotnēji kaujas āmuri tika izmantoti kā kavalērijas tuvcīņas ieroči, kur tos bija iespējams lietot tikpat strauji un efektīvi, kā kaujas vāles. Šāds funkciju ziņā kombinēts ierocis sevī apvienoja āmura sitiena spēku, cirtņa durošo spēku vai cirvja asmens šķelēju spēku. Cērtošu triecienu efektīvi bija iespējams veikt ar ieliekto cirtni, pāršķeļot pretinieka plāksņu bruņas. Āmura galva lietota trula tarāna tipa trieciena izdarīšanai, atsevišķos gadījumos arī spējot pāršķelt bruņas, pie kam āmura galva ierocim kalpoja arī kā atsvars cērtamajai daļai, nodrošinot cirtiena papildus precizitāti. Uzsvars uz sitamo funkciju padarīja šos ieročus par iecienītiem cīņai pret labi bruņotiem pretiniekiem. Tomēr, cirtņa vai āmura galvas sitiens visbiežāk tika vērsts pret pretinieka ķiveri, spējot izraisīt dziļu ievainojumu vai vismaz kontūziju.

15. gs., kad garkāta ieroču formas kļuva daudzveidīgākas, parādījās arī kājnieku kaujas āmurs. Sākotnēji kājnieku jeb garkāta kaujas āmurs savā izveidojumā neatšķīrās no īskāta eksemplāriem. 16. gs. gaitā no ieroča kaujas daļas izzuda liektais cirtnis, tā vietā tas tika aprīkots ar cirvja asmeni, kaujas daļā tam pretī atradās vesera sitamā daļa. Cirvis tradicionāli bijis kājnieku ierocis. Ņemot vērā, ka šī perioda kaujās palielinājās viegli bruņotā kājnieku loma, jāpieņem, ka garkāta kaujas āmurs savu sākotnējo izveidojumu aizguvis tieši no cirvja. Ja 14. gs. cirvis kā ierocis piedzīvoja savu atdzimšanu,¹¹²⁷ tad 16. gs. tam tiek uzstādītas jaunas prasības kaujā – spēt nodrošināt cirtienus un sitienus dažādos virzienos.¹¹²⁸ Tā rezultātā rodas jauna kombinēto funkciju – cērtamā un sitamā – ieroča modifikācija – garkāta kaujas āmurs, nereti aprīkots ar vertikāli iestiprinātu šķēpa lapu vai pīķa smaile. Šāds ierocis prasīja kājnieka divu roku cīņas tehniku, jo tā kāta garums nereti sasniedza pat 2 m. Tas varēja tikt lietots trijos virzienos – gan horizontālam triecienam ar šķēpa lapu vai pīķa smaile, gan uz abiem sāniem, izmantojot cirtienam cirvja asmeni vai vesera daļu. Tas ērti varēja tikt vērsts arī pret kavalēristu, ar mērķi to izsist no segliem. Tam izmantojama šķēpa smaile vai arī viegli ieliektais dzelksnis, ar kuru jātnieku varēja aizķert bruņu plāksņu starpā. Daudzi no šiem ieročiem bijuši grezni rotāti. Domājams, šādi eksemplāri lietoti pārsvarā turīgu karavīru vidū, piemēram, bruņiniekam nokāpjot no zirga un iesaistoties kājnieku tuvcīņā. Tāpat, garkāta kaujas āmuri bija ļoti iecienīti

¹¹²⁶ Hiltl G. *Waffen-Sammlung Sr. Königlichen Hoheit des Prinzen Carl von Preussen: Mittelalterliche Abteilung*. S. 4.

¹¹²⁷ Brūzis R. Cirvi Latvijas 14.–17. gs. arheoloģiskajā materiālā: Tipoloģiskā analīze. 41.lpp.

¹¹²⁸ Lacombe P. M. *Arms and armour: In Antiquity and the Middle Ages*. London, 1872. p. 145.

turnīru ieroči. Tiek izdalīts pat īpašs dueļu tips – ar 1,8–2,1m gariem kātiem un apaļiem šķēršiem aprīkoti kaujas āmuri.

Lai gan Livonijas rakstītajos avotos trūkst ziņu par kaujas āmuru lietošanu, jādomā, ka tā saistāma ar Livonijas ordeņa bruņniecības militāro darbību 15.–16. gs. Arī citur Austrumeiropā šie ieroči parādās periodā, kad šīs zemes nonāca ciešākos politiskos kontaktos ar Vācu ordeņa pārvaldītajām teritorijām. Tā, piemēram, Polijā kaujas āmuri sākti lietot tikai 15.gs. beigās – 16. gs., rakstītajos avotos dēvēti par „bruņinieku āmuriem”.¹¹²⁹

16. gs., kad smagi bruņotie jātnieki kļuva par aizvien lielāku reliktu, īskāta kaujas āmurus turpināja lietot landsknehtu vai algotņu vienību kaprāļi kā komandieru atribūtus.¹¹³⁰ Šajā periodā arvien sāk mazināties šo ieroču militārā nozīme. Tam pamatā ir gan rokas ugunsieroču plašāka izplatība, gan kaujas taktikas straujākas izmaiņas vispār, kas Eiropas militārajā sfērā norisinājās periodā no 1560.–1660. gadam.¹¹³¹

Blakus kaujas ieroča funkcijām, nereti kaujas āmuri pildīja arī augsta sociālā statusa un varas simbola funkcijas. Līdzīgi kā vāļēm, arī šiem ieročiem piemita ranga priekšmetu simbolisms. Tam pamatā ir to kaujas īpatnība – izdarītā sitienu rezultāts bija spēcīgs trieciens, kurš varēja pretinieku apdullināt, radīt kontūziju, ielauzt kaulus, izsaukt šoku, taču tas, līdzīgi kā kaujas vāles sitiens, bieži neizraisīja asiņošanu. Jāmin, ka vāle bija iecienīts ierocis garīdzniecības vidū - ar to aizstāvoties vai uzbrūkot, netika pārkāpta regula (l. – *sine effusione sanguinis*), ka aizliedza klēram izliet asinis. Ar šādiem sitamiem ieročiem pretinieks nereti tika neitralizēts bez asins izliešanas, līdz ar ko minētais kaujas veids bija visnotaļ dižciltīgs. Daudzi no Eiropā saglabātajiem eksemplāriem, īpaši 16.gs., bijuši krāšņi rotāti, tādējādi atpsoguļojot militārās varas atribūta simbolismu.¹¹³² Kaujas daļu rotāja gravējumi, inkrustācijas, retāk – apzeltījums. Jāmin, ka Latvijā atrastajiem kaujas āmuriem rotājums konstatēts vienīgi Triangula bastiona eksemplāram – tā sitamā daļa rotāta ar iecirstu skujiņu, bet mēlīte – ar slīpu līniju ornamentu.¹¹³³

¹¹²⁹ Uzbrojenie w Polsce Średniowiecznej 1350 – 1450. S. 139.

¹¹³⁰ Dölinek, V., Durdík, J. *Historische Waffen*. S. 150.

¹¹³¹ Parker, G. The „Military Revolution,” 1560 – 1660 – a Myth? In: Hammer, P, E., J. (ed.) *Warfare in Early Modern Europe 1450 – 1660*. p. 1–20.

¹¹³² Gebler, A., E. *Führer durch die Waffensammlung: Ein Abriß der schweizerischen Waffenkunde*. S. 41.; Haenel, E. *Alte Waffen*. S. 2.

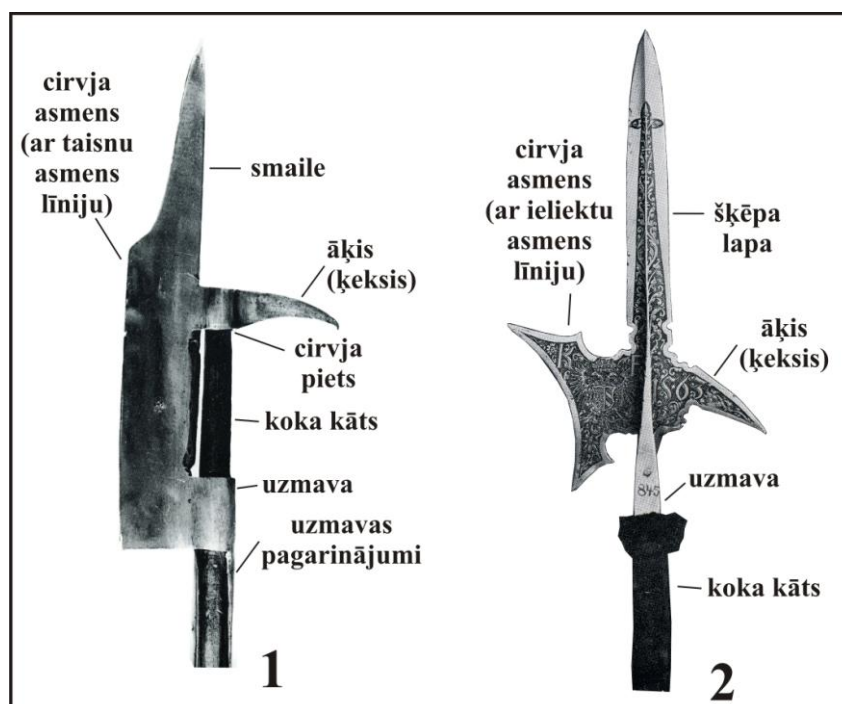
¹¹³³ RVKM, VRVM, 174689/13.

Latvijā atrastie kaujas āmuri piederīgi īskāta un garkāta tipiem. Savā izveidojumā tie tuvi Rietumu un Austrumeiropā 14.–16. gs. lietotajiem eksemplāriem, kā arī atspoguļo to formu izmaiņas. Lai gan dažiem eksemplāriem nav saglabājušās iekātojuma daļas, to tipoloģiskā piederība nosakāma pēc kaujas daļu analogijām. Latvijā atrasto kaujas āmuru lielākā daļa pieder īskāta jeb roktura ieročiem, kas izmantoti kavalērijas bruņojumā. Pie garkāta ieročiem droši pieskaitāms tikai viens eksemplārs. Iespējams, kaujas āmuru retie atradumi saistīti ne tikai ar to kaujas funkciju īpatnībām, bet arī kā ranga atribūtu funkcijām. Latvijas teritorijā nav sastopamas agrās – 14. gs. – kaujas āmuru formas, šie ieroči parādās tikai 15. gs. Lai gan kaimiņzemēs – Polijā un Krievzemē kaujas āmuri lietoti vēl 17. gs., Latvijā atrasto eksemplāru izmantošanas beigas šobrīd datējamas ar 16. gs.

7.2. Helebardes

Helebarde – garā kātā iekātots ierocis, kura kaujas daļā var būt kombinēti cirvja asmens, pīķa smaile vai šķēpa lapa, liekts āķis vai taisns cirtnis.

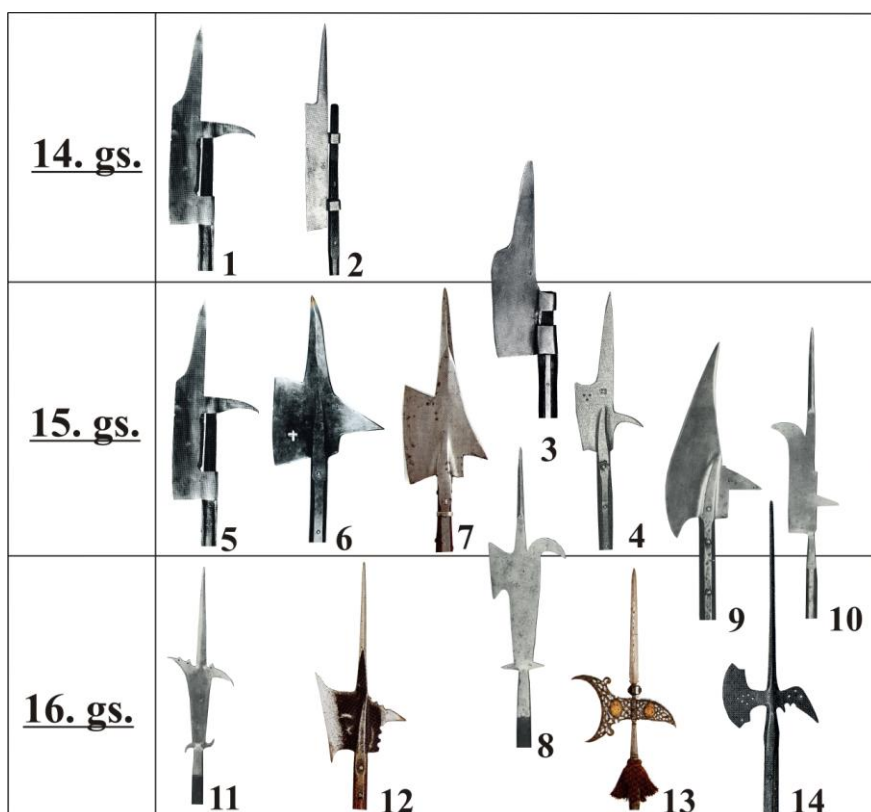
Ieroču arheoloģijas pētījumos helebarde tradicionāli tiek attēlota ar kaujas daļu uz augšu, savukārt kaujas daļas attēlojumam noteikti kanoni nepastāv. Tomēr adekvāti būtu helebardi attēlot ar cirvja asmeni uz kreiso pusi. Tam pamatā ir helebardes kā ieroča attīstība no cirvja, līdz ar ko cērtamā funkcija bija dominējošā. Helebardes, tāpat kā citu tuvcīņas ieroču attēlojumā, svarīga ir labrocīgā lietojuma principa ievērošana.

7.2.1. att. Helebaržu daļu apzīmējumi: 1 – 14. -15. gs. helebarde (att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 181.); 2 – 16. gs. pirmās puses – vidus helebarde (att. no: Seitz H. *Blankwaffen: I. Abb.* 290.).

Helebardes pamatfunkcija bija cirtiens (4.4.2 att.: 3.). To bija iespējams veikt ar cirvja asmeni, kas piestiprināts kaujas daļas kreisajā pusē. Virs cirvja asmeņa izvietota ieroča durami – griezošā daļa. Agrākajiem eksemplāriem 14. gs. sākumā to veidoja dzelzs smailis, kas caur cirvja pietu iedzīts koka kātā. Šāds izveidojums, visdrīzāk, aizgūts no cita kombinēto funkciju ieroča – godendaga. Nedaudz vēlākiem eksemplāriem duramā daļa veidota kā cirvja asmens muguras augšdaļas pagarinājums trīsstūra formā. 16. gs. kā duramā daļa izmantota pīķa smaile vai šķēpa lapa, pie kam šo daļu un kāta vidusasis sakrita. Ieroča otra cērtamā daļa – āķis jeb ķeksis – veidota

trīsstūra formā. Tomēr šai daļā piemita arī aizākēšanas funkcija, līdz ar ko āķa smaile nedaudz paliekta kāta virzienā.

7.2.2. att. 14.–16. gs. helebaržu tipu hronoloģiskā attīstība: 1,5 – 14. – 15. gs.; 2 – 14. gs., Vācijas dienvidi; 3 – 15. gs. sākums; 4 – 15. gs. beigas, Šveice; 6 – 15. gs. otrā puse, Šveice; 7 – 15. gs. beigas, Šveice/Vācija; 8 – 15. gs. beigas, Itālija; 9 – 15. gs. otrā puse; 10 – 15. gs. otrā puse, Itālija; 11 – 16. gs. pirmā puse, Itālija; 12 – 16. gs. vidus, Vācija; 13 – 16. gs. pēdējā trešdaļa, Itālija; 14 – 16. gs. otrā puse, Zviedrija (1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11 att. no: Müller H., Kölling H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. S. 181–183.; 7, 12, 13 att. no: Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. P. 124–125.; 14 att. no: Seitz H. *Blankwaffen: I. Abb.* 292.).

Helebarde parādījās 14. gs. sākumā – tās agrīnie tipi pirmoreiz lietoti Kurtrē kaujā. Flāmu pilsētnieki savu lielo cirvju koka kātu galā bija iedzinuši resnu dzelzs smaili, kalpoja kā tuvčīņas šķēps. Ar šādu ieroci flāmi veiksmīgi cīnījās pret franču aizsardzības bruņojumu.¹¹³⁴ Savukārt, 1315. gadā šveiciešu zemnieki pielietoja helebardi ar tādu spēku, ka burtiski samala miltos austriešu kavalēriju pie Morgartenes. Anglijā šis ierocis sevi pierādīja 1314. gada kaujā pie Bennokbernes, kad skotu vienības sagrāva lielo Eduarda II armiju.¹¹³⁵ Pēc šīm kaujām 1,5 m garā kātā iekātotais ierocis, kuras kaujas daļā bija kombinēts cirvja asmens un dzelzs smailis, kļuva slavens kā helebarde. Līdz pat savas kā ieroča funkcionalitātes beigām 16./17.gs. mijā, helebarde tika izmantota vienīgi kājnieku ieroču šķirā kā vidējās tuvčīņas ierocis (4.4.2. att: 3).

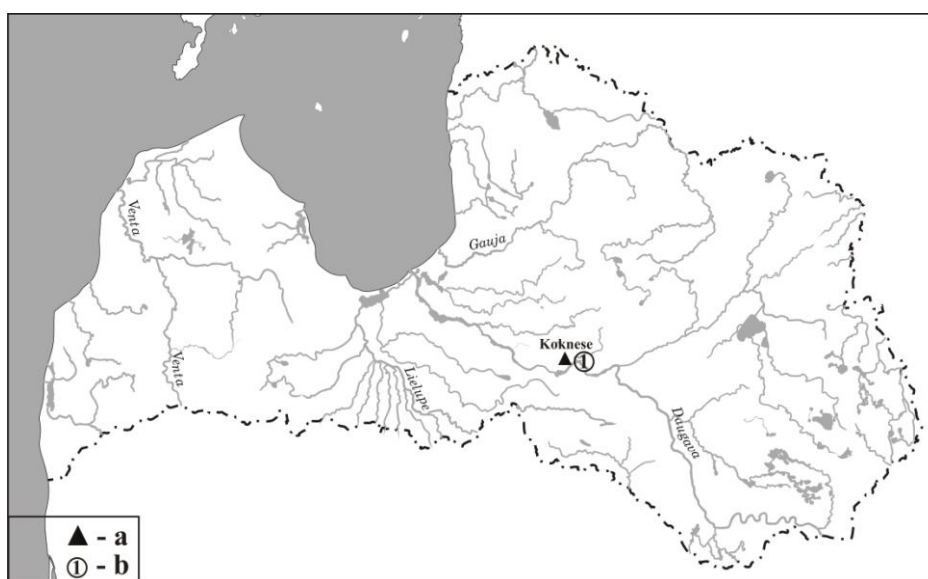
¹¹³⁴ Окшотт, Э. *Рыцарь и его доспехи*. С. 35.

¹¹³⁵ Turpat, 36. lpp.

14. gs. gaitā helebardes kaujas daļa tika sākta aprīkot ar liektu kaujas āķi (7.2.2. att.). Tas vērsts uz labo pusi un izvietots perpendikulāri cirvja asmenim. Šī āķa pamata funkcija bija jātnieka aizķeksēšana, lai to varētu noraut zemē, tādējādi padarot mazāk mobilu.

Tomēr jau 15. gs. beigās kaujas āķa jeb ķekša mugura sākta veidot ar uzasinājumu, paredzot šai daļai arī cērtošu funkciju. Āķis bija vienīgā helebardes sastāvdaļa, kuras izveidojums kopš tā pievienošanas ieroča kaujas daļai nepiedzīvoja pārmaiņas. 15. gs. gaitā iezīmējās izteiktākas atšķirības helebaržu izveidojumā. Ar gadsimta otro pusi iespējams sadalīt helebaržu tipoloģiski grupu sīkāk tipos. To atšķirību pamatā bija dažādu ieroču darbnīcu „rokkrasti”. Līdzīgi, kā zobenu, arī helebaržu izgatavošanā dominēja vācu un itāļu meistari. Vācu ieroču darbnīcu izgatavotajām helebardēm raksturīga masivitāte, kas izteikta cērtamās funkcijas dominantē. Savukārt, itāļu ieroču meistaru izgatavotie ieroči izcēlās ar slaidām formām, ar lielāku dekoratīvismu jau 15. gs., nereti helebardē apvienojot šķēpu jeb pīķi, cirvi, ķeksi un glēvi. 15. gs. gaitā helebaržu asmeņi kļuva šaurāki, asmens līnijas – liektas. Duramās daļas gadsimta beigās jau tika veidotas pīķa smailes formā.

16. gs. dekoratīvisms parādījās arī vācu tipa helebardēs, tomēr to asmeņi joprojām saglabāja masivitāti. Itāļu tipa helebaržu kaujas daļas tika aprīkotas jau ar vairākiem ķekšiem, tādējādi vēl vairāk uzsverot šī tipa dekoratīvismu. Gadsimta otrajā pusē – beigās helebarde aizvien biežāk no funkcionāla ieroča kļuva par dekoratīvu militārā ranga simbolu (7.2.2. att.: 13), lai gan to joprojām turpināja izmantot šveiciešu un vācu algotņu vienības.

7.2.3. att. Helebaržu atradumu vietas Latvijā: a – dzīvesvietas; b – itāļu tipa helebardes apzīmējums.

Promocijas darbā aplūkotas divas helebardes no Latvijas – viena atrasta arheoloģiskajos izrakumos Kokneses pilī,¹¹³⁶ savukārt, otra ir depasportizēta¹¹³⁷ (7.2.3. att., IV.III. tab.).

Kokneses pilī atrastais eksemplārs piederīgs helebaržu itāļu tipam. Tās cērtamo daļu veido cirvja asmens, kam uz iekšpusi liekta asmens līnija. Duramo daļu veido B 1 varianta šķēpa lapa, kurai, lai atvieglinātu dūrienu, veidota sašaurināta smailes daļa. Kaujas ķeksis veidots ar taisnu priekšpusi un liektu muguru, bez uzasinājuma. Ieroča kaujas daļas uzmava griezumā apaļa, tās pagarinājumi nolauzti kopā ar koka kātu. Helebardes garums – 38 cm, cirvja asmens platums – 9,7 cm, šķēpa lapas garums – 24,5 cm, platums – 4,4 cm, kaujas ķekša garums – 11,3 cm, platums – 4,6 cm (1.19. tab.). Pēc paralēlēm Eiropas materiālā (7.2.1. att.: 2, 7.2.2. att.: 13), Kokneses pilī atrastā helebarde datējama ar 16. gs. vidu – otro pusi.

Otra helebarde piederīga vācu tipam. Tā cērtamā daļa – āvas formas cirvja asmens, kam bārda veidota aizmugurē. Cirvja asmenī septiņi apaļi caurumi, kas veidoti ieroča dekorācijas nolūkā. Asmens vidusdaļā pieci caurumi izkārtoti simetriska krusta formā. Duramā daļa veidota kā pīķa smaile, kas griezumā kvadrāta formas; tās gals nolauzts. Kaujas ķeksis veidots platleņķa trīsstūra formā, pie tā muguras trīs apaļi caurumi, bet priekšējā daļā neliels izlauzums. Ķekša muguras daļa uzasināta. Helebardes iekātojuma daļu veido griezumā apaļa uzmava ar diviem taisnstūra formas pagarinājumiem. Viens no pagarinājumiem nolauzts gandrīz pie pašas uznavas, otrs saglabājies 22 cm garumā. Helebardes kopējais garums – 48,9 cm, cirvja asmens platums – 22,4 cm, kaujas ķekša garums – 13,3 cm, platums – 7,8 cm (1.19. tab.). Pēc paralēlēm Eiropas materiālā (7.2.3. att.: 14), šī helebarde datējama ar 16. gs. otro pusi.

Neskatoties uz tipoloģisko daudzveidību, helebardes ir ļoti rets arheoloģisks atradums. Abi apskatītie eksemplāri saistāmi ar Livonijas kara periodu, kas raksturīgs ar lielu karaspēku masu pārvietošanos un kaujām Latvijā.

¹¹³⁶ AiVM, 24871.

¹¹³⁷ CM/pg, 293, CVVM, 47599. Helebarde glabājas Cēsu vēstures un mākslas muzejā, deponēta no Valsts Vēsturiskā muzeja 20. gs. 30. gados. Sīkākas ziņas par šī ieroča kontekstu LNVM iegūt neizdevās.

8. TUVCIŅAS IEROČU KORELĀCIJA 14.–16. GS. APBEDĪJUMOS LATVIJĀ

Ierocis karavīra bruņojumā retos gadījumos funkcionēja viens. 14. – 16. gs. karavīra bruņojumā parasti atradās tālās vai vidējās un tuvās tuvciņas ierocis, tā nodrošinātas uzbrukuma funkcijas dažādās distancēs. Šajā promocijas darba nodaļā aplūkoti 14.–16. gs. ieroču savstarpējā nozīme viegli bruņotā karavīra bruņojuma komplektā, kur kā galvenais uzbrukuma ierocis pastāvējis šķēps. Izveidotā 14.–16. gs. trīs ieroču tipoloģisko grupu korelācija apbedījumos liecina par vienlaicīgu dažādu tuvciņas ieroču formu lietošanu paralēli aizsardzības apbruņojuma pilnveidei, par apbruņojuma unifikācijas tendencēm 14. – 16. gs. Latvijā, dažādu ieroču savstarpēju nomaiņu, parādīšanos un izzušanu atbilstoši karošanas praksei. Nodaļā kā avoti izmantoti 71 artefakts – 30 šķēpu gali, 19 cirvjī un 22 dunči no 18 atradumu vietām Latvijā, kopumā analizējot 30 korelācijas gadījumus.

Izveidojot kādas artefaktu grupas funkcionālo un tipoloģisko klasifikāciju, tiek apzināts to vienojošu pazīmju kopums, tā tiek sīkāk izdalīta pēc šīm pazīmēm apakšgrupās, tipos un variantos. Tomēr ar klasifikācijas izveidi nav iespējams noteikt visas ieroču tipoloģiskās grupas tipu un variantu izplatību, to kaujas funkcijas, lomu bruņojuma komplektā. Tam nepieciešama plašāka vairāku tipoloģisko shēmu sistematizācija. Šādā nolūkā ieroču pētījumos tiek izmantota korelatīvā metode.

Lai izprastu šo trīs ieroču grupu savstarpējo nozīmi, sīkāk jāpievēršas šķēpu, cirvju un dunču funkcijām un lietošanas īpatnībām. Senās Krievzemes ieroču pētnieks A. Arcihovskis šķēpam veltījis sekojošu sentenci: „Ne katram karavīram bija zobens, taču bez šķēpa viņš nebija karavīrs.”¹¹³⁸ Savukārt senās Prūsijas vēstures pētnieks un arheologs Vladimirs Kulakovs, salīdzinot cirvi un šķēpu raksta: „Patiesībā cirvis Sembijas kareivjiem 1.–4. gs. vairāk noderēja saimniecības funkcijām, kamēr galvenais ierocis bija šķēps.”¹¹³⁹ Tomēr par visu trīs ieroču grupu – šķēpu, cirvju un dunču savstarpējo nozīmi, lomu viduslaiku viegli bruņotā karavīra ieroču komplektā Austrumbaltijā plašāku secinājumu joprojām trūkst. Šo trīs ieroču tipoloģisko grupu korelācija spētu pavēstīt ko jaunu par vietējā karavīra bruņojuma komplektu, atsevišķu ieroču, piemēram, dunča nozīmi bruņojuma komplektā.

Cirvja un šķēpa kā ieroču attiecības izteikti raksturo to kaujas taktikas īpatnības, kur šķēps lietots kā duramais un metamais ierocis, bet cirvis – kā cērtamierocis tuvciņā, kura lietošanai nebija svarīga paukošanas māksla, bet gan

¹¹³⁸ Арциховский, А. Русское оружие X–XII вв. С. 3.

¹¹³⁹ Кулаков, В. И. *История Пруссии до 1283 года: Том I*. С. 84.

spēks, izturība un pietiekoši ērts cirvja roktura izveidojums. Savukārt, dunča nozīme viduslaiku bruņojuma komplektā, tā kaujas taktika ir gandrīz tikpat neskaidra, cik neviennozīmīgi un nedefinēti ir bijuši dunča kritēriji (skat. nodaļas „Durami griežamie” ieroči apakšnodaļu „Dunči”) un nozīme apbedījumu inventārā un apbedīšanas tradīcijās.

Cirvī jau kopš akmens laikmeta apvienots gan ierocis, gan darbarīks, kurš lietots galvenokārt ciršanai, tas sastāv no asmens plāksnes, kura iestiprināta kātā attiecībā pret pēdējo taisnā vai nedaudz par 90 grādiem šaurākā leņķī.¹¹⁴⁰ Cirvju materiāls Latvijā daudzveidīgākais ir vēlā dzelzs laikmetā, 10.–12. gs., savukārt 13. gs. to daudzveidība samazinās. Cirvis izveidojumu daudzveidību kā ierocis atkal piedzīvo viduslaikos – 14.–15. gs., kad tam kaujas laukā parādījās jauns izaicinājums – metāla plākšņu bruņās tērptais karotājs, kuru svarīgi bija ne tikai aizsniegt ar ieroci, bet arī caursist tā biežāko aizsardzības bruņojumu (skat. nodaļas „Cērtamie ieroči” apakšnodaļu „Cirvji”).

Šķēps – ierocis, kas izmantots gan tuvčīņā duršanai, gan tālcīņā mešanai, lietots karadarbībā, medībās un kā statusa simbols, viduslaikos arī bruņinieku turnīros. Šķēps pazīstams jau kopš akmens laikmeta, bet tā lielākā formu daudzveidība vērojama dzelzs laikmetā. Kaut 14.–16. gs. šķēpu daudzveidība samazinājās, tomēr turpinājās atsevišķu vēlā dzelzs laikmeta šķēpu tipu lietošana, kā arī parādījās jauni šķēpu tipi (skat. nodaļas „Durami – griežamie ieroči” apakšnodaļu „Šķēpi”).

Korelācijas izveidei svarīgi ir vienoti artefaktu atrašanas apstākļi, proti, tiks apskatīti šķēpu, cirvju un dunču atradumi slēgtajos kompleksos – apbedījumos. Senlietas uzskatāmas par vienotām slēgtā kompleksā, kad tās atrastas apstākļos, kas liecina par to paralēlu lietošanu, piemēram, apbedījuma inventārā vai vienas ēkas drupās.¹¹⁴¹ Šajā nodaļā tiks apskatīti apbedījumu inventāros atrastie ieroči, vienā gadījumā – šķēps un cirvis no savrupatradumu kompleksa, kur atrašanas apstākļi liecina par to paralēlu izmantošanu. Tomēr, pētot apbedījumu inventārus, jāatzīmē, ka ne katrā apbedījumā sastopamas visu trīs ieroču tipoloģisko grupu eksemplāri kopā, šādi gadījumi ir tikai piedevām bagātu viduslaiku kapu pazīme. Līdz ar to par pamatkritēriju korelācijas izveidei pieņemta tieši šķēpa esamība slēgtajā kompleksā, jo tas no apskatāmajiem ieročiem 14.–16.gs. bijis efektīvākais viegli bruņotā karavīra primārā uzbrukuma ierocis.

¹¹⁴⁰ Atgāzis, M. *Тувчїņas іерочі сенā Латвїјā 10. – 13. гадсїмтā*. 124. lp.

¹¹⁴¹ Клейн, Л. С. *Археологическая типология*. С. 142.

No apskatītajiem 14.–16. gs. šķēpu galiem četri piederīgi iedzītņu eksemplāru apakšgrupai, septiņi – apaļās uzmavas šķēpu galu apakšgrupai, savukārt 19 ir skaldņotās uzmavas šķēpu gali. No korelācijas izveidei izmantotajiem cirvji 16 piederīgi bārdas cirvju apakšgrupas dažādiem variantiem, savukārt trīs eksemplāri – bezbārdas cirvju apakšgrupai. No dunčiem viens piederīgs spala dunču, bet 21 – iedzītņa dunču apakšgrupai.

Apskatītie ieroči atrasti visā Latvijas teritorijā – 71 ierocis atrasts 18 viduslaiku apbedījumu vietās (Augustinišķu, Šķilbēnu Daņilovkas, Jūrkalnes Darvdedžu, Dobeles, Kuciņu, Dundagas Laukmuižas, Puzes Lejaskroga, Madonas, Salaspils Mārtiņsalas, Pukuļu, Balvu Rijnieku, Sēlpils, Slutišķu, Dzelzavas Strūgukalna, Bērzgales Vaidu, Valgales Veģu kapsētu apbedījumos, Jaunpiebalgas uzkalniņkapu pēcapbedījumā), divi ieroči – Ugāles Dompeļu savrupatradumu kompleksā. Skaitliski vairāk ieroču atrasts Ziemeļkurzemē, kā arī Daugavas lejteces viduslaiku arheoloģiskajos pieminekļos. Ziemeļkurzemē apskatāmie ieroči lielākā skaitā atrasti tieši 14. gs. ugunskaļos un 14. un 15. gs. skeletapbedījumos, kas skaidrojams ar to, ka šeit ieroču līdzdošana apbedīšanas tradīcijās saglabājas ilgāk, paralēli kremācijas paražām. Jāuzsver arī, ka šeit hronoloģiski paralēli tiek vairāk lietots vēlinais apaļās uzmavas šķēpu galu tips – ar masīvākām lapām un īsākām uzmavām.

Materiāla strukturēšanai pēc iespējas izmantots hronoloģiskais un tipoloģiskais princips, sadalot apskatāmos gadījumus pēc šķēpu izmantošanas hronoloģijas un to tipiem un variantiem. Kā pirmie tiks apskatīti iedzītņa šķēpu galu, kā otrie – apaļās uzmavas, kā trešie – skaldņotās uzmavas šķēpu galu korelācijas gadījumi.

Pirmā ieroču – 10.–13. gs. zobenu, šķēpu un cirvju – korelācijas tabula Latvijas arheoloģijas historiogrāfijā publicēta M. Atgāža rakstā par Latvijā atrastajiem āvas cirvjiem.¹¹⁴² Metodoloģiski svarīga ir arī arheologa Roberta Spirģa publikācija, kur izveidota Daugavas lībiešu važiņrotu sastāvdaļu korelācija.¹¹⁴³

Dzelzs iedzītņa šķēpi parādījās dzelzs laikmetā, bet lietoti arī viduslaikos līdz pat 17. gs. Ja iepriekšējos periodos iedzītņa šķēpu gali ir formu ziņā daudzveidīgi, tad viduslaiku arheoloģiskajā materiālā konstatējamas trīs šo ieroču grupas. Tā, A tipā

¹¹⁴² Atgāzis, M. *Āvas cirvji Latvijā*. 4. att.

¹¹⁴³ Spirģis, R. Daugavas lībiešu važiņrotu sastāvdaļu korelācija. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1997, Nr. 3. 9.–28. lpp.

apvienoti iedzītņa šķēpu gali ar lancetveida lapu, B tipā iedalīti iedzītņa šķēpu gali ar rombveida lapām, B 1 varianta eksemplāriem raksturīga pret smaili stiepta paplata rombveida lapa ar vāji izteiktiem lapas stūriem, savukārt C tipa eksemplāriem lapas veidotas pret smaili stiepta trīsstūra veidā, iedzītņis kalts vienlaidus, ar sāniski paliektu galu. A tipam piederīgie eksemplāri datējami no 14.gs. – 15.gs. sākumam, B1 varianta šķēpi – ar 14.gs., savukārt C tipa eksemplāri izmantoti periodā no 14.gs.-17.gs. pirmajai pusei.

Iedzītņa šķēpu B 1 varianta 14. gs. eksemplāri – ar paplatu rombveida lapu - kopā ar cirvjiem atrasti Valgales Veģu kapsētas 7. un 16. kapā¹¹⁴⁴ 7. kapā šķēps atrasts kopā ar izmēros nelielu A 2 varianta cirvi. Šādi ir bārdas cirvji, ar pagarinātu pietsegu, kātcaurums veidots griezumā trapeces formā ar noapaļotiem stūriem, apakšdaļā uz aizmuguri nedaudz izliekta mugura, asmens nošķēluma daļa veidota taisna. 16. kapā atrastajam šķēpam kakliņš trīsviju tordēts, masīvais cirvis piederīgs B 2 variantam. Šo cirvju forma pilnveidojās 14.gs., kad attīstoties aizsardzības bruņojumam, svarīgi kļuva pretinieku ne tikai aizsniegt, bet arī caursist tā bruņas vai apdullināt ar pietu. Cirvja asmens sašaurinājās, pieta daļa kļuva masīvāka, saglabājot trīsstūrveida izlaidumus, kas raksturīgi kaujas cirvim. Izlaidumi sabalansēja slodzi starp cirvja kāta augšējo un apakšējo daļu un sāniem. Ar tiem it kā pagarinot pieta sānus, šāds pieta izveidojums ļāva izdarīt ne tikai vertikālu, bet arī spēcīgu horizontālu kustību, kad pēc cirtiena vajadzēja izlauzt cirvi ārā no aizsardzības bruņojuma vai padarīt vertikālā cirtiena vietu vēl plašāku. Abos kapos atrastie ieroči var norādīt uz šķēpa kā primārā uzbrukuma ieroča funkcijām, ar kuru tika ievadīta kauja, pretiniekam atrodoties lielākā attālumā. Savukārt tuvciņā kauja varēja tika turpināta ar cirvi. Apbedījumi datējami ar 14. gs.¹¹⁴⁵

Viens 1. grupas iedzītņa šķēpa gals – ar lēcveida, vidusdaļā paplatinātu lapu, atrasts Jūrkalnes Darvdedžu 11. ugunskapā kopā ar diviem A 1 un A 2 variantu miniatūrajām cirvjiem.¹¹⁴⁶ Savu nelielo izmēru dēļ šķēps ticis publicēts kā bulta,¹¹⁴⁷ tomēr tas iekļaujas 14.–15. gs. sākuma iedzītņa šķēpu A 2 variantā. Joprojām neskaidra ir izmēros nelielo cirvju nozīme, tie tiek uzskatīti gan par simboliskajiem ieročiem, gan par zēnu apbedījumiem raksturīgām piedevām.¹¹⁴⁸ Tomēr nevar noliegt arī to kā ieroču izmantošanu, jo pat neliela cirvja sitiens varēja sekmēt pretinieka

¹¹⁴⁴ Šturms, E. *Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos*. III tab., 352., 355. lpp.

¹¹⁴⁵ Turpat, 365.lpp.

¹¹⁴⁶ Šnore, E. *Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos*. 7. att., 60. lpp.

¹¹⁴⁷ Turpat, 7. att.

¹¹⁴⁸ Šturms, E. *Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos*. 357. lpp.

izsišanu no ierindas, izsaucot šoku vai kontūziju, pat ja pats ievainojums nebija bīstams. Apbedījums datējams ar 14.–15. gs. miju.¹¹⁴⁹

C tipa iedzītņa šķēps ar pret smaili stieptu, platu trīsstūrveida lapu kopā ar dunci atrasts Puzes Lejaskroga kapsētas 112. kapā.¹¹⁵⁰ Šādi šķēpi izmantoti medībām no 14. gs. līdz pat 17. gs. pirmajai pusei, bet konkrētais apbedījums pēc atrastajām monētām¹¹⁵¹ datējams ar 15. gs. vidu. Arī kapā līdzdotais duncis masīvs – tā garums 23 cm, asmens platums – 3, bet biezums – 0,6 cm.¹¹⁵² Pēc izveidojuma tas tuvs t.s. kurpnieka nazim, kas arī šajā gadījumā varēja tikt lietots nomedītā dzīvnieka ādas apstrādei. Šķēps izmēros mazāks, taču tam veidoti plati pleci,¹¹⁵³ kas pie spēcīgi izdarīta metiena izplēsa dzīvniekam platāku brūci, ieķērās tā kažokā, neļaujot atbrīvoties no mestā ieroča.

Kā nākamie jāaplūko apaļās uzmavas šķēpu grupas korelācijas gadījumi. 14.–16. gs. šķēpu galu, kas aprīkoti ar griezumā apaļām uzmavām, izmantošana turpinās no vēlā dzelzs laikmeta. Viduslaiku arheoloģiskajā materiālā sastopami M. Atgāža izdalītie 9.–13. gs. B, C un F šķēpu tipi.¹¹⁵⁴ B tipam piederīgi apaļās uzmavas šķēpu gali ar īsu, masīvu uzmavu un pret smaili stieptu rombveida lapu, uzmavas un lapas attiecības šiem eksemplāriem ir ~ 1:2. C tipa šķēpus raksturo gara, stiepta uzmavu, kā arī pret smaili stiepta rombveida lapa, uzmavas un lapas attiecības ~ 1: 1. Savukārt, F tipa šķēpiem raksturīga īsa, masīva uzmava un lapa, to garumu attiecības ir 1: 1,5–2.¹¹⁵⁵

Tiks aplūkoti septiņi korelācijas gadījumi, kur minētie šķēpi atrasti gan kopā ar cirvjiem un dunčiem, gan tikai ar dunčiem. B tipa šķēps, cirvis un duncis kopā atrasti Augustinišķu kapsētas 37. kapā.¹¹⁵⁶ Cirvis piederīgs D 2 variantam – pēc asmens formas tas ir bezbārdas, ar trapeces formā veidotu, pret kātu pagarinātu pietu, kā arī lejasdaļā uz aizmuguri izliektu mugurām, un trapeces formā veidotu kātcaurumu. Lai gan tikai trīs D 2 varianta cirvji apbedījumos atrasti kopā ar atšķirīga izveidojuma uzmavas šķēpiem, šajos gadījumos tie saistāmi ar bruņojuma komplektu

¹¹⁴⁹ Šnore, E. *Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos*. 62. lpp.

¹¹⁵⁰ Vasks, A., Vijups, A. *Pārskats par izrakumiem Puzes Lejaskroga kapsētā 2002. gadā* (glabājas VVM).

¹¹⁵¹ VVM, 29022 /106, /109.

¹¹⁵² VVM, 29022 /108.

¹¹⁵³ VVM, 29022 /112.

¹¹⁵⁴ Atgāzis, M., 1998. *Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10. – 13. gadsimtā*. 13. att.

¹¹⁵⁵ Turpat.

¹¹⁵⁶ Berga, T. *Augšdaugavas 14.-17.gadsimta senvietas*. 26. lpp.

kā tuvcīņas ieroči. Duncis masīvs, izmēros tas 26 cm garš, 4 cm plats,. Apskatītais korelācijas gadījums datējams ar 14. gs. beigām.¹¹⁵⁷

Apaļās uzmavas šķēpi kopā ar dunčiem atrasti Madlienā baznīcas kapsētas 10. kapā,¹¹⁵⁸ Puzes Lejaskroga kapsētas 165. kapā,¹¹⁵⁹ Pukuļu uzkalniņkapu 16. pēcapbedījumā,¹¹⁶⁰ kā arī Slutišķu 31., 99.¹¹⁶¹ un Vaidu kapsētas 29. apbedījumā.¹¹⁶² Puzes Lejaskroga 165.¹¹⁶³ un Slutišķu kapsētas 31. kapā¹¹⁶⁴ atrasti šķēpi ar īsām uzmavām un masīvām, romba un lancetes formas lapām, attiecīgi piederīgi F un C tipiem, saistāmi ar tuvcīņas ieročiem. Šādi masīvi garkāta durami – griežamie ieroči tuvcīņā varēja tikt lietoti pret viduslaiku plākšņveida aizsardzības bruņojumu. Savukārt, Pukuļu 16.¹¹⁶⁵ un Vaidu 29.¹¹⁶⁶ apbedījumā atrastie šķēpi gari, to lapas veidotas šauras, pret smaili stiepta romba formā, piederīgi C tipam, šos eksemplārus var saistīt ar tālcīņas ieročiem. Kopā ar šķēpiem Pukuļu 16. pēcapbedījumā un Slutišķu 31. kapā iegūti retu formu dunči. Pukuļu 16. pēcapbedījumā atrastajam spala duncim roktura augšdaļā veidotas divas ažūras volūtas,¹¹⁶⁷ tas, iespējams veidots kā viduslaiku ziemeļu un Reitumeiropā labi pazīstamo nieru dunču vietēja kopija. Pēc izveidojuma un izmēriem tas līdzīgs Kokneses pilī atrastajam duncim, kaut pirmais saglabājies tikai fragmentāri. Šis apbedījums datēts ar 16. gs. vidu. Savukārt, Vaidu 29. apbedījumā atrasta arī vāles galva,¹¹⁶⁸ kas ieroču komplektā acīmredzot, pildījusi tuvcīņas ieroča lomu. Apskatītie korelācijas gadījumi pēc apbedījumu inventāriem datējami ar 14. gs., Pukuļu 16. kaps pēc tur atrastajām monētām¹¹⁶⁹ – ar 16. gs. vidu.

No 14.–16. gs. Latvijā izmantoti arī šķēpi ar skaldņotām uzmavām, piederīgi G tipam.¹¹⁷⁰ No 13. gs. vidus un 14. gs., kad Eiropā aizvien straujāk sāk izplatīties plākšņveida aizsardzības bruņojums, radās nepieciešamība arī pēc izturīgākiem duramieročiem. Līdz ar to, ejot līdzai aizsardzības apbruņojuma attīstībai, masīvo apaļo

¹¹⁵⁷ Berga, T. *Augšdaugavas 14.-17. gadsimta senvietas*. 26. lpp.

¹¹⁵⁸ Lūsēns, M. *Pārskats par arheoloģisko izpēti Madlienā baznīcas viduslaiku kapsētā 2004. gadā* (glabājas LNVM AN, inv. Nr. AA 847).

¹¹⁵⁹ Vijups, A. *Pārskats par izrakumiem Puzes Lejaskroga kapsētā 2005. gadā* (glabājas VVM).

¹¹⁶⁰ Vasks, A. *Pārskats par izrakumiem Pukuļu uzkalniņu kapulaukā 1981. gadā* (glabājas LU LVI AMK, inv. Nr. VIAA : 467).

¹¹⁶¹ Berga, T. *Augšdaugavas 14.-17. gadsimta senvietas*. 96., 102. lpp.

¹¹⁶² Vasks, A. *Pārskats par izrakumiem Rēzeknes apr. Bērzgales pag. Sarkanu c. Vaidu kapos* (glabājas LU LVI AMK).

¹¹⁶³ VVM, 29700/301.

¹¹⁶⁴ LNVM, VI, 277 :75.

¹¹⁶⁵ LNVM, A, 12531 :24.

¹¹⁶⁶ LNVM, A, 12228 :50.

¹¹⁶⁷ LNVM, A, 12531 :25.

¹¹⁶⁸ LNVM, A, 12228 :31.

¹¹⁶⁹ LNVM, A, 12531 :26 – 27.

¹¹⁷⁰ Atgāzis, M. *Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10. – 13. gadsimtā*. 41., 49., 58.–59. lp.

uzmavu šķēpa gali ieguva skaldņotas uznavas. Tādējādi šķēpa gals kļuva tehniski viengabalaināks, lapai paredzēto triecienu šķautnes „izlīdzināja” pa uznavu un visu kātu. Tāpat šāda skaldņota uznavā palielināja iekātojuma stiprību, īpaši pielāgojoties arī bruņu caurduršanai. Taču uznavas un lapas garumu attiecības joprojām saglabājās iepriekšējās, 12.–13. gs. pastāvošajās attiecībās ~ 1:1,5 – 2. Šie šķēpi jāsaista ar tuvcīņas taktiku, atsevišķi eksemplāri izmantoti arī kavalērijā. Rakstā tiks apskatīti sekojoši skaldņotās uznavas šķēpu varianti – G 1 variants – šķēpu gali ar četrskaldņotu uznavu, G 2 variants – ar sešskaldņotu uznavu, G 3 – ar astoņskaldņotu uznavu. Jāmin, ka G tipa šķēpus slēgtajos kompleksos kopā ar cirvjēm un dunciem sastop visbiežāk.

G 1 varianta šķēpa gals kopā ar dunci atrasts Salaspils Mārtiņsalas 212. kapā, apbedījums pēc tur atrastās pakavsaktas ar naglu galvu galiem un sīki rievotu loku datējams ar 14. gs. otro pusi – 15. gs sākumu.¹¹⁷¹

Kā interesants jāapskata Jaunpiebalgas uzkalniņkapu 4. apbedījuma inventārs ar līdzdotajiem šķēpa galu,¹¹⁷² dunci¹¹⁷³ un kaula cirvi.¹¹⁷⁴ Šķēps piederīgs G 2 variantam, tas ir izmēros lielākais šī varianta eksemplārs Latvijas arheoloģiskajā materiālā – tā garums – 30 cm, lapas platums – 3 cm, biezums – 1,1 cm. Arī apbedījumā līdzdotais duncis masīvs, tā garums – 21,4 cm, asmens platums – 2,2 cm, bet biezums – 0,4 cm. Apbedījums datējams ar 14. gs.¹¹⁷⁵ Visai rets atradums 14. gs. latgaļu apdzīvotās teritorijas apbedījumā ir kaula cirvis. Šādi ornamentēti cirvji sastopami Krievijas, Prūsijas un Skandināvijas, Latvijā – lībiešu vēlā dzelzs laikmeta un 14. gs. arheoloģiskajā materiālā. Tie tiek uzskatīti par kulta jeb ranga ieročiem, Prūsijā tos vēl 15.–16. gs. lietoja novadu vecākie.¹¹⁷⁶ Vācu pētnieks Paulsens tos saista ar 12.–15. gs. skandināvu vīriešu tiesību un pašcieņas simboliku,¹¹⁷⁷ savukārt Krievijas literatūrā kaula cirvji līdzās šķēpiem un zobeniem saistīti ar senkrievu kņazu varas atribūtiķu.¹¹⁷⁸

¹¹⁷¹ Viņjups, A. *Latvijas XIII-XVII gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots: Tipoloģiskā analīze. Promocijas darbs* (glabājas Latvijas Universitātes bibliotēkā.). Rīga, 1998. 10. tab.

¹¹⁷² CM, 8325 :1.

¹¹⁷³ CM, 8325 :2.

¹¹⁷⁴ CM, 8325 :3.

¹¹⁷⁵ Mugurēvičs, Ē. Die Funde der Hammeraxte und Hämmer aus Horn auf dem Territorium Lettlands und Ihre mythologische Deutung. In: *Iš baltu kultūros istorijos*. Palanga: Diemedija, 2000. 69. pl.

¹¹⁷⁶ Кулаков, В. И., Скворцов, К. Н. Топорик из Варген: Ранговое оружие последних язычников Европы. *Slavia Antiqua*, 2000, XLI, С. 174, 179, 182.

¹¹⁷⁷ Paulsen, P. *Axt un Kreuz in Nord-Osteuropa*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag, 1956. S. 59.

¹¹⁷⁸ Кирпичников, А. Н. Древнерусское оружие. Вып. 1. В кн.: *Археология СССР: Свод археологических источников*. Москва, 1966. Нр. Е1–36М, С. 42, 45.

Visvairāk – 19 gadījumos – kopā ar cirvjiem un dunčiem slēgtajos kompleksos atrasti G3 varianta šķēpu gali – ar astoņskaldņotām uznavām.

Piecos gadījumos – Dundagas Laukmuižas 2., Dzelzavas Strūgukalna 13. un Valgales Veģu kapsētas 9. kapā, Madonas kapsētas 186. kapā, kā arī Ugāles Dompeļu savrupatradumu kompleksā G 3 varianta šķēpi atrasti kopā ar cirvjiem.

Divi šķēpi atrasti kopā ar A 2 varianta cirvjiem. Pie tam Veģu kapsētā šķēps un cirvis atrasti kopā ar jātnieka piešiem,¹¹⁷⁹ kas var norādīt uz šo ieroču izmantojumu kavalērijā. Interesants ir arī atradums Ugāles Dompeļu savrupatradumu kompleksā, kur G3 varianta šķēpa gals iedzīts A 2 varianta cirvja kātcaurumā.¹¹⁸⁰ Tā kā tiek pieņemts, ka Dompeļi ir viduslaiku sākuma kuršu ugunskapu vieta, tad šādu divu ieroču kombināciju var uzskatīt ne tikai par bruņojuma komplekta atspulgu apbedījumā, bet arī par kremācijas rituāla sastāvdaļu. Jāmin, ka arī nedaudz agrākajā Kazdangas Roņu ugunskapā miniatūro cirvju kātcaurumos bijušas ievērtas pakavsaktas.¹¹⁸¹ Abi atradumi datējami ar 14.–15. gs. sākumu.

Dzelzavas Strūgukalna kapsētas 13. un Madonas kapsētas 186. kapā¹¹⁸² G 3 varianta šķēpi atrasti kopā ar A 3 varianta cirvjiem, kam skaldņota pieta daļa, ovāls kātcaurums, mugura apakšdaļā uz aizmuguri nedaudz izliekta. Šāds skaldņojums 14. gs. sākumā parādās dažādu ieroču detaļās – ne tikai šķēpu uznavās, cirvju pietos, bet arī zobenu pogās. Cirvju gadījumā tas norāda uz to lietojumu kaujā un piederību kaujas ieroču komplektam. Šie apbedījumi datējami ar 14. gs.

Dundagas Laukmuižas 2. kapā šķēps atradies kopā ar B 2 varianta cirvi.¹¹⁸³ Kopā ar tiem apbedījumā atrasti arī jātnieka pieši,¹¹⁸⁴ kas var liecināt par šo ieroču izmantošanu kavalērijā. Arī šķēpa lapa pēc formas ir slaida, ar salīdzinoši šauriem pleciem. Pēc senkrievu ieroču pētnieka A. Kirpičnikova uzskatiem, šādi šķēpi bijuši raksturīgi tieši jātnieku apbruņojumam. Apbedījums datējams ar 14. gs. otro pusi.

Sešos gadījumos – Šķilbēnu Daņilovkas 1. žaļņikā, Dobeles kapsētas 1308. kapā, Jaunpiebalgas uzkalniņu kapu 3. apbedījumā, Puzes Lejaskroga 101. kapā, Balvu Rijnieku 4. pēcapbedījumā, Sēlpils kapsētas 126. kapā G 3 varianta šķēpi atrasti kopā ar dunčiem. Daņilovkas 1. žaļņikā duncis atrasts ar bronzas apkalumiem rotātā

¹¹⁷⁹ Šturms, E. *Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos*. 352.lpp., IV tab.

¹¹⁸⁰ LNVM, A, 7545 :1-2.

¹¹⁸¹ Šturms, E., 1932. *Pārskats par izrakumiem Kazdangas Roņos*. inv. Nr. AA :139 (glabājas LNVM AD).

¹¹⁸² Ruša, M. *Pārskats par 2008. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Madonas kapsētā* (glabājas MNM krātuvē).

¹¹⁸³ Šturms, E. *Izrakumi Valgāles Veģu ugunskapos*. 357. lpp.

¹¹⁸⁴ Turpat, 358. lpp.

makstī, tā garums 27 cm,¹¹⁸⁵ savukārt pārējie dunči izmēros īsāki. Pēc atrastajām monētām Daņilovkas 1. žaļņiks datējams ar 15. gs. sākumu,¹¹⁸⁶ Puzes Lejaskroga 101. kaps pēc monētas¹¹⁸⁷ ar 16. gs. sākumu, savukārt pārējie apbedījumi pēc to inventāra pieskaitāmi 14. gs. Tātad apskatītie korelācijas gadījumi datējami no 14.–16. gs. sākumam.

G 3 varianta šķēpi kopā ar cirvjjiem un dunčiem slēgtos kompleksos atrasti septiņos gadījumos: Jaunpiebalgas P I uzkalniņa apbedījumā un 12. kapā, Kuciņu uzkalniņkapu 23. uzkalniņa apbedījumā, Puzes Lejaskroga 143. kapā, Dzelzavas Strūgukalna 14., Vaidu 43. un Valgales Veģu kapsētas 13. kapā.

Kopā ar D 2 varianta cirvjjiem šķēpi atrasti Jaunpiebalgas P I uzkalniņa apbedījumā un Vaidu kapsētas 43. kapā. Jaunpiebalgas kapulauka apbedījumā atrastajam šķēpam¹¹⁸⁸ veidota slaidas formas lapa, kapa inventārā atradies arī piesis,¹¹⁸⁹ kas varētu norādīt uz jātnieka ieroču komplektu. Savukārt, Vaidu 43. kapā atrasta arī 14. gs. zobena poga.¹¹⁹⁰ Abi apbedījumi datējami ar 14. gs.

Kuciņu 23. uzkalniņā¹¹⁹¹ un Lejaskroga 143. kapā¹¹⁹² šķēpi atrasti kopā ar A1 varianta cirvjjiem,¹¹⁹³ kam abpusēji pagarināts, garš pietsegs, masīva pieta daļa, griezumā apaļš kātcaurums, apakšdaļā uz aizmuguri nedaudz izliekta mugura, plats asmens, ieliekts asmens nošķēlumus. Šie apbedījumi datējami ar 14.–15. gs.

Jaunpiebalgas 12.¹¹⁹⁴ un Valgales Veģu 5. kapā¹¹⁹⁵ G 3 varianta šķēpi atrasti kopā ar A2 varianta cirvjjiem,¹¹⁹⁶ bet Strūgukalna 14. un Veģu 13. kapos – ar A 3 varianta cirvjjiem.¹¹⁹⁷ Dunči visos četros gadījumos ir masīvi, garāki par 19 cm. Apbedījumi datējami ar 14. gs.

Vienā gadījumā – Valgales Veģu kapsētas 8. kapā – G 4 varianta šķēps¹¹⁹⁸ atrasts kopā ar B 1 varianta cirvi.¹¹⁹⁹ Tam nelieli trīsstūrveida izlaidumi pieta sānu daļā, griezumā ovāls kātcaurums, mugura apakšdaļā uz aizmuguri izliekta, asmens

¹¹⁸⁵ Шноре, Э. Д. Погребения жальничного типа на северо – востоке Латвий. С. 41.

¹¹⁸⁶ Шноре, Э. Д. Погребения жальничного типа на северо – востоке Латвий. С. 39.

¹¹⁸⁷ VVM, 29022/23.

¹¹⁸⁸ LNVM, Ai :816.

¹¹⁸⁹ LNVM, Ai :819.

¹¹⁹⁰ LNVM, A, 12228 :75.

¹¹⁹¹ LNVM, A, 12552 :2.

¹¹⁹² VVM, 29022/401.

¹¹⁹³ LNVM, A, 12552:66, VVM, 29022/ 402.

¹¹⁹⁴ CM, 8333 :3.

¹¹⁹⁵ LNVM, A, 8792 :2.

¹¹⁹⁶ CM, 8333 :1, LNVM, A, 8792 :1.

¹¹⁹⁷ LNVM, A, 7384 :2, A, 9153 :1.

¹¹⁹⁸ LNVM, A, 8795 :2.

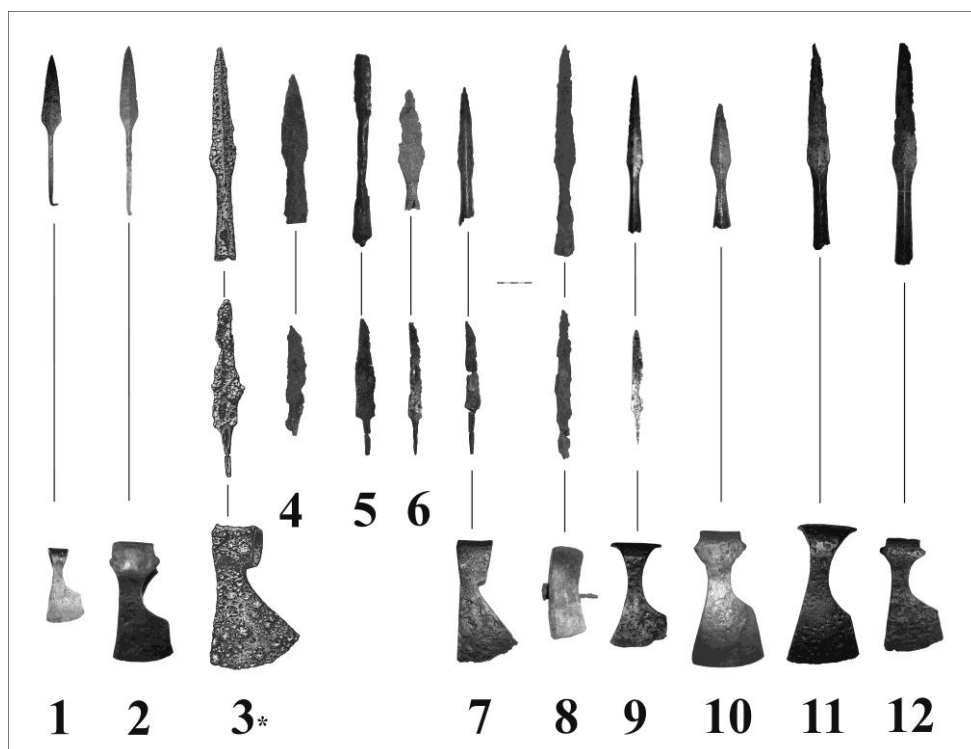
¹¹⁹⁹ LNVM, A, 8795 :1.

nošķēluma daļa – taisna. Spriežot pēc šķēpa platās lapas, īsās un masīvās uznavas, tas izmantots kā primārais tuvcīņas ierocis, kad nonākts pretinieka tiešā tuvumā, kauja varēja tikt turpināta ar cirvi un dunci. Apbedījums datējams ar 14. gs.

Veiktā 14.–16. gs. šķēpu, cirvju un dunču korelācij ļauj izsekot šo trīs ieroču tipoloģisko grupu attīstībai tajā Latvijas viduslaiku arheoloģiskā materiāla segmentā, kas attiecināms uz vietējiem iedzīvotājiem. Korelācija ļauj precizēt ieroču hronoloģiju, pēc iespējas arī rekonstruēt vienlaicīgi lietotu viegli bruņotā karavīra ieroču komplektu. Rezumējot apskatītos korelācijas gadījumus, iespējams ieroču komplektus izdalīt gan pēc to sastāvdaļām, gan hronoloģiski.

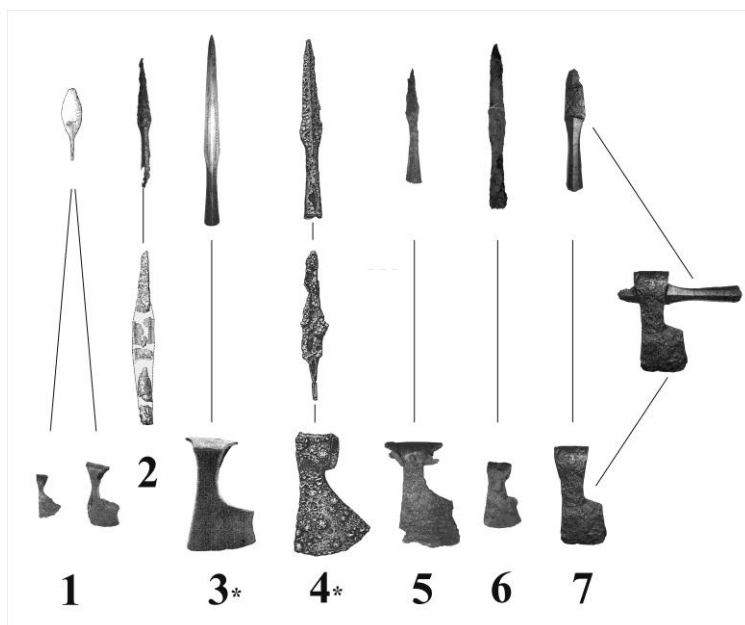
Tā kā noteicošais elements korelācijas izstrādei bija šķēpa esamība slēgtajā kompleksā, tad, apskatot analizētos korelācijas gadījumus pēc to sastāvdaļām, jāsecina, ka šķēpi slēgtajos kompleksos visbiežāk – 14 gadījumos – atrasti kopā ar dunčiem, savukārt retāk ar cirvjiem (astoņos gadījumos) un ar cirvjiem un dunčiem (deviņos gadījumos). Tam pamatā ir apbedīšanas tradīcijās, proti, nazis kā sadzīves rīks, duncis kā ierocis ir ļoti bieži konstatēta 14.–16. gs. vīriešu kapu piedeva, savukārt šķēpi un cirvi apbedījumos līdzīgi doti daudz retāk. No apskatītajiem korelācijas gadījumiem secināms, ka vismazāk – trijos gadījumos – apbedījumos kopā ar cirvjiem un dunčiem atrasti iedzītņa šķēpu gali, savukārt visvairāk – 21 gadījumā – skaldņotās uznavas šķēpu gali. Pēdējo atradumi slēgtajos kompleksos kopā ar citiem ieročiem visdrīzāk saistāmi ar kara bruņojuma komplektu, uz saistību ar militāro sfēru norāda šo šķēpu uznavas skaldņojums, kamēr iedzītņa šķēpi atsevišķos gadījumos var tikt saistīti ar bruņojumu medībām. No cirvjiem 16 eksemplāri piederīgi bārdas, trīs – bezbārdas asmens formas cirvjiem, pie kam divos gadījumos tie atrasti kopā ar iedzītņa, vienā – ar apaļās uznavas, 16 gadījumos – ar skaldņotās uznavas šķēpiem. Apskatot korelācijas gadījumos ietvertos iedzītņa un spala dunčus, pēc formas tiem raksturīgs slaidis, atsevišķiem eksemplāriem – masīvs asmens, nebojātie eksemplāri garumā pārsniedz 19 cm.

Tā kā korelācijas gadījumi apskatīti tiek pārsvarā kapu inventāros, hronoloģiskas un elementu izmaiņas tajos jāsaista arī ar apbedīšanas tradīciju izmaiņām 14.–16. gs. Proti, 15. un 16. gs. arvien vairāk samazinās ieroču līdzdošanas tradīcija, gan mainoties pašam apbedīšanas ritam, gan kļūstot dārgākai ieroču izejvielai – dzelzim, gan arī apbedītajiem – vietējiem iedzīvotājiem arvien vairāk distancējoties no militārās sfēras.

8.1. att. 14. gs. šķēpu, cirvju un dunču korelācijas tabula: 1. – Valgales Veģi, 7. kaps; 2. – Valgales Veģi, 16. kaps; 3. – Augustinišķi, 37. kaps (no: Berga, T. *Augšdaugavas 14.-17. gadsimta senvietas*. 35.att.); 4. – Puzes Lejaskrogs, 165. kaps; 5. – Bērzgales Vaidi, 29. kaps; 6. – Balvu Rijnieki, 4. kaps; 7. – Bērzgales Vaidi, 43. kaps; 8. – Jaunpiebalga, 4. kaps; 9. – Dzelzavas Strūgukalns, 14. kaps; 10. – Valgales Veģi, 8. kaps; 11.- Dzelzavas Strūgukalns, 13. kaps; 12. – Dundagas Laukmuīža, 2. kaps.

Līdz ar to, aplūkojot korelācijas gadījumus hronoloģiski, jāsecina, ka visdaudzveidīgākie ir 14. gs. tuvciņas bruņojuma komplekti (8.1. att.). Tajos ietilpa gan iedzītņa, gan apaļās gan skaldņotās uzmavas šķēpu gali, A 2, A 3, B 1, B 2 un D 2 varianta cirvjī, kā arī slaidas formas dunči. Tieši 14. gs. visvairāk ir tādu slēgto kompleksu, kuros šo trīs ieroču tipoloģiskās grupas eksemplāri atrasti kopā. Lielā izveidojumu daudzveidība saistāma ar daudzu vēlā dzelzs laikmeta beigū un 13. gs. ieroču tipu izmantošanu vēl 14. gs.

8.2. att. 15. gs. šķēpu, cirvju un dunču korelācijas tabula: 1. – Jūrkalnes Darvdedži, 11. uguns kaps; 2. – Šķilbēnu Daņilovka, 1. žalņiks; 3. – Valgales Veģi, 9. kaps (Šturms 1937, IV tab.); 4. - Augustinišķi, 32. kaps (Berga, T. *Augšdaugavas 14.-17. gadsimta senvietas*. 34.att.); 5. – Kuciņi, 23. uzkalniņš; 6. – Puzes Lejaskrogs, 43. kaps; 7. – Ugāles Dompeļu savruptradumu komplekss.

15. gs. slēgtajos kompleksos strauji samazinās iedzītņa šķēpu un dunču skaits, toties palielinās skaldņotās uzmavas šķēpu galu īpatsvars (8.2. att.) No cirvjiem parādās C 2 varianta eksemplāri ar lielāku garumu, masīvu pieta daļu un šaurāku asmeni, kas labi derēja cīņai pret plākšņu bruņās tērptu pretinieku.

8.3. att. 16.gs. šķēpu un dunču korelācijas tabula: 1. – Bārtas Pukuļi, 16. kaps; 2. – Puzes Lejaskrogs, 101. kaps.

Savukārt 16. gs. kopā ar cirvjiem un dunčiem tiek atrasti tikai apaļās un skaldņotās uznavas šķēpu gali, kopā ar tiem parādās arī retas formas spala dunči un jau minētie C 2 varianta cirvji (8.3. att.)

Tipu un variantu nomaiņa šajās trīs ieroču tipoloģiskajās grupās apskatāmajā periodā saistāma ar to funkcijām. Šķēpi, cirvji un dunči pieskaitāmi uzbrukuma ieročiem, līdz ar ko tie attīstījās paralēli šajos gadsimtos arvien progresējošam aizsardzības bruņojumam, līdz 16. gs. beigās un 17. gs. tos nomaina efektīvāki ieroči. Tā, iedzītņa šķēpus jau 15. gs. gaitā no bruņojuma izspiež apaļās un skaldņotās uznavas šķēpi, savukārt tos 17. gs. gaitā – šķēpi un pīķi ar diviem izlaidumiem. Arī cirvjus šajā periodā bruņojumā nomaina efektīvāki cērtamieroči – helebardes, berdiši un āvas tipa cērtamieroči.

SECINĀJUMI

Promocijas darbā izmantota ieroču arheoloģijas kultūrvēsturiskās un tipoloģiskās skolas pētījumu metodoloģija, tās sintezējot. Kultūrvēsturiskā pieeja ir īpaši nozīmīga Rietumeiropā, īpaši Vācijas un Lielbritānijas ieroču arheoloģijas historiogrāfija. Vācijā veseli ieroči lielā skaitā saglabāti 14.–16. gs, pilīs, bet Lielbritānijā joprojām pastāv bruņniecība. Savukārt, Austrumeiropā 14.–16. gs. ieroču arheoloģijas pētījumi balstās vairāk uz arheoloģiskajiem artefaktiem, kas lielā skaitā atrasti lauka pētījumos, to pētniecībā pateicīgākā ir tieši tipoloģiskā analīze.

Latvijā, līdzīgi kā citur Eiropā, kopš Romas impērijas sabrukuma, tuvcīņas taktikā līdz 13. gs. dominēja cirtiens un tam atbilstošie cērtamieroči. Šo apstākļu noteicošās bija militārās tradīcijas, kas nostiprinājās lielās tautu staigāšanas periodā, kā arī karavīra aizsardzības bruņojums, ko pamatā veidoja no riņķīšu bruņadekla veidotas detaļas. Savukārt, kopš 13. gs. otrās puses, līdz ar plākšņu aizsardzības bruņojuma parādīšanos, tuvcīņas taktikā sāka dominēt dūriens. Tieši tuvcīņas apstākļu maiņa noteica visas tuvcīņas ieroču funkcionālās apakšgrupas attīstību 14.–16. gs. Latvijas arheoloģiskajā materiālā šīs tendences atspoguļojās, zobenu, uznavas šķēpu un dunču tipoloģiskā daudzveidībā. Būtiskas izmaiņas skāra arī citas durami – griežamo ieroču tipoloģiskās grupas. Savukārt, ieroču funkcionālo grupu attīstību atspoguļo atradumu skaits – no 658 vienībām durami griežamie ieroči atrasti skaitā 375, cērtamie – 269, sitamie – 5, bet kombinētu funkciju eksemplāri – 9. Šie skaitļi atspoguļo katras kaujas funkcijas nozīmi kopējā tuvcīņas taktikā.

Zobenu tipoloģiskajā grupā Latvijā kopš 14. gs. (9.1. att.) aizvien vairāk parādījās Rietumeiropas izcelsmes dūreja tipa eksemplāri. Savukārt, kopš 15. gs. vērojama aizvien lielāka zobenu funkcionālā nodalīšanās cirtienam garā līnijā un dūrienam paredzētos ieročos. Šīs atšķirības labi atspoguļojas masīvo un plato landsknehtu zobenu un garo, šauro eksemplāru asmeņu izveidojumos. Vesela zobena atradumi arheoloģiskajos lauka pētījumos ir ļoti reti. Veseli zobeni pārsvarā atrasti kā savrupatradumi, tie saistāmi ar kaujās nozaudētiem ieročiem. Bojātus vai pārveidotus zobenu, kā arī atsevišķas veselas vai fragmentāras detaļas vairāk atrod izrakumos,

13. gs. gaitā no bruņojuma izzuda kaujas naži, kas bija aprīkoti ar 20–80 cm gariem asmeņiem. Šī tipoloģiskā grupa sadalījās dunčos, kuru asmens garums nepārsniedza 40 cm un kaujas nažos, kuru asmeņu garums pārsniedza 40 cm. Dunču

F. apgr.	T. gr.	14. gadsimts	15. gadsimts	16. gadsimts
Duramieroči	Zobeni —			
	Kaujas naži —			
	Dunči —			
	Šķēpi —			
Cērtamieroči	Zobeni —			
	Kaujas naži —			
	Cirvi —			
Sitamie ieroči	Kaujas vāles —			
Kombinētu funkciju ieroči	Kaujas āmuri —			
	Hele- bardes —			

9.1. att. 14. – 16. gs. tuvčīnas ieroču tipoloģiski – hronoloģiskā attīstība Latvijā (saīsinājumi: f.apgr. – funkcionālā apakšgrupa, t. gr. – tipoloģiskā grupa).

daudzveidība palielinājās 14.–15. gs. (9.1. att.). Jāmin, ka duncis atributēja brīva cilvēka statusu, ko apliecināt viduslaiku sabiedrībā bija ļoti svarīgi. Tāpat,

dunču daudzveidībai netieši par pamatu bija 14. gs. gaitā vērojamā pilsētu attīstība, pilsētnieku kārtas paplašināšanās un ceļojošo tirgotāju lielāka aktivitāte, ko lielā mērā veicināja Hanzas savienības izveide un nostiprināšanās. Viduslaiku pilsētas šaurībā kaujas varēja notikt pamatā tuvās tuvcīņas attālumā. Šādos apstākļos viens no efektīvākajiem ieročiem bija tieši duncis, ko katrs pilsētnieks nēsāja pie jostas makstī. Lielā dunču tipoloģiskā daudzveidība radās, tā lietotājiem cenšoties uzsvērt savu ieroča atšķirību un aprīkojot to tveramās daļas ar dažāda izveidojuma rokturiem. Duncis bija iecienīts un nepieciešams arī zemnieku vidē – visbiežāk tirgos tiekoties ar pilsētniekiem, tika noskatīts šo ieroču izveidojums un veidoti to atdarinājumi. Šis apstāklis īpaši svarīgs Latvijas arheoloģisko atradumu kontekstā. Liela daļa no pētījumā apskatītajiem dunčiem atrasta kapu inventāros, kas liecina par mirušo sociālo statusu – tie pārstāvējuši brīvo zemnieku slāni. Visbeidzot, duncis bija nepieciešams bruņinieka ierocis – ikonogrāfiskais materiāls pierāda (skat., piemēram, 2.2.1. att.: 3., 5.3.2. att.: 2.), ka ar pareizā leņķī veiktu dunča triecienu bija iespējams caurdurt plākšņu bruņas un ievainot vai pat nogalināt pretinieku.

Kaujas naži dalāmi divās tipoloģiskajās apakšgrupās – cērtamajos un duramajos eksemplāros (9.1. att.). Duramā tipa eksemplāri bija paredzēti cīņai pret ādas vai vilnas apģērbā tērptu pretinieku. Duramie kaujas naži bruņojumā parādījās 14. gs., bet plašāka to lietošana vērojama 15.–16. gs. Šo ieroču pēdēja attīstības stadijā tie transformējās t.s. medību dunčos, kas izmantoti 16. gs. beigās – 17. gs. pirmajā pusē. Masīva cērtamā tipa kaujas naža cirtiens varēja būt efektīvs arī pret plākšņu bruņām, līdz ar to šie ieroči izmantoti visu apskatāmo periodu. 16. gs. otrajā pusē šo ieroču izveidojums mainījās, pārejot sabļas tipā, kam samazinājās asmens platums un masivitāte, savukārt, mugura un smaile veidotas uz aizmuguri izliektas. Līdzīga izveidojuma ieroči izmantoti līdz pat 1. Pasaules karam.

Šķēpi ir daudzskaitlīgākā 14.–16. gs. durami – griežamo ieroču tipoloģiskā grupa (9.1. att.). Latvijas 14.–16. gs. arheoloģiskais materiāls interesants ar ilgo iedzītņa šķēpu pastāvēšanu, kamēr citur Eiropā izmantoti pārsvarā ar uznavām aprīkoti eksemplāri. Iedzītņa šķēpu izmantošanas tradīcija līdz pat 15. gs. saglabājusies vietējo iedzīvotāju vidū kopš vēlā dzelzs laikmeta, kad vieglie uznavas šķēpi izmantoti kā metamie ieroči kaujas sākumā. Uznavas šķēpi līdzīgi kaimiņzemēs izmantotajiem eksemplāriem. Savukārt, divu skaldņoto uznavas šķēpu variantu izplatībai var noteikt lokālas robežas. Proti, G 1 varianta eksemplāri izplatīti Daugavas lejteces lībiešu apdzīvotajās teritorijās, savukārt G 3 varianta šķēpi

raksturīgi Kurzemei. Interesanta ir arī nelielo trīsstūra formas šķēpu izmantošana medībām – tie piemēroti mazāku dzīvnieku medīšanai. Tomēr, Latvijā atrasti arī uznavas šķēpi ar lancetes formas lapu, kas analogi citās Eiropas zemēs lielo dzīvnieku medībām izmantotajiem eksemplāriem.

Latvijā atrastie 14.–16. gs. cirvji (9.1. att.) veido skaitliski lielāko cērtamo ieroču tipoloģisko grupu. Tas skaidrojams gan ar cērtamo ieroču popularitāti šajā periodā, gan arī ar cirvja kā galvenā kokapstrādes un mežistrādes darbarīka nozīmi, kas īpaši svarīgi bija Latvijas mežainajā apvidū. Cirvju tipoloģiskajā daudzveidībā 14. gs. pirmajā pusē jūtama vēl iepriekšējā perioda ietekmi – tā atspoguļojās āvas cirvju un eksemplāru ar pagarinātu pietsegu lietošanā. 15.–16. gs. raksturīgi cirvji ar masīvāku pietu un šaurāku asmeni, kas nodrošināja spēcīgas inerces cirtienu īsā, bet koncentrētā taisnē. Šāda tipa cirtiena kā kaujas funkcijas loma samazinājās 16. gs. gaitā, kad strauji sāka izzust pilnās ķermeņa plākšņu bruņas. Jaunajos kaujas apstākļos efektīvi kļuva ar platu asmeni aprīkotie dažādu āvas tipu cirvji.

Pret bruņām efektīvs bija arī koncentrēts sitiens – šīs funkcijas ieročus Latvijas 14.–16. gs. arheoloģiskajā materiālā pārstāvēja vāles (9.1. att.). Šo ieroču kaujas daļām jau kopš vēlā dzelzs laikmeta raksturīgs lodes vai daudzskaldņa izveidojums, no jauna parādījās vāle ar daudzlapu galvu. Līdzīgi kā kaujas āmurs, 16. gs. beigās vāle lietota vairāk kā militārās varas atribūts, nekā ierocis.

Kombinēto funkciju ieročus pārstāv kaujas āmuri (9.1. att.), kas Latvijā ienāca no Rietumeiropas. Šī ieroča nelielā, bet labi izsvartā kaujas daļa bija piemērota cirtiena un dūrienam līdzīgam triecienam. Tādēļ īskāta kaujas āmuri bija iecienīti ieroči kavalērijā. Savukārt, 16. gs. otrajā puses divi helebaržu atradumi (9.1. att.) saistāmi ar Livonijas karu – šos ieročus iecienījuši bija vācu landsknehti, kas karoja ordeņa karaspēkā.

Tomēr Latvijā līdz šim nav arheoloģiski atrasti vairāku Eiropā 14.–16. gs. ieroču tipoloģisko grupu eksemplāri vai skaidri nosakāmas to detaļas. Pie tādiem jāpieskaita metamie cirvji, t.s. „dūres vāles”, godendagi, kaujas spriguļi un dakšas, morgenšterni un glēves. Jāmin, ka šie vairākums no minētajiem raksturīgi pamatā Vācijas un Čehijas ieroču materiālam. Šajās zemēs no 14. – 16. gs. notikuši plaši vienkāršo tautas masu nemieri, kuru laikā lielākā daļa no minētajiem garkātieročiem izgatavoti ar vienkāršu tehnoloģiju palīdzību. Savukārt, Latvijā šādus iekšējus nemierus aizstāja cīņas starp arhibīskapu, ordeni un Rīgas pilsētu. Šajās sadursmēs

piegalīgās noteikta apjoma karaspēka masas, kas sadalītas ieroču šķirās un bruņotas ar attiecīgi daudz maz standartizētiem ieroču komplektiem.¹²⁰⁰

Tuvcīņas taktiku un ieroču funkcionālo grupu kopš 14. gs. beigām aizvien jūtāmāk ietekmēja rokas un smago uguns šaujamo ieroču attīstība. Samazinājās kavalērijas nozīme, tika izveidotas regulāras kājnieku vienības ar standartizētu bruņojumu, Latvijas arheoloģiskajā materiālā samazinājās iedzītņa un uznavas šķēpu tipoloģiskā daudzveidība. Vieglos metamos šķēpus lieliski aizvietoja no arkebūzas vai vaļņu bises izšauta lode. No uznavas šķēpiem saglabājās tikai masīvākie tipi. Straujāka tuvcīņas ieroču tipoloģisko grupu un apakšgrupu vienādošanās vērojama kopš 16. gs. sākuma, kad lietoti vairs tikai daži šķēpu un viens pīķis tips. Zobenu tipoloģiskajā grupā atšķirības izpaudās galvenokārt rokturu detaļu izveidojumā, bet cirtienam izmantoti tikai trīs cirvju varianti. Kaujas vāles, helebardes un āmuri 16. gs. beigās kļuva par militārā ranga atribūtiem.

Aplūkojot ieroču atradumu Latvijas 14.–16. gs. dzīves un apbedījumu vietās, to atrašanās gadījumu daudzums attiecībā pret pieminekļu skaitu ir aptuveni vienāds. Tomēr šādā gadījumā nav salīdzināmas proporcijas pret pētījumu apjomu.

Dzīvesvietās ieroču atradumu skaits skatīts proporcijās pret izpētīto kvadrāturu. Uz 54 415 m lielu izpētīto platību atrasti 207 tuvcīņas ieroči (1.1. tab.). Salīdzinot ar turpat atrastajiem 1031 tālcīņas ieročiem, tas ir relatīvi maz. Jāņem vērā, ka apskatāmajā periodā lielas daļas sabiedrības dzīve noritēja nocietinātās dzīvesvietās, kas arī ir arheoloģiski visplašāk pētītas. Šīm vietām raksturīgs fortifikācijas izbūvju ieskaits ierobežots platības apjomu, kurās bija iespējams uzglabāt tikai pašus nepieciešamākos ieročus. To pierādā arheoloģiskie pētījumi – mūra pilis veselu ieroču atrasts salīdzinoši nedaudz. Gadījumā, ja tuvcīņas ierocis tika bojāts, tas turpināts izmantot citiem mērķiem – tipisks ir Kokneses pilī atrastā cērtamā kaujas naža piemērs.¹²⁰¹ Pēc tā ārējā izskata un saglabātības secināms, ka kaujā vai citādos apstākļos nolūzusi smaile, tālāk tas izmantots amatniecībā kā kaļamais instruments, par ko liecina ar metāla darbarīku vai priekšmetu stipri atdauzītā mugura. Savukārt, ja sabojāto ieroci nebija iespējams lietot, tas izmests atkritumos – par to liecina lielais fragmentāro dunču un zobenu detaļu atradumu skaits. Pilsētās visvairāk ieroču – 15 eksemplāri – vienuviet atrasts Rīgā, Mārstaļu ielā 17. Atrastie bojātie

¹²⁰⁰ Skat., piemēram, Livonijas zemnieku militārās organizācija aprakstu, kas minēts 1559. gada 25. jūlija Rīgas landtāga sēdes recesā (skat. nodaļas „Tuvcīņas bruņojuma un taktikas attīstība Eiropā 14.–16. gs. apakšnodaļu „Tuvcīņa taktika”).

¹²⁰¹ LNVM, VI, 62 :6521.

dunči un zobenu smailes liecina, ka šeit, visdrīzāk, atradusies ieroču kalēju darbnīca, kur nonākuši arī kaujās bojātie eksemplāri. Nelielais tuvcīņas atradumu skaits dzīvesvietās liek domāt, ka tajās noritējuši aktīva dzīve, kas likusi uzlabot, pārveidot vai citādi izmantot kaujās vai laika gaitā bojātos ieročus. Veselu tuvcīņas ieroču skaits lielāks tajās pilīs, kas visvairāk cietušas militāru sadursmju laikā, īpaši Livonijas karā. Līdz ar nopostīto pili arheoloģizējās arī tajā esošie priekšmeti, to skaitā ieroči. Tā, piemēram, Cēsu pilī atrasti daudz 16. gs. otrās puses ieroču, kas arheoloģiskajā slāni nonākuši pēc pils uzspridzināšanas 1577. gadā. Savukārt, tajās pilīs kas kapitulējušas pretiniekam bez pretošanās, atrastas daudz mazāk senlietu. Piemēram, Turaidas pils Livonijas karā necieta. Tāpat svarīga ir arī pils apdzīvotības intensitāte un ilgums. Kokneses pils nepārtraukti izmantota piecus gadsimtus, apdzīvotība tajā konstatēta 12 arheoloģiskajos slāņos. Nozīmīgi ir arī arheoloģiskās izpētes darbu apmēri pilīs. Cēsu pilī izrakumi noritējuši 37 sezonas, tāpēc tur atrasti 20 % no visiem piļu arheoloģiskās izpētes gaitā iegūtajiem tuvcīņas ieročiem. Liela mēroga izrakumi notikuši Kokneses pilī – tur atrasti 21 % ieroču.

Apbedījumu vietās ieroču atradumu skaits skatīts proporcionāli vīriešu kapu skaitam, no tiem vēl papildus izdalot inventārus ar ieročiem. No 1820 aplūkotajiem vīriešu apbedījumiem tuvcīņas ieroču apbedījumi bijuši 105. Tie saturējuši 137 ieročus (1.1. tab.). Tātad, vidēji katrs 17. vīrietis, kas piederīgs vietējiem iedzīvotājiem, 14.–16. gs. kapā guldīts ar četriem ieročiem. Neskarot ieroču apbedījumu semantisko kontekstu, jāsecina, ka šie arheoloģiskie dati aptuveni sakrīt ar analizēto rakstīto avotu ziņām par 16. gs. vietējo iedzīvotāju militāro organizāciju, kur visu nepieciešamo viena karavīra militāro pienākumu veikšanai nodrošinājuši 30 zemnieki. Iztrūkstot pietiekami plašam un saturīgi nozīmīgam rakstīto avotu klāstam par Latvijas 14. – 16. gs. sabiedrības militāro identitāti, arheoloģiskā materiāla pētniecība šajā tēmā spējusi dot salīdzinoši objektīvu vēsturiskās realitātes atainojumu.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Arheoloģiskās kolekcijas un tajās esošie artefakti

Skat. promocijas darba II daļas 1.1.–1.19. tabulu.

Arheoloģisko lauka izpētes darbu Pārskati

- 1.** Apala, Z. *Pārskats par 1977. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu pilsdrupās.*
Inv. Nr. VIAA :363 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 2.** Apala, Z. *Pārskats par 1978. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :387 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 3.** Apala, Z. *Pārskats par 1980. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :429 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 4.** Apala, Z. *Pārskats par 1981. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :451 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 5.** Apala, Z. *Pārskats par 1982. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :471 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 6.** Apala, Z. *Pārskats par 1983. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :487 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 7.** Apala, Z. *Pārskats par 1984. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :512 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 8.** Apala, Z. *Pārskats par 1985. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :533 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 9.** Apala, Z. *Pārskats par 1986. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :558 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 10.** Apala, Z. *Pārskats par 1987. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :903 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 11.** Apala, Z. *Pārskats par 1988. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :658 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 12.** Apala, Z. *Pārskats par 1989. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :661 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 13.** Apala, Z. *Pārskats par 1990. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :727 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 14.** Apala, Z. *Pārskats par 1991. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :785 (pārskats glabājas LU LVI AMK).

- 15.** Apala, Z. *Pārskats par 1992. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :817 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 16.** Apala, Z. *Pārskats par 1993. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :840 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 17.** Apala, Z. *Pārskats par 1994. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī.*
Inv. Nr. VIAA :856 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 18.** Apala, Z. *Pārskats par 1995. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī (13.–17. gs.).* Inv. Nr. VIAA :877 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 19.** Apala, Z. *Pārskats par 1996. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī (13.–18. gs.).* Inv. Nr. VIAA :456 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 20.** Apala, Z. *Pārskats par 1997. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī (13.–18. gs.).* Inv. Nr. VIAA :956 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 21.** Apala, Z. *Pārskats par 1998. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī (13.–17. gs.) Cēsīs, Pils ielā 9.* Inv. Nr. VIAA :976 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 22.** Apala, Z. *Pārskats par 1999. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī (13.–17. gs.) Cēsīs, Pils ielā 9.* Inv. Nr. VIAA :983 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 23.** Apala, Z. *Pārskats par 2000. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī (13.–17. gs.) Cēsīs, Pils ielā 9.* Inv. Nr. VIAA :1008 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 24.** Apala, Z. *Pārskats par 2001. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī.* Inv. Nr. VIAA :1095 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 25.** Apala, Z. *Pārskats par 2002. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī.* Inv. Nr. VIAA :1065 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 26.** Apala, Z. *Pārskats par 2003. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī un arheoloģisko uzraudzību Cēsu pils parkā.* Inv. Nr. VIAA :1145 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 27.** Apala, Z. *Pārskats par 2004. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī.* Inv. Nr. VIAA :1156 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 28.** Apala, Z. *Pārskats par 2005. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī.* Inv. Nr. VIAA :1170 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 29.** Apala, Z. *Pārskats par 2006. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī.* Inv. Nr. VIAA :1195 (pārskats glabājas LU LVI AMK).

- 30.** Apala, Z. *Pārskats par 2007. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī.* Inv. Nr. VIAA :1182 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 31.** Apala, Z. *Pārskats par 2008. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu viduslaiku pilī.* Inv. Nr. VIAA :1217 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 32.** Apals, J. *Pārskats par 1981. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu mūra pilī.* Inv. Nr. VIAA :450 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 33.** Apals, J. *Pārskats par 1982. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu mūra pilī.* Inv. Nr. VIAA :470 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 34.** Apals, J. *Pārskats par 1983. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu mūra pilī.* Inv. Nr. VIAA :486 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 35.** Apals, J. *Pārskats par 1984. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu mūra pilī.* Inv. Nr. VIAA :511 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 36.** Apals, J. *Pārskats par 1985. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu mūra pilī.* Inv. Nr. VIAA :532 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 37.** Apals, J. *Pārskats par 1986. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu mūra pilī un priekšpilī.* Inv. Nr. VIAA :555 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 38.** Apals, J. *Pārskats par 1987. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu priekšpilī.* Inv. Nr. VIAA :591 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 39.** Apals, J. *Pārskats par 1988. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu priekšpilī.* Inv. Nr. VIAA :624 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 40.** Apals, J. *Pārskats par 1989. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu mūra pilī.* Inv. Nr. VIAA :660 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 41.** Apals, J. *Pārskats par 1990. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu mūra pilī.* Inv. Nr. VIAA :728 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 42.** Apals, J. *Pārskats par 1991. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu mūra pilī.* Inv. Nr. VIAA :786 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 43.** Apals, J. *Pārskats par 1992. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Āraišu mūra pilī.* Inv. Nr. VIAA :838 (pārskats glabājas LU LVI AMK).
- 44.** Atgāzis, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Alūksnes pilī 1978. gadā.* Inv. Nr. VIAA :1181 (glabājas LU LVI AMK).
- 45.** Atgāzis, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Alūksnes pilī 1979. gadā.* Inv. Nr. VIAA :414 (glabājas LU LVI AMK).
- 46.** Atgāzis, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Alūksnes pilī 1980. gadā.* Inv. Nr. VIAA :430 (glabājas LU LVI AMK).

- 47.** Atgāzis, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Alūksnes pilī 1981. gadā.*
Inv. Nr. VIAA :452 (glabājas LU LVI AMK).
- 48.** Atgāzis, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Alūksnes pilī 1982. gadā.*
Inv. Nr. VIAA :472 (glabājas LU LVI AMK).
- 49.** Atgāzis, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Alūksnes pilī 1983. gadā.*
Inv. Nr. VIAA :1084 (glabājas LU LVI AMK).
- 50.** Atgāzis, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sēlpils priekšpilī 1963. gadā.* Inv. Nr. VIAA :99 (glabājas LU LVI AMK).
- 51.** Atgāzis, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sēlpils priekšpilī 1964. gadā.* Inv. Nr. VIAA :131 (glabājas LU LVI AMK).
- 52.** Atgāzis, M. *Senlietu saraksts no 1966. – 1968. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Vecdoles pilī.* Inv. Nr. Pd :123 – 2 (glabājas LU LVI AMK).
- 53.** Bebre, V., Ruša, M., Štāle, A. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī 2007. gadā.* Inv. Nr. VIAA :1176 (glabājas LU LVI AMK).
- 54.** Berga, T. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Valmieras mūra pilī 1990. gadā.* Inv. Nr. VIAA :734 (glabājas LU LVI AMK).
- 55.** Berga, T. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Valmieras mūra pilī 1991. gadā.* Inv. Nr. VIAA :788 (glabājas LU LVI AMK).
- 56.** Berga, T. *Pārskats par arheoloģisko izpēti un uzraudzības darbiem Valmieras pilī un senpilsētā 2004. gadā.* Inv. Nr. VIAA :1130 (glabājas LU LVI AMK).
- 57.** Brīvkalne, E. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes pilskalnā 1954. gadā.* Inv. Nr. VIAA :22 (glabājas LU LVI AMK).
- 58.** Brīvkalne, E. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes pilskalnā 1955. gadā.* Inv. Nr. VIAA :127 (glabājas LU LVI AMK).
- 59.** Brīvkalne, E. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes pilskalnā 1957. gadā.* Inv. Nr. VIAA :46 (glabājas LU LVI AMK).
- 60.** Caune, A. *Pārskats par 1970. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā, 13. janvāra ielā.* B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 61.** Caune, A. *Pārskats par 1977. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā, Daugavas (tag. Kungu) ielā.* B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 62.** Caune, A. *Pārskats par 1978. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā, Daugavas (tag. Kungu) ielā.* B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 63.** Caune, A. *Pārskats par 1979. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā, Daugavas (tag. Kungu) ielā.* B. nr. (glabājas RVKM AN).

- 64.** Caune, A. *Pārskats par 1971. gada arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Rīgā, L. Pils ielā 8/10, Mārstaļu ielā 2, Peitavas ielā 7*. B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 65.** Caune, A. *Pārskats par 1972. gada arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Rīgā, L. Pils ielā 8/10*. B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 66.** Caune, A. *Pārskats par 1973. gada arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Rīgā, L. Pils ielā 8/10*. B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 67.** Caune, A. *Pārskats par 1975. gada arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Rīgā, L. Pils ielā 8/10*. B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 68.** Caune, A. *Pārskats par 1979. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā, Mārstaļu ielā 21 (Danenšterna nams)*. B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 69.** Caune, A. *Pārskats par 1980. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā, Daugavas (tag. Kungu) ielā*. B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 70.** Caune, A. *Pārskats par 1983. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā, Komunālajā (tag. R. Vāgnera) ielā*. Inv. Nr. VIAA :493 (glabājas LU LVI AMK).
- 71.** Celmiņš, A. *Pārskats par 1994.–1995. gada arheoloģiskās uzraudzības darbiem izrakumiem Rīgā, Mārstaļu ielā 21 (Danenšterna nams)*. B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 72.** Cimermane, I. *Pārskats par izrakumiem Valkas rajona Grundzāles ciema Jaunbemberos 1971. gada 10. –15. augustā*. Inv. Nr. VIAA :237 (glabājas LU LVI AMK).
- 73.** Graudonis, J. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles lībiešu ciema vietā 1969. – 1974. gados*. Inv. Nr. VIAA :323 (glabājas LU LVI AMK).
- 74.** Graudonis J. *Pārskats par Ikšķiles pilsvietas un baznīcas arheoloģiskiem izrakumiem 1968. – 1974. gados*. Inv. Nr. VIAA :302 (glabājas LU LVI AMK).
- 75.** Kalējs U. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā, Miesnieku ielā 4 2008. gadā*. B. nr. (glabājas RVKM AN).
- 76.** Lūsēns, M., *Pārskats par arheoloģisko izpēti Madlienas baznīcas viduslaiku kapsētā 2004. gadā*. Inv. Nr. AA 847 (glabājas LNVM AN).
- 77.** Lūsēns M. *Pārskats par arheoloģisko izpēti Rīgā, 11. novembra krastmalā, Triangula bastionā 2000. gadā*. Inv. Nr. 55885 I (glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centrā).

- 78.** Lūsēns M. *Pārskats par arheoloģisko izpēti Rīgā, kvartālā starp Kalēju, Audēju, Teātra, R. Vāgnera un Rīdzenes ielām 2005. gadā.* Nr. ZA 2852 (glabājas RVKM AN).
- 79.** Lūsēns M. *Pārskats par arheoloģisko izpēti Rīgā, Mārstaļu ielā 17, 2002. gadā.* Inv. Nr. 59391 - 120 I (glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centrā).
- 80.** Lūsēns M. *Pārskats par arheoloģisko izpēti Rīgā, Mārstaļu ielā 17, 2004. gadā.* b/nr (glabājas Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja Arheoloģijas nodaļā).
- 81.** Mugurēvičs, Ē., Ozere, I. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem 1986. gadā Dinaburgas pilī.* Inv. Nr. VIAA :573 (glabājas LU LVI AMK).
- 82.** Mugurēvičs, Ē., Ozere, I. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dinaburgas pilī 1987. gadā.* Inv. Nr. VIAA :606 (glabājas LU LVI AMK).
- 83.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģijas un vēstures pieminekļu apzināšanu Usmas ezera Moricsalas dabas rezervātā un tā tuvākajā apkārtnē 1978. gadā.* Inv. Nr. VIAA :893 (glabājas LU LVI AMK).
- 84.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rēzeknes pilī 1980. gadā.* Inv. Nr. VIAA :928 (glabājas LU LVI AMK).
- 85.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rēzeknes pilī 1982. gadā.* Inv. Nr. VIAA :477 (glabājas LU LVI AMK).
- 86.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sabiles senpilsētā 1975. gadā.* Inv. Nr. VIAA :327 (glabājas LU LVI AMK).
- 87.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sabiles senpilsētā 1976. gadā.* Inv. Nr. VIAA :336 (glabājas LU LVI AMK).
- 88.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sabiles senpilsētā 1977. gadā.* Inv. Nr. VIAA :370 (glabājas LU LVI AMK).
- 89.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sabiles senpilsētā 1978. gadā.* Inv. Nr. VIAA :377 (glabājas LU LVI AMK).
- 90.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sabiles senpilsētā 1979. gadā.* Inv. Nr. VIAA :408 (glabājas LU LVI AMK).
- 91.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Saldus mūra pilī 1970. gadā.* Inv. Nr. VIAA :927 (glabājas LU LVI AMK).
- 92.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par izrakumiem Dinaburgas pilī 1982. gadā.* Inv. Nr. VIAA :476 (glabājas LU LVI AMK).

- 93.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par izrakumiem Dinaburgas pilī 1983. gadā.* Inv. Nr. VIAA :499 (glabājas LU LVI AMK).
- 94.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par izrakumiem Dinaburgas pilī 1984. gadā.* Inv. Nr. VIAA :524 (glabājas LU LVI AMK).
- 95.** Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par izrakumiem Dinaburgas pilī 1985. gadā.* Inv. Nr. VIAA :1091 (glabājas LU LVI AMK).
- 96.** Pāvele T. *Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem pie Mākslinieku nama, Pētera baznīcā un Imanta Sudmaļa (tag. Grēcinieku un Kungu) ielā 1957. gadā.* Inv. Nr. VIAA :29 (glabājas LU LVI AMK).
- 97.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī 1987. gadā.* Inv. Nr. VIAA :608 (glabājas LU LVI AMK).
- 98.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī 1990. gadā.* Inv. Nr. VIAA :757 (glabājas LU LVI AMK).
- 99.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī 1992. gadā.* Inv. Nr. VIAA :831 (glabājas LU LVI AMK).
- 100.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Kokneses pilī 1991. gadā.* Inv. Nr. VIAA :802 (glabājas LU LVI AMK).
- 101.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Kokneses pilī 1992. gadā.* Inv. Nr. VIAA :832 (glabājas LU LVI AMK).
- 102.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Kokneses pilī 1993. gadā.* Inv. Nr. VIAA :851 (glabājas LU LVI AMK).
- 103.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Kokneses pilī 1994. gadā.* Inv. Nr. VIAA :872 (glabājas LU LVI AMK).
- 104.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Kokneses pilī 1995. gadā.* Inv. Nr. VIAA :886 (glabājas LU LVI AMK).
- 105.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Kokneses pilī 1997. gadā.* Inv. Nr. VIAA :964 (glabājas LU LVI AMK).
- 106.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Kokneses pilī 1998. gadā.* Inv. Nr. VIAA :981 (glabājas LU LVI AMK).
- 107.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Kokneses pilī 1998. gadā.* Inv. Nr. VIAA :987 (glabājas LU LVI AMK).
- 108.** Ruša, M. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Madonas kapsētā 2008. gadā.* (glabājas MNM krātuvē).

- 109.** Siatkovskis, J. *Pārskats par aizsardzības izrakumiem Pāvulkalna viduslaiku kapsētā 1983. gadā.* Inv. Nr. VIAA :501 (glabājas LU LVI AMK).
- 110.** Siatkovskis, J. *Pārskats par 1985. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Pāvulkalna viduslaiku kapsētā.* Inv. Nr. VIAA :544 (glabājas LU LVI AMK).
- 111.** Siatkovskis, J. *Pārskats par aizsardzības izrakumiem Pāvulkalna viduslaiku kapsētā 1986. gadā.* Inv. Nr. VIAA :577 (glabājas LU LVI AMK).
- 112.** Spirģis, R. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā, Grēcinieku ielā 11/13, Sv. Pētera baznīcas kapsētas daļā.* Inv. Nr. VIAA :1184 (glabājas LU LVI AMK).
- 113.** Stubavs, A., Tilko, S. *Kokneses pilskalns, priekšpils un senpilsēta: 1961. – 1966. gada izrakumos atrasto senlietu uzkaite pa priekšmetu grupām.* Inv. Nr. Pd :62 – 16 (glabājas LU LVI AMK).
- 114.** Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1967. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī.* Inv. Nr. Pd :126 – 1 (glabājas LU LVI AMK).
- 115.** Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1968. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī: I daļa.* Inv. Nr. Pd :126 – 2 (glabājas LU LVI AMK).
- 116.** Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1968. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī: II daļa.* Inv. Nr. Pd :126 – 3 (glabājas LU LVI AMK).
- 117.** Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1969. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī: II daļa.* Inv. Nr. Pd :126 – 4 (glabājas LU LVI AMK).
- 118.** Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1970. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī.* Inv. Nr. Pd :126, 211 – 1 (glabājas LU LVI AMK).
- 119.** Stubavs, A. *Senlietu saraksts no 1971. – 1975. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Salaspils pilī.* Inv. Nr. Pd :126 – 5 (glabājas LU LVI AMK).
- 120.** Stubavs, A. *Pārskats par izrakumiem Salaspils pils priekšpilī 1973. gadā.* Inv. Nr. VIAA :1094 (glabājas LU LVI AMK).
- 121.** Stubavs, A. *Pārskats par izrakumiem Salaspils pils priekšpilī 1973. gadā.* Inv. Nr. VIAA :316 (glabājas LU LVI AMK).
- 122.** Svarāne, D. *Pārskats par arheoloģiskās uzraudzības darbiem Rīgā, Vaļņu ielā 1991. gadā.* Inv. Nr. VIAA :805 (glabājas LU LVI AMK).
- 123.** Svarāne, D., Tilko, S. *Pārskats par arheoloģiskās uzraudzības darbiem Rīgā, Mārstaļu ielā 12/14, 1987. gadā.* B. nr. (glabājas RVKM AN).

- 124.** Šnore, E. *Pārskats par izrakumiem Valmieras ordeņa pils teritorijā un tās apkārtnē laikā no 1937. gada 30. jūlija līdz 4. septembrim.* Inv. Nr. VIAA :1047 (glabājas LU LVI AMK).
- 125.** Šturms, E. *Pārskats par izrakumiem Kazdangas Roņos 1932. gadā.* Inv. Nr. AA 139 (glabājas LNVM AD).
- 126.** Urtāns, J. *Pārskats par arheoloģiskajiem aizsardzības izrakumiem Pāvulkalna kapsētā 1982. gadā.* Inv. Nr. VIAA :482 (glabājas LU LVI AMK).
- 127.** Vasks, A., Vijups, A. *Pārskats par izrakumiem Puzes Lejaskroga kapsētā 2002. gadā* (glabājas VVM).
- 128.** Vasks, A. *Pārskats par izrakumiem Rēzeknes apr. Bērzgales pag. Sarkaņu c. Vaidu kapos 1971. gadā.* Inv. Nr. VIAA :294 (glabājas LU LVI AMK).
- 129.** Vasks, A. 1981. *Pārskats par izrakumiem Pukuļu uzkalniņu kapulaukā 1981. gadā.* Inv. Nr. VIAA :467 (glabājas LU LVI AMK).
- 130.** Vijups, A. *Pārskats par izrakumiem Puzes Lejaskroga kapsētā 2005. gadā* (glabājas VVM).
- 131.** Vilcāne, A. *Pārskats par 2000. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dinaburgas viduslaiku pilī.* Inv. Nr. VIAA :1006 (glabājas LU LVI AMK).
- 132.** Vilcāne, A. *Pārskats par 2008. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dinaburgas viduslaiku pilī.* Inv. Nr. VIAA :1214 (glabājas LU LVI AMK).
- 133.** Zagorska, I. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Vilmaņu II apmetnē un kapsētā 1984. gadā.* Inv. Nr. VIAA :529 (glabājas LU LVI AMK).
- 134.** Zagorskis, F. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Vilmaņu apmetnē un viduslaiku kapsētā 1983. gadā.* Inv. Nr. VIAA :505 (glabājas LU LVI AMK).
- 135.** Zariņa, A. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Indricas pilskalnā 1982. gadā.* Inv. Nr. VIAA :484 (glabājas LU LVI AMK).
- 136.** Zariņa, A. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Indricas pilskalnā 1982. gadā.* Inv. Nr. VIAA :507 (glabājas LU LVI AMK).
- 137.** Zariņa, A. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Indricas pilskalnā 1984. gadā.* Inv. Nr. VIAA :530 (glabājas LU LVI AMK).
- 138.** Zariņa, A. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Indricas pilskalnā 1984. gadā.* Inv. Nr. VIAA :554 (glabājas LU LVI AMK).

Konferenču materiāli un referātu tēzes

- 1.** Apala, Z. Arheoloģiskie pētījumi Cēsu viduslaiku pilī. Grām.: *APL, 2000–2001*. Rīga: LVI, 2002. 145.–155. lpp.
- 2.** Apala, Z. Cēsu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1979. gadā. Grām.: *ASM, 1979*. Rīga: Zinātne, 1980. 3.–7. lpp.
- 3.** Apals, J. Āraišu arheoloģiskās ekspedīcijas izrakumi 1972. gadā. Grām.: *ASM, 1972*. Rīga: Zinātne, 1973. 3.–11. lpp.
- 4.** Apals, J., Apala Z. Āraišu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1973. gadā. Grām.: *ASM, 1973*. Rīga: Zinātne, 1974. 3.–6. lpp.
- 5.** Atgāzis M. 1966. gada izrakumi Vecdolē. Grām.: *ASM, 1966*. Rīga: Zinātne, 1967. 22.–25. lpp.
- 6.** Atgāzis M. 1967. gada izrakumi Vecdolē. Grām.: *ASM, 1967*. Rīga: Zinātne, 1968. 48.–53. lpp.
- 7.** Atgāzis M. 1968. gada izrakumi Nariņos, Strautniekos un Vecdolē. Grām.: *ASM, 1968*. Rīga: Zinātne, 1969. 22.–26. lpp.
- 8.** Atgāzis M. Pētījumi Alūksnes pilī. Grām.: *ASM, 1980–1981*. Rīga: Zinātne, 1982. 28.–33. lpp.
- 9.** Caune, A. Viduslaiku rakstāmriku – stilu atradumi Latvijā. Grām.: *ASM, 1988–1989*. Rīga: Zinātne, 1990. 61.–65. lpp.
- 10.** Mugurēvičs Ē. Arheoloģiskie izrakumi Dinaburgas pilsētiņā. Grām.: *ASM, 1982–1983*. Rīga: Zinātne, 1984. 69.–75. lpp.
- 11.** Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1968. gadā. Grām.: *ASM, 1968*. Rīga: Zinātne, 1969. 41.–45. lpp.
- 12.** Mugurēvičs Ē. Izrakumi Sabilē 1977. gadā. Grām.: *ASM, 1977*. Rīga: Zinātne, 1978. 54.–57. lpp.
- 13.** Mugurēvičs, Ē., Vilcāne A. Naujenes arheoloģiskās ekspedīcijas darbs. Grām.: *ASM, 1984.–1985*. Rīga: Zinātne, 1986. 91.–97. lpp.
- 14.** Ruša, M. Arheoloģiskie izrakumi Kokneses pilī. Grām.: *ASM, 1996–1997*. Rīga: LVI apgāds, 1998. 58.–60. lpp.
- 15.** Ruša, M. Arheoloģiskie izrakumi Kokneses viduslaiku pilī. Grām.: *APL, 2000–2001. gadā*. Rīga: LVI apgāds, 2002. 199.–205. lpp.
- 16.** Stubavs, A. Arheoloģiskie izrakumi Koknesē 1966. gadā. Grām.: *RT, 1966*. Rīga, 1967. 35.–38. lpp.

- 17.** Stubavs, A. Arheoloģiskie izrakumi Salaspilī 1967. gadā. Grām.: *RT, 1967*. Rīga: Zinātne, 1968. 72.–75. lpp.
- 18.** Stubavs, A. Arheoloģiskie izrakumi Salaspilī 1968. gadā. Grām.: *RT, 1968*. Rīga: Zinātne, 1969. 47.–51. lpp.
- 19.** Stubavs, A. Arheoloģiskie izrakumi Salaspilī 1969. gadā. Grām.: *RT, 1969*. Rīga: Zinātne, 1970. 59.–63. lpp.
- 20.** Stubavs, A. Arheoloģiskie izrakumi Salaspilī 1970. gadā. Grām.: *RT, 1970*. Rīga: Zinātne, 1971. 52.–54. lpp.
- 21.** Stubavs, A. Salaspils arheoloģiskās ekspedīcijas 1971. gada darba rezultāti. Grām.: *ASM, 1971*. Rīga: Zinātne, 1972. 91.–96. lpp.
- 22.** Stubavs, A. Izrakumu pēdējā sezona Salaspilī. Grām.: *ASM, 1975*. Rīga: Zinātne, 1976. 79.–85. lpp.
- 23.** Vasks, A. Pukuļu uzkalniņu kapulauks. Grām.: *ASM, 1980–1981*. Rīga: Zinātne, 1982. 79.–85. lpp.

Rakstītie avoti

- 1.** *Atskaņu hronika / atdzejojis Valdis Bisenieks, komentāri – Ēvalds Mugurēvičs, Kaspars Kļaviņš*. Rīga: Zinātne, 1998. 387 lpp.
- 2.** *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā / tulkojis Ēvalds Mugurēvičs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 455 lpp.
- 3.** *Indriķa hronika / tulkojis Ābrams Feldhūns, komentāri – Ēvalds Mugurēvičs*. Rīga: Annele, 2001. 365 lpp.
- 4.** Rusovs, B. *Livonijas kronika*. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926. 208 lpp.

Disertācijas

- 1.** Atgāzis, M. *Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10. – 13. gadsimtā*. (glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas nodaļā). Rīga, 1998.
- 2.** Muižnieks, V. *Arheoloģiskās liecības par 14. – 18. gs. apbedīšanas tradīcijām Latvijā teritorijā* (glabājas Latvijas Universitātes bibliotēkā). Rīga, 2011.
- 3.** Vijups, A. *Latvijas XIII – XVII gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots: Tipoloģiskā analīze* (glabājas Latvijas Universitātes bibliotēkā). Rīga, 1998.

- 4.** Урбанавичюс В. *Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в 10 – 12 вв. Автореферат диссертаций на соисканий учение степени кандидата исторических наук.* Вильнюс, 1967.

Prese

- 1.** Latvijas Republikas valsts robežu likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2009, 2. decembris, 2.–4. lpp.

Literatūra

- 1.** Anteins, A. *Melnais metāls Latvijā*. Rīga: Zinātne, 1976. 211 lpp.
- 2.** Anteins, A. *Par melno metālu ražošanu un apstrādāšanu Latvijas PSR teritorijā no 13. gs. beigām līdz 18. gs. sākumam*. Rīga: Rīgas Politehniskais institūts, 1962. 48 lpp.
- 3.** Anteins, A. Senās Latvijas damascētā tērauda šķēpu gali. Grām.: Strods, H. (red.). *AE, 4*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1962. 33.–47. lpp.
- 4.** Apala, Z. Nieru dunču atradumi Cēsu pils izrakumos. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (red.). *AE, 19*. Rīga: LVI apgāds, 1997. 109.–113. lpp.
- 5.** Apala, Z., Zariņa, A. Dižciltīga latgaļa apbedījums Ģūģeru kapulaukā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, 1991, Nr. 1, 11.–29. lpp.
- 6.** Apals J., Atgāzis M., Daiga J. *Latvijas PSR arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 1974. 374 lpp.
- 7.** Apals J., Atgāzis M., Graudonis J., u.c. *Latvijas senākā vēsture: 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g.* Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2001. 463 lpp.
- 8.** Atgāzis, M. Āvas cirvji Latvijā. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (red.). *AE, 19*. Rīga: LVI apgāds, 1997. 53.–63. lpp.
- 9.** Atgāzis, M. Dzelzs iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm Latvijā. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (red.). *AE, 11*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1974. 154.–174.lpp.
- 10.** Atgāzis, M. Kaujas vāles Latvijā 10. – 14. gs. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, 1999, Nr. 2, 16.–34. lpp.
- 11.** Balodis, F., Šnore, R. (sast.) *Latviešu kultūra senatnē*. Rīga: Pieminēkļu valde, 1937. 127 lpp.
- 12.** Banytė - Rowell, R. u.c. *Zemgaļi senatnē*. Rīga: N.I.M.S., 2003. 109 lpp.
- 13.** Baume, W., la. *Vorgeschichte von Veltpreußen*. Danzig, 1920.

- 14.** Bashford, Dean. *Handbook of arms and armor: European and Oriental*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1930. 329 p.
- 15.** Bemmann, J. Weaponry and weapon burial practice in Central Germany in the Late Roman Iron Age and the Migration period. In: Bliujiene, A. (ed.). *Archaeologica Baltica*, 8. Klaipeda: Klaipeda University Press, 2007. P. 69–83.
- 16.** Bennett M., Bradbury J., DeVries K. *Kriege im Mittelalter*. Stuttgart: Theiss, 2009. 256 S.
- 17.** Berga T. *Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas*. Rīga: Latvijas Vēstures Institūta Apgāds, 2007. 223 lpp.
- 18.** Berga, T. Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme apbedīšanas rituālā: 14. – 17. gs. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (red.). *AE*, 20. Rīga: LVI apgāds, 2000. 32.–43. lpp.
- 19.** Bibliografia prac naukowych i popularnonaukowych profesora Andrzeja Nadolskiego. In: *Arma et ollae: Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Nadolskiemu w 70 rocznicę wrodzin i 45 rocznicę pracy naukowej. Sesja naukowa, Łódź, 7–8 maja 1992 r.* – Łódź: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów polskich Oddział w Łodzi, 1992. s. 41–46.
- 20.** Bowman, J. H. *Essential cataloguing*. London: Facet Publishing, 2003. 215 p.
- 21.** Briard, J., Mohen, J., P. Typologie des objets de l'âge du bronze en France. In: *Fascicule II: Poignards, hallebardes, pointes de lance, pointes fleche, armement defensif*. Paris, 1983. 159 p.
- 22.** Brūzis, R. 14.–16. gadsimta tuvcīņas ieroči Rīgā. Grām.: Ose, I. (red.). *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*, 7. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2012. 64.–95. lpp.
- 23.** Brūzis, R. Cirvji Latvijas 14. – 17.gs. arheoloģiskajā materiālā: Tipoloģiskā analīze. Grām.: Saleniece, I. (red.). *Daugavpils Universitāte. Humanitārās fakultātes XIX starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XIII*. Daugavpils: Saule, 2010. 41.–50. lpp.
- 24.** Brūzis R. 15. un 16. gs. kaujas āmuri Latvijā. Grām.: Ciganovs, J. (sast.). *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2010, Nr. 11, 20.–30.lpp.
- 25.** Brūzis, R. Iedzītņa šķēpu gali Latvijas 14. – 17. gs. arheoloģiskajā materiālā. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, Rīga, 2008, Nr. 4, 5.–20. lpp.
- 26.** Brūzis R. Kaujas āmuri Latvijas 15.–16.gs. arheoloģiskajā materiālā: Tipoloģiskā analīze. Grām.: Saleniece, I. (red.). *Daugavpils Universitāte. Humanitārās*

fakultātes XX starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XIV. Vēsture: Avoti un cilvēki. Daugavpils: Saule, 2011. – 77.–85.lpp.

- 27.** Brūzis, R. Research methods of the weapons from the Latvian 13-16th century archaeological material. In: *Internationales Studienkolloquium Mittelalter- und Neuzeitarchäologie 2009.* Bamberg, 2009. S. 26–29.
- 28.** Brūzis, R. Šķēpu, cirvju un dunču korelācija Latvijas 14.–16. gs. arheoloģiskajā materiālā. Grām. (In): Šnē, A. (red.). *Latvijas Universitātes raksti, 764. sējums: Vēsture.* Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. 38.–52. lpp.
- 29.** Brūzis, R. Šķēpu gali ar skaldņotu uznavu Latvijas 14. – 16. gs. arheoloģiskajā materiālā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, Rīga, 2010., Nr. 1, 21.–34. lpp.
- 30.** Burton F. R. *The book of the sword.* London: Chatto and Windus, 1884. 299 P.
- 31.** Capwell, T. *Messer: Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* Wien: Tosa – Verlag, 2009. 255 S.
- 32.** Celmiņš, A. Jauni viduslaiku rakstāmriku – stilu atradumi Rīgas Doma pagalmā. Grām.: Caune, A. (red.). *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998. 235.–250. lpp.
- 33.** Celmiņš, A. Sv. Paula baznīcas kapsēta Rīgā. Senā Rīga Grām.: Bebre, V. (sast.). *Senā Rīga: Pilsētas arheoloģija, arhitektūra un vēsture, 6.* Rīga: Apgāds Mantojums, 2009. 13. – 37. lpp.
- 34.** Cielava S. Gotikas posma tēlniecības pieminekļi Latvijā (pēc literatūras avotiem). Grām.: Cielava, S. (red.). *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei, 4.* Rīga: Zinātne, 1989. 4.–58. lpp.
- 35.** Dolínek V., Durdík J. *Historische Waffen.* Augsburg: Bechtermünz Verlag, 1996. S. 351.
- 36.** Dedumietis D. Livonijā 13. gadsimtā pielietotie ofensīvās un defensīvās taktikas paņēmieni. Grām.: Ciganovs, J. (sast.). *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata, 2.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2001. 39.–54. lpp.
- 37.** Deiß, F. W. *Das deutsche Soldatenbuch: Deutschland Wehr und Waffen im Wandel der Zeiten: 1. Band.* Berlin: Vaterländische Verlag E. U. Beller, 1928. 323 S.
- 38.** Derums, V. *Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība.* Rīga: Zinātne, 1988. 223 lpp.
- 39.** Dreger, M. Das Waffensystem Dreger. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1926 – 1928, Bd. 11, S. 168–171.

- 40.** Duchartre P. – L. *Histoire des armes de chasse et de leurs emplois, de la préhistoire à cartouche, les armes et les munitions d'aujourd'hui*. Vichy: Crépin – Leblond et Cie, 1956. 285 p.
- 41.** Ducmane, K., Vēciņš, Ē. *Nauda Latvijā*. Rīga: Latvijas Banka, 1995. 231 lpp.
- 42.** Dunsdorfs, E. *Mūžīgais latviešu karavīrs*. Melburna: Ģenerāļa Kārļa Goppera fonds, 1966. 268 lpp.
- 43.** Dunsdorfs E., Spekke A. *Latvijas vēsture, 1500 – 1600*. Stokholma: Daugava, 1964. 812 lpp.
- 44.** Dzenis, A. Vietējās izcelsmes lēņavīri Rietumlatvijā Livonijas laikā (1253 – 1561) un viņu dienests. *Latvijas kara muzeja gadagrāmata*. 2003. IV. laidziens. 41.–60. lpp.
- 45.** *Europäische Dolche und Messer*. Munchen.
- 46.** Gay, V. *Glossaire archéologique du Moyen Age et de la Renaissance: Tome Second, H-Z*. – Lichtenstein: Kraus reprint LTD, 1967. 584 p.
- 47.** Geibig, A. *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter*. Neūmunster: Karl Wachholtz Verlag, 1991. 375 S.
- 48.** Gerhards, G. Traumas un ievainojumi Rīgas 13. – 18. gadsimta iedzīvotājiem, Grām.: Celmiņš, A., Jakovļeva, M., Ose I. (red.) *Senā Rīga 7: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2012. 128.–149. lpp.
- 49.** Gessler E. A. Vom Wurfbeil des 15. Jahrhunderts. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Berlin: *Eigenthum und Verlag des Vereins für historische Waffenkunde*, 1926 – 1928. Bd. 11, S. 2429 – 252.
- 50.** Graudonis, J. *Turaidas pils II: Atradumi*. Turaida: Turaidas muzejrezervāts, 2003. 32 lpp., 80 tab.
- 51.** Grūbe J. Bauskas pils ieroči pēc 1976. – 1992. gada izrakumu liecībām. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (red.). *AE, 19*. Rīga: LVI apgāds, 1997. 140.–148. lpp.
- 52.** Hiltl, G. *Waffen-Sammlung Sr. Königlichen Hoheit des Prinzen Carl von Preussen: Mittelalterliche Abteilung*. Berlin: W. Moeser Hofbuchhanglung, 1876. 195 S.
- 53.** *Ideju vārdnīca* / sast. Adikibi O., Baleins B. u.c. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 659 lpp.
- 54.** Jakovļeva, M. Attiecības starp Rīgas pilsētu un Kurzemes hercogisti zvejas jautājumos Babītes novadā. Grām.: Caune, A., Celmiņš, A., Ose, I. *Senā Rīga:*

- Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē, Nr. 3.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 256. – 267. lpp.
- 55.** Justs F. *Militāro jēdzienu skaidrojošā vārdnīca ar pamatterminu tulkojumu angļu valodā.* Rīga: Avots, 2008. 1231 lpp.
- 56.** Jähns, M. *Entwicklungsgeschichte der Alten Trutzwaffen.* Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1899. 401 S.
- 57.** Kajzer, L. *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych.* Warszawa: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Widawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976. 191 s.
- 58.** Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca.* Rīga: Avots, 2001. 1303 lpp.
- 59.** Kavalieris A., Konovālovs J., Mieziš V. u.c. *Kriminālistika: Kriminālistiskā tehnika.* Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1997. 241 lpp.
- 60.** Kazanski, M. The armament, horsemen's accoutrements, and riding gear of Long barrow culture (fifth to seventh centuries). In: Bliujiene, A. (ed.). *Archaeologica Baltica*, 8. Klaipeda: Klaipeda University Press, 2007. P. 238–253.
- 61.** *Katalog der Rigascher culturhistorischen Ausstellung.* Riga: Müllersche Buchdruckerei, 1883. 224 S.
- 62.** Kļaviņš K. *Vācu ordenis un Livonija: Ieskats, Vācu ordeņa ideoloģijā un mentalitātē 13. un 14. gs. Livonijas vēsturisko notikumu kontekstā.* Rīga: Garā Pupa, 2000. 111 lpp.
- 63.** Konovalovs J., Bebris G. *Tiesekspertīžu kriminālistiskā klasifikācija.* Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2000. 73 lpp.
- 64.** Kontny, B. Foreign influences on the weaponry of Bogaczewo and Sudovian cultures. The case of the shafted weapon. In: Bliujiene, A. (ed.). *Archaeologica Baltica*, 8. Klaipeda: Klaipeda University Press, 2007. P. 117–132.
- 65.** Kruse, H. C. F. *Necrolivonica: oder Altherhümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einführung der christlichen Religion in den kaiserlich Russischen Ostsee-Gouvernements.* Dorpat, 1842.
- 66.** Kurila, L. Graves of the unburied: Symbolic Iron Age warrior burials in East Lithuania. In: Bliujiene, A. (ed.). *Archaeologica Baltica*, 8. Klaipeda: Klaipeda University Press, 2007. P. 292–301.
- 67.** Lacombe, P. M. *Arms and armour: In Antiquity and the Middle Ages.* London, 1872. 296 p.

- 68.** Lamsters V. Latviešu un to kaimiņu apbruņojums un kara māksla XIII g. s. *Aizsargs*, 1939, Nr.1, 15.–17. lpp.
- 69.** Laul S., Valk, H. *Siksälä: A community at the frontiers. Iron Age and medieval*. Tartu: The University of Tartu, 2007. 237 p.
- 70.** Leiden C. H. *Waffensammlung*. Köln: Math. Lempertz, 1846. 71 S.
- 71.** Lewandowski M. Puginały średniowieczne z ziem Polskich. *Acta archeologica Lodziensa: Mediaevalia archaeologica*, 1986, Nr.31. s. 101–114.
- 72.** Lietuvos archeologijas bruožai. Vilnius, 1961. 94. pl.
- 73.** Lindkvist T. War and the ideal warrior in medieval Sweden. In: *Martial society: Aspects of warriors, fortifications and social change in Scandinavia*. Stockholm: Stockholm University, Archaeological Research laboratory, 2009. P. 191 – 199.
- 74.** Machnik, J., Kotowicz, N., Banach W. (ed.) *Acta militaria mediaevalia: Tom I*. Kraków, Sanok, 2005. 173 s.
- 75.** Marek L. Broń biała na Śląsku XIV–XVI wiek. In: *Wratislavia Antiqua, 10*. – Wrocław: Uniwersitet Wrocławski, 2008.
- 76.** Marek, L. Średniowieczne i nowożytne kordy ze Śląska. In: *Acta militaria mediaevalia*. 2006. Tom II. S. 189–206.
- 77.** Mednis, I. *Savu vēsturi mēs rakstījām visi kopā*. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 2005. 136 lpp.
- 78.** Mekas, K., Žalnierius, A. Medininku pilies archeologiniai tyrinejimai 1961–1963 metais. In: *Lietuvos archeologija*. 2005. T. 28. 133.–162. pl.
- 79.** Michael C. D., Connolly P., Harding A., Harris V. et autres. *Épées et armes blanches*. Paris: Bordas, 1990. 239 P.
- 80.** Michalak, A. Jeszcze o buławach średniowiecznych z ziem polskich. Refleksje na marginesie odkrycia z Bogucina, pow. Olkusz. *Acta Militaria Mediaevalia*, 2006, T. II, s. 102–114.
- 81.** Mugurēvičs, Ē. Die Funde der Hammeräxte und Hämmer aus Horn auf dem Territorium Lettlands und Ihre mythologische Deutung. In: Kazakevičius, V. (ed.). *Iš baltu kultūros istorijos*. Palanga, Diemedis, 2000. 63.–74. pl.
- 82.** Mugurēvičs, Ē. *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3. – 15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*. Rīga: Zinātne, 1977. 147 lpp.
- 83.** Mugurēvičs, Ē. *Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2008. 261 lpp.

- 84.** Muižnieks, V. Apbedīšanas tradīcijas Puzes Lejaskroga 13. – 17. gs. kapsētā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, 2004, Nr.1, 29.–45. lpp.
- 85.** Mäesalu, A. 12.–14. sajandi kaitserüüdņ Otepää linnuse leidude põhjal. In: Lang, V. (ed.). *Muinasaja teadus 3: Eesti arheoloogia historiograafilisi, teoreetilisi ja kultuuriajaloolisi aspekte*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1995. 326 – 362 l.
- 86.** Mäesalu, A., Peets, J. Sõjanuiad, võimusümbolid ja margapuud. In: Tamla, Ü. (ed.) *Ilusad asjad: Tähelepanuväärseid leide Eesti arheoloogiakogudest*. Tallinn: Trükitud Tazlinna Raamatutrükikojas, 2010. 193–211 l.
- 87.** Mäesalu A. Weapons in Otepää castle in 1396. In: *Castella maris Baltici*. Rudkobing, 2001. N.5., P. 91 – 98.
- 88.** Müller H. *Albrecht Dürer: Waffen un Rüstungen*. Mainz: Deutschen Historischen Museum, 2002. S. 214.
- 89.** Müller, H., Kölling, H. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. Berlin, Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1982. 448 S.
- 90.** Nadolski, Andrzej. *Polska broń, broń biała*. Wrocław, Warszaw, Kraków, Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1974. 167 s.
- 91.** Nadolski, A. *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Łódź, 1954.
- 92.** Nowakowski, A. (ed.) *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350 – 1450*. Łódź: Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Kultury Materialnej, 1990. 530 s.
- 93.** Nowakowski, A. (ed.) *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej: 1450 – 1500*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003. 357 s.
- 94.** Oakeshott, E. R. *The Archeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry*. London: Boydell Press, 1960. 358 P.
- 95.** Paulsen P. *Axt und Kreuz in Nord- und Osteuropa*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag, 1956. 297 S.
- 96.** Ose, I. *Podiņu krāsnis Kurzemes un Zemgales pilīs: 15. gs. beigās – 18. gs. sākums*. Rīga: LVI apgāds, 1996. 103 lpp.
- 97.** Parker, G. (ed.) *The Cambridge History of Warfare*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 515 P.
- 98.** Parker G. The „Military Revolution,” 1560 – 1660 –a Myth? In: *Hammer P. E. J. (ed.) Warfare in Early Modern Europe 1450 – 1660*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2008. P. 1–20.

- 99.** Paulsen, P. *Axt un Kreuz in Nord-Osteuropa*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag, 1956. 297 S.
- 100.** Petersen, J. *De norske vikingesverd: En typologisk – kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. Kristiania: I kommission hos Jacob dybwad, 1919. 228 S.
- 101.** Prown D. J. The truth of material culture: History or fiction? In: Lubar I. (ed.) *History from things: Essays on material culture*. New York: Smithsonian Institute, 1993. P. 1–20.
- 102.** Radiņš, A. 10. – 13. gs. senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. Grām.: *Latvijas vēstures muzeja raksti, Nr. 5*. Rīga: N.I.M.S., 1999. 199 lpp.
- 103.** Roberts, M. *The Military Revolution: 1560 – 1660*. Belfast, 1956.
- 104.** Rohde A. Ein Dolchmesser des 14. Jahrhunderts im Hamburgischen Museum für Kunst und Gewerbe. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Dresden: Verlag für praktische Kunstwissenschaft, 1921 – 1922. S. 155–160.
- 105.** Roggers, C. J. The Military Revolutions of the Hundred Years War. In: Hammer P. E. J. (ed.) *Warfare in Early Modern Europe 1450 – 1660*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2008. P. 21–58.
- 106.** Schwietering, J. Griffel und Dolch. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Berlin: *Eigenthum und Verlag des Vereins für historische Waffenkunde*, 1926 – 1928, 7. S. 181 – 193.
- 107.** Seitz H. *Blankwaffen I*. München: Klinkhardt&Bierman GMBH, 1981. – 445 S.
- 108.** Smith O. Herleitung des Claymore vom Wikingschwert. *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Berlin, 1937–1939, Bd.15, S. 24–31.
- 109.** Spekke A. *Latvieši un Livonija 16. gs*. Rīga: Zinātne, 1995. 264 lpp.
- 110.** Spirģis, R. Daugavas lībiešu važiņrotu sastāvdaļu korelācija. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1997, Nr.3, 9.–28. lpp.
- 111.** Svetikas, E. Ietigaliņu tipoloģija ir chronoloģija iš LDK Vilniaus ir Medininkų vyskupijos XIV a.pabaigos – XV a. kapu. In: *Lietuvos archeologija: 35*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2009. 199–240 pl.
- 112.** Svetikas, E. *Žalgirio epochos lietuvių ir žemaičių karių kapai su ginklais*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2011. 235 pl.
- 113.** Stepiņš P. *Durbes kauja*. Rīga: Zvaigzne, 1967. 32 lpp.
- 114.** Svešvārdu vārdnīva. Rīga: Liesma, 1978. 771 lpp.

- 115.** Šnore, E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos. *Senatne un māksla*, 1937, Nr.2, 57.–64. lpp.
- 116.** Šnore, E., Zariņa, A. *Senā Sēlpils*. Rīga: Zinātne, 1980. 234 lpp.
- 117.** Šterns, I. Latvijas aizsardzība un latviešu karavīri viduslaikos. *Archīvs: Raksti par latviskām problēmām*, 1975, Nr.3, 7.–43. lpp.
- 118.** Šturms, E. Izrakumi Valgāles Veģu ugunskaļos. Grām.: *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Rīga, 1937. 350.–365. lpp.
- 119.** Šturms, E. Vilkumuižas ezera atradumi. *Senatne un māksla*, 1936, Nr.2, 72.–87. lpp.
- 120.** Švābe A. Latviešu zemnieks 16. gs. historiogrāfijā. *Senatne un māksla*, 1936, Nr. 4, 38.–50. lpp.
- 121.** Švābe A. *Straumes un avoti: III*. New York: Pilskalns, 1965. 391 lpp.
- 122.** Švābe A. *Kuršu ķoniņu un novadnieku tiesiskais stāvoklis*. Rīga, 1935. 138 lpp.
- 123.** Theuws F. Grave goods, ethnicity and the rhetoric of burial rites in Late Antique Northern Gaul. In: Derks T., Roymans N. (eds.) *Ethnic constructions in Antiquity: The role of power and tradition*. Amsterdam: Amsterdam University press, 2008. P. 283 – 321.
- 124.** Toll, R., von, Sachssendahl, J. *Est- und Livländische Brieflade. Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter*. Reval: In Comission bei Kluge&Ströhm, 1887. 284 S.
- 125.** Trapp, O. Zur Entwicklung der „Armet – Helme“. In: *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*. Berlin: Eigentum und Verlag des Vereins für historische Waffenkunde, 1926 – 1928. S. 17 – 29.
- 126.** Verbruggen, F. J. *The art of warfare in Western Europe during the Middle Ages: From the eighth century to 1340*. Woodbridge: The Boydell Press, 1997. 388 P.
- 127.** Verner D. *Histoire des armes de chasse*. Paris: Jacques Grancher, 1984. 219 p.
- 128.** Zariņa, A. *Salaspils Laukskolas kapulauks: 10. – 13. gadsimts*. Rīga: LVI apgāds, 2006. 463 lpp.
- 129.** Zeids T. Ērgemes kauja un tās vēsturiskā nozīme. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis*, 1961, Nr.7 (168), 3.–11. lpp.
- 130.** Zeids T. *Senākie rakstītie vēstures avoti*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 186 lpp.

- 131.** Zemītis, G. Apbedījumi ar speciāli bojātu kapa inventāru. *Latvijas Vēstures Institūta žurnāls*, 2003, Nr.2, 5.–21. lpp.
- 132.** *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1897 – 1899. Nr. 1. 322 S.
- 133.** *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 1937 – 1939. Nr. 15. 276 S. In: *Castellologica Bohemica*, 11. 2008. s. 461 – 472.
- 134.** Žákovský, P. Tausované kopí se jménem Viktorina ze Žerotína: Příspěvek ke klasifikaci a datování hrotů kopí s částečně hraněnou tulejí . In: *Castellologica Bohemica*, 11. 2008. s. 473–482.
- 135.** Žákovsky, P. Tesáky ze sbírek Státního hradu Zvíkova. S. 470.
- 136.** Žulkus, V. *Palanga in the Middle ages: Ancient settlements*. Vilnius: Versus Aureus, 2007. 149. 423. pl
- 137.** Wegeli R. *Inventar der Waffensammlung des Bernischen Historischen Museums in Bern: III. Stangewaffen*. – Bern, 1929.
- 138.** Withers S. J. H. *The World encyclopedia of swords and sabres*. London: Hermes house, 2010. 256 P.
- 139.** Артемьева, Г. Н. Александр Рудольфович Артемьев. В кн.: *Археология и история Пскова и Псковской земли: Семинар имени академика В. В. Седова*. Псков: Институт археологии Российской Академии наук, 2007. с. 6–29.
- 140.** Арциховский, А. Русское оружие X – XII вв. *Доклады и сообщения исторического факультета МГУ*. Москва, 1946. Нр. 4, С. 3–127.
- 141.** Бессуднова Б. М. Походы магистра Вольтера фон Плетенберга на Псковщину в 1501 и 1502 годах (по данным ливонских источников). *Археология и история Пскова*, 2007, С. 302 – 324.
- 142.** *Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков*. Москва, 1956. 361 С.
- 143.** Винклер П. фон. *Оружие*. Москва: Софт-Мастер, 1992. 329 С.
- 144.** Десницкая, А., Александрович, Б., Серебренников, В. и др. *Вопросы методики сравнительно–исторического изучения индоевропейских языков*. Москва, 1956. 321 с.
- 145.** *История боевых искусств: Россия и ее соседи* / под ред. Г. К. Панченко. Москва: Олимп, 1997. 512 с.
- 146.** Казанский Б. *В мире слов*. Ленинград.: Лениздат, 1958.

- 147.** Кирпичников, А. Н. *Военное дело на Руси 13 – 15 вв.* Ленинград: Наука, 1976. 103 С.
- 148.** Кирпичников, А. Н. Древнерусское оружие. Вып. 1. В кн.: *Археология СССР: Свод археологических источников.* Москва, 1966. Нр. Е1–36М, С. 1–145.
- 149.** Клейн, Л. С. 1991. *Археологическая типология.* Ленинград: Академия Наук СССР, 1991. 447 с.
- 150.** Кулаков, В. И., Скворцов, К. Н. 2000 Топорик из Варген: Ранговое оружие последних язычников Европы. В кн.: *Slavia Antiqua.* 2000. Нр. XLI, С. 173–190.
- 151.** Кулаков В. И. *История Пруссии до 1283 года: Том I.* Москва, Центрполиграф, 2003. 364 с.
- 152.** Ленцъ, Э. (сост.) *Императорский Эрмитаж: Указатель отделения средних веков и эпохи возрождения. Часть I: Собрание оружие.* Санкт – Петербург: Типография А. Бенке, 1908. – 346 С.
- 153.** Леонтьев, Е. А. Раскопки у северных ворот Ростовского кремля. *Археология верхнего Поволжья (к 80-летию К.И. Комарова).* Москва: Институт археологии Российской Академии Наук, 2006. С. 225–244.
- 154.** Медведев Ф. А. Оружие Новгорода Великого. *Материалы и исследование по археологий,* 1959, С. 121–191.
- 155.** Окшотт, Э. *Археология оружия.* Москва: Центрполиграф, 2006. 398 С.
- 156.** Окшотт, Э. *Рыцарь и его доспехи.* Москва: Центрполиграф, 2007. 185 С.
- 157.** *Основы советской криминалистической экспертизы.* Москва: Академия МВД СССР, 1975. 212 с.
- 158.** Петерсон Г. *Кинжалы и боевые ножи Западной Европы.* Москва: Центрполиграф, 2008. 141 с.
- 159.** Плавинский, Н. А. Пики вв. XI – XVI вв. с территории Беларуси. В кн.: *Археология и история Пскова и Псковской земли. Семинар имени академика В. В. Седова: Материалы I.* Псков: Институт археологии Российской Академии Наук, 2008. С. 359 – 373.
- 160.** Плескачевский В.М. *Оружие в криминалистике. Понятие и классификация.* Москва: НИПКЦ ВОСХОД, 1999. 383 С.
- 161.** Салмин, А. С. Деревянное «оружие» из раскопок в Окольном городе Пскова: игрушки, модели, реквизит. В кн.: *Археология и история Пскова и*

Псковской земли. Семинар имени академика В. В. Седова: Материалы 58-го заседания. Псков: Институт археологии Российской Академии Наук, 2013. С. 68 – 78.

162. Сизенко, А. Г. *Полная история казачество России.* Ростов-на-Дону: Владис, 2009. 430 с.

163. Шноре, Э., Д. *Асотское городище.* Рига: Издательство Академии Наук Латвийской ССР, 1961. 231 с.

164. Шноре, Э. Д. Погребения жальничного типа на северо – востоке Латвий. *LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1980, Nr.12 (401), 37. – 49. lpp.

165. Торопов, С. Е., Торопова, Е.В. Боевой топор с Пятницкого раскопа в Старой Руссе. В кн.: *Археология и история Пскова и Псковской земли. Семинар имени академика В. В. Седова: Материалы III заседания, посвященного памяти проф. А. Р. Артемьева.* Псков: Институт археологии Российской Академии Наук, 2007. С. 235 – 245.

TEKSTĀ UN ATSAUCĒS IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI

- A – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas kolekcija.
- Abb. – vācu *Abbild*, (lat. – *attēls*).
- AE – rakstu krājums „Arheoloģija un etnogrāfija”, iznāk kopš 1957. gada.
- AI – Tallinas Universitātes Vēstures institūta (Tallina Ülikooli Ajaloo Institut) kolekcija.
- AiVMM – Aizkraukles Vēstures un mākslas muzejs.
- angl. – angļu valoda.
- apb. – apbedījumu vieta.
- APL – rakstu krājums „Arheologu pētījumi Latvijā ... gadā”, iznāk kopš 2000. gada.
- att. – attēls.
- Bd. – vācu *Bedeutung* (l. – *zīmējums, attēls*).
- bij. – bijušais.
- b. nr. – bez numura.
- CM – bij. Cēsu muzeja kolekcija, glabājas CVMM.
- cm – centimetrs.
- CVMM – Cēsu Vēstures un Mākslas muzejs.
- čh. – čehu valoda.
- DNM – Dobeles novadpētniecības muzejs.
- DNMM – Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejs.
- eds. – angl. *editors* (l. – redaktori).
- fig. – angl. *figure* (l. – *attēls*).
- fr. – franču valoda.
- frg. – fragmentārs.
- g. – gads.
- gs. – gadsimts.
- Inv. – inventārs.
- JkNM – Jēkabpils novadpētniecības (tag. Jēkabpils vēstures) muzejs.
- JMNM – bij. Jelgavas mākslas un novadpētniecības muzejs, tag. Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā.
- JRSVMM – Jaņa Rozentāla Saldus vēstures un mākslas muzejs.
- kat. – katalogs.
- KNM – Kuldīgas Novada muzejs.

KPM – bij. Kuldīgas Provincas muzeja kolekcija, tag. glabājas Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā.

Kr. – Kristus.

l. –īgaunu *lehekūlg*, (lat. – *lapaspuse*) (pēc konteksta).

lat. – latīņu valoda.

l. – latviešu valoda (pēc konteksta).

LdNM – Ludzas Novadpētniecības muzejs.

LNVM – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.

LNVM AD – Latvijas Nacionālais vēstures muzeja Arheoloģijas departaments.

LM – Liepājas muzejs.

lp. – lapa.

lpp. – lapaspuse.

LU LVI AMK – Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuve.

LžNM – Limbažu novadpētniecības muzejs.

MNM – Madonas novadpētniecības (tag. Madonas novadpētniecības un mākslas) muzejs.

Nr. – numurs.

Pd. – pirmdokumentācija.

PnM – Pāles novadpētniecības muzejs.

p. – angl., fr. *page* (l. – *lpp.*).

pl. – lietuviešu *puslapis* (l. – *lpp.*).

plg. – palīgfonds.

pr. – pirms.

publ. – publicēts.

PVLM – Preiļu vēstures un lietišķās mākslas muzejs.

RDM – bij. Rīgas Doma muzeja kolekcija, tagad glabājas Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā.

red. – redaktors.

RNM – Rēzeknes novadpētniecības (tag. Latgales kultūrvēstures) muzejs.

RT – rakstu krājums „Referātu tēzes zinātniskai sesijai, veltītai ... gada arheoloģiskajiem izrakumiem un etnogrāfiskai Latvijas PSR teritorijā”, iznāca no 1959. – 1971. gadam.

RVKM – Rīgas Vēstures un Kuģniecības muzejs.

Ryc. – poļu *rysunek* (l. – attēls).
S. – vācu *Seite*, (l. – *lapaspuse*).
s. – poļu *strona*, (l. – *lapaspuse*).
sast. – sastādītājs.
skat. – skatīt.
Sv. – Svētais.
SVM – bij. Saldus vēstures muzeja kolekcija, tagad glabājas JRSVMM.
t. – tūkstotis.
tab. – tabula.
Taf. – vācu *Tafel*, (l. – *tabula*).
tag. – tagad.
TM – Tukuma muzejs.
TMNM – Tukuma Mākslas un novadpētniecības muzeja kolekcija, glabājas TM.
TMR – Turaidas muzejrezervāts.
TNMM – Talsu novada muzejs.
TUAK – Tartu Universitātes Filozofijas fakultātes Vēstures un arheoloģijas institūta Arheoloģijas kabineta krātuve.
t. i. – tas ir.
t. s. – tā saucamais.
VI – LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas kolekcijas, tagad glabājas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā.
VIAA – Vēstures institūta Arheoloģijas arhīvs, tagad glabājas Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātvē.
VknM – Valkas novadpētniecības muzejs.
VINM – Valmieras Novadpētniecības muzejs.
VNM – Viļānu novadpētniecības muzejs.
VRVM – Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja kolekcija.
VVM – Ventspils vēstures muzejs.
ZASM – rakstu krājums „Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu ... gada pētījumiem”, iznāca no 1972. – 1998. gadam.
zīm. – zīmējums.
с. – krievu *страница*, (l. – *lpp.*).
МГУ – Maskavas Valsts universitāte (Московский Государственный Университет).
рис. – krievu *рисунок* (l. – *zīmējums, attēls*).

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE

Rūdolfs Brūzis

**14.–16. gs. tuvciņas ieroči Latvijas
arheoloģiskajā materiālā**

**Promocijas darbs vēstures zinātņu doktora zinātniskā grāda
iegūšanai**

II. daļa: Pielikums

Darba zinātniskais vadītājs
Dr. hist., asoc. prof. Armands Vijups

Rīga, 2013

EIROPAS SAVIENĪBA

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs sagatavots ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā «**Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē - 2**».

This work has been supported by the European Social fund within the Project „Support for Doctoral Studies at University of Latvia – 2”.

Promocijas darbs „14.–16. gs. tuvciņas ieroči Latvijas arheoloģiskajā materiālā” sagatavots Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē, Arheoloģijas un vēstures palīgzinātņu katedrā, laikā no 2007.–2013. gadam.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie avoti un literatūra, iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: _____ / Rūdolfs Brūzis

201_ . gada _ . jūnijs

Saturs

I. DAĻA

Anotācija	4
Annotation	4
Ievads	5
Avotu un literatūras apskats	10
1. Latvijas 14.–16. gs. tuvcīņas ieroču izpētes metodoloģija	32
2. Tuvcīņas bruņojuma un taktikas attīstība Eiropā 14.–16. gs.	45
2.1. Tuvcīņas bruņojums	46
2.2. Tuvcīņas taktika	61
3. Tuvcīņas ieroču atspoguļojums Latvijas 14.–16. gs. ikonogrāfiskajos un rakstītajos avotos	74
4. Durami griežamie ieroči	95
4.1. Duramie zobeni	97
4.2. Duramie kaujas naži	107
4.3. Dunči	117
4.4. Šķēpi	147
4.5. Pīķi	177
5. Cērtamie ieroči	182
5.1. Cērtamie zobeni	183
5.2. Cērtamie kaujas naži	189
5.3. Cīrvji	195
6. Sitamie ieroči	219
Kaujas vāles	220
7. Kombinētu funkciju ieroči	229
7.1. Kaujas āmuri	229
7.2. Helebardes	241
8. Tuvcīņas ieroču korelācija 14.–16. gs. apbedījumos Latvijā	245
Secinājumi	258
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	264
Tekstā un atsaucēs izmantotie saīsinājumi	287

SATURS

II. DAĻA: PIELIKUMS

1. Tabulas	4
1.1. tabula. Arheoloģisko lauka izpētes darbu hronoloģija, apjomi, bruņojuma vienību un kopējais senlietu skaits	4
1.2. tabula. Estoka tipa zobeni, to detaļas	8
1.3. tabula. Duramie kaujas naži, to detaļas	10
1.4. tabula. Dunči	11
1.5. tabula. Iedzītņa šķēpi	17
1.6. tabula. Apaļas uzmavas šķēpi	22
1.7. tabula. Daļēji skaldņotas uzmavas šķēpi	24
1.8. tabula. Skaldņotas uzmavas šķēpi	25
1.9. tabula. V. tipa pīķi	31
1.10. tabula. Cērtamie zobeni, to detaļas	32
1.11. tabula. Cērtamie kaujas naži	34
1.12. tabula. A tipa cirvji	35
1.13. tabula. B tipa cirvji	38
1.14. tabula. C tipa cirvji	40
1.15. tabula. D tipa cirvji	45
1.16. tabula. Āvas cirvji	48
1.17. tabula. Kaujas vāles	50
1.18. tabula. Kaujas āmuri	51
1.19. tabula. Itāļu un vācu tipa helebardes	52
2. Attēlu tabulas	53
I. Durami griežamie ieroči	53
I.I. tabula. Estoka tipa garā varianta zobeni	54
I.II. tabula. Estoka tipa īsā varianta zobeni	53
I.III. tabula. Zobenu detaļas	55
I.IV. tabula. Duramie kaujas naži, to detaļas	56
I.V. tabula. A 1 varianta dunči	57
I.VI. tabula. A 2 varianta dunči	58
I.VII. tabula. A 3 varianta dunči	59
I.VIII. tabula. A 4 varianta dunči	60
I.IX. tabula. A 5 a apakšvarianta dunči	61
I. X. tabula. A 5 b apakšvarianta dunči	62
I.XI. tabula. B 1 b apakšvarianta dunči	63
I.XII. tabula. I. tipa dunči	64
I.XIII. tabula. VI. tipa duncis	65
I.XIV. tabula. Dunču detaļas	66
I.XV. tabula. A tipa iedzītņa šķēpi	67
I.XVI. tabula. B 1 varianta iedzītņa šķēpi	68
I.XVII. tabula. B 2 varianta iedzītņa šķēpi	69

I.XVIII. tabula. B 3 varianta iedzītņa šķēpi	70
I.XIX. tabula. C tipa iedzītņa šķēpi	71
I.XX. tabula. B 1 varianta uzmavas šķēpi	72
I.XXI. tabula. B 2 varianta uzmavas šķēpi	73
I.XXII. tabula. F tipa uzmavas šķēpi	74
I.XXIII. tabula. Daļēji skaldņotas uzmavas šķēpi	75
I.XXIV. tabula. G 1 varianta uzmavas šķēpi	76
I.XXV. tabula. G 2 varianta uzmavas šķēpi	77
I.XXVI. tabula. G 3 varianta uzmavas šķēpi	78
I.XXVII. tabula. G 4 varianta uzmavas šķēpi	79
I.XXVIII. tabula. V. tipa pīķi	80
II. Cērtamie ieroči	81
II.I. tabula. Okšota XIII. tipa zobeni	81
II.II. tabula. „Landsknehtu” tipa zobeni	82
II.III. tabula. Cērtamie kaujas naži	83
II.IV. tabula. A 1 varianta cirvji	84
II.V. tabula. A 2 varianta cirvji	85
II.VI. tabula. A 3 varianta cirvji	86
II.VII. tabula. B 1 varianta cirvji	87
II.VIII. tabula. B 2 varianta cirvji	88
II.IX. tabula. B 3 varianta cirvji	89
II.X. tabula. C 1 varianta cirvji	90
II.XI. tabula. C 2 varianta cirvji	91
II.XII. tabula. C 3 varianta cirvji	92
II.XIII. tabula. C 4 varianta cirvji	93
II.XIV. tabula. D 1 varianta cirvji	94
II.XV. tabula. D 2 varianta cirvji	95
II.XVI. tabula. D 3 varianta cirvji	96
II.XVII. tabula. M 3 varianta cirvji	97
II.XVIII. tabula. Garkāta āvu tipa cirvji	98
II.XIX. tabula. Berdiša tipa cirvji	99
III. Sitamie ieroči	100
III.I. Kaujas vāles	100
IV. Kombinētu funkciju ieroči	101
IV.I. Īskāta tipa kaujas āmuri	101
IV.II. Garkāta tipa kaujas āmurs	102
IV.III. Itāļu un vācu tipa helebardes	103
Tabulās izmantotie saīsinājumi	104

1. Tabulas

1.1. tabula Arheoloģisko lauka izpētes darbu hronoloģija, apjomi, bruņojuma vienību un kopējais senlietu skaits

Dzīvesvietas							
Nr. p. k.	Izrakumu objekts, tā veids	Izrakumu vadītāji (izrakumu veikšanas gadi)	Izpētītais kultūrslānis (m ²)	Ieroču skaits			Kopējais senlietu skaits
				Tuvc.	Tālc.	Aizs.	
1	Ikšķile, cm.	Jānis Graudonis (1969. - 1975.)	900	4	2	40	1266
2	Indrica, mž.	Anna Zariņa (1982. - 1985.)	2200	1	-	-	235
3	Alūksne, pl.	Māris Atgāzis (1978. - 1983.)	1019	5	32	19	4088
4	Āraiši, pl.	Jānis Apals (1972. - 1974, 1981. - 1992.)	7705	2	56	9	561
5	Cēsis, pl.	J. Apals, Zigrīda Apala (1974.), Z. Apala (1975 – 2008.)	7993	44	662	891	10870
6	Dinaburga, pl.	Ēvalds Mugurēvičs (1982. - 1987.), Antonija Vilcāne (2000.)	3224	12	86	3	1936
7	Dobele, pl.	Mārtiņš Ruša (1987., 1990., 1992.), Viktorija Bebre, M. Ruša, A. Štāle (2007.)	481	1	3	-	308
8	Ikšķile, pl.	Jānis Graudonis (1968. - 1970., 1973.)	902	4	5	-	440
9	Koknese, pl., pls.	Adolfs Stubavs (1961. - 1966.), M. Ruša (1991. - 1995., 1997. - 2000.)	2405	36	51	20	8290
10	Lokstene, pl.	Ē. Mugurēvičs (1962. - 1964.)	1197	16	29	-	433
11	Mārtiņšala, pl., cm.	Ē. Mugurēvičs (1967. - 1973.)	5767	7	-	-	2857
12	Rēzekne, pl.	Ē. Mugurēvičs (1980. - 1982.)	309	2	3	-	238
13	Salaspils, pl	A. Stubavs (1967. - 1975.)	4666	6	40		1765
14	Saldus, pl.	Ē. Mugurēvičs (1970.)	2310	1	2	-	4
15	Sēlpils, pl.	M. Atgāzis (1963.), A. Zariņa (1964.)	1295	3	6	2	183

16	Valmiera, pl.	Elvīra Šnore (1937.), Tatjana Berga (1990., 2004.)	439	11	2	1	152
17	Vecdole, pl.	M. Atgāzis (1966. - 1968.)	2085	2	44	35	1076
18	Rīga, 11. novembra krastmala (Triangula bastiona vieta), pls.	Mārtiņš Lūsēns (2000.)	756	2	-	3	110
19	Rīga, 13. janvāra iela 15, pls.	Andris Caune (1970.)	98	1	-	-	327
20	Rīga, Grēcinieku un Kungu (bij. I. Sudmaļa) ielas, pls.	Tatjana Pāvele (1957.)	540	2	-	-	916
21	Rīga, Kungu (bij. Daugavas) iela, pls.	A. Caune (1977.–1980.)	292	1	1	-	1978
22	Rīga, kvartāls starp Kalēju, Audēju, Teātra, R. Vāgnera un Rīdzenes ielām.	Mārtiņš Lūsēns (2005.)	1900	1	-	-	402
23	Rīga, Mārstaļu iela 12/14, pls.	Dagnija Svarāne, Silvija Tilko (1987)	22	1	-	-	59
24	Rīga, Mārstaļu iela 17, pls.	M. Lūsēns, Andris Celmiņš (2001), M. Lūsēns (2002., 2004.)	1152	5	8	2	562
25	Rīga, Mārstaļu iela 21 (Danenšterna nams), pls.	A. Caune (1979.), A. Celmiņš (1994. – 1995.)	204	1	1	-	201
26	Rīga, Miesnieku iela 4, pls.	Uldis Kalējs (2008.)	70	1	-	-	107
27	Rīga, R. Vāgnera (bij. Komunālā) iela 9, pls.	A. Caune (1983.)	130	1	-	3	331
28	Rīga, Vaļņu iela, pls.	D. Svarāne (1991.)	24	1	-	-	4
29	Sabile, pls.	Ē. Mugurēvičs (1975. - 1979.)	4330	6	6	2	1074
30	Tērvete, plsk.	Emīlija Brīvkalne (1954., 1955., 1957.)	665	27	28	-	651
Kopā, punkti 1. - 29.			54 415 m²	207	1031	1030	41 424

Apbedījumu vietas

Nr.p . k.	Izrakumu objekts (vadītājs, gads)	Izpētīto kapu skaits	Vīriešu kapu skaits	Ieroču apbedījumi	Ieroču skaits		
					Tuvc.	Tālc.	Aizs.
1	Augustinišķi	140	35	11	13	-	-
2	Daņilovka II	10	2	1	2	-	-

3	Jūrkalnes Darvdedži, apb. (Elvīra Šnore, 1936.)	14	6	1	3	-	-
4	Dobele	1348	549	7	8	1	-
5	Ikšķile	835	98	4	1	-	-
6	Jaunbemberi (I. Cimermane, 1971.)	11	4	2	3	-	-
7	Jaunpiebalga	13	6	5	2	-	-
9	Jaunpiebalgas Kāpurkalns	12	1	1	2	-	-
9	Makašēnu Kuciņi	2	1	1	4	-	-
10	Popes Lazdas	2	1	1	1	-	-
11	Dundagas Laukmuiža	34	7	1	2	-	-
12	Puzes Lejaskrogs	167	37	10	14	-	-
13	Madlienas baznīca	20	8	1	2	-	-
14	Madona	87	22	5	7	-	-
15	Mārtiņsala	1511	506	3	1	-	-
16	Rīgas Sv. Paula baznīca (Melita Vilsons, 1969. – 1970.)	25	2	1	2	-	-
17	Rīgas Sv. Pētera baznīca (R. Spirģis, 2004.)	194	73	1	1	-	-
18	Launkalnes Pāvulkalns (J. Urtāns, 1982., J. Siatkovskis, 1983., 1985., 1986.)	234	56	11	12	-	-
19	Pukuļi (A. Vasks, 1981.)	20	7	2	4	-	-
20	Balvu Rijnieki	5	2	2	6	-	-
21	Sēlpils	234	93	4	5	-	-
22	Slutišķi	189	43	10	9	-	-
23	Dzelzavas Strūgukalns	22	5	2	4	-	-
24	Vilmaņi (F. Zagorskis, 1983., I. Zagorska, 1984)	27	5	5	5	-	-

25	Višķu Ubodišķi	14	3	1	1	-	-
26	Valgales Veģi, apb. (A. Auzāne, 1935., Eduards Šturms, 1936.)	16	9	8	14	-	-
27	Bērzgales Vaidi	83	14	2	6	-	-
28	Veselava (Jānis Ciglis, 2004., Ilze Mākalniete (2006. – 2007.))	941	225	2	3	-	-
Kopā, punkti 1. - 20.:		6210	1820	105	137	1	-

1.2. tabula. Estoka tipa zobeni, to detaļas

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Zobena izmēri, cm					Piezīmes	Kataloga tabulas attēls
					Asmens			Rok-turis	Kopējais gaurms		
					Garums	Platums	Biezums	Garums			
Estoka tipa garā varianta zobeni											
1	Koknese, pl.	klt., 2. sl.	LNVM	VI, 62 :219	12,3 frg.	2,4	0,2	trūkst	12,3 frg.	smaile	I.I. :1
2	Koknese, pl.	klt., I l., 3.sl., 2.k..	LNVM	VI, 62 :1027	12,7 frg.	2,7	0,2	trūkst	12,7 frg.	smaile	I.I. :2
3	Koknese, pl.	klt.	LNVM	VI, 62 :3754	12,7 frg.	3,2	0,5	trūkst	12,7 frg.	asmens, frg.	I.I. :3
4	Koknese, pl.	klt.	LNVM	VI, 62 :3954	13,4 frg.	2	0,2	trūkst	13,4 frg.	smaile	I.I. :4
5	Rīga, Kungu iela, pls.	klt.	RVKM	VRVM, 183428 /86	7,9 frg.	2,3	0,2	trūkst	7,9 frg.	smaile	I.I. :5
6	Rīga, R. Vāgnera iela, pls.	klt.	RVKM	VRVM, 183914 /6	29 frg.	2,4	0,4	trūkst	29 frg.	asmens, frg.	I.I. :6
7	Rēzeknes apkārtnē	s. a.	RNM	b. nr.	51,5 frg.	3,5	0,5	19,8	71,3 frg.	frg. asmens + rokturis	I.I. :7
8	Viļānu apkārtnē	s. a.	VNM	VNM, 545	18,7 frg.	4,1	0,5	25,3	44 frg.	frg. asmens + rokturis	I.I. :8
Estoka tipa īsā varianta zobeni											
9	Rīga, Armijas ekonomiskā veikala būvbedre, pls.	klt.	RVKM	VRVM, 41145 /636	48,5	4,3	0,5	14,8	63,3	vesels	I.II. :1
10	Rīga, Ģipšu iela, pls	s. a.	RVKM	VRVM, 107283	39,4	3,5	0,6	6,8	46,2	vesels	I.II. :2
11	Rīga, Šķūņu iela, pls.	s. a.	RVKM	VRVM, 24110	20,7 fr.	4,5	0,6	15	35,7	frg. asmens + rokturis	I.II. :3
12	Ludzas apkārtnē	s. a.	LdNM	LdNM, 810	59,1	6,6	0,7	23,2	82,3	vesels	I.II. :4
13	Latvija	s. a.	LdNM	LdNM, 2838	61,6	6,7	0,7	8,8	70,4	vesels	I.II. :5

Estoka tipa zobenu detaļas: pogas							
Nr.p. k.	Atrašanas vieta	Apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Detaļas izmēri		Kataloga tabulas attēls
					Augstums / garums	Platums	
15	Turaida, pl.	klt.	TMR	SM, 11714	2,5	3,5	I.III. :2
16	Kurzeme	s. a.	JMNM	JMNM, II - 3926, K.P.M., 2028 :10	5	4	I.III. :3
17	Kurzeme	s. a.	JMNM	JMNM, II - 3954	5	3,7	I.III. :4
Estoka tipa zobenu detaļas: šķērši							
18	Koknese, pl.	klt.,I l., 3. sl., 2. k.	LNVM	VI, 62 :1034	14,3	18,1	I.III. :5
19	Koknese, pl.	klt.,I l., 3. sl.	LNVM	VI, 62 :1061	6,3	18,7	I.III. :6
20	Salaspils, pl.	klt.	LNVM	VI, 126 :1496	16,1	5,9	I.III. :7
21	Rīga, kv. starp Stalļu, Kalēju, 13. janvāra un Valņu ielu, pls.	klt.	RVKM	VRVM, 41149 /4502	12	9,6	I.III. :10

1.3. tabula. Duramie kaujas naži, to detaļas

Nr.p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Izmēri					Komplektācija	Kataloga tabulas attēls
					Asmens izmēri		Roktura izmēri		Kopējais garums		
					Garums	Platums	Garums	Platums			
1	Indrica, mž.	klt.	LNVM	VI, 74: 208	4,4, frg.	nsk.	nsk.	7,5 fr	11,9, frg.	rokturis + daļējs asmens	I.IV. :1
2	Koknese, pl.	klt.	LNVM	VI, 62 :1189	7,9, frg.	3,2	0,2	trūkst	7,9, frg.	asmens smailes daļa	I.IV. :2
3	Valmiera, pl.	klt.	VINM	VI, 294 :153	36,5, frg.	2,9	trūkst		36,5, fr.	fragmentārs asmens	I.IV. :3
4	Valmiera, pl.	klt.	VINM	VI, 294 :216	35,3, frg.	3,4	trūkst		35,3 fr.	fragmentārs asmens	I.IV. :4
5	Dobele, pl.	s. a.	DNM	b.nr.	57,5	3,7	14,5	2,5	72	vesels	I.IV. :5
6	Koknese, pl.	s. a.	AiVMM	AiVMM, 2735	54,3	3,6	3,7, fr.	1,8	58	daļējs rokturis + daļējs asmens	I.IV. :6
7	Sigulda, pl.	s. a.	TMR	TMR, 15220	73	3,2	14	2,1	87	vesels	I.IV. :7
8	Rīga, Šķūņu iela, pls.	s. a.	RVKM	VRVM, 24077	9,1, frg.	2,6	0,6	13,4	22,5, frg.	rokturis + daļējs asmens	I.IV. :8
9	Turaida, pl.	s. a.	TMR	TMR, plg, 8133	75,2	3,3	13,3	1,8	88,5	vesels	I.IV. :9

1.4. tabula. Dunči

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Atrašanas apstākļi	Izmēri						Tips, variants	Kataloga tabulas attēls
					Asmeņa izmēri, cm			Spala daļas izmēri, cm		Kopējais garums, cm		
					Garums	Platums	Biezums	Garums	Platums			
1	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :1669	kl.	15,1, frg.	1,2	0,7	trūkst		15,1, frg.	A 1	I.V. :1
2	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :1763	kl.	13,5	1,6	0,9	1,6, frg.	1	15,2, frg.	A 1	I.V. :2
3	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3414	kl.	16,5	1,9	0,8	10		26,5	A 1	I.V. :3*
4	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3526	kl.	15,5	1,9	0,8	5,1		20,6	A 1	I.V. :4*
5	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :443	kl.	22,3	2,3	0,5	7,1	1,3	29,4	A 1	-
6	Turaida, pl.	TMR	SM, 11163	kl.	14,1	1,8	0,9	10,6	1	24,7	A 1	I.V. :5
7	Balvu Rijnieki, apb.	LNVM	VI, 98 :45	2. kp.	27,9	2	1	5,7	1,2	33,6	A 1	I.V. :6
8	Tadaiču Brenči	LM	LM, 13932	s. a.	18,3	2	0,6	9,5	1,1	27,9	A 1	I.V. :7
9	Lielie Trukšāni	LdNM	LdNM 2274	s. a.	19,9	2,1	0,8	7,5	1,1	27,4	A 1	I.V. :8
10	Āraiši, pl.	LNVM	VI, 132 :514	kl.	11, frg.	1,8	0,4	6,4	0,9	17,4, frg.	A 2	I.VI. :1
11	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3281	kl.	12,9	1,5	0,5	9,6		22,5	A 2	-
12	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :6708	kl.	13,2, frg.	2	0,5	12,9	1,4	26,1, frg.	A 2	I.VI. :2
13	Rēzekne, pl.	LNVM	VI, 270 :1	kl.	15	2,1	0,4	6,3	0,9	21,3	A 2	I.VI. :3
14	Turaida, pl.	TMR	TMR, plg., 3953	kl.	18,1	2,5	0,5	4,6, frg.		22,7, frg.	A 2	I.VI. :4
15	Rīga, Armijas ekonomiskais veikals, pls.	RVKM	VRVM, 41145 /678	kl.	17,5	1,3	0,5	Apaļš caurules formas rokturis		29,4	A 2	I.VI. :5

16	Rīga, Mārstaļu iela 17, pls.	RVKM	VRVM, 174528 /53	kl.	16,6	2,3	0,5	9,8	1,1	26,4	A 2	I.VI. :6
17	Rīga, Mārstaļu iela 17, pls.	RVKM	VRVM, 17958 /44	kl.	13,5, frg.	1,7	0,5	1,7 fr	1,2	15,2, frg.	A 2	I.VI. :7
18	Sabile, pls.	LNVM	VI, 200 :529	kl.	15,4	2,1	0,8	9,6	0,9	25	A 2	I.VI. :8
19	Rīga, Vecrīga, pls.	RVKM	VRVM, 23003	s. a.		2,2	0,6			22,6	A 2	I.VI. :9
20	Makašēnu Kuciņi, apb.	LNVM	A, 12552 :6	23. uzkln. kp.	8, frg.	2,3	0,6	4,9	1,2	12,9, frg.	A 2	I.VI. :10
21	Rīgas Sv. Paula kapsēta, apb.	RVKM	VRVM, 182092 /8	7. kp.	16,4	2,3	0,7	11,1	1,9	27,5	A 2	I.VI. :11
22	Pāvulkalns, apb.	VkNM	VkNM, 8078	63. kp.	12,7	2,7	0,5	7,4	1,3	20,1	A 2	I.VI. :12
23	Pukuļi, apb.	LNVM	A, 12531 :13	11. uzkln. 13. kp.	12,7	1,8	0,5	4,9, frg.	0,8	17,6, frg.	A 2	I.VI. :13
24	Balvu Rijnieki, apb.	LNVM	VI, 98 :76	5. kp.	12,5	1,8	0,5	2,2 frg.	1,1	14,7 frg.	A 2	I.VI. :14
25	Vilmaņi, apb.	LNVM	b. nr.	10. kp.	18,5, frg.	2,1	0,4	trūkst		18,5, frg.	A 2	I.VI. :15
26	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :4451	kl.	20,1, frg.	2,9	0,5	11,2	3	31,3	A 3	I.VII :1
27	Dinaburga, pl.	LNVM	VI, 265 :742	kl.	12,5	2,5	0,5	7,7	1,3	20,2	A 3	I.VII :2
28	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :2554	kl.	17,1	2,8	0,6	11,9	1,2	29	A 3	I.VII :3
29	Salaspils, pl.	LNVM	VI, 126 :1594	kl.	13,9 frg.	2,5	0,5	3,9, frg.	1,5	17,8 frg.	A 3	I.VII :4
30	Rīga, Finanšu ministrijas būvbedre, pls.	RVKM	VRVM, 2366	kl.	18	3	0,5	6	1,3	24	A 3	I.VII :5
31	Rīga, Triangula bastions, pls.	RVKM	VRVM, 174689 /16	kl.	17,6	2,7	0,7	1,7 frg.	1,5	19,3 frg.	A 3	I.VII :6
32	Jaunbem- beri, apb.	VkNM	VkNM, 203	6. kp.	11,3	2,2	0,5	4,3, frg.	1,2	15,7, frg.	A 3	I.VII :7

33	Puzes Lejaskrogs, apb.	VVM	VVM, 28531 /166	53. kp.	13,9	2,5	0,6	7,9	1,2	21,8	A 3	I.VII :8
34	Puzes Lejaskrogs, apb.	VVM	VVM, 29022 /105	112. kp.	14,5	3,3	0,6	8,5	1,8	23	A 3	I.VII :9
35	Puzes Lejaskrogs, apb.	VVM	VVM, 29700 /150	165. kp.	11,5	2,6	0,5	4,2, frg.	1	15,7, frg.	A 3	I.VII :10
36	Pāvulkalns, apb.	VkNM	VkNM, 8080	111. kp.	14,4	2,8	0,5	4,7, frg.	1,4	19,1, frg.	A 3	I.VII :11
37	Ērgļu Baznīckalns apb.	CVM	CVM, 27134	s. a.	14,6	3,2	0,6	9,2	1,3	23,8	A 3	I.VII :12
38	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :2804	kl.	14,7	2,2	0,7	2,1 frg.	1	16,8 frg.	A 4	I.VIII :1
39	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :4106	kl.	12,6 frg.	2,8	0,7	3,2 fr.	1,3	15,8 frg.	A 4	I.VIII :2
40	Salaspils, pl.	LNVM	VI, 126 :1672	kl.	13,9 frg.	2,1	0,4	0,9 frg.	0,6	14,8 frg.	A 4	I.VIII :3
41	Vecdole, pl.	LNVM	VI, 123 :186	kl.	12,7	2,1	0,4	4,5	0,9	17, 2	A 4	-
42	Rīga, Danenšterna nams, pls.	RVKM	VRVM, 161280 /33	kl.	20,3, frg.	2,8	0,8	9,9	1,4	30,2	A 4	I.VIII :4
43	Augustinīši, apb.	LNVM	VI, 262 :2	1. kp.	15,8, fr.	2,9	0,6	trūkst		15,8, fr.	A 4	I.VIII :5
44	Augustinīši, apb.	LNVM	VI, 262 :76	32. kp.	14,5	3,2	0,5	4,7	1,5	19,2 frg.	A 4	I.VIII :6
45	Šķilbēnu Daņilovka, apb.	LNVM	VI, 18 :5	1. žaļņiks, 1. kp.	10,5 frg.	3,5	0,6	trūkst		10,5 frg.	A 4	I.VIII :7***
46	Puzes Lejaskrogs, apb.	VVM	VVM, 29022 /403	143. kp.	13,3	2,8	0,6	1,7 frg.	1,1	15, frg.	A 4	I.VIII :8
47	Puzes Lejaskrogs, apb.	VVM	VVM, 29700 /303	181. kp.	11	3	0,5	5,9	0,9	16,9	A 4	I.VIII :9
48	Pāvulkalns, apb.	LNVM	A, 12568 :3	6. kp.	13,9	2,5	0,4	7	1,1	20,9	A 4	I.VIII :10
49	Pāvulkalns, apb.	VkNM	VkNM, 8119	24. kp.	13, frg.	3,2	0,6	5,2	1,3	18,2, frg.	A 4	I.VIII :11
50	Pāvulkalns, apb.	VkNM	VkNM, 8120	41. kp.	18,9	3,2	0,7	9,6	1,8	28,3	A 4	I.VIII :12

51	Slutišķi, apb.	LNVM	VI, 277 :77	31. kp.	12,5 frg.	2,8	0,6	1,6	1,1	14,1 frg.	A 4	I.VIII :13
52	Bērzgales Vaidi, apb.	LNVM	A, 12228 :52	29. kp.	14,6 frg.	2,9	0,4	5,6	1,2	20,2 frg.	A 4	I.VIII :14
53	Vilmaņi, apb.	LNVM	VI, 255 :31	14. kp.	10,8 frg.	2,9	0,5	5,1	1,1	15,9 frg.	A 4	I.VIII :15
54	Alūksne, pl.	LNVM	VI, 231 :2484	kl.	8, frg.	2,3	0,6	6,3	1,4	14,3 frg.	A 5 a	I.IX :1
55	Āraiši, pl.	LNVM	VI, 132 :452	kl.	20,1	2,2	0,6	0,6, frg.	1,2	20,7, frg.	A 5 a	I.IX :2
56	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3307	kl.	14,5	2	0,6	9,5	nsk .	24	A 5 a	I.IX :3*
57	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3370	kl.	13,4, frg.	2,7	0,4	5,1, frg.	nsk .	18,5, frg.	A 5 a	I.IX :4*
58	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3371	kl.	22,7	2,7	0,4	11,7	nsk .	34,4	A 5 a	I.IX :5*
59	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3316	kl.	21,6	1,9	0,4	trūkst		21,7 frg.	A 5 a	I.IX :6*
60	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :3376	kl.	20,1	2,8	0,4	10,6	1	30,7	A 5 a	I.IX :7
61	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3407	kl.	20	2,3	0,4	trūkst		21,1 frg.	A 5 a	I.IX :8*
62	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :3408	kl.	21	2,1	0,7	10,7	1,5	30,7	A 5 a	I.IX :9
63	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :3497	kl.	20,2	2,4	0,4	0,7, frg.	1,2	20,9, frg.	A 5 a	I.IX :10
64	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3525	kl.	20,5	2	0,5	trūkst		21,4, frg.	A 5 a	I.IX :11*
65	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :4145	kl.	19,5 fr.	2,3	0,8	trūkst		19,5, frg.	A 5 a	I.IX :12
66	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :4258	kl.	14,3, frg.	2	0,4	8,3	0,9	22,6, frg.	A 5 a	I.IX :13
67	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :4385	kl.	20	2,4	0,7	trūkst		22,5, frg.	A 5 a	-
68	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :5517	kl.	18,3	2,1	0,3	2,5, frg.	0,9	20,8, frg.	A 5 a	I.IX :14
69	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :6803	kl.	16,8, frg.	2,3	0,6	7,3	1,4	24,1, frg.	A 5 a	I.IX :15
70	Pāvulkaļns, apb.	VkNM	VkNM, 8118	24. kp.	15,3	3,1	0,6	2,7, frg.	1,3	18, frg.	A 5 a	I.IX :16
71	Pāvulkaļns, apb.	VkNM	VkNM, 8117	124. kp.	13,2	2,1	0,5	7,7	1,3	20,9	A 5 a	I.IX :17
72	Sēlpils, apb.	LNVM	VI, 88 :251	146. kp.	19,4	2,1	0,4	9,8	0,9	29,2	A 5 a	I.IX :18

73	Sēlpils, apb.	LNVM	VI, 88 :308	193. kp.	18,8	2,2	0,6	1, frg.	1	19,8, frg.	A 5 a	I.IX :19
74	Alūksne, pl.	LNVM	VI, 231 :379	klt.	18,2	2,3	0,4	1,5, frg.	0,8	19,7, frg.	A 5 b	I.X :1
75	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :2387	klt.	9,5, frg.	1,3	0,5	trūkst		9,5, frg.	A 5 b	I.X :2
76	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :3282	klt.	16,7	2,4	0,8	6	0,9	22,7	A 5 b	I.X :3
77	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3306	klt.	8,3, frg.	1,7	0,6	11	nsk.	19,3, frg.	A 5 b	I.X :4*
78	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :3438	klt.	16,5	2,3	0,5	11	nsk.	27,5	A 5 b	I.X :5*
79	Cēsis, pl.	nzn.	VI, 213 :4455	klt.	19	2	0,7	10,5	nsk.	29,5	A 5 b	I.X :6*
80	Koknese, pl.	AiVMM	AivMM, 25630	klt.	19,1, frg.	3,1	0,6	trūkst		19,1, frg.	A 5 b	I.X :7
81	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :6604	klt.	16,7	2,2	0,5	5,3	1,2	22	A 5 b	I.X :8
82	Augustinišķi, apb.	LNVM	VI, 262 :253	78. kp.	13,6	2,2	0,5	4,3, frg.	1,4	17,9, frg.	A 5 b	I.X :9
83	Puzes Lejaskrogs, apb.	VVM	VVM, 29022 /366	137. kp.	14,1, frg.	1,8	0,5	4,4, frg.	0,9	18,5, frg.	A 5 b	I.X :10
84	Madliena, apb.	LNVM	A, 13218 :35	10. kp.	10,5, frg.	1,8	0,8	4,3, frg.	1,1	14,8, frg.	A 5 b	I.X :11
85	Pāvulkaļns, apb.	LNVM	A, 12568 :6	10. kp.	12,7	2,2	0,5	2,5, frg.	1	15,2, frg.	A 5 b	I.X :12
86	Pāvulkaļns, apb.	VkNM	VkNM, 8127	44. kp.	14, frg.	2,1	0,5	0,4, frg.	1,3	14,4, frg.	A 5 b	I.X :13
87	Pāvulkaļns, apb.	VkNM	VkNM, 8122	82. kp.	13,1	2	0,5	4,3, frg.	1,3	17,4, frg.	A 5 b	I.X :14
88	Bērzgales Vaidi, apb.	LNVM	A, 12228 :83	43. kaps	14,2	2,4	0,5	6,3	1	20,5	A 5 b	I.X :15
89	Balvu Rijnieki, apb.	LNVM	VI, 98 :56	s. a.	15,2	2,1	0,4	5,4, frg.	1,3	20,6, frg.	A 5 b	I.X :16
90	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :141	klt.	19,9, frg.	2,5	0,4	1, frg.	0,7	21,2, frg.	B 1 b	I.XI :1
91	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :2539	klt.	16,3, frg.	2,2	0,4	12	0,9	28,3, frg.	B 1 b	I.XI :2
92	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :2795	klt.	16,1	2,5	0,4	5,9	0,8	22	B 1 b	I.XI :3
93	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :7173	klt.	15, frg.	2,3	0,4	5,6	1,5	20,6, frg.	B 1 b	I.XI :4

94	Rēzekne, pl.	LNVM	VI, 270 :255	klt.	10,7	1,8	0,5	2,9, frg.	1	13,6, frg.	B 1 b	I.XI :5
95	Rīga, Finanšu ministrijas būvbedre, pls.	RVKM	RVKM, 23295	klt.	14,5	3,1	0,9	4	1,4	18,5	B 1 b	I.XI :6
96	Rīga, Rātslaukums (Pasta krājcase), pls.	RVKM	VRVM, 41235 /6649	klt.	14,3, frg.	3,1	0,3	5,7	1,2	20, frg.	B 1 b	I.XI :7
97	Rīga, Vaļņu, 13.janvāra iela, pls.	RVKM	VRVM, 41149 /4006	klt.	16, frg.	2,8	0,6	11,1	1	27,1, frg.	B 1 b	-
98	Ikšķile, apb.	LNVM	VI, 130 :42	19. kp.	15,4	3,2	0,4	4,6	1,4	20	B 1 b	-
99	Veselava, apb.	LNVM	A, 13676 :159	389. kp.	9,6	1,9	0,5	5,2	7,1	14,8	B 1 b	I.XI :8
100	Ludzas ezera sala, pretim Budjankas ragam	LdNM	LdNM, 1911	s. a.	12,6	3,4	0,4	9,5	1,3	22,1	B 1 b	I.XI :9
101	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :382	klt.	19,1, frg.	2,6	0,8	3,6, frg.	1	22,7, frg.	I. tips	I.XII :1
102	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :2298	klt.	10,7, frg.	1,4	0,5	trūkst		10,7, frg.	I. tips	I.XII :2
103	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :2885	klt.	10,5, frg.	1,4	0,5	trūkst		10,5, frg.	I. tips	I.XII :3
104	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :4130	klt.	12,3, frg.	1,9	0,8	2,5, frg.	0,8	15,8, frg.	I. tips	I.XII :4
105	Cēsis, pl.	LNVM	VI, 213 :4249	klt.	26,5	2,1	0,4	1,8, frg.	1	28,3, frg.	I. tips	I.XII :5
106	Juglas upe	RVKM	VRVM, 24080	s. a.	23,3	2	0,6	8,6	2,2	31,8	I. tips	I.XII :6
107	Alūksne, pl.	LNVM	VI, 231 :556	klt.	11,7, frg.	1,2	0,5	7,5	0,8	21,6, frg.	VI. tips	I.XIII :1
108	Alūksne, pl.	LNVM	VI, 231 :436	Šķērsis								I.XIV :1
109	Cēsis, pl.	nzn.		Šķērsis								I.XIV :2

* - attēli publicēti: Apala, Z. Nieru dunču atradumi Cēsu pils izrakumos. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (red.). *AE*, 19. Rīga: LVI apgāds, 1997. 109.–113. lpp.

** - attēls publicēts: Celmiņš, A. Sv. Paula baznīcas kapsēta Rīgā. Grām.: Bebre, V. (sast.). *Senā Rīga*, 6. Rīga: apgāds „Manotjums”, 2009. 12. att.

*** - attēls publicēts: Шноре, Э. Д. Погребения жальничного типа на северо – востоке Латвий. *LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1980, Nr.12 (401). Рис. 3. a.

1.5. tabula. Iedzītņa šķēpi

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanās vieta	Inventāra nummurs	Šķēpa gala izmēri						Tips, variants	Kataloga tabulas attēls
					Iedzītņi		Lapa			Kopējais garums, cm		
					Garums, cm	Kakliņš, cm	Garums, cm	Platums, cm	Biezums, cm			
1	Dinaburga, pl.	kl.	LNVM	VI, 265 :507	4,2	nav	8,6	3	0,5	12,9	A	I.XV. :1
2	Mārtiņšala, pl.	kl.	LNVM	VI, 127 :1006	2,7	nav	8,5	2,1	0,3	11,2	A	I.XV. :2
3	Tērvete, plsk.	A lauk., 1.sl., 0,34 m dziļi	LNVM	VI, 24a :93	9,5	nav	9	3,5	0,4	18,5	A	I.XV. :3
4	Tērvete, plsk.	kl.	LNVM	VI, 24b :623	5	nav	4,4, frg.	2	0,2	9,4, frg.	A	I.XV. :4
5	Tērvete, plsk.	A 1., 3. sl., 1,59 m dziļi	LNVM	VI, 24b :800	6,6	nav	11,6.	2,9	0,4	18,2	A	I.XV. :5
6	Tērvete, plsk.	B 1., 3.sl., 1,36 m dziļi	LNVM	VI, 24d :235	4,1	nav	7,2	2,7	0,1	11,3	A	I.XV. :6
7	Sabile, pls.	XIII l., 2. k.	LNVM	VI, 200 :753	3,4	4,9	8,4	2,8	0,3	11,8	A	I.XV. :7
8	Jūrkalnes Darvdedži, apb.	11. kp.	LNVM	A, 9198 :53	3,5	nav	8,7	4,2	0,4	12,6	A	I.XV. :8
9	Tērvete, plsk.	B 1., 3. sl., 2,19 m dziļi	LNVM	VI, 24d :368	3, frg.	nav	9,4	3,1	0,6	12,4, frg.	B 1	I.XVI. :1
10	Sabile, pls.	XII l., 3.k.	LNVM	VI, 200 :661	12,8	nav	10,1	2,4	0,6	22,9	B 1	I.XVI. :2
11	Šķilbēnu Daņilovka, apb.	1. kp.	LNVM	VI, 18 :19	8,4	6,2	12,1	3	0,7	26,7	B 1	I.XVI. :3
12	Valgales Veģi, apb.	2. kp.	LNVM	A, 8789 :1	10,6	nav	14,5	3,1	0,8	25,1	B 1	I.XVI. :4
13	Valgales Veģi, apb.	7. kp.	LNVM	A, 8794 :1	10,6	2,5	11,4	3	0,5	22	B 1	I.XVI. :5

14	Valgales Veģi, apb.	16. kp.	LNVM	A, 9156 :14	12,5	nav	11,8	2,8	0,5	24,3	B 1	I.XVI. :6
15	Rīga, pls.	s. a.	RVKM	A, 91	8,5	nav	12,5	3,3	0,9	27,9	B 1	I.XVI. :7
16	Pūres Zviedri, apb.	s. a.	TMNM	TMNM, 1230	1,4, frg.	nav	9,9	2,5	0,4	11,3, frg.	B 1	I.XVI. :8
17	Ikšķile, cm.	VIII l., 3. k., 0,3 m dziļi	LNVM	VI, 131 :655	6,6, frg.	nav	8,6, frg.	2,3	0,6	13,5, frg.	B 2	I.XVII. :1
18	Lokstene, pl.	kl.	LNVM	VI, 70 :454	trūks t	1,2 frg.	10,3 frg.	1,3	0,8	11,5 frg.	B 2	I.XVII. :2
19	Rīga, kvartāls starp Kalēju, Rīdzenes, Audēju un R. Vāgnera ielām, pls.	kl.	RVKM	VRVM, 176767 /8	10	nav	22,3	3,2	0,7	32,3	B 2	I.XVII. :3
20	Saka, pls.	s. a.	LM	LM, 19892	3,4, frg.	6,1	8,6	1,7	0,5	18,1, frg.	B 2	I.XVII. :4
21	Tērvete, plsk.	B l., 55 cm dziļi	LNVM	VI, 24a :127	5,5	3,3	18,2	1,3	0,8	25,7	B 2	I.XVII. :5
22	Tērvete, plsk.	B l., 39 cm dziļi	LNVM	VI, 24a :477	6,2, frg.	4,5	12,7	2,1	0,7	23,4, frg.	B 2	I.XVII. :6
23	Strungas Ābrami, apb.	2. kp.	LM	LM, 15842	7,2	5,6	11,5	1,3	0,6	24,3	B 2	I.XVII. :7
24	Janpiebalgas Kāpurkalns, apb.	3. kp.	LNVM	VI, 8 :5	7,9	nav	16,1	2,6	0,5	27,5	B 2	I.XVII. :8
25	Rīgas Sv. Pētera baznīca, apb.	kl.	RVKM	VRVM, 182132 /22	12,8	6,3	12	1,7	0,6	24,8	B 2	I.XVII. :9
26	Sakas Ķūķi, apb.	s. a.	LNVM	VI, 271 :28	2,7, frg.	nav	9,7	1,4	0,5	16, frg.	B 2	I.XVII. :10
27	Popes Lazdas, apb.	s. a.	VVM	VVM, 27309 /3	10,1, frg.	3,6	13,9	1,7	0,6	24, frg.	B 2	I.XVII. :11
28	Talsu Vilkumuiža s ezers, apb.	s. a.	TNMM	TNMM, 7479	5,7	4,5	16,9	1,6	0,7	26,9	B 2	I.XVII. :12
29	Durbes apkārtnē	s. a.	LM	LM, 14064	6,7	5	16,7	1,6	0,7	29,2	B 2	I.XVII. :13

30	Madlienas apkārtnē	s. a.	TUAK	AI, 1378 :28	12	8,7	19,8	3	0,7	40,5	B 2	I.XVII. :14
31	Ikšķile, pl.	kl.	LNVM	VI, 129 :122	8,3	nav	14	5,1	0,5	22,3	B 3	I.XVIII. :1
32	Ikšķile, pl.	kl.	LNVM	VI, 129 :187	6,5	nav	14,5	5,3	0,4	21	B 3	I.XVIII. :2
33	Lokstene, pl.	kl.	LNVM	VI, 70 :106	7,8	nav	9,9	4,4	0,6	17,7	B 3	I.XVIII. :3
34	Lokstene, pl.	kl.	LNVM	VI, 70 :107	11,5	nav	11,9	4,2	0,4	23,4	B 3	I.XVIII. :4
35	Lokstene, pl.	kl.	LNVM	VI, 70 :193	2,4 frg.	nav	11,3	4,4	0,7	13,8 frg.	B 3	I.XVIII. :5
36	Lokstene, pl.	kl.	LNVM	VI, 70 :501	8,7	nav	11,2	3,5	0,5	19,9	B 3	I.XVIII. :6
37	Lokstene, pl.	kl.	LNVM	VI, 70 :1166	10,1	nav	14,8	5,3	0,5	24,9	B 3	I.XVIII. :7
38	Mārtiņšala, pl.	kl.	LNVM	RDM I, 2543	8,6	nav	14,3	5,8	0,5	22,9	B 3	I.XVIII. :8
39	Mārtiņšala, pl.	kl.	LNVM	RDM I, 2544	10,4	nav	10,5	6,3	0,7	21,9 frg.	B 3	I.XVIII. :9
40	Mārtiņšala, pl.	kl.	LNVM	RDM I, 2545	8,7	nav	13,2	6,1	0,4	21,9	B 3	I.XVIII. :10
41	Rīga, Danenšterna nams, pls.	A pagalms, 3. k.,	RVKM	VRVM, 163253 /91	6	nav	4,7	2,9	0,3	10,7	B 3	I.XVIII. :11
42	Tērvete, plsk.	0,14 m dziļi	LNVM	VI, 24a :25	6,1	nav	8,7	3,2	0,3	14,8	B 3	I.XVIII. :12
43	Tērvete, plsk.	B lauk., 1.sl., 0,29 m dziļi	LNVM	VI 24a :263	4,5	2	8,1	3,8	0,4	12,6	B 3	I.XVIII. :13
44	Tērvete, plsk.	A 1., 2. sl., 1,12 m dziļi	LNVM	VI, 24a :555	7,3	nav	8,6	3,2	0,5	15,9	B 3	I.XVIII. :14
45	Tērvete, plsk.	A 1., 3. sl., 1,39 m dziļi	LNVM	VI, 24b :57	6,7	nav	7,9	4,3	0,5	14,6	B 3	I.XVIII. :15
46	Tērvete, plsk.	A 1., 3. sl., 1,45 m dziļi	LNVM	VI, 24b :503	8,5	nav	9	3,9	0,5	17,5	B 3	I.XVIII. :16
47	Tērvete, plsk.	B 1., 3.sl., 1,83 m dz.	LNVM	VI, 24d :153	1,6 frg.	nav	7,5	2,7	0,2	9,1 frg.	B 3	I.XVIII. :17

48	Tērvete, plsk.	B 1., 3. sl., 1,36 m dziļi	LNVM	VI, 24d :222	2,9, frg.	nav	8,5	3,6	0,3	11,4, frg.	B 3	I.XVIII. :18
49	Tērvete, plsk.	B lauk., 1.sl., 0,29 m dziļi	LNVM	VI 24d :236	4,3	nav	9,4	4,4	0,4	13,7	B 3	I.XVIII. :19
50	Tērvete, plsk.	B 1., 3. sl., 1,19 m dziļi	LNVM	VI, 24d :246	5	nav	7,4	4	0,3	12,4	B 3	I.XVIII. :20
51	Tērvete, plsk.	B 1., 3. sl., 2,19 m dziļi	LNVM	VI, 24d :368	1,5, frg.	nav	10,8	3	0,4	12,3, frg.	B 3	I.XVIII. :21
52	Tērvete, plsk.	B 1., 3. sl., 1,5 m dziļi	LNVM	VI, 24d :515	7,4	nav	11	3,2	0,5	18,4	B 3	I.XVIII. :22
53	Tērvete, plsk.	A 1., 2. sl., 0,41 m dziļi	LNVM	VI, 24d :805	7,6, frg.	nav	8,3	3,6	0,5	15,9, frg.	B 3	I.XVIII. :23
54	Jaunpiebalga, apb.	10. kp.	CM	CM, 6108	4,5, frg.	nav	9,1	3,6	0,5	13,6, frg.	B 3	I.XVIII. :24
55	Pāvulkalns, apb.	20. kp.	LNVM	A,12568 :16	7,7	nav	13	3,6	0,5	20,7	B 3	I.XVIII. :25
56	Pāvulkalns, apb.	98. kp.	LNVM	VkNM, 8120	7,4	nav	13	3,5	0,4	20,4	B 3	I.XVIII. :26
57	Vilmaņi, apb.		LNVM	VI, 255 :31	5,5	4,3	10,6, frg.	3,6	0,4	16,1, frg.	B 3	-
58	Tērvetes sanatorija, apb.	s.a.	DNM	DNM, 6355	7,5	nav	11,6	3,8	0,3	19,1	B 3	I.XVIII. :27
59	Liepājas Sikšņi	s.a.	TUAK	AI :1878	7,5	6,4	6,3	4,4	0,5	13,8	B 3	I.XVIII. :28
60	Glabājas JMNM, depasportizēts			D - 56	7,1	nav	12,2	4,4	0,3	19,3	B 3	I.XVIII. :29
61	Ikšķile, pl.	kl.	LNVM	VI, 129 :438	6,6	nav	11,6	4,8	0,3	18,2	C	I.XIX. :1
62	Lokstene, pl.	kl.	LNVM	VI, 70 :106	9,2	4,5	8,8	4,4	0,3	18	C	-
63	Lokstene, pl.	kl.	LNVM	VI, 70 :119	11,6	nav	3,4 fr.	5,8	0,3	15	C	-
64	Lokstene, pl.	kl.	LNVM	VI, 70 :193	3,6, frg.	nav	10,4 fr.	4,6	0,5	14, frg.	C	-
65	Lokstene, pl.	kl.	LNVM	VI,70:501	9,4	nav	10,6	3,8	0,5	20	C	-

66	Lokstene, pl.	klt.	LNVM	VI, 70 :1166	11	nav	14	5,6	0,4	25	C	-
67	Rīga, Rātslaukums, pls.	klt.	RVKM	VRVM, 177307 /6	4,8	nav	12,5	4,6	0,5	17,3	C	I.XIX. :2
68	Turaida, pl.	XX l., 8.k.,10 5,0- e50m	TMR	SM, 9996	7	nav	11,9	4,4	0,3	18,9	C	I.XIX. :3
69	Tērvete, plsk.	A l., 2.sl., 0,41m dziļi	LNVM	VI, 24a :262	5,4	nav	6,8	5	0,3	12,2	C	I.XIX. :4
70	Tērvete, plsk.	A l., 3.sl., 1,53m dziļi	LNVM	VI, 24b :58	5,8	nav	7	3,2	0,4	14,6	C	I.XIX. :5
71	Tērvete, plsk.	A l., 3.sl., 2,06m dziļi	LNVM	VI, 24c :757	5,5	nav	6, fr.	3,8	0,4	14,5	C	I.XIX. :6
72	Sabile, pls.	IX l., 2.k., 43x64, 5m	LNVM	VI, 200 :430	5,9	nav	8,3	3,9	0,2	14,2	C	I.XIX. :7
73	Kuciņi, apb.	31. uzkaln iņš	LNVM	A, 12552 :11	5, frg.	3	12,2	5,2	0,8	17,2, frg.	C	I.XIX. :8
74	Puzes Lejaskrogs, apb.	85. kp.	VVM	VVM, 28531 /278	1,7	4	9,1	4,4	0,5	10,4	C	I.XIX. :9
75	Puzes Lejaskrogs, apb.	112. kp.	VVM	VVM, 29022 /112	7,1, frg.	nav	10,4	5,3	0,4	17,5, frg.	C	I.XIX. :10
76	Puzes Lejaskrogs, apb.	181. kp.	VVM	VVM, 29700 /302	4,9	nav	7, frg.	3,9	0,5	11,9, fr.	C	I.XIX. :11
77	Vilmaņi, apb.	18. kp.	LNVM	VI, 255 :34	4,8	nav	12,2	4	0,3	17	C	I.XIX. :12
78	Puzes Lejaskrogs, apb.	s. a.	VVM	VVM, 30003 /264	5,5, frg.	nav	6,7	4,7	0,4	12,2, frg.	C	I.XIX. :13
79	Ludzas apkārtnē	s. a.	LdNM	LdNM, 1189	3,5	5,5	6,7	4,8	0,6	10,2	C	I.XIX. :14

1.6. tabula. Apaļas uzmavas šķēpi

Nr. p. k.	Atrašanās vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanās vieta	Inv. Nr.	Šķēpa gala izmēri							Tips, variants	Kataloga tabulas attēls
					Uzmava			Lapa			Kopējais garums		
					Garums, cm	Diametrs, cm	Šuve	Garums, cm	Platums, cm	Biezums, cm			
1	Daugavpils apkārtnē	s. a.	DNMM	b. nr.	-	-	nav	-	-	-	-	B 1	-
2	Jēkabpils apkārtnē	s. a.	JkNM	JkNM, 1476	8	1,9	nav	13, frg.	4	1	21, frg.	B 1	I.XX. :1
3	Rīga, Andrejsala	s. a.	RVKM	VRVM, 23139	12, 3	3,3	nav	16,7	6,6	0,9	29	B 1	-
4	Tukuma apkārtnē	s. a.	TMNM	TMNM, 1724		2,8	ir		5,2	0,6	21,5	B 1	I.XX. :2
5	Valmiera, pls.	s. a.	CVMM	CVMM, 6139	10,6	3,2	ir	24,9, frg.	5,7	1	35,5, frg.	B 1	I.XX. :3
6	Dinaburga pl.	klt.	LNVM	VI, 265 :596	6,8 frg.	1,6	nav	16,5	2,4	0,8	23,3, frg.	B 2	I.XXI. :1
7	Krustpils, pl.	klt.	LNVM	Atrasts 2011. gadā	9,8	2,7	nav	14,7	3,6	0,8	24,5	B 2	I.XXI. :2
8	Lokstene, pl.	klt.	LNVM	VI, 70 :1095	9,4	2,2	ir	18,9	2,6	0,7	28,3	B 2	I.XXI. :3
9	Rīga, Vaļņu iela, pls.	klt.	RVKM	VRVM, 52074	10,9	-	ir	9,7	3,8	0,8	21,6 2	B 2	I.XXI. :4
10	Augustinīši, apb.	37. kp.	LNVM	nzn.		2,7	nav		4,2		28,4	B 2	I.XXI. :5
11	Dobeles, apb.	964. kp.	LNVM	VI, 234 :2661	11,1	3,5	nav	18,4	3,2		29,5	B 2	-
12	Dobeles, apb.	1319. kp.	LNVM	VI, 234 :3241	7,9	18	nav	18,4	3		26,3	B 2	-
13	Puzes Lejaskrogs, apb.	s. a.	VVM	VVM, 29023/10	7,9	1,3	nav	14,5	3,8	0,5	22,4	B 2	I.XXI. :6
14	Pukuļi, apb.	11. uzkl. kp.	LNVM	A, 12531 :24	7,2	2	nav	15,2	1,4	1	22,4	B 2	I.XXI. :7
15	Veselava, apb.	389. kp.	LNVM	A, 13676 :160	8,8	1,2	nav	20,6	2,6	1	29,4	B 2	I.XXI. :8

16	Rīga, Andrejsala, pls.	s.a.	RVKM	VRVM, 23138	9,7	2	nav	19,8	3,2	0,9	29,5	B 2	I.XXI. :9
17	Auce, apb.	s. a.	DNMM	DNM, 6139	7	1,5	nav	11,9	2,1	0,8	18,9	B 2	I.XXI. :10
18	Duntes apkārtne	s. a.	LžNM	LžNM, 1200	12,6	4,6	nav	20	3,8	0,8	32,6	B 2	I.XXI. :11
19	Liepājas apkārtne	s. a.	LM	LM, 14003	8,5	2,8	ir	14,1	3,8	1,2	22,6	B 2	I.XXI. :12
20	Valmieras apkārtne	s. a.	CVMM	CM, 2729	11,8	3	ir	8,2	3,4	1,1	22	B 2	I.XXI. :13
21	Koknese, pl.	klt.	LNVM	VI, 62:593	6,7	2,9	nav	8,7	3,5		15,4	F	-
22	Puzes Lejaskrogs, apb.	165. kp.	VVM	VVM, 29700 /155	7	2,8	nav	13,3	3,6	1,4	20,3	F	I.XXII. :1
23	Madlienas baznīca, apb.	10. kp.	LNVM	A, 13218 :34	trūkst			14,5	2,6	1	nsk.	F	I.XXII. :2
24	Slutišķi, apb.	31. kp.	LNVM	VI, 277 :75	15,3	3,1	na v	12,8	3,5	0,6	28,1	F	I.XXII. :3
25	Slutišķi, apb.	99. kp.	LNVM	VI, 277 :198	6,8	3	na v	11,9	2,9	0,8	18,7	F	I.XXII. :4
26	Valmiera, pls.	s. a.	CM	CM, 6138	13	4,8	na v	15,6	4	0,9	40,2	F	I.XXII. :5
27	Valgales Veģi, apb.	s. a.	LNVM	A, 8797 :3	8,8	1,7	na v	17,4	3,3	0,8	26,2	F	-
28	Duntes apkārtne	s. a.	LžNM	LžNM, 12100	13	4,6	ir	20	4,1	1,2	33	F	I.XXII. :6
29	Pāles apkārtne	s. a.	PnM	PnM, 1642	12	3,4	ir	18	5,1	1,1	30	F	I.XXII. :7
30	Saldus dārzniecība	s. a.	SVM	SVM, 55	7,5	2,3	na v	16	4,3	1	23,5	F	I.XXII. :8

1.7. tabula. Daļēji skaldņotas uzmavas šķēpi

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanās vieta	Inv. Nr.	Šķēpa gala izmēri						Kataloga tabulas attēls
					Uzmava		Lapa			Kopējais garums, cm	
					Garums, cm	Diametrs, cm	Garums, cm	Platums, cm	Biezums, cm		
1	Tērvete, plsk.	kl.	LNVM	VI, 24a :272	nav		7,9	3,6	0,9	7,9, frg.	I.XXIII :1
2	Ārciema baznīca	s. a.	PnM	PnM, 650	19,4	4,3	43,2	4,2	1,3	62,6	I.XXIII :2
3	Cēsis, pls.	s. a.	CM	CM, z-p, 34537	17,7	3,5	30,9	4,6	1,5	48,6	I.XXIII :3
4	Rīga, Balasta dambis, pls.	s. a.	RVKM	VRVM, 24001	8,8	1,8	11	1,6	0,8	19,8	I.XXIII :4

1.8. tabula. Skaldņotas uzmavas šķēpi

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanās vieta	Inv. Nr.	Šķēpa gala izmēri						Tips, variants	Kataloga tabulas attēls
					Uzmava		Lapa			Kopējais garums, cm		
					Garums, cm	Diametrs, cm	Garums, cm	Platums, cm	Biežums, cm			
1	Ikšķile, cm.	kl.	LNVM	VI, 131 :683	9,9	2,2	trūkst			9,9, frg.	G 1	I.XXIV. :1
2	Dinaburga, pl.	kl.	LNVM	VI, 265 :648	2,1, frg.	2,2	15,5, frg.	3,2	0,9	17,6, frg.	G 1	I.XXIV. :2
3	Ikšķile, pl.	kl.	LNVM	VI, 129 :184	9,1, frg.	2,6	14,1 frg.	3,7	1	23,2, frg.	G 1	I.XXIV. :3
4	Koknese, pl.	I.l., 3.s. 2. k.	LNVM	VI, 62 :1082	5,7	2,2	trūkst			5,7, frg.	G 1	I.XXIV. :4
5	Mārtiņsala, pl.	kl.	LNVM	VI, 127 :64	5, frg.	1,3	trūkst			5, frg.	G 1	I.XXIV. :5
6	Dobele, apb.	964. kp.	LNVM	VI, 234 :2661	16	3,8	13,8	3,5	0,9	29,8	G 1	I.XXIV. :6
7	Mārtiņsala, apb.	212. kp.	LNVM	VI, 122 :223	6,7	2,1	14	2,3	0,9	20,7	G 1	I.XXIV. :7
8	Rīga, Pļavniekkalns, apb.	s. a.	RVKM	DM, I - 264	nzn.						G 1	-
9	Kauguru pag., s. a., starp "Līču" un "Iemetēju" mājām, 0,25-0,3m dziļi		VINM	VINM, 7223 /1	6,5	2	6,6, frg.	3	0,5	13,1, frg.	G 1	I.XXIV. :8
10	Ozolmuiža, Liezēre, Madona	s. a.	TUAK	AI, 1376 :1	8,1, frg.	2	16,5	4,3	0,6	24,6, frg.	G 1	I.XXIV. :9
11	Ozolmuiža, Liezēre, Madona	s. a.	TUAK	AI, 1376 :2	8,9, frg.	1,9	23	5,4	0,7	31,9, frg.	G 1	I.XXIV. :10
12	Grobiņas Priedāji	s. a.	LM	LM, 22000	6,4	2,7	4,9, frg.	3	1,1	11,5, frg.	G 1	I.XXIV. :11
13	Kalsnavas Strazdiņi	s. a.	RVKM	RDM, I - 264	14,8	3,5	21,1	4,2	1,1	35,9	G 1	I.XXIV. :12
14	Jēkabpils, Zasas pag.	s. a.	JkNM	JkNM, 1557	7,6	2,2	9,2	2,6	0,7	16,8	G 1	I.XXIV. :13
15	Jaunpiebalga, apb.	4. kp.	CVMM	CM, 8325:1	9,8	2	20,7	3	1,1	30,5	G 2	I.XXV. :1
16	Ābeļu Boķi, apb.	s. a.	JkNM	JkNM, 1455:6	14, frg.	2	trūkst			14, frg.	G 2	I.XXV. :2

17	Madlienas Aderkaši	s. a.	TUAK	AI, 1375 :30	9,3, frg.	1,5	26,9	3,2	0,7	36,2, frg.	G 2	I.XXV. :3
18	Alūksne, Volgamorod	s. a.	TUAK	AI, 1720 :1	8, frg.	1,6	17,1	2,9	1	25,1, frg.	G 2	I.XXV. :4
19	Kurmāles pag. "Alejas", laukā	s. a.	KNM	KNM, 33.388	12,6, frg.	1,6	trūkst			12,6, frg.	G 2	I.XXV. :5
20	Dundagas Kaņkumi, a pb.	s. a.	LNVM	A, 9477 :5	4,2	1,9	13,9	1,7	0,7	18,1	G 2	I.XXV. :6
21	Kaugars I, Rauna, Cēsis	s. a.	TUAK	AI, 1236 :27	11,6	2,1	15,9	2,2	0,7	26,5	G 2	I.XXV. :7
22	Aknīstes Kriškāni	s. a.	JkNM	JkNM, 1558	8,7	1,9	12,1	3,4	0,6	21,8	G 2	I.XXV. :8
23	Rūjiena, pl.	s. a.	VINM	VINM, 32.908	6,6, frg.	2,1	24,3	3,5	1,1	30,9, frg.	G 2	I.XXV. :9
24	Ludzas apkārtne	s. a.	LdNM	LdNM, 2166	3,9, frg.	1,9	26,9	3,6	0,7	30,8, frg.	G 2	I.XXV. :10
25	Ludza, Ludzas Lielā ezera krastā	s. a.	LdNM	LdNM, 1266	6,7	1,5	15	2,6	0,5	21,7	G 2	I.XXV. :11
26	Tukuma apkārtne	s. a.	TMNM	TMNM, 6302	3,5, frg.	1,4	12,9	1,5	0,9	16,4, frg.	G 2	I.XXV. :12
27	Alūksne, pl.	klt.	LNVM	VI, 231 :1313		2,3		24,6		20,8	G 3	I.XXVI. :1
28	Cēsis, pl.	klt.	LNVM	VI, 213 :8740	12,1	3,8	21,5	3,3	1,3	33,6	G 3	I.XXVI. :2
29	Dinaburga, pl.	klt.	LNVM	VI, 265 :269	5,5, frg.	1,2	9,fr.	2,6	0,7	14,5, frg.	G 3	I.XXVI. :3
30	Dinaburga, pl.	klt.	LNVM	VI, 265 :642	4,5, frg.	1,3	18,7, fr.	3,2	0,8	23,2, frg.	G 3	I.XXVI. :4
31	Dinaburga, pl.	klt.	LNVM	VI, 265 :777	7,1	2,2	3,6, frg.	1,9	0,9	10,7, frg.	G 3	I.XXVI. :5
32	Dinaburga, pl.	klt.	LNVM	VI, 265 :881	5,1, frg.	1,1	10,3	2	0,8	12,4, frg.	G 3	I.XXVI. :6
33	Kandava, pl.	klt.	JMNM	KPM, III 3525	11	3	26	4,4	0,7	37	G 3	-
34	Koknese, pl.	klt.	LNVM	VI, 62 :2905	6,5	2	13,6	2,1	0,9	20,1	G 3	I.XXVI. :7
35	Koknese, pl.	klt.	LNVM	b. nr.	6, frg.	1,9	14,2	2	0,7	20, frg.	G 3	I.XXVI. :8
36	Lokstene, pl.	klt.	LNVM	VI, 70 :212	6,1 frg.	1,5	17,6	2,7	1	23,7 frg.	G 3	I.XXVI. :9
37	Lokstene, pl.	klt.	LNVM	VI, 70 :322	7,5 frg.	1,6	trūkst			7,5 frg.	G 3	I.XXVI. :10
38	Mārtiņsala, pl.	klt.	LNVM	VI, 127 :2741	7,4	1,8	9,8	1,9	0,7	17,2	G 3	I.XXVI. :11
39	Mārtiņsala, pl.	klt.	RVKM	RDM, 1 2449	nzn.						G 3	-
40	Salaspils, pl.	klt.	LNVM	VI, 126 :174	9,8	1,9	5,3, frg.	1,3	0,6	15,1, frg.	G 3	I.XXVI. :12

41	Sēlpils, pl.	kl.	LNVM	VI, 87 :40	10,4	2,8	13,9	3,2	1	24,3	G 3	I.XXVI. :13
42	Augustinišķi, apb.	32. kp.	LNVM	VI, 262 :75	10	3,4	16, frg.	4	1	26, frg.	G 3	-
43	Augustinišķi, apb.	78. kp.	LNVM	VI, 262 :257	9,5	3,1	20,4	3,3	1	29,9	G 3	I.XXVI. :14
44	Daņilovka, apb.	1. kp.	LNVM	VI, 18 :4	9,3	1,5	13,9	2,5	0,9	23,2	G 3	I.XXVI. :15
45	Dobeļe, apb.	965. kp.	LNVM	VI, 234 :2662	8,2	3	19,5	3,6	1	27,7	G 3	I.XXVI. :16
46	Dobeļe, apb.	1084. kp.	LNVM	VI, 234 :2885	9,4	2,9	16	3,4	1	25,4	G 3	-
47	Dobeļe, apb.	1308. kp.	LNVM	VI, 234 :3212	6,7, frg.	2,1	10,7 frg.	2,2	0,9	17,4, frg.	G 3	I.XXVI. :17
48	Dobeļe, apb.	1319. kp.	LNVM	VI, 234 :3241	8	2,6	18,5	2,7	0,8	26,5	G 3	-
49	Jaunpiebalga, apb	P. I uzkl.	LNVM	Ai :816	6,5, frg.	1,6	30,8	3,8	0,9	37,5, frg.	G 3	I.XXVI. :18
50	Jaunpiebalga, apb	3. kp.	CVMM	CM, 8324 :4	10,6	2,1	22, frg.	3,7	1,2	32,6, frg.	G 3	-
51	Jaunpiebalga, apb	12. kp.	CVMM	CM, 8333 :3	9	2	16,1	3	1	25,1	G 3	I.XXVI. :19
52	Kuciņi, apb.	23. kp.	LNVM	A, 12552 :1	8,5	2,5	9,4	2,2	0,8	17,9	G 3	I.XXVI. :20
53	Dundagas Laukmuiža, apb.	2. kp.	LNVM	A, 7314 :23	13,1	2,6	18,5	3,6	1	31,6	G 3	I.XXVI. :21
54	Puzes Lejaskrogs, apb.	101. kp.	VVM	VVM, 29022 /24	8,4	2,5	11,8	3,8	1	20,2	G 3	I.XXVI. :22
55	Puzes Lejaskrogs, apb.	143. kp.	VVM	VVM, 29022 /401	7,4	3	19,9	2,8	1,3	27,3	G 3	I.XXVI. :23
56	Madona, apb.	186. kp.	MNM	MNM, 41365 :6	10	2,5	19,5	2,8	0,8	29,5	G 3	I.XXVI. :24
57	Balvu Rijnieki, apb.	4. kp.	LNVM	VI, 98 :72	4 frg.	2	14,1	3,7	0,7	18,1, frg.	G 3	I.XXVI. :25
58	Sēlpils, apb.	51. kp.	LNVM	VI, 88 :90	8	2,4	13,6	2,8	0,9	21,6	G 3	-
59	Sēlpils, apb.	126. kp.	LNVM	VI, 88 :216	9,9	3	16,2	3	0,9	26,1	G 3	-
60	Strūgukalns, apb.	13. kp.	LNVM	A, 7383 :1	13,8, frg.	2,3	19,4	3,4	1	33,2, frg.	G 3	I.XXVI. :26
61	Strūgukalns, apb.	14. kp.	LNVM	A, 7384 :1	8,2	1,9	14,9	2,5	0,9	23,1	G 3	I.XXVI. :27
62	Vaidi, apb.	43. kp.	LNVM	A, 12228 :74	9,1	2	11	2,5	0,8	20,1	G 3	I.XXVI. :28

63	Valgales Veģi, apb.	5. kp.	LNVM	A, 8792 :2	7,4	1,7	10,7	2,1	0,8	18,1	G 3	I.XXVI. :29
64	Valgales Veģi, apb.	9. kp.	LNVM	A, 8796 :2	9,5	2,3	22,3	2,7	1	31,8	G 3	I.XXVI. :30
65	Valgales Veģi, apb.	10. kp.	LNVM	A, 9150 :1	11,3	2,4	17,9	3	0,9	29,2	G 3	I.XXVI. :31
66	Valgales Veģi, apb.	13. kp.	LNVM	A, 9153 :2	7,3	2,3	9,8	2,4	0,8	17,1	G 3	I.XXVI. :32
67	Veselava, apb.	109. kp.	LNVM	A, 13536 :89	6,7	1,5	8,8, frg.	2,3	1	15,6, frg.	G 3	-
68	Rīga, Finanšu Ministrijas būvlaukums, pls.	s. a.	RVKM	VKVM, 23729	9,3, frg.	2	11,6, frg.	nsk .	0,8	20,9, frg.	G 3	I.XXVI. :33
69	Ugāles Dompeļi	s. a.	LNVM	A, 7545 :1-2	8,9	2,8	11,1	3,3	1	20	G 3	I.XXVI. :34
70	Dundagas Kaņkumi	s. a.	LNVM	A, 9477 :4	9	2	15,8	2,3	0,9	24,8	G 3	I.XXVI. :35
71	Dundagas Kaņkumi	s. a.	LNVM	A, 9477 :6	4, frg.	1,8	24	2,9	0,7	28, frg.	G 3	I.XXVI. :36
72	Puzes Lejaskrogs, apb.	s. a.	VVM	VVM, 30003 /265	9,3	1,9	14,8	3	1	24,1	G 3	I.XXVI. :37
73	Strūgukalns, apb.	s. a.	LNVM	A, 7375 :6	7,2	2,3	12,2	2,6	0,8	19,4	G 3	I.XXVI. :38
74	Bērzgales Vaidi, apb.	s. a.	RKNM	RKNM, 1435	11	1,9	16,1	2,9	1	27,1	G 3	I.XXVI. :39
75	Valgales Veģi, apb.	s. a.	LNVM	A, 8797 :3	8,8	2,2	17,3	3,9	0,8	26,1	G 3	I.XXVI. :40
76	Tārgales Liepene	s. a.	VVM	VVM, 31008	9,4	2,4	14,6	3,4	1	24	G 3	I.XXVI. :41
77	Lielīvande	s. a.	LNVM	A, 7506 :23	7,5, frg.	2	15,1, frg.	3,6	0,9	22,6, frg.	G 3	I.XXVI. :42
78	Lielīvande	s. a.	LNVM	A, 7506 :688	7	2	10,7	2,4	0,7	17,7	G 3	I.XXVI. :43
79	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8170 :86	9,1	2,5	19,9	5	0,9	29	G 3	I.XXVI. :44
80	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8571 :663	nzn. – atrodas LNVM, pastāvīgās eskpozīcijas vitrīnās						G 3	-
81	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8571 :665							G 3	-
82	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 10994 :1345							G 3	-
83	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 10994 :1362	8,8	2,7	16,4, frg.	3,5	0,7	25,2, frg.	G 3	I.XXVI. :45
84	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 10994 :1363	10,7	2,5	12,7	2,9	0,7	23,4	G 3	I.XXVI. :46

85	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 10994 :1364	7,2	1,3	12,8	3,1	0,6	20	G3	I.XXVI. :47
86	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 10994 :1791	12,5	2,5	20	3,2	0,9	32,5	G3	I.XXVI. :48
87	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8326 :116	nzn.						G3	-
88	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM, 7399	7,6, frg.	1,6	21,2	2,8	0,9	28,8, frg.	G3	I.XXVI. :49
89	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM, 7409	5,5	1,5	12,2	2,1	0,5	17,7	G3	I.XXVI. :50
90	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM, 7410	5,5	1,6	8,8	2,4	0,6	14,3	G3	I.XXVI. :51
91	Alūksne, Volgamorod	s. a.	TUAK	AI, 1720 :2	7,3, frg.	1,9	13,7	2,5	9	21, frg.	G3	-
92	Abrenes Bērzpils	s. a.	LNVM	A, 10067 :4	6,8	2,1	14,5	3	0,8	21,3	G3	I.XXVI. :52
93	Abrenes Bērzpils	s. a.	LNVM	A, 8044 :14	1, frg.	1,9	23,3	3,2	0,9	33,3, frg.	G3	-
94	Bērzaines Budzes	s. a.	VNM	VINM, pk. 8250	8,2	2	19,1	3,1	1,3	27,3	G3	I.XXVI. :53
95	Rīga, Dārziņi	s. a.	VRVM	VRVMp, 52667 /9	5,7, frg.	1,4	12, fr.	nsk .	0,4 - 0,9	17,7, frg.	G3	I.XXVI. :54
96	Grabstu- Zundas	s. a.	LNVM	A, 9071 :3	7,5	2,2	13,1 frg.	3,9	0,9	20,6, frg.	G3	I.XXVI. :55
97	Vandzene, Kalēju grantsbedres	s. a.	TNMM	TNMM, 11838	7,5	1,9	15,6	2,4	0,8	23,1	G3	I.XXVI. :56
98	Kuldīga, pls.	s. a.	KNM	KNM, 1470	7,8	1,4	12,9	2,3	0,9	20,7	G3	I.XXVI. :57
99	Kuldīgas Mežmuiža	s. a.	KNM	KNM, 1592	11,5, frg.	2,1	2,1	2,2	1,2	32,5, frg.	G3	I.XXVI. :58
100	Rēzeknes novads, Rundānu- Dubuļu robeža	s. a.	RKNM	RKNM, 7110	10	1,9	13,6	1,8	0,6	23,6	G3	I.XXVI. :59
101	Rīga, Daugava, Zvirgzdu sala	s. a.	LNVM	A, 11402	10,8	2,6	17,3	3,4	1	28,1	G3	I.XXVI. :60
102	Rīgas apkārtnē	s. a.	RVKM	b. nr.	7,9	2,5	11,3	2,1	1	19,2	G3	I.XXVI. :61
103	Saldus dārzniecība	s. a.	SVM	SVM, 101	4,2, frg.	nsk .	9,6	2,3	0,8	13,8, frg.	G3	I.XXVI. :62
104	Turlavas Sēklmalējas	s. a.	KNM	KNM, 1536	7,1, frg.	1,6	14,4	2,5	0,8	21,5, frg.	G3	I.XXVI. :63
105	Rīga, Mārstaļu iela 12/14, pls.	klt.	RVKM	VRVM, 175206/ 38	9,5, frg.	2,3	trūkst			9,5, frg.	G4	I.XXVII. :1
106	Valgales Veģi, apb.	8. kp.	LNVM	A, 8795 :2	5,2	2,5	12	3	0,9	17,2	G4	I.XXVII. :2

107	Rīga, Daugava, pls.	s. a.	LNVM	A, 11108	12	2,2	24,8	3,4	0,9	36,8	G 4	I.XXVII. :3
108	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8571 :666	10,8	2,6	29,7	5,4	1	40,5	G 4	I.XXVII. :4
109	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 10994 :1361	nzn.						G 4	-
110	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM, 432	8,3	1,6	21,5	2,1	0,8	29,8	G 4	I.XXVII. :5

1.9. tabula. V. tipa piķi

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanās vieta	Inv. Nr.	Izmēri						Tips, variants	Kataloga tabulas attēls
					Uzmava		Smaile			Kopējais garums, cm		
					Garums, cm	Diametrs, cm	Garums, cm	Platums, cm	Biezums, cm			
1	Ikšķile, cm.	klt.	LNVM	VI, 131 :351	5,4 frg.	1,5	10,4 frg.	1,5	1	15,8 frg	V. 1	I.XXVIII. :1
2	Lokstene, pl.	klt.	LNVM	VI, 70 :713	3,7 frg.	1,3	8,9	1,4	1	12,6 frg.	V. 1	I.XXVIII. :2
3	Kurmāles "Alejas", laukā	s. a.	KNM	KNM, 33.387	7,2	0,9	9,5	1,4	1,2	16,7	V. 1	I.XXVIII. :3
4	Ikšķile, cm.	klt.	LNVM	VI, 131 :101	6,2 frg.	2,2	13,4	1	1	19,6 frg	V. 2	I.XXVIII. :4
5	Cēsis, pl.	klt.	LNVM	VI, 213 :4178	9	3,4	16,2	0,9	0,9	25,2	V. 2	I.XXVIII. :5
6	Lokstene, pl.	klt.	LNVM	VI, 70 :485	5,4 frg.	1,7	12,3	1,1	0,6	17,7 frg.	V. 2	I.XXVIII. :6
7	Rīga, kv. starp Vaļņu, Staļļu, 13. janvāra un Kalēju ielām, pls.	klt.	RVKM	VRVM, 41149 /4376	5,1	1,5	8,7	1	0,7	13,8	V. 2	I.XXVIII. :7
8	Sēlpils, pl.	klt.	LNVM	VI, 87 :1106	8,8	3	4,5	0,8	0,7	13,3	V. 3	-
9	Koknese, pl.	klt.	LNVM	VI, 62 :303	7	2,4	2,7	0,7	0,7	9,7	V. 3	I.XXVIII. :8
10	Koknese, pl.	klt.	LNVM	VI, 62 :1474	4,5	2,4	5,6	1	0,9	11,1	V. 3	I.XXVIII. :9
11	Koknese, pl.	klt.	LNVM	VI, 62 :2602	8,4	4,7	4,5	1,1	1	12,9	V. 3	I.XXVIII. :10
12	Koknese, pl.	klt.	LNVM	VI, 62 :2643	5,6	3	7,1 frg.	1	0,8	12,7 frg.	V. 3	I.XXVIII. :11
13	Valmiera, pl.	klt.	LNVM	VI, 294 :154	8,3	3,6	3 frg.	0,8	0,8	11,3 frg.	V. 3	I.XXVIII. :12

1.10. tabula. Cērtamie zobeni, to detaļas

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Atrašanas apstākļi	Zobena izmēri, cm					Piezīmes	Kataloga tabulas attēls
					Asmens			Roktura garums	Kopējais gaurms		
					Garums	Platums	Biezums				
Okšota XIII. tipa zobeni											
1	Latvija	LdNM	D - 72	nzn.	74,7	5	0,5	16,3	91	vesels	II.I. :1
2	Rīga, Bulduri	RVKM	VRVM, 175148	nzn.	63,9	3,6	0,7	18,5	82,4	vesels	II.I. :2
"Landsknehtu" tipa zobeni											
3	Alūksne, pl.	LNVM	VI, 231 :3621	4.l., 4.k., 1,08 m dz.	31,1 frg.	4,8	0,8	-	31,1 frg.	asmens, frg.	II.II. :1
4	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :243	II l., 2. sl.	6,4 frg.	3,5	0,6	-	6,4 frg.	smaile	II.II. :2
5	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :6334	klt.	36,4 frg.	4	0,5	-	36,4 frg.	asmens, frg.	II.II. :3
7	Turaida, pl.	TMR	TMR, 16931	Z-IV l., 3.k.	27,6 fr.	3,3	0,3	-	27,6 fr.	asmens, frg.	II.II. :4
8	Rīga, Mārstaļu iela 17, pls.	RVKM	VRVM, 179212 /4	klt.	6,9 frg.	3	0,3	-	6,9 frg.	asmens smaile	II.II. :5
9	Dobeles apkārtnē	DNM	DNM, 10548	s. a.	28,6 frg.	5,8	0,6	4 frg.	32,6 frg.	frg. asmens + frg. rokturis	II.II. :6
6	Rīgas apkārtnē	RVKM	VRVM, A - 1	s. a.	63,3	5	0,5	17,3	81,7	vesels	II.II. :7
10	Rīga, Brīvības iela	RVKM	VRVM, 185613	s.a.	45	5,5	0,6	13	58	vesels	II.II. :8
Cērtamo zobenu detaļas: pogas											
Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Detaļas izmēri		Kataloga tabulas attēls				
					Augstums / garums	Platums					

11	Bērzgales Vaidi, apb.	43. kp.	LNVM	A, 12228 :75	5,8	5,2	I.III. :1
Cērtamo zobenu detaļas: šķērši							
12	Sēlpils, pl.	kl.	LNVM	VI, 87 :1056	15,1	2,8	I.III. :8
13	Turaida, pl.	kl.	TMR	TMR, 22408	15,6	1,9	I.III. :9
14	Vecdoles pils	kl.	LNVM	VI, 123 : 700	10,5	2	I.III. :11

1.11. tabula. Cērtamie kaujas naži

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Atrašanas apstākļi	Izmēri						Kopējais garums	Komplektācija	Kataloga tabulas attēls
					Asmens izmēri			Roktura / spala izmēri		Kopējais garums			
					Garums	Platums	Biezums	Garums	Platums				
1	Koknese, pl.	LNVM	VI, 62 :6521	kl.	20,8, frg.	3,3	0,8	12,4	2,1	33,2 fr.	rokturis + frg. asmens	II.III. :1	
2	Rīga, Kungu iela, pls.	RVKM	VRVM, 41998 /18	kl.	26,6, frg.	4,5	0,5	tūkst		26,6 fr.	frg. asmens	II.III. :2	
3	Tērvete, plsk.	LNVM	VI, 24d :634	kl.	4,5, frg.	3,4	0,4	4,6, frg.	2,3	9,1 frg.	frg. rokturis + frg. asmens	II.III. :3	
4	Salas Duburi	JkNM	JkNM, 1465 :1	s. a.	50,1	5,4	0,7	0,7	15,6	65,7	vesels	II.III. :4	

1.12. tabula. A tipa cirvji

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Cirvja izmēri, cm				Kātauruma forma griezumā	Tips, variants	Kataloga tabulas attēls
					Augstums	Asmens plātums	Kakla izmēri				
							Augstums	Plātums			
1	Dinaburgas pils	kl.	LNVM	VI, 265 :543	16	11	3,2	2,4	apaļš	A 1	II.IV. :1
2	Jūrkalnes Darvdedži, apb.	11. kp	LNVM	A, 9198 :50	11,1	5,4	1,8	1	apaļš	A 1	II.IV. :2
3	Jaunpiebalga, apb.	12. kp.	CM	CM, 8333:1	141	88	27	25	trapece	A 1	II.IV. :3
4	Kuciņi, apb.	23. uzkl.	LNVM	A, 12552:2	15,6	9,6	3	2,8	apaļš	A 1	II.IV. :4
5	Popes Lazdas, apb.	1. kp.	VVM	VVM, 27851/1	15,9	9,7	3,8	2,6	ieovāls	A 1	II.IV. :5
6	Puzes Lejaskrogs, apb.	143. kp.	VVM	VVM, 29022 /402	10,4	6,2	2,2	2,4	nenosak.	A 1	II.IV. :6
7	Madona, apb.	186. kp.	MNM	MNM, 41365:3	16,5	9,8	33	25	ovāls	A 1	II.IV. :7
8	Valgales Veģi, apb.	s. a.	LNVM	A, 8797:2	13,2	11	3,6	2,3	apaļš	A 1	II.IV. :8
9	Grobiņa, pie lapsu fermas	s. a.	LM	LM, 12879	13,8	10	3,3	2,2	apaļš	A 1	II.IV. :9
10	Dundagas Kaņkumi	s. a.	LNVM	A, 9477 :2	14,8	9,4	3,5	2,3	apaļš	A 1	II.IV. :10
11	Kuldīgas apkārtnē	s. a.	KNM	KNM, 1260	14,7	11	4,3	2,9	apaļš	A 1	II.IV. :11
12	Salas Priednieki	s. a.	JkNM	JkNM, 1621 :1	13	8,7	2,6	2,3	apaļš	A 1	II.IV. :12
13	Krustpils Sīkstūļi	s. a.	JkNM	JkNM, 1573	10,5	7,3	2,5	2,1	apaļš	A 1	II.IV. :13
14	Kurmāles Alejas	s. a.	KNM	KNM, 33 371	16,9	9,8	5	2,6	ovāls	A 1	II.IV. :14
15	Kurmāles Alejas	s. a.	KNM	KNM, 33 372	9,3	5,1	1,9	1,6	piliens	A 1	II.IV. :15

16	Madonas Litene	s. a.	CM	CM, 2719	14,4	9,4	3,8	1,8	apaļš	A 1	II.IV. :16
17	Rīga, Armijas Ekonomiskais veikals, pls.	s. a.	RVKM	VRVM, 41145 /613	12,4	8,8	2,5	1,8	trapece	A 1	II.IV. :17
18	Tērvete, plsk.	kl.	LNVM	VI, 24b :500	11,8, fr	-	3,1	2,8	ovāls	A 2	II.V. :1
19	Jūrkalnes Darvdedži, apb.	11. kp	LNVM	A, 9198 :48	7,6	3,9	1,1	0,9	ovāls	A 2	II.V. :2
20	Dobele, apb.	670. kp.	LNVM	VI, 234:2422	1,5	9,4	3,7	2,8	ieovāls	A 2	II.V. :3
21	Dobele, apb.	1300. kp.	LNVM	VI, 234:3210	10,5	7,4	2,3	2,1	apaļš	A 2	-
22	Puzes Lejaskrogs, apb.	107. kp.	VVM	VVM, 29022 / 62	15,5	8,4	4,6	3,4	trapece	A 2	II.V. :4
23	Pāvulkalns, apb.	15. kp.	LNVM	A, 12568:10	15,5	9,2	3,5	2,3	ieovāls	A 2	II.V. :5
24	Valgales Veģi, apb.	5.kp.	LNVM	A, 8792:1	15,8	9,3	3,7	2,2	ieovāls	A 2	II.V. :6
25	Valgales Veģi, apb.	7.kp.	LNVM	A, 8794:1	10,4	5,6	2,3	1,2	apaļš	A 2	II.V. :7
26	Valgales Veģi, apb.	s. a.	LNVM	A, 8797:1	18,4	11	4,8	2,2	apaļš	A 2	II.V. :8
27	Ugāles Dompeļi	s. a.	LNVM	A, 7545:1-2	12,5	5,9	2,7	3	ovāls	A 2	II.V. :9
28	Dundagas Kaņkumi	s. a.	LNVM	A, 9477:3	14,4	7,5	3	2	ovāls	A 2	II.V. :10
29	Puzes Lejaskrogs, apb.	s. a.	VVM	VVM, 30003 /243	8,1	5,4	1,4	2,00	ovāls	A 2	II.V. :11
30	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 10994:1466	120	65	2,8	18	ovāls	A 2	II.V. :12
31	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM, 7623	12,4	7,5	2,6	2,2	ovāls	A 2	II.V. :13
32	Priekules apkārtnē	s. a.	LM	LM, 13945	16,8	10	3,9	2,9	apaļš	A 2	II.V. :14
33	Tauna ezers	s. a.	TUAK	AI :3	19,3	11	3,8	3,1	trapece	A 2	II.V. :15
34	Tukuma apkārtnē	s. a.	TM	TMNM, 6313	8,6	4,6	1,9	1,4	ovāls	A 2	II.V. :16
35	Pūres Zviedri, apb.	s. a.	TM	TMNM, 801	9,1	5	2,3	1,4	ovāls	A 2	II.V. :17

36	Cibla, apb.	1. a uzkln.	LdNM	LdNM, 92	16,3	11	2,7	2,9	apaļš	A 3	II.VI. :1
37	Rīga, Sv. Paula baznīca kapsēta, apb.	7. kp.	RVKM	VRVM, 182092 /7	13,6	9,3	3	2	apaļš	A 3	II.VI. :2
38	Dzelzavas Strūgukalns, apb.	13. kp.	LNVM	A, 7383 :2	18,1	10	4,8	2,6	apaļš	A 3	II.VI. :3
39	Dzelzavas Strūgukalns, apb.	14. kp.	LNVM	A, 7384 :2	14,8	8,5	4,2	2,2	apaļš	A 3	II.VI. :4
40	Valgales Veģi, apb.	13. kp.	LNVM	A, 9153 :1	17,5	10	5,5	2,3	ovāls	A 3	II.VI. :5
41	Gramzdas Dārznieki	s. a.	LNVM	A, 7580 :3	10,1	5,6	2,2	1,9	ovāls	A 3	II.VI. :6
42	Koknese, pl.	s. a.	AiVMM	AiVMM, 4532	14,2	11	3,8	2,1	apaļš	A 3	II.VI. :7
43	Daugavpils apkārtnē	s. a.	DNMM	DNMM 1854	16,8	9,6	4,1	2,1	ovāls	A 3	II.VI. :8
44	Kuldīgas pilsēta	s. a.	KNM	KNM 1639	13,4	8,8	3,4	2,2	skald ņots	A 3	II.VI. :9
45	Audriņu apkaime	s. a.	RNM	RNM 747	15	78	29	21	ovāls	A 3	II.VI. :10
46	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10123 :5	13,2	7,6	3,6	1,9	ovāls	A 3	II.VI. :11
47	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10123 :6	14,7	9,1	3,6	3,2	ovāls	A 3	II.VI. :12
48	Rīga, Armijas Ekonomiskais veikals, pls.	s. a.	RVKM	VRVM, 41145/614	13	11	2,4	2,6	apaļš	A 3	II.VI. :13
49	Skrīveru apkārtnē	s. a.	AiVMM	AiVMM, 297989	13,2	9,5	4,5	2,6	apaļš	A 3	II.VI. :14
50	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A 8170:126	14,2	8,7	3,3	2,3	ovāls	A 3	II.VI. :15
51	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A 8170:128	18,8	17	3,9	2,3	ovāls	A 3	II.VI. :16
52	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM 226	8,3	4,7	1	1,2	trapece	A 3	II.VI. :17
53	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM 498	14,2	9,8	4,1	1,1	ovāls	A 3	II.VI. :18
54	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM 7408	14,2	10	3,5	2,1	ovāls	A 3	II.VI. :19
55	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM 7622	12,6	8	2,5	2,4	ovāls	A 3	II.VI. :20

1.13. tabula. B tipa cirvji

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Cirvja izmēri, cm				Kātauruma forma pretskatā	Tips, variants	Kataloga tabulas attēls
					Augstums	Asmens platums	Kakla izmēri				
							Augstums	Platums			
1	Dinaburga, pl.	kl.	LNV M	VI, 265 :780	19,7	8,5	5,5	2	ovāls	B 1	II.VII :1
2	Turaida, pl.	kl.	TMR	TMR plg., 3341	19,1	9,1	3,9	3,1	ovāls	B 1	II.VII :2
3	Ikšķile, cm.	kl.	LNV M	VI, 131 :951	19,3	9,3	4	2,7	ovāls	B 1	II.VII :3
4	Jaunbemberi, apb.	3. kp.	VkNM	VkNM, 137	15,6	10,2	4,3	2,4	apaļš	B 1	II.VII :4
5	Cēsis, pls.	s.a	CM	CVM, 2733	19,2	10	3,4	2,2	trapece	B 1	II.VII :5
6	Drustu Ozoliņi	s.a	CM	CM, 28146	19,3	115	47	21	ovāls	B 1	II.VII :6
7	Koknese, pl.	kl.	LNV M	VI, 62 :1273	15,6	11,7	3,8	2,3	apaļš	B 2	II.VIII :1
8	Rīga, Alberta laukums, pls.	kl.	RVK M	VRVM , 41981 /402	14,9	9,4	1,8	2,7	trīsstūra	B 2	II.VIII :2
9	Rīga, Alberta laukums, pls.	kl.	RVK M	VRVM , 41991 /187	14,3	8,8	2,4	2,6	trapece	B 2	II.VIII :3
10	Dundagas Laukmuiža, apb.	2. kp.	LNV M	A, 7314 :13	15,2	8,4	3	2	ovāls	B 2	II.VIII :4
11	Puzes Lejaskroga apb.	137. kp.	VVM	VVM, 29022 /371	17	9,5	2,6	3,5	trīsstūra	B 2	II.VIII :5
12	Valgales Veģi, apb.	16. kp.	LNV M	A, 9156 :13	15,5	8,5	2,8	2,5	ovāls	B 2	II.VIII :6
13	Dundagas Kaņkumi	s.a	LNV M	A, 9477 :1	15,8	8,8	2,3	3,2	ovāls	B 2	II.VIII :7
14	Rīga, Armijas ekonomiskais veikals, pls.	s.a	RVK M	VRVM, 41145 /617	17,9	12	2	3,6	trapece	B 2	II.VIII :8

15	Veselava, apb.	s.a	LNV M	A, 13536 :393	19,1	9,1	3,9	3,1	ovāls	B 2	II.VIII :9
16	Vilkumuiža	s.a	LNV M	A, 8170 :122	13,7	8,6	2,5	2,4	trapece	B 2	II.VIII :10
17	Vilkumuiža	s.a	LNV M	A, 8170 :123	13,9	8,6	2,4	2,4	trapece	B 2	II.VIII :11
18	Vilkumuiža	s.a	LNV M	A, 8170: 124	15,2	9,6	2,7	3,6	trapece	B 2	II.VIII :12
19	Vilkumuiža	s.a	LNV M	A, 10994 :1454	154	87	26	29	trapece	B 2	II.VIII :13
20	Vilkumuiža	s.a	TNM M	TNMM, 131	13,4	6,9	3	2,8	trapece	B 2	II.VIII :14
21	Vilkumuiža	s.a	TNM M	TNMM, 295	15,4	7,8	3,8	2,7	trapece	B 2	II.VIII :15
22	Turaida, pl.	klt.	TMR	TMR, 4380	trūkst			3,7	skald ņots	B 3	II.IX :1
23	Valgales Veģi, apb.	8. kp.	LNV M	A, 8795 :1	17,7	9,5	3,8	2,8	ovāls	B 3	II.IX :2
24	Madlienas Aderkaši	s.a	TU	AI, 1375 :41	17,8	9,9	1,5	2,3	apaļš	B 3	II.IX :3
25	Jaunlatgales Bērzpils pag.	s.a	LNV M	A, 8044 :13	186	95	14	25	trapece	B 3	II.IX :4
26	Īvandes pag.	s.a	KNM	KNM, 1263	12,3	7,6	2,5	2,5	skald ņots	B 3	II.IX :5

1.14. tabula. C tipa cirvji

Nr.p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Cirvja izmēri, cm				Kāteauruma forma pretskatā	Tips, variants	Kataloga tabulas attēls
					Augstums	Asmens plātums	Kakla izmēri				
							Augstums	Plātums			
1	Cēsis, pl.	kl.	LNVM	VI, 213 :274	15,9	6,5	2,4	2,8	trīsstūra	C 1	II.X. :1
2	Valmiera, pl.	kl.	VINM	VI, 293 :2	16,5	8	4,6	3	trīsstūra	C 1	II.X. :2
3	Augustinišķi, apb.	1. kp.	LNVM	VI, 262 :1	18	9,2	4,1	3,1	ieovāls	C 1	II.X. :3
4	Puzes Lejaskrogs, apb.	142. kp.	VVM	VVM, 29022 /379	14,7	6,2	2,2	2,9	trapece	C 1	II.X. :4
5	Puzes Lejaskrogs, apb.	143. kp.	VVM	VVM, 29022 /402	10,8	6,2	2,3	2,9	ovāls	C 1	II.X. :5
6	Pukuļi, apb.	17. kp.	LNVM	A, 12531 :31	17,2	11,4	3,7	3,9	ieovāls	C 1	II.X. :6
7	Balvu Rijnieki, apb.	2. k.	LNVM	VI, 98 :41	18,3	8,2	4,1	3,8	ieovāls	C 1	II.X. :7
8	Rīga, Daugvagrīvas cietokšņa apkārtnē	s. a.	RVKM	VRVMp, 53554 /1	15,4	9,8	1,4	2,5	trapece	C 1	II.X. :8
9	Siguldas Jūdaži	s. a.	TMR	TMR, plg., 7977	20	10,5	4,7	3,5	trapece	C 1	II.X. :9
10	Lielā Ludzas ez. krasts, pie Kaļviem	s. a.	LdNM	LdNM, 1434 /1	18,4	8,2	3,8	3,4	ovāls	C 1	II.X. :10
11	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 9643 :17	15,2	10,1	3,4	2,8	trapece	C 1	II.X. :11
12	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 9643 :19	13,6	9,1	2,8	3,5	ovāls	C 1	II.X. :12
13	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10130 :9	15,1	6,9	2,2	3,2	trīsstūra	C 1	II.X. :13
14	Rīgas apkārtnē	s. a.	RVKM	VRVM, 23148	18,6	11,1	1,8	2,9	trapece	C 1	II.X. :14

15	Rīgas apkārtnē	s. a.	RVKM	VRVM, 24046	16,4	11,9	2,7	4	trapece	C 1	II.X. :15
16	Rīgas apkārtnē	s. a.	RVKM	VRVM, 24049	14,8	10,5	1,9	4,1	trapece	C 1	II.X. :16
17	Dinaburga, pl.	kl.	LNVM	VI, 265 :1666	18,1	11,2	3,4	2,9	ovāls	C 2	II.XI. :1
18	Koknese, pl.	kl.	LNVM	VI, 62 :17	12,5	7,1		2,2	ovāls	C 2	II.XI. :2
19	Koknese, pl.	kl.	LNVM	VI, 62 :1037	17	6,7	3,8	3,4	ovāls	C 2	II.XI. :3
20	Kuldīga, pl.	kl.	KNM	KNM, 1275	14,5	8,5	3	2,5	trīsstūra	C 2	II.XI. :4
21	Salaspils, pl.	kl.	LNVM	b/nr	19,2	9,2	5,4	2,7	ovāls	C 2	II.XI. :5
22	Turaida, pl.	kl.	TMR	SM, 2486	16,2	9,6	4,5	3,1	trapece	C 2	-
23	Turaida, pl.	kl.	TMR	SM, 8049	15,5	8,1	3,2	3,2	trīsstūra	C 2	II.XI. :6
24	Turaida, pl.	kl.	TMR	SM, 8939	15,5	8,9	2,7	3,3	trapece	C 2	II.XI. :7
25	Turaida, pl.	kl.	TMR	SM, 9104	14,5	7,1	4,6	3,2	trīsstūra	C 2	II.XI. :8
26	Turaida, pl.	kl.	TMR	SM, 9879	13,2	8,4	2,8	2,7	trapece	C 2	II.XI. :9
27	Valmiera, pl.	kl.	VINM	b/nr., 1988. g.	20,4	9	8,2	3	trapece	C 2	II.XI. :10
28	Valmiera, pl.	kl.	VINM	b/nr, 2004. g.	18,1	10	8,2	3	trapece	C 2	II.XI. :11
29	Valmiera, pl.	kl.	VINM	b/nr., 1988. g.	18,7	9	4,1	3,3	trapece	C 2	-
30	Valmiera, pls.	9. izr. 1. 3. celtne	VINM	VINM, 403	13,1	7,3	2,5	3,2	trīsstūra	C 2	II.XI. :12
31	Augustinišķi, apb.	14. kp.	LNVM	VI, 262 :37	20	10,5	4,7	3,3	trapece	C 2	II.XI. :13
32	Puzes Lejaskrogs, apb.	142. kp.	VVM	VVM, 29022 /379	13,6	6,1	2,8	2,4	trīsstūra	C 2	II.XI. :14
33	Slutišķi, apb.	136. kp.	LNVM	VI, 277 :279	20,2	9	6	3,1	trapece	C 2	II.XI. :15
34	Slutišķi, apb.	153. kp.	LNVM	VI, 277 :317	18	8,6	4	3	ovāls	C 2	-
35	Slutišķi, apb.	188. kp.	LNVM	VI, 277 :426	20,5	8,5	4,5	2,9	ovāls	C 2	II.XI. :16
36	Višķu Ubodišķi, apb.	3. kp.	LNVM	A, 9668 :1	18,1	8,7	4,6	3,2	ovāls	C 2	II.XI. :17
37	Vilmaņi, apb.	4. kp.	LNVM	VI, 255 :4	17,5	7,6	4,6	2,6	ovāls	C 2	II.XI. :18
38	Vilmaņi, apb.	20. kp.	LNVM	VI, 255 :38	16,1	9,2	4,1	2,9	trīsstūra	C 2	II.XI. :19

39	Alūksnes apkārtnē	s. a.	TUAK	AI :1723	19,5	9	2,8	3,2	trīsstūra	C 2	II.XI. :20
40	Daugavpils apkārtnē	s. a.	DNMM	DNMM, 1834	19	18,8	5,3	2,9	trapece	C 2	II.XI. :21
41	Daugavpils apkārtnē	s. a.	DNMM	DNMM, 1845	17	7,4	4,2	2,5	trapece	C 2	II.XI. :22
42	Krāslavas Krevini	s. a.	DNMM	DNMM, 1835	19,6	9,1	5,2	3,1	trapece	C 2	II.XI. :23
43	Kuldīgas apkārtnē	s. a.	KNM	KNM, 1500	12,3	6,5	1,3	3,2	trapece	C 2	II.XI. :24
44	Kurzemes province	s. a.	JVMM	JVMM, II - 4076, KPM, 2028 :2	18,8	8,1	5,6	3,4	trīsstūra	C 2	II.XI. :25
45	Kurzemes province	s. a.	JVMM	JVMM, II - 4084	20,5	7,5	5	3,2	trīsstūra	C 2	II.XI. :26
46	Kurzemes province	s. a.	JVMM	JVMM, II - 4089	17,6	8,5	3	3,4	trīsstūra	C 2	II.XI. :27
47	Līvāni, Dubnas upē, pie "Mačaniem"	s. a.	DNMM	DNMM, 1819	21	7,5	6,4	2,5	trapece	C 2	II.XI. :28
48	Līvānu muiža	s. a.	TUAK	AI, 1051 :10 (m)	18,1	7,3	7	2,4	trīsstūra	C 2	II.XI. :29
49	Ludzas raj., Vertulovas c.	s. a.	LdNM	LdNM 2159	17,9	9,7	2,5	2,8	trīsstūra	C 2	II.XI. :30
50	L. Ludzas ez. Krasts, pie Kaļviem	s. a.	LdNM	LdNM 1443	16,8	8,4	1,9	3,7	trīsstūra	C 2	II.XI. :31
51	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 9643 :14	16,8	6,2	2,5	4,1	trapece	C 2	II.XI. :32
52	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 9643 :15	28,6	8,5	2,8	3,9	trapece	C 2	II.XI. :33
53	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10123 :11	15,4	6,7	3	3,7	trapece	C 2	II.XI. :34
54	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10130 :7	18,4	7,8	4,8	3,5	trapece	C 2	II.XI. :35
55	Preiļu apkārtnē	s. a.	PVLM	PVLM, 3738	21	7,1	5,9	3,4	trapece	C 2	II.XI. :36
56	Preiļu rajons, Saunas pag., "Smelteri"	s. a.	PVLM	PVLM, 9285	17,3	5,7	3,2	3,5	trīsstūra	C 2	II.XI. :37
57	Rēzeknes r., Dricēnu c., "Krēsliņi"	s. a.	RNM	RNM, 7	17,7	8,6	3,9	2,6	ovāls	C 2	II.XI. :38

58	Rēzeknes r., Sakstagala p., Pauru c.	s. a.	RNM	RNM, 5876	13,1	9,4	4,6	2,6	trapece	C 2	II.XI. :39
59	Šlokenbeka	s. a.	JVMM	JVMM, II - 4073	20,1	7,6	5	3,1	trapece	C 2	II.XI. :40
60	Daugavpils, Sūņu ezera krasts	s. a.	LNVM	A, 7412 :1	20,3	8,3	5,4	2,9	trapece	C 2	II.XI. :41
61	Daugavpils, Sūņu ezera krasts	s. a.	LNVM	A, 7412 :2	20,5	8,5	4,3	2,5	trapece	C 2	II.XI. :42
62	Turaida, pl.	s. a.	TMR	TMR, 3356	18,1	7,2	3	3,9	trīsstūra	C 2	II.XI. :43
63	Turaidas apkārtnē	s. a.	TMR	TMR, b/nr.	16,8	9,7	4,2	3,1	trapece	C 2	II.XI. :44
64	Upmaļi, Upes Kudiņu dzirnavas	s. a.	privātkolekcijā		19,3	8,6	3,6	3,1	trapece	C 2	II.XI. :45
65	Grabstu- Zundas	s. a.	LNVM	b/nr	12,8	6,1	-	-	trapece	C 2	II.XI. :46
66	Valmiera, pl.	klt.	VINM	VINM, pf, 3536	16,2	12,1	2,8	4,6	trapece	C 3	II.XII. :1
67	Rīga, Rātslaukums, pls.	klt.	RVKM	VRVM, 177307/ 18	14,9	11,9	2,4	2	ovāls	C 3	II.XII. :2
68	Augustinišķu kps.	118.k.	LNVM	VI, 262 :368	17,5	9,7	4,9	3,3	nsk.	C 3	II.XII. :3
69	Slutišķi, apb.	119.k.	LNVM	VI, 277 :248	19,7	8	5,4	2,8	nsk.	C 3	-
70	Cēsis, pl.	klt.	LNVM	VI, 213 :2465	20,9	7,2	3,5	4,6	trapece	C 4	II.XIII. :1
71	Cēsis, pl.	klt.	LNVM	VI, 213 :4127	21,3	7,9	4,8	4,4	trapece	C 4	II.XIII. :2
72	Turaida, pl.	klt.	TMR	TMR, 5149	20,8	7,6	3,2	4,4	trīsstūra	C 4	II.XIII. :3
73	Valmiera, pl.	klt.	VINM	VINM, 3537	19	7,6	3,4	3,7	trīsstūra	C 4	II.XIII. :4
74	Kuldīga, pls.	s. a.	KNM	KNM , 1262	20, fr.	7,6	4,3	3,4	trīsstūra	C 4	II.XIII. :5
75	Kuldīga, pls.	s. a.	KNM	KNM, 1277	19,5	6,6	1,2	4,3	trīsstūra	C 4	II.XIII. :6
76	Kurzemes province	s. a.	JVMM	JVMM, II - 4083	18,2	4,9	3,5	3,9	trapece	C 4	II.XIII. :7
77	Laidzes pag., Lazdukalniņa "Ventukalni"	s. a.	TNMM	TNMM, 25 729	19	7,4	2,8	3,9	trīsstūra	C 4	II.XIII. :8

78	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 9643 :12	25,9	6,5	2,1	4	trīsstūra	C 4	II.XIII. :9
79	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10123 :14	14,9	7,4	1,8	4,8	trapece	C 4	II.XIII. :10
80	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10130 :8	17,2	5,5	1,6	2,6	trīsstūra	C 4	II.XIII. :11
81	Priekuļu tehnikums	s. a.	CM	CM, 38094	16,6	8,6	1,6	5,5	trapece	C 4	II.XIII. :12
82	Rīga, pie Operas nama, pls.	s. a.	RVKM	VRVMp, 52667 /1	20,6	6,6	3	5,1	trapece	C 4	II.XIII. :13
83	Rīga, Vaļņu iela, starp Kaļķu un M. Smilšu ielām, pls.	s. a.	RVKM	VRVM, 23190	18,5	7,2	4,3	2,2	trīsstūra	C 4	II.XIII. :14
84	Turaidas apkārtnē	s. a.	TMR	TMR, 18892	24,6	6,6	3,5	3,8	trīsstūra	C 4	II.XIII. :15
85	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM, 7621	21,4	5,8	2,3	3,5	trīsstūra	C 4	II.XIII. :16

1.15. tabula. D tipa cirvji

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Cirvja izmēri, cm		Kātkauruma forma pretskatā	Tips, variants	Kataloga tabulas attēls
					Augstums	Asmens platums			
1	Dinaburga, pl.	kl.	LNVM	VI 265:732	14,6	6,8	ovāls	D 1	II.XIV. :1
2	Vamiera, pls.	kl.	VINM	VINM : 360	192	81	trapece	D 1	II.XIV. :2
3	Augustinišķi, apb	4. kp.	LNVM	VI 262:13	18	9,4	ieovāls	D 1	-
4	Augustinišķi, apb	5. kp.	LNVM	VI 262:17	18,9	9,2	trapece	D 1	II.XIV. :3
5	Augustinišķi, apb	80. kp.	LNVM	VI 262:264	20,6	10,1	ovāls	D 1	II.XIV. :4
6	Puzes Lejaskrogs, apb.	181. kp.	VVM	VVM 29700 /301	13,8	11	trīsstūra	D 1	II.XIV. :5
7	Madona, apb.	53. kp.	MNM	MNM 37074:2	13,9	8,7	trīsstūra	D 1	II.XIV. :6
8	Slutišķi, apb.	20. kp.	LNVM	VI 277:54	20,9	9,3	trapece	D 1	II.XIV. :7
9	Burtnieku centrs	s. a.	VINM	VINM 42.106	19,8	9,6	trapece	D 1	II.XIV. :8
10	Puzes Lejaskrogs, apb.	s. a.	VVM	VVM 29023 /1	18,2	9,2	trapece	D 1	II.XIV. :9
11	Ludzas apkārtnē	s. a.	LdNM	LdNM, 1121	19,2	10,3	trapece	D 1	II.XIV. :10
12	Ludzas apkārtnē	s. a.	LdNM	LdNM, 2178	18,1	8,7	trapece	D 1	II.XIV. :11
13	Lielā Ludzas ezera krasts	s. a.	LdNM	LdNM 1408	20,4	9,1	trīsstūra	D 1	II.XIV. :12
14	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 9643 :13	17,2	7,5	trīsstūra	D 1	II.XIV. :13
15	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10123 :10	17,3	7,9	trīsstūra	D 1	II.XIV. :14
16	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10123 :13	15,3	7,9	trīsstūra	D 1	II.XIV. :15
17	Alūksne, pl.	kl.	LNVM	VI, 231 :3891	15,4	9,4	taisnstūra	D 2	II.XV. :1
18	Tērvete, plsk.	kl.	LNVM	VI 24b:294	19,3	9,8	trapece	D 2	II.XV. :2
19	Augustinišķi, apb	32. kp.	LNVM	VI 262:74	18,7	11,5	ovāls	D 2	II.XV. :3

20	Augustinišķi, apb	37. kp.	LNVM	VI, 262 :94	18,2	10,4	trapece	D 2	II.XV. :4
21	Augustinišķi, apb	114. kp.	LNVM	VI 262:359	16,9	8,1	ovāls	D 2	-
22	Jaunbemberi, apb.	6. kp.	VkNM	VkNM, 202	18,2	9,1	trīsstūra	D 2	II.XV. :5
23	Jaunpiebalga, apb.	P. I uzkl.	LNVM	Ai:815	18,5	9,2	ovāls	D 2	II.XV. :6
24	Madona, apb.	190. kp.	MNM	MNM 41367:4	19,5	9,9	apaļš	D 2	II.XV. :7
25	Madona, apb.	199. kp.	MNM	MNM 41376:2	18,1	9,9	trapece	D 2	II.XV. :8
26	Balvu Rijnieku kps.	5. kp.	LNVM	VI 98:77	19,2	9,7	trapece	D 2	II.XV. :9
27	Sēlpils kps.	81. kp.	LNVM	VI 88:139	18,8	8,5	ovāls	D 2	II.XV. :10
28	Slutišķu kps.	166. kp.	LNVM	VI 277:357	19,1	11	trīsstūra	D 2	II.XV. :11
29	Vaidu kps.	9. kp.	LNVM	A 12228:13	17,3	8,9	ovāls	D 2	-
30	Vaidu kps.	43. kp.	LNVM	A 12228:76	19,8	10,4	ovāls	D 2	II.XV. :12
31	Alūksnes apkārtne	s. a.	TUAK	AI : 1722	19	8,1	trapece	D 2	II.XV. :13
32	Daugavpils apkārtne	s. a.	DNMM	DNMM 1839	22,1	11,3	trīsstūra	D 2	II.XV. :14
33	Rīga, Armijas ekonomiskais veikals	s. a.	RVKM	VRVM 41145 /616	23,8	14,4	trapece	D 2	II.XV. :15
34	Ciblas kpl.	s. a.	LdNM	LdNM 2178	181	87	trapece	D 2	-
35	Daugavgrīvas cietoksnis	s. a.	RVKM	VRVMp, 53554 /2	16,8	9,4	trapece	D 2	II.XV. :16
36	Rīga, bijusī Kamieļu noliktava	s. a.	RVKM	VRVM 23031	24,3	13,6	četrstūris	D 2	II.XV. :17
37	Puzes Lejaskrogs, apb.	s. a.	VVM	VVM, 30003 /242	11,6	5,6	trapece	D 2	II.XV. :18
38	Ludzas apkārtne	s. a.	LdNM	LdNM 91	18,1	10,6	četrstūris	D 2	II.XV. :19
39	Lielā Ludzas ez. krasts pie Jurizdikas	s. a.	LdNM	LdNM 2423	18,4	9,4	trapece	D 2	II.XV. :20
40	Lielā Ludzas ez. krasts, pie Seļekovas	s. a.	LdNM	LdNM 1434/2	19	9,3	trapece	D 2	II.XV. :21
41	Madona, apb.	s. a.	MNM	MNM 999	19,2	10,2	trapece	D 2	II.XV. :22

42	Madona, apb.	s. a.	MNM	MNM 41382	19,7	10,1	trapece	D 2	II.XV. :23
43	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 9643 :18	13,5	7,9	trapece	D 2	II.XV. :24
44	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10123 :8	19,5	7,9	trīsstūra	D 2	II.XV. :25
45	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10123 :9	13,5	10,3	trapece	D 2	II.XV. :26
46	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10130 :4	18,7	12,1	trapece	D 2	II.XV. :27
47	Sakstagala Pauri	s. a.	RNM	RNM 5875	18,7	10	trapece	D 2	II.XV. :28
48	Rīga, Rātslaukums	s. a.	RVKM	VRVM, 177307 /1	19,2	14,2	trapece	D 2	II.XV. :29
49	Stoļerovas Gerardovka	s.a.	RNM	RNM 1373	19,6	11,1	četrstūris	D 2	II.XV. :30
50	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM 496	14,6	8,2	trapece	D 2	II.XV. :31
51	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM 580	16,7	9,5	trīsstūra	D 2	II.XV. :32
52	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM 25 837	18,2	8,9	trīsstūra	D 2	II.XV. :33
53	Koknese, pl.	kl.	LNVM	VI 62:6137	18,7	7,2	trapece	D 3	II.XVI. :1
54	Koknese, pl.	kl.	LNVM	VI 62:6187	24,5	6,7	trapece	D 3	II.XVI. :2
55	Koknese, pl.	kl.	LNVM	VI 62:6201	19,1	6,7	trapece	D 3	II.XVI. :3
56	Koknese, pl.	kl.	LNVM	VI 62:6208	20,2	7	trapece	D 3	II.XVI. :4
57	Koknese, pl.	kl.	LNVM	VI 62:6390	20,6	7	trapece	D 3	II.XVI. :5
58	Salaspils, pl.	kl.	LNVM	VI 126:366	19,2	10,7	ovāls	D 3	II.XVI. :6
59	Saldus, pl.	kl.	JRSVMM	SVM, 2429 :105	17,2	6,2	trapece	D 3	II.XVI. :7
60	Rīga, Jāņa iela, pls.	kl.	RVKM	VRVM, 178010 /1	35	11,9	trapece	D 3	II.XVI. :8
61	Daugavgrīvas cietoksnis	s. a.	RVKM	VRVMp, 53554 /5	16,8	7,5	trapece	D 3	II.XVI. :9
62	Liepāja, Republikas iela	s. a.	LM	LM, 17504	14,5	8,5	trapece	D 3	II.XVI. :10
63	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10123 :15	18,1	7	trapece	D 3	II.XVI. :11

1.16. tabula. Āvas cirvji

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Cirvja izmēri, cm			Kātcaurums	Tips, variants	Kataloga tabulas attēls
					Augstums	Asmens plātums	Kakla plātums			
1	Turlavas Birzmaļi	s. a.	KNM	KNM, 5269	16,1	17,2	3,5	trapece	M 3 variants	II.XVII. :1
2	Katlakalna Parumbas	s. a.	LNVM	A, 10130 :6	14,4	12,8	3,4	trīsstūra	M 3 variants	II.XVII. :2
3	Kuldīgas Rumbas	s. a.	KNM	KNM, 1494	16,3	17,7	4,3	trapece	M 3 variants	II.XVII. :3
4	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8170 :117	17,9	20,4	4,8	trapece	M 3 variants	II.XVII. :4
5	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8571 :740	16,1	21,4	3,9	trapece	M 3 variants	II.XVII. :5
6	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8571 :746	16,3	16,3	4,3	trapece	M 3 variants	II.XVII. :6
7	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8571 :749	15,4	9,1, fragm.	3,8	trapece	M 3 variants	II.XVII. :7
8	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8571 :757	16,1	17,1	4	trīsstūra	M 3 variants	II.XVII. :8
9	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8571 :760	16,5	17,8	3,6	trapece	M 3 variants	II.XVII. :9
10	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8571 :762	16,6	18,8	4	trapece	M 3 variants	II.XVII. :10
11	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 8571 :771	15,7	21	4,4	trapece	M 3 variants	II.XVII. :11
12	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 10994 :1404	16,2	18	3,8	trapece	M 3 variants	II.XVII. :12
13	Vilkumuiža	s. a.	LNVM	A, 10994 :1437	16,5	18,8	3,7	trapece	M 3 variants	II.XVII. :13
14	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM, 1168	10,7, fr.	nav	4,1	trīsstūra	M 3 variants	II.XVII. :14
15	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM, 26074	12,2, fr	nav	4,1	trīsstūra	M 3 variants	II.XVII. :15
16	Vilkumuiža	s. a.	TNMM	TNMM, 7625	20,2	19,1	3,8	trapece	M 3 variants	II.XVII. :16
17	Āraišu ezera sala	s. a.	CM	CM, 2865 :1	12,1	28,2, frg.	3,4	trapece	Garkāta āvas tips	II.XVIII. :1

18	Kuldīgas apkārtnē	s. a.	KNM	KNM, 689	10,4	14,1, frg.	2,3	trapece	Garkāta āvas tips	II.XVIII. :2
19	Kurzeme	s. a.	JVMM	JVMM, II - 177, KPM, 2028 :18	13,7	22,3, frg.	2,9	trapece	Garkāta āvas tips	II.XVIII. :3
20	Dobeles apkārtnē	s. a.	JVMM	JVMM, II - 179	11,6	28,3, frg.	4,1	trīsstūra	Berdiša tips	II.XIX. :1
21	Kuldīgas apkārtnē	s. a.	KNM	KNM, 4562	13,2	22,7, frg.	3,1	trapece	Berdiša tips	II.XIX. :2
22	Kanālā, starp Lielo un Mazo Ludzas ezeriem	s. a.	LdNM	LdNM, 970	13,6	36	4,5	trīsstūra	Berdiša tips	II.XIX. :3

1.17. tabula. Kaujas vāles

Nr.p. k.	Atrašanas vieta	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Atrašanas apstākļi	Izmēri, cm		Svars, g	Tips	Kataloga tabulas attēls
					Garums	Platums			
1	Koknese, pl.	LNVM	AA, 12694 :425	kl.	7,9	5,7	281	VI	III.I. :1
2	Jaunpiebalgas Kāpurkalns, apb.	LNVM	VI, 8 :6	3. kp.	4,6	5,5	402	V	III.I. :2
3	Puzes Lejaskrogs, apb.	VVM	VVM, 28531 /163	53. kp.	9	5	-	V	III.I. :3
4	Bērzgales Vaidi, apb.	LNVM	A, 12228 :51	29. kp.	5,8	4,1	192	V	III.I. :4
5	Kalsnavas Strazdiņi	RVKM	CVVM 64683, RDM, 2015	s. a.	4	5,7	371	II	III.I. :5

1.18. tabula. Kaujas āmuri

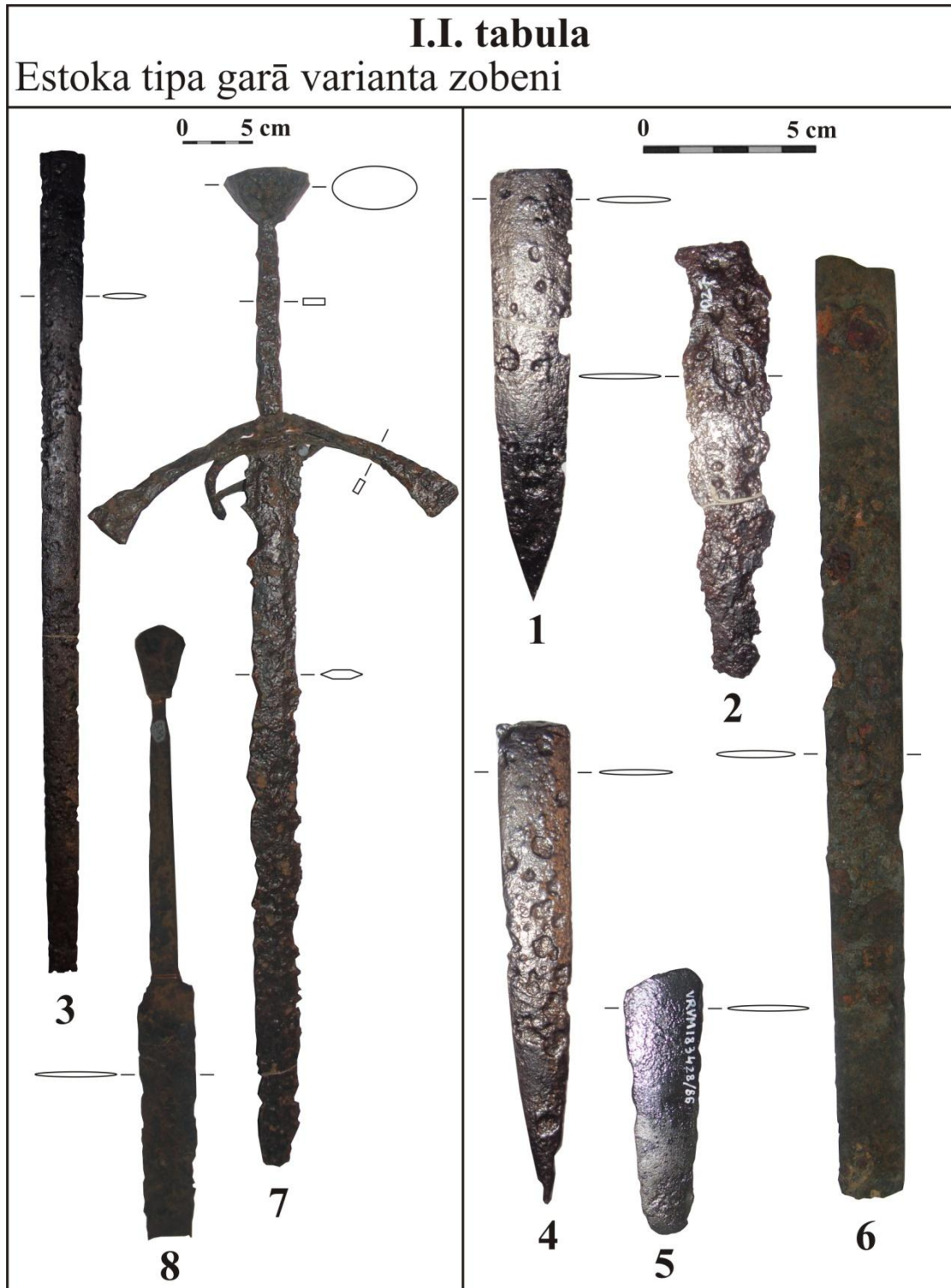
Nr. P. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Izmēri, cm						Tips	Kataloga tabulas attēls
					Cērtamā daļa		Sitamā daļa		Rokturis	Kopējais gaurms		
					Augstums	Platums	Augstums	Platums	Garums			
1	Rīga, Grēcinieku iela, pls.	kl.	RVKM	VRVM, 41198 /136	6,4	6	5,6	1,4	trūkst	nsk.	Īskāta	IV.I :1
2	Sabile, pls.	kl.	LNVM	VI, 200 :910	9,4	2	3,4	2	58,1	61,8	Īskāta	IV.I :2
3	Rīga, Triangula bastiona vieta, pls.	kl.	RVKM	VRVM, 174689 /13	5	2,2	2,7	2,5	57,1	60	Īskāta	IV.I :3
4	Cēsis, bij. Padomju iela, pls.	s. a.	CM	CM, 7878	8	7,1	3,1	2,3	trūkst	nsk.	Īskāta	IV.I :4
5	Daugavas upe	s. a.	RVKM	RVKM, 51.389	5,3	2,5	2,6	2,3	54,4	56,7	Īskāta	IV.I :5
6	Pūres Zviedri, apb.	s. a.	TMNM	TMNM, 1108	8,3	7,5	1	2,6	trūkst	nsk.	Īskāta	IV.I :6
7	Sabile, pls.	kl.	LNVM	VI, 200 :424	8,6	9,2	6,6	2,3	27,5 fr.	30,4 fr.	Garkāta	IV.II :1

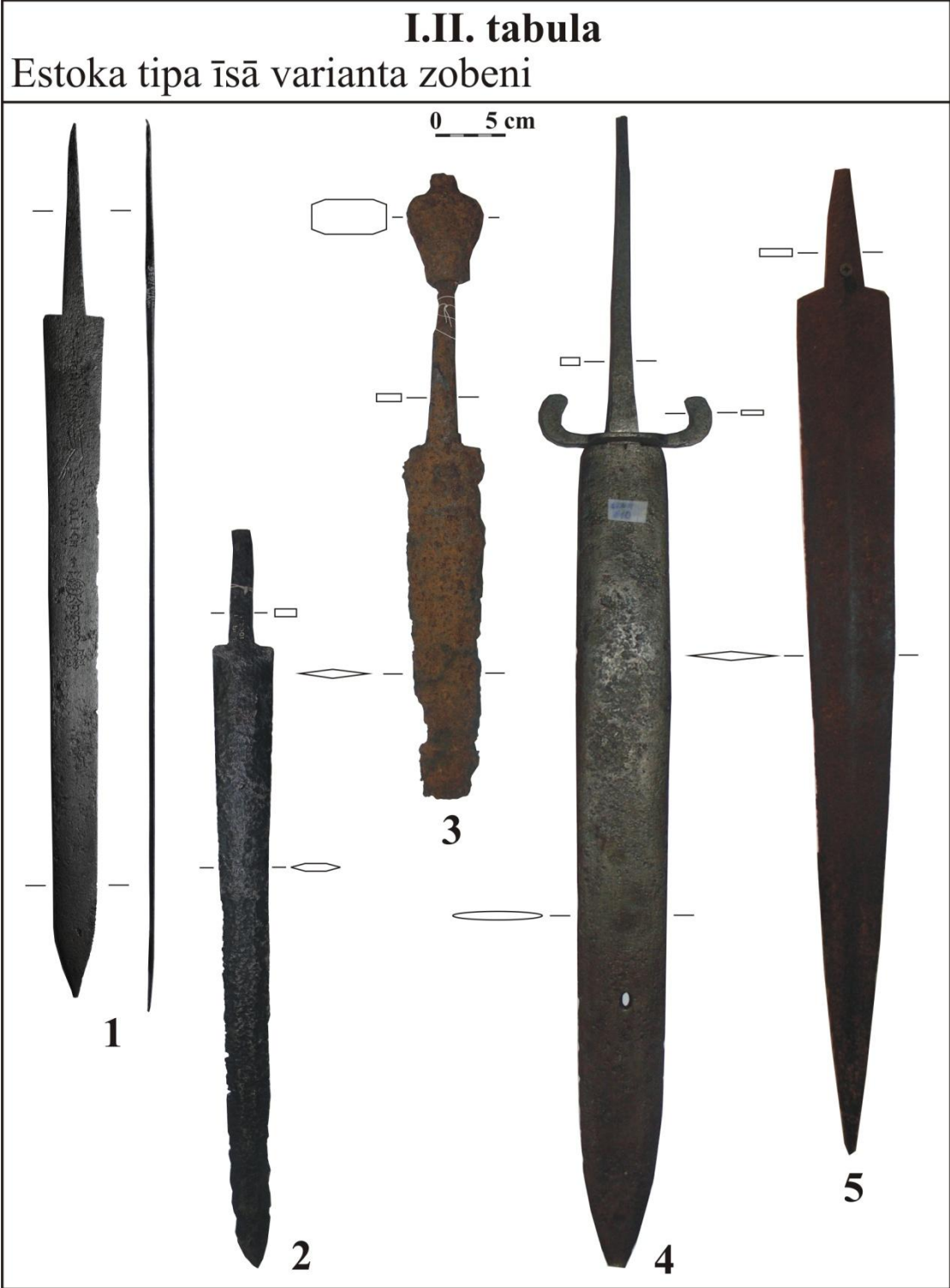
1.19. tabula. Itāļu un vācu tipa helebardes

Nr. p. k.	Atrašanas vieta	Atrašanas apstākļi	Glabāšanas vieta	Inv. nr.	Kaujas daļas izmēri, cm				Tips	Kataloga tabulas attēls
					Ģarums	Cirvja asmens platums	Duramās daļas ģarums/platums	Kaujas ķekša ģarums/platums		
1	Koknese, pl.	klt.	AiVM M	AiVMM, 24871	51,4	15,2	34,5/6,2	14,7/5,8	Itāļu	IV.III.: 1
2	Latvija	nzn.	CVM M	CM/pg, 293, CVVM, 47599	48,9	22,4	9,1, frgm./1,8	13,3/7,8	Vācu	IV.III.: 2

2. ATTĒLU TABULAS

I. DURAMI GRIEŽAMIE IEROČI

I.III. tabula

Zobenu detaļas

Pogas

Šķērši

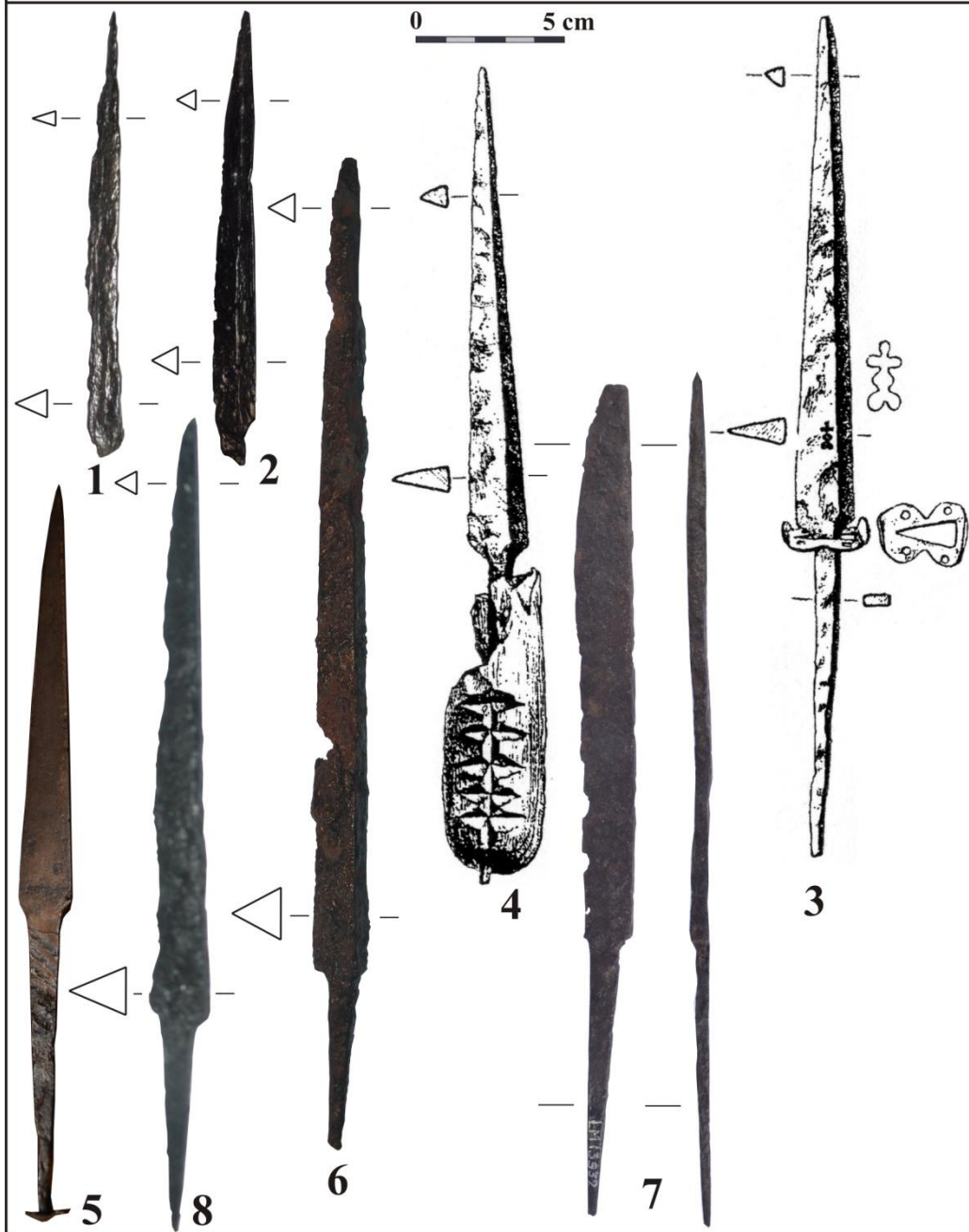
I.IV. tabula

Duramie kaujas naži, to detaļas

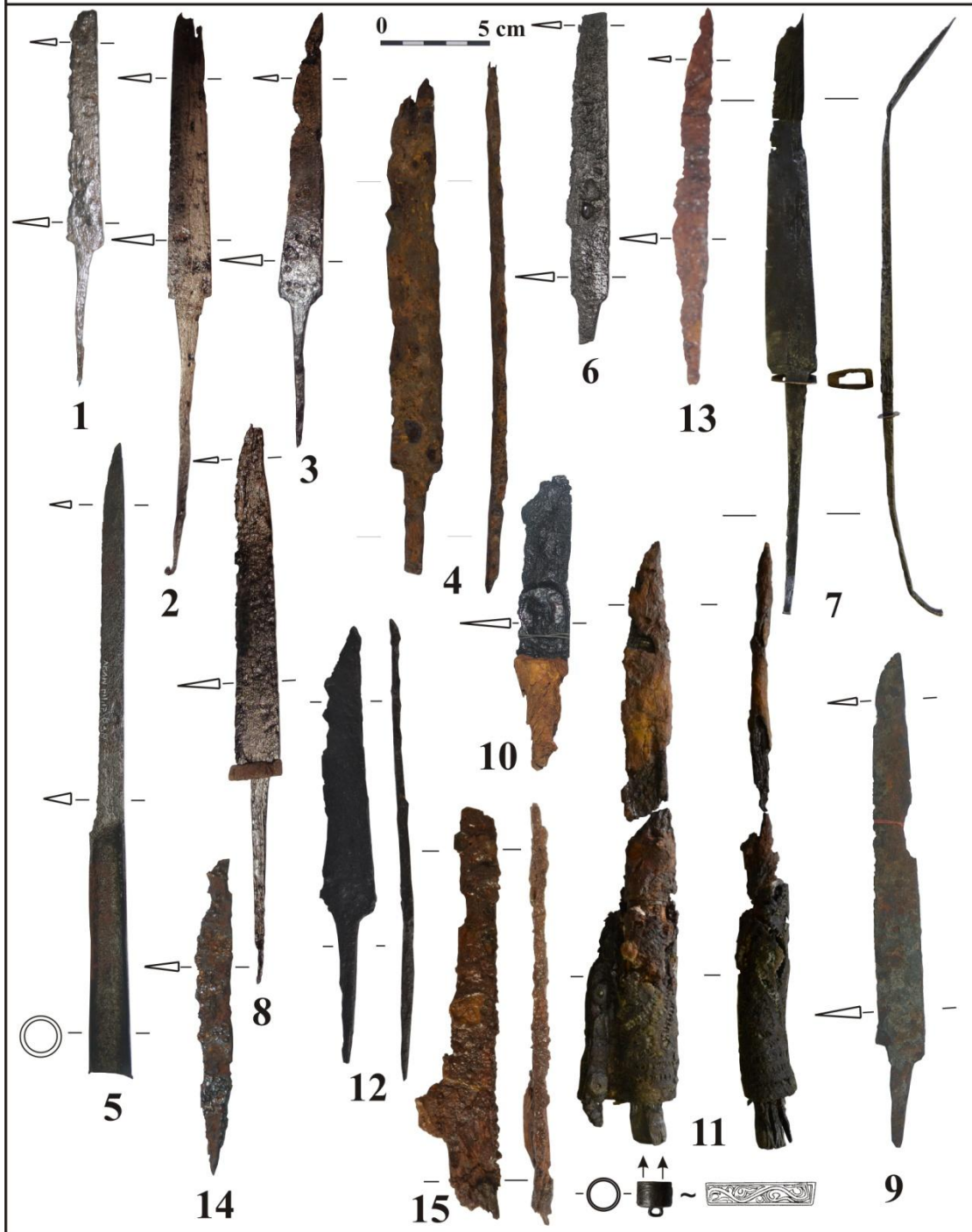
I.V. tabula

A 1 varianta dunči

I.VI. tabula

A 2 varianta dunči

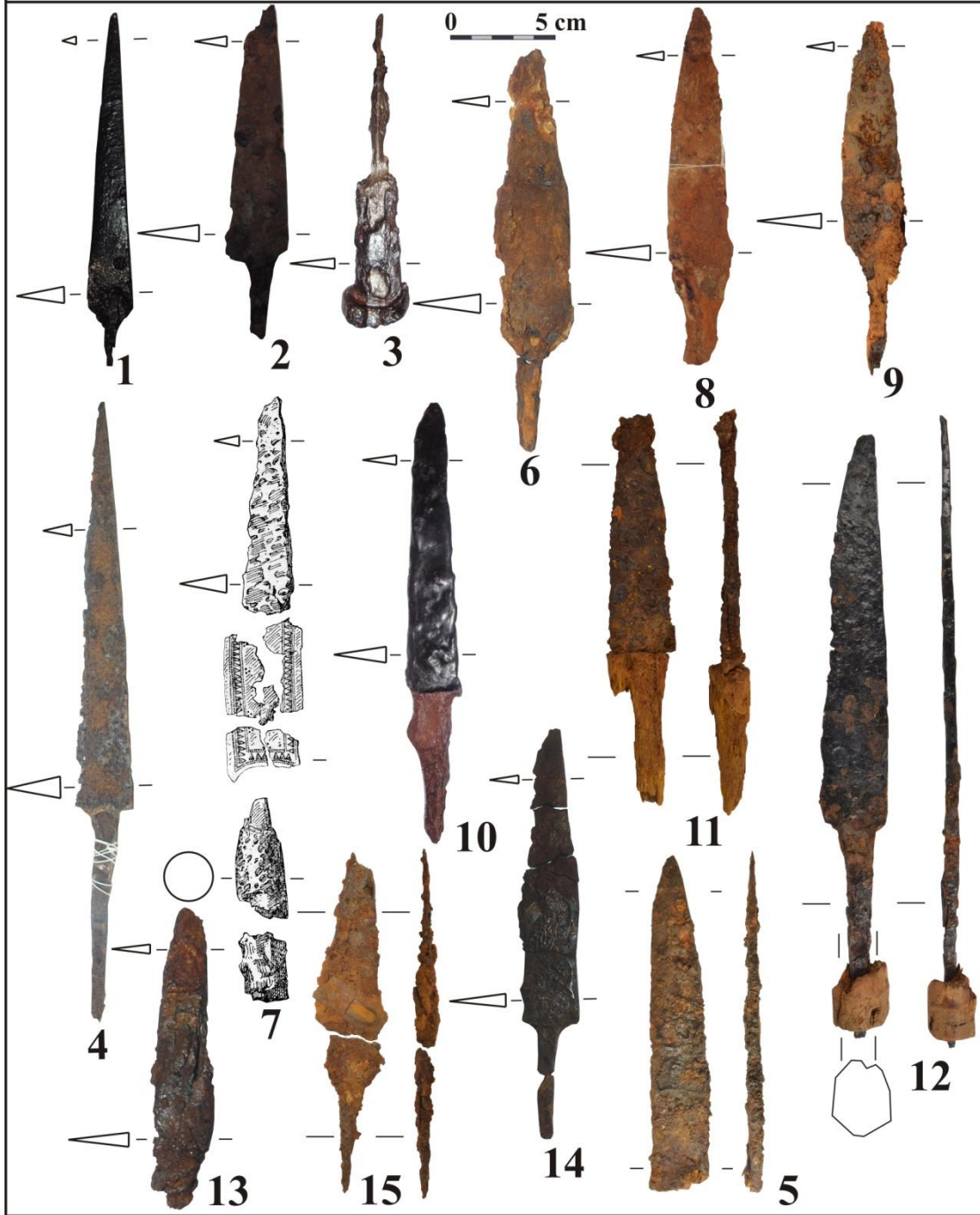
I.VII. tabula

A 3 varianta dunči

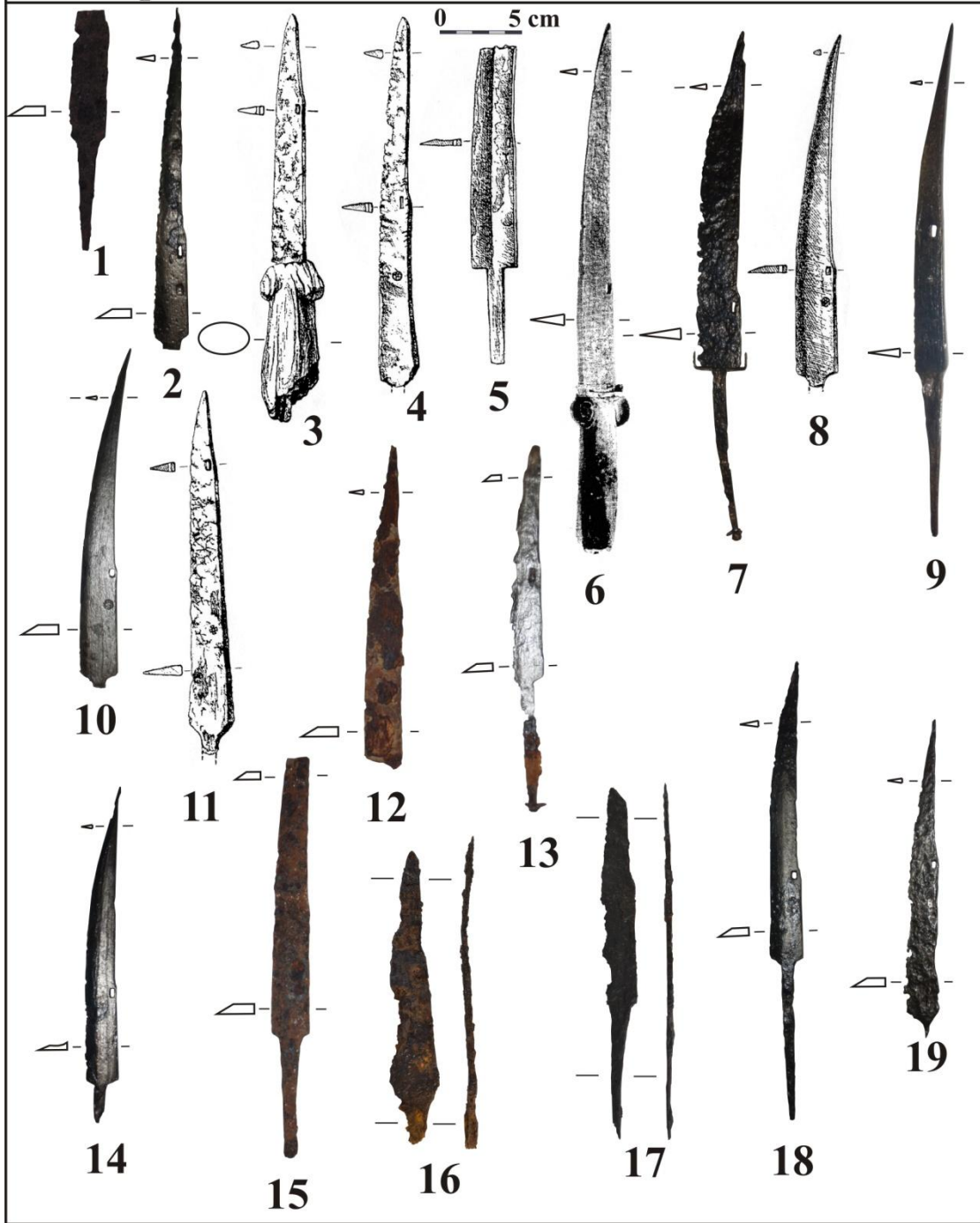
I.VIII. tabula

A 4 varianta dunči

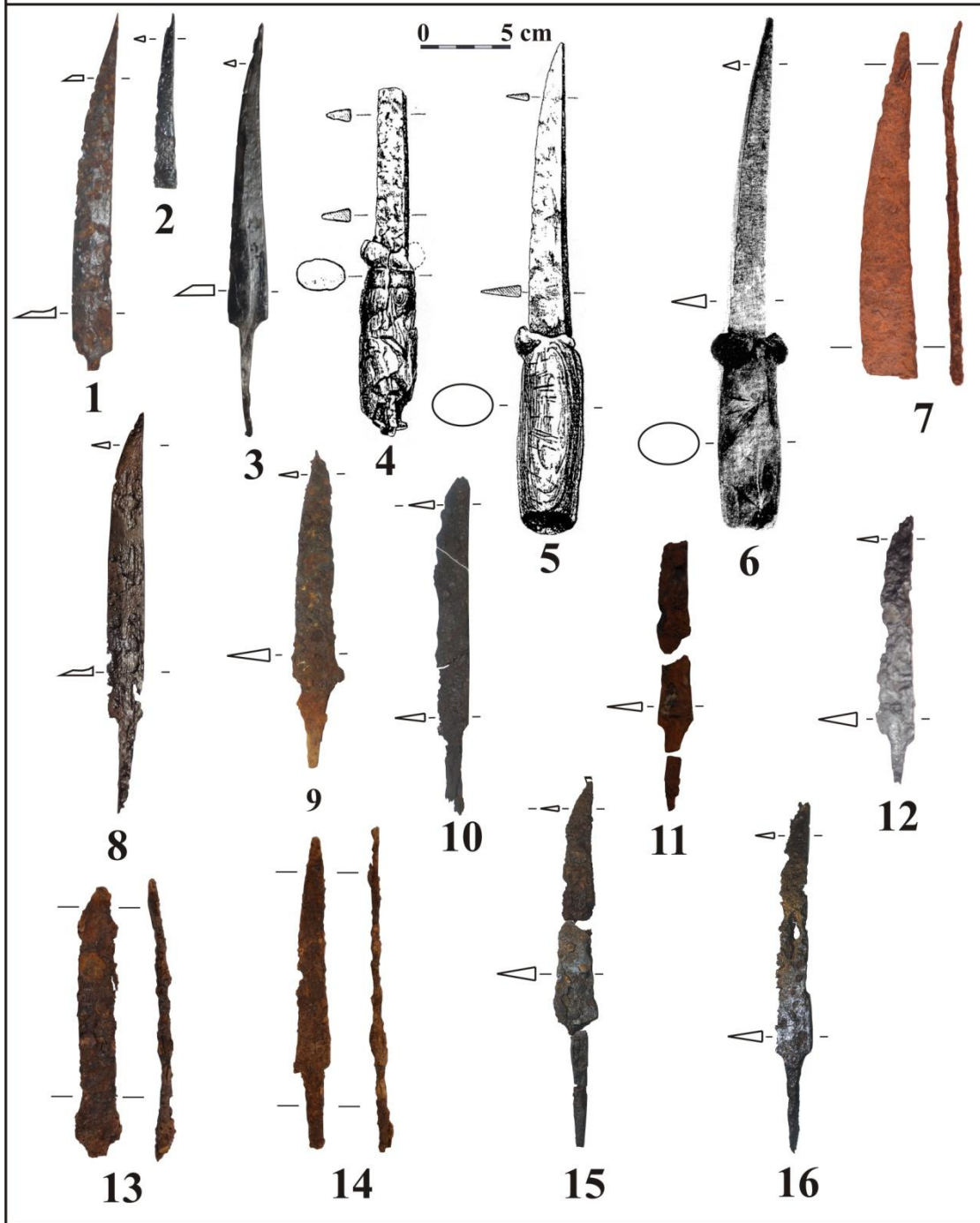
I.IX. tabula

A 5 a apakšvariānta duncī

I.X. tabula

A 5 b apakšvariānta duncī

I.XI. tabula

B 1 b apakšvariānta duncī

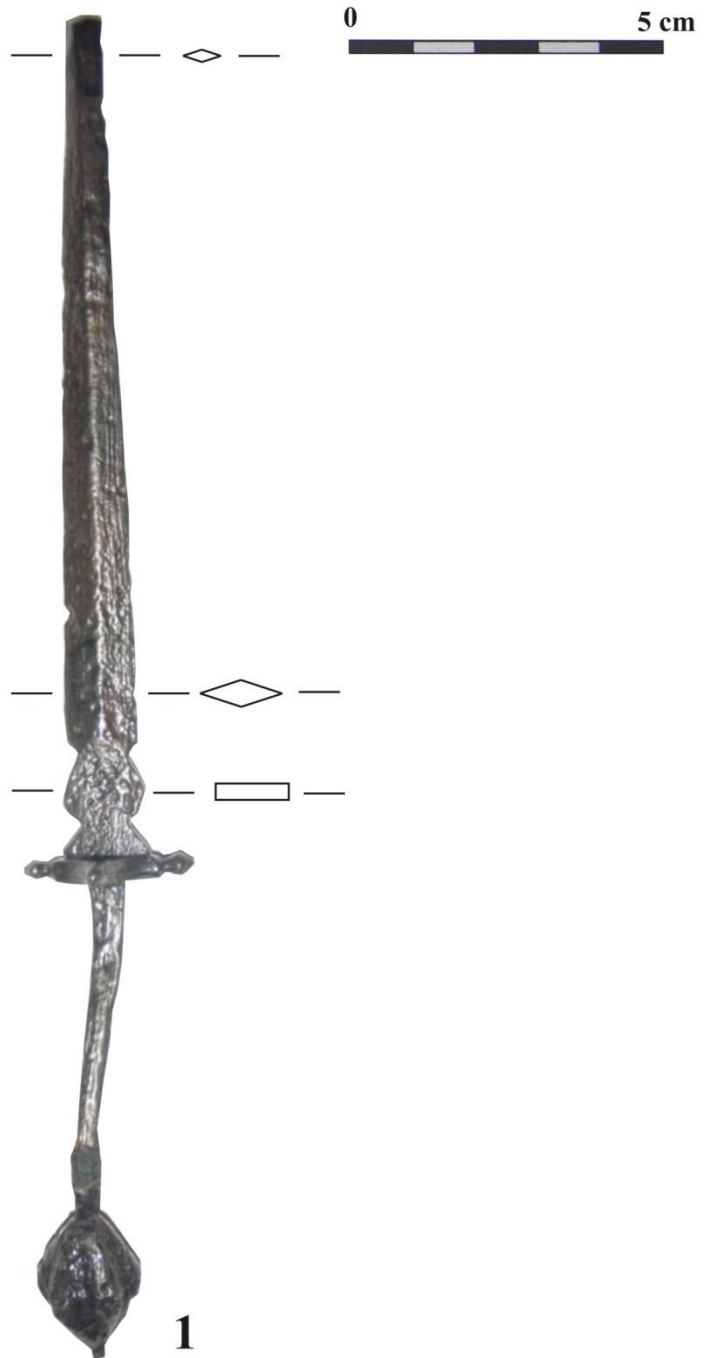
I.XII. tabula

I. tipa dunči

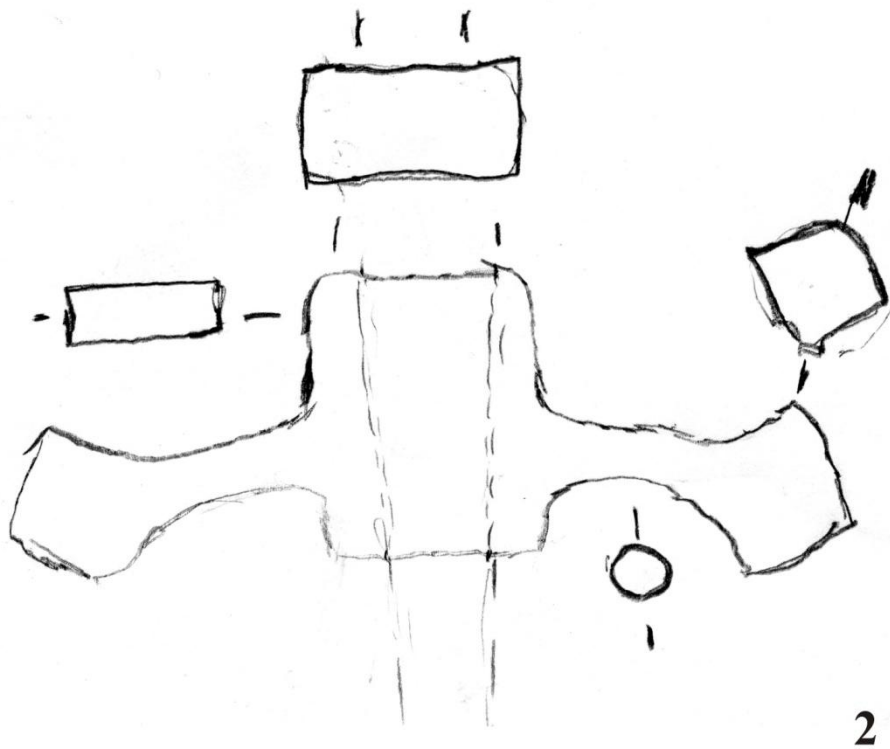
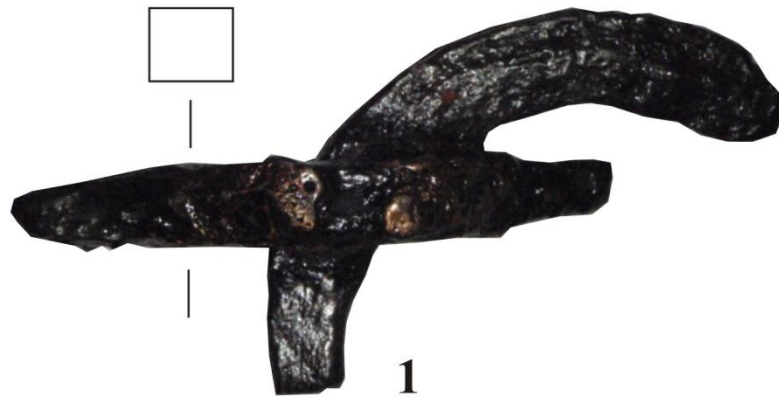
I.XIII. tabula

VI. tipa duncis

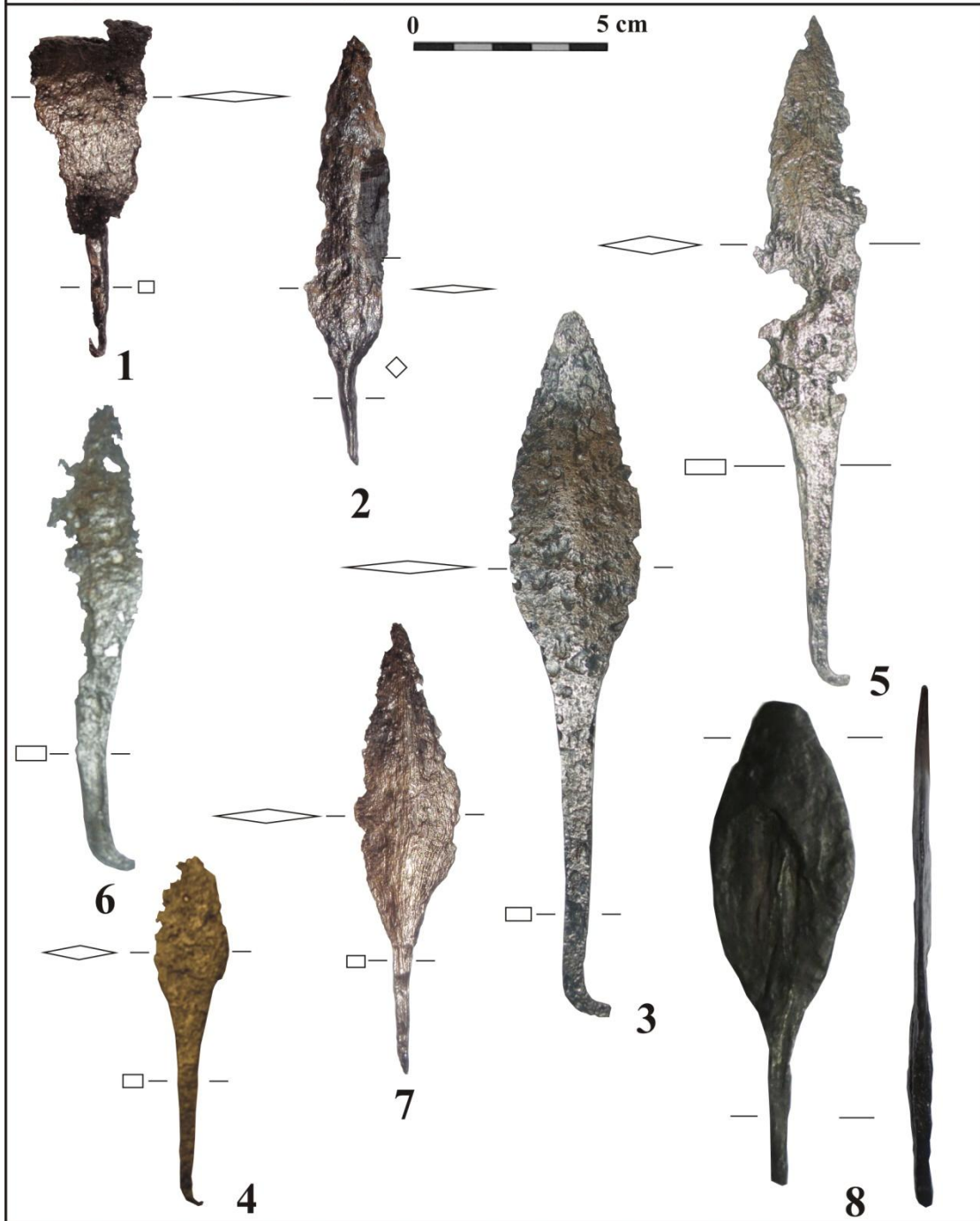
I.XIV. tabula

Dunču detaļas

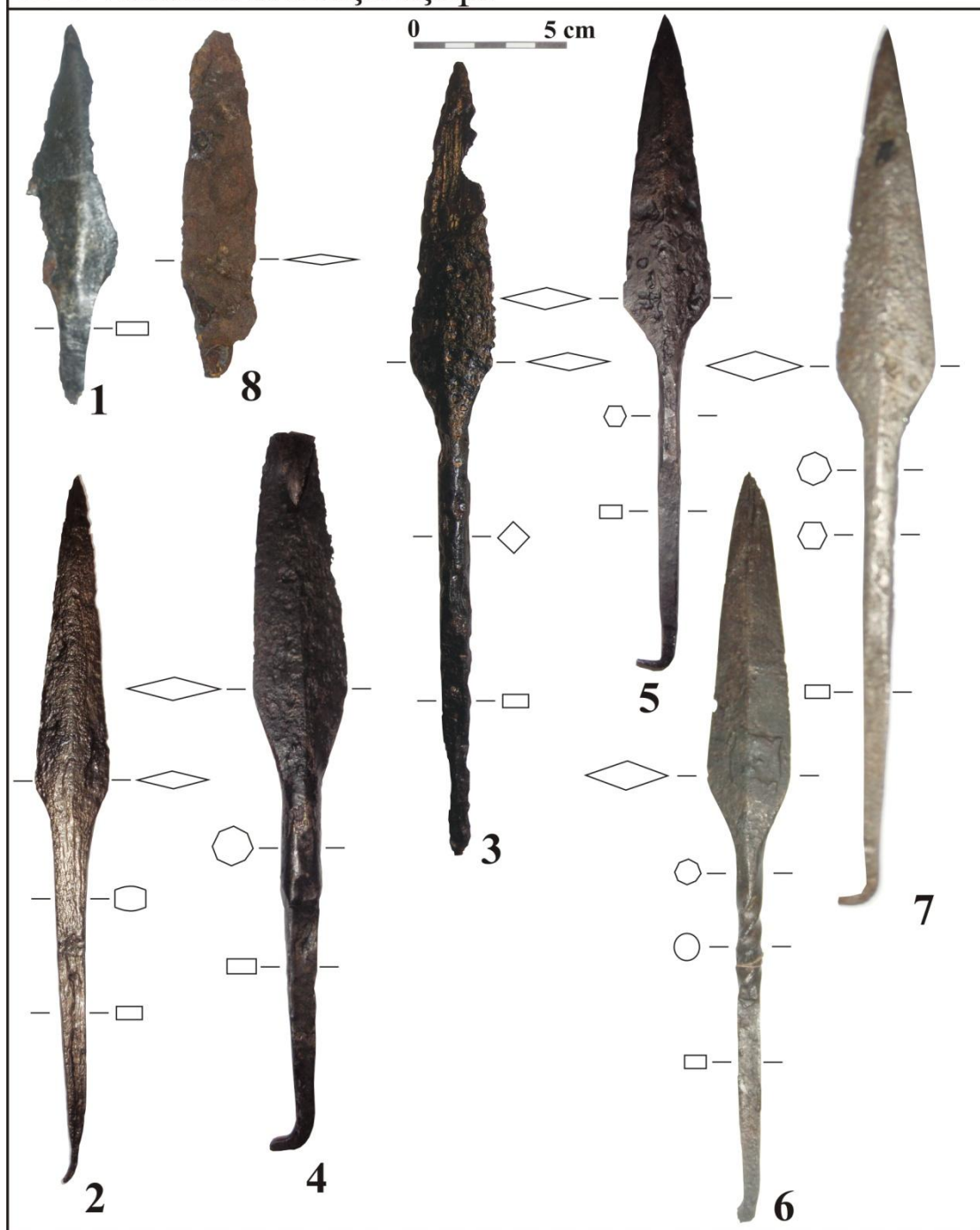
I.XV. tabula

A tipa iedzītņa šķēpi

I.XVI. tabula

B 1 varianta iedzītņa šķēpi

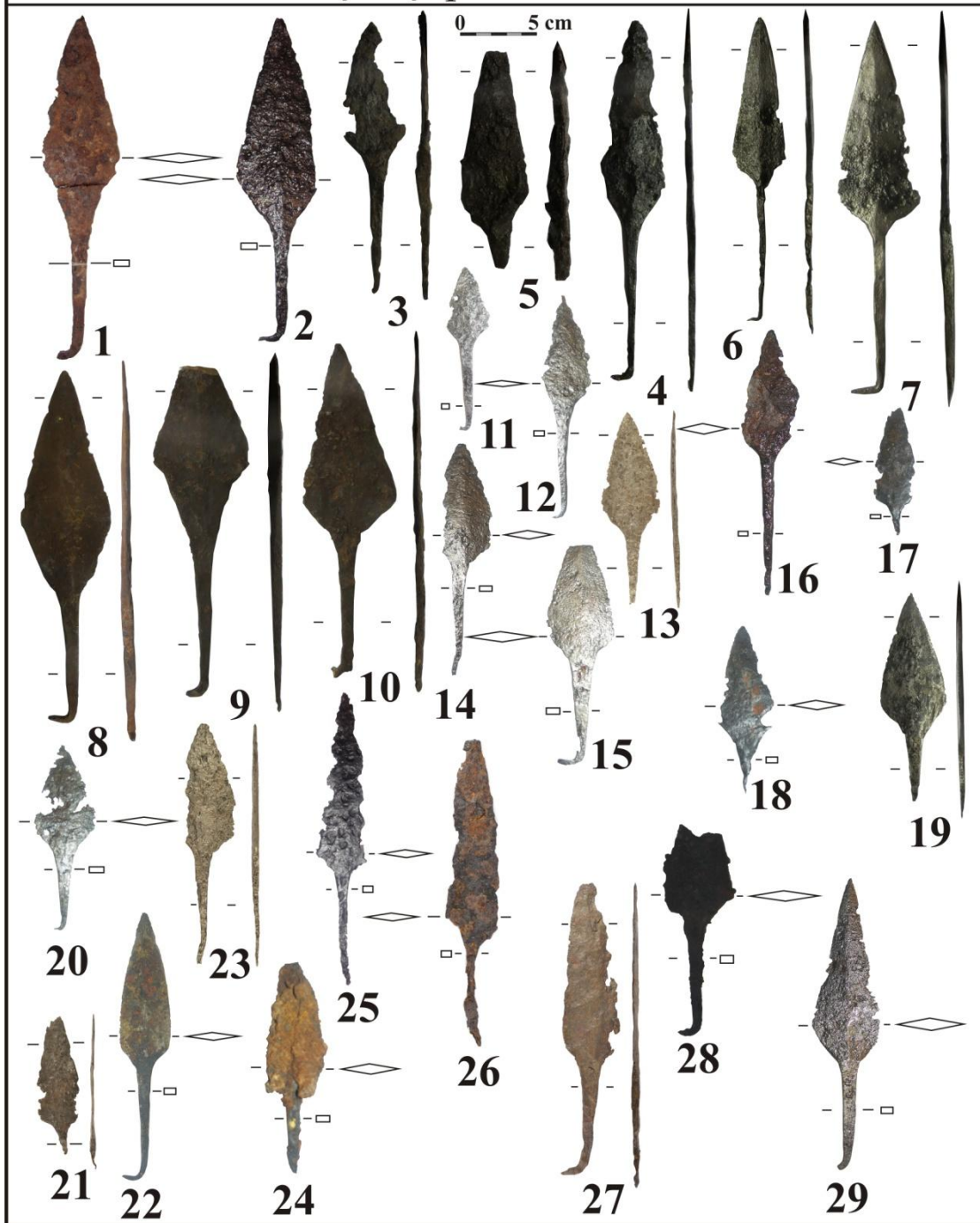
I.XVII. tabula

B 2 varianta iedzītņa šķēpi

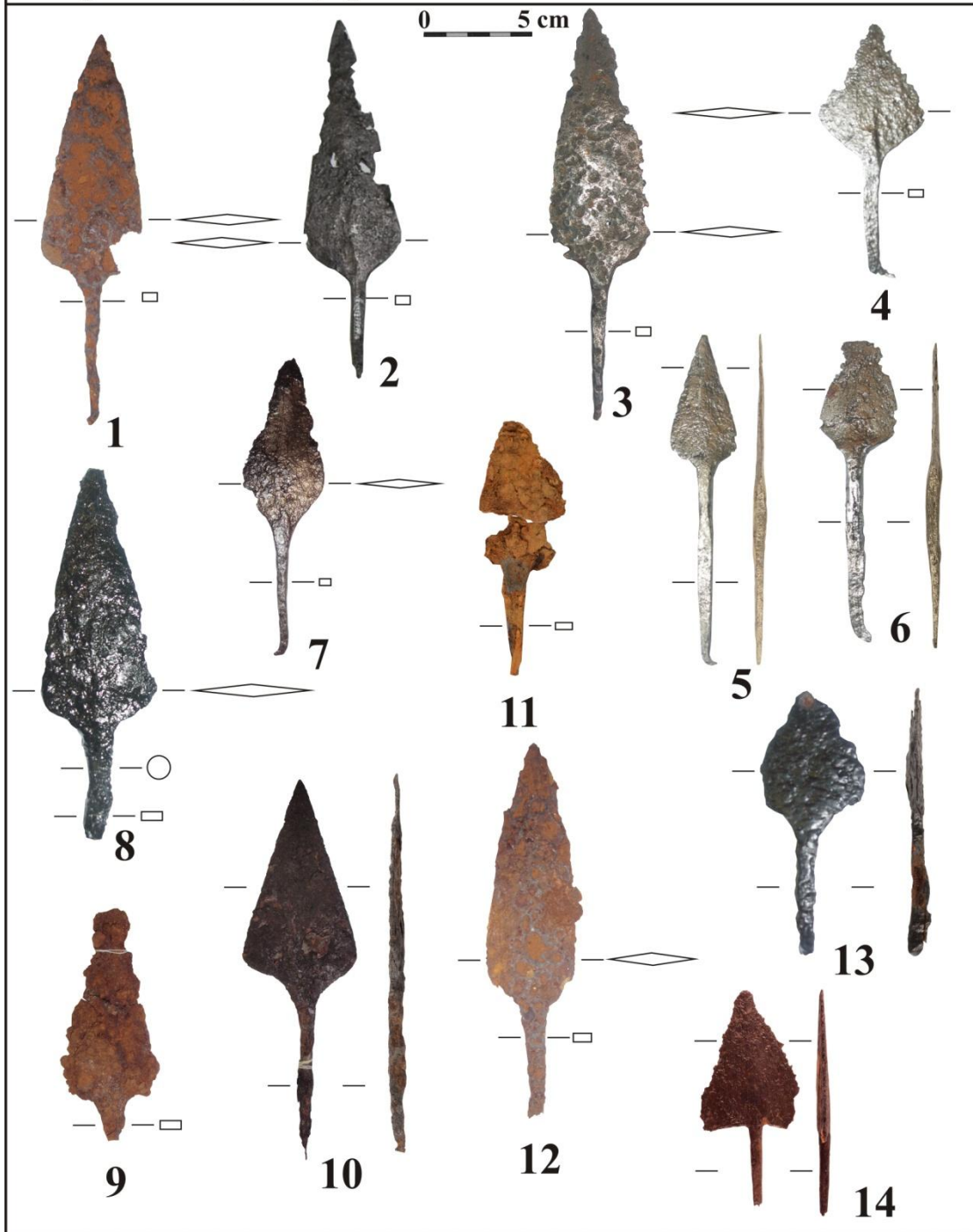
I.XVIII. tabula

B 3 varianta iedzītņa šķēpi

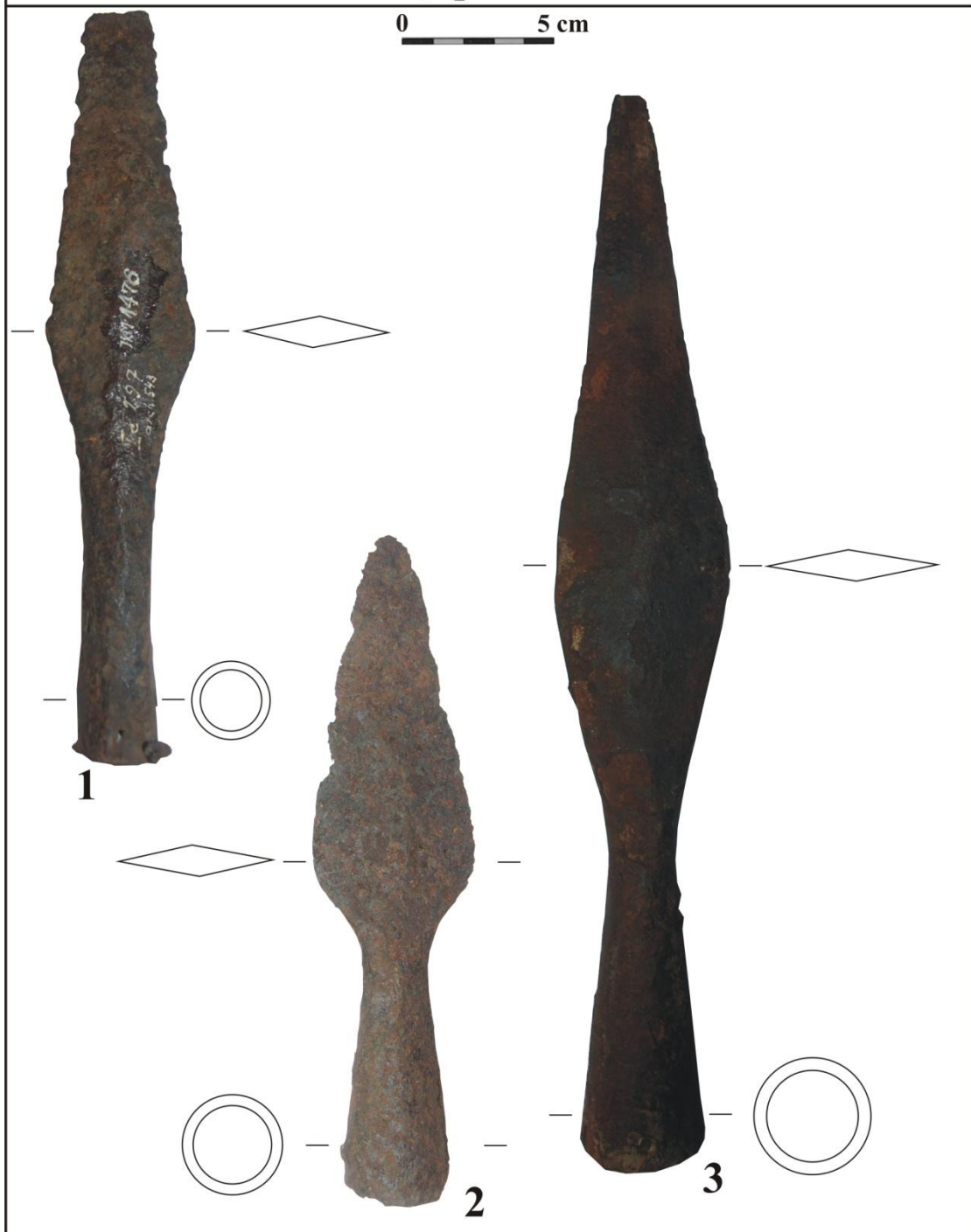
I.XIX. tabula

C tipa iedzītņu šķēpi

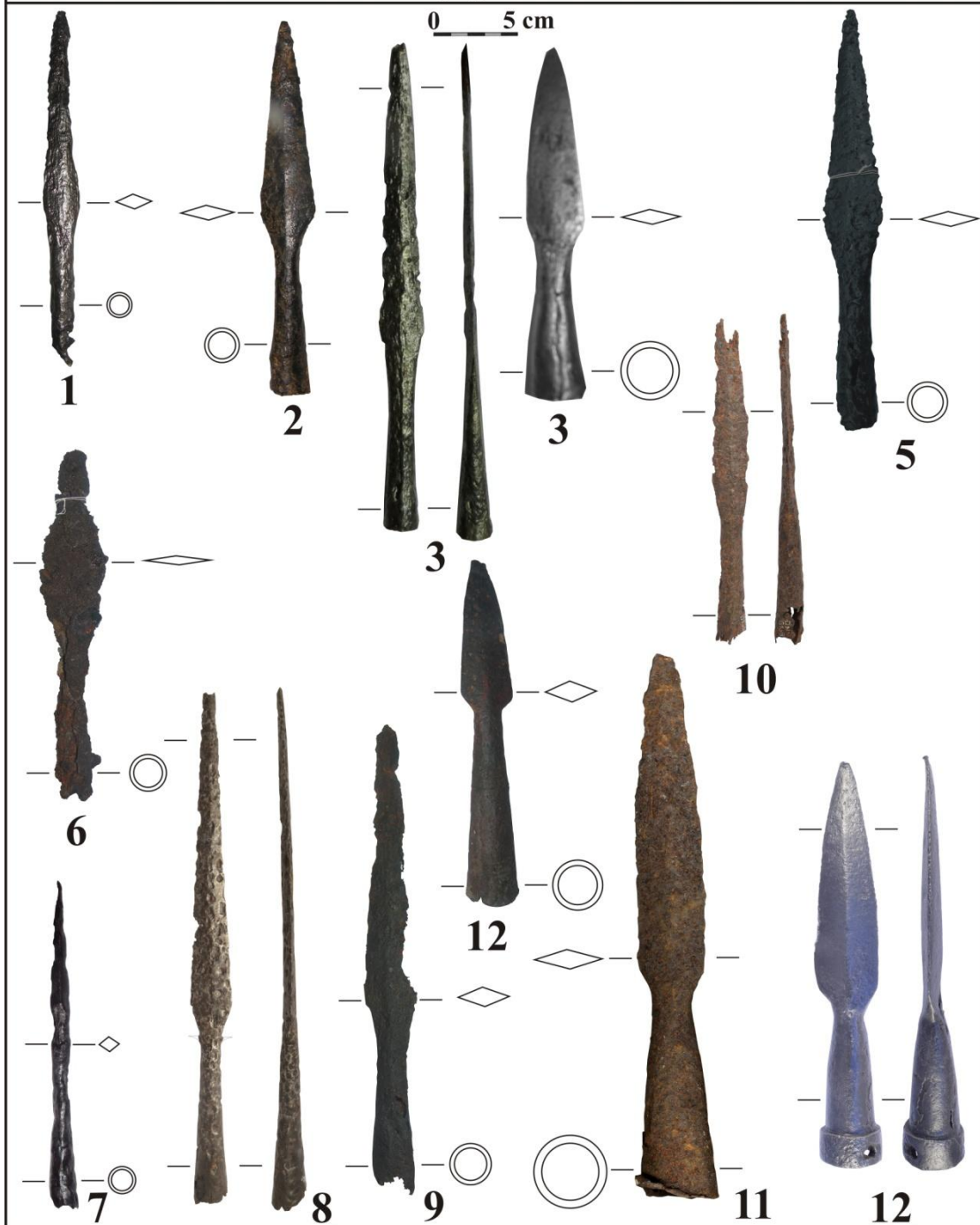
I.XX. tabula

B1 varianta uznavas šķēpi

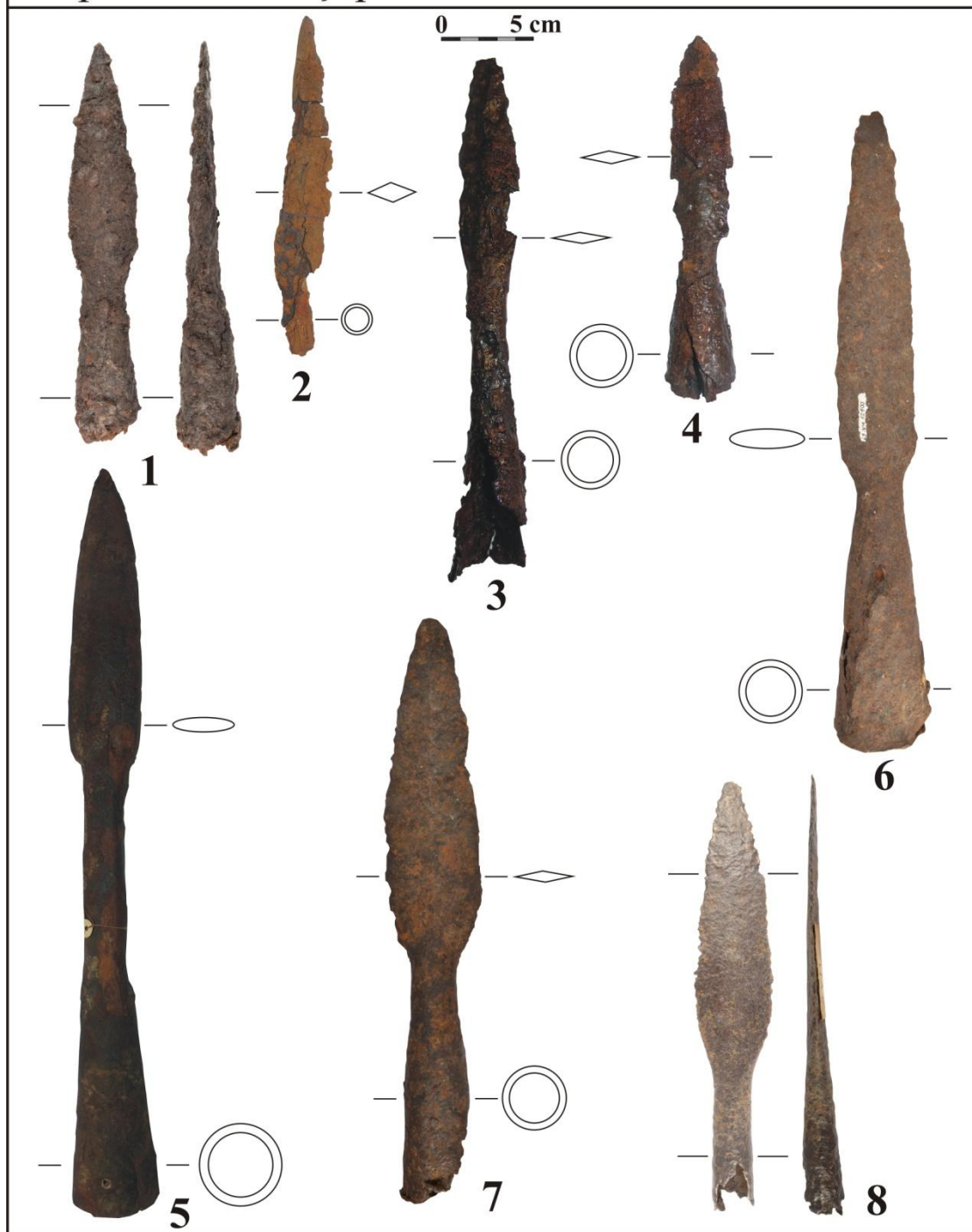
I.XXI. tabula

B 2 varianta uzmavas šķēpi.

I.XXII. tabula

F tipa uzmavas šķēpi

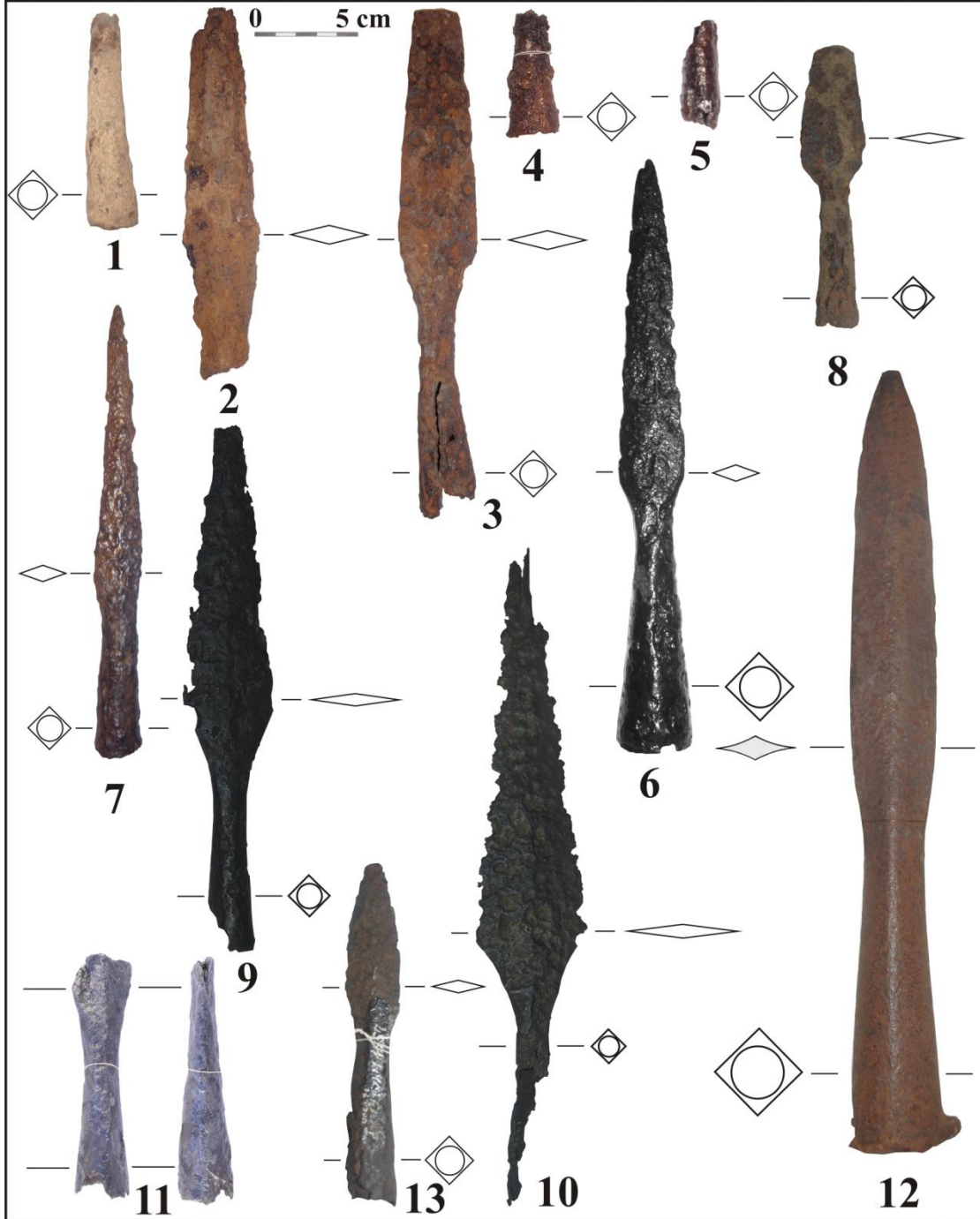

I.XXIII. tabula
 Daļēji skaldņotas uznavas šķēpi

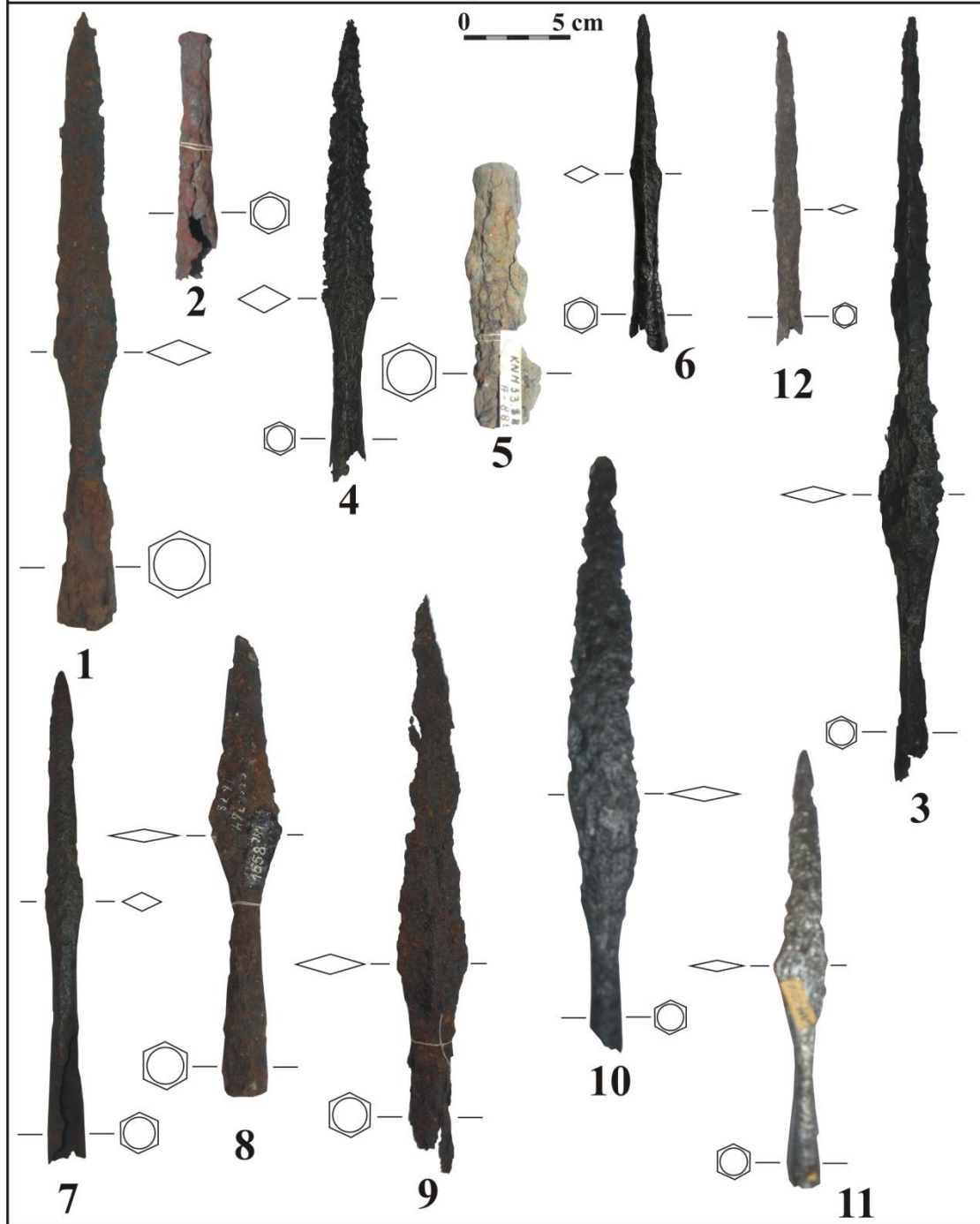
I.XXIV. tabula

G 1 varianta uznavas šķēpi

I.XXV. tabula

G 2 varianta uznavas šķēpi

I.XXVI. tabula

G 3 varianta uznavas šķēpi

I. XXVII. tabula

G 4 varianta uznavas šķēpu gali

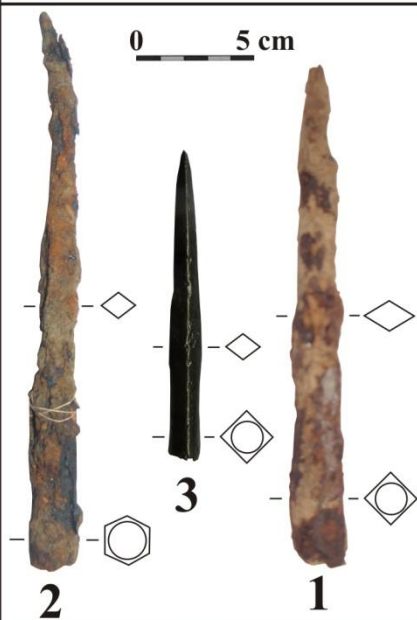
0 5 cm

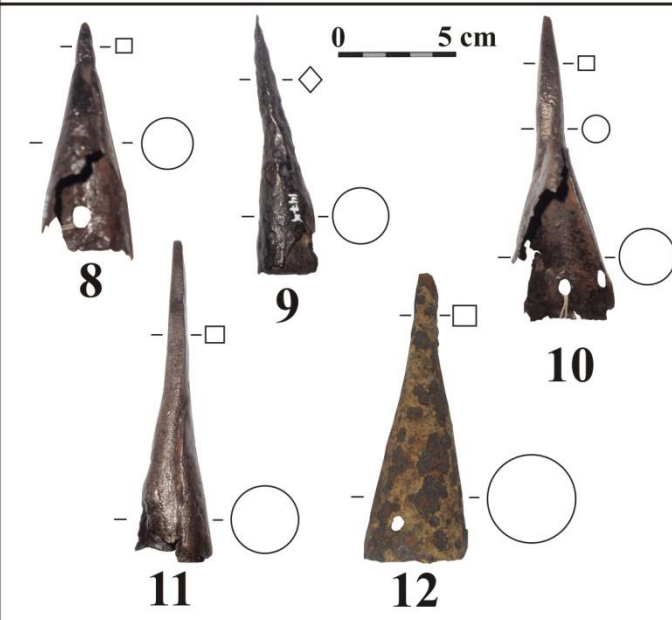
I.XXVIII. tabula

V. tipa pīķi

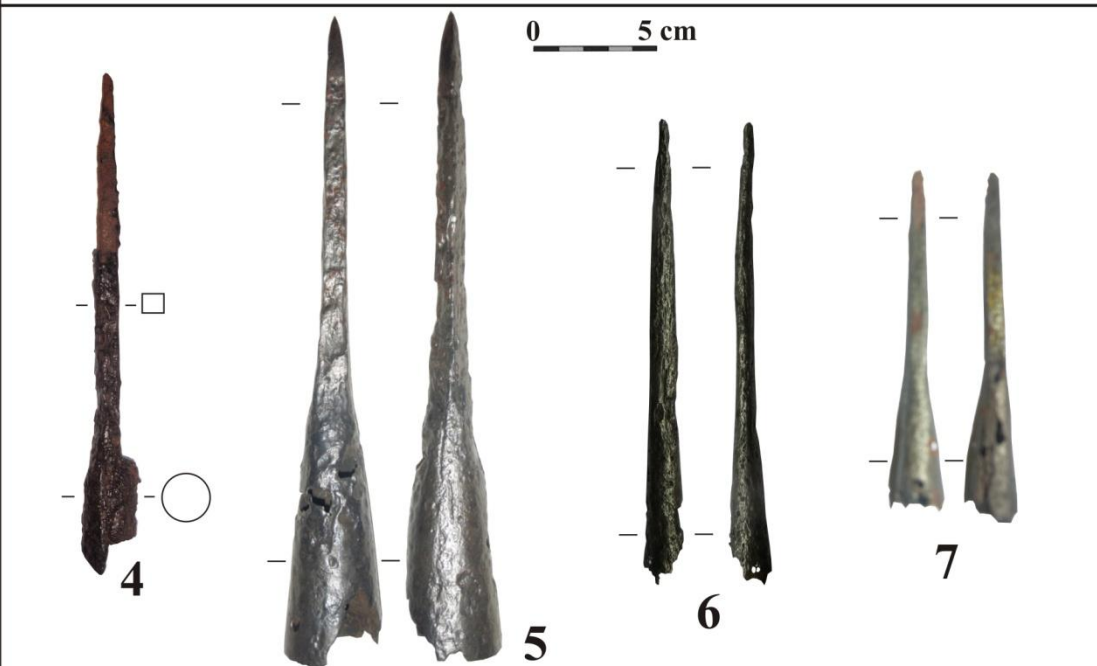
V. 1 variants

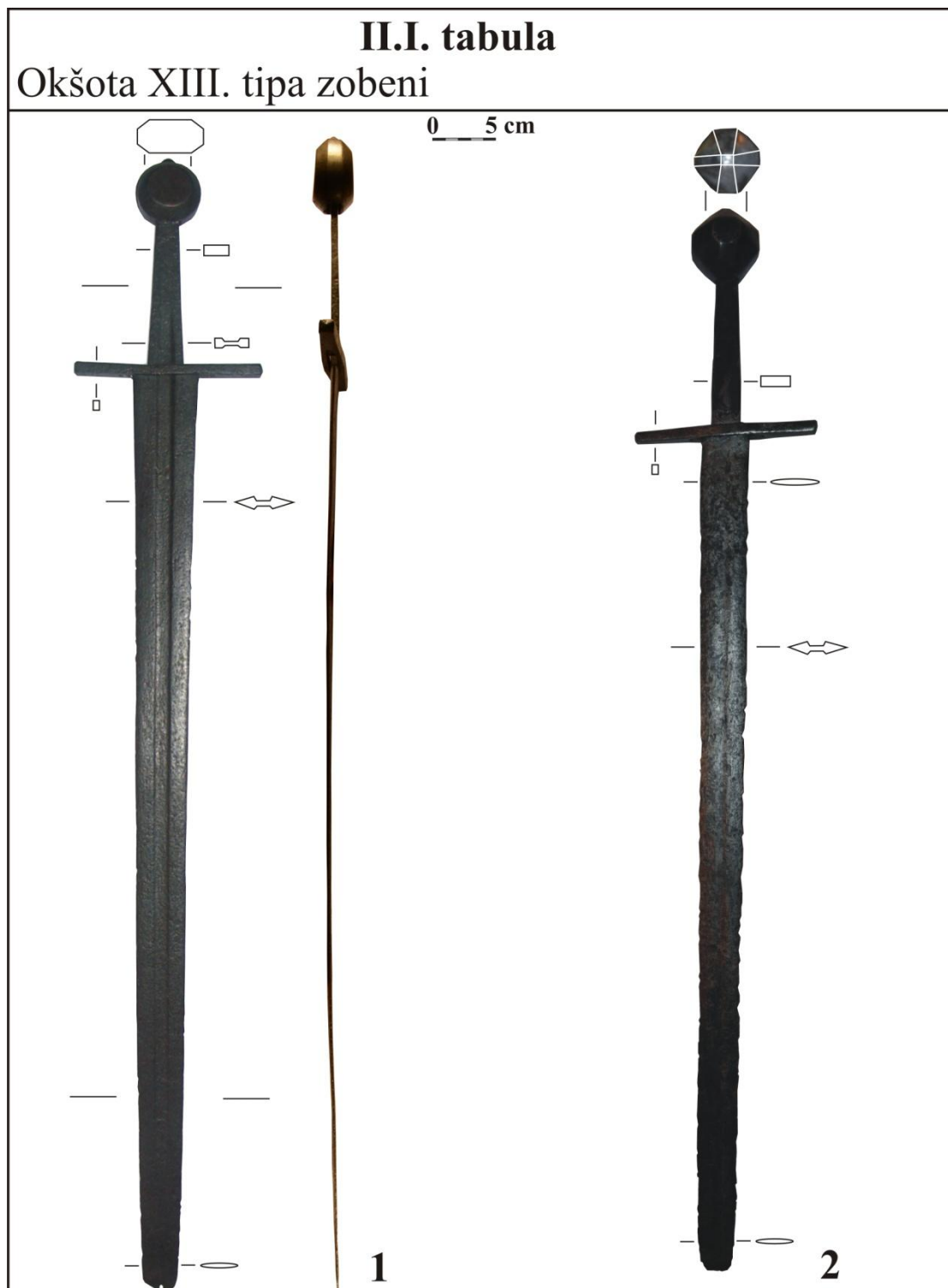
V. 3 variants

V. 2 variants

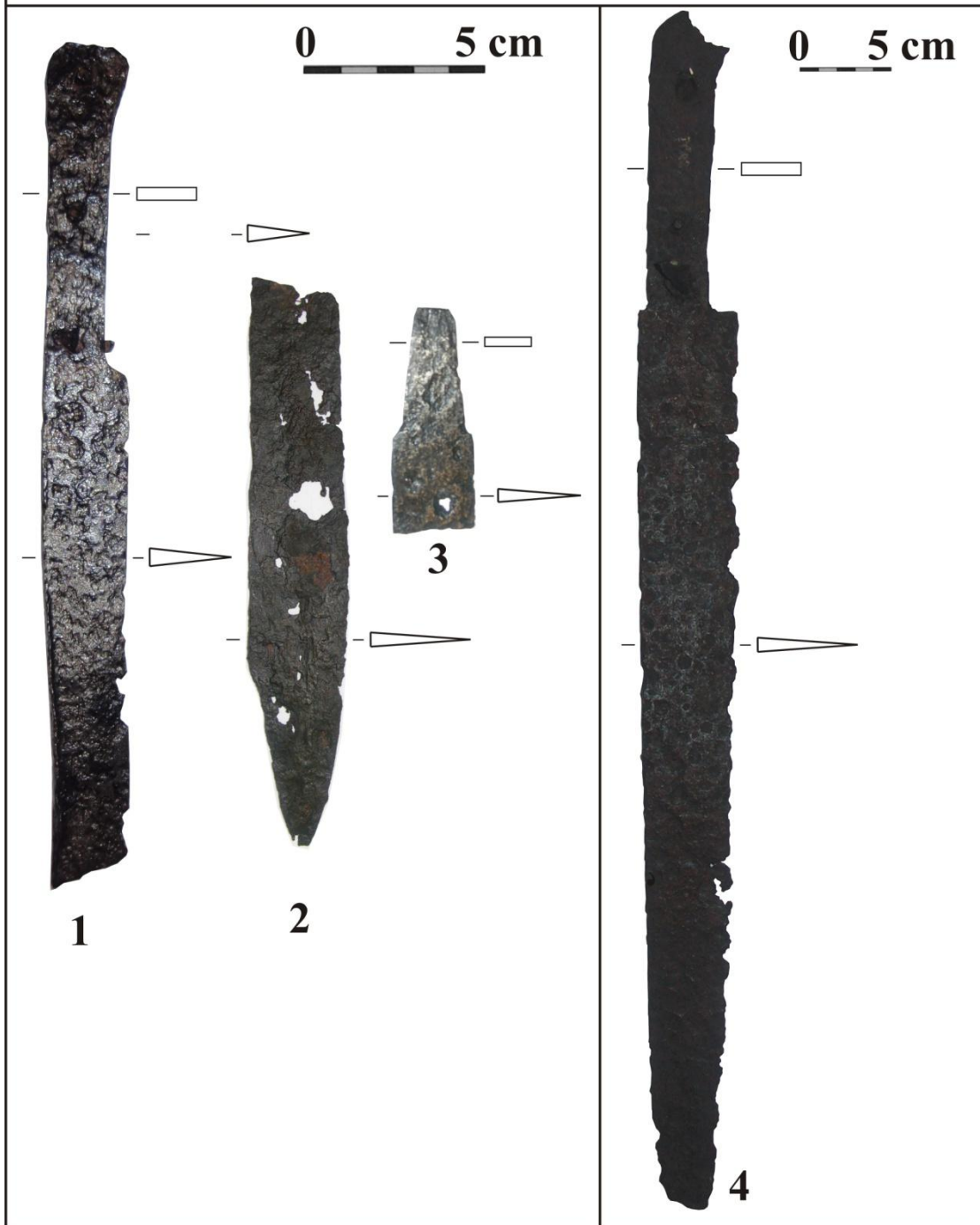
II. ČĚRTAMIE IEROČI

II.III. tabula

Cērtamie kaujas naži

II.IV. tabula

A 1 varianta cirvji

II.V. tabula

A 2 varianta cirvji

II.VI. tabula

A 3 varianta cirvji

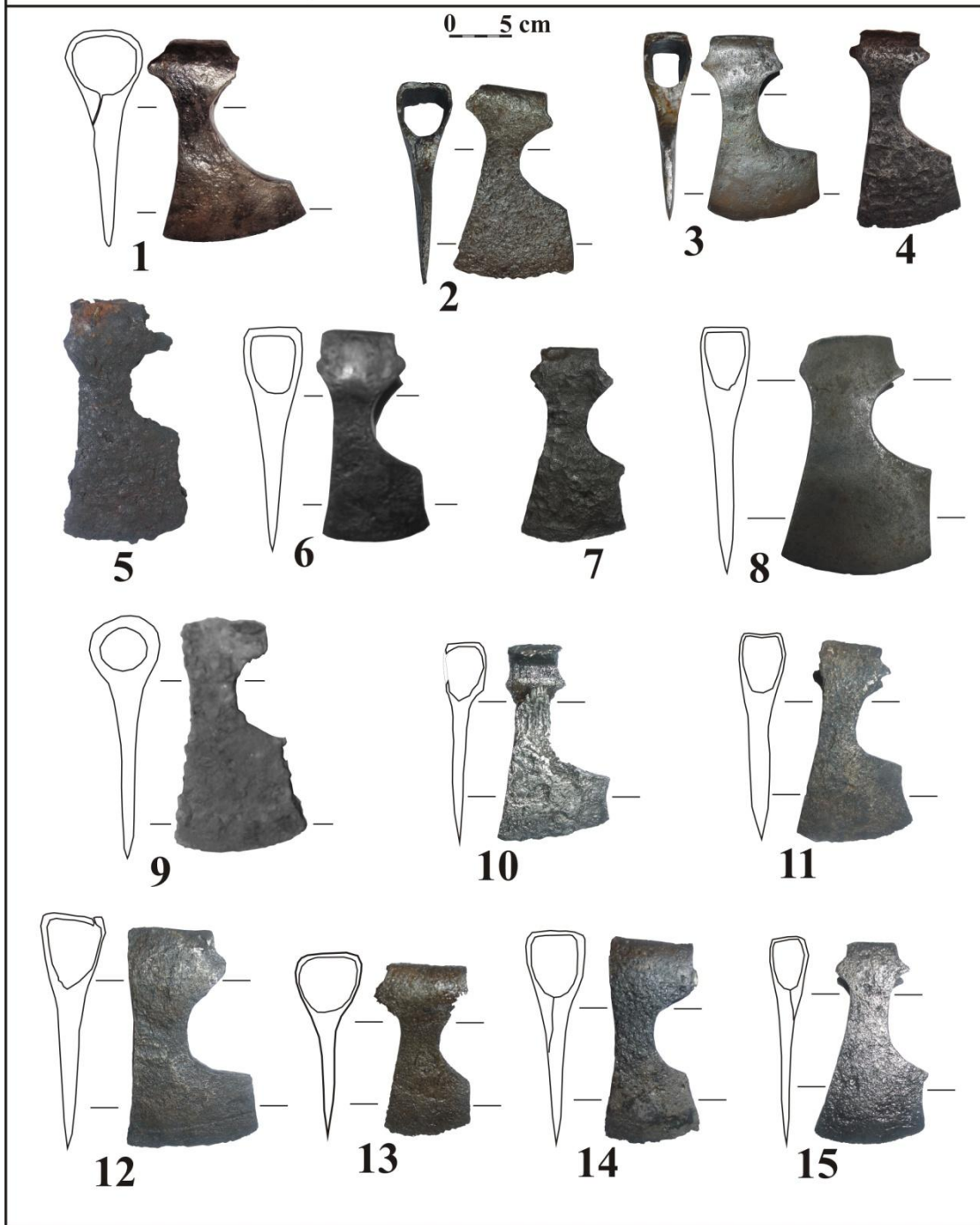
II.VII. tabula

B 1 varianta cirvji

II.VIII. tabula

B 2 varianta cirvji

II.IX. tabula

B 3 varianta cirvji

II.X. tabula

C 1 varianta cirvji

II.XI tabula

C 2 varianta cirvji

II.XII. tabula

C 3 varianta cirvji

0 5 cm

II.XIII. tabula

C 4 varianta cirvji

II.XIV. tabula

D 1 varianta cirvji

II.XV. tabula

D 2 varianta cirvji

II.XVI. tabula

D 3 varianta cirvji

II.XVII. tabula

M 3 varianta cirvji

II.XVIII. tabula

Garkāta āvu tipa cirvji

0 5 cm

1

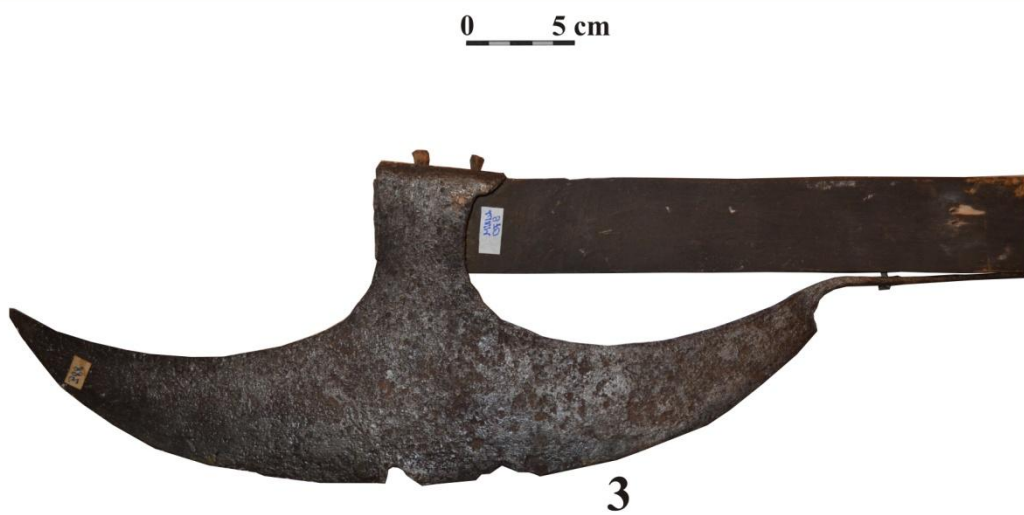
2

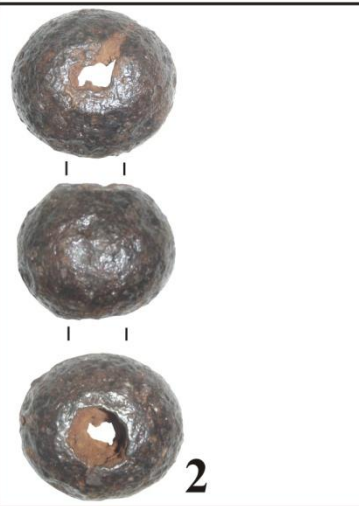
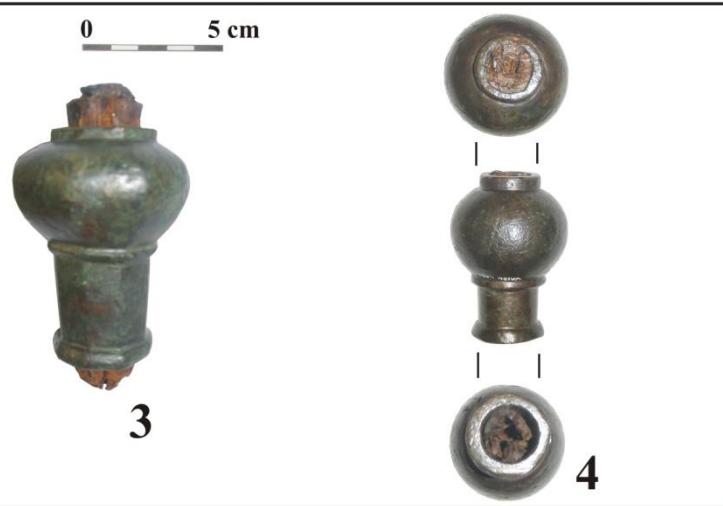
3

II.XIX. tabula

Berdiša tipa cirvji

III. SITAMIE IEROČI

III.I. tabula	
Kaujas vāles	
II. tips	VI. tips
 <p>0 5 cm</p> <p>5</p>	 <p>0 5 cm</p> <p>1</p>
V. tips	
 <p>0 5 cm</p> <p>2</p>	 <p>0 5 cm</p> <p>3</p> <p>4</p>

IV. KOMBINĒTU FUNKCIJU IEROČI

IV.II. tabula

Garkāta tipa kaujas āmurs

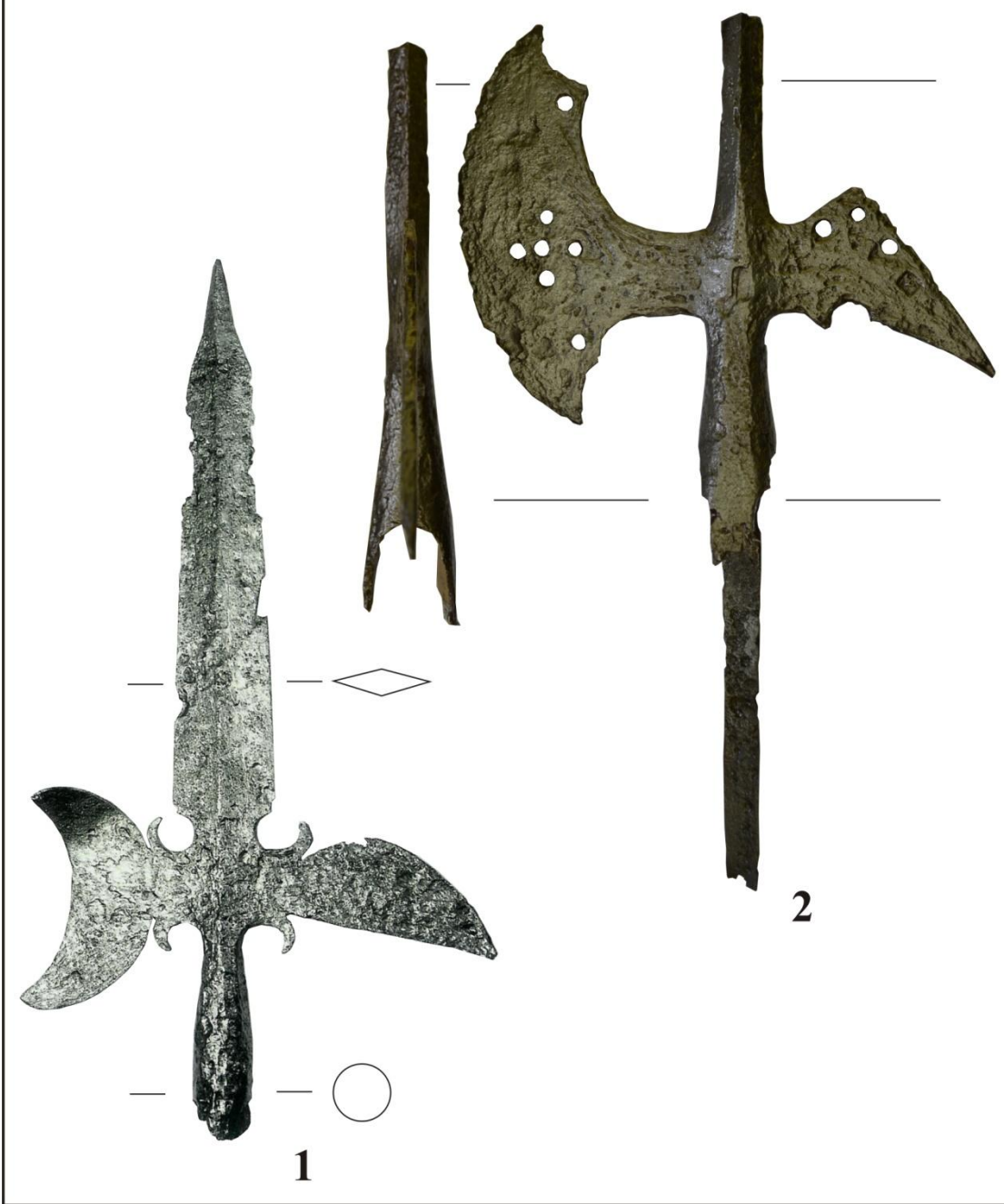
0 5 cm

IV.III. tabula

Itāļu un vācu tipa helebardes

0 5 cm

Tabulās izmantotie saīsinājumi

- A – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas kolekcija.
- AE – rakstu krājums „Arheoloģija un etnogrāfija”, iznāk kopš 1957. gada.
- AI – Tallinas Universitātes Vēstures institūta (Tallina Ülikooli Ajaloo Institut) kolekcija.
- AiVMM – Aizkraukles Vēstures un mākslas muzejs.
- apb. – apbedījumu vieta.
- b. nr. – bez numura.
- CM – Cēsu Vēstures un Mākslas muzeja kolekcija.
- cm – centimetrs.
- cm. – ciems.
- CVMM – Cēsu Vēstures un Mākslas muzejs.
- DNM – Dobeles novadpētniecības muzejs.
- DNMM – Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejs.
- frg. – fragmentārs, fragments.
- g. – gads.
- gs. – gadsimts.
- Inv. – inventārs.
- JkNM – Jēkabpils novadpētniecības (tag. Jēkabpils vēstures) muzejs.
- JMNM – bij. Jelgavas mākslas un novadpētniecības muzejs, tag. Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā.
- JRSVMM – Jaņa Rozentāla Saldus vēstures un mākslas muzejs.
- k. – kārta.
- klt. – kultūrslānis.
- KNM – Kuldīgas Novada muzejs.
- kp. – kaps.
- KPM – bij. Kuldīgas Provincas muzeja kolekcija, tag. glabājas Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā.
- kv. – kvartāls.
- l. – laukums.
- LdNM – Ludzas Novadpētniecības muzejs.
- LNVM – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.
- LNVM AD – Latvijas Nacionālais vēstures muzeja Arheoloģijas departaments.

LM – Liepājas muzejs.

lpp. – lapaspuse.

LU LVI AMK – Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuve.

LŽNM – Limbažu novadpētniecības muzejs.

MNM – Madonas novadpētniecības (tag. Madonas novadpētniecības un mākslas) muzejs.

mž. – muiža.

Nr. – numurs.

nsk. – nenosakāms.

nzn. – nezināms.

P. – Dr. med. Prīmanis.

pag. – pagasts.

pl. – pils.

pf., plg. – palīgfonds.

pls. – pilsēta.

plsk. – pilskalns.

PnM – Pāles novadpētniecības muzejs.

PVLM – Preiļu vēstures un lietišķās mākslas muzejs.

red. – redaktors.

RDM - bij. Rīgas Doma muzeja kolekcija, tagad glabājas Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā.

RNM – Rēzeknes novadpētniecības (tag. Latgales kultūrvēstures) muzejs.

RVKM – Rīgas Vēstures un Kuģniecības muzejs.

s. a. – savrupatradums.

sast. – sastādītājs.

sl. – slānis.

SVM – bij. Saldus vēstures muzeja kolekcija, tagad glabājas JRSVMM.

tab. – tabula.

TM – Tukuma muzejs.

TMNM – Tukuma Mākslas un novadpētniecības muzeja kolekcija, glabājas TM.

TMR – Turaidas muzejrezervāts.

TNMM – Talsu Novada muzejs.

TUAK – Tartu Universitātes Filozofijas fakultātes Vēstures un arheoloģijas institūta Arheoloģijas kabineta krātuve.

uzkln. – uzkalniņš.

VI – LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas kolekcijas, tagad glabājas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā.

VIAA – Vēstures institūta Arheoloģijas arhīvs, tagad glabājas Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātvē.

VkNM – Valkas novadpētniecības muzejs.

VINM – Valmieras Novadpētniecības muzejs.

VNM – Viļānu novadpētniecības muzejs.

VRVM – Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja kolekcija.

VVM – Ventspils vēstures muzejs.